

HET
JAVAANSCH E TOONEEL

DOOR

J. KATS

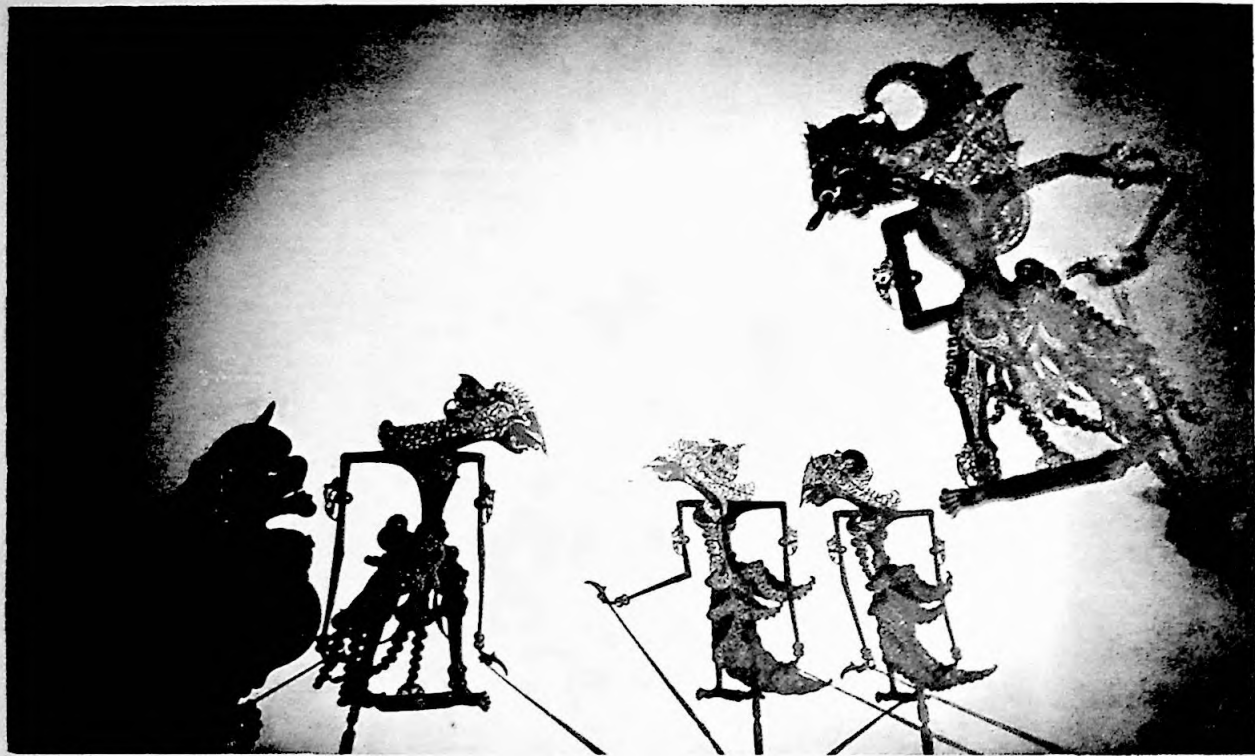
1

WAJANG POERWA

UITGAVE
VAN DE COMMISSIE
VOOR DE
VOLKSLECTUUR

EEN WAJANG-KOELIT VOORSTELLING.
(Schaduwen van de poppen op het scherm bij het licht van een petroleum-lamp).

Semar

Angkawidjaja

Pregiwa

Pregiwnti

Gatoetkatja

(Een tafereel uit de lakon Pregiwa Pregiwati. Zie blz. 290).

Serie No. 387

HET JAVAANSCH E TOONEEL

DOOR

J. KATS

I

WAJANG POERWA

UITGAVE VAN DE COMMISSIE VOOR DE VOLKSLECTUUR
WELTEVREDEN 1923

THE ROYAL

THE ROYAL

THE ROYAL

INHOUD.

Inleiding	I
Litteratuur-overzicht	V

(EERSTE AFDEELING).

I. <i>Het Javaansche schimmenspel (Wajang koelit)</i>	1
Tooneeltoestel.	1
Tooneelfiguren	2
Gamelan.	26
Dalang	33
II. <i>Onderdom, herkomst en oorspronkelijk karakter van het Javaansche tooneel</i>	35
III. <i>Herkomst en karakter van het tooneel-repertoire</i>	42
Mahābhārata	42
Rāmāyana	44
Indonesische mythen	47
IV. <i>Aard en indeeling van de tooneel-litteratuur</i>	51
A. Vorm	51
1. Een verhaal in poëzie	52
2. Een „tooneelstuk”	70
B. Inhoud.	85
1. Voorgeschiedenis. 2. Ardjoena Sasra baœe-cyclus. 3. Rama-cyclus.	
4. Pandawa-cyclus.	85
Lakon pokok. — Lakon tjarangan. — Lakon sempalan.	85
C. Indeeling van de lakon's	87
V. <i>Technische bouw van de tooneelstukken</i>	99
Vormen van de voordracht	99
Technische bouw	100
A. Verloop van de wajang-koelit-voorstelling	100
B. Plaats. Tijd. Handeling	102
Samenstellende elementen. Tooneeltruc's	103

VI. <i>Beteekenis van de wajang in den tegenwoordigen tijd</i>	108
Gelegenheidsstukken	108
Lakon's met een bepaalde strekking	110
Symboliek. — Esotherische beteekenis	111
Samenvatting	116
VII. <i>Overzicht van het Rāmāyana en het Mahābhārata</i>	118
Rāmāyana	118
Mahābhārata	128

(TWEEDE AFDEELING).

VIII. <i>Samenvattend overzicht van de wajang Poerwa verhalen (1)</i>	159
A. Voorgeschiedenis	161
B. Ardjoena Sasra Baoc-cyclus	179
C. Rama-cyclus	197
1. Op Javaansche tempelreliefs	201
2. Naar de lakon's	205
D. Pandawa-cyclus	233

Geslachtstabellen van de hoofdpersonen.

- A. Voorgeschiedenis en Pandawa-cyclus.
 B. Ardjoena Sasra Baoc- en Rama-cyclus.

(1) Een uitvoerige inhoudsopgaf van dit hoofdstuk vindt men op blz. 87 (Hoofdstuk IV C).

Lijst van de platen.

I. GEKLEURDE PLATEN. (zie ook blz. 8 en v.v.). (*)

	Tegenover blz.	
1. Santanoe	244	
2. Bisma	247	" "
3. Parasara	248	" "
4. Satyawati	251	" "
5. Abijasa	252	" "
6. Dretarastra	254	" "
7. Panjoe	256	" "
8. Koentj	258	" "
9. Karna	261	" "
10. Joedistira	264	" "
11. Werkodara of Bima	266	" "
12. Ardjoena	268	" "
13. Nakoela	272	" "
14. Sadewa	274	" "
15. Soejodana of Doerjodana	277	" "
16. Doersasana	279	" "
17. Tjitraksa	281	" "
18. Tjitraksi	283	" "
19. Doermagati	285	" "
20. Drona	287	" "
21. Kerpa	289	" "
22. Drestadyoemna	290	" "
23. Dropadi	298	" "
24. Srikandj	322	" "
25. Sa(ng)koeni	333	" "
26. Gatotkatja	334	" "

(*) Daar deze platen reeds genummerd zijn met het oog op een afzonderlijke uitgaaf in portefeuille, kon niet overal de plaatsing zoo worden geregeld, dat zij staan tegenover het deel van den tekst, waar de betrokken figuur wordt besproken.

27. Salja	Tegenover blz.	347
28. Baladéwa	" "	358
29. Kresna	" "	360
30. Abimanjoe	" "	368
31. Aswatama	" "	371
32. Djajadrata	" "	373
33. Bałara Endra	" "	398
34. Satyaki	" "	408
35. Boerisrawa	" "	431
36. Kretawarma	" "	439
37. Parikesit	" "	442

II. AFZONDERLIJKE PLATEN IN ZWART.

Een wajang-koelit voorstelling (schaduw van de poppen)	Tegenover het titelblad.	
idem (opstelling)	Tegenover blz.	1
Hanoman in verschillende afbeeldingen	" "	3
Wajangfiguren op Bali	" "	4
Goenoengan	" "	24
Een wajang-koelit voorstelling (opstelling v.d. gamelan)	" "	26
Gamelan-Instrumenten. Soeling. Rebab. Bonang. Bonang paneroes.		
Kendang. Saron	Tusschen blz.	28 en 29
Gambang. Gendér. Gendér paneroes. Ketjèr.		
Tjempoeng. Demoeng. Kenong	" "	30 " 31
Gong gedé. Gong soewoekan. Kempoel.		
Kemong. Kejoek. Gong kemojong. Bedoeg	" "	32 " 33
Het bespelen van de kamanak. }		
Kamanak (voor- en zij-aanzicht). }	Tegenover blz.	36
Afbeelding van Javaansche wapens	Tusschen blz.	104 en 105
De Rama-reliefs op de Prambanan-tempelgroep	" "	202 " 203
De Rama-reliefs op de Panataran-tempelgroep	" "	204 " 205

III. AFBEELDINGEN TUSSCHEN DEN TEKST.

A. TAFEREELLEN.

Dèwi Sri en vorst Maswapati van Wirała.	blz.	162
Bałara Wisnoe bedwingt den stier.	"	236
Bagaspati met Narasoma voor Dèwi Poedjawati.	"	248
Nederdaling van Hjang Wisnoe en Hjang Basoeki.	"	258

Pandita Doerna snijdt Palgoenadi's vingers af	blz.	266
De Korawa's maken zich meester van Ardjoena	"	270
Dèwi Koenti met haar zoons.	"	272
Dèwi Arimbi neemt haar toevlucht tot Arja Séna.	"	278
Semar als goochelaar	"	300
Wrekodara haalt de buffels voor het huwelijk van Ardjoena.	"	302
Het lijk van Dèwi Soembadra drijft op den stroom af.	"	305
De Pandawa's voor den Dèwata-vogel	"	323
Ardjoena onderwijst Srikandi in het boogschieten	"	327
Arja Séna in een modderpoel gezakt.	"	354
Samba zoekt de incarnatie van Batari Dremi	"	364
Strijd tusschen Kresna en Boma.	"	366
Soejoedana, Doersilawati, Pamadé en Banowati	"	370
Ontmoeting van Pamadé en Doersilawati met de Korawa's	"	372
Soerjapoetra, Soerjawati en Pamadé	"	376
Joedistira en Soejoedana bij het dobbelspel	"	392
Bagawan Tjipta Ening en Mamangmoerka	"	396
Gevecht tusschen Radjamala en Djagal Abilawa	"	410
Kresna op weg naar Ngastina	"	412
Kresna in zijn bovennatuurlijke gedaante.	"	417
Slagorden in den Bratajoeda	blz. 421 t/m.	" 426

B. AFZONDERLIJKE FIGUREN.

Koembakarna	"	180
Djamboe Mangii	"	182
Soekèsi	"	183
Dèwi Tara	"	185
Rawana (Dasamoeka)	"	188
Soebali	"	189
Sarpakemaka	"	190
Rama Parasoe	"	194
Ragoe (Kausalja)	"	205
Soemitra	"	205
Dèwi Tari	"	207
Kèkaji	"	208
Dasarata	"	208
Bagawan Wasista	"	209
Djanaka	"	210

Sinta	blz.	210
Troegena	"	211
Bambang Rama (Rama Regawa).	"	212
Het gouden hert	"	213
Djatajoe (Djadjarrijoe)	"	214
Senggana (Hanoman)	"	215
Soegriwa	"	216
Sajempraba	"	217
Wibisana	"	218
Anggada	"	220
Prahasta (Prasta)	"	221
Anila	"	223
Indradjit (Mégananda)	"	224
Tridjata	"	226
Djembawan	"	227
Barata (Branta)	"	229
Rama (als vorst)	"	230
Lesmana	"	231

KAART VAN JAMBUDWIPA	Tegenover blz.	128
--------------------------------	----------------	-----

Door vertraging in het afdrukken van de platen is er tusschen de afsluiting van dit werk en het verschijnen een geruime tijd verloopen. In dien tijd werden verschillende gegevens ontvangen, welke in het Tweede deel zullen worden verwerkt. Daarin zal mede gelegenheid worden gevonden om eenige minder juist gebleken beschouwingen te herstellen.

Reeds ongeveer in het jaar 1000 van onze jaartelling was de wajang op Java zoo populair, dat dichters er hun vergelijkingen aan ontleenden en de toeschouwers met aandacht en spanning de vertooning volgden. In het begin van de 19e eeuw zegt Raffles er van: „The interest excited by such spectacles, connected with national recollections, is almost inconceivable. The eager multitude will sit listening with rapturous delight and profound attention for whole nights to these rude dramas.” En nog heden wordt die wajang bij geen belangrijke gebeurtenis, zoowel in het leven van de lagere volksklassen als in dat van de hoogere standen, gemist en kunnen de opvoeringen jong en oud boeien.

Wel moet er een machtige bekoring uitgaan van dit schaduwspel, dat nu reeds meer dan tien eeuwen de belangstelling van een geheel volk kon behouden. Is dit voor een deel te verklaren uit het feit, dat deze vertooningen oorspronkelijk een vorm van eeredienst uitmaakten ter opvoering van de schimmen der voorouders, waarbij de vertooner, de dalang, als priester fungeerde, er moet toch ook een buitengewone aantrekking liggen in de geschiedenis van de ten tooneele gevoerde personen, welke — ondanks verandering van godsdienst en cultuurtoestand — zich door de eeuwen heen in de onverminderde belangstelling van de elkaar opvolgende geslachten mag verheugen.

Wanneer een overoud gebruik zich — eenige wijzigingen in vorm en inhoud daargelaten — zoo onveranderd in wezen tot op dezen tijd heeft gehandhaafd, dan is het zeker de moeite waard, daarvan kennis te nemen.

Ook zonder opzettelijk nader onderzoek is wel te begrijpen, dat deze zoo geliefde vertooningen een grooten invloed moeten hebben gehad en nog hebben op het denken en voelen van de toeschouwers en — omgekeerd — dat uit aard en inhoud van het Javaansch tooneel veel kan duidelijk worden, wat leeft in het gemoed van het volk. Wie karakter en zieleleven van den Javaan wil bestudeeren, zal dan ook niet mogen nalaten, kennis te nemen van de wajang-literatuur.

„Van welken kant men die tooneelstukken beschouwt,” — aldus wijlen Prof. Kern — „ze verdienen als de meest kenmerkende voortbrengselen van den Javaanschen geest en als een schatkamer van dichterlijke stoffen ten volle de aandacht van den Europeaan, altoos voor zooverre hij geroepen is om in 't overzeesche gewest en volk belang te stellen.”

Zooals uit de hierbij gevoegde literatuur-opgaaf kan blijken is er op dit gebied reeds een ander verzameld en onderzocht. Men heeft wajang-teksten in het Javaansch en in het Nederlandsch uitgegeven, den oorsprong van eenige verhalen nagevorsch en de wijzigingen vastgesteld, die ze in den loop der eeuwen hebben ondergaan; er zijn verhandelingen over de beteekenis van deze tooneelstukken in het licht gegeven en men heeft getracht, ze tot een aaneensluitend geheel samen te voegen.

Dit laatste is zeker van groot belang, daar de oorspronkelijke geschiedenis (we hebben hier inzonderheid het oog op den Mahābhārata-cyclus) langzamerhand in zooveel episoden is uiteen ge-

vallen, dat het onderling verband voor een groot deel is verloren gegaan of zeer moeilijk meer is terug te vinden. Deze pogingen tot reconstructie konden echter slechts ten deele slagen, daar men niet beschikte over een volledige verzameling van alle lakons, welke met dit onderwerp in betrekking staan.

Ten einde nu een zooveel mogelijk volledig overzicht te krijgen, is een verzameling lakons aangelegd, welke zoowel in het Javaansch als in het Nederlandsch zal verschijnen. Deze verzameling is bedoeld als „Tekstboek” dat men — desgewenscht — naar een wajangvertooning zou kunnen meenemen en waarin geen nadere verklaringen zijn opgenomen, om den omvang zoo beperkt mogelijk te houden.

Daarnaast geeft dit werk in de hier volgende hoofdstukken een aaneensluitend overzicht van de geheele geschiedenis, *zoals en voor zoover* die in de bedoelde lakons is te vinden. Een korte samenvatting van het oorspronkelijke Indische verhaal is, ter vergelijking, bijgevoegd. Wanneer men in het hierachter volgend, gereconstrueerd, verhaal gedeelten aantreft, welke van het oorspronkelijke afwijken of zelfs daarmee in strijd zijn, houde men in het oog, dat hier uitsluitend de Sala'sche redactie — wat betreft de „Voorgeschiedenis” en den Pandawacyclus — en de Jogja'sche — wat den Ardjoena Sasra- en den Rama-cyclus aangaat — is weergegeven en dat wellicht een lakon uit andere bron meer met het origineel kan overeenstemmen. Met deze verzameling als uitgangspunt kunnen later mogelijke verschillen met het origineel of met andere redacties worden vastgesteld.

Behalve het bedoelde overzicht zijn in dit werk nog opgenomen eenige toelichtende beschouwingen omtrent oorsprong, vorm en inhoud van de verhalen, tooneeltoestel, aard der tooneel-literatuur, enz.

Doel van deze uitgaaf is in de eerste plaats: ook bij niet vak-kundigen belangstelling te wekken voor het Javaansche tooneel als cultuuruiting. Een diep ingaan op technische eigenaardigheden van tooneeltoestel en opvoeringswijze, op verschillen in redactie en herkomst van elke lakon afzonderlijk — onmisbaar voor een wetenschappelijke behandeling van dit onderwerp — is vermeden. Men vindt hier slechts een kort overzicht en een samenvatting van wat in afzonderlijke werken en in de voornaamste tijdschrift-artikelen is verspreid, waarbij is uitgegaan van een zoo volledig mogelijke verzameling van de lakon's, welke op dit oogenblik nog voorkomen in het centrum van de echt-Javaansche cultuur, de Vorstenlanden.

* *

De verhalen, behoorende tot de z.g. Wajang poerwa (Mahābhārata- en Rāmāyana-cyclus) worden alzoo behandeld in drie deelen, welke elk zoowel in het Nederlandsch als in het Javaansch zullen verschijnen, en wel:

1. Een Lakon-verzameling (volgens een bepaalde redactie).

Titel: **Javaansche Lakon's, behoorende tot de Wajang Poerwa.**

2. Een samenvattend overzicht van de in de lakons behandelde gebeurtenissen met eenige gegevens omtrent herkomst, bouw, opvoering enz. van de tooneelstukken. (Dit deel zal ook in Engelsche vertaling worden uitgegeven).
Titel: **Het Javaansch Tooneel. I. Wajang Poerwa.**
3. Een nadere beschouwing van verschillende lezingen van deze verhalen en een vergelijking met het origineel, een en ander voor zoover daarvoor, bij den tegenwoordigen stand van het onderzoek op dit terrein, gegevens voorhanden zijn.
(Dit deel zal eerst later verschijnen).

Naar hetzelfde plan zullen achtereenvolgens in het licht worden gegeven de verhalen, behorende tot den Pandji- en tot den Damar Woelan-cyclus.

Een werk als dit, waarbij zooveel te verzamelen en te onderzoeken valt, kan niet tot stand komen zonder de hulp van Javaansche deskundigen. Met erkentelijkheid kan worden geconstateerd, dat deze in ruime mate werd ondervonden. Kandjeng Goesti Pangeran Adipati Arja Praboe Prangwadana, Hoofd van het Mangkoenegarasche huis, die reeds zoo menigmaal en bij verschillende gelegenheden zijn groote belangstelling voor de eigen Javaansche cultuur liet blijken, heeft ook hier zijn hoog gewaardeerde medewerking verleend, zoowel bij het verzamelen en vastleggen van de lakon's, als bij het verschaffen van inlichtingen daaromtrent. Zonder deze onmisbare hulp zou dit werk zeker ongeschreven zijn gebleven.

Ook Kandjeng Goesti Pangeran Arja Koesoemadiningrat, broeder van den Soesochoenan, was steeds bereid ons bij te staan en nam persoonlijk de leiding bij het verzamelen van wat in de kraton te Soerakarta omtrent dit onderwerp is te vinden.

Opstellers van de Pandawa-lakons zijn: M. Ng. Redisoeta, panéwoe-dalang en Ki Lebdatjarita, loerah-dalang van de kraton te Soerakarta, benevens M. Mangoendiwirja, rangga-dalang van de Mangkoenegaran aldaar.

Voor het bijeenbrengen van de lakon's betreffende de Bratajoeda, welke te Sala niet voorkomen, ondervonden wij de hulp van den Assistent-resident van Klaten en van den dalang M. Hardjosoetikna in de désa Djombor, onderdistrict Gajamprit, district Kota Klaten, de voornaamste vertoonster van dezen cyclus.

De lakon Moerwakala ontvingen wij door tusschenkomst van P. A. Hadiwidjaja te Soerakarta.

De Ardjoena-Sasra-Baoe- en de Rama-lakons zijn afkomstig van Jogjakarta. De heer J. L. Reuneker, in zaken, de wajang betreffende, bij uitstek deskundig, verleende zijn medewerking, om deze lakon's door den dalang Djajéng Tarjana, kampoeng Mangkoekoesoeman ter hoofdplaats Jogjakarta, te doen opstellen.

Ook het Bureau van de Volkslectuur te Weltevreden, in het bijzonder de secretaris, de heer A. F. Folkersma, had een belangrijk aandeel in de tot standkoming van dit werk. Het verleende zijn bemiddeling tot het verkrijgen van de noodige gegevens en afbeeldingen, nam de uitgaaf op zich en verleende verder in alle opzichten steun en medewerking. Bij de zoo tijdroovende samenstelling van het Register van eigennamen ondervonden wij de hulp van den heer Tjakradibrata, hoofdredacteur bij genoemd Bureau.

De heer J. W. Teillers, chef van de Lithografische inrichting bij het Bureau van den Topografischen dienst te Batavia, belastte zich met de verzorging van de reproductie der platen, waaronder in het bijzonder kunnen worden genoemd de door R. B. Soelardi te Soerakarta naar Mangkoenegaransche modellen geteekende wajangpoppen en tafereelen.

Aan allen, die op eenigerlei wijze meewerkten tot de totstandkoming van dit werk onzen welgemeenden dank.

Enige opmerkingen over spelling en uitspraak van de in dit werk voorkomende eigennamen.

J a v a a n s c h.

- d. Uitspraak tusschen die van Ned. *d* en *t*.
- ḍ. Iets meer geaccentueerd dan Ned. *d*.
- g. Als de *g* in Fransch: *garçon*.
- k. Wordt aan het eind van een lettergreep onvolkomen uitgesproken („ingeslikt”).
- t. Als Ned. *t*.
- ṭ. Bij de uitspraak van *t* de tong naar achter ophalen.
- dj. |
- nj. | Als in het Nederlandsch, maar nooit de *j* van de voorgaande letter scheiden!
- tj. |
- a | wordt uitgesproken als in het dialect-Ned. *vaader*: in een open eindlettergreep en in een open vóórlaatste lettergreep, als ook de laatste lettergreep dien klank heeft.

S a n s k r i t.

- u. Uitspraak als Ned. *oe*.
- g. Als de *g* in Fransch: *garçon*.
- c = ṭj. |
- j = ḍj. | Eén klank, zie boven.
- y. Als Ned. *j*.
- h achter een medeklinker wordt afzonderlijk gehoord, bijv. *kh* als in Ned. *klokhuis*.
- e. Als *é*.—Na *r* gewoonlijk toonloos. (Zie beneden).
- s. Als Ned. scherpe *s*.
- ś = sh = sj. Als in Engelsch: *ship*. (Volgens sommigen heeft deze *s* geen *j*-klank.)
- ç. Een *sj*-klank, ongeveer als in Eng. *session*.
- ā, ī, ū zijn lange klinkers.
- r = re (de *e* toonloos).
- v = Ned. *w*.
- ṭ, ṇ en ṅ zijn tongletters.

Opm. Daar dit werk gedeeltelijk met de machine, gedeeltelijk uit de hand is gezet en op de zet-machine niet alle teekens voorhanden waren, is de spelling van de eigennamen niet overal gelijk!

LITTERATUUR-OVERZICHT.

Opm. In dit overzicht zijn niet vermeld de tijdschrift- en de couranten-artikelen, waarin meer of minder uitvoerig over de wajang wordt gesproken. Verder zijn niet opgenomen de titels van de nog niet in druk verschenen Handschriften in de bibliotheken te Leiden en te Batavia, waarvoor verwezen wordt naar de desbetreffende catalogi.

A. JAVAANSCH E TEKST.

I. Wajang-verhalen in poëzie.

Serat Déwa Roetji (Wrekodara zoekende naar den weg der volmaaktheid) door M. Ng. Kromo Prawiro, Semarang. Van Dorp & Co. 1870 en 1873.

Parta krama, Portier, Soerakarta, 1875. (Twee deelen).

Srikandi magoeroe manah. Portier, Soerakarta, 1874. (Twee deelen)

Bambang Dana Asmara. Buning, Jogjakarta, 1887.

Danoë Maja, Serat lampahan ringgit poerwa door R. Atmadikara, Voorneman, Soerakarta, 1871.

Bratajoeda, uitgegeven door A. B. Cohen Stuart. Verh. Bat. Gen. van K. en W.

Rama, een Javaansch gedicht naar de bewerking van Josodipoera, uitgegeven door C. F. Winter. Verh. Bat. Gen. van K. en W. XXIste deel.

Ardjoena Sasra Baoe. Javaansch gedicht, in kleine dichtmaten opgesteld door R. Ng. Sindoesastra, voor de uitgave bewerkt en vertaald door Dr. W. Palmer van den Broek. Verh. Bat. Gen. van K. en W. deel XXXIV.

Abimanjoe kèrem door M. Soekir. Uitg. Commissie v/d Volkslectuur, Serie No. 338.

Wiwoho of Mintorogo, een Javaansch gedicht, uitgegeven en van een vertaling en aantekeningen voorzien door J. F. C. Gericke. Verh. Bat. Gen. van K. en W. 20ste deel

Serat Pregiwa. R. M. Sasradiwirja. Buning, Jogjakarta, 1880 en 1887.

Ganda Werlaja, serat kanda ringgit tijang, Van Dorp, Semarang 1870.

II. Wajang-verhalen in proza.

Rama. Bratajoeda en Ardjoena Sasra Baoe door C. F. Winter

Rama saweg wonten Mantiliredja (Zie beneden B III).

De Lakon Pregiwa. Dr. J. Groneman. Jogjakarta. W. A. v.d. Hucht 1900. (2 delen)

Een Indische sage in Javaansch gewaad door H. Kern. Zie beneden B III. (Lakon: Balé segala-gala).

III. Wajangverhalen in lakonvorm.**a. Korte schetsen.**

L. Th. Mayer, Vier en twintig schetsen van Wajangverhalen. Van Dorp. Semarang. 1883.
Serat tjarijos Lampahan Ringgit poerwa. Anggitanipoen M. Moedana. Uitg. Bureau v/d
Volkslectuur. Serie No. 237. (Zes schetsen).

b. Uitvoerige schetsen.

Ch. te Mechelen. Drie en twintig schetsen van Wajangstukken. Verh. Bat. Gen. van K. en
W. deel XL. Opnieuw uitgegeven in Latijnsch karakter door het Bureau v/d Volks-
lectuur Serie No. 59. (Serat pakem gantjaranipoen lampahan ringgit poerwa).

c. Min of meer volledige teksten van tooneelstukken.

L. Th. Mayer. Kresna goegah. Bisschop. Samarang. 1888.

De wajangverhalen van Palasara, Pandoe en R. Pandji in het Javaansch met aantekeningen
van T. Roorda, 's Hage, Nijhoff 1869.

Wajang Pregiwa, Jav. tekst met Inleiding, vertaling en aant. door J. A. Wilkens, T. v. N. I.
1846.

Drie teksten van Tooneelstukken uit de Wajang poerwa, voor den druk bezorgd door Ch.
te Mechelen met een voorrede van prof. H. Kern. Bat. Gen. Van K. en W. deel XLIII
en (drie andere stukken in deel) XLIV.

Abiasa. Jav. tekst met vertaling door H. C. Humme, 's Hage, Nijhoff 1871.

Rabinipoen R. Soerjatmadja, door R. B. Karta Asmara. Uitg. Bureau v/d Volkslectuur, Serie
No. 434.

IV. Samenvattend overzicht van een lakon-reeks.

Babadipoen Pandawa. J. Kats en R. Tjakradibrata. Uitg. Comm. v/d Volkslectuur.

B. NEDERLANDSCHE TEKST.**I. Vertaling van Javaansche werken in poëzie, proza of lakon-vorm (gewoonlijk in één
deel met den Javaanschen tekst).**

Bratajoeda. Zie A I.

Kern, Een Indische sage in Javaansch gewaad (Balé segala-gala). Zie beneden sub III.

Wajang Pregiwa. Zie A III.

Abiasa. Zie A III.

Wiwoho of Mintorogo. Zie A I.

Rama te Mantiliredja. Zie beneden sub III.

Pandoe, door Dr. J. v. d. Vliet. Bijdr. T. L. & V. 4de volgreesks. III. blz. 273 — 329.

Palasara. (Gedeeltelijk vertaling, gedeeltelijk uitvoerige inhoudsopgaaf). C. Poensen. Med. Ned. Zend. Gen. 1872 en 1873.

De lotgevallen van Rama door D. L. Mounier, Ind. Magazijn 1,2,180.

II. Inhoudsopgaaf van wajangverhalen, gewoonlijk met toelichtingen.

Aanteekeningen op de lakon Karta Wijoga en Djaladara rabi, door C. Poensen in Tijdschr. Bat. Gen. XXIX, blz. 101 vv.

Irawan rabi (Javaansch wajangstuk) door H. Kern. Versl. en Med. Kon. Akademie 1880.

Het broedergevecht uit de wajang Karna Tandingan door C. F. Philips. Tijdschr. Bat. Gen. VII. 33.

Rama door C. F. Winter. Zie A I.

Dr. G. A. J. Hazeu. Een Ngruwat-voorstelling. Feestalbum, aangeboden aan Prof. Kern, blz. 325 — 332.

Zie verder: Vreede, Catalogus der Jav. en Mad. HSS der Leidsche Universiteitsbibliotheek.

III. Verhandelingen over de wajang (poerwa) in het algemeen of over bepaalde lakon's.

Kern, Bijdrage ter verklaring van eenige uitdrukkingen in de wajangverhalen Palasara, Pandoe en R. Pandji. Bijdr. v. T. L. & Vk. 3de reeks, IV.

Nog een bijdrage enz. idem, V. 121.

Een Indische sage in Javaansch gewaad, door H. Kern. Kon. Ak. van Wetenschappen. Amsterdam, C. G. van der Post. 1876.

De lakon Arimba door G. A. J. Hazeu. Bijdr. T. L. & Vk. 6de volgr. V, blz. 333 — 388.

De lakon Ngroena-Ngroeni door G. A. J. Hazeu. Tijdschr. Bat. Gen. van K. en W. deel XLVI.

Dr. H. H. Juynboll. Indonesische en Achterindische tooneelvoorstellingen uit het Rāmāyana (Bijdr. T. L. & Vk. 6de volgr. X, blz. 501 — 565). Hierin de lakon: Rama saweg wonten Mantiliredja.

C. Poensen. De wajang. Med. Ned. Gen. XVI (1872) en XVII (1873).

Ch. te Mechelen. Een en ander over de Wajang. Tijdschr. Ind. T. L. & Vk. XXV.

Mr. L. Serrurier. De Wajang Poerwa, een ethnologische studie. Leiden. Brill, 1896.

R. M. Oetoyo. Beantwoording der vragen, gesteld door Mr. Serrurier, over de verschillende soorten wajangs in de afd. Batang res. Pekalongan (Tijdschr. Binnenl. Bestuur, deel X. afl. 6, blz. 361 — 406).

Veth, Java (2de druk) IV, blz. 212 v.v.

Van der Lith, Ned. Oost-Indië. blz. 325 — 327.

Raffles, The History of Java, blz. 336 — 338 (1st. ed.)

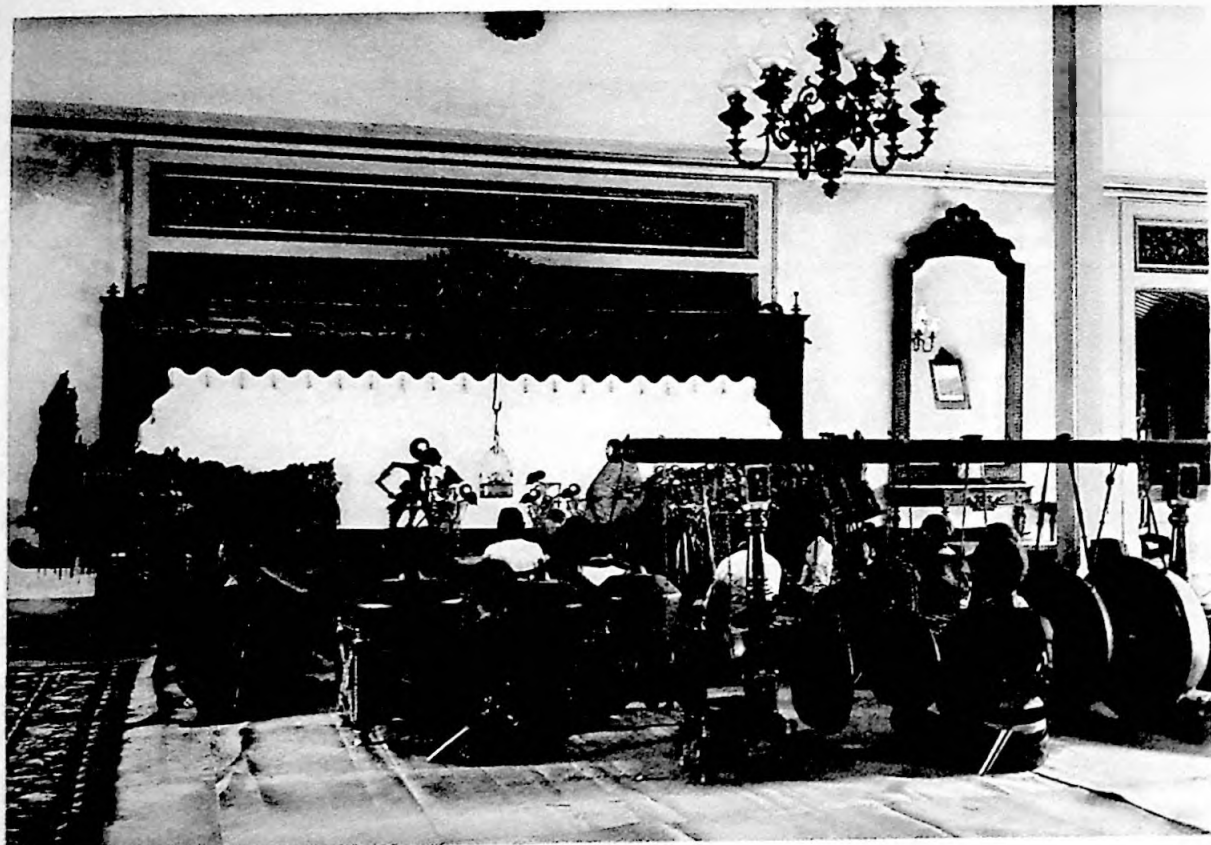
Wilken. Handleiding voor de vergelijkende volkenkunde van Ned. Oost-Indië, blz. 101 — 104.

Dr. G. A. J. Hazen. Bijdrage tot de kennis van het Javaansche tooneel, Leiden 1897.

C. OUD-JAVAANSCHÉ TEKSTEN en verhandelingen daarover.

- Het Adiparwa, Uitgegeven door Dr. H. H. Juynboll. 's Hage. 1906.
 Het Wirâta-parwa. Uitgegeven door Dr. H. H. Juynboll. 's Hage. 1912.
 Dr. H. H. Juynboll. Drie boeken van het Oud. Jav. Mahâbhârata, Leiden 1893.
 Râmâyana, Uitgegeven door Dr. H. Kern. 's Hage. 1900.
 Bhârata-Yuddha. Uitgegeven door Dr. J. G. H. Gunning. 's Hage 1903.
 Dr. H. N. van der Tuuk. Notes on the Kawi-Language and Literature.
 Dr. H. N. van der Tuuk. Inhoudsopgave van het Mahâbhârata in 't Kawi. Hierbij een nadere toelichting door prof. Kern. Bijdr. Kon. Inst. 3e Volgr. VI.
 H. Kern. Over de Oud-Javaansche vertaling van het Mahâbhârata. Verh. Kon. Ak. van Wetensch. Afd. Letterkunde. 1877.
 Dr. G. A. J. Hazeu. De nâga Arddhawalîka bij de Javanen (waarin de episode van Parîksit 's dood). Bijdr. Kon. Inst. 6e Volgr. V.
 Dr. G. A. J. Hazeu. Het Oud-Javaansche Adiparwa en zijn Sanskrit-origineel. Tijdschr. Bat. Gen. van K. en W. 1901.

EEN WAJANG-KOELIT VOORSTELLING.
Opstelling van de gamelan achter den dalang.

I. HET JAVAANSCH SCHIMMENSPEL (WAJANG KOELIT).

Tooneeltoestel.

Bij vertooning van de wajang koelit vallen de schaduwen van in leer uitgesneden poppen (*wajang*) op een scherm van wit weefsel (*kelir*), dat in een houten raam is gespannen. Te dien einde wordt boven het hoofd van den vertooner (*dalang*) een lamp (*bléntjong*) gehangen, welke haar licht op het scherm werpt. (De titelplaat laat zien, hoe zich de schaduwen van de achter het doek geplaatste poppen bij het licht van een petroleum-lamp vertoonen aan den daar vóór gezeten toeschouwer. Opmerking verdient, dat de bléntjong steeds is gevuld met klapper- of katjangolie). Links van den dalang staat een langwerpige vierkante kist, waarin zich de poppen en verdere benodigdheden, als voorstellingen van paarden, wapens e.d. bevinden. Aan de kist hangen eenige houten of metalen plaatjes (*keprak*; *keprak* of *ketjrek*), welke de dalang — die tijdens de voorstelling met gekruiste beenen naast de kist zit — met den rechtersvoet in beweging brengt, als hij kriegsrumoer of iets dergelijks wil aangeven. Met een hamertje van hard hout of van hoorn (*tjempala*; *taboeh keprak*), dat hij in de linkerhand houdt, tikt hij tegen den wand van de kist, om aanwijzingen te geven aan de achter hem zittende gamelan-spelers. Rechts van den dalang ligt het deksel van de kist, waarop eenige der bedoelde benodigdheden worden gereed gelegd (zie de plattegrond en de platen).

De toeschouwers zaten in vroegeren tijd allen achter het scherm en zagen dus alleen de daarop geprojecteerde schaduwbeelden van de poppen. Tegenwoordig is het gewoonte, dat alleen de vrouwen zich daar bevinden, terwijl de mannen plaats nemen aan de zijde, waar de dalang zit, achter of naast de gamelan-instrumenten. Deze zien dus — behalve de schaduwen aan de voorzijde van het doek — ook de poppen zelf.

Elke, in het opgevoerde verhaal voorkomende, hoofdpersoon wordt door een eigen figuur voorgesteld, zoodat een volledige verzameling een groot aantal poppen bevat. Deze poppen, en profiel van leer gesneden en — voor zoover noodig — verguld of gekleurd, zijn van een hoornen steel voorzien, waarmee ze kunnen worden bevestigd in een, aan de onderzijde van het scherm liggenden, pisangstam (gewoonlijk zijn er twee stammen, waarvan de eene iets hooger is geplaatst dan de andere).

De bijgaande platen geven een beeld van de opstelling van het scherm en de poppen en van de plaats van den dalang en de gamelan-spelers (*nijaga*), die met hun instrumenten de opvoering begeleiden of afwisselen. De afbeelding is hier dus genomen vóór het scherm. De voorstelling wordt gegeven in de daarvoor bestemde „paringgitan” (plaats van de „ringgit” of „wajang”), welke zich bevindt tusschen de „pendapa” en het eigenlijke huis, „omah” of „dalem.”

Vóór de midden-deuropening van de dalem (de afbeelding is genomen in de Mangkoenegaran te Soerakarta) is de kelir (waarvoor een scherm, toebehoorende aan den Soenan, werd afgestaan) opgesteld. De dalang, naast de kist gezeten (zie vooral de tweede plaat) en de gamelan-spelers — waarbij de zangeres — zijn lieden van de Mangkoenegaran. Rechts en links van den dalang zijn in dichte drommen een menigte poppen opgesteld, de „figuranten.” In het midden, vlak vóór de bléntjong, is een vak vrijgelaten, waar de eigenlijke handelende personen een plaats vinden. (Op de titelplaat is alleen dit vak te zien).

Tooneelfiguren.

Niet op eenmaal is de eigenaardige — voor Westerlingen eenigszins vreemde — vorm van de hedendaagsche Javaansche wajangpoppen ontstaan. De uitbeeldings-wijze en de afbeeldingskunst hebben een lang tijdperk van ontwikkeling doorlopen en veel is ook hierin in den loop der eeuwen gewijzigd en vervormd.

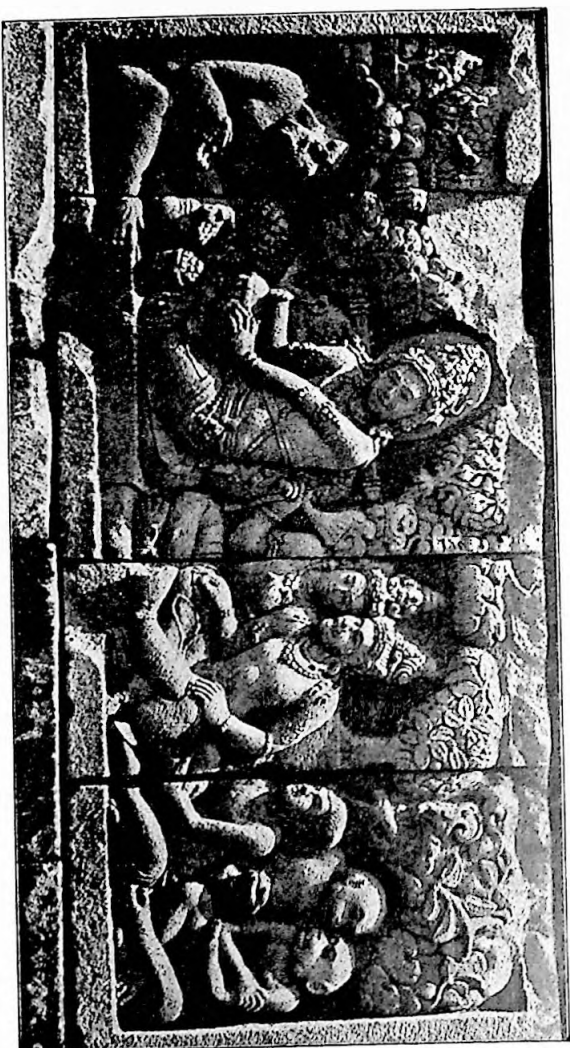
Door een gelukkig toeval is vergelijkingsmateriaal bewaard gebleven uit de voornaamste tijdperken van Java's historie, waardoor de geschiedenis van deze kunst van ongeveer de tiende eeuw tot heden — zij het dan ook in groote sprongen — kan worden nagegaan aan afbeeldingen van een bepaalde groep van personen. Wij bedoelen de voorstellingen, ontleend aan het Rāmāyana, welke voorkomen op de Çiwa-tempel van de Prambanan-groep (op de grens van Soerakarta en Jogjakarta) en op de Tjandi Panataran (bij Blitar). Een uitvoerige beschouwing van deze ontwikkeling zou een afzonderlijke studie eischen, welke hier niet op haar plaats is. Ten einde den belangstellenden lezer in staat te stellen, zich eenigszins een voorstelling van dezen ontwikkelingsgang te maken, zijn de bedoelde afbeeldingen alle in dit werk vertegenwoordigd.

Het oudste, ons bekende stadium van de afbeeldingskunst, toegepast op de Ramageschiedenis, wordt gevonden in de reliefs van de Prambanan-tempel groep. (Zie hierachter). Deze tempels dateeren waarschijnlijk uit de 10e eeuw. De bewaard gebleven afbeeldingen loopen tot den tocht van Rama en de zijnen over den in zee aangelegden dam naar Ngalingka.

Een gedeelte van dit verhaal is te vinden op de, uit de laatste helft der 12de eeuw dagteekenende Panataran, waar het is afgebeeld vanaf de komst van Hanoman op Ngalingka tot aan den dood van Koembakarna. (Het begin ontbreekt alzoo, maar het verhaal loopt iets verder dan op de Prambanan-reliefs).

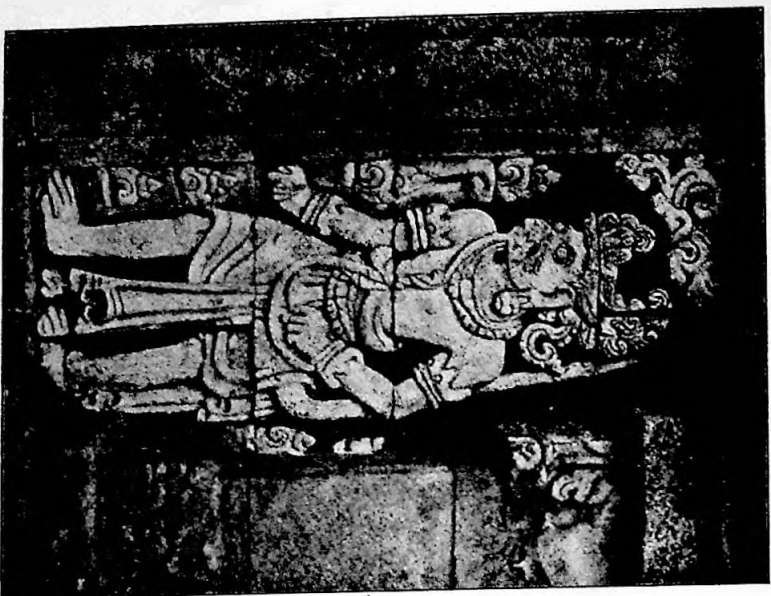

1. HANOMAN, EEN VAN
DE VOORNAAMSTE APEN.

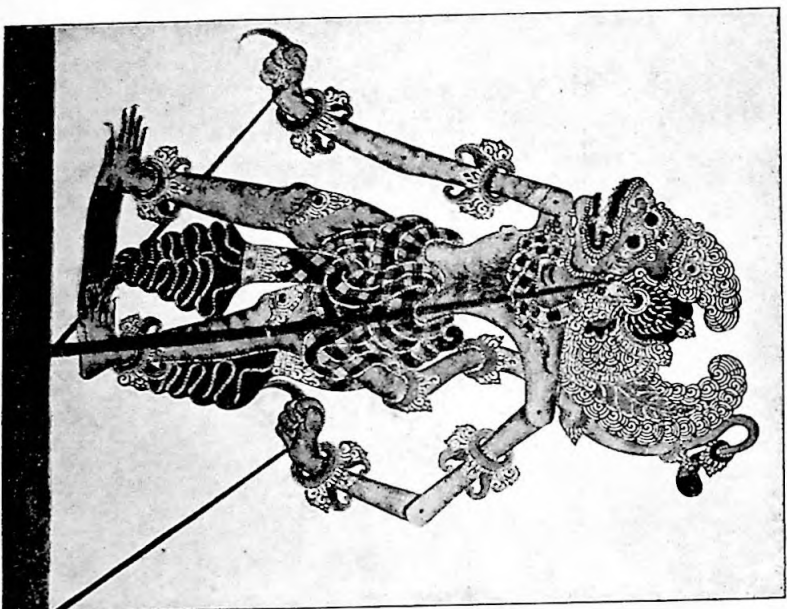

1
PRAMBANAN-RELIEF. 2
(9de eeuw.)

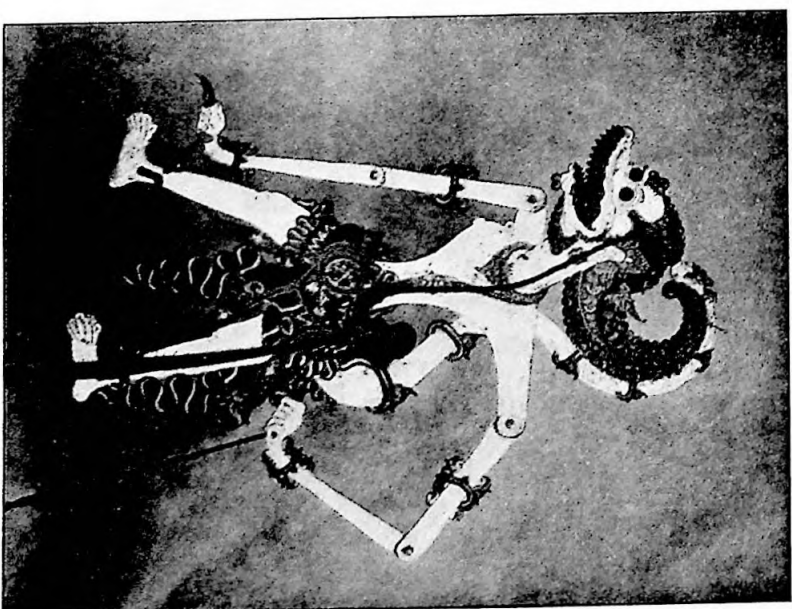
2. SOEGRUWA, APENVORST.

HANOMAN, PANATAGAN-RELIEF.
(13de eeuw.)

HANOMAN, WAYANGFIGUUR VAN BALL.
(Tegenwoordige vorm.)

HANOMAN, WAYANGFIGUUR VAN JAVA
(Tegenwoordige vorm.)

In vorm staan hier dicht bij de Balineesche poppen, waarvan er in dit werk vier ter vergelijking zijn afgebeeld naar de verzameling uit het Museum van het Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

De jongste vorm wordt vertegenwoordigd door de Javaansche wajang-poppen, waarvan men afbeeldingen vindt bij het hier achter volgende uittreksel uit de Rama-lakon's.

Een figuur, welke zich zeer goed tot vergelijking leent, is die van Hanoman. Op de Prambanan-reliefs is deze overal in apen-gedaante voorgesteld. (Hetzelfde is het geval met de overige daar voorkomende apen, behalve de apen-vorsten Soegriwa en Soebali, die een menschelijke gedaante met grijzenden mond en vorstelijke kleeding en versierselen hebben).

De Panataran-afbeeldingen geven Hanoman in mensch-gedaante (zie bijv. No. 94 en 104). Hij is daar als aap kenbaar aan het bezit van een staart en aan een snuitvormigen mond met vooruitstekende kaken.

Eenzelfde type geeft de Balineesche pop: ook daar een menschelijke gedaante met staart en vooruitstekende bovenkaak (grijzende mond en slaganden). Vooral het kapsel komt in vorm (a.h.w. twee „horens” van haar) merkwaardig overeen met dat van den Panataran-Hanoman. Duidelijk blijkt hieruit, hoe deze Balineesche figuur een overgang vormt tot de Nieuw-Javaansche wajangpop, welke in de onderdeelen van de Balineesche afwijkt (zie vooral weer het kapsel!).

* * *

Gaan wij nu over tot een nadere beschouwing van de hedendaagsche Javaansche „wajang-poerwa”-poppen, waarbij inzonderheid de in dit werk voorkomende *gekleurde* afbeeldingen worden behandeld.

De kenmerken van deze poppen zijn te brengen tot twee hoofdgroepen: 1. die, welke het lichaam en het algemeen voorkomen betreffen; 2. die aangaande kleeding en versierselen.

1. Lichaam en algemeen voorkomen.

Uit den aard der zaak is de uitdrukking van het karakter van de afgebeelde figuur een van de voornaamste middelen ter bepaling van de waarde der wajang-pop. Hierin openbaart zich de opvatting van den ontwerper en de vaardigheid van den wajang-snijder. 1) Gewoonlijk worden daarbij reeds bestaande modellen gevolgd, doch van tijd tot tijd heeft een met kunstzin begaafde behoefte aan het ontwerpen van figuren, welke beantwoorden aan zijn persoonlijke opvatting van den aard der afgebeelde personen. Zoo is te Soerakarta o.a. bekend de verzameling wajang-poppen, welke werden gesneden naar aanwijzingen van Prins Mangkoenegara IV aldaar (omstreeks 1865).

Het karakter van de pop wordt inzonderheid aangegeven door:

Gelaatsuitdrukking;

1) Een geïllustreerd werkje betreffende de vervaardiging van wajang-poppen vindt men in Serie No. 416, uitgave van de Commissie voor de Volkslectuur van de hand van M. Soekir, vertaald door P. F. Dahler.

Lichaamsbouw;

Houding van hoofd en ledematen.

De *gelaatsuitdrukking* van een groot aantal poppen is „roeroeh”, wat in de hierachter volgende lijst wordt aangegeven door „rustig”. De bedoeling van het woord is hiermede slechts bij benadering uitgedrukt. Beter ware wellicht een omschrijving als: „ingehouden hartstocht, waarbij aan anderen niet blijkt, wat er in het gemoed omgaat.” Dikwijls geeft het ook aan: rustig zelfvertrouwen. Slechts bij enkele poppen is de uitdrukking duidelijker te omschrijven als: trotsch; heftig, enz.

Een voornaam middel, om de gelaatsuitdrukking te bepalen, is gelegen in de plaatsing en den vorm der *oogen*, die ook hier kunnen worden aangemerkt als de spiegel der ziel. Men onderscheidt dan ook een aantal vormen van oogen, waarvan het gebruik aan vaste regels is gebonden. Ruwe en woeste personen hebben wijd opengesperde oogen (mata telengan), bij de „rustige” gelaatsuitdrukking behooren in den regel half gesloten (spleetvormige) oogen (mata lijepan). Half dicht geknepen oogen (mata kelipan) geven aan het gelaat een droevige uitdrukking. Ze komen slechts bij enkele figuren voor (Drona). Het blindzijn wordt aangegeven, door het wit om de oogbal aan de bovenzijde weg te laten (Drestarata).

Men kan in hoofdzaak twee *typen* onderscheiden: het edele (neusrug en voorhoofd in één lijn; neus lang en fijn; oogen gewoonlijk spleetvormig; voorbeeld: Ardjoena) en het geweldeenaarstype (neus steekt knotsvormig naar voren of omhoog; oogen wijd opengesperd; voorbeeld: Doermagati). Reuzen en apen zijn gekenmerkt door slag tanden.

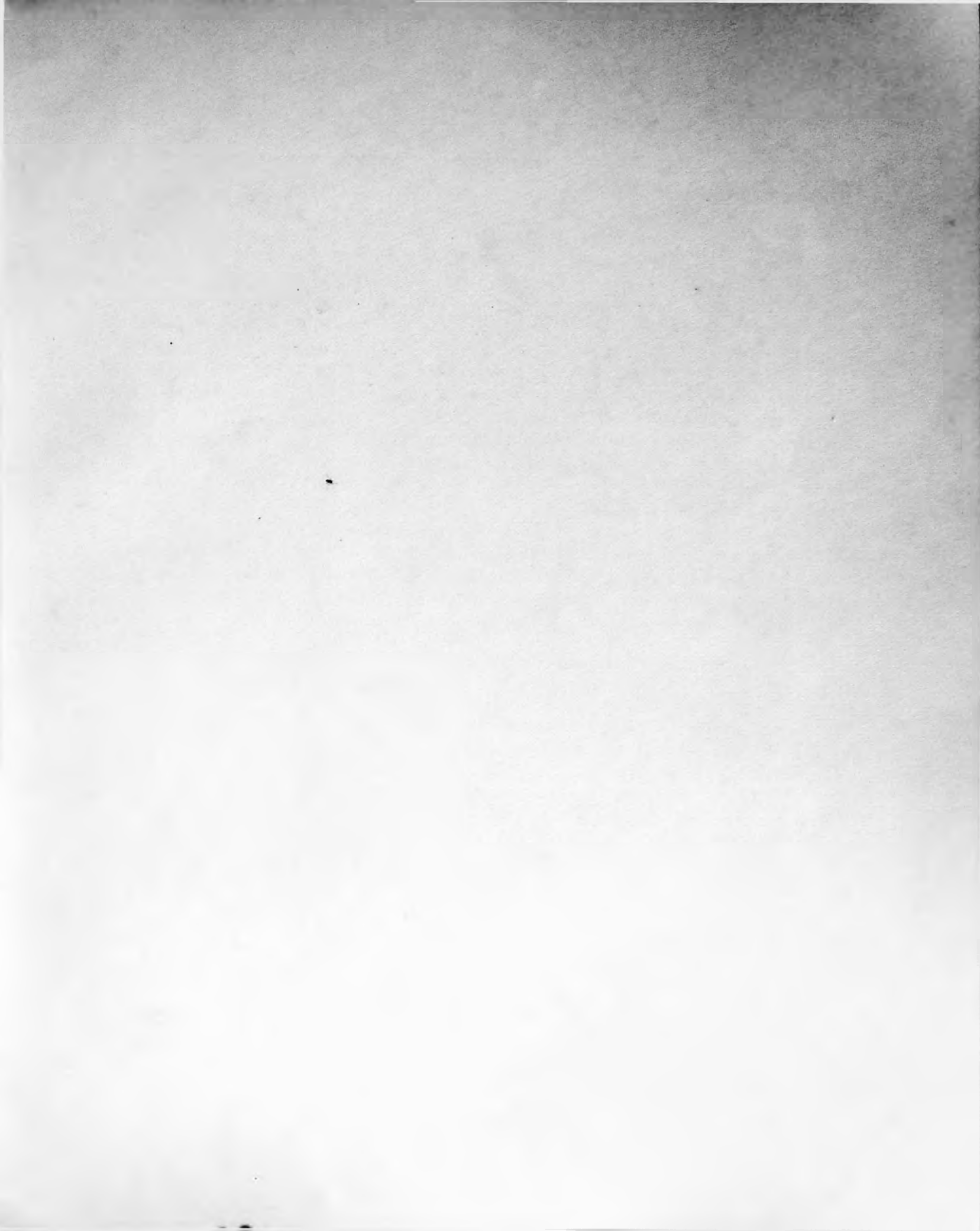
De *lichaamsbouw* wordt aangeduid door omschrijvingen als: slank; groot en zwaar; welgemaakt, enz.

De *houding* van het hoofd kan meer of minder voorover gebogen zijn.

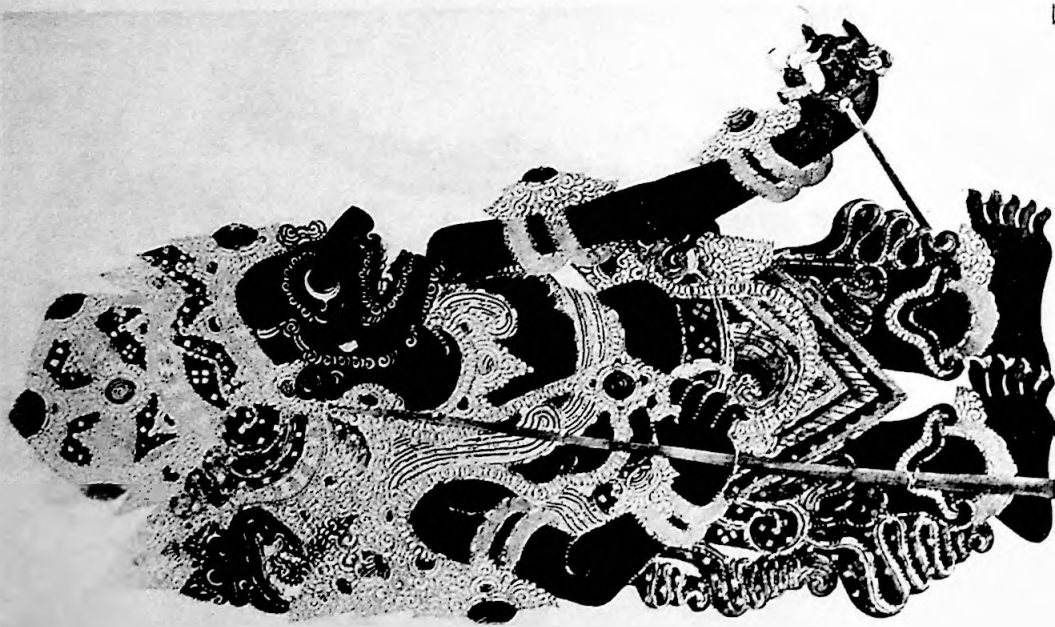
Bij de plaatsing van de *benen* kunnen twee hoofdstanden worden onderscheiden: die, waarbij zij ver van elkaar en die, waarbij zij dicht bij elkaar staan. Het eerste komt vooral voor bij krijgshaftige, trotsche of ruwe karakters. De vrouwen-figuren hebben steeds den laatstgenoemden stand. De voeten zijn — op een enkele uitzondering na — steeds naar denzelfden kant gericht.

De *armen* vormen het eenige bewegelijke deel van de pop: bij een wajang-voortooning „spreken” de opgevoerde personen a.h.w. met de armen. De beweging van die bovenste ledematen vormt dan ook een voornaam onderdeel van de kunst van den dalang. In de bij dit werk gevoegde afbeeldingen zijn die armhoudingen aangegeven, welke voor elke pop als de meest karakteristieke kunnen worden beschouwd.

Bij het *kapsel* van regeerende vorsten en van vorstenzonen wordt voornamelijk onderscheiden de haardracht „keling” (zie o.a. Joedistira) en „soepit oerang” („kreeftenschaar”, o.a. Ardjoena). Hierbij vindt men voor op het hoofd een kuif (loengsèn). Sommige figuren dragen

WAJANGFIGUREN VAN BALI.

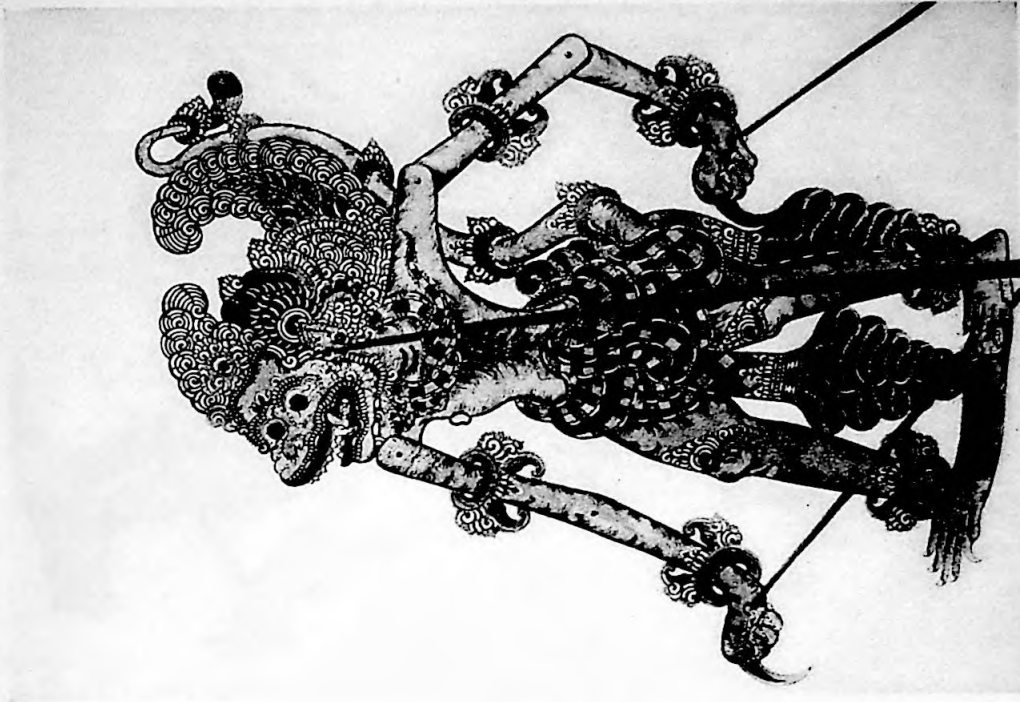

RAWANA

RAMA

WAJANGFIGUREN VAN BALI.

HANOMAN.

SOEGRIWA.

het haar geheel of gedeeltelijk loshangend (ngoré). Het valt dan gelijk neer (zie bijv. Satyawati en Parikesit) of er zijn drie windingen aan te onderscheiden (Parasara). Het laatste zou aanduiden, dat het kapsel niet goed wordt onderhouden.

2. Kleeding en versierselen.

Bij de bespreking van kleeding en versierselen kunnen worden onderscheiden: hoofd, lichaam (romp) en ledematen.

Het *hoofd* van vorsten en prinsen draagt in den regel een diadeem (djamang). Daarbij kan nog voorkomen de kroonmuts (topong. Bij vorsten en adipati's. Zie Karna) of de volledige kroon (makoeta. Zie Kresna), beide met een juweel (njamat) op den top. Goden en priesters dragen een tulband (ketoe) met oorversiersel en tulbandslippen, soms ook met diadeem.

Het *oorversiersel* (soemping) komt hoofdzakelijk in drie vormen voor: sekar kloewih (Zie Nakoela), waderan (wader, e.s.v. visch. Zie Pandoe) en soerèngpati („doodsverachtend”). Bij vrouwenfiguren vindt men meestal de soemping proembing (ongeveer als „waderan”).

Het *bovenlijf* is gewoonlijk bloot. Kluizenaars (priesters) en goden dragen een tabbaard (djoebah) of anders een baadje (klambi) en een, meest gebloemd, onderkleed. De bij deze beide groepen voorkomende „slèndang” is misschien meer juist te betitelen met den naam „bidkleedje”. Vrouwenfiguren dragen een „sindjang” en soms een baadje. Tot de volledige vorstelijke uitrusting behoort de rugvleugel (benevens drievoudige diadeem en kroon). Het bovenlijf is gewoonlijk getooid met een halsketting (kaloeng) en een lang afhangend halssnoer (oeloer-oeloer. Zie o.a. Pandoe), bij jeugd-figuren soms alleen met een halvemaanvormig versiersel (pananggalan: „was-sende maan.” Zie: Parikesit).

Het *staatsiekleed* (dodot) is bij het volledig vorstelijk gewaad meestentijds naar achter rond opgestulpt (bokongan. Zie Parasara). Ook dragen vorsten en prinses een staatsiekleed met tusschen de beenen en van achter afhangende (vierdeelige) sleep (koentja. Zie Gatoetkatja), waarbij een korte kniebroek (katok) en daaronder een lange tjindè-zijden broek (tjelana) behoort. Vorstenzonen missen bij dit kostuum de op de dijen afhangende slippers van de sjerp (oentjal wastra), welke voorkomen bij vorsten (zie Abimanjoe). Poenggawa's hebben dezelfde kleeding als de prinses, doch zonder lange broek. Het staatsiekleed hangt breed naar beneden uit bij Joedistira. Boven dit kleedingstuk bevindt zich een stervormige figuur (manggaran: klapperbloem). De schaamplaat (badong) — een overblijfsel van de primitieve kleeding — ontbreekt zelden geheel bij de mannelijke figuren en is o.a. zeer duidelijk te zien bij Gatoetkatja.

Is het bovenlijf onbedekt, dan komen gewoonlijk naast *pols*-(gelang) en *voetringen* (krontjong) ook *armringen* (kelat baoe) voor. Een enkele maal worden er ook armrings over de mouwen van het baadje gedragen (Abiasa). De boven-arm-rings hebben veel een slangvorm (naga memangsa); bij armrings van poenggawa's komt een vleugel-motief (tjoempringan) voor. Ook polsrings hebben soms dezen vorm (zie: Soejoedana).

Kluizenaars en goden dragen klompvormige *schoenen*.

Enkele figuren wijken in een of ander opzicht af van de boven aangegeven algemeene regels. Wij noemen hieronder Parasara en zijn nakomelingen, waaronder Bima een afzonderlijke plaats inneemt. Zoo dragen de Pandawa's gewoonlijk geen diadeem of, indien dit wel het geval is, de tienpuntige. Kapsel: soepit oerang. Joedistira heeft de „kling"- haarwring. Pamadé (Ardjoena) draagt steeds een staatsiekleed met een modangan- of een limaran-motief. Joedistira draagt een langwerpige (neerhangend) staatsiekleed en geen halsketen.

Bima heeft — als alle afstammelingen van Sang Hjang Bajoe en als deze god zelf — bovenarm-ringen van het model „bogeman" en polsringen „tjandra kirana", een vierkleurig geruit staatsiekleed en een korte broek met drakenkop-patroon. Verder is hij onderscheiden door den langen nagel „pantja naka". Hanoman, een aangenomen zoon van Bajoe, draagt een schaamplaat en een sjerp, welke bij Bima gemist worden.

De kleur van Kresna en Rama, is — evenals die van Wisnoe, waarvan zij incarnaties (nederdalingen) zijn — zwart.

De grootte van de poppen is niet willekeurig. Er bestaat een vaste verhouding tusschen de figuren, welke reuzen, vorsten, prinses, vrouwen enz. voorstellen. Een overzicht van deze verhoudingen vindt men in het onderstaande lijstje, waarin de hoogte is aangegeven van poppen, behorende tot het wajang-stel van Pangeran Aria Koesoemadiningrat te Soerakarta.

Hierbij worden 14 groepen onderscheiden. Bij elke groep is de hoogte opgegeven tot den bovenkant van het hoofd (dus zonder kroon, enz.) en die van de geheele pop.

Naam van de groep	Naam van een figuur uit deze groep	Hoogte tot den bovenkant van het hoofd	Hoogte van de geheele pop
1. Boeta ageng.	Koembakarna.	800 m.M.	940 m.M.
2. Bapangan.	Werkoedara.	630 "	690 "
3. Doegangan ageng.	Garjoetkatja.	585 "	630 "
4. Doegangan alit.	Séta.	520 "	560 "
5. Katongan ageng.	Kresna.	460 "	620 "
6. Katongan alit.	Narajana.	435 "	483 "
7. Poetran ageng.	Roekmarata.	460 "	450 "
8. Poetran alit.	Tarangana.	426 "	434 "
9. Bambang ageng.	Widjanarka.	422 "	462 "
10. Bambang alit.	Pinten. Tansen.	416 "	430 "
11. Poetran ageng.	Banowati.	388 "	407 "
12. Bonjan.	Soertikantji.	375 "	— "
13. Poetran alit.	Bratasena alit.	350 "	366 "
14. Baji.	Abimanjoe baji.	265 "	— "

Hieronder volgt een lijst van de hoofdpersonen uit de geschiedenis der Pandawa's en Korawa's met vermelding van eenige bijzonderheden en van de voornaamste kenmerken van de poppen. (Vergelijk de in dit werk voorkomende gekleurde afbeeldingen).

Daarbij moet worden opgemerkt, dat een volledig stel — zooals o.a. aan de hoven in Midden-Java voorkomt — afzonderlijke figuren bevat van de hoofdpersonen op verschillende leeftijd of in verschillende omstandigheden (eenzelfde persoon als kroonprins en als vorst, e.d.). Daar het niet de bedoeling van dit werk is, alle figuren in alle vormen te beschrijven, is voor elke persoon slechts de meest voorkomende figuur genomen en wel volgens de Sala'sche — speciaal de Mangkoenegaran'sche — uitbeelding.

Tusschen [] zijn daarbij van eenige poppen kenmerken van de jeugd-figuren aangegeven.

(De origineelen van de op de titelplaat afgebeelde schaduw-figuren — mede van Soerakarta afkomstig — bevinden zich in het Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen).

Volg. nummer	N A A M en TOELICHTING	L I C H A A M E N A L G E M E E N			
		Voorko- men	Lichaams- bouw	Oogen	Kapsel en baard
1	ĀNTANU (Santanoe). Vorst van Ngastina. Vader van Bisma (2) bij de riviergodin Déwi Djahnawi en van Tjitragada en Witjitrwirja (Jav. Tjitraséna) bij Déwi Satyawati (4).	Vrij trotsch.	Oneven- redig ge- vormd.	Linsvor- mig.	Weinig baard.
2	BĪSMA (Bisma of Dewabrata.) Zoon van Santanoe. (1) Kluizenaar. Ongehuwd. Strijdt in de Bratajoe-da aan de zijde der Korawa's.	Trotsch.	Middel- matig lang.	Linsvor- mig.	Baard op den schouder afhangend.
3	PARĀĀARA (Parasara). Vader van Abijasa (5) bij Déwi Satyawati (4). Ridder en Kluizenaar.	Rustig.	Middel- matig lang.	Half ge- sloten.	Loshan- gend haar.
4	SATYAVATĪ (Satyawati. Doergandini). Heeft bij Parasara (3) een zoon Abiasa (5), en bij Santanoe (1): Tjitragada en Witjitrwirja.	Rustig.	Boven de gewone lengte.	Half ge- sloten.	Op den schouder afhangend haar. Haar- wring omhoog gericht.
5	VYĀSA (Abijasa). Zoon van Parasara (3) en Déwi Satyawati (4). Kluizenaar. Bij de weduwen van zijn (half-)broeders Tjitragada en Witjitrwirja verwekt hij Dreṭarastra (6) en Paṇḍoe (7).	Rustig.	Middel- matig lang.	Half ge- sloten.	Baard.
6	DĤRTARĀSTRA (Jav. D(r)eṣṭarata). Zoon van Abijasa (5). Vader van de Korawa's bij Déwi Gandari.	Rustig.	Middel- matig lang.	Blind.	Kapsel „Kelina”
7	PĀNDU. (Paṇḍoe). Zoon van Abijasa (5). In naam vader van de Paṇḍawa's: Joedistira (10); Bima (11); Ardjoena (12) bij Déwi Koentj (8) en van Nakoela (13) en Sahadéwa (14) bij Déwi Madri (Jav. Madrim).	Rustig.	Welge- maakt.	Half ge- sloten.	Kapsel „Soem Oerana”

VOORKOMEN			KLEEDING EN VERSIERSELEN			Bijzondere kenmerken
Beenhouding	Lichaamskleur	Gelaatskleur	Hoofd.	Lichaam (romp)	Ledematen	
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Lichtrood.	Diadeem. Garoeja. Kroonmuts.	Rugvleugel. Staatsiekleed met queue.	Arm-, pols- en voetringen.	Volledige vorstelijke uitrusting.
Ver van elkaar.	—	Rood.	Diadeem. Priestermuts. Oorversiersel: „soerengpati”	Tabbaard. Sléndang.	Pols- en voetringen. Schoenen. Lange en korte broek.	Eén der handen tot vuist gebald. Achterarm onbeweeglijk.
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Zwart.	Garoeja. Oorversiersel: „waderan”.	Staatsiekleed met queue. Sléndang.	—	—
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Zwart.	Oorversiersel: „waderan”.	Staatsiekleed. Sindjang.	—	—
Ver van elkaar.	—	Verguld.	Als Bisma (2).	Baadje. Gebloemd onderkleed.	Arm-, pols- en voetringen. Schoenen.	—
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Verguld.	Diadeem. Oorversiersel „soerengpati.”	Halsketting en snoer. Staatsiekleed met queue.	Arm-, pols- en voetringen.	—
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Verguld.	Oorversiersel „waderan.”	Als Drejarastra. (6).	Als Drejarastra. (6).	—

Volg- nummer	NAAM en TOELICHTING	LICHAAM EN ALGEMEEN			
		Voorko- men	Lichaams- bouw	Oogen	Kapsel en haard
8	KUNTI (Koentj) Heeft als maagd bij den zonnegod een zoon Karna (9). Huwt vervolgens met Pandoe (7). Heeft 3 zoons, verwekt door goden: Joeđistira (10), vader: de god der gerechtigheid Sang hyang Darma; Bima (11), vader: de god van den wind Sang hyang Bajoe en Ardjoena (12), vader: de hemelheer Indra (33) (Jav. Endra).	Rustig.	Middel- matig lang.	Half ge- sloten.	Kapsel „keling.”
9	KARNA (Karna). Zoon van den zonnegod bij Déwi Koentj (8). In de Bratajoeda voert Karna de Korawa's aan. Hij sneuvelt door de hand van Ardjoena (12).	Fier.	Welge- maakt.	Half ge- sloten.	— [Kapsel Soepit oerang].
10	YUDHISTHIRA (Joeđistira). Oudste der Pandawa's. Zoon van Déwi Koentj (8). Gehuwd met Dropadi. (23) Strijdt in de Bratajoeda tegen vorst Salja (27).	Rustig.	Welge- maakt.	Half ge- sloten.	Kapsel „keling”
11	BHIMA (Bima of Wrekodara). Tweede zoon van Déwi Koentj (8). Gehuwd met Hadimba (Jav. Arimbi) en Dropadi (23). Vader van Gađotkatja (26).	Heftig.	Lang, ge- spierd en lenig.	Wijd open- gesperd.	Kin-en- haard. Kne- vel naar be- ven gekrukt Kapsel „soepit oerang.” [Haar los- hangend]
12	ARJUNA (Ardjoena.) Derde zoon van Déwi Koentj (8). Gehuwd met Subhadra (Jav. Sembadra) en Dropadi (23). Volgens Jav. opvatting ook gehuwd met S(r)ikandi (24). Vader van Abimanjoe (30) bij Soebadra. Strijdt in de Bratajoeda tegen Karna (9).	Rustig.	Welge- maakt.	Half ge- sloten.	Kapsel: „soepit oerang.”

VOORKOMEN			KLEEDING EN VERSIERSELEN			Bijzondere kenmerken
Beenhouding.	Lichaams kleur.	Gelaatskleur.	Hoofd.	Lichaam (romp.)	Ledematen.	
Dicht bij elkaar.	—	Zwart.	Oorversiersel: „Poedak sinoempet.” Kleine garoeđa.	Baadje.	Polsringen.	Houding iets voorovergebogen.
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Zwart. [Verguld of wit]	Diadeem. Kroonmuts. Garoeđa. Oorversiersel: „waderan.” [Diadeem]	Rugvleugel. Halsketting. Halssnoer. Staatsiekleed met queue.	Arm-, pols- en voeringen.	Volledige vorstelijke uitrusting.
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Zwart. [Verguld]	Oorversiersel: „waderan”.	Staatsiekleed breed neerhangend. [id. met queue] [Halsketting]	[Arm-, pols- en voeringen]	
Ver uit elkaar.	Verguld.	Zwart.	Oorversiersel: „poedak sinoempet”. Rozet op het voorhoofd. [diadeem met garoeđa]	Vierkleurig geruit staatsiekleed, waaraan een enkelvoudige (niet dubbele) sleep.	Armringen „bogeman”. Polsringen „Tjandrakirana”. Korte broek met drakenkoppatroon.	Lange spitse nagel.
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Zwart. [Verguld of wit]	Oorversiersel: „Loenggaloeng” [„Waderan”]	Staatsiekleed met queue [Halsketting]	— [Arm-, pols- en voeringen]	

Volg- nummer	N A A M en T O E L I C H T I N G	L I C H A A M E N A L G E M E E N			
		Voor- komen	Lichaams- bouw	Oogen	Kapsel en baard
13	NAKULA (Nakoela). Met zijn tweelingbroeder Sahadéwa (14) zoon van Madri (zie onder Pançoe (7) en van de beide hemel-artsen Aswi. Gehuwd met Dropadi (23). Heeft in de Bratajoeda geen bepaalden tegenstander onder de Korawa's.	Fier. Tamelijk rustig.	Slank.	Half ge- sloten.	Kapsel „soe- pit oc- rang”
14	SAHADEVA (Sahadéwa) Zie onder Nakoela (13). Ook deze heeft in de Jav. Bratajoeda geen bepaalden tegenstander. Volgens het Mahâbhârata doodt hij Sakoeni (25).	id.	id.	id.	id.
15	DURYODHANA (Soejoedana of Doerjodana). Oudste zoon van Drețarastra (6) en Déwi Gandari. Sneuvelt in de Bratajoeda door de hand van Bima (11).	Als Bima (11).	Als Bima, maar min- der krachtig.	Als Bima (11).	Baard en kne- vel als Bima (11) [Lang los- hangend haar].
16	DUÇÇASANA (Doersasana). Zoon van Dretarastra (6) en Déwi Gandari. Sneuvelt in de Bratajoeda door de hand van Bima (11).	Ruw.	Groot, zwaar en grof.	Wijd open gesperd. Rood oog- lid, vol rimpels.	Kin- en Hals- baard.
17	CITRĀKŚI (Tjitraksi). Zoon van Drețarastra (6). Sneuvelt in de Bratajoeda door de hand van Bima (11) of door Ardjoena (12).	Trotsch.	Slank.	Linsvor- mig.	Loshan- gend hoofd- haar.

VOORKOMEN			KLEEDING EN VERSIERSELEN			Bijzondere kenmerken
Beenhouding.	Lichaamskleur.	Gelaatskleur.	Hoofd	Lichaam (romp)	Ledematen	
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Zwart. [Verguld.]	Oorversiersel: „sekar kloe-wih” tot aan de schouders reikend.	Halsketting. Halssnoer. Staatsiekleed met queue.	Arm-, polsen voetringen.	Hoog voorhoofd.
id.	id.	id.	id.	id.	id.	Laag voorhoofd.
Dicht bij elkaar.	Als Bima (11).	Als Bima (11). [Verguld.]	Kroon. Garoeda. {Diadeem met Garoeda}.	Ha'sketting. Halssnoer. Rugvleugel. Staatsiekleed met queue.	Arm-, polsen voetringen.	Soms met kroon, maar dan alleen als hij voorgesteld wordt als „grootvorst.”
Ver uit elkaar.	Verguld.	Rood.	Kroonmuts. Garoeda met een tong, die tot op de schouders reikt. Oorversiersel „sekar kloe-wih.”	Staatsiekleed (zonder queue). Halsketting. Halssnoer.	Arm-, polsen voetringen. Lange tijnde broek. Korte broek.	Hoofd vooroverbogen. Lachend. Buik uitpuilend.
Ver uit elkaar.	Verguld.	Rose.	Diadeem. Garoeda. Oorversiersel: „sekar kloe-wih.”	Staatsiekleed.	Arm-, polsen voetringen.	Hoofd i. d. nek. Neus i. d. wind.

Volg- nummer	N A A M en TOELICHTING	L I C H A A M E N A L G E M E E N			
		Voor- komen	Lichaams- bouw	Oogen	Kapsel en baard
18	CITRĀKSi. (Tjitraksi). Zoon van Dreṭarastra (6). Strijdt in de Bratajoeda aan den kant der Korawa's.	Als 17.	Als 17.	Als 17.	Als 17.
19	DURMAGATI (D o e r m a g a t i). Zoon van Dreṭarastra (6) Sneuvelt in de Bratajoeda door de hand van Bima (11) of door Ardjoena (12).	Trotsch.	Kort, zwaar en ineengedrongen	Wijd openge-sperd. Rood.	Loshan-gend hoofd-haar
20	DRONA (D r o n a.) (Jav. Droena of Doerna). Leermeester van Korawa's en Pandawa's. Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Korawa's, sneuvelt door de hand van Drestadyoemna (22). Vader van Aswatama (31).	Droevig.	Slank.	Half dicht geknepen.	Dichte en lange baard.
21	KRPA. (Krepa.) Leermeester van Korawa's en Pandawa's. Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Korawa's.	Trotsch.	Nog al flink.	Wijd openge-sperd.	Kapsel „keling”
22	DHRSTADYUMNA (D r e s t a d y o e m n a). Zoon van vorst Dropada. Broeder van Dropadi (23) en S(r)ikandi (24). Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Panḍawa's. Valt na afloop van den strijd door de hand van Aswatama (31).	Trotsch.	Welge-maakt.	Half-gesloten.	Kapsel „keling”
23	DRAUPADI (Dropadi) (Jav. Droepadi), dochter van vorst Dropada. Echtgenoot van de vijf Panḍawa's (Volgens Jav. opvatting alleen van Joedistira (10). Heeft bij elk hunner een zoon. (Volgens Jav. opvatting slechts één zoon: Pantjawala).	Als Satyawati (4).	Middelmatig.	Als Satyawati. (4).	Kapsel „Keling”

VOORKOMEN.			KLEEDING EN VERSIERSELEN			Bijzondere kenmerken
Beenhouding	Lichaamskleur.	Gelaatskleur.	Hoofd.	Lichaam (romp).	Ledematen.	
Als 17.	Als 17.	Blauw.	Kroonmuts. Garoeđa. Oorversiersel „sekar klocwih”.	Als 17.	Als 17.	Als 17.
Een weinig van elkaar.	Verguld.	Rood.	Diadeem. Oorversiersel: „sekar kloewih”.	Halsketting. Staatsiekleed.	Arm-, pols- en voeringen.	Korte hals. Lachend. Schouders hoog. Buik uitpuilend.
Een weinig van elkaar.	Verguld.	Verguld.	Kalotje. Oorversiersel: „sekar kloewih”.	Baadje. Sléndang.	Pols- en voeringen. Schoenen. Lange tjindébroek. Korte broek.	Neus gebogen. In de verlamde hand een rozenkrans.
Ver uit elkaar.	Verguld.	Zwart.	Diadeem. Garoeđa. Oorversiersel: „sekar kloewih” op den schouder afhangend.	Halsketting. Halssnoer. Staatsiekleed.	Arm-, pols- en voeringen.	Neus in den wind.
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Verguld.	Diadeem. Garoeđa. Oorversiersel: „waderan”.	Rugvleugel. Staatsiekleed met queue.	Arm-, pols- en voeringen.	—
Als Satyawati (4).	Als Satyawati (4).	Als Satyawati (4).	Als Satyawati [4]	Als Satyawati [4]	—	—

Volgnummer	N A A M en TOELICHTING	L I C H A A M E N A L G E M E E N			
		Voor- komen	Lichaams- bouw	Oogen	Kapsel en baard
24	ÇIKHANDIN. (S(r)ikandi). Zuster van Dropadi. Wordt later een man. Volgens Jav. opvatting blijft zij een vrouw en huwt met Ardjoena (12). Wordt na afloop van de Bratajoeda gedood door Aswatama (31).	Fijn, maar vast beraden.	Middelma- tig, maar krachtig.	Als Satya- wati (4).	Kapsel „Keling”
25	ÇAKUNI (Sakoeni) (Jav. Sengkoeni). Broeder van Déwi Gandari. Volgens Jav. opvatting patih van Ngastina. Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Korawa's, sneuvelt door de hand van Sahadéwa (14), volgens Jav. opvatting door Wrekodara (11).	Spot- lachend.	Middel- matig.	Linsvor- mig.	Dunne kin en hals- baard
26	GHATOTKACA (Gatotkatja). Zoon van Bima (11) bij Hadimda (Jav. Arimbi). Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Pandawa's, sneuvelt door de hand van Karna (9).	Streng (woest).	Groot en zwaar.	Wijd open gesperd.	Kapsel „soepel ooring”
27	ÇALYA (Salja.) Vorst van Madraka, broeder van Déwi Madri (Jav. Madrim). Volgens Jav. opvatting vader van Boerisrawa (35) en schoonvader van Baladéwa (28), Karna (9) en Soejodana (15). Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Korawa's, maar is het in zijn hart eens met de Pandawa's. Sneuvelt door de hand van Joedistira (10).	Fier. Tamelijk rustig.	Welge- maakt.	Linsvor- mig.	Hal- baard
28	BALADEVA of BALARĀMA (Baladéwa; Balarama; Sang Karsana; Alajoeda). Oudere broeder van Kresna (29). Strijdt in de Bratajoeda niet mee.	Trotsch. Opvlic- gend.	Manhaftig.	Linsvor- mig.	Sikke en hal- baard [Hoofd- haaf toe- hangend]
29	KRSNA (Kresna.) Vorst van Dwaraka (Jav. Dwarawati). Broeder van Soebadra. Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Pandawa's.	Fier.	Welge- maakt.	Halfge- sloten.	

O O R K O M E N			KLEEDING. EN VERSIERSELEN			Bijzondere kenmerken
Been- houding.	Lichaams- kleur.	Gelaats- kleur.	Hoofd.	Lichaam (romp.)	Ledematen	
Als Satyawati (4). /	Als Satyawati (4).	Verguld.	Diadeem- Garoeja. Oorversiersel: „waderan”.	Als Satyawati (4).	Arm- en pols- ringen.	—
En wei- nig van elkaar.	Verguld.	Verguld.	Kalotje. Oorversiersel: „sekar kloc- wih.”	Halsketting. Halssnoer. Krijgsmans- staatsiekleed zonder plooiën.	Arm-, pols- en voetringen.	Neus gebogen.
Ver uit elkaar.	Verguld.	Zwart.	Diadeem. Garoeja. Oorversiersel: „soerèng pati.”	Halsketting. Halssnoer. Rugvleugel. Staatsiekleed.	Arm-, pols- en voetringen. Lange tjinjé- broek. Korte broek.	—
Dicht bij elkaar.	Verguld.	Rood.	Diadeem. Kroonmuts. Garoeja. Oorversiersel: „waderan”.	Halsketting. Halssnoer. Staatsiekleed met queue.	Arm-, pols- en voetringen.	—
Ver uit elkaar.	Verguld.	Rood.	Diadeem. Kroon. Garoeja. Oorversiersel: „waderan”. Diadeem met garoeja.	Halsketting. Halssnoer. Rugvleugel. Staatsiekleed met queue.	Arm-, pols- en voetringen. Lange tjinjé- broek. Korte broek.	—
Dicht bij elkaar.	Gitzwart.	Gitzwart.	Diadeem. Kroon. Oorversiersel: „waderan”. [Diadeem met garoeja].	Halsketting. Halssnoer. Rugvleugel. Staatsiekleed met queue.	Arm-, pols- en voetringen.	Volledige vorste- lijke uitrusting.

Volg. nummer	N A A M en TOELICHTING	L I C H A A M E N A L G E M E E N			
		Voorko- men	Lichaams- bouw	Oogen	Kapsel en baard
30	ABHIMANYU (Abimanjoe). Zoon van Ardjoena (12) en Soebadra. Vader van Parik(e)sit (37) bij Déwi Oetari. Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Pandawa's. Sneuvelt door de hand van Djajadrata (32).	Als Parasara (3).	Als Parasara (3)	Als Parasara (3).	Loshangend tot aan de schouders.
31	AÇWATTHĀMAN (Aswatama). Zoon van Drona (20). Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Korawa's. Wordt na afloop van den strijd gedood door Parik(e)sit (37).	Uitdagend en sluw.	Slank.	Linsvormig.	—
32	JAYADRATHA (Djajadrata). Vorst van Sindoe (Volgens Jav. opvatting een ridder van Banakling). Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Korawa's. Sneuvelt door de hand van Ardjoena (12).	Als Gatotkatja (26).	Als Gatotkatja (26).	Als Gatotkatja (26).	Kapsel „keling”
33	INDRA (Jav. Baṭara Endra). Heer van den Godenhemel (Jav. zoon van Baṭaroe Goeroe). Vader van Ardjoena (12) bij Déwi Koentj (8).	Rustig.	Flink.	Linsvormig.	Zware baard.
34	SATYAKI. (Joejoedana). Vorst der Satwata's (Jav. zoon van Satyadjid, vorst van Lésanpoera, terwijl de naam Joejoedana niet genoemd wordt). Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Pandawa's.	Trotsch.	Middelmatig.	Linsvormig.	Kapsel „soepit-oerang”
35	BHŪRIÇRAVAS (Boerisrawa). Zoon van Salja (27) Volgens de Bratajoeda-Kawi zoon van Praboe Somadatta. Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Korawa's, sneuvelt door de hand van Satyaki (34).	Grof. Trotsch.	Groot en grof.	Wijd open gesperd. Rood ooglid vol rimpels.	Kin- en halsbaard. Loshangend haar

VOORKOMEN			KLEEDING EN VERSIERSELEN			Bijzondere kenmerken.
Beenouding.	Lichaamskleur.	Gelaatskleur.	Hoofd.	Lichaam (romp).	Ledematen.	
er uit lkaar.	Als Parasara. (3).	Als Parasara. (3).	Als Parasara (3)	Staatsiekleed.	Arm-, pols- en voeringen. Lange tjindébroek en korte broek.	
er uit lkaar.	Verguld.	Wit, soms rose.	Kalotje. Garoeda Oorversiersel: „sekar kloewih”	Staatsiekleed.	Arm-, pols- en voeringen. Korte broek.	
s Gatotkatja. (26).	Als Gatotkatja (26).	Als Gatotkatja (26).	Als Gatotkatja	Als Gatotkatja (26).	Als Gatotkatja (25).	
er uit lkaar.	Verguld.	Zwart.	Diadeem. Kroon (tiara). Oorversiersel: „soerèng pati.”	Baadje. Sléndang. Rugvleugel.	Arm-, pols- en voeringen. Schoenen.	Kris aan voorzijde. Behoort tot de mooie, flinke wajangfiguren.
er uit lkaar.	Verguld.	Rood.	Diadeem. Garoeda. Oorversiersel: „waderan”	Staatsiekleed met borstplaat.	Arm-, pols- en voeringen. Lange en korte broek.	
er uit lkaar.	Verguld.	Rood.	Kleine garoeda. Oorversiersel: „sekar kloewih” tot op de schouders afhankelijk.	Halsketting Halsnoer. Staatsiekleed.	Arm-, pols- en voeringen. Lange en korte broek.	Lachend. Buik uitpuilend.

Volg- nummer	NAAM en TOELICHTING	LICHAAAM EN ALGEMEEN			
		Voor- komen	Lichaams- bouw	Oogen	Kapsel en baard
36	KRTAVARMAN [K r e t a w a r m a]. [Jav. Kartamarma.] Broeder van Déwa Midoesa, den overgrootvader van Kresna [29] en van de drie oudste Pandawa's [10, 11, 12]. Volgens Jav. opvatting bloedverwant van Soejodana [15]. Strijdt in de Bratajoeda aan de zijde der Korawa's.	Rustig, maar grof.	Middel- matig.	Linsvor- mig.	
37	PARIKSIT [P a r i k s i t.] [Jav. Parikesit.] Zoon van Abimanjoe (3) en Déwi Oetari. Geboren na het einde van de Bratajoeda. Volgt zijn oom Joedistira (10) op als vorst van Ngastina.	Rustig	Welge- maakt.	Half ge- sloten	Haar los- hangend tot op den rug.

O O R K O M E N			KLEEDING EN VERSIERSELEN			Bijzondere kenmerken.
Behouding.	Lichaams- kleur.	Gelaats- kleur.	Hoofd.	Lichaam (romp.)	Ledematen.	
Ver uit elkaar.	Verguld.	Rood.	Diadeem. Garoeda. Oorversiersel: „waderan”.	Halsketting. Halssnoer. Staatsiekleed. Rugvleugel.	Arm-, pols- en voetringen. Lange tjinjé- broek. Korte broek.	
icht bij kaar.	Verguld.	Verguld.	Diadeem. Garoeda. Oorversiersel „waderan”.	Staatsiekleed met queue. Borstplaatje.	Arm-, pols- en voetringen.	Queue met ge- plooiden randen.

Ter kenschetsing van het uitbeeldingsvermogen van den ontwerper van deze figuren volgt hier een korte beschouwing van een in dit werk voorkomende afbeelding (Zie de plaat „Kresna goegah,” in afdeeling IX van het „Overzicht van de aan het Mahâbhârata ontleende verhalen.”)

De afbeelding geeft, behalve Kresna in zijn reuzen-gedaante, Soejoedana, Karna, Sakoeni, Ardjoena en Joedistira.

Door het reuzen-type — hier met een volledige kroon getooid en met een radpijl (tjakra) in de rechterhand — wordt de „tiwikrama” van Kresna voorgesteld. Volgens de Javaansche opvatting wordt hiermee aangeduid de „sterke inspanning van krachten van een met wondermacht begaafde, om den geest in dien gespannen en hoog opgewonden toestand te houden, waarin iemand wonderen kan verrichten”, in de lakons gewoonlijk alleen voorkomende bij Kresna, als deze zijn goddelijke macht wil toonen. Oorspronkelijk beteekent het woord: „de drie schreden”, ook: „Hij, die de drie schreden doet”, namelijk god Wisnoe (van wien Kresna een awatara, een nederdaling, is), die eens in een reusachtige gestalte met drie schreden de drie werelden zou zijn doorgestapt (oorspronkelijk was Wisnoe een zonnegod: opkomst, hoogtepunt en ondergang van de zon zijn de drie schreden).

Bij Kresna bevinden zich vijf personen met de meest uiteenlopende karakters.

Daar is vooreerst Soejoedana, de hooge figuur met de kroon (die bij wajang-poppen van Jogja en andere streken dikwijls ontbreekt). In de lakon's steeds de tegenstander van de Pandawa's, die stelselmatig worden achteruit gezet door hun neven.

Vóór Soejoedana staat de veel kleinere figuur van Joedistira (Poentadéwa), de zoon van den god der gerechtigheid, zelf de verpersoonlijking van vredelievendheid en recht. Het groote contrast tusschen de hoofd-vertegenwoordigers van de beide groepen is op gelukkige wijze tot uitdrukking gebracht in algemeenen lichaamsbouw en in gelaatstrekken.

Ook Karna, die naast Soejoedana staat en Ardjoena, de achterste van de rij, vormen een paar, dat — hoewel elkaars tegenstanders — in vele opzichten overeenkomt. Beiden buitengewoon bekwaam in het hanteeren van pijl en boog, geducht in den strijd, uitblinkend in mannelijke schoonheid, waarbij Ardjoena, en in slim overleg, waarbij Karna de kroon spant, zoons van eenzelfde moeder en toch reeds als jongeling elkaar bestrijdend. Ardjoena, wat zijn ouderdom betreft, „de middelste der Pandawa's”, het middelpunt ook van zoo menig avontuur van de broeders, — Karna, de bondgenoot van de Korawa's, die de zonen van Destarata trouw vergezelt op hun tochten, waarbij het einde gewoonlijk is een, voor hen ongunstig verloopende, ontmoeting met de Pandawa's. Ardjoena, onbezorgd door het leven gaand, geliefd en bemind bij wie met hem in aanraking komt, meermalen den schijn gevend van zich moedwillig in de meest tolle avonturen te storten, — Karna door zijn geboorte (hij is een voor-zoon van Déwi Koenti bij den zonnegod) steeds terug gehouden van de plaats, die hem rechtens toekomt onder de zoons van zijn moeder, toch trotsch zijn weg gaand en zich van zijn waarde bewust.

En verder: Welk een verschil, bij alle overeenkomst, tusschen den oudsten en den middelsten der Pandawa's, een verschil, als het ware uitgedrukt in de haardracht: Joedistira met de

„keling”-haarwring, rustig en bescheiden naar beneden gericht, — Ardjoena met de „soepit oerang”, welke sierlijk naar boven krult, een teeken van levensblijheid en onbezorgden levenslust.

Als vijfde persoon geeft de teekening patih Sakoeni, den aanstoker van de vijandige verhouding tusschen Pandawa's en Korawa's, die steeds weer nicuwe listen en lagen bedenkt, om Pandoc's zonen nadeel toe te brengen, die niet voor leugen en bedrog terugdeinst om maar de Pandawa's in een slecht daglicht te kunnen plaatsen en om den tegenslag van de op zijn aandrijven handelende Korawa's te kunnen bedekken of verbergen. Valschheid en verraad teekent zijn gelaat (men zie vooral ook den mond), volharding en wilskracht zijn uitgedrukt in zijn houding, een volharding, die van geen toegeven aan de billijke eischen van de Pandawa's wil weten en die ten slotte niet terugschrikt voor het ontketenen van den geweldigen strijd, waarbij een geheel geslacht zal worden vernietigd.

Wij zullen hier geen beschouwingen houden over den opzet van de teekening (hoofden van Soejoedana, Karna, Sakoeni en Ardjoena in één lijn; deze figuren met Joedistira in een driehoek geplaatst met de hoekpunten: kroon-top en voet van Soejoedana en dodot van Ardjoena; aanduiding van het woud door wat bladeren in de bovenhoeken en aan den bovenrand; enz). Wij maken slechts opmerkzaam op de karakteruitdrukking van de afgebeelde personen; het levendige van de geheele voorstelling; de juiste keuze van de meest karakteristieke vertegenwoordigers van elke groep: Soejoedana, Karna en Joedistira, die den slapende trachten te wekken, Sakoeni, die ook hier „achter” de Korawa's en hun handelingen staat; Ardjoena die zich bepaalt tot de rol van belangstellend toeschouwer en „zijn beurt afwacht”.

Wanneer de Javanen zich toeleggen op een juist gebruik en een vervolmaking van wat in de schatkamer van hun nationale kunst te vinden is, dan zal zeker de nu nog door vele Westelingen onderschreven meening, dat de vorm van deze poppen „hoogst gedrochtelijk” is, plaats maken voor een meer waardeerend oordeel over deze — door fijnvoelende kunstenaars uitgedachte, den aesthetischen zin van een geheel volk bevredigende — uitbeelding van de heldenfiguren der eeuwen-oude wajangverhalen.

* * *

Een merkwaardige figuur is de „goenoengan” of „kajon”, waarvan hier mede een Bali-neesche en een Javaansche vorm is afgebeeld. Deze bestaat in beide gevallen uit een boom met verscheidene takken en twijgen en dicht gebladerte, waartusschen zich een aantal wouddieren en vogels bevinden. (De opgenomen afbeeldingen zijn hiervan slechts schaars voorzien). Duidelijk zichtbaar zijn twee groote dieren, die in aanvallende houding tegenover elkaar staan aan weerszijden van den stam.

Op de *Balische* „goenoengan” ziet men onder deze beide dieren twee groote slangen (naga), wier ineengestremde lichamen een monsterkop vormen.

Ook menig *Javaansch* exemplaar heeft dezen kop met ver uitgestoken tong (een bekend

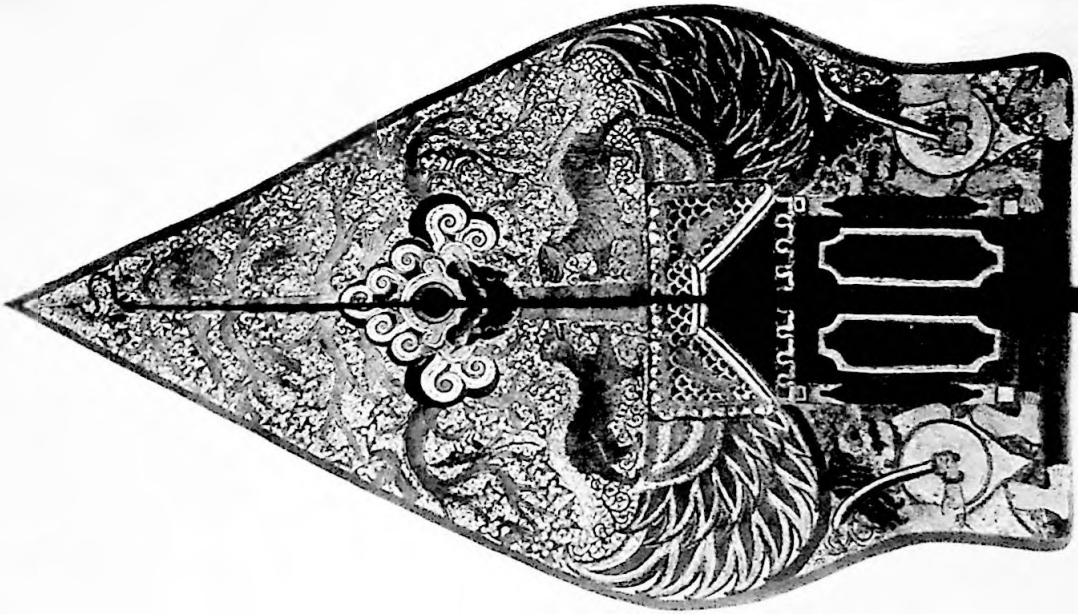
phallisch teeken), doch boven de beide dieren geplaatst. Bij de hier opgenomen afbeelding bestaat dit sierpunt uit een soort van rozet met blankgelaten hart (waaronder een figuur als de bovenbedoelde uitgestoken tong). Dr. Brandes heeft in zijn monografie over Tjandi Singasari en Panataran dit ornament den naam van „monocle” of „één-oog” gegeven. In de ruimte onder de dieren bevindt zich in het midden een poortgebouw met twee deuren en ter weerszijde een wachter van het bekende reuzen-(boeta-) type, elk met zwaard en schild. Aan het dak zijn rechts en links groote vleugels verbonden, zooals men die ook vindt bij de garoeda-figuur (zie o.a. de afbeelding bij het verhaal omtrent de geboorte van Kakrasana en Narajana of dat van den strijd tusschen Kresna en Boma (afd. II C en V F van het „Overzicht van de aan het Mahābhārata ontleende verhalen”) en die mede in vele batikmotieven voorkomt. Bij andere modellen vindt men op de plaats van deze vleugels wel twee naga-koppen met wijd opengesperden bek, die het dak trachten in te slikken.

De omtreklijnen geven duidelijk een bladvorm te zien, bij de Javaansche goenoengan van boven spits toeloozend, bij de Balische afgestompt.

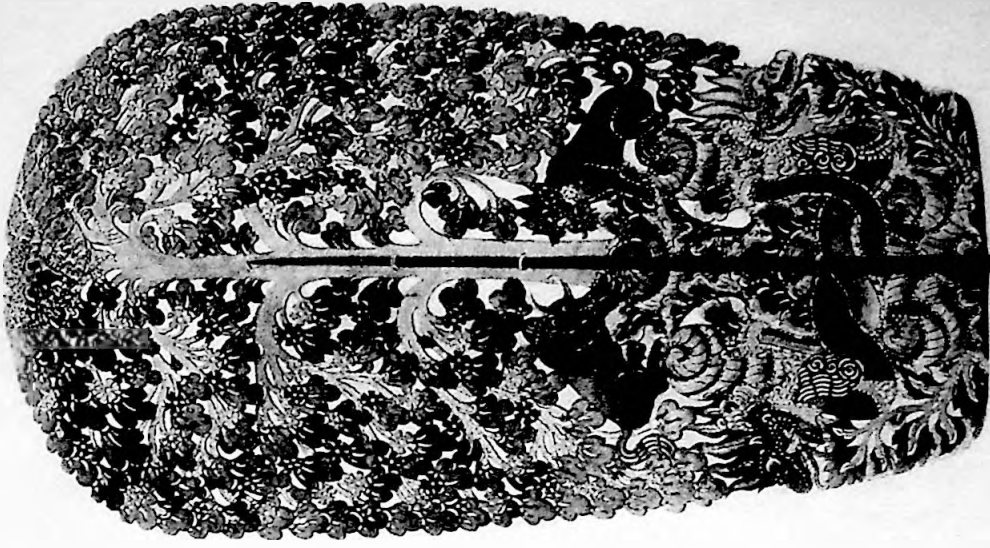
In het Javaansche geschrift Ardjoena Sasra Bae — in 1829 door M. Ng. Sindoesastra naar oude handschriften bewerkt en in 1870 door Palmer van den Broek met Nederlandsche vertaling uitgegeven — komt een beschrijving voor van den lusthof Sriwedari, welke bijna onveranderd op de Javaansche goenoengan kan worden toegepast. In dergelijken trant beschrijft ook de dialang meermalen de toegangspoort tot een paleis. Het bedoelde fragment (in Zang 68 van het dichtwerk) luidt in vertaling:

„(Terwijl Raden SEMANTRI zeer verslagen was om de bedreiging, die hij gehoord had, kwam de Koning met zijn eerste Gemalin en achthonderd andere vorstinnen in den tuin. Zij waren verbaasd, toen zij den schoonen tuin zagen). De groote poort was van goud gemaakt, en had de gedaante van een adelaar, die in de lucht zweeft. De bovenste spits van de poort had wel wat van een kroon, en verhief zich hoog in de lucht; de versierselen, die men aan de beide zijden (boven aan) vond, waren als het ware de oorsieraden van den adelaar, het dakbekleedsel van de poort bestond uit op elkander liggende gouden platen aan 't voorhoofd van den adelaar. Aan de bovenste spits was een parel aangebracht, zoo groot als een jonge kokosnoot, die in de verte met al de kleuren van den regenboog schitterde, en zooveel licht verspreidde, alsof de zon er in was blijven hangen. De muren aan de rechter- en linkerzijde van de poort schenen als 't ware vleugels te zijn, de slagpenen waren hemelsblauw met andere kleuren er tusschen, deels rood en blauw geverfd, en met veelkleurig goud versierd. De stijlen van de poort naast den ingang geleken op de geschubde beenen van een adelaar; zij hadden lijstwerk van verschillende kleuren, dat met een menigte amethisten en brillanten bezet was. Ter linker- en rechterzijde van de poort vond men twee steenen beelden, die de gedaante van Boeta's hadden, en geleken op TJINGKARA-BALA en BALA-OEPATA (de beide deurwachters in Bataara ENDRA'S hemel). Deze bewaakten de stijlen van de poort; zij schenen een badama (knots) in de hoogte te werpen, en in hun linker hand een stalen schild te dragen, en als er iemand den ingang wilde binnen treden,

GOENOENGAN.

JAVA.

BALI.

was het, of ze dien aanstonds met de *b a d a m a* wilden slaan. Hun tong was van rood laken, hun oogen waren gevormd door twee Ceilonsche robijnen, zoo groot als een *sentoeel*-vrucht, hun tanden, die in 't goud gezet waren, en hun slag tanden waren als die van werkelijke *Boetta's*. De slagdeuren, die den ingang moesten afsluiten, waren van goud, met figuren bewerkt en versierd met edelgesteenten, men had daarop twee *wajang*-poppen, die op *Déwi RATIH* en *B a t a r a KAMADJAJA* geleken, gegraveerd. Als de deuren gesloten waren, schenen zij elkander als jonggehuwden te liefkozen, en als de deuren open gingen, schenen zij van elkander te scheiden uit tegenzin en haat tegen elkander."

Met den boom — welke zoowel van de Balineesche als van de Javaansche goenoengan het hoofdbestanddeel vormt —, is zeer waarschijnlijk bedoeld de „hemelboom”, een wonderboom vol takken, twijgen, bladeren, bloemen en vruchten, met zingende vogels en allerlei kleinoodiën, kransen, tuiltjes en guirlanden, welke reeds in het Oud-Javaansch *Rāmâyana* wordt beschreven en die in tal van afbeeldingen op Java's monumenten (o.a. *Baraboedoer*; *Prambanan*; *Panataran*) voorkomt.

In de *Rama*-tooncelen, waar men hem aantreft in den tuin van *Rawana* op *Langka*, wordt er mee bedoeld de *Paridjata*, welke door *Indradjit* (= *Indra* overwinnend) voor zijn vader uit den hemel van den godenkoning werd geroofd. Als „*dewa(n)daroe*” komt hij in menige *lakon* voor, waar de bruid of haar vader van het verkrijgen van den boom de toestemming tot het huwelijk laten afhangen. Op den *Panataran*-tempel heeft de boom een driehoekigen vorm en hierin wordt wel het prototype van de Nieuw-Javaansche *kajon* gezien. (1)

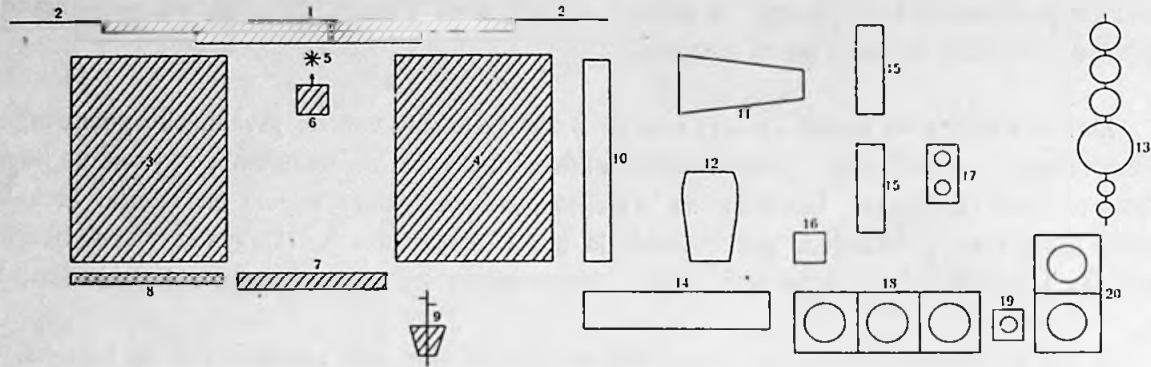
Wat ten slotte het gebruik van de goenoengan betreft: de *dalang* plaatst deze figuur in het midden van het scherm, om een pauze of een verandering van tooneel aan te duiden, zoodat de toeschouwer a.h.w. slechts het bosch (*kajon* = geboomte) of het landschap (op Java steeds met een berg op den achtergrond. *Goenoengan* = gebergte) ziet. En zoo wordt de goenoengan ook vóór den aanvang der voorstelling voor het scherm geplaatst (de toeschouwer "ziet nog niets" van de handelende personen!) en wordt het einde van een stuk steeds aangegeven door het — gewoonlijk achterste voor — in den *pisangstam* steken van deze figuur („*tantjeb kajon*”).

De achterzijde, rood geverfd, geeft ook een „vuur”, een „brand” aan. Liggend stelt deze figuur „water” voor, de „wind” wordt aangegeven, door de goenoengan al voortgaande op en neer te bewegen.

(1) Vgl. *Tjandi Singasari* en *Panataran* door

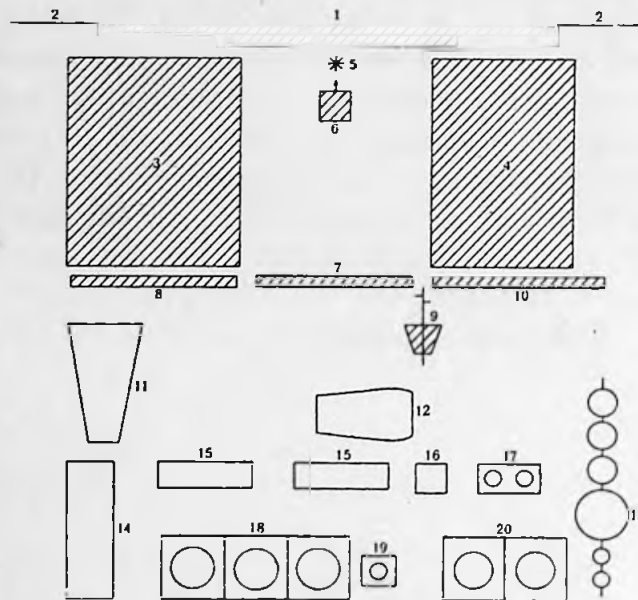
Gamelan.

De vertoening van den dalang wordt afgewisseld en begeleid door de bij geen opvoering ontbrekende gamelan.

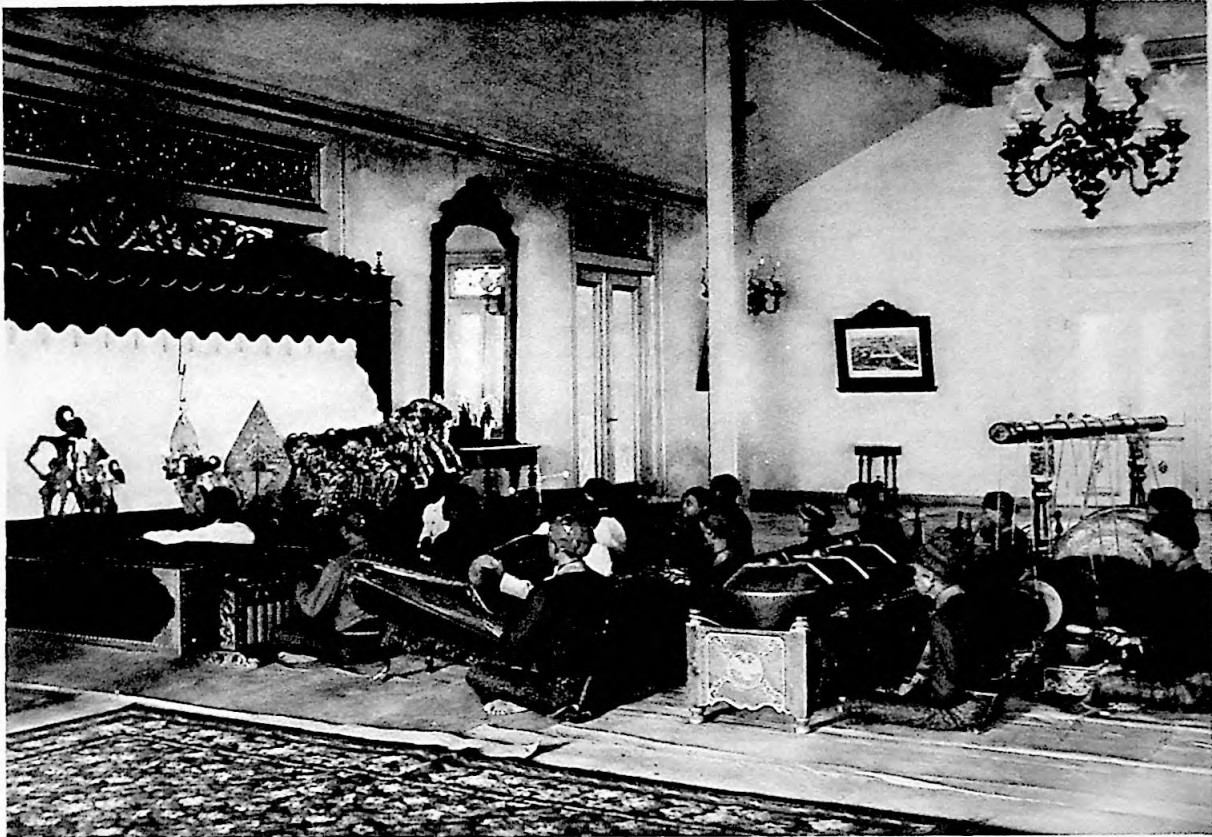
Opstelling van de gamelan *naast* den dalang.

1. Kelir.
2. Soempingan.
3. Wajang-kist.
4. Deksel van de wajang-kist.
5. Bléntjong.
6. Dalang.
7. Gendèr.
8. Gendèr paneroes.
9. Rebab.
10. Gambang.

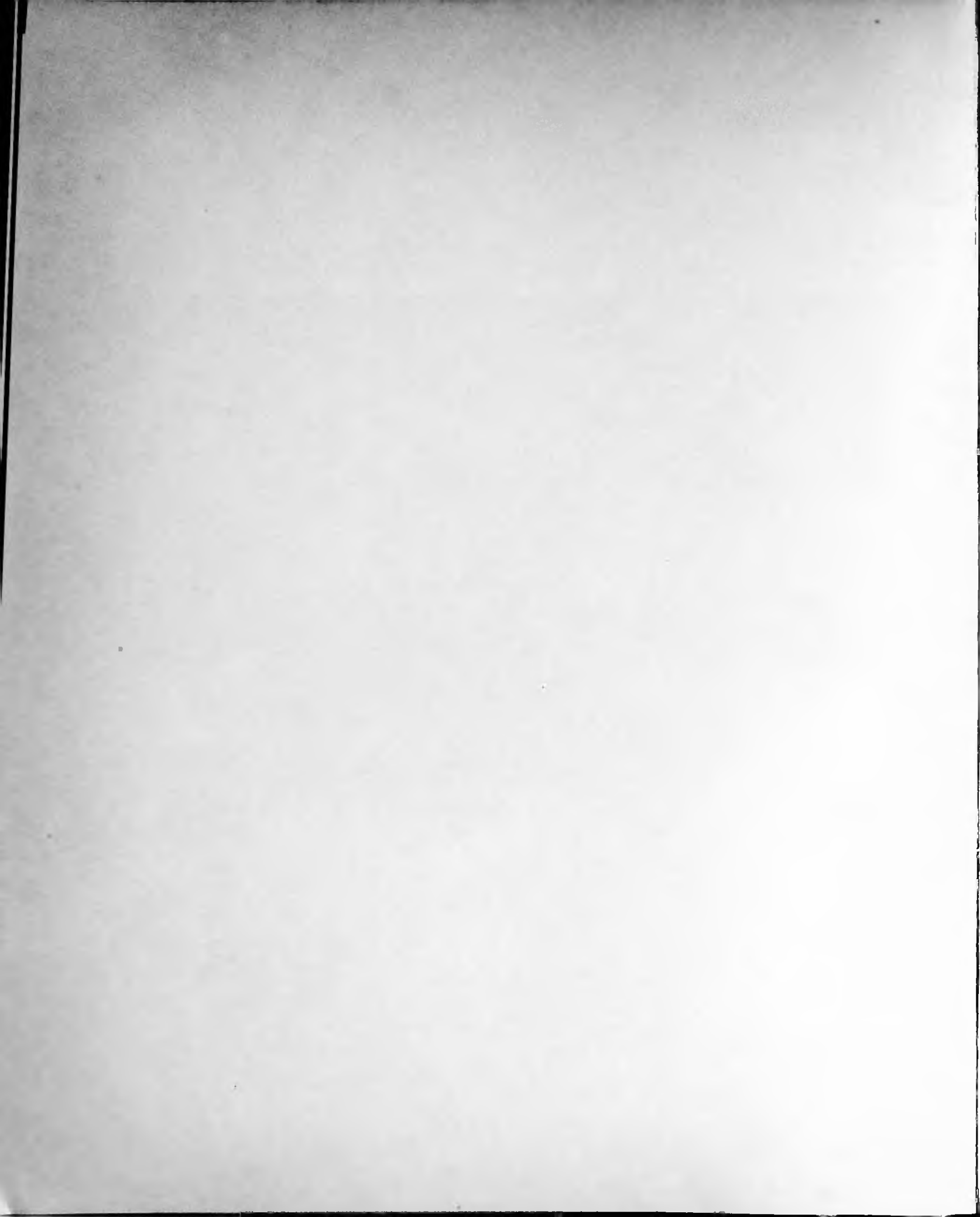

11. Tjempoeng.
12. Kendang.
13. Kempoel. Gong socwoekan. Kemong.
14. Demoeng.
15. Saron.
16. Soeling.
17. Ketjèr.
18. Kenong.
19. Kètoek.
20. Gong Kemoeng.

Opstelling van de gamelan *achter* den dalang.

EEN WAJANG-KOELIT VOORSTELLING.
Opstelling van de gamelan achter den dalang.

De gamelan bestaat uit een aantal instrumenten van verschillende soort. Niet alle soorten zijn bij elke gamelan vertegenwoordigd.

Men onderscheidt de volgende groepen:

Snaarinstrumenten: rebab (strijk); tjelemoeng (tokkel).

Blaasinstrumenten: soeling (fluit).

Slaginstrumenten: trommen (2 of 3 soorten); houten slaginstrumenten (1 soort); metalen slaginstrumenten (het grootste aantal).

Voor de opstelling van deze instrumenten bij een wajang-vertooning vergelijkte men de platen, waarbij de hierbij gevoegde plattegrond dienst kan doen. Wat gearceerd is heeft een vaste plaats, de andere instrumenten zijn niet altijd op de aangegeven wijze opgesteld.

In hoofdzaak kunnen twee wijzen van opstelling worden onderscheiden: die, waarbij de instrumenten alle achter den dalang staan en die, waarbij ze naast den dalang zijn geplaatst.

Ten einde een duidelijk beeld van den vorm en van de wijze van bespeling van elk instrument te krijgen, is mede een afbeelding van elk instrument afzonderlijk opgenomen.

Hieronder volgt een overzicht van de instrumenten, welke een klein (klenengan) en van die, welke een volledig stel (gamelan gedé) vormen.

KLENÈNGAN.	GAMELAN GEDÉ.
1. Gendèr ageng. Gendèr paneroes. 2. Rebab. Soeling. 3. Kendang. 4. Gambang. 5. Tjelemoeng. Ketjèr. 6. Demoeng (e.s.v. groote gendèr). 7. Saron baroeng.	1. Gendèr ageng. Gendèr paneroes. 2. Rebab. Soeling. 3. Kendang. Kendang ketipoeng (kleine kendang). 4. Gambang. 5. Tjelemoeng. Ketjèr. 6. Demoeng (een groote saron, 2 stuks). 7. Saron baroeng (verdubbeld). Saron panatjah (Tjenté of Peneti, een kleine saron).
8. Kenong. 9. Kemong. Kempoel. Gong soewoekan. 10. Keçock. Gong kemodong.	8. Kenong. 9. Kemong. Kempoel. 10. Keçock. 11. Slentem. 12. Bonang. Bonang paneroes. 13. Gong gedé. 14. Bedoeg.

Reeds bij een oppervlakkige beschouwing valt het op, dat de Javaansche toonkunst verscheidene punten van overeenkomst vertoont met de oud-Grieksche.

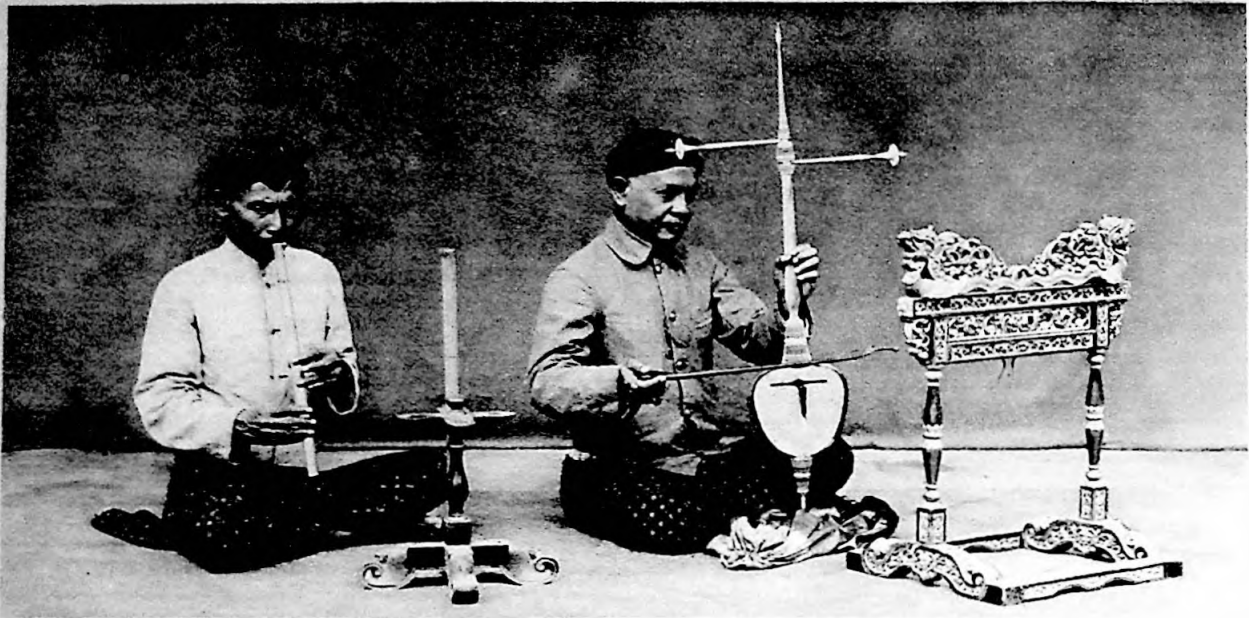
Bij de Grieken vormden poëzie en zang één geheel. Aristoteles zegt: „De muziek is niets dan een versterkt genot van de poëzie. Zij moet in de ziel van den toehoorder dat gevoel en die gedachten opwekken, welke in staat zijn het duidelijk begrip van het gedicht te vergemakkelijken.” Zoo behooren ook op Java poëzie en zang bij elkaar, in zooverre alle poëzie bestemd is om gezongen te worden, alle „lezen” van poëzie is „zingen”. (Het Javaansche „matja” betekent: 1. (tembang) zingen, 2. lezen. Ook het Gothische „siggwan” (zingen) heeft de beteekenis van „hardop lezen”.) Bij de Grieken had elk gedicht zijn eigen melodie, op Java bepaalt de dichtmaat steeds de zangwijs.

In het oude Griekenland stond de ontwikkeling der muziek in verband met die der poëzie en was de aard van het gebruikte toonstelsel in vele opzichten afhankelijk van dien van het gedicht. De muziek van den voortijd, het tijdvak der heldenzangen, kenmerkt zich door een beperkt aantal tonen en het gebruik van den (Griekschen) Dorischen toonaard. De tragedie had haar eigen toonsoort, waarbij bijv. in geen geval het chromatisch toongeslacht mocht voorkomen. — Evenzoo gaat in de Javaansche kunst het gebruik van het saléndro- en het pélogtoonstelsel o.a. samen met de bij het tooneel behandelde onderwerpen. (Bij de Wajang Poerwa behoort de gamelan saléndro).

In Griekenland stond de beeldende kunst hoog in aanzien en ook in de muziek kwam de beeldende factor, de melodie, sterk op den voorgrond, terwijl de kleur, de harmonie, zoo goed als geheel werd gemist. De zang was uitsluitend eenstemmig: door meerstemmigheid zou het duidelijk uitkomen van de zangwijs worden geschaad en zou de melodie een deel van haar scherp belijnd beeldend karakter verliezen. — Ook de Javaansche zang is éénstemmig. Waar zich koren doen hooren, is dat steeds unisono. In verband hiermee is het van belang op te merken, dat, ook blijkens de overblijfselen, in Javaansche beeld- en bouwwerken de lijn met voorliefde is verzorgd, terwijl het aanbrengen van kleuren nooit sterk op den voorgrond heeft gestaan.

Zoowel bij Grieken als bij Javanen komt fluitmuziek voor, bij de laatsten ook vooral rebab-melodieën. Instrumentale muziek in den waren zin is dit niet: de melodieën, die met fluit of met rebab ten gehore worden gebracht, zijn in werkelijkheid slechts „zangwijzen” of wel, ze zijn in den geest van zangmuziek gecomponeerd. Alle muziek is in zekeren zin „zang”.

Bij alle volken wordt in het eerste stadium hunner muzikale ontwikkeling een vijftonige schaal gebruikt, waarvan de toonafstanden niet kleiner zijn dan een heelen toon, ongeveer over-

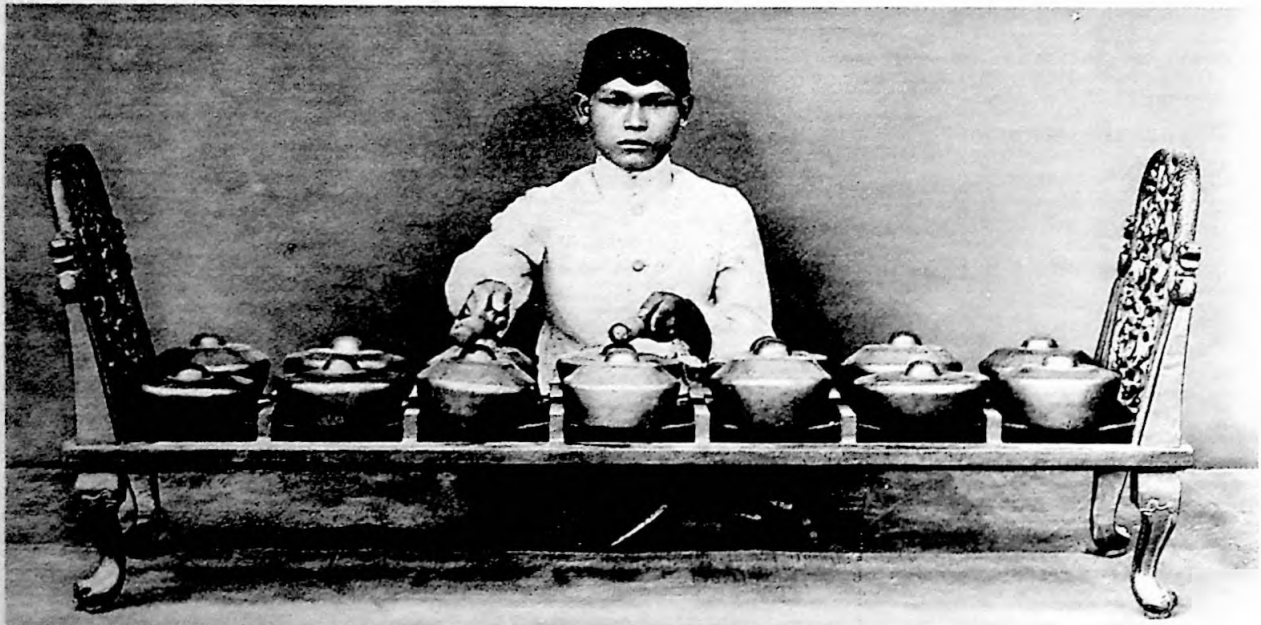

SOELING.

REBAB.

SOELING. Een blaasinstrument (fluit), bestaande uit een bamboe buis met vier tot zes toongaten.

REBAB. Een tweesnarig strijkinstrument. Geelkoperen snaren, een met een buffelblaas overspannen zangbodem. Een slap gespannen boog vormige strijkstok.

BONANG.

Metalen bekkens, van onder open, van boven van een halven bol voorzien. Deze liggen op twee overlings gespannen koorden

BONANG PENEROES.

Een kleine bonang.

KENDANG

H. s. v. trom, welke aan beide zijden met de palm en de vingers van de hand geslagen wordt

SARON.

Vrij dikke, zacht gewelfde metalen klankstaven, die op haar plaats worden gehouden door middel van door de uiteinden loopende pennen.
Gewoonlijk laat men het geluid niet doorzingen, maar dempt de speler het met duim en vingers van de linkerhand

eenkomende met de onderlinge afstanden van de tonen: c-d-e-g-a. Deze schaal wordt aangetroffen bij de oude Grieken en ook de verschillende Javaansche toonstelsels berusten, evenals de Soendasche angkloengschaal, in oorsprong op een verdeling van het octaaf in vijf intervallen van 1 of $1\frac{1}{2}$ toon.

In westersche landen bereikte de homophone muziek haar hoogste ontwikkeling bij de Grieken, van wie zij door de Oud-Christelijke kerk werd overgenomen.

Omstreeks de tiende eeuw begon men meerstemmige muziek te gebruiken, welke — tot een begin van ontwikkeling gebracht door de Oud-Nederlandsche school — haar hoogtepunt bereikte in de machtige polyphone kunst van Johann Sebastian Bach.

Uit de polyphonie ontwikkelde zich de harmonische muziek: men legde zich er niet zoo zeer op toe om elke stem een melodie te laten vormen, maar men lette inzonderheid op de schoonheid van samenklank, waarbij aan de „lijn” van de melodie de „kleur” van de harmonie wordt gepaard.

Het gebruik van polyphonie en van harmonie brengt mede, dat de verschillende samenwerkende stemmen zich naar elkaar richten en a.h.w. naar eenzelfde beginsel zich voortbewegen. Zoo ontstond in de Westersche muziek het begrip van „tonaliteit”, waarbij alle stemmen zich uit een bepaald accoord — dat der tonica — ontwikkelen en daarin terugkeeren. En daarbij moest het octaaf in onderling gelijke toonsafstanden worden verdeeld, ten einde o.a. een herhaling van een melodie en een accoord op verschillende toonhoogte mogelijk te maken. Beide hoofdzaken van het Westersch toonstelsel worden in de Javaansche muziek gemist. Het begrip „tonica” ontbreekt, zoodat vele Inlandsche melodieën op voor het Europeesche oor onbevredigende wijze eindigen. En daarbij zijn gelijksoortige toonsafstanden niet uniform vastgesteld, zoodat zij op de Westersche instrumenten met vaste toonhoogte niet zijn weer te geven en den bij die instrumenten geoefende zangers zeer moeilijk „in het gehoor” vallen.

De ontwikkelingsgang van de muziek is niet een op zichzelf staande: hij houdt nauw verband met de ontwikkeling op geestelijk gebied. De Grieken konden zich — evenmin als de Javanen — losmaken van de *benoeming* hunner voorstellingen: de *woorden* van het gezang zijn noodig om aan te duiden, wat men wenscht uit te drukken. En zoo is, als boven reeds werd opgemerkt, bij de Javanen alle muziek „zangmuziek”.

De muziek drukt het karakter uit van het *volk* in zijn geestelijk en maatschappelijk leven en zij kan ook het denken en voelen van elk *individu* in het bijzonder weergeven.

Hoe dichter een volk staat bij de communistische inrichting der maatschappij, hoe algemener de gevoelens zijn, welke de muziek behandelt. In de zangen der zich nog op dien trap van ontwikkeling bevindende volken is a.h.w. het gemeenschappelijk denken en voelen neergelegd. De zanger drukt niet *zijn eigen* gedachten uit, hij legt niet *zijn ziel* in de liederen, welke hij ten

gehoore brengt, maar geeft den gemoedstoestand, het innerlijk zijn van het geheele volk terug. De muziek behandelt het gelijksoortige van aller persoonlijke voorstellingen. Vandaar, dat ook alle hoorders zonder onderscheid haar kunnen begrijpen en als *hun eigen* levensuiting kunnen beschouwen. Dit betreft niet alleen de woorden, maar vooral den vorm en het karakter van de muzikale uitdrukking. *De persoonlijkheid van den zanger* treedt op den achtergrond voor het algemeene *volkskarakter*. Een noodzakelijk gevolg hiervan is, dat men zich tevreden stelt met de overgeleverde melodieënschat en dat er geen sprake kan zijn van nieuwe „persoonlijke” composities.

Het bovenstaande is geheel van toepassing op de Javaansche toonkunst met haar van ouds overgeleverde tembang- en gamelanwijzen, waarbij wel een voorkeur is op te merken van bepaalde personen voor de een of andere melodie, doch waarbij tot heden karakteristiek individueele toonscheppingen worden gemist.

Deze uitsluitende baseering op het weergeven van het algemeen volkskarakter, dit gemis aan behoefte tot het uitdrukken van de persoonlijkheid, komt duidelijk uit in den aard en de uitdrukkingsmiddelen van de Javaansche muziek en de Inlandsche muziekinstrumenten.

Voor het weergeven van gemoedsbewegingen staan den Westerschen musicus ten dienste: afwisseling van accoorden, van toonaard, van tempo en van toonsterkte.

De melodie-lijnen geven de algemeene schets van het lied en daarmede van de gemoedsstemmingen, door het afwisselend gebruik van *accorden* en de *modulatie* naar een anderen toonaard wordt daaraan kleur en diepte van uitdrukking toegevoegd en bestaat er gelegenheid om een persoonlijk karakter in de muziek te leggen. Evenals onze daden en handelingen het uitvloeisel zijn van een reeks samenwerkende in- en uitwendige invloeden, zoo ontstaat ook de harmonie door het samenklinken van een groep van klanken.

De Javaansche muziek mist zoowel harmonie als modulatie. Daarentegen beschikt zij over een zeer ontwikkelde melodievorming, welke — al gaat het dan ook dikwijls langs overgeleverde en conventionele lijnen — uitmuntend een bepaalde stemming kan weergeven, zonder de daaraan ten grondslag liggende gemoedsbewegingen uit te drukken. Voor het accentueren van bepaalde tonen en toongroepen staan haar daarbij verandering van *tempo* en van *toonsterkte* ten dienste.

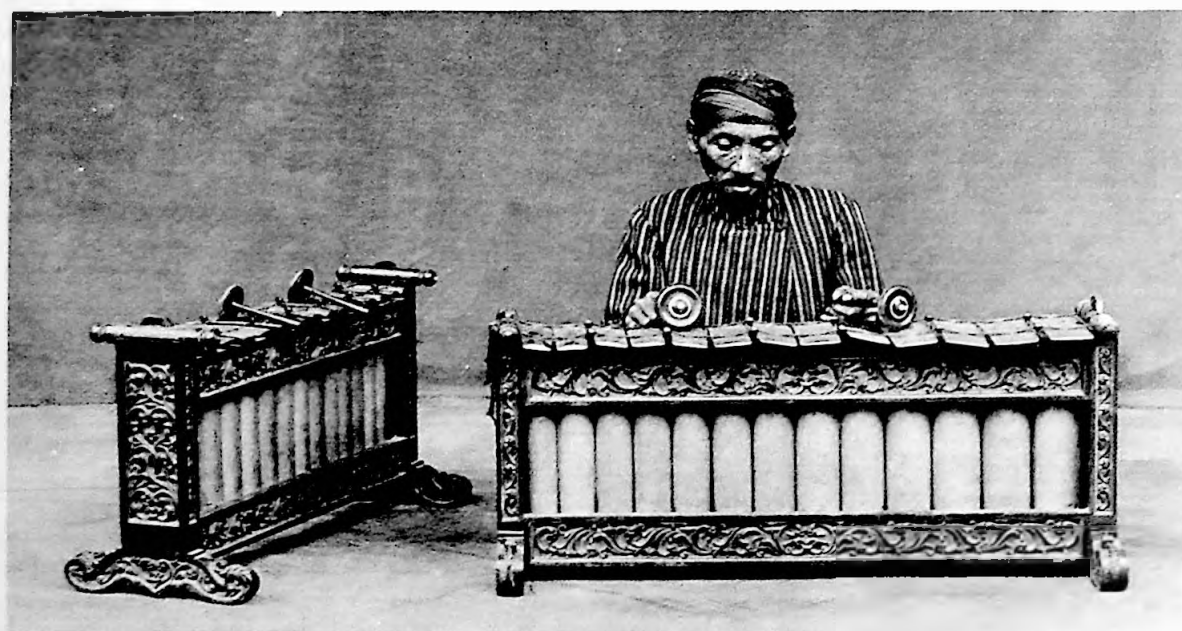
Bij het gamelan-spel werken verschillende instrumenten samen. Al kan dit geen „harmonische muziek” worden genoemd in de beteekenis, die de Westering daaraan hecht, toch wordt hierin een machtig middel gevonden om de melodie te steunen en te doen uitkomen en om — als bij de Westersche polyphone muziek — meerdere stemmen te doen samenklinken. Inderdaad vertegenwoordigt het gamelan-spel dan ook een orkestvorm, waarin de polyphonie tot uiting komt. En nu is het opmerkenswaardige, dat hierin de snaar- en blaasinstrumenten — welke in de Europeesche orkesten de hoofdrol vervullen — slechts door enkele, tamelijk gebrekkige, instrumenten als rebab en soeling, vertegenwoordigd zijn. De slaginstrumenten echter, die in het

GAMBANG.

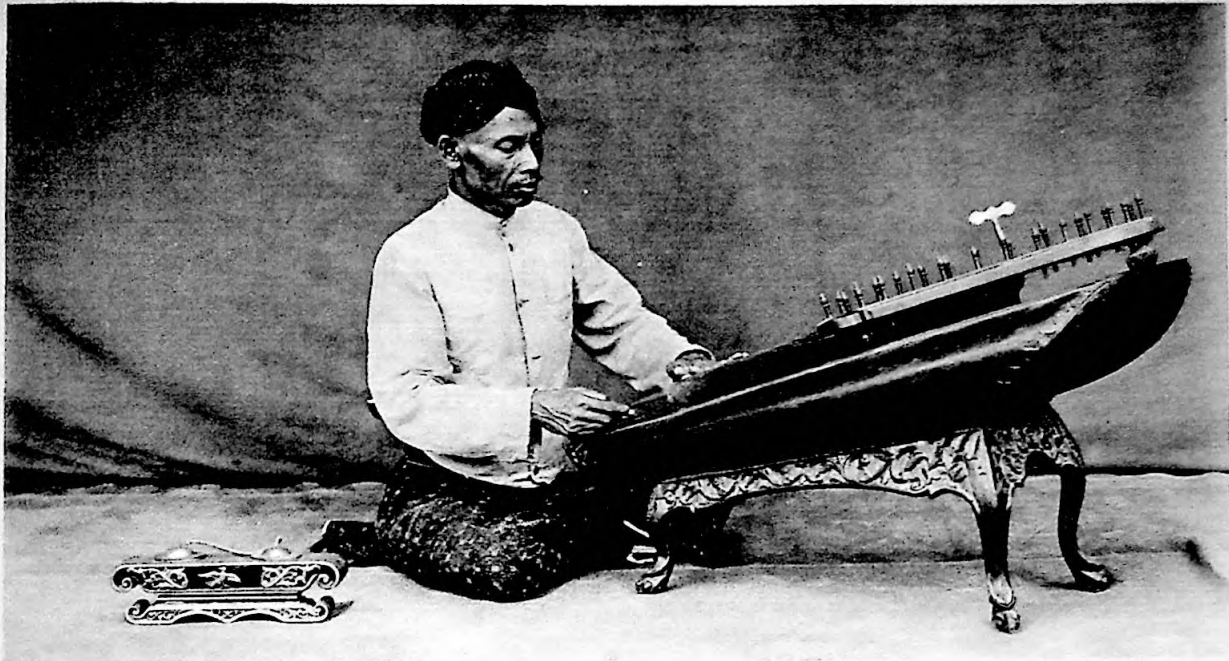
Houten of metalen klankstaven, die door middel van pennen op haar plaats worden gehouden.

GENDÈR PANEROES.

GENDÈR.

Platte metalen klankstaven, die paarsgewijs op katoen-koorden hangen. Onder de klankstaven zijn bamboe-kokers geplaatst, welke als zangbodem dienst doen. Bij het bespelen — wat dikwijls door een vrouw gebeurt — wordt het geluid van de aangeslagen klankstaven met de hand gedempt.

KETJËR.

TJELEMPOENG.

KETJËR. Twee metalen bekkens. Bij het gebruik wordt de bovenste helft opgelicht en geslagen op het onderste deel, dat blijft liggen.

TJELEMPOENG. Een harpachtig instrument, waarvan de geelkoperen snaren over een djati-houten zangbodem zijn gespannen. Deze worden bespeeld met de nagels der beide duimen. De onder de snaren geschoven vingers dempen de tonen.

DEMOENG.

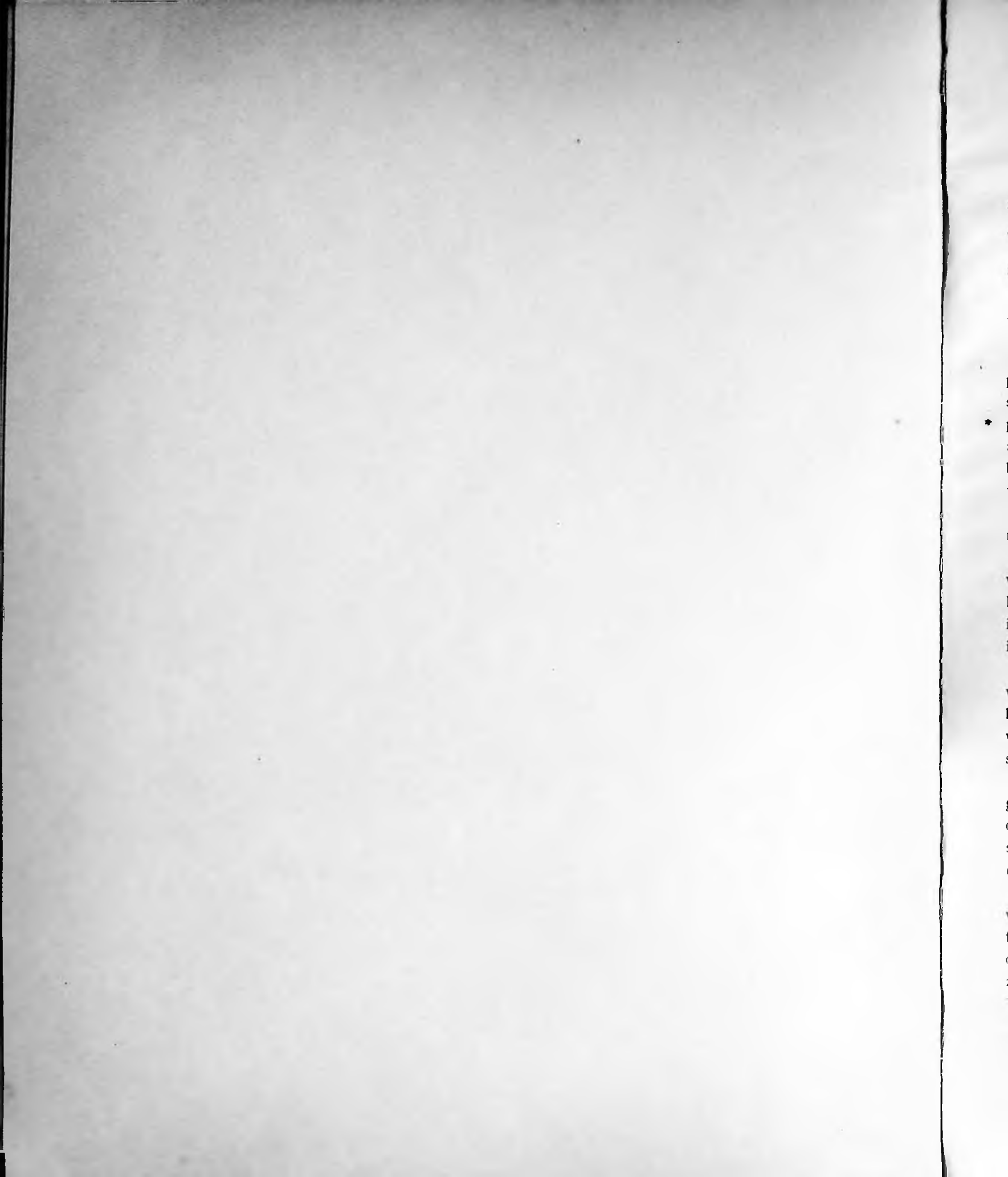
KENONG

Groote bonang-vormige bekkens, welke ieder rusten op twee gekruiste koorden

Ongeveer als een groote *gendér*, in gebruik bij een klein stel (*klenengan* en *wajangan*). Dit is de *demoeng gantoeng*.

Bij een groot stel is de *demoeng* ongeveer als een groote *suron*.

Hebben de klankstaven een halve hol in het midden, dan heet het instrument *sientem*. (Slechts gebruikt bij een groot stel). De staven worden hier door pennen op haar plaats gehouden.

Westersch orkest een ondergeschikte plaats innemen, vormen bij de Javanen de hoofdzaak en zijn bij hen tot groote volkomenheid gebracht. Wij noemen slechts de bonang, de gambang kano, gambang gangsa, ketock, kenong, kendang, gong.

En juist de snaar- en blaasinstrumenten leenen zich tot de meest verrassende wendingen in den toonaard, tot het uitdrukken van de teere nuances van ieders persoonlijke gemoedsstemmingen. Ook in den aard der gebruikte instrumenten vindt men alzoo een aanwijzing van het karakter der toonkunst, welke onder het volk leeft.

De Javaansche toonkunst vertegenwoordigt een hooge trap van ontwikkeling in de homophone muziek en vormt een tot groote volkomenheid gebracht middel tot uitdrukking van gemoedsstemmingen. Men beschouwe ook deze muziek in verband met de psyche van het volk. Dan pas wordt veel duidelijk, wat onverklaarbaar scheen, dan leert men waardeeren, wat als een bloot spel van willekeur voorkwam, dan zal men niet hooghartig een toonkunst als de Javaansche voorbijgaan en als kunstuiting verwerpen, alleen omdat zij niet overeenkomt met de regelen der westerse aesthetiek.

Hooren wij, welken indruk een gamelan-uitvoering maakt op een fijn-voelend Westersch musicus (*):

„Een avond in de Pakoelaman. De gamelan verguldt den tijd. De tijd vergeet zijn gewonen gang. Kwartieren krimpen ineen tot gouden minuten, minuten lijken als zalige uren zo lang. Soms in haar zachte oogenblikken, klinkt de muziek alsof ik de engelen hoor zingen. Soms, in haar halve kracht, alsof ik alle klokkenspielen van den hemel hoor. Soms, in haar volle geweld, is het alsof er een bronzen storm door mijn slapen dondert.

Ik geloof, ik vind dat mezzo-forte het mooist. Maar het piano is veel teederder. Ook verwondert dat mijn ooren het meest. Daarin gebeuren de zonderlingste dingen. Er zijn oogenblikken, dat dicht bij mij de zachte instrumenten, de lenige gendèr met haar stem van jong, zilverig goud, de houten gambang, mollig klokkelen, een zijig substraat van geluid weven, en dan steekt ineens van verre de zoete klank van de soeling op.

Waarschijnlijk is het maar toeval, dat die soeling zoo ver weg zit, heelemaal achter in de gamelan. Ze hoort tot de zachte instrumenten. De speler zal niet alleen hââr hanteeren, maar ook een der instrumenten van het zware brons, die nooit zingen met haar tegelijk, en daar ginder staan. Dat mag zoo wezen, maar toch krijgt ze nu vanavond er een wonderbaarlijker geluidstint voor dan anders ooit, een vreemd ver timbre.

Zooals die fluitlijn daar met slaapwandelande zekerheid dwaalt over het wonderlijk geveven vlak van gendèr- en gambangklank, maar het vlak niet aanraakt, er harmonisch geen punten mee heeft gemeen, — lijkt ze een late stem van Mahler, die immers in de Negende Symphonie ook zoo heerlijk onvatbaar en van alle kluisters der aardse harmonie bevrijd, kan door de lucht zweven.

(*) J. S. Brandts Buys. N. R. Ct. Maleditie van 4 — 5 — 20.

Maar zoo van zeer verre lijkt die soelingstem ook op den vroegen Mahler, op het mooiste moment uit zijn tweede, waar in een plotselinge luvte der verschrikkingen van den Jongsten Dag een nachtegaal begint te zingen aan de andere zijde der oneindigheid.

Een ander merkwaardig moment De Koning der Reuzen verwacht de beslissende tijding der Goden op zijn aanzoek om een heme'sche nymf (Wachtende) zingt (hij) zijn bevreesde liefde.

Ik meen, de schoone innige wijs, waarop hij dat doet, is de beroemde Kinanti Sandoeng. Hij zingt die veel keeren. De zachte orkeststemmen begeleiden hem, al door zichzelf varieerend. Weer is het de soepele gendèr, de zachte plaat-metalophoon, die het fond weeft. Maar daarop stikken de verschillende instrumenten, soms zijzelf, soms de verre soeling, soms rebab (Javaansche viool) met haar stem als een zangerige, prille lentebries, telkens weer den aanhef van de zangwijze. Ik denk, dit is een zuiver practische maatregel. De gendèr steunt, draagt en vangt de zangstem, met haar ineengevlochten tonen juist den klankstreek, den omvang, bedekkend en kenmerkend, waarin de stem zicht bewegen moet. De herhaalde inzetten der melodie door de accompagneerende instrumentale stemmen zullen den zanger het vinden van zijn inzet voor de volgende strofe willen vergemakkelijken. Maar zoo dit de bedoeling is, de uitwerking op ons, muzikale westerlingen, is een geheel andere.

Verwonderd en verheugd nemen wij de successieve thema-inzetten als fraaie imitaties waar.

En dat is het nu juist, waar ik voor wilde waarschuwen.

Wij, westerlingen, ons met Oostersche kunst moeiende, en met muziek vooral, raken zeer in het gevaar, de gewoonste dingen aan te hooren, als geheel bizondere. De Javaansche muziek met haar vanaf den beginne niet-harmonische polyphonieën, is dan pas bij zichzelf thuis, wanneer ze de dingen doet, die wij pas aan de uiterste peripherie onzer muziekwereld wagen.

Met een fluitstem, die me zoo innig trof als wonderlijk Westersch-modern van expressie, bedoelt ze waarschijnlijk evenmin iets bizonders als wij bedoelen met een gewonen drieklank.

Zoals, omgekeerd, een onzer drieklanken, indien ze ingelascht kon worden in authentieke Javaansche muziek (maar ze is daarin onmogelijk), een gewaarwording van de meest buitengewone expressie en allervreemdste bedoelingen zou geven.

En zoo doende, het algemeene en het bizondere over en weer verwisselend, zouden wij de Oostersche muziek wel zeer misverstaan. Vooral ook onze bizondere en individueele aandoeeningen in haar projecteerend, haar veel te individualistisch opvatten.

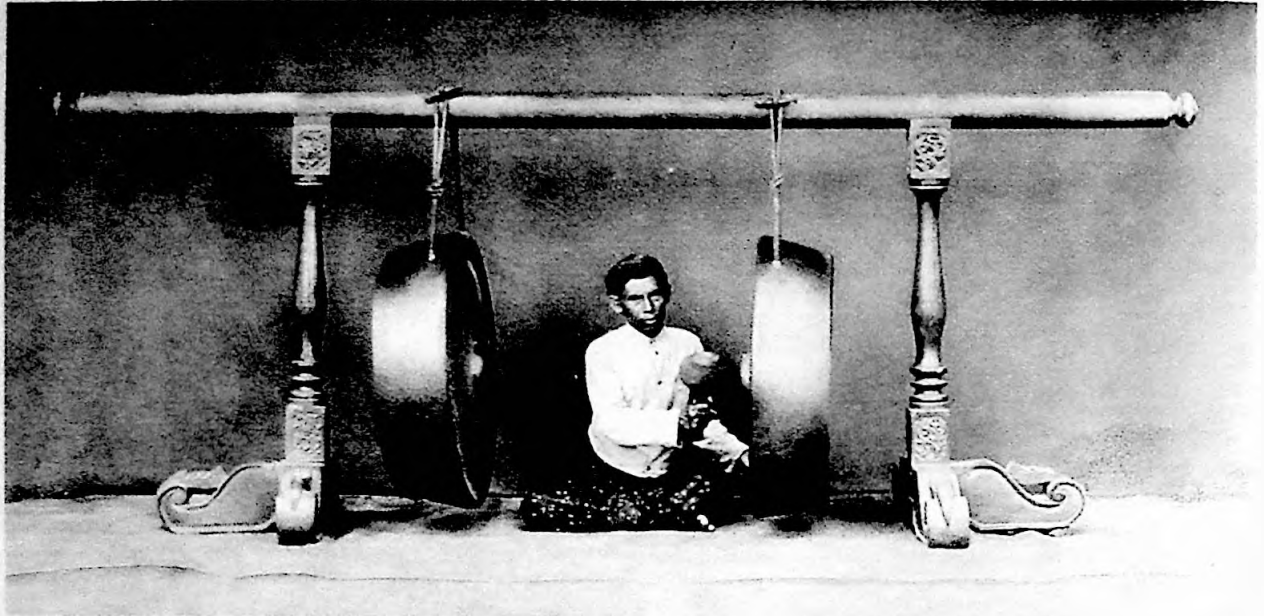
Terwijl toch de schoone kracht der Javaansche muziek juist is, in het geheel geen persoonlijkheidskunst doch volkomen volkskunst, gemeenschapskunst, te zijn.

Zal ze die kunnen blijven?.....

..... Toegegeven moet worden, dat de Javaansche muziek, waarin niets nieuws meer geproduceerd wordt, aan den zich van zijn eigen persoonlijkheid bewusten, scheppenden kunstenaar weinig beweging laat.

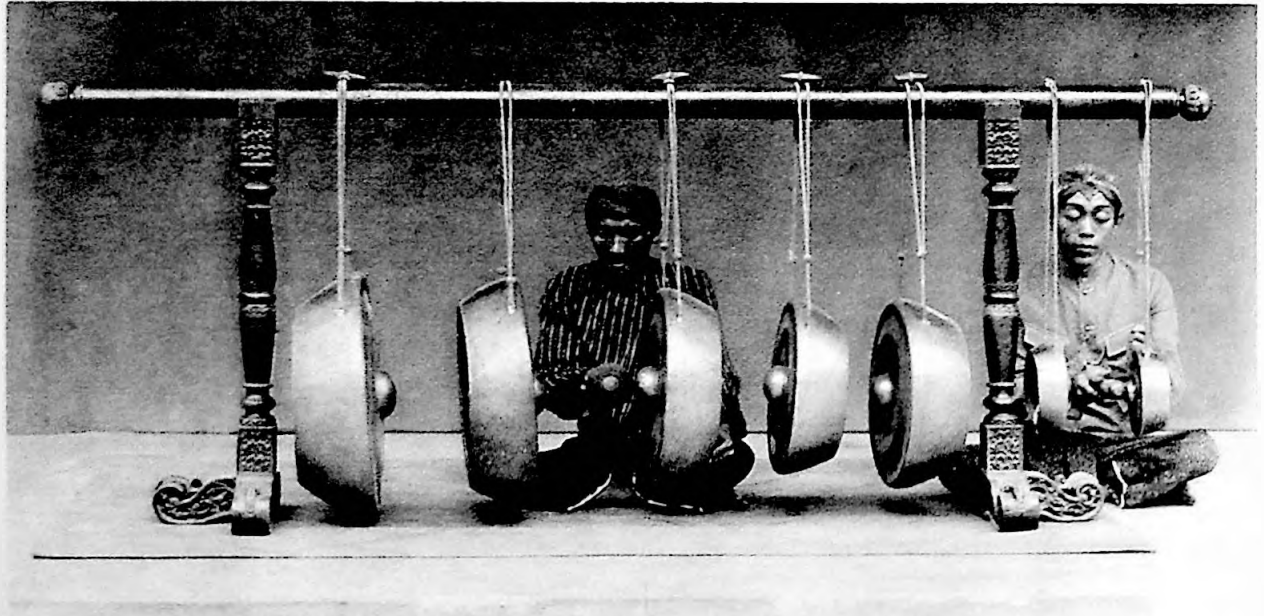
Het werk van hem, die de muziek voor een Javaansch dansspel regelt, is wel zeer dat van

GONG GEDE.

Metalen bekken, aan koorden opgehangen, met een zwaren, diepen, lang doorzingendden toon.

Van links naar rechts

1 en 2. GONG SOEWOEKAN. 3. 4. 5. KEMPOEL. 6. en 7. KEMONG.

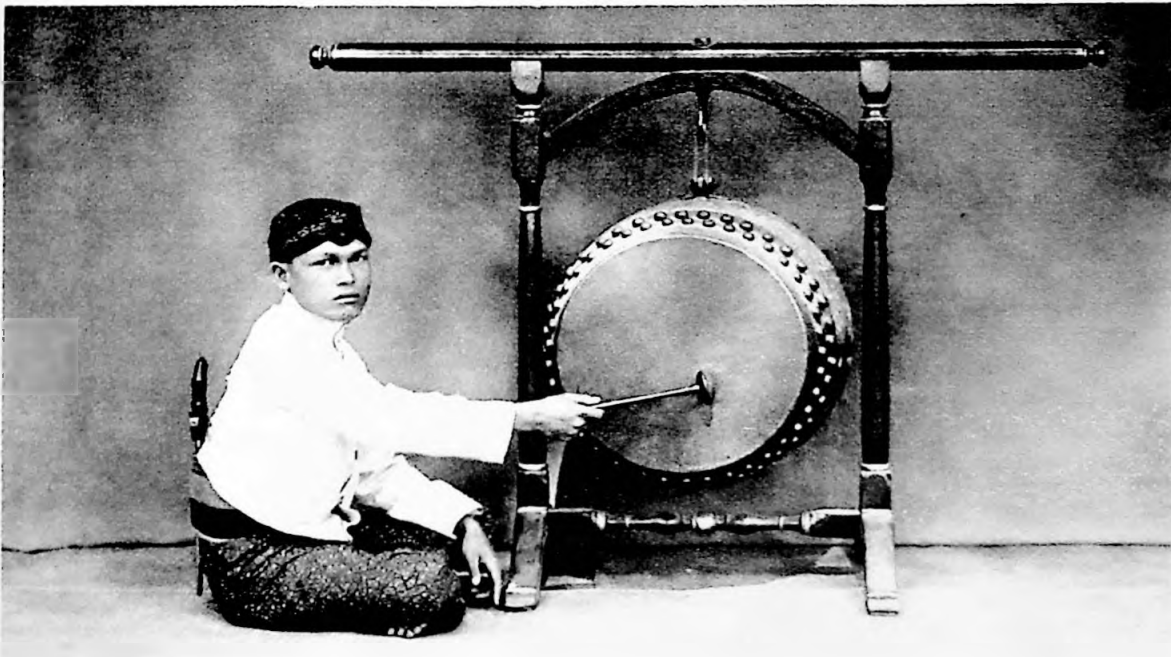
Metalen bekkens, aan koorden opgehangen. De kleinste bekkens geven den hoogsten toon.

KETOEK.

GONG KEMODONG.

KETOEK. Een metalen bekken als de KENONG, doch kleiner en hooger van toon.
 GONG KEMODONG. Metalen, in twee koorden hangende, klankstaven met een halven bol in het midden.

BEDOEG

E s v trom

den „componist”, samen-steller in den eigenlijksten zin. Uit den overgeleverden schat van gamelan-stukken en zang-wijzen zoekt hij het passende bijeen, zoover het zich niet reeds vanzelf aanwijst als de gending's genaamd „Bima's toorn”, of „Ardjoena's strijd”.

Ieder der melodieën heeft den zin van een voor het geheele volk verstaanbaar symbool. Gelijk ook ieder der Wajangfiguren zijn ornamentale kenteekenen draagt, die aan elken man uit het volk van oudsher bekend zijn.

Voor een bewust scheppenden artist is bij dit alles geen plaats.

Maar is de zelfbewuste kunstenaar niet misschien heelemaal onoostersch, en slechts een waan van het Westen?”.

Dalang.

De poppen worden ten tooneele gevoerd door den dalang, die — met dikwijls verrassende stemwijziging — de rollen van de verschillende personen spreekt. De samenspraken worden afgewisseld door beschrijvingen, verklaringen, lofliederen op de hoofdfiguren, welke zullen opkomen, enz.

De aspirant-dalang heeft een jarenlange leerschool te doorloopen, eer hij zelfstandig kan optreden. Er zijn dan ook — behalve de gang van de op te voeren verhalen — heel wat zaken, die hij moet weten, om zijn taak goed te kunnen vervullen. Een overzicht daarvan, voorkomende in de Javaansche courant Bramartani (jg. 1878, No. 32 en 33) en door Dr. Hazeu in zijn „Bijdrage” vertaald, volgt hieronder, daar de hierin gegeven regels in hoofdzaak ook nog heden van kracht zijn.

I. Wat de dalang moet doen of kennen:

1. *Antawatjana*: De dalang moet goed onderscheid kunnen maken tusschen de stemmen der verschillende ten tooneele gevoerde figuren: ze moeten alle verschillend zijn.
2. *Renggep*: De dalang moet zorgen dat noch de handeling noch de dialoog vervelend of langdradig worde.
3. *Enges*: De dalang moet medegevoel kunnen wekken voor zijne tooneelfiguren, en hij moet een gevoel van wellustige bekoring opwekken (bij zijne toehoorders), als hij verloofden of jonggehuwden sprekend doet optreden.
4. *Toetoeck*: (eigenlijk toetoeck): De dalang mag de in 't stuk voorkomende samenspraken en pagedongan's niet bekorten.
5. *Banjol*: De dalang moet grappig kuipen zijn, zoodat hij de menschen aan het lachen brengt.
6. *Sabet*: De dalang moet de klemlatten (*gapit*, dat zijn de gespletten bamboezen of houten stokjes, waaraan de poppen vastgehouden worden) correct en netjes beetpakken; hij moet goed kunnen onderscheiden tusschen de bewegingen der verschillende wajangpoppen, ook zelfs als ze vechten.

7. *Kawiradya*: De dalang moet een lofrede kunnen houden op den Kraton (hofzetel), die voorkomt in het begin van het stuk (letterl.: die dient tot opzet van het stuk), en op den veiligen en rustigen toestand van elk land afzonderlijk, en hij moet nauwkeurig den luister van het vorstelijk paleis beschrijven.

8. *Parama-kawi*: De dalang moet kennis hebben van de kawi-woorden van het Dasanama, die gebruikt worden ter verklaring van de bijnamen der vorsten en ridders, die hij sprekend laat optreden in het begin (den opzet) van het stuk.

9. *Amardi-basa*: De dalang moet bekend zijn met de hoftaal, en hij moet verschil kunnen maken tusschen de spreekwijze van elk der optredende tooneelfiguren; zooals bijv: de manier van de goden, van de pandita's, van de legeraanvoerders, van de ondergeschikten etc., en ook van de manier van spreken der boeta's tot hunne hoofden; zelfs tot in hun stemmen moet hij verschil maken.

10. *Parama-sastra*: De dalang moet kennis hebben van de geschriften (lajang), ten einde deze te kunnen aanwenden tot het opzetten (voor den opzet) van een tooneel-stuk, en opdat hij wete welke lajang's hij moet gebruiken voor de soeloek's en greget-saoet's.

11. *Awitjarita*: De dalang moet grondig bekend zijn met al de verhalen, die voorkomen in het stuk dat hij vertoont, en hij moet nauwkeurig weten welken persoon elk der poppen en wat elk der ritjikans voorstelt, die gereed liggen om gebruikt te worden bij de vertooring.

12. *Amardawa-lagoe*: De dalang moet ervaren en geoefend zijn in de versmaten en zangwijzen, die bij de vertooring te pas komen.

II. Wat den dalang verboden is.

1. De dalang mag geen verandering brengen in het geraamte ('t beloop) of den opzet van een tooneelstuk, zooals dat nu eenmaal definitief is vastgesteld in de handboeken, die gebruikt worden in den Kraton of in de Kadipatèn-anom.

2. Hij mag geen voorliefde hebben voor of afkeer hebben van de een of andere tooneelfiguur of 't een of ander tooneelstuk.

3. Tijdens de voorstelling mag hij zich niet buiten het scherm vertoonen, en ook niet eïgendunkelijk praten (d. i. hij mag niet buiten zijn rol spreken).

4. Hij mag niemand „onder handen nemen” noch op iemand toespelingen maken, zoodat het 't misnoegen van den een of ander der toeschouwers zou kunnen opwekken.

5. Hij mag geen onkiesche grappen maken of teere punten aanroeren, zoodat het storend (hinderlijk) zou kunnen zijn als de menschen het hoorden.

6. Hij moet zorgen dat het vertoonde stuk juist afgepast is van duur (juist den bepaalde tijd inneemt), te beginnen om half acht 's avonds, aan één stuk door tot zes uur 's morgens: dán moet de vertooring afgelopen zijn. Onverschillig of het stuk lang of kort is, de duur der vertooring moet steeds dezelfde (reglementaire) zijn: de dalang heeft te zorgen, dat er niets te kort kome noch ook iets overblijve.

II. OUDERDOM, HERKOMST EN OORSPRONKELIJK KARAK- TER VAN HET JAVAANSCH TOONEEL. (*)

Reeds in een op Java gevonden oorkonde van A. D. 860 komt de uitdrukking „djoeroe barata”, d.i. „tooneelspeler” voor. Een nadere omschrijving van diens bezigheid wordt echter gemist.

Duidelijker is een strofe uit het beroemde gedicht Ardjoena Wiwaha, opgesteld in de eerste helft der elfde eeuw onder vorst Airlanggha, in vertaling luidende:

„Er zijn er die, als ze kijken naar de tooneelpoppen, weenen, bedroefd en verbijsterd zijn in hun gemoed, hoewel ze toch weten dat het *uitgesneden leer* is, dat het vertoon maakt van te spreken. Met hen zijn te vergelijken menschen, die, dorstend naar de wereldsche dingen (zin- nelijke genietingen), in ijdel en waan verkeeren en niet weten, dat al de als toovergestalten ver- schijnende toestanden in werkelijkheid slechts schijn zijn.”

In het uit ongeveer denzelfden tijd dagteekenend Oud- Javaansche Prozawerk Tantoe Pang- gelaran wordt verhaald hoe de goden Isjwara (Sjiwa), Brahma en Wisnoe naar de aarde afdalen en daar gaan *wajang spelen* („awajang sira”). Ze gebruiken daarbij een *scherm* („makelir sira”) en zij maken *wajang poppen van uitgesneden leer* („Waloelang inoekir makawajang nira”).

Een eeuw later vinden we weer gewag gemaakt van de wajang, nu ook van de begeleiden- de muziek. Het is in een strofe uit het, ongeveer uit het midden van de twaalfde eeuw dag- teekenende, leerdicht over den versbouw, Wretta-Santjaja, welke door Prof. Kern aldus is ver- taald:

„De bergen maakten op dat oogenblik den indruk, alsof ze de boomen tot *tooncelfiguren* en den doorschijnenden fijnen nevel tot *scherm* hadden. De holle bamboezen, waar de wind doorheen speelde, ze waren als het ware de zacht ruischende *toedoengan's* (waarschijnlijk een soort fluit); de kweelende kwartels waren de *saron's*, harmonisch afwisselende met de zachte echo der herten; de tonen der verliefde pauwen vormden het Madraka-gezag.”

Als de dalang (van dezen tijd) de plechtige audientie van een machtig vorst beschrijft, zegt hij o.a. „Rrts, er is niets te hooren van de beweging

(*) De inhoud van dit hoofdstuk is voor een groot deel ontleend aan: G. A. J. Hazeu. Bijdrage tot de kennis van het Jav. tooneel.

der sprinkhanen. De bladeren der boomen bewegen zich niet: de wind waait evenmin. Alleen het geluid van de engkoek-vogels en van de djalak's, die in de waringin zitten, is te hooren en het geluid van de werklieden, de gamelan-makers, de smeden en de goudsmeden, die aan het werk zijn, het wordt slechts nu en dan in de audientiezaal vernomen. Het is een voortdurend gerinkel, onafgebroken als het mandaraga". — Het ma(n)draka-gezag wordt teruggevonden in het nog heden bij het optreden van de „Bedaja Ketawang" voorkomende vrouwenkoor.

In 1157 vervaardigde Empoe Sedah het Bhârata-Joeddha-gedicht en ook daarin wordt over de wajang gesproken in een strofe, welke ongeveer als volgt is weer te geven (vertaling-Hazeu):

„En in de rivier deden de kikvorschen hun gekwaak hooren. Zij vormden als het ware de *saron's* van het *wajangspel*. De holle bamboe's gaven geluid, als de wind er doorheen speelde: dat waren de *fluiten*, die het spel begeleidden, het concert der *konkang's*, dat men hoorde in de bergkloven, was te vergelijken met het gezang der vrouwen; het geluid der sprinkhanen, die, druk, onophoudelijk daarbij accompaneerden, was a.h.w. de klank van de *kamanak's*.

De *kamanak* is een slagbekken van brons in den vorm van een pisang, hol en met een in de lengte loopende gleuf. Aan den onderkant bevindt zich een handvat. Dit instrument wordt nog heden, onafgebroken het gezang begeleidende, gebruikt bij het optreden van de „bedaja ketawang" in de kraton te Soerakarta (Zie de beschrijving van „De Bedajo Ketawang" door P. A. Hadiwidjojo in „Handelingen van het Eerste Congres voor de T. L. en V. k. van Java".)

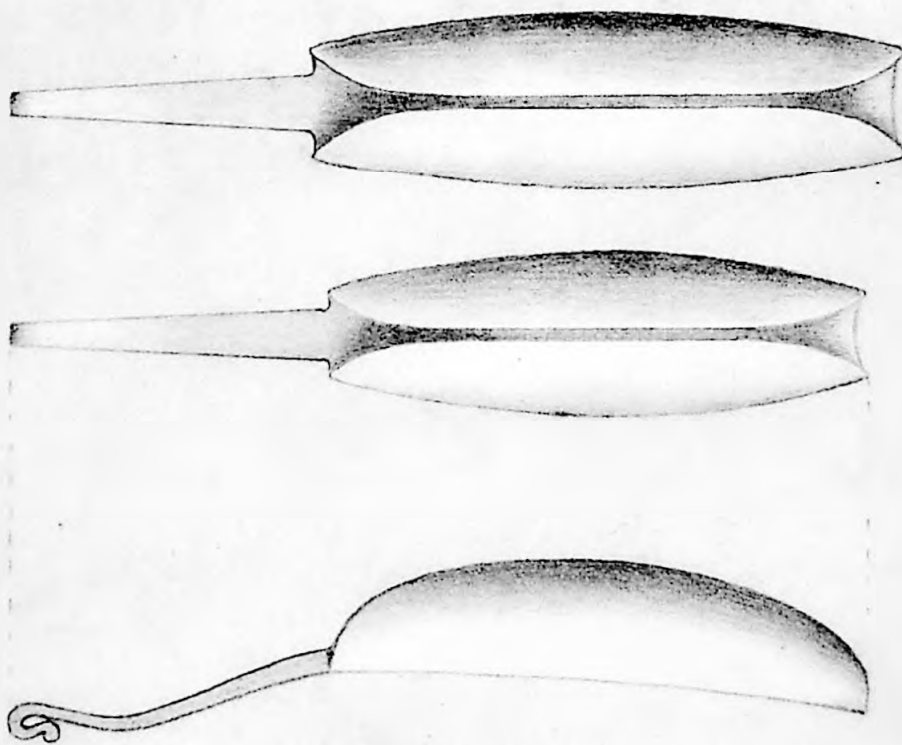
Uit het hier opgemerkte blijkt, hoe Oud-Javaansche gebruiken en instrumenten bij dans en wajangvertooning nog tot in dezen tijd zijn blijven voortleven.

Uit deze gegevens worden door Dr. Hazeu in zijn meer genoemd werk de volgende conclusies getrokken:

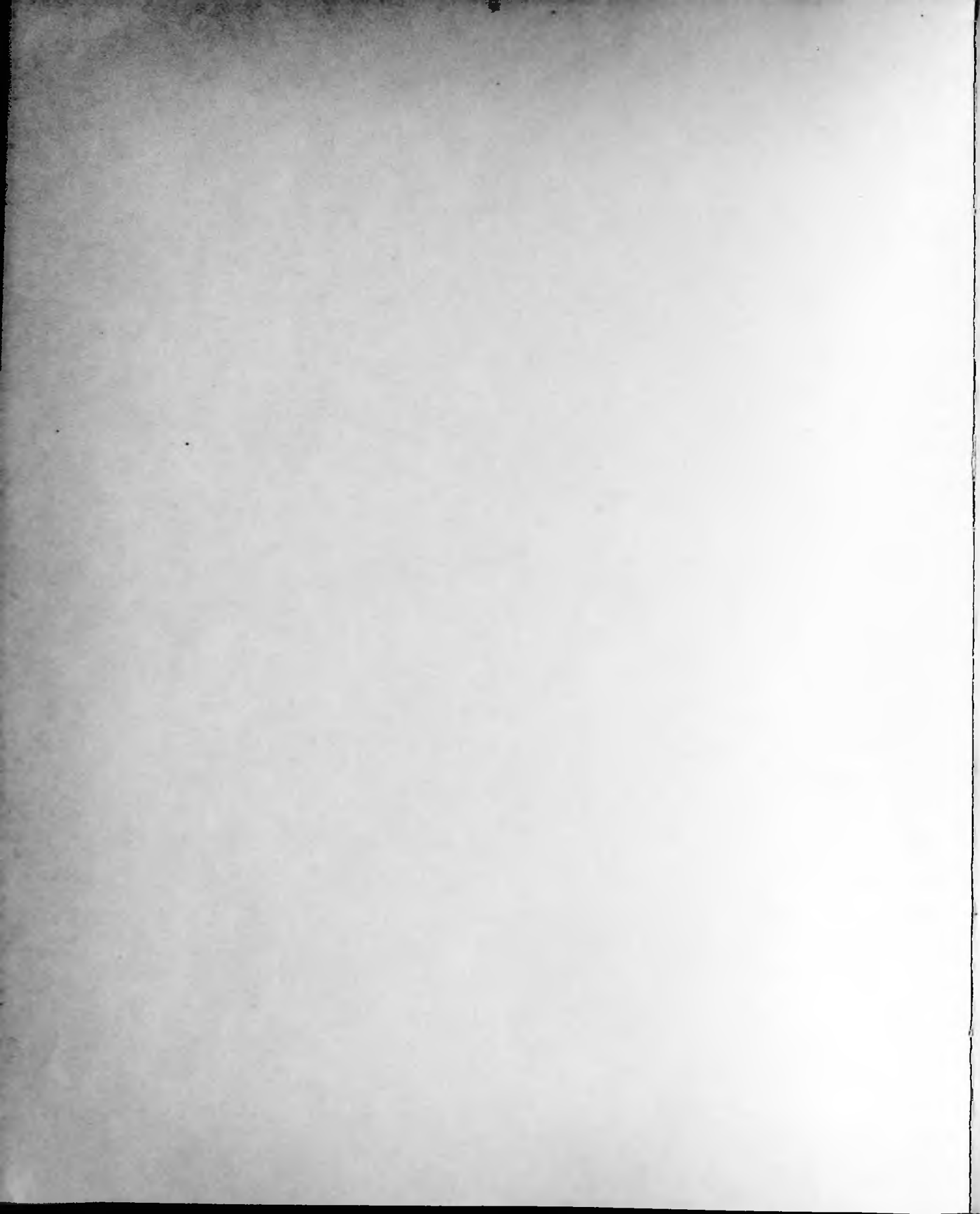
1. Dat reeds ten tijde van Airlanggha (begin 11de eeuw na Chr.) in het toenmaals bloeiende rijk van Kediri schimmenspelen, wajang's, werden vertoond.
2. Dat die vertooning plaats had, door poppen van uitgesneden leer schaduwen te doen werpen op een scherm (kelir), terwijl de vertoener de rollen der door de poppen voorgestelde personen opzeide.
3. Dat toen reeds de schimmenspelen zóó oud waren, dat de schrijver van de *Tantoe Panggelaran* er toe kon komen een verklaring te geven van hun oorsprong, dien hij stelde in een tijd, toen de goden nog op aarde rondwandelden.
4. Dat in die tijden deze vertooningen zulk een groote populariteit genoten, dat dichters hun vergelijkingen aan 't schimmenspel ontleenden.
5. Dat zeer waarschijnlijk ook toen al, maar zeker in de 12de eeuw na Chr. die vertooningen begeleid werden door een vast orkest, bestaande uit een vast stel muziekinstrumenten (*toedoeng, saron, kamanak* enz.).

HET BESPELEN VAN DE KAMANAK.

KAMANAK (VOOR- EN ZIJ-AANZICHT).

6. Dat de inhoud der vertooning in staat was het gemoed der toeschouwers te roeren, zoodat dus blijkbaar toen reeds min of meer geregelde tooneelstukken werden opgevoerd.

Nemen we hierbij in aanmerking, dat bij een volk, verkeerende in een cultuurstadium als we bij de Javanen van die oude tijden mogen veronderstellen, een nieuw uitgevonden of pas bekend geworden gebruik langen tijd noodig heeft vóór het algemeen bekend en populair wordt en een ontwikkeling bereikt als die, welke het schimmenspel in bovengenoemden tijd blijkbaar reeds bereikt had, dan wordt het duidelijk, dat reeds *lang vóór de elfde eeuw na Chr. het schimmenspel op Java inheemsch moet geweest zijn.*"

* *

Vanwaar is dit oude schimmenspel afkomstig? Is het door Javanen uitgedacht of werd het van vreemden overgenomen, dan wel: is het onder vreemden invloed ontstaan?

Er is wel beweerd, dat het Javaansche schimmenspel aan de Hindoe's zou zijn ontleend. Was dit het geval, dan zouden allicht de vele daarbij voorkomende technische termen op een vreemden oorsprong wijzen. En nu blijkt na een nauwkeurig onderzoek, dat deze — op een enkele uitzondering van ondergeschikt belang na — alle zuiver Javaansch zijn en op Java het eerst door Javanen zijn toegepast. Hetzelfde kan worden opgemerkt betreffende de bij dit tooneel gebruikte poppen en haar vervaardiging.

Waarschijnlijk bestond de wajang dan ook reeds op Java vóór de Hindoe-invloed zich daar meer intens deed gevoelen en zoo is de onderstelling niet gewaagd, dat het Javaansche schimmenspel technisch geheel onafhankelijk van de Hindoe's is ontstaan. (Over de herkomst van de tooneel-literatuur wordt in hoofdstuk III gesproken).

Verder is tot heden niets bekend, dat recht geeft tot het vermoeden, als zou de Oud-Javaansche Cultuur onder den invloed hebben gestaan van Achter-Indische volken, zooals door sommige schrijvers over dit onderwerp wel is verondersteld. Daarentegen is inwerking van de Javaansche cultuur in deze streken — nog merkbaar in taal en literatuur van Kambodja — met zekerheid te constateeren.

Ook China bezit reeds van ouden tijd een schimmenspel. Op goede gronden — gewichtige verschillen in de technische inrichting; ontbreken van Chineeschen invloed op Java in zoo vroege tijden, e.d. — is echter wel aan te nemen, dat ook overneming van de wajang van de Chinezen zoo goed als uitgesloten is.

Trouwens: het bezit van een op het Javaansche gelijkend schimmenspel bewijst op zich zelf niets: vele zaken worden door meerdere personen of volken onafhankelijk van elkaar uitgedacht en de ontwikkelingsgang der volken is in hoofdzaak, soms zelfs tot in betrekkelijke kleinigheden, overal en altijd dezelfde.

* *

Wat was nu het oorspronkelijk karakter van dit schimmenspel? Is het allereerst en uitsluitend uitgedacht tot vermaak, als een soort van tijdverdrijf, of heeft het een andere, een diepere beteekenis?

We nemen omtrent dit onderwerp de uiteenzetting over van Dr. Hazeu, wiens hypothese betreffende de oorspronkelijke beteekenis van dit spel nog geen ernstige bestrijding heeft gevonden.

„Allen, die de Javaansche schimmenvertooning wat meer dan oppervlakkig beschouwd hebben, zijn 't er over eens dat deze oorspronkelijk meer was dan een louter vermaak, dat ze een religieuse beteekenis had. Dit kan ons reeds *a priori* niet vreemd schijnen, waar we weten dat zoowel het Indische als het Grieksche tooneel zich ontwikkeld heeft uit godsdienstige plechtigheden ter eere van bepaalde goden of heroën. Maar buitendien, prof. Poensen en anderen hebben een aantal feiten genoemd, die bewijzen dat ook nu nog in veel gevallen de wajangvertooning als een gedeeltelijk-godsdienstige handeling gevoeld wordt. Ik noem daarvan slechts: het offer (de *sadjèn*), dat bij geen wajangvertooning mag ontbreken, het branden van wierook vóór 't begin der voorstelling; het zich streng houden aan een aantal minutieuse oude gebruiken; vertoonen bij nacht (de duistere nacht is de tijd, waarin de geesten rondwaren) en vooral ook het belangrijke feit, dat volgens de oude adat bij elk gewichtig moment in 't leven (een wajangvertooning behoort gegeven te worden. Dat een wajangvertooning ook als een verdienstelijke, als een goede handeling staat aangeschreven, ziet men duidelijk uit de omstandigheden dat men ter afwering van door slechte voortekenen voorspelde onheilen zulk eene vertooning geeft en soms een gelofte doet er een te zullen houden, voor 't geval men genezen mag van een ziekte, slagen mag in de een of andere onderneming enz. enz. Dit alles is reeds overbekend: niemand zal ontkennen dat de wajangvertooning, het schimmenspel, een religieusen achtergrond heeft; het komt er slechts op aan den aard en den oorsprong daarvan nader in het licht te stellen, uitgaande van wat wij weten aangaande de oorspronkelijke godsdienstige voorstellingen van de Javanen en van de Maleisch-Polynesische volken in 't algemeen. Dit stel ik mij voor hier te beproeven.

Volgens een algemeen-verbreed geloof worden de eigen dooden beschouwd als machtige beschermgeesten, die in staat zijn hun kinderen, bij uitbreiding hun familie of hun stam, krachtig hulp te verleenen in alle mogelijke levensomstandigheden en ondernemingen, en daartoe kunnen worden opgewekt door loftuitingen (hymnen) en geschenken (offers), terwijl alleen reeds hun tegenwoordigheid een zegenenden invloed kan hebben voor de aanwezigen: immers zij zijn als geesten machtiger dan ze als levende menschen waren. Op dit standpunt staande, kwam men er vanzelf toe pogingen aan te wenden om die machtige geesten tot een bezoek aan zijn huis en erf over te halen, ten einde — al ware het dan ook slechts tijdelijk — met hen in onmiddellijk contact te kunnen komen. Als men die geesten der voorvaderen slechts bij zich kon hebben, en daardoor in de gelegenheid was hen te huldigen door lofliederen en te laven door lekkere spijzen en dranken en welriekende geuren, dan verzekerde men zich van hun voortdurende goede gezindheid en daardoor van zijn eigen geluk en voorspoed in de toekomst. Deze voorstelling — 't is bekend —

leidde tot 't maken van beelden, waarin men zich den geest van een afgestorvene voor langer of korter tijd tegenwoordig dacht, terwijl men door allerlei middelen dien geest tot een tijdelijk verblijf in 't voor hem gemaakte beeld trachtte over te halen. Bij vele volken, ook van onzen archipel, vindt men zulke beelden.

Maar volgens een even algemeen-verbreed geloof vertoonden zich de zielen der afgestorvenen o.a. in de gedaante van schimmen of schaduwen; dat geloof heerschte bij de oude Grieken en Romeinen, en bij een aantal volksstammen van onzen archipel treffen we het nu nog aan. Waar deze voorstelling gangbaar was, kon dus de algemeene neiging om afbeeldingen te maken van de gestorven voorouders leiden tot het vervaardigen van schaduwbeelden, afbeeldingen van schimmen, waarbij men nabootste den vorm van schaduwen, zooals men die dagelijks om zich heen zag: immers men stelde zich de geesten voor in de gedaante van zulke schaduwen. Deze schimmen-afbeeldingen nu wierpen werkelijke schaduwen op een — eerst waarschijnlijk toevallig, later met opzet — daarvóór geplaatst scherm of doek en daarmee was het schimmen-spel reeds in beginsel aanwezig.

Zoo kon men nu — bij voorkeur in 't nachtelijk uur, den tijd dat de schimmen rondwaren — de eigen schimmen der voorouders voor zich oproepen: men had dan daardoor de zielen der afgestorvenen vóór zich in een der vormen, waarin ze zich aan de levenden kunnen vertoonden (als schim). Nu was men in de gelegenheid om, zoo dikwijls men wilde, hen te onthalen op spijzen en dranken, men kon hen loven en prijzen en zich daardoor hun hulp, hun steun, hun goede gezindheid verwerven. Was het wonder dat men bij elke gewichtige gebeurtenis in 't leven nog eens opnieuw van de gunst der geesten, machtig als ze waren, zoowel om bescherming te verleenen als om nadeel te berokkenen, zich verzekerde, dat men aan de schimmen een offer en hymnen (d.i.: een wajangvertooning) beloofde, als men de vervulling van den een of anderen wensch, succes in de een of andere onderneming zou verkregen hebben? Vandaar ook dat het hoofd der familie de wajangvertooning doet plaats hebben in zijn eigen huis, en wel in 't voor naamste gedeelte daarvan (later de pringgitan genoemd, d.i. de plaats der ringgit, de plaats waar de schimmenbeelden vertoond worden): de familie zelf, die offers en hymnen aan de schimmen vereerde, moest ook in de eerste plaats van hun daardoor te wekken goede gezindheid en van den zegen hunner tegenwoordigheid genieten. Kortom men kan zeggen: de wayang-vertooning maakte deel uit van den voorouderlijken eeredienst.

Oorspronkelijk kan wel het hoofd der familie de schimmen vertoond hebben, maar langzamerhand werd de schimmen-vertooning de afzonderlijke functie van een bepaalde klasse van menschen, die door zekere eigenschappen daarvoor in 't bijzonder geschikt waren, en — bij verdere ontwikkeling en uitbreiding van den aanvankelijk zeer primitieven tooneeltoestel — zich in het bezit stelden van al die zaken, die voor de vertooning noodig waren (poppen, een scherm, een lamp etc.), welke benodigdheden weldra alle aan bepaalde, door de traditie geheiligde personen behoorden te voldoen. Zoo kwam de vertooning uitsluitend in handen van die personen, die later d a l a n g genoemd zijn."

Was de schimmenvertooning een der bestanddeelen van den voorvaderlijken eeredienst, de vertooner, de dalang, was de priester van dien eeredienst, meer in het bijzonder oorspronkelijk een medium, dat de heldendaden der voorouders bezong en bij een plechtigheid met sterk uitgesproken godsdienstig karakter (verbonden met muziek en dans en het branden van wierook) divinaties gaf. (In hoofdstuk VI zullen de gelegenheden worden vermeld, waarbij een wajang-vertooning ook nu een zeker godsdienstig karakter vertoont.)

Geleidelijk ontwikkelde zich de schimmenvertooning, begeleid door hymnen ter eere van die schimmen — eigenlijk: van de voorvaderen, die zich in schimmengedaante vertoonden — tot een schimmintooneel. Er ontstonden langzamerhand uitvoerige verhalen van heldendaden en avonturen, die aan bepaalde schimmen werden toegeschreven; hun aantal breidde zich uit, waardoor tevens een vermeerdering van poppenmateriaal noodig was; de vorm van de voordracht onderging onmerkbaar verandering, waardoor de zang minder de hoofdrol speelde en zoo ontstonden de tooneelstukken, lakon's, die eeuwenlang mondeling van geslacht op geslacht moeten zijn overgeleverd. Later werden de verhalen van de eigen voorouders zoo goed als geheel door die van de groote daden der machtige en roemruchtige Indische helden verdrongen. Slechts in enkele lakon's (o.a. Watoe Goenoeng, Mikoekoehan, Sri Mahapoenggoeng, Kandihawa) komen trekken voor, ontleend aan de eigen sagen en legenden.

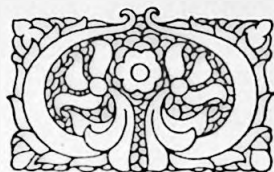
* * *

Een eigenaardige figuur is die van de, in geen poerwa-lakon ontbrekende, „panakawan” (volgeling; metgezel) Semar met zijn zoons Pétroek en Nalagareng (*). De namen van deze panakawan's zijn van oorsprong zeer oud Javaansch, hun voorkomen wijkt geheel af van dat der overige poppen, die de Indische helden voorstellen, zelfs van dat der „overwalsche” reuzen. Het drietal treedt vooral op in de klucht, de potsenmakerij, maar daarbij komt inzonderheid Semar voor in een positie, die veel meer is dan die van den eenvoudigen nar of bediende: hij beschermt altijd zijn meester (in de M. B. lakon's steeds een vertegenwoordiger van het geliefde geslacht der Pandawa's, hun voorouders of hun nakomelingen); hij geeft in moeilijke omstandigheden wijzen raad, waarbij hij herhaaldelijk toont meer te weten van de plannen der goden en der menschen dan zijn meester; hij begeeft zich daartoe niet alleen meermalen naar het godenverblijf, maar brengt dit ook in opschudding of treedt als godheid op (Lk. Déwa Kasimpar); hij alleen is in staat, Wrekodara te helpen uit het moeras, waarin deze tot de borst is weggezonken, of om de geweldige Batari Doerga en haar reuzengeesten te overwinnen (Lk. Semar papa); hij jaagt alle goden op de vlucht (Lk. Semar minta bagoes); S. H. Wenang incarneert zich in Pétroek, maar wijkt, zoodra Semar verschijnt (Lk. Doerta Warna); zijn heengaan brengt ongeluk over Ngamarta (Lk. Semar minta bagoes), terwijl daarentegen zijn hulp een epidemie kan doen ophouden (Lk. Semar minta bagoes) en hij als offer de plaag der goden kan afwenden (Lk. Se-

(*) In de vertooningen ten Oosten van den (noordelijken) ingang van de aloen-aloen te Soerakarta spreekt men van *Semar* en *Bagong*.

mar papa); hij wordt bloedverwant van Hjang Goeroe genoemd (Lk. Déwa Kasimpar), is de gelijke van Kresna (Lk. Doerna tapa); hij huwt een widadari (Lk. Manoemajasa rabi) en is als Sang Hjang Asmarasanta of Batara Maja (1) belast met de bewaking van het geslacht van Brama en Wisnoe (Lk. Semar papa).

Dit zijn zeker geen kenmerken en eigenschappen van een gewonen potsenmaker, die slechts ten tooneele wordt gevoerd, om het publiek te vermaken. Er zijn in deze wajangfiguur dan ook a.h.w. drie persoonlijkeden op te merken: 1. die van grappenmaker; 2. die van den vertegenwoordiger van het nuchter gezond verstand (in tegenstelling met de dikwijls meer idealistische, veelal ook minder praktische opvattingen van zijn meester) en 3. die van een wezen met bovennatuurlijke macht. De vraag rijst, of wij in Semar niet hebben te zien de figuur van een der *echt-Javaansche voorouders*, wier schimmen reeds in het oude religieuse schimmenspel werden vertoond, m.a.w. of Semar niet een geliefde figuur is uit de oude echt-Javaansche mythologie, die zijn bestaan heeft gehandhaafd naast — en zelfs boven — de later in de lakon-verhalen opgenomen Indische goden en helden. (2)

(1) Volgens het geschrift Manik Maja is Semar de naam van een incarnatie op aarde van Sang Hjang Maja, den zoon van Sang Hjang Toenggol.

(2) Zie: Van Stein Callenfels „Panji en Semar”, in „Handelingen van het Eerste Congres v/d T. L. en V. kunde van Java.”

III. HERKOMST EN KARAKTER VAN HET TOONEELREPERTOIRE.

Als in het oude Indie (1) een vorst zich gereed maakte, om het groote paardenoffer te brengen, werden, gedurende de voorbereiding tot deze plechtigheid, een jaar lang dagelijks goden- en heldenzangen voorgedragen. Ook bij andere gelegenheden was dit het geval. Zoo verzamelden zich na een sterfgeval de treurende nabestaanden van den overledene op een beschaduwde plaats en trachtten elkaar door de voordracht van oude verhalen (itihâsa; âkhyâna poerâna) afleiding en troost te verschaffen. En als dan, ter afwering van verdere onheilen, het haardvuur naar buiten werd gebracht en men, door het over elkaar wrijven van twee stukken hout, een nieuw vuur ontstoken had, zaten de leden van het gezin tot ver in den nacht daar omheen bijeen en luisterden naar de voordracht van opbeurende itihâsa's en poerâna's.

Steeds groeide het aantal dier verhalen aan en in den tijd van Boeddha — ongeveer 500 vóór Chr. — beschikte men over een zoo goed als onuitputtelijken voorraad vertellingen in poëzie en proza.

Van deze heldenzangen zijn twee „verzamelingen” bewaard gebleven, die ons eenigermate een begrip van aard en inhoud dier oude liederen kunnen geven: het Mahâbhârata (= geschiedenis van den grooten strijd der Bhârata's) en het Râmâyana (= Râma's levensloop; Râma's lotgevallen). Inzonderheid het eerstgenoemde bevat een reusachtig aantal verhalen van goden en menschen, gegroepeerd om de beschrijving van de lotgevallen en den strijd van de vijf zonen van Pândoe — de Pândawa's — en hun neven, de Kaurawa's. In het kort komt deze geschiedenis op het volgende neer.

In Hâstinapoera (Ngastina) (2) de „Olifantenstad”, heerschte Çântanoe (Santanoe) uit het Koeroe-geslacht. De vorst, die reeds gehuwd was en een zoon, Bhîshma (Bisma) had, ontmoette op zekeren dag de schoone Satyawati (Doergandini; Bok Lara Amis), die hij tot zijn gemalin wenschte te verheffen. Zij stemde hierin toe, onder voorwaarde, dat de uit haar huwelijk met den vorst geboren zoon dezen in de regeering zou opvolgen. Bhîshma was zoo edel, om van

(1) Met „Indië” wordt hier steeds „Voor-Indië” (Hindoestan) bedoeld.

(2) Tusschen haakjes wordt de op Java meest gebruikelijke vorm van de eigennamen gegeven.

zijn rechten als kroonprins afstand te doen en de gelofte af te leggen, ongehuwd te zullen blijven, zoodat hij ook geen nakomelingen zou hebben, die aanspraak op den troon zouden kunnen maken. Satyawatî — die bij Parâçara (Parasara) reeds een voorzoon, Wyâsa (Abiâsa), had — schonk Çântanoe twee kinderen, Tjitrânggada en Witjitrawîrya (Tjitraséna), die hun vader in de regeering opvolgden, maar beiden kinderloos overleden. Ingevolge een oud gebruik nam haar zwager, de als kluizenaar levende Wyâsa, de weduwen tot zich. Hij verwekte bij haar de prinsen Dhretarâshtra (Destarata) en Pândoe. Daar de eerstgenoemde blind werd geboren, nam de jongere Pândoe de regeering op zich. Deze had bij Koentî drie en bij Mâdrî (Madrîm) twee zoons, die onderscheidenlijk de namen ontvingen van Yoedhishthira (Joedistira; Poentadéwa), Bhîma (Wrekodara; Brataséna) en Ardjoena (Djanaka; Pamadé; Parta); Nakoela en Sahadéwa (Sadéwa). Bij den zonnegod had Koentî reeds een voorzoon, Karna. Dhretarâshtra huwde met Gândhârî en kreeg honderd zonen, bekend onder den collectieven naam Kaurawa (Korawa), van wie Doeryodhana (Soejoedana) en Doesjsjâsana (Doersasana) — op Java ook Doermagati, Tjitraksa en Tjitraksi — het meest worden genoemd.

Na den dood van Pândoe nam de blinde Dhretarâshtra de teugels van het bewind in handen. Door dezelfde leermeesters liet hij Pândoe's zonen, de Pândawa's en zijn eigen kinderen opvoeden. Op den duur echter ontstond er tusschen de neven een zeer gespannen verhouding. De Kaurawa's trachtten de nakomelingen van Pândoe door allerlei slinksche middelen uit den weg te ruimen, doch het gelukte hun niet, zich blijvend van hen te bevrijden. Ten slotte werd, op aanraden van den sluwen Çakoeni, broeder van Gândhârî, een dobbelspel gehouden tusschen Doeryodhana en Yoedhishthira, waarbij de laatstgenoemde alles, tot zelfs zijn vrijheid, verloor en met de zijnen twaalf jaar lang moest rondzwerven. Het daaropvolgende, dertiende, jaar brachten de Pândawa's, zonder zich bekend te maken, in nederige betrekkingen door aan het hof van Wirâta, vorst der Matsya's (in de Jav. verhalen heet het land „Wirata"). Als zoo eindelijk de tijd van de ballingschap is verstreken, eischen zij van Doeryodhana de helft van het rijk voor zich op. Hieraan wordt geen gevolg gegeven en de wapens zullen moeten beslissen. Achttien dagen lang duurt de worsteling, tot ten slotte alle Kaurawa's die eraan deelnamen, zijn omgekomen en Yoedhishthira de teugels van het bewind in handen neemt.

In achttien boeken, parwa's geheeten, welke tezamen een 100 000 strofen bevatten, is dit verhaal, met een groot aantal tusschengevoegde stukken van den meest verschillenden inhoud, opgeteekend en voor het nageslacht bewaard. „Wie eenmaal deze geschiedenis heeft vernomen, die heeft geen lust nog iets anders te hooren, zooals hij, die met het gezang van de kokila (de koekeek, die in Indische gedichten de rol vervult, welke in het Westen aan de nachtegaal is toebedeeld) heeft kennis gemaakt, geen behagen kan scheppen in het ruwe ravengekras." Aldus een uitspraak in de inleiding tot het epos, welke bewijst, hoe hoog dit gedicht — met een aanhangsel, het Hariwangça, waarin o.a. een groot aantal verhalen over Kreshna voorkomen — in de schatting der oude Indiers stond aangeschreven.

De achttien parwa's behandelen de volgende onderwerpen:

Voorgeschiedenis. De jeugd van Pândawa's en Kaurawa's	ADIPARWA.
De Pândawa's in het ongeluk gestort	SABHAPARWA.
De Pândawa's in ballingschap	WANAPARWA en WIRATAPARWA.
De aanleiding tot den grooten strijd	OEDYOGAPARWA.
De groote strijd der Bhârata's	BHISMAPARWA; DRONAPARWA; KARNAPARWA; WA; ÇALJAPARWA; SAUPTIKAPARWA; STRIPARWA. ÇANTIPARWA; ANOEÇASANAPARWA.
Besluit	AÇWAMEDHIKAPARWA; AÇRAMAWASIKAPARWA; MAUSALAPARWA; PRASTHANIKAPARWA; SWARGAROHANAKAPARWA.

* *
*

Het tweede epos, dat ons is overgebleven, de Râma-legende, verhaalt het volgende:

In het, ten noorden van de Ganges gelegen, rijk der Koçala's, met de hoofdstad Ayodhyâ, heerschte de machtige vorst Daçaratha. Deze had drie gemalinnen, Kâuçalyâ (Soekasalja of Dêwi Ragoe), Kâikeyî (Dêwi Kekaji) en Soemitrâ (Dêwi Soemitra). De eerstgenoemde was de moeder van Râma, de tweede van Bharata, de derde van Lakshmana en Çatroeghna (Lesmana en Troegna). De oudste zoon Râma huwde met Sifâ (Dêwi Sinta), dochter van Djanaka, den vorst van Widêha.

Bij het klimmen der jaren besloot Daçaratha de koninklijke waardigheid neer te leggen ten behoeve van zijn zoon Râma, dien hij tot troonopvolger wilde aanstellen.

Zoodra de hofdame van Kaikeyî dit verneemt, ijlt zij naar haar meesteres en weet het zoo ver te brengen, dat deze besluit alles in het werk te stellen om Râma door haar zoon Bharata te doen vervangen. Een middel is dra gevonden. Vroeger heeft Daçaratha haar toegestaan hem twee zaken te vragen, die hij op zijn koningswoord beloofde te zullen verleenen. Zij brengt haar twee wenschen voor: de koning stelle Bharata aan tot troonopvolger en verbanne Râma voor veertien jaren van het hof. De vorst moet zijn geliefden zoon verbannen en deze verlaat, in gezelschap van zijn trouwe gemalin en zijn broeder Lakshmana, het hof.

Daçaratha, wiens kracht gebroken is, kwijnt weg en sterft niet lang na het vertrek van zijn beminden Râma.

Râma stelt zich tot taak, de reuzen te bestrijden, die het Dandaka-woud onveilig maken en die de daar gevestigde kluizenaars lastig vallen. Als dit den reuzenvorst Râwana (Dasamoe-ka) van Langkâ ter oore komt, ontsteekt deze in toorn en zint op wraak. Daar hij zich niet tegen Râma opgewassen voelt, zoekt hij door list zijn doel te bereiken, maakt zich van Râma's gemalin meester en voert deze mee naar zijn burcht.

Râma sluit nu vriendschap met den apenvorst Soegriwa, die hem helpt in den strijd tegen Râwana. Râwana delft het onderspit en sneuvelt en Sifâ wordt uit haar gevangenschap bevrijd. Allen trekken naar het vaderland terug, waar Râma in vereeniging met zijn edelen broeder Bharata het rijk tot een ongekende hoogte van voorspoed en welvaart brengt.

Aan het bovenstaande kan nog worden toegevoegd, dat het heldendicht is dienstbaar gemaakt aan de vereering van god Wisjnoe. De machtige reus Rāwana zou namelijk van god Brahmā de toezegging hebben verkregen, dat hij onkwetsbaar zou wezen in een strijd met goden en demonen. Tot ontzetting van de goden maakt hij van de hem verleende gunst gebruik om allen aanhoudend te kwellen en vrees aan te jagen, wel wetende, dat geen hunner hem kan weerstaan. Nu had de onverlaat verzuimd te vragen, dat hij ook niet door menschenhand zou kunnen sneuvelen. En hierin zien de goden een middel om hem te bestrijden. Zij smeeken god Wisjnoe, als mensch geboren te worden en den reus te doden. De god verschijnt nu op de aarde als Dasjaratha's zoon Rāma en het gelukt hem werkelijk, in deze gedaante de goden van hun machtigen vijand te bevrijden.

*Zoolang de bergen zullen staan en de aard door stroomen wordt besproeid,
Zoolang zal het Rāmāyana voortleven in der menschen mond.*

Aldus getuigt dit heldendicht, zelfbewust, van zijn onverwoestbaar voortbestaan.

En reeds honderden jaren lang heeft het epos geslacht na geslacht in verrukking gebracht, van land tot land is de sproke oververteld in velerlei talen en dialecten en nog heden oefent het een onweerstaanbare bekoring uit op allen, die er kennis van nemen.

*
*

Naast het Mahābhārata, het reuzenepos, waarin alle verhalen van goden en menschen, die in het oude Indië bekend en beroemd waren, zijn gegroepeerd om de beschrijving van de groote worsteling op het Koeroeveld, staat alzoo het verhaal van Rāma's wonderbare lotgevallen, van zijn tegenspoed, zijn strijd en zijn overwinning.

Terwijl nu het Rāmāyana als „kunstdicht“ (Sk. Kāvya) het werk bevat van één dichter (volgens de overlevering Wālmiki), die het epos — de beschrijving van Rāma's lotgevallen — naar een vooraf ontworpen plan in elkaar zette, bevat het Mahābhārata een haast verwarrende verzameling van sagen en legenden (Sk. Itihāsa), welke op menige plaats het geregeld volgen van den draad der geschiedenis van de Pāndawa's en de Kaurawa's zeer belemmert en aan de samenstelling waarvan waarschijnlijk vele geslachten gedurende een reeks van jaren hebben gewerkt. Het laatste geeft in vele gedeelten een beeld van de vurige, niet te bedwingen strijd lust van een aloud heldengeslacht, het Rāmāyana beschrijft een deugdzaam ridder, zijn plicht nauwgezet vervullend, soms tot in het weekelijke en sentimentele toe. In het eene gedicht, wat de hoofdfiguren betreft, alles frissche kracht en leven en dikwijls onbezorgde overmoed, in het andere een held, onovertroffen in deugd en vroomheid, die zijn vaardigheid in het hanteeren der wapens aanwendt tot bescherming van vervolgte kluizenaars, tot hij ten slotte door de schaking van zijn echtgenoot in een grooten strijd wordt gewikkeld. In het Mahābhārata is vooral de oude heldensage ver tegenwoordigd, in het Rāmāyana treedt het romantisch-avontuurlijke op den voorgrond. Hoewel

ook in het Mahābhārata veel sprookjesachtigs voorkomt, heeft toch hoogstwaarschijnlijk de kern van het gedicht een historischen ondergrond. Bij het Rāmāyana ligt dit niet zoo voor de hand. Zelfs is door een deskundige als A. Weber de onderstelling uitgesproken, dat het geheele dichtwerk als een allegorie zou zijn te beschouwen, waardoor de verbreiding van de Arische cultuur naar Zuid-Indië wordt voorgesteld. De reuzen en demonen zouden de vijandelijk gezinde oorspronkelijke bewoners van deze zuidelijke landen verbeelden, terwijl de apen dat deel van deze oerbewolking vertegenwoordigen, hetwelk de Arische cultuur overnam.

* *

Toen de Hindoe's op Java kwamen, brachten zij daar met hun godsdienst ook hun geschriften en verhalen en daaronder in de eerste plaats het Mahābhārata. Al spoedig vond dit zoo'n ingang, dat er bewerkingen werden gemaakt van de achttien parwa's. (*) In den laatsten tijd zijn verscheidene dezer bewerkingen — in proza, meerendeels opgesteld in de 11de eeuw onder de regeering van koning Erlangga — teruggevonden en in druk gegeven. (Uitgegeven zijn het Adiparwa, Wirātaparwa, Aṣramawāsāparwa, Mausalaparwa en Prasthānikaparwa). In de Maleische letterkunde komt deze geschiedenis voor als: Hikajat Pandawa lima. Ook in dichtvorm werden enkele gedeelten van het groote epos in het Oud-Javaansch bewerkt, zoo bijv. het Bhārata Yoeddha.

De personen en plaatsen, waarover in het Mahābhārata wordt gesproken, werden langzamerhand onder de Javanen bekend en geliefd en men begon aan eenige bergen, rivieren enz. op Java namen te geven, aan die geschiedenis ontleend, bijv. Serajoe, Soeméroë, Ardjoena. e.d. In den loop der tijden vestigde zich de meening, dat de geheele geschiedenis van de Pāndawa's er hun voorouders op Java was voorgevallen en het tooneel van deze verhalen werd eenvoudig van Voor-Indië naar dit eiland overgebracht, nog sterker: men zag in de eigen vorsten nakomelingen van het aloude heldengeslacht en een stamboom werd opgesteld, volgens welke de vorsten van Java in rechte lijn van de Pāndawa's afstammen.

Ook het Rāmāyana werd naar deze gewesten overgebracht. Als Hikajat Seri Rama vindt men het in de Maleische letterkunde en als Serat Rama wordt het in verschillende redacties op Java aangetroffen, terwijl het mede op Madoera en Bali hoog in aanzien staat en afbeeldingen van Rāma's strijd, blijkens daar voorkomende beschilderde docken, zelfs hun weg naar Noord-Celebes hebben gevonden. Dat het gedicht reeds op het oude Java bekend was, blijkt — behalve uit de, omstreeks 1200 daarvan vervaardigde Oud-Javaansche bewerking — uit de reliefs van een der tempels van de, waarschijnlijk ongeveer in de 9de eeuw opgerichte, Prambanan-groep (op de grens van het tegenwoordige Soerakarta en Jogjakarta) en uit de afbeeldingen op de

(*) Aan dit woord „parwa” (= hoofdstuk) is — via den vorm „parowa” — de naam „Wajang poerwa” ontleend. Nu beteekent „poerwa”: „eerste”, „vroegere” en zoo wordt tegenwoordig deze naam verklaard als „Oudste wajang.”

eenige eeuwen later gestichte Tjandi Panataran bij Blitar, welke bouwwerken verscheidene der voornaamste episoden van het epos in beeld brengen. Verder komt dit werk, evenals het Mahābhārata, op Java in lakonvorm voor.

* *

De verhalen van het Mahābhārata en het Rāmāyana waren niet de eerste, welke met het Javaansche schimmentooneel werden vertoond. (1) Reeds lang vóór de Hindoe-invloed zich deed gevoelen, moeten wajang-vertooningen op Java, als een zeer geliefde, gedeeltelijk godsdienstige plechtigheid, gedeeltelijk vermakelijkheid, zijn gehouden: bij de vertooning van de schimmen der mythische voorouders werden door den dalang — of hoe de vertooner toen ook heette — hunne heldendaden, die men kende uit oude, Maleisch-Polynesische mythen, en die in verloop van tijd door de traditie al meer en meer werden uitgebreid en vermeerderd, eerst in lofliederen *bezongen*, later in een meer bepaald dramatischen vorm *geregiteerd*. Zoo ontstonden zonder twijfel de eerste *lakon's*, waarvan de oude mythische verhalen in het algemeen in den mond des volks, maar zeker vooral in dien der dalangs (de professioneele dragers van deze mythen) bleven voortleven van geslacht op geslacht. (2)

Maar toen kwamen de Hindoe-kolonisten met een veel rijkeren voorraad *Indische* mythen en sagen, verhalen van *hunne voorouders*. Naarmate hun geestelijk overwicht, gepaard met hun weldra gevolgde politieke overheersching, zich meer en meer deed gevoelen, in die mate werden ook hunne zangen meer en meer onder de oorspronkelijke bewoners van Java bekend, en het duurde betrekkelijk niet lang of de zangen der Hindoekolonisten, hun literatuur-producten, vertaald in het oud-Javaansch, begonnen de oude, echt-Javaansche, mythen te overvleugelen en langzamerhand te verdringen, waartoe zeker ook krachtig meewerkte de omstandigheid, dat de dienst der Indische goden gedeeltelijk in de plaats trad van de vereering der oude Maleisch-Polynesische voorouders of heroën, althans zich meer op den voorgrond drong (in vele gevallen kregen ook van ouds bekende Mal.-Polyn. heroën voortaan namen van Indische goden, iets wat ook bij de Bataks, de Dajaks etc. plaats had). 't Is alleszins verklaarbaar, dat ook de onderwerpen der wajangvertooningen van deze verandering den invloed ondervonden: ook de dalangs werden, hetzij — in den aanvang misschien — door mondelinge mededeeling, hetzij — later zeker — door kennisname van de Kawi-werken, met de Indische mythen en sagen bekend en vertrouwd, zoodat weldra ook deze op 't oude schimmentooneel werden opgevoerd, een omstandigheid die ongetwijfeld de snel-toenemende populariteit dezer verhalen weer zeer moet hebben in de hand gewerkt.

Maar nu ontstond daardoor langzamerhand een verwarring, een wonderlijke dooreenmenging van de oude verhalen met de nu bekend geworden Indische bekende goden of halfgoden uit de Mal.-Polyn. mythologie kregen Indische namen; wat men van de eerste uit de oude mythen

(1) Het volgende is overgenomen uit Dr. G. A. J. Hazeu. Bijdrage tot de kennis van het Javaansch tooneel, blz. 143 v.v.

(2) Zie Hoofdstuk II (Semar; wajangverhalen, ontleend aan de Oud-Jav. mythen en sagen) en Hoofdstuk VI (Lakon's bij Beresih desa e.d.)

wist werd verward met wat men van de Hindoesche later leerde kennen; en bovendien adopteerden langzamerhand de Javanen de Indische goden en helden als *hun eigen* voorouders en beschouwden zij Java als het tooneel ook van hun daden, een omstandigheid, waardoor tevens ook bij de vertooning der Indische mythen de schimmenvertooning haar oorspronkelijk-religieus karakter gedeeltelijk kon behouden, daar immers ook deze sagen en mythen verhalen bevatten van de daden en avonturen van Indische helden-voorouders, die nu ook der Javanen voorouders waren geworden.

De Indische sagen, eenmaal onderwerp geworden van de geliefde wayangvertooningen, gingen bij mondelinge traditie van geslacht op geslacht over, en vooral de dalangs werden de dragers daarvan: voornamelijk door hun voordracht bleven die oude verhalen onder het volk voortleven.

Deze mondelinge traditie bleef echter niet geheel ongeschonden. Dr. Brandes wijst er op, dat er een wisselwerking moet hebben plaats gehad tusschen de mondelinge traditie, in den vorm van lakon's, die werden opgevoerd op het schimmintooneel, en tusschen de geschreven traditie in den vorm van verhalen in dichtmaat, die langzamerhand al meer en meer in talrijkheid en omvang toenamen (en waarvan ten slotte de *babad's* 't resultaat waren), een wisselwerking, waarbij voortdurend en beurtelings de eene op de andere influenceerde, waarbij wat de eene verloor door de andere weer werd aangevuld, waardoor het weer in een gewijzigden vorm tot de eerste terugkeerde: een proces, dat eeuwen lang moet hebben voortgeduurd, en dat zeker ook geen geringen invloed op de vervorming der Indische verhalen moet hebben uitgeoefend.

Op die wijze moeten langen tijd de dalangs de stukken, die zij opvoerden, ontleend hebben aan de mondelinge voordracht van hun voorgangers, telkens aangevuld door de geschreven traditie in de Kawi-werken.

't Tot hiertoe genoemde verklaart wel voor een gedeelte den gewijzigden vorm der verhalen, de vermenging van Mal.-Polyn. met Indische elementen, die we daar aantreffen, maar 't geeft nog geen rekenschap van de veel grooter verwarringen, misvatting, verbasteringen van eiggennamen etc., waarvan elke der tegenwoordige lakon's ons voorbeelden te over geeft. Dit is aan een andere gewichtige omstandigheid toe te schrijven.

We weten dat in 't tijdperk, hetwelk aanvangt met den val van Madjapahit (1478) en loopt tot ongeveer de tweede helft der 18de eeuw (\pm 1758), Java het tooneel is van bijna onophoudelijken strijd, van telkens zich hernieuwende woelingen, dat in die bijna drie eeuwen — deels wegens de schier onafgebroken twisten en oorlogen, deels ook door Moslimschen invloed — de oude letterkunde is verwaarloosd en vele oude werken zijn verloren gegaan, dat Moslimsche geloofsijver de belangstelling in de zoolang hooggeerde oude letterkunde bij de Javanen deed verslappen, gedeeltelijk zelfs uitdoofde, terwijl Moslimsche profetengeschiedenissen etc. in de waardeering der pas tot den Islam bekeerde Javanen een plaats verwierven naast, misschien zelfs boven de oude sagen en mythen. Zonder twijfel is deze omstandigheid van grooten invloed geweest ook op de mondelinge traditie der wayangstukken.

Daarna, als de oorlogen en twisten geëindigd zijn, als eindelijk Midden-Java over Oost-Java heeft gezegevierd, dan ziet men een *herleving der letteren*, een groote belangstelling wordt dan weer merkbaar in de zoo lang verwaarloosde heidensche literatuur; maar de gevolgen van Moslimsch vandalisme doen zich op treurige wijze gevoelen: men is veel vergeten van wat vroeger van geslacht op gelacht mondeling werd overgebracht, de vroeger zoo rijke bron der mondelinge traditie is, zooal niet geheel verstoep, dan toch uiterst troebel geworden. Men tracht de oude Kawi-gedichten — voor zoover ze nog over zijn — weder te lezen, maar men verstaat ze slechts ten deele: de oude taal leefde niet meer in den mond des volks, ze was een doode geworden. Men maakt afschriften van de nog overgebleven Kawiwerken, maar commentaren blijken noodig om ze te doen begrijpen, en ook de commentatoren hebben slechts een gebrekkige kennis. 't Is begrijpelijk, dat nu de wonderlijkste verwarringen ontstaan, dat de oude verhalen door het slechte werk der onbekwame „uitleggers” geheele gedaanteverwisselingen ondergaan, dat verkeerde interpretatie's aanleiding geven tot de grofste misvattingen, dikwijls ook tot vermakelijke gefingeerde verhalen. Vandaar dat — zooals prof. KERN zegt — juist de grofste van die metamorphen, misvattingen etc. *niet de uitvloeisels* zijn van gebrekkige overlevering in den mond des volks, maar ontstaan zijn uit *verknoeide geschreven teksten*. Vandaar dat „de verwildering komt uit de boeken.”

Ten slotte dient men in 't algemeen nog in aanmerking te nemen dat de dalangs onwillekeurig hun voordracht en ook hun verhalen telkens moderniseerden, dat ook zij — zooals prof. KERN het uitdrukt — met hun tijd meegingen: de tijdgeest, de gewoonten, gebruiken en denkbeelden van hun tijd en omgeving leidden hen van zelf er toe hun verhalen en hun voordracht telkens als 't ware een verjongingskuur te doen ondergaan. Deze laatste omstandigheid is vooral van gewicht voor de kennis van den Javaanschen volksaard: in de veranderingen en wijzigingen, die de dalangs, als kinderen van hun tijd en van hun omgeving, onwillekeurig maakten in vorm en inkleeding van de vreemde verhalen en in de typeering der hoofdfiguren (waarvan ze, voorzoover het mythen en symbolen waren, natuurlijk de eigenlijke beteekenis niet konden beseffen), openbaart zich onmiskenbaar het eigenlijk karakter der Javanen, hun denkbeelden, hun liefhebberijen, hun idealen etc., in één woord: de Javaansche volksaard.

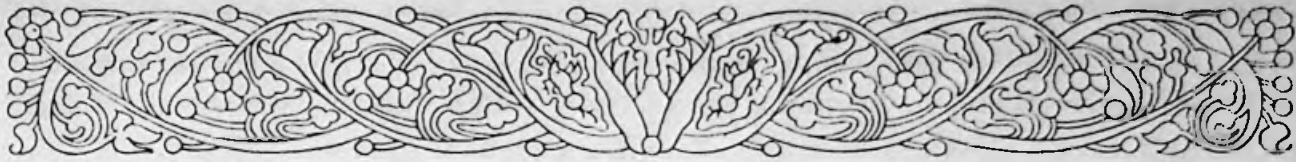
Resumeerende, vinden we dus dat vijf verschillende factoren hier in aanmerking kwamen, n.l.

1. 't dramatisceeren van oorspronkelijk *epische* verhalen.
2. de verwarring van Mal.-Polyn. met Indische mythen en personen.
3. de wisselwerking, die de mondelinge en de geschreven traditie op elkaar uitoefenden.
4. 't verlies aan kennis zoowel van de oude taal als van de oude heidensche verhalen, dat 't gevolg was van den Moslimschen invloed en de bijna voortdurende oorlogen in 't tijdperk 1478 — 1758.
5. de invloed van den volks- en den tijdgeest.

Men behoeft zich slechts nauwlettend rekenschap te geven van den invloed, die de verenigde werking dezer factoren in den loop der eeuwen op vorm en inhoud der tooneelstukken moest uitoefenen, en men zal zich niet meer verwonderen over 't groote onderscheid in alle

opzichten, over den grooten afstand tusschen de oorspronkelijke Indische mythen en wat er op Java in de tooneelstukken nu van geworden is. Eerder verbaast het ons, dat die vreemde verhalen en helden gedurende lange eeuwen zich zulk een blijvende plaats op 't tooneel en in de genegenheid van 't Javaansche volk hebben verworven."

IV. AARD EN INDEELING VAN DE TOONEELLITERATUUR.

A. Vorm.

De verhalen, welke bij de wajang opgevoerd worden, zijn in verschillenden vorm voorhanden. Sommige werden in een gedicht of in een proza-werk opgeteekend en moeten dus voor het gebruik bij een tooneeluitvoering, — waar de volgorde van de onderdeelen, het voorkomen van een bepaald gevecht enz. enz. volgens vaste regels is ingericht — eenigszins gewijzigd worden. Andere zijn geschreven geheel in den vorm, waarin zij bij de opvoering voorkomen. Zoo onderscheidt men dus:

1. *Verhalen*, soms in proza, meest echter in *poëzie*. In het laatste geval worden ze wel zingend voorgedragen bij sommige feesten of plechtigheden.

2. *Tooneelstukken* („*lakon's*”) welke meer of minder uitvoerig aangeven, hoe de geschiedenis door den dalang wordt ten gehore gebracht. Gewoonlijk bezit elke dalang een handboek of „*Pakem*” met dergelijke stukken. Hierin is meestal opgeteekend een korte schets van het verhaal waarin de vertooner voldoende gegevens vindt voor een opvoering. De tekst van het stuk toch is niet letterlijk vastgesteld, doch iedere dalang improviseert op het vastgestelde thema en heeft dus gelegenheid, om — behalve in de *wijze van opvoering*, de *voordracht* — ook in de *uitwerking van de schets* zijn persoonlijkheid te leggen. Het is duidelijk, dat men aldus nooit twee wajangvertooningen zal vinden, die in den tekst elkaar geheel dekken. Op deze wijze is er voor gezorgd, dat er bij alle eenvormigheid in de vertooningen toch gelegenheid bestaat, om de noodige afwisseling aan te brengen.

Behalve deze korte schetsen — waarvan men een voorbeeld vindt in de bij dit werk behorende, in een afzonderlijk deel uitgegeven, lakon-verzameling — bestaan er ook meer uitvoerige pakem's, die den gang van het stuk tot in onderdeelen beschrijven. (Zie o.a. de Drie en twintig schetsen, door Te Mechelen uitgegeven). Deze behandeling kan zoo uitvoerig worden, dat zoo goed als al het door den dalang gesprokene (met de noodige technische aanwijzingen) wordt weergegeven en het stuk a.h.w. zooals het daar ligt door den vertooner van de wajang zou kunnen worden voorgelezen (Zie de (2 × 3) Teksten van tooneelstukken in Verh. van het Bat. Gen. deel XLIII en XLIV).

In de bij dit werk gevoegde literatuur-opgaaf vindt men vermeld, wat van elk der boven genoemde groepen in druk is verschenen. Van elke groep volgt hier een fragment in Nederlandsche vertaling.

1. EEN VERHAAL IN POEZIE.

Fragment uit de Bratajoeda. (1)
(vertaald door A. B. Cohen Stuart).

ZEVENDE ZANG.

Pankoer.

Toen (2) ontstak de toorn van Nrepati Kresna. Onmiddellijk verlaat hij de vergaderzaal, en ontwikkelt zijne bovennatuurlijke gedaante. Hij breidt zich uit over het binnenplein, tot een' berg, tot vier, tot zeven bergen. 't Is als Batarakala, wanneer de toorn zijn lichaam in vuur doet verkeerem. Wat de drie werelden, de hemel, het aardrijk en de onderwereld, gedrochtelijks bevatten, alles gaat in zijn lichaam over. Goden met vier en drie armen, met drie en vier oogen, zijn in zijn lichaam gevaren. Van de aardbewoners zijn ditya's, dioe's en raksasa's, maharsi's, tjantrik's en mangoejoe's, (3) en al wat maar wanstaltig is, — uit de onderwereld zijn draken en aardschuddende slangen in zijn lichaam vereenigd. Niets blijft over van de gestalte des nietigen stervelings. Brullend en dreigend stapt hij daarheen; de aarde dreunt en kantelt met vervaarlijk geraas, de donder rolt en ratelt; de gansche natuur is in opstand; de aarde dreigt te bersten; de bergkruinen knikken; de zee kookt met onstuimige beweging, en de schildpadden komen vervaard naar boven. Gewis, het is Batarawisnoe, die zich voor 't eerst openbaart! Hem is 't niet te zwaar, de aarde te verslinden, de bergen te vermalen en fijn te kauwen; hij is in staat de wereld stuk voor stuk te verteren. Alle krijgswapenen zijn in hem vereenigd: overal slingert en flikkert het, overal buigt en kronkelt het zich om zijne leden.

De honderd Korawa's, die het aanzien, staan machteloos te sidderen van angst. Honderdduizenden van toeschouwers worden door vrees overmand: Niemand kan een woord uitbrengen; kletterend vallen alle wapenen ter aarde uit de handen, die ze droegen. Zulk eene gestalte

(1) Zie de lakon's: Djabelan en Pedjahipoen Bisma toewin Séta.

(2) D.i. Toen Soejoedana niet wilde ingaan op het voorstel, om het rijk te verdeelen en de Korawa's zich gereed maakten om Kresna, den gezant, aan te vallen.

(3) Reuzen, wijzen (maharsi) en leerlingen en adjuncten van kluizenaars.

is nimmer aanschouwd: zulk een moet in staat zijn, de aarde te verslinden! *Karna* en *Doerjodana* staan vervaard en ontmoedigd te hijgen, en meenen tot asch te worden verteerd. *Bisma* en *Drona* naderen weenend en ter aarde gebogen; met herhaalde teekenen van eerbied slaken zij ootmoedige beden; de vier goden vereenigen zich met hen, om door vleiende toespraak den ontstoken toorn te stillen. Het hemelhof deelt in den schrik. *Batara Soerja* daalt ijlings neder; het luchtruim weërgalmt van de stemmen der *djawata's*, (1) die een' regen van bloemen doen neder storten. Met levendig geruisch stort zich de geurige regen uit, en op smeekenden toon doet zich de God des Daglichts hooren: „Ga niet te ver in uw' toorn! Wilt gij de weërspannige „*Korawa's* verdelgen, slechts een oogwenk, en niet één blijft er over. Honderdduizenden en millioenen van vorstendommen zoudt gij vernietigen, zonder hun' tegenstand gewaar te worden. Maar „wend uw gelaat naar de aard, en ontferm u over haar! Ontferm u ook over *Wrekodara*, wien eene „geloofte bindt, en over *Dropadi*, die gezworen heeft, haar leven lang het hoofdhaar niet op te „binden, alvorens het in bloed, het bloed der honderd *Korawa's*, op 't slagveld te hebben gewasschen: eer wil *Dropadi* geene haarwring dragen. Heb slechts deernis met dezen, opdat zij „de vervulling hunner geloften bereiken!” — Allen stemden in (met die bede), en de groote *Batara Kresna* was voldaan over hunne hulde. Terstond hernam hij zijne vorige gedaante, en wierp al het bovennatuurlijke van zich. Als te voren nam de Vorst weder plaats; *Bisma* en *Drona* spraken hem vleiend aan; *Resi Narada* en de overige *djawata's* waren uitermate verheugd.

Hij (*Kresna*) verliet het paleis, en ging naar huis, zonder afscheid te nemen. De vier goden vergezelden hem; maar buiten gekomen, ontvlogen zij in 't luchtruim, en keerden naar hunne verblijfplaats terug, Koning *Kresna* begaf zich rechtstreeks naar de woning van *Sri Mas Kéntir*. (2)

ACHTSTE ZANG.

Mas koemambang.

Toen Koning *Kresna* bij *Dèwi Koenti* gekomen was, vroeg zij hem met eene zachte stem en tranen in de oogen: „Mijn waarde Vorst, hoe is het, heeft uwe onderneming haar doel bereikt?” Minzaam antwoordde de Vorst van *Dwarawati*: „*Soejodana* is onverzettelijk. Hij „neemt geen genoegen in het aanzoek om de helft. Hij wil den krijg laten beslissen; hij wil liever, „dat men het hem gewapenderhand betwiste, en versmaadt den vrede met zijne bloedverwanten.” — Met eene afgebrokene stem hernam *Dèwi Koenti*: „Zeg aan uwe broeders, dat zij getrouw „blijven aan de voorouderlijke deugd, en als *satria's* (3) hun leven op 't spel zetten, om het

(1) Goden.

(2) In den laatsten regel van elken zang komt een woord voor dat verwijst naar de volgende zangwijs (*Mas kéntir* = *Mas koemambang*).

(3) „Ridders”.

„rijk te vermeesteren: geen schooner roem, dan het met de wapenen te veroveren, of stervend den „hemel te verwerven! Ziedaar, mijn waarde, wat ik u dringend aanbeveel: laat uwe broeders den krijg ondernemen!”

Zoo sprak Koenti-Bodja, en de Vorst van Dwarawati nam afscheid met een' eerbiedigen groet. Weldra was hij gereed en besteeg zijn' wagen, gevolgd door Widoera, Sandjaja en Joejoetsoeh, terwijl de Dipati van Awangga (1) met Vorst Kresna in denzelfden wagen plaats nam. De Vorst van Dwarawati gaf hem een' wenk, om zich aan de zijde der Pandawa's te voegen; maar Karna wilde er niet van hooren, en volhardde in 't besluit, om den Korawa-vorst te volgen; want hij had voorheen de gelofte afgelegd, om zijne krachten te meten in een' strijd op leven en dood met den edelen Danandjaja.

Karna dus bleef onwillig, om gehoor te geven aan de vermaning van Koning Kresna. Buiten de stad gekomen, nam Karna afscheid, en verliet hem. Met Widoera, Joejoetsoeh en Sandjaja keerde hij naar de stad terug, terwijl de Vorst van Dwarawati ongestoord zijn' weg vervolgde.

De Adipati van Awangga kwam bij zijne moeder, die hem met de oogen vol tranen aansprak: „Gij hebt daar uw' broeder, den Vorst van Dwarawati, bij zijn' terugtocht uitgeleide gedaan: wat had hij u bij 't scheiden te zeggen?” — Met eene eerbiedige buiging antwoordt haar zoon: „Hij wilde, dat ik van hier zou gaan, dat ik bij 't uitbreken van den oorlog „mij onverwijld aan de zijde van Pandoe's zonen zou voegen.” — „Welnu,” hernam Dèwi Koenti-Bodja weenend, „hoedanig is uw voornemen? Volg den raad van uw' ouderen broeder: dat is „toch verre het beste. Vereenig u, mijn kind, met uwe broeders in den Brata-joeda-krijg: „dat is de weg tot den roemrijksten dood! Ja, Heer, verwissel van partij, en blijf in leven en sterven „met uwe broeders vereenigd!” — Een vloed van tranen vergezelde Dèwi Koenti's vermaning. — „Moeder,” antwoordt Karna, „'t is van ouds voor een duren plicht van een' waardig edelman „gehouden, om gestand te doen aan 't woord, dat eenmaal aan zijne lippen ontsnapt is: in nood „noch dood wijkt hij er van af. Bedenk, moeder, dat ik gewonnen ben door de weldaden van Koning Doerjodana: onbegrensd is zijne gunst jegens mij, en zooveel te grooter ware mijne „schande bij de menschen, indien ik ontrouw wierd. Dat zou strijden met het karakter van edelen „en vorsten, en zou mij doen doorgaan voor een' mensch van gemeene afkomst.” — De tranen zijner moeder deden Karna niet wankelen. Zuchtend gaf Dèwi Koenti zich over aan hare droefheid; want hij was de zoon, dien zij als maagd gebaar had.

Terwijl dit onderhoud zonder gevolg ten einde liep, had de Vorst van Dwarawati zijn' weg vervolgd met zijn' jongeren broeder, den dapperen Satyaki. Reeds genaakte hij Wirata, door de snelle vaart van zijn' wagen, toen de Pandawa-benden hem te gemoet kwamen. — Al de Pandawa-vorsten haasten zich, om getuigen te zijn van de terugkomst des Konings. Aanstonds begroeten zij hem, en dringen vleiend aan, om het nieuws te vernemen. Op ernstigen toon ant-

(1) Karna.

woordt de Vorst van D w a r a w a t i: „Broeders, de K o r a w a 's zijn voor geene goede behandeling „vatbaar. Zij hebben besloten, broeder Vorst, (hunne) krachten (tegen de uwe) te meten, we- „gens uw verzoek om de helft. Goden zelfs hebben deelgenomen aan mijn' tocht: K a n w a, D j a- „n a k a, N a r a d a en R a m a P a r a s o e hebben mij op weg afgewacht. Zij kwamen mij tegen „op 't K o e r o e - veld, en zijn van alles getuigen geweest, van 't begin tot het einde. Zij hebben „mijn voorstel als volkomen billijk erkend. 's Vorsten vader en moeder ondersteunden het met „hunne tranen; B i s m a en D r o n a hechtten mede hunne goedkeuring aan den afstand van de „helft des rijks. Maar men heeft geen gehoor gegeven aan den raad der D j a w a t a 's, en zich „zelfs niet ontzien, snoode aanslagen tegen mijne onderneming te smeden.” — Hier zweeg Naréndra K r e s n a. Met verbeterden verontwaardiging werd zijn bericht door allen aangehoord, door Koning D a r m a - P o e t r a, A r d j o e n a, N a k o e l a en S a d é w a. En toen zij den last vernamen van hunne moeder K o e n t i - B o d j a, hoe zij hun had aanbevolen, hun recht met de wapenen te staven en naar den hoogsten roem der satria's te streven, toen stemden alle vorsten en hoofden, die de partij der P a n d a w a 's waren toegedaan, samen in den aandrang, om ten *strijde* uit te rukken.

NEG ENDE ZANG.

P a n g k o e r.

De prinsen van W i r a t a, S é t a, W i r a - S a n k a en O e t a r a, eischen onstuimig den aanval, en met hen de vorstzoon van T j a m p a l a, R a d è n D r e s t a - D y o e m n a. Door hun' aandrang worden al de opperhoofden meêgesleept; de vorsten geven gezamenlijk aan hunne roepstem gehoor. De trommen worden geroerd, de bekkens weêrklinken, en onder luid rumoer scharen de helden hunne gelederen. Des morgens vroeg rukt men uit de stad van W i r a t a met luidruchtig gedruisch te velde. De menigte des volks met zijn' schitterenden krijgssdos vertoont zich als de opgang der zon wanneer zij, pas aan den oceaen ontstegen om het aardrijk te verlichten, ten halve zichtbaar wordt boven de toppen der bergen: en alles door hare stralen met een' gloeienden tint overdekt: de wolken, de wouden, de bergen, alles wordt in gloed gezet door de stralen der morgenzon: zoo was het heir der P a n d a w a 's. De menigte der gelederen was als eene zee, die haar bed verlaat, en, buiten hare oevers getreden, groote wouden onder water zet: zoo was de weg met dichte drommen vervuld. Wijd en zijd zag men allerlei wapendos schitteren, de roode (kleederen) met de roode in afzonderlijke groepen vereenigd, de gele, de groene, de zwarte, iedere kleur bijeen, zonder verwarring, elders blauwe, paarse en witte, in verschillende benden, zonder vermenging, afgedeeld. Ontelbaar was de menigte der gelederen; als de donder daverden de stemmen des heirs. Overal straalt het, en flikkert en fonkelt, de glans schiet in 't rond met de kleuren des regenboogs; 't geschitter der juweelen wagens, samenvloeiend met het wapperen van vlaggen en vaandels en den wapenpraal des heirs, is den gloed van duizend brandende bergen

gelijk. Alom verspreidt zich, als gezaaid over den grond, een regen van bloemen, door God Endra uitgestort. Zijn hemelhof weêrgalmt van 't gejuich der *djawa'ta's*: „Triomf! triomf! „wij schenken u de overwinning in den oorlog, de zege in de *Brata-joeda*: de zonen van „*Pandoe* beërven het rijk!”

De gelederen, die den optocht openen, worden aangevoerd door *Wrekodara*, den dapperen krijgsman, die wordt voorgesteld te voet gaande, terwijl hij, vol wrevel, de knods omhoog werpt; want zijn leven lang wil hij geen paard bestijgen, noch wagen of olifant. Al leidde zijn weg door de zee, over bergen of ravijnen, door wouden of rivieren, slechts te voet verkiest hij te gaan: hoeveel te meer naar *Astina*, den korten en vlakken weg naar 't *Koeroe*-veld! Luidruchtig trekt hij met zijne benden daarheen, de groote held van *Djoedipati*. Het heftig wapperen des vaandels voert donkere stormen en windvlagen met zich; 't gebergte daverd als van 't rollen des donders; de aarde beeft; in verbijstering loopt het gedierte dooreen, de leeuwen vlieden wijd en zijd. Als het toornig gebrul van een' wilden olifant verheft zich, den ganschen weg langs, zijne uitdagende stem; hij kent geene macht dan de zijne. Bulderend als de donder, die den hemel vaneen splijt, roept hij uit: „Ha, ha, gij dolle strijders van *Astina*, komt, overweldigt mij met „uwe wapenen! Hier hebt gij den man, die vooraan zal staan in den kampstrijd, den hoeksteen „van de *Brata-joeda*! Toe, spoedig mij 't leven ontweldigd!” — 't Is of de aarde kantelt onder zijne schreden, of de grondvesten der drie werelden wijken en dooreengeschied instorten met daverend geweld. De gansche natuur is in opstand, alles dwarrelt dooreen en verstuipt naar alle kanten onder verward rumoer. De krijgsbenden van *Wrekodara* zijn ten strijde gereed, met hun' *doorluchtigen vorst*.

TIENDE ZANG.

Sri nata.

Aan 't einde der gelederen van den held van *Djoedipati* sluiten zich die van den edelen *Danandjaja*, in sierlijk krijgsgewaad gedost. Hij zelf is gezeten op een' juweelen wagen, schitterend met veelkleurigen gloed, en gedekt door een gouden zonnescerm, dat een stralend licht in 't rond spreidt. 't Is als een kleine berg, die in vuur staat, gereed om door zijn' gloed de stad van *Astina* in de asch te leggen en met haar' vorst te verdelgen. Het wapperend vaandel voert ten teeken een' aap, die den mond krijschend openspert. Het wordt vergezeld van den donder der wolken, die weêrlicht en bliksem uitschieten; flikkerglansen en bliksemschichten doorkruisen 't luchtruim en regenbogen verschijnen aan den hemel, als voorboden der overwinning in den strijd.

Verder volgen *Madrim's* edele zonen, *Nakoela* en *Sadéwa*, gezeten op een' wagen *djong bangoen djring*, d.i. van paarskleurig juweel. Zij hebben het voorkomen van

een paar minnegoden, die 't binnenhof van den Korawa-vorst komen verwoesten en al zijne vrouwen ontvoeren. Bevallig beweegt zich het vaandel, zacht en langzaam wapperend, aan eene doorschijnende wolk gelijk, wier lichte randen zich in regen ontlasten, een' regen van geurige bloemen, waarop de bijen in menigte nederkomen. De donder wordt slechts flauw gehoord; het rommelen luidt als een zacht gekerm.

Achter hen volgen de vorstentelgen van Wirata, de Radèn's Oetara en Wirasanka, met luidruchtige en schoone gelederen, beiden op een' wagen gezeten en voerende een gestadig wapperend vaandel. Na hen komt Arja Séta: de dreunende tred van zijne benden vermengt zich met het geluid van trommen en bekkens. Talrijk en vol moed is zijn heir. Een ongetemde strijdlust bezielt al de helden van Wirata. Het hevig wapperen des vaandels heeft een huiveringwekkend voorkomen en jaagt den vijand schrik in 't hart. Vol kracht en moed en uitstekende vermogens zijn de drie satria's van Wirata, vol woeste geestdrift hun heir.

Hen volgt de Prins van Tjampala, de held Dresta-Dyoenana, met een schitterend heir en een vaandel, dat bij 't wapperen helderen weërglans verspreidt. Achter hem zijn vader, Koning Droepada, gezeten op een' olifant, en omstuwd door dappere mantri's. Talloos is de menigte zijner krijgsbenden, die in dichte drommen den weg vervullen; gelijk visschen, die, door droogte versmachtend, den regen te gemoet zwemmen, zoo treden de mannen van Tjampala achter elkander onafgebroken te voorschijn.

Vervolgens Déwi Dropadi, gezeten op een' prachtigen wagen, en prijkend met een scherm van pauwenveëren. Als een gouden beeld vertoont zich de schoone Dropadi, met loshangend hoofdhaar, dat door een zacht koeltje bewogen, al wuivend de wolken schijnt toe te wenken, om spoedig een' bloedregen uit te storten, het bloed van den Vorst der Korawa's; dat zij er aanstonds het hoofdhaar in wasschen moge, en de haarwring opmaken, de schoone prinses van Tjampala!

Sikandi volgt haar, luisterrijk (gezetten) op een' gouden wagen, terwijl het vaandel, dat haar ten teken dient, al wapperend den wind schijnt met zich te voeren.

Verder Vorst Darmapoeetra, omstuwd door luidruchtige benden en gezeten op een' rijkgetooiden olifant, van weërszijden gedekt door een prachtig gulden scherm. Op den schoot houdt hij 't geschrift Kalimosada. Inderdaad, hij is het toonbeeld van godsvrucht en edelmoedigheid. In statige houding en rein van gemoed zit hij op den olifant, als gereed, om de onderneming te volbrengen en den krijg zegevierend te beëindigen; het geschrift in de hand gevat, als het werktuig ter verdelging des vijands. Een talrijke stoet van uitgelezene mantri's omringt hem rechts en links.

Achter hem komen de troepen van Naréndra Kresna, allen met witte vaandels, voerende ten teken een' jongen priester in biddende houding. De Vorst is (gezetten) op een' juweelen wagen, prijkend met een paarlwit zonnescherm, waarvan de weërglans met de kleuren des regenboogs naar het uitspansel opschiet, als om den hemel te verkondigen: „Zie hier hem, wien 't beleid des oorlogs is toevertrouwd!” — De welluidende toonen van Pantjadjanja schij-

nen den hemel te bereiken, en worden beantwoord door Déwa-deta, die, reeds ver vooruit, zich nog ruischend hooren laat. (Déwa-deta was het krijgsbekken van den Vorst van Amarta, Pantjadjanja van Sri Kresna.) Al de vorsten, die instemden met de Bratajoeda, omgaven den Koning van Dwarawati. Hij werd door allen als opperheer begroet. Hij was als de gastheer van een bruilofstfeest, waarbij de Vorst van Amarta als bruidegom in plechtigen optocht naar Astina werd uitgeleid; de stad zelve stelde de prinses voor, die na afloop van 't feestbedrijf aan Darmapoetra zou ten deel vallen; maar tot zoolang was het de Vorst van Dwarawati, die de bijdragen van al de genoodigden ontving. Hij alleen werd door alle vorsten als opperheer gehuldigd, dewijl het de voorwaarde van de Bratajoeda was, dat ieder, die 't leven liet in de volvoering der bevelen van den grooten Batara Kresna, door zijn' dood den hemel verwerven zou en alle straffen ontgaan. Kresna had de hel in zijne macht; door hem werd de hemelsche zaligheid uitgedeeld. Daarom gingen al de vorsten met geestdrift en vreugde den dood te gemoet, den dood in de Bratajoeda, vast vertrouwend op de ontelbare menigte van hemelsche verblijven, waarvan de uitdeeling in de macht was van Nrepati Kresna.

De heldhaftige Radèn Satyakinging vóór de dipati's uit, allen in vollen dos, met allerlei gouden tooi versierd. De gewapende benden vervulden den weg; in ontelbare menigte stroomde 't groote heir met daverend gedruisch daarheen; dreunend bewoog zich het aardrijk, de zee woelde onstuimig, en ontblootte haar' bodem; de hemel was met sterren als bezaaid, *verrukkelijk* om te aanschouwen.

ELFDE ZANG.

Asmara-dana.

Achter dezen sluit zich, met een schitterend heir, de zoon van Parta aan, Radèn Abin: anjoe, (gezetten) op een' gouden wagen en met den radpijl spelend. Prachtig is de dos zijner troepen, als een tapijt van uitgestrooide bloemen. Het vaandel wappert en kronkelt zich ineen; verblindend schitteren de gouden borstplaten van 't krijgsvolk, langs de randen met groene smaragden bezet. Hij voert een scherm van pauweveëren.

Achter hem komt de voortreffelijke Pantjawaia, met eene luidruchtige bende in prachtige wapendos. Hij zit op een' wagen, rijk versierd met fonkelende gesteenten en omzoomd met franjes van schitterende karbonkel en pauweveëren. Hij voert een zonnescherm van bijevleugels. Het vaandel, wapperend in den wind, en ginds en herwaarts gedreven, is geheel groen als 't jonge loof van den djring, door het licht der zon beschenen. Overal blinkt de pracht der kleederdrachten. De reuk van den muskus verspreidt zich alom en dwarrelt in wolken over den weg; door den wind uiteengedreven, vermengt hij zich met de geuren der djawata's.

Eindeloos ware de beschrijving der gelederen en van het aantal der edelen en prinsen, van den luister van al het volk en van de gansche menigte der legerscharen. De voorhoede bereikt het Koeroe-veld; zij breiden zich uit, en overstroomden de vlakke met dichtgezaaide drommen. De vorsten en hoofden komen zonder ophouden van achter opzetten en kiezen zich plaatsen en maken zich kwartieren gereed. — Toen allen waren aangekomen, en 't gansche Koeroe-veld dicht bezet was, werd er eene sterke verschansing aangelegd. De hoofden legerden zich in de opgeslagene kwartieren; de vorsten bouwden zich hofplaatsen, als kratons ingericht en weldra was 't gansche heir naar rang en staat behoorlijk gelegerd. De vorsten kwamen toen bijeen, met de edelen en hoofden.

Spoedig wordt nu eene boodschap aan Dèwi Koenti gezonden. Weldra verschijnt zij op 't Koeroe-veld, begeleid door Jama-Widoera. — Onder 't storten van vele tranen spraken zij van 't begin hunner rampen, toen zij in de bosschen de wijk moesten nemen en verhaalden bij beurten, hoe zij in 't woud eene schuilplaats hadden gezocht; maar de droefheid maakte plaats voor algemeene vreugd.

Te lang zou het duren, de vreugd der Pandawa's te schilderen. Jama-Widoera is terug gekeerd binnen de stad van Astina. Dèwi Koenti blijft op 't Koeroe-veld achter, in 't kwartier van Darma-Poetra, dat als een kraton is ingericht en waar de hoofden zich in menigte verdringen.

Ook het verblijf, waarin de groote Vorst Kresna zich gevestigd had, was uitnemend fraai en in alle deelen als een kraton aangelegd. Hier waren de vorsten in menigte verzameld. Praboe Joedistira, Wrekodara, Ardjoena, Nakoela en Sadéwa waren met al de hoofden bijeen, en vervulden 't kwartier van Sri Dwawati, om te beraadslagen en de bevelen te vragen van Naréndra Kresna. Tot hem sprak Praboe Joedistira: „Aan uwe keus, „zij 't overgelaten, wien gij wilt aanwijzen tot bevelhebber in den oorlog, om, als leidsman van 't „gansche heir, de troepen ten strijde te voeren.” — De jongere broeders, Bima en Parta, wendden zich even als Joedistira tot den Vorst van Dwawati, en vroegen zijn gevoelen over de keus van een legerhoofd. — „Broeder Vorst van Amarta,” was 't antwoord van Koning Kresna, „degeen, dien ik u aanwijs, is de dappere telg van een geslacht van helden: Arja „Séta is waardig, om het opperste bewind in den oorlog te voeren.” — Die keus wordt terstond door allen beaamd. Juichend begroeten zij den uitverkorene, en huldigen Séta als krijgsbevelhebber en opperste legerhoofd. De Prins van Wirata ontvangt de inlichtingen van koning Kresna omtrent de slagorde, die hij bij den aanval zal hebben in acht te nemen, en wordt vervolgens onder vurige heilbeden met wierook gewijd.

Inmiddels had de Vorst van Astina, op het vernemen, dat de vijand genaderd en in menigte op 't Koeroe-veld gelegerd was, bevelen aan zijn hoofden gegeven. En op het bericht van Widoera, dat hij werkelijk gekomen is en dat al de vorsten, die aan den oorlog deel nemen, in vollen getale bijeen zijn en 't Koeroe-veld dicht bezet hebben, geraakt het volk van Astina

in drukke beweging, en is weldra ten strijde toegerust. Daarop rukken zij uit de stad, de vorsten en hoofden, met tallooze krijgsbenden, gelijk eene woelende zee, die, door den vloed gezwollen, hare wateren over de stranden uitbraakt: zoo groot is het heir van Astina, zoo talrijk zijn de vorsten die deel nemen aan de Brata-joeda. — Weldra hebben zich al de vorsten, de edelen en hoofden naar behooren ingericht en kwartieren aangelegd in de gedaante van kratons. Daarna wordt Bisma tot legerhoofd benoemd en gehuldigd met zegenbeden, dat hij zonder wijken het krijgswind moge voeren.

TWAALFDE ZANG.

Doerma.

't Wordt niet vermeld, hoe lang zij bezig waren, om de krijgsmacht te regelen. Pandawa's en Korawa's zijn ten strijde toegerust. 's Morgens rukken zij uit naar 't veld; trommen en bekkens worden geslagen, en 't bulderend krijgsgeschrei schijnt den hemel te bereiken. Oorverdoovend druischen de bekkens dooreen. Golvend verdringen zich de gelederen. Pandawa's en Korawa's hebben weldra hunne troepen geschaard: vorsten, hoofden en edelen, elk is met de zijnen vereenigd. Reeds strekt zich in 't westen het heir der Pandawa's uit, het gelaat naar 't oosten gekeerd: de gelederen der Korawa's, naar 't westen gericht, strekken zich tegenover hen in tallooze menigte uit. In 't zuiden verbindt hen 't gebergte, waarop beiden stuiten; in 't noorden strekt de zee aan beiden ten grens. Verscheidene gezichts-lengten diep verdringen zich de saamgepakte drommen, als bij lagen opeengestapeld; en elke stoet, die zich sluit, wordt onmiddellijk door een' nieuwen gevolgd.

Een menschenoffer wordt door den Vorst der Pandawa's geslacht: Rawan verstrekt hem daartoe. De Vorst van Astina neemt ten offer een' priester: met geheel zijn geslacht, zijne kinderen en kindskinderen strekt hij ten offer voor Astina.

De veldheer Bisma schaart zijn heir ten strijde, in de slagorde (1) Woekir Djaldari. De klippen worden voorgesteld door de wagens en olifanten, de golven door aanvoerders met hunne gelederen; al het volk stelt gezamenlijk het water voor, dat overstromend de vlakte bedekt.

De troepen der Pandawa's worden door Arja Seta geschaard in de slagorde van den scherpen Badjra-tiksna. Wrekodara staat vooraan met zijne benden; ook de edele Danandjaja met de zijnen, en de schoone Sikandi met hare krijgsknechten bevinden zich in de voorhoede; Dresta-Dyoemna en Satyaki ter linker- en rechterhand, maar een weinig achterwaarts; nevens hen is de standplaats van den veldheer Arja Seta, achter de voorhoede, in de tweede afdeeling; Praboe Darma-Poetra houdt stand in 't midden, met den Koning van Dwarawati, en al de vorsten en hoofden.

(1) Hoe zich de Javaan van den tegenwoordigen tijd deze „slagorden" — waarvan vele een diernaam dragen — ongeveer voorstelt, is aangegeven in hoofdstuk VIII.

Op dat oogenblik voelt Arja Danandja, bij 't geen hij ziet, zijn hart door deernis verteerd: hij is begaan met zijne vijanden: het zijn allen zijne broeders, zijne ooms en grootouders of leeraars. Daarom zegt hij smeekend tot den Koning van Dwawati: „Geëerbiedigde „Vorst, indien 't zijn kan, is mijne bede, dat gij den Brata-joeda-krijg afwendt. Ik kan het „niet aanzien!” — Vorst Kresna antwoordt: „Deze strijd is niet te ontgaan. Het is de wil der goden. Ook gebiedt het voorvaderlijk gebruik, dat een edelman in den oorlog sneve, om de hoogste „zaligheid in den hemel te verwerven. Bovendien uw broeder Joedistira moet zijne gelofte „vervullen: en zoudt gij dan uw' ouderen broeder niet te hulp komen? — Wat de leeraars aangaat, „dat heeft geene zwaarigheid: ieder heeft zijne bepaalde plaats: gij behoeft hen immers niet in per- „soon te bevechten. En mocht gij soms een' uwer leeraars op het slagveld tegenkomen, dan maakt „gij slechts eene eerbiedige buiging, en gaat hem niet met opzet bestrijden: er zullen immers op „het oorlogsveld genoeg anderen zijn, om hen te keer te gaan?” (1)

Nadat aldus Vorst Kresna aan Parta verklaard had, dat hij niet bewilligde in de afwendung van den strijd en dat de Bratajoeda voortgang hebben zou, rukte men schielijk ten strijde; vijanden en vrienden stortten op elkaar met gelijktijdigen schok. Juichend weergalmen de veldkreten; goebars en bëri's beantwoorden elkaar, en vermengen hunne tonen met het gedreun der olifanten, het geratel der wagens en 't getrappel de paarden. 't Is of de bergen tuimelend instorten, en de aarde davert en scheurt met vervaarlijk geraas. Met teugellooze drift woelen de strijders in onafzienbare drommen dooreen, en vermengen zich, dronken van bloed. Velen zijn reeds gevallen van soldaten en bevelhebbers. Van tien wagens zijn de vorsten en edelen, die ze bereden, gesneuveld; van tien olifanten de vorstelijke berijders geveld. Bij 't woest getier van den strijd doet de donder zich hooren, en de bliksem schiet door de lucht. Luid verheft zich 't gekerm der gewonden. Het slagveld is verduisterd door den regen van pijlen. De ruiters worden bij honderden gedood, bij vriend en vijand sneuvelen de voetknechten. Van achter rukken weder duizend helden aan, op wagens rijdend, tienduizend op olifanten; voor tienduizend wagenrijders honderdduizend op olifanten, een millioen te paard, vier millioen te voet. De schok van hun' aanval doet de aarde schudden. Weder dagen van achter tien millioenen voetknechten op.

Nadat de strijd een' halven daggeduurd heeft, sneuvelen twee dappere satria's, de prins van Wirata, Wira-Sangka, door Danjang Drona gedood, en Oetara, door de hand van Koning Salja gevallen. Ook van de Korawa's zijn vele dapperen gesneuveld. — Worstelend dooreengeslingerd vervolgen zij elkander, en verpletteren zich weerszijds. Openen zich de voorste gelederen, men stuit weder op de *achterhoede*.

(1) Wat hier in enkele regels als de toespraak van Kresna wordt gegeven, maakt in het Mahābhārata de beroemde „Bhagawad Gitā” uit.

DE RTIENDE ZANG.

Pangkoer.

Ijlings dringt nu S é t a voorwaarts, verbitterd door den dood van zijne beide broeders. Hij valt aan met zijne benden, woedend als tijgers, die eene prooi verslinden. In blinde drift stormen zij gezamenlijk aan, de helden van W i r a t a, als vleesch verscheurende reuzen. S é t a's wagen ratelt; hij spant den boog; het wapen kraakt, de voortreffelijke pijl vliegt heen, en stort zich op den Vorst van M a n d a r a k a; maar hij mist zijn doel, en treft slechts den voerman en 't gevolg: de wagen, door het schot verbrijzeld, ligt aan splinters over den grond verspreid. K r e t a - W a r m a bevindt zich vooraan met zijn' wagen, en beijvert zich, om den dollen aanval van S é t a te keer te gaan. Maar eensklaps door een' neerstortenden pijl bedreigd, werpt hij zich uit het voertuig, en ontwijkt het schot; slechts de wagen wordt getroffen, en valt vergruizeld ter aarde. Schrik en verwarring bevangt het heir der K o r a w a's bij den wederkeerigen aanval der strijders van W i r a t a. Honderdduizenden vereenigen hunne woede; de gelederen wijken uiteen; zij wankelen en worden vertreden; in verwarring vliedt het gansche heir als radeloos dooreen, en bij menigte liggen de dooden verspreid.

Maar weldra dagen B i s m a en D r o n a ter hulpe, met W r e h a d - B a l a en D j a j a - S é n a, die dreigend de knods omhoog slingert; R a d é n R o e k m a - R a t a mede, tot ondersteuning van zijn' vader, den Vorst van M a n d a r a k a, in 't nauw gebracht door de schrikbarende woede van den Prins van W i r a t a. R o e k m a - R a t a op zijn' wagen (staande) strekt ten doel aan A r j a S é t a: hij ontvangt een' pijl in de borst, en tuimelt levenloos in de wagen neder.

Gezamenlijk stormt het volk van W i r a t a voorwaarts, met hun' heer aan 't hoofd, woedend als een gewonde stier. Verpletterd en vergruisd bedekken vorsten en bevelhebbers den grond met hunne lijken: gansche scharen worden weggevaagd. Het volk van A s t i n a, door schrik overmand, stuift wijd en zijd uiteen, als reeën op 't gezicht van een' leeuw: zoo sidderen zij van angst en ontzetting. Vergeefs stellen de s a t r i a's zich den vluchtelingen in den weg: zij zijn niet tegen te houden in hunne vrees, nog verdubbeld door de verschijning van G a t o t k a t j a en D r e s t a - D j o e m n a, die den Prins van W i r a t a te hulp komen. Ook A n g k a - W i d j a j a nadert, en welhaast nemen allen deel aan den heftigen aanval.

De veldheer B i s m a snelt aan, om den strijd te hervatten, gevolgd door de dapperste K o r a w a's. De Prins van W i r a t a wordt door B i s m a beschoten met zwermen van pijlen, die 't slagveld bedekken. De twee legerhoofden storten op elkander. Bij hoopen vallen de pijlen van alle kanten op den veldheer S é t a neder en treffen al vlamvend zijn lichaam, maar dringen er niet in door. W r e k o d a r a en D a n a n d j a j a komen hem te hulp en doen hunne pijlen als een' regen uit het luchtruim nederstorten. W r e k o d a r a schiet den pijl B a r g a w a s t r a af: B i s m a is het doel van zijn schot. De K o r a w a - vorst komt den heilige te hulp;

maar Wrekodara gaat Koeroe-Pati te gemoet, valt fluks op hem aan, en schiet hem een' pijl op de borst. Niet gewond, maar pijnlijk getroffen, wijkt hij onthutst achteruit, en treedt, met de hand op de borst geklemd, een eind wegs ter zijde, ontmoedigd en sprakeloos van spijt. Aanstonds omringen hem al de Korawa's, en de mantri's komen hem als eene lijfwacht omsluiten bij zijn' *terugted.*

VEERTIENDE ZANG.

Doerma.

Nu ontstak de toorn van den heiligen Bisma, als hij zag, hoe de Korawa's werden uit het veld geslagen door den woedenden aanval van Wirata's vorstenzoon. Alleen overeind staande op zijn' wagen, legt hij zijne werptuigen aan, die bij hoopen nederstorten. Maar de Prins van Wirata is op zijne hoede: fluks spant hij den boog, en lost een' pijl op Bisma. Deze wordt in den arm getroffen, maar niet gewond. De schicht valt in splinters, maar Déwa-Brata wordt geen haar gedeerd. Arja Séta, de veldheer der Pandawa's, ziet met duldeloozen spijt, hoe de zoon van Santanoe, door zijn wapen getroffen, geen 't minste leed bekommt, terwijl de pijl, vergruisd, zich met het stof vermengt. Hij werpt zich van zijn' wagen met de knods in de hand, en nadert met één' sprong tot vóór Déwa-Brata. Bisma ontwijkt zijn' slag, door uit den wagen te springen. De knods komt op den wagen neêr, en treft den voerman en de paarden: zij worden vermorseld en met de aarde vermengd. Voerman, wagen en paarden, alles vergaat onder den slag der knods.

In dreigende houding, driftig en sluw, dringt Séta naar 't midden en zwaait met de knods in 't rond. De wagenrijdende vorsten sneven, door zijne slagen verbrijzeld: vorsten, menners, wagens en paarden, alles vergaat tegader tot gruis; de olifanten worden omvergeslingerd, en met hunne ridders vermorseld. Vijf vorsten vergaan tot gruis met hunne wagens; vijf sneuvelen, met hunne olifanten verbrijzeld, benevens een aantal dipati's. Verbazend is de kracht van Arja Séta: voorwaar daar is niemand tegen opgewassen. Naar alle kanten spat en stuift het Korawa-heir uiteen, vervaard, beangstigd, wanhopig, bij den aanblik van Séta, die zich te weer stelt als duizend prooi-zoekende reuzen en schrik verspreidt met zijne vervaarlijke knods.

Den heiligen Déwa-Brata ontzong de moed bij de aanschouwing van Séta's dolzinnig strijdgeweld. Resi Bisma, de veldheer der Korawa's, sloeg aan 't wijken. De goden riepen uit den hemel: „Hoe, Bisma, ontwijkt gij den strijd? Moet niet de Prins van Wirata „sterven door de hand van een' grooten heilige? Gij zijt die heilige, die den telg van Wirata „den dood moet geven te midden van den strijd, in de Brata-joeda!”

Op 't hooren dier woorden keert Bisma terug en legt een' vuurpijl op zijn' boog. Het schot gaat af; Seta ontvangt den Bramastra van Santanoe's heiligen zoon recht door de borst en sneeft.

Bulderend verheft zich het krijgsgeschreeuw; de vluchtelingen keeren weder. Met uitbundig getier dansen de honderd Korawa's in 't rond, en geven hunne vreugde lucht in onstuimig gebaar. Arja Doesasana huppelt en springt met uitgestrekte armen, Arja Sindoe-Radja zingt, Djaja-Soesena en Djaja-Wikata krijschen het uit, met Sroeta-Joeda, Arjoeta, Joeni-Joeta, Soedirga, Soedarma, Réka-Doerdjaja, Wirja en Kre-ta-Warma.

Het Pandawa-heir verkropt zwijgend zijne smart over 't verlies van zijn' veldheer. Maar ijlings komen van achter de helden van Wirata naar voren aanstormen. De Vorst van Wirata, Praboe Maswapati, reeds gebukt onder den last der jaren, heeft nauw het bericht vernomen, dat zijne drie zonen gevallen zijn, of hij wordt weder jong, en ijlt ten strijde met Arja Nirbita. Op Bisma richt hij zijn pijlen, die bij wolken dwarlen en samentreffen met die des vijands. De Pandawa's stormen vol verbittering voorwaarts, en werpen zich als één man met dolle woede op den vijand. Begeerig om gezamenlijk met den Vorst van Wirata te sneven dringen zij elkaâr voorbij, en werpen alles wijd en zijd ter neêr. Het Korawa-heir wordt overhoop geworpen, en stuift uiteen en ontruimt het veld. Doerja-Dana ziet zich verlaten in den strijd.

De ondergang van God Bagaskara staakt de nederlaag. 't Is of hij de afgematte strijders scheiden wil. De God des daglichts geeft hun een' wenk, om nu naar huis te gaan, en liever morgen weêr *lustig* te vechten!

VIJFTIENDE ZANG.

Dandanggoela.

Terwijl al de oorlogshelden, uitgeput van vermoeienis, naar hunne kwartieren terugkeerden, weende de Vorst van Wirata over zijne drie gesneuvelde zonen. Hunne lijken werden gereinigd en in behoorlijken staat gebracht. Diepe rouw verduisterde 't gemoed van den Koning en van zijne gemalin over hunne drie jeugdige en schoone telgen. Hunne harten waren als in drie deelen gebroken, in drie richtingen bewoog zich hunne liefde. De moeder omarmde nu den een, dan den ander harer zonen, en borst uit in hartroerende klachten: „Dierbare zonen, waart gij „toch niet alle drie tegelijk gevallen! Wie zal nu den Koning opvolgen in 't rijksbewind van „Wirata? Ach, ontwaakt toch, mijne kinderen, en spreek tot uw moeder de Vorstin, die u na- „dert! Hoe, gij blijft maar zwijgen? Dat gij ook allen tegelijk moest sterven! Och, dat er

„maar één gebleven ware, om mij te troosten in den rouw! Helaas, mijne kinderen, Sét a, Oe-t a r a, W r e s a n g k a, hoe grievend weet ge mijn hart te treffen! Goden, verlost mij van 't „leven!“

Zoo weeklaagt de Koningin van W i r a t a. — Intusschen naderen P a n d o e's zonen, vergezeld van kinderen en kindskinderen, met de benooidgheden en de tooi, om eer te bewijzen aan de dooden. Men zet zich weenend rondom hen neder, wikkelt ze vervolgens in lijkgewaden, en heft ze op den brandstapel. In den voornacht, bij maanlicht, worden de lichamen verbrand, in 't bijzijn van al de vorsten; de edele P a n d a w a's wonen de verbranding der drie prinsen van W i r a t a bij, om hun uitgeleide te doen op den weg der verheerlijking. Zij verzoeken voor hen den zegen van den Vorst van D w a a r a w a t i. Hij spreekt eene tooverbede uit, die een' wervelwind voortbrengt; de asch vervliegt naar Endra-loka en zij verwerven de hemelsche zaligheid, toegezegd aan hen, die in de B r a t a - J o e d a sneven.

Zwijgen wij thans van hen, wier uiteinde gelukkig volbracht was, van de drie prinsen van W i r a t a, wier verbranding plechtig gevierd was. De Vorst van W i r a t a keerde terug naar 't nachtkwartier. Men beraadslaagde met Koning K r e s n a en allen vroegen, wie als krijgsbevelhebber in de plaats zou treden. De Vorst van D w a r a w a t i zeide: „D r e s t a - D y o e m - n a zal het zijn; maar hij neme eene nieuwe slagorde aan, den K a g a - p a t i, d.i. den vliegenden adelaar.“ — Allen keurden het goed: de vorsten en edelen, mantri's en dipati's vereenigden zich met zijn besluit, en D r e s t a - D y o e m n a werd gehuldigd en bewierookt als aanvoerder en bevelhebber der troepen, als veldheer in den strijd.

Nadat de veldheer zijne bediening aanvaard had, werd bij 't eerste morgenlicht alarm geslagen. Al 't krijgsvolk was reeds gereed. — De P a n d a w a-benden rukken uit naar 't K o e r o e - veld; zij breiden zich uit, en scharen zich in orde. Ook de K o r a w a's stroomden met luid rumoer naar buiten, en verbreiden zich over 't K o e r o e - veld. In tallooze menigte strekken zij zich in de lengte uit, met diepe en dicht opeengedrongen gelederen en vervullen de vlakte tot een' onafzienbaren afstand.

Het heir der P a n d a w a's schaart zich in de slagorde K a g a - p a t i, den vliegenden Arend. (1) Tot snavel verstrekt A r j a D a n a n d j a j a met zijn volk: hij houdt den bek bezet. Koning D r o e p a d a vat post in 't hoofd. De doorluchtige Vorst K r e s n a bevindt zich met D a n a n d j a j a op denzelfden wagen, om hem bescherming te verleenen. In den rechtervleugel staat de veldheer: hij heeft in den vleugel plaats genomen, om met te meer kracht van zich af te kunnen slaan. De linkervleugel is W r e k o d a r a ten post aangewezen. De held S a t y a k i heeft zijne plaats in den staart. Aan den nek zijn de vorsten rondom Koning D a r m a - P o e t r a geschaard, om hem tot hoede te verstrekken.

De K o r a w a's bespeurende, dat de P a n d a w a's eene nieuwe slagorde, die van den Arend, hebben aangenomen, ontbinden terstond hunne vorige orde van de zee met rotsen, en

(1) Zie de teekening in hoofdstuk VIII.

volgen 't voorbeeld der *Pandawa's*. Den snavel bezet de Vorst van *Mandraka*, het hoofd *Arja Sakoeni*, de veldheer den vleugel. *Bisma* neemt plaats in den linker-, *Drona* in den rechter-vleugel; *Doesasana* bezet den staart en in den nek bevinden zich de vorsten met *Koeroe-Pati*, dien zij bewakend omringen.

De slagorde geregeld zijnde, treedt de veldheer *Resi Déwa-Brata* voorwaarts en roept zijn heir ten strijde. Fluks spant hij zijn' machtigen boog, verlangend om de slagorde van *Dresta-Dyoenana* te vernielen, en overstelpt haar met een' zwerm van pijlen, die zich tien- en honderdvoudig vermenigvuldigen. — Onverwijld trekt *Parta* hem tegen, en schiet een' terugdrijvend den pijl af. Gloeiend van toorn legt hij zijn uitstekend wapen aan, begeerig den vijand tot *wijken* te brengen.

ZESTIENDE ZANG.

Doerma.

Dreigend en vol drift ijlt *Arja Wrekodara* voorwaarts en valt aan met schrikbarende woede. Zijne knods slaat alles ter neder. De *Korawa*-benden worden vernield, zij bedekken den grond met hunne lijken, en niemand denkt aan tegenweer. Weldra legt hij de knods neder, en grijpt den *Bargawastra*. Velen sterven door zijne schoten; vele honderden sneuvelen door den *Bargawastra*. — *Arja Satyaki* komt aanstormen tot verderf der *Korawa's*, der vorsten en *dipati's*. De Vorst van *Astina*, Koning *Doerjodana*, ziet zich alleen gelaten in den strijd: *Karna*, *Krepa*, *Salja*, *Doesasana*, *Sindoe-Radja*, allen nemen de wijk naar de vleugels en zoeken eene schuilplaats bij *Bisma* en *Drona*.

De groote *Narèndra Kresna* nadert intusschen zijn' wagenmenner, en spoort hem aan de vaart te versnellen, ten einde *Parta* te ondersteunen, die steeds den strijd voortzet, en zijne voortreffelijke wapenen afschiet. In hevigen toorn ontstoken, schijnt *Danandjaja* de aarde te willen doen schudden. Dwarlend vliegen zijne schichten, en volgen elkander in dichte zwermen op. De uitstekende *Bisma* schiet er zijne pijlen tot afwering tegen en zij stooten op elkander in 't luchtruim.

Bisma verzoekt *Drona* ter zijde te wijken, ten einde zijne groote vermogens in volle kracht ten toon te kunnen spreiden. Het wordt duister; windvlagen dwarlen in 't rond. Het stof, met bloed begoten, vertoont zich als eene zee. Bij 't neêrslaan van 't stof ziet men 't bloed golvend er over vlieten; als wier doen zich de knevels der helden voor; rotsen worden voorgesteld door de wagens, paarden, en olifanten; als pandan zijn de opeengehoopte splinters, die de aanrukkende helden in 't voortgaan belemmeren, daar zij beducht zijn voor 'tgeen zich als dorens voordoet. — *Déwa-Brata* dan, begeerig om onverwijld zijne bovennatuurlijke krachten te ontwikkelen, in een' heftigen aanval, die elken tegenstander op de vlucht drijft, de heilige *Bisma* spant zijn' boog, bezweert hem met tooverwoorden, en legt het doodelijk wapen aan. Terstond is een vij-

and weggerukt. Aanhoudend komen nieuwe pijlen te voorschijn, en vervullen de lucht. Opgetogen van blijdschap ziet Déwa-Brata den hemel ten noorden, ten zuiden, ten oosten vervuld van zijne pijlen, die snorrend dooreen dwarlen en den vijand verdelgen. Zij verduisteren 't licht en bedekken het slagveld en verspreiden alom schrik en ontzetting. Verbazend is de macht van Bisma, wanneer hij zijne krachten den teugel viert.

De Vorst der Korawa's laat nu den krijgstrom roeren, en gezamenlijk rukken zij weder ten strijde, terwijl Resi Bisma zijne groote vermogens ten toon spreidt en 't luchtruim vervuld is van zijne pijlen, die dooreengeslingerd nederschieten, om offers te kiezen voor den dood. Luid weêrklinken de bekkens der honderd Korawa's. Kresna en Sakoeni, Karna en Vorst Salja heffen oorlogskreten aan met hun volk.

Danandjaja beantwoordt de schoten des vijands met afwerende pijlen. Bij wolken op elkander volgend, komen zij neêr en stooten zich stomp op de werptuigen van den heiligen Bisma, die, telkens aanwassend, niet worden uitgedoofd door de pijlen van Arja Palgoena. Als een regen vervullen zij de lucht; bij zwermen nederschietend, dringen zij met aanhoudend ge-ruisch in de lichamen der vijanden, en bedekken den grond met dooden, zonder te worden afge-weerd door de pijlen van Ardjoena. De Korawa's zien het met blijdschap aan, en dringen met vereenigde krachten voorwaarts; de Pandawa-troepen houden stand, maar sneuvelen bij menigte.

Toen kwam Srenggi, een reus van ongemeene kracht, met een' verwoeden aanval deelnemen aan den strijd. Hij had voorheen een samentreffen bepaald met Arja Palgoena. — Bambang Irawan wordt zijn offer: de zoon van Ardjoena en Déwi Oeloepi, ver-slonden door Srenggi, den behendigen reus.

Djanaka, ziende, dat Irawan gestorven is, en dat bevelhebbers en vorsten bij menig-te sneuvelen door de pijlen van Bisma, die allen tegenweer verijdelen en zich door niets laten stuiten, Ardjoena wordt tot weenens toe bewogen, en houdt op met schieten. Narèndra Kresna bespeurt, dat Djanaka niets doet dan weenen. Terstond springt de Vorst van Dwara-wati uit zijn' wagen neêr en legt zijn' radpijl aan, de borst van gramschap blakend. Bisma, door den radpijl bedreigd, en ziende, dat de Vorst van Dwara-wati op hem schieten wil, stijgt af en nadert hem (zeggende): „Ach, Heer, goddelijke Kresna! welgezegend is 't lot, dat „mij beschoren is, om getroffen te worden door den radpijl van Bataara Kresna! Laat hij mij „door den dood opvoeren naar de gewesten van Ari! Welke zaligheid zal mijn deel zijn in Ari-„boewana!” (1) — Nederig ter aarde gebogen nadert de uitstekende Bisma, terwijl Kresna den radpijl aanlegt. Ardjoena ontstelt, als hij 't ziet; haastig stijgt hij af, maakt het teeken des eerbieds, en vat schielijk den arm van den Vorst. Met dringende beden en een' vloed van tranen houdt Danandjaja hem terug, zoodat hij zijn opzet laat varen, om op Resi Bisma te schieten.

(1) Wisnoe's verblijf (hemel).

De Vorst van *Dwarawati* stijgt weêr in den wagen, met zijn' jongeren broeder. Hij spoort *Parta* aan, om te schieten, en doet hem de Prinses van *Tjampala* (1) met een' wenk tot zich roepen. *Parta's* pijl verstompt de schichten van *Déwa-Brata* en dooft het vuur, dat den hemel in vlam zette.

De schoone *Dèwi Sikandi* komt vernemen (wat van haar verlangd wordt); de bevelen van Koning *Kresna* worden gevraagd door de Prinses van *Tjampala*. — *Resi Bisma* ontstelt, als hij *Sikandi* ziet naderen. Het wordt den heilige angstig om 't hart, en hij wenkt Koning *Joedistira* met de hand toe. De zoon van *Darma*, om lijfsгенade gesmeekt, houdt zich onkundig, en veinst het niet te bemerken. Hij slaat de oogen neder, zoodat hij 't werkelijk niet ziet. Hij geeft een' wenk met de oogen aan *Sikandi*, om haar' ouderen broeder den Vorst te naderen, en ten strijde te gaan; *Ardjoena* moet bij de Prinses van *Tjampala* in haar' wagen stijgen. — *Sikandi*, vooraf door *Sri Kresna* heimelijk onderricht, schiet een' pijl af, die den heiligen *Bisma* in de borst treft, maar zonder hem te kwetsen. Terstond schiet *Parta* een' tweeden pijl, om den eersten naar binnen te drijven. Hij raakt hem in de schacht, en dringt hem vast in 't lichaam, den pijl, die 't harte grieft.

ZEVENTIENDE ZANG.

Raras-ati.

Diep drong het wapen door in de borst; een straal van bloed spoot uit de wond, en tui-melend stortte *Bisma* in den wagen neêr.

Zoo stierf *Bisma* door de hand van *Sikandi*.

Luide weêrgalmt het gejuich der *Pandawa's*. Door 't gansche luchtruim storten de *Djawata's* een' regen van liefelijke geuren neêr, van allerlei bloemen, door tallooze bijen ver-volgd.

De gelederen der *Korawa's* stuiven vervaard uiteen en slaan allerwegen op de vlucht. Niemand biedt tegenweer. Vele helden sneuvelen. *Praboe Pratipa* wordt door een' pijl getroffen: de *Bargawastra* overvalt hem, en hij sterft met zijn paard door den pijl van *Wrekodara*. *Gatokatja* en *Dresta-Dyoemna* doen mede een aantal vijanden sneven.

De Koning *Darma-Poetra* geeft met de hand een teeken aan zijne krijgslieden, om de wapenen neêr te leggen. Hij haast zich, om hulde te brengen aan den stervenden zoon van *Santa-noe*, en omvat zijne voeten. — De Vorst van *Astina* bedingt eene wapenschorsing: in den

(2) S(r)ikandi.

loop van dezen dag zal er niet meer gevochten worden; zoolang zal men in vrede verkeerēn, en elk zich van kwaad opzet onthouden. De Koeroe-vorst nadert spoedig, en omvat met ongeduld de voeten van Bisma, terwijl hij in luide rouwklachten uitbarst. Ook Ardjoena, Nakoela en Sadéwa komen zich nederbuigen vóór de voeten van den stervende. De honderd Korawa's beweēnen hem mede. Maar zij voelen zich verontrust en beangstigd bij het zien van 't gedrag van Wrekodara, die nog niet ophoudt, zijne woeste strijdzucht aan den dag te leggen en zijne zware knods als wandelstaf gebruikt. Allen hadden 't krijgsgeweer afgelegd; het geringe volk stond op een' afstand; slechts de hoofden en edelen waren nader getreden, en hadden, na aflegging der wapenen, zich rondom den stervende neērgezet. Praboe Joedistira wenkte schielijk met de hand; Wrekodara verwijderde zich, onwillig om met de overigen nader te komen en de wapenen neder te leggen; liever begaf hij zich op een' afstand, en vatte daar post, steeds met de knods in de hand. — De overigen waren vreedzaam rondom den stervende verzameld, en spraken hem eerbiedig toe. Pandawa's en Korawa's tegader bepaalden hunne gedachten bij den gewonde, die zijn einde nabij was. Zij rustten allen, en met hen 't gansche heir.

De heilige Déwa-Brata was nog niet gestorven, maar slechts uitgeput en worstelend met den dood. De ziel had zich nog niet afgescheiden; nog kreeg hij voor een oogenblik het bewustzijn weder, dat hem alras weēn begaf. Aanhoudend bad hij om water. Soejoedana gaf het hem; maar hij weigerde volstandig om het te drinken en toen men 't hem in den mond wilde droppelen, wendde hij 't hoofd af, en riep slechts al ijlend om water van Ardjoena, het water, waarin zijne pijlen waren afgespoeld. Joedistira gaf toen bevel aan Parta, zeggende: „Welaan, broeder, geef het water aan den stervende!” — Spoedig werd hem nu door Ardjoena het water, waarin zijne pijlen waren afgespoeld, aangeboden en te drinken gegeven. De heilige Bisma blies den adem uit, en de ziel was aan 't lichaam ontvloten. — Met luidruchtig misbaar werd door de vorsten de laatste eer aan den doode bewezen. Men bekleedde hem met den tooi, bij de verbranding gebruikelijk. Het daglicht verzonk in den schoot der aarde en van den grooten oceaān. Bij 't opkomen der maan werd het lijk verbrand, en toen 't lichaam verteerd was, voer de asch ten hemel op.

Zwijgen wij verder van dien dag der smarte, dien dag van diepen rouw.

2. EEN „TOONEELSTUK.”

Fragment uit de lakon Palasara.

(Vertaling van C. Poensen).

„Ziet, welk een land is dat *éka-adi-dasa-poerwa!*

Eka beteekent, dat het een éénig, *adi* dat het een voortreffelijk land is; *dasa* dat het tien benamingen als attributen van zijne voortreffelijkheid draagt, en *poerwa*, dat het van alle landen het eerste is. Hoewel er vele door Hjang-Giri-Nata werden geschapen, overweld door het uitspannel, gedragen door de aarde, is er geen gelijk aan het rijk van Wirata.

Het wordt gezegd een waterrijk land te zijn met groote rivieren; al wat er geplant werd, groeide welig op; kleederen en eten waren er goedkoop; er: *pasir-awoekir!* *Pasir* beteekent zee; *woekir*, berg. Daarom wordt het *pasir-awoekir* genoemd, wijl het paleis aan de zee grensde en van de aloen-aloen het uitzicht op het gebergte had.

Spreeken wij nu van hem, die genaamd wordt Praboe-Doerga-déwa. *Doerga* wil zeggen: machtig; *déwa* is bekend. (1) Daarom wordt die vorst Doerga-déwa genaamd, wijl hij waarlijk de koning van een onbegrensd gebied was; van gemoed als iemand, die als pandita geëerd wordt; lankmoedig en met welgevallen afstand doende van het aardse, vergevende zijnen dienaren die misdreven hadden; terwijl zijne vorstelijke giften en gaven onafgebroken en rijkelijk vloeiden, gelijk de regen, die op de aarde valt. Alle helden, vorsten en boepati's van het eiland Java koesterden eerbiedig ontzag voor hem, en betoonden hem gehechtheid. Eerbiedig smeekten zij, de handen tegen elkander gehouden vóór het voorovergebogen hoofd, om zijn' zegen, en streefden er naar in hunne hulde volmaakt te zijn, als waren zij zijne onderdanen. Bij scharen brachten zij hunne schattingen op; als er tachtig voorwaarts kwamen, keerden er tachtig wêr terug. Opgepropt vol volks was het op de pagelaran, als de boepati's voltallig hunne opwachting kwamen maken (op de vastgestelde dagen); in dicht aanéengesloten rijen zaten zij vlak naast elkander met de beenen gekruist onder het lichaam, tot aan de beide waringin-boomen op het midden der aloen-aloen. Om zoo te zeggen, was 't, of het hekwerk helde door de er tegenaangedrongen boepati's, die hunne opwachting kwamen maken.

Ziet, de vorst van Wirata was *sedih-kingkin-kémengan-badra-irawan*. *Sedih* beteekent: bedroefd; *kingkin*: bekommerd; *kémengan*: bezwaard; *badra*: de zon; en *irawan*: regenwolk; als de zon omgeven van lichtwolken. Hjang-Diwangkara was verduisterd, beneveld door den kommer van den vorst van Wirata. Welke was toch de aanleiding tot dien kommer?

Alleen zijne eerstgeborene eenige dochter, de geliefde prinses Doergandini, schoon van gedaante, maar die leed aan eene kwaal, waarmêe zij geboren was, en (van dien aard, dat) hare

(1) Déwa = god. Praboe = vorst.

familie niet in hare nabijheid kon komen. Vele vorsten dongen naar hare hand, en boden brieven aan, om haar ten huwelijk te vragen, maar werden niet aangenomen, wijl de prinses lichamelijk ongelukkig was.

Na deze *renggan* houdt de dalang de volgende samenspraak voor zijne poppen, en laat eerst optreden den koning en zijn zoon Doergandana.

Doergadéwa: „Kom hier voor mij, zet u hier bij mij nêer; koester maar geen vrees over het een of ander, omdat ge door mij hier ontboden zijt.”

Doergandana: „Uwer majesteits dienaar was zeer ontsteld en geschrikt, en min of meer verontrust, toen hij buiten was. Toen hij uwer majesteits bevel vernam, was het hem als iemand, die besprongen werd door een' tijger die hem miste; als iemand, die door een onwêer overvallen, den bliksem waarneemt, en (toch, door den schrik) niet weet van waar de donder komt. Toen hij (echter) in uwer majesteits tegenwoordigheid was gekomen, ziet, toen koesterde hij geene vrees meer.”

Doergadéwa: „Wat is dat nu, wat ge daar tot mij zegt? Ik begrijp nog niet wat de reden er van kan zijn, dat ge aldus tot mij spreekt!”

Doergandana: „Met uw verlof, sire! De reden, dat ik nu niet meer ongerust ben, is, wijl ik uwer majesteits toorn ken jegens uwer majesteits dienaren de santana's, mantri's of boepati's. Heeft iemand hunner eene zonde begaan, waarop eene boete als straf gesteld is, dan treft hem ook gewisselijk die boete; heeft iemand eene zonde begaan, waarop pijniging of de dood als straf gesteld is, dan treft hem ook die pijniging of wordt aan hem de doodstraf voltrokken. Ook ik, Doergandana, zelf, mocht ik ongehoorzaam zijn aan uwer majesteits bevel, zie, dan buig ik mij eerbiedig voor uwe majesteit ter aarde, mij niet bewust zijnde één' enkele druppel bloed, of ééne enkele ademhaling te bezitten. Uwe vorstelijke majesteit is 't, die ze bezit!”

Doergadéwa: „Gij spreekt als een zondaar, Doergandana! Nutteloos is eene tirannieke en wreede behandeling. Dienaangaande pas ik er de spreekwoordelijke uitdrukking op toe: *sakoeda-koeda* (= zoo als men paarden behandelt), d.i. een onschuldige minachtend en gewelddadig behandelen. Hoe groot zou dan de toorn van Hjang-Giri-Nata niet zijn! Ik pas er de spreekwijze op toe: *taksaka-mondalika*. *Taksaka* beteekent: slang; en *mondalika* bloeddorstig. Met al hare bloeddorstigheid ligt 't toch niet in den aard van eene slang hare kinderen te verblinden!”

Doergandana: „Uw dienaar, sire! 't Is volkomen, zooals uwe majesteit zegt!”

Doergadéwa: „En waarom ik je dan nu in mijne tegenwoordigheid ontboden heb? Maak je niet lekker, als zou er altijd wat te smullen vallen. Er is nu geen gift of geschenk voor je, zoo als bijv. een wedoeng van goed staal; een pendok van oud goud; of een nieuwe kampoeh, aan welke de losse draden van het ongeweven einde van de schering nog zitten. De Orion is in vergelijking dicht bij! Een worp met een stuk hout ver af!”

Doergandana: „Met uw verlof, sire! Zooveel als een zuchtje (van den wind); een stofje dat door de lucht zweeft; of een vezeltje van eene vrucht van den arèn-boom, ik verwacht volstrekt

geen gift van uwe majesteit! Ik ben reeds overladen; het heeft mij niet ontbroken aan uwer majesteits zegen! Neen, behalve uwer majesteits bevel, hetwelk ik dag en nacht wensch te ontvangen!”

Doergadéwa: „Goed, ik ben tevreden over uw huldebtoon, verhoogende mijne vorstelijke waardigheid, vernederende uw' eigen stand.

Maar ik denk nu over iets anders, namelijk over uwe oudere zuster Doergandini, dat zij aan eene ongelukkige kwaal is lijdende. Zij is nu reeds meerderjarig! Evenwel is het moeilijk de huwelijksaanzoeken der vorsten van de 25 rijken te beantwoorden. Ik heb brieven om haar ten huwelijk te vragen ontvangen; ten slotte is uwe zuster aan eene ongelukkige kwaal lijdende! Zij is niet misvormd ten gevolge van wonden; zij heeft geen uiterlijke lichaamsgebreken; is ook niet mismaakt; maar niemand harer familie kan haar genaken; zij is onuitstaanbaar, wegens de lucht, die van haar uitgaat. Ik weet niet, hoe zij aan die ziekte komt!”

Doergandana: „Met uw verlof, sire! Gesteld dat uwer majesteits dienaar eens medicijnen ging zoeken, dat hij maagdelijke wouden doorkruiste, eenzame bergen beklom, zich tot al de pandita's wendde om geneesmiddelen, en als hij die dan uwe majesteit aanbood, zou er door hare toediening eenig heil van te wachten zijn voor de ziekte van mijne zuster Doergandini?”

Doergadéwa: „Denk nu maar niet over de toediening van medicijnen aan uwe zuster Doergandini. Die behandeling zou zonder nut zijn. Ik zou je wel eens willen vragen, of je het ook maar niet goed zoudt vinden, als ik uwe zuster maar van het hof verwijderde?”

Doergandana: „Uw dienaar, sire! Zie, ik ben uwer majesteits onderdanige dienaar! Laat staan wat uwer majesteits dochter, mijne zuster, betreft, — al ware het ook, dat ik zelf had misdaan, ongehoorzaam zijnde aan uwer majesteits bevel, welaan, zóó als het uwe majesteits goed zal achten te bevelen!”

En statig de beide poppen bewegend, gaat de dalang onmiddellijk het volgende, moeilijk te vertalen, gezang aanheffen, waarbij de gamelan hem begeleidt, spelende de gending-nem:

Uitermate schoon en prachtig flonkert de pracht der residentie, vereenigd met die van een gouden huis! Het vlamt dwarrelend in het paleis van Wirata!

„*Denta-denti-koesoema-warsi!* *Denta* beteekent: olifantstand; *denti*: speeksel; *koesoema*: bloem; *warsi*: regen.

Wat betreft de olifantstanden, zij gaan maar gedurig voort met uit te vallen, om voor nieuwe plaats te maken, en vallen ter aarde! *Denti* is speeksel: ter aarde gevallen, kan dat niet weder opgelikt worden! *Koesoema* beteekent bloem. Als hare bladeren afvallen, wordt zij eene verwelkte bloem! *Warsi* is regen! Als de regen ter aarde valt, gaat zij recht door nederwaarts.

De koning stond nu tegelijk op van zijnen gouden troon, en begaf zich in het paleis. De prins Doergandana volgde, rechts en links omgeven van vrouwelijke hofbedienden, tjéti, inja, pa-wongan, gelijk een vorst, die nog jongeling is.

Reeds zijn ze het paleis binnengegaan, de poort Sri-menganti gepasseerd, begeven zij zich naar de Banon-kekelir.

Verhalen wij nu iets anders, namelijk: van haar, die zich in een der vorstelijke slaapvertrekken genaamd mandra-gini, bevindt, waarlijk eene vrouw zeer bezwaard van gemoed; waarschijnlijk zou haar vader dat ontdekken, die haar verblijf naderde.

En deze laatste woorden zijn zoodanig gesteld, dat daarin tegelijk de aanwijzing gegeven wordt, om nu de gending-titi-pati te spelen, die den dalang begeleidt bij het zingen van de volgende *renggan*:

Maar laat ons nu kort nog eerst verhalen van haar, die zich in het vorstelijk slaapvertrek mandra-gini, in hare bidkapel, bevindt. Zij was de dochter van den koning Doergadéwa. Hoeveel kinderen had die vorst wel? Twee; de oudste was eene dochter, de jongste een prins van zeer schoone statuur. De dochter heette: de gouden prinses, de bloem der schoonen, de schoonste der gouden bloemen: Déwi-Doergandini! Waarlijk, zij was eene zeer schoone vrouw; wel geëvenredigd van lijf en leden; jeugdig van voorkomen, en met vorstelijke kleedij getooid. Om deze schoonste aller schoonen te beschrijven — zij was meer dan schoon, meer dan uitmuntend van gedaante — zou een boekdeel te klein zijn! Hoe zag zij er dan wel uit? Zij had zwart haar, de donkerblauwe tint van den saffier hebbende, dat zich kronkelde in krullende lokken en reikte tot aan hare dijen, een helder licht verspreidend, geel gelaat. Ziet, als de regenboog waren hare glanzende wenkbrauwen, en haar glans fonkelde als de maan; haar voorhoofd als fijn wit marmer, was als een topaas; hare ooren schoten lichtstralen; hare bevallige wangen pasten bij zulk een geheel! Hare lippen waren als opengebroke manggistan; hare zwarte tanden, de vleugels der kombang gelijk, schitterden verblindend; als zij lachte, die bloem der schoonen, was het als druppelen van stroop.

Hare armen, van den elleboog af tot het uiteinde des middenvingers, hadden eene buitenwaartsche buiging, als die van eenen ivoren schietboog; hare fijne vingers liepen zoo spits toe als dorens; hare duimen geleken de tjabé-slang; hare pinken de vrucht der tandjoeng; hare middel- en ringvinger waren juist geschikt voor het bewerken van gouden waterlelies; hare boven de toppen der vingers uitstekende, met patjar roodgeverfde nagels, glinsterden bij avond, als door den wind meegevoerde konang's. Hare fijn gevormde geëvenredigde armen waren zeer sierlijk; hare kleine langwerpige oogen geleken brillanten in beweging; en haar blik verspreidde een fonkelend licht. Hare innerlijke bewegingen waren op de slapen haars hoofds merkbaar. En *trembajoen-sedenganjoe-denta!* Dit wil zeggen: *trembajoen* is: de borsten; *sedeng*: hiervan is de beteekenis bekend (1); *anjoe* wil zeggen: water; en *denta* is eene soort gele kokosnoot, gading genaamd, dus: de borsten der prinses van Wirata waren te vergelijken met jonge gading-kokosnoten; hare dijen waren gelijk omgekeerde poedak-bloemen (die kegelvormig zijn). Haar middel geleek de lempé-slang; het was als een lembing-mas, en in dunheid gelijk een kemit-bij. De onderste rib zich in eene evenredige opvolging aan de andere aansluitende, was haar middel fraai gebogen (d.i. dun) en zeer sierlijk. Haar hals was lang, gelijk een scheut van de gadoeng-plant; hare kaken waren gevormd als de (om het uit de hand glijden te voorkomen) met een' stompen hoek aan het boveinde ge-

(1) Sedeng = middelmatig; juist van pas.

bogen steel van eene schop of dergelijk werktuig; hare enkels als gepolijst; hare kuiten als van goud; schoon was de buiging achter hare knieën die zich maar flauw liet waarnemen; hare aderen waren klaar, donker, groenachtig doorschijnend.

De prinses nu was zeer bedroefd en bezwaard van hart, wijl zij aan eene kwaal leed, waarmee zij geboren was. Zij was niet misvormd ten gevolge van wonden, had geen uiterlijke lichaamsgebreken, en was ook niet mismaakt; maar zij gaf eene onaangename lucht van zich. Daarom bad zij onafgebroken in heilige aandacht, er naar strevende door onthouding de zinnelijkheid te dooden. Te midden daarvan werd zij gestoord door de komst van haren vader. Spoedig boog zij zich, ter betooning van diepen eerbied, met het aangezicht op zijne voeten neer, die met hare handen omvattende, en zeide lieflijk en vleiend:

„Mijnheer en koning! Mijne eerbiedige hulde zij uwe majesteit aangeboden onder uwe vorstelijke voeten!”

Doergadéwa: „Ach, mijn vorstelijk kind, mijne schoone! Vergeef 't uwen vader, ik moet u van het hof verwijderen, en verbannen naar het woud, van wege uwe ongelukkige kwaal. Ik wil niet gaarne eene fout begaan jegens de goden!”

Doergandini: „Mijnheer en koning! Ik ben uwer majesteits onderdanigste dienaar! Ook ik zelf bid dag en nacht om op de een of andere wijze te mogen sterven!”

En statig weer zijne poppen bewegende, gaat de dalang begeleid door eene zachte muziek, verhalenderwijze met de volgende *renggan* voort:

De vorst zag achter zich; het bevel, den kroonprins Doergandana gegeven, was reeds ten uitvoer gebracht; hij bood onmiddellijk een' vorstelijken draagstoel aan. De bloem der schoonen maakte eene onderdanige dienaar, en verwijderde zich daarop in gebogen houding uit de tegenwoordigheid haars vaders. De prins Doergandana begeleidde haar naar buiten, en week niet van achter haar. De poort Sri-Menganti gepasseerd zijnde, zag hij naar buiten op de paséban, waar het opgepropt vol was van de boepati's en die daar de wacht hadden, om onmiddellijk 's vorsten bevelen te kunnen volbrengen. De prins Doergandana wenkte onmiddellijk de boepati's: „He, wat eene menigte! Maar laten er zoo velen zijn als het wil is Paman Patih Roepa-Kéntja daar ook?”

En nu heeft de volgende samenspraak plaats:

Doergandana: „He, Paman Patih! U moet eens even hier komen! Ik zal u zeggen waarom!”

Roepa-kéntja: „Ik kom, om te hooren welke orders er zijn. Wat wordt er verlangd dat mijn vorstelijke zoon naar buiten komt? Ik heb heden de wacht.”

Doergandana: „Wel, Paman! wil u weten, waarom ik buiten kom? Ik heb een bevel van zijne majesteit te volbrengen. Het is het welbehagen des konings mijne zuster te bannen!”

Roepa-kéntja: „Ach, mijn kind! Wat heeft zij misdaan? Zij, de bloem van het hof! ik ben er geheel verslagen van!”

Doergandana: „O, mijne zuster heeft geen misdaad bedreven, Paman! Maar zij is bezocht door eene ongelukkige kwaal!”

Roepa-kéntja: „En wanneer zal zij vertrekken, mijn zoon? Dan zal ik alles in gereedheid brengen!”

Doergandana: „Hoewel het nu reeds in den namiddag is, zullen wij nu toch nog op reis gaan! Als de zon onder is, hebben wij onmiddellijk maneschijn!”

Na dit gesprek gaat de dalang onmiddellijk op zangerige wijze met de volgende *renggan* voort:

Ijlings verwijderde zich nu de *kjai-patih*, en gaf, begeleid van muziek, het volk bevelen.

Weldra liet zich het eigenaardig geluid van elkander rakende pieken hooren, met het trapelend geluid van loopende paarden, en al de drukte van krijgslieden, die hunne wapenen in orde brengen. De prins Doergandana ontbood den opperstalmeester, en verlangde zijn paard in vollen dos. (Gelijk zulks alleen aan vorsten en vorstelijke personen, en ook eenen bruidegom geoorloofd is) werd zijn paard door twee man aan weerskanten aan een koord geleid; zoolang het nog niet bestegen was, was het dier zeer bewegelijk. Het was een Margawati'sch vorstelijk rijpaard; een afstammeling van vorst Kresna's paard, genaamd Tjipta-wlaka.

Welke kleur had wel dit paard? Het was een roodachtige schimmel, en bezat al de 25 *mati's* („haarkringen”; teekens in het haar). Zijn dos was zeer prachtig; het had een gebit van poerasani-ijzer; fier, zou men het houden voor een' afstammeling van de beroemde matjan-goe-goe; de zadelbok was van tjendana-sari hout, aan welks rand rondom ijzeren ringen met kleine tusschenruimte hingen (die bij iedere beweging van het paard een eigenaardig geluid geven); het overtrek was van groen fluweel, rondom met een zeventvoudig boven elkander opgenaaid plooiel in stolpplooiën. De beide van buffelleider gemaakte schilden aan weerszijden van de zadel afhangende, waren prachtig geschilderd, op wier veld achteruit schoppende leeuwen afgebeeld waren: de riemen der stijgbeugels waren met menoer-zilver versierd; de stijgbeugels waren open-gewerkt. De borstriem was van gele zijde, even als de staatriem.

Fluks nam de prins Doergandana de „*pratjoeda*” in handen. Wat is dat, een „*pratjoeda*”? Dat is een rijzweep. Zij was zeer dun aan het einde, en zoowel aan de beide einden van het dikke gedeelte als in het midden daarvan met figuren, die op de goenda-bloem geleken, besneden, waarin diamanten gezet waren. Daarom schitterde de zweep, wanneer zij opgeheven werd, als de zon; liep het paard in snellen draf, dan tikkerde zij als snel elkander opvolgend weerlicht.

Geruimen tijd bleef de prins Doergandana zijn paard beschouwen. Van achteren gezien was het (zoo rond) als de regenboog; van ter zijde als ware het een verwond hert; en zag men het van voren, dan was het als een figger, die zich voetje voor voetje voorzichtig vooruit beweegt. Toen de prins het besteege en de teugels in handen had, maakte het heel veel beweging met lichaam en pooten, als ware het een wilde buffel!

En in het oorspronkelijk ligt in de laatste uitdrukking (*buffel* = *kebo*) weer de aanwijzing voor de muzikanten om de gending „*Kebo-giro*” te spelen.

Na deze wordt de gending „*Soelaja*” gespeeld, die vervangen wordt door de volgende *renggan* des dalang's:

Laat ons nu spreken over Djonggring-Slaka!

Hoe is wel zijn naam, die daar zijn' zetel heeft? Hij is geheeten: *Hjang-Tjatoer-Bodja!* *Tjatoer* wil zeggen: vier; en *Bodja*: arm. En inderdaad, Batara-Goeroe bezit vier armen! Twee daarvan bewegen zich vrij; de twee andere zijn onveranderlijk op de borst over elkander gekruisd! *Hjang-Tjatoer-Bodja* nu is dezelfde als *Hjang-Giri-Nata*. Ziet, er is maar één Batara-Goeroe, en die heeft twee bijnamen. *Giri* beteekent: berg; en *Nata*: Koning, en inderdaad regeert Batara-Goeroe over alle bergen!

Wie is 't die daar ontboden was op de pagelaran te Djonggring-Slaka en voor Batara-Goeroe verscheen? Het was *Hjang-Kanéka-Poetra* van *Sendang-Wangsoelan!* Aan de trappen van de *séwakan* bevonden zich zijn jongste zoon, genaamd *Batara-Wisnoe* en *Batara-Sambo*. Nog waren zij met elkander in gesprek, toen zij geheel onverwacht verschrikt werden door eene hevige beroering in de natuur (een teeken dat er eene zeer gewichtige gebeurtenis plaats had). Wat dit mocht beteekenen, kon geen der ontboden *Déwa's* zeggen.

De muziek geeft door een versneld, harder spelen de zoo even vermelde beroering te kennen, om daarna te vertragen en zachter te spelen, en eindelijk te zwijgen, waarop de dalang de volgende samenspraak voordraagt:

Batara-Goeroe: „Kakang-Narada!”

Narada: „Bantèng, Warèng, Adi-Goeroe! Pengagaran!” (1)

Batara-Goeroe: „Ge lijkt wel een jongen, die gekheid maakt, Kakang Narada!”

Narada: „Adi-Goeroe! laat mij u zeggen! Denk er niet te veel over, of versta mij niet verkeerd. De *bantèng* houdt zich op in het woud; een *warèng* bevindt zich in de stad; als iemand door middel van een paar stukken hout vuur maakt, ontstaat er eerst *kawoel* (d.i. fijn stof van de tegen elkander gewreven stukken hout of van het ééne in het andere geboorde stuk hout. Vóór het vuur, krijgt men eerst die stof, d.i. kawoel).

Hebt ge iets van bijzonder belang, dat ge mij hebt ontboden?”

Batara-Goeroe (lachende van plezier): „O, wat kunt ge gekscheren! Maak er u maar niet ongerust over, dat ik u ontboden heb!”

Narada: „Ik ben er zeer onsteld van! Wat is er van uw verlangen, Adi-Goeroe?”

Batara-Goeroe: „Wel, zie eens, Kakang-Narada, hoe alles in de Soeralaja (het godenverblijf) in wanorde verkeert! Daal eens spoedig neer op de aarde, kakang. Ieder mensch, hij zij man of vrouw, die een' glans aan zich heeft, ruk dien af als eene bloem (d.i. neem dien uit het leven weg). Misschien zijn zij de oorzaak dezer ontsteltenis in de Soeralaja. Ik kan de *déwa's* en *déwi's* met hen aanvullen. Want aan het getal van beide in de Soeralaja onfbreken er nog!”

Narada: „He, wacht eens even, Adi-Goeroe! laat me eerst eens wat zeggen: Als ge wilt weten welke de oorzaak dezer beroering in het hemelrijk is, die is niet te zoeken in water, steen,

(1) *Bantèng* = wilde stier. — *Warèng* = e.s.v. kip. — *Pengagaran* = stuk hout, waarmee men door wrijving vuur maakt.

blad of boom! Uwer majesteits zoon, Begawan-Palasara, is het, die haar veroorzaakt! Hij verlangt namelijk, dat hem even als vroeger zijnen grootvader, toegestaan worde, te drinken van het water manik-kamandaloe!" (1)

Batara-Goeroe: „Zoo, kakang! Gij moet weten, dat Batara-Brama verzocht heeft, het gebruik van dit water te beletten. Want het zou in minachting geraken! Vele menschen zouden belijden déwa's te zijn, als ik hun toestond van het water manik-kamandaloe te drinken. Daarom heb ik aan het gebruik daarvan een einde gemaakt. Batara-Brama heeft mij verzocht, het gebruik daarvan, behalve aan de déwa's en batara's, aan niemand toe te staan. Maar daal gij nu eens neder naar de plaats waar Palasara als tapa zijn verblijf houdt, en neem uwe neven, de dertig déwa's, allen met u!"

Narada: „Als uwe majesteit niets meer te zeggen heeft, verzoek ik mijn afscheid te mogen nemen!"

Een ruischend geluid verspreidde zich bij het vertrek van Narada met de dertig déwa's.

Terwijl wij nu Hjang-Kanéka-Poetra zijne reis naar de aarde laten volbrengen, willen wij verhalen van de plaats der boetedoeningen, genaamd Woekir-atawoe. Ziet, welke glans van haar uitstraalt!

Onder het spelen eener zachte muziek gaat de dalang met de volgende *renggan* voort:

Kom, laat ons verhalen van hem, die daar zijne boetedoeningen volbrengt. Hoe is die pandita wel geheeten? Hij heet: Begawan-Palasara!

Onder honderd is er niet één, ja, onder duizend vindt men nog zijns gelijke niet! Waarlijk, hij is een satrija, (2) schoon van gestalte, met innigen lust voor het leven van een tapa (3) bezielde. Welke wijze van tapa volgde deze pandita-vorst wel? Hij volgde er wel vijf, die aldus genoemd worden: 1°. (als) eene huilende koe; 2°. (als) eene vastgebonden pauw; 3°. (als) eene doorsijpelende gentong (eene soort pot); 4°. (als) een gamelan; 5°. (als) een die zich verschuilt. Deze vijf wijzen van tapa volbracht hij: 1°. (als) eene huilende koe, d.w.z. een pandita, die veel van dansen houdt; 2°. (als) eene vastgebonden pauw; d.w.z. een pandita die veel van talèdèk's (4) houdt; 3°. (als) eene doorsijpelende gentong, d.w.z. een pandita die van badèg en wragang (5) houdt; hij mag die bewaren, maar niet drinken; 4°. (een) tapa (als een) gamelan; d.w.z. een pandita, die er van houdt op een' boom of iets dergelijks gezeten, zich in het water met den stroom te laten meevoeren; 5°. (een) tapa (die) zich verschuilt; d.w.z. een pandita, die er van houdt, zich in het bosch op te houden zonder metgezel, alleen met zijne drie panakawan's. De oudste (panakawan) heette: Ki-Loerah-Semar; de middelste: Bagoes-Nala-Garéng; de jongste: Bagoes-Pétroek!

(1) Water, dat iemand onsterfelijk maakt of een doode het leven schenkt.

(2) Satrija = edelman; ridder.

(3) Tapa = ascese. Hier: boeteling.

(4) Talèdèk = danseres.

(5) Badèg en wragang: sterke dranken.

Na gezang en muziek gaat de dalang aldus voort:

Semar: „Wel, hoe zou dat toch wezen, mijne kinderen? Uw bendara bewaart ontzettend lang het stilzwijgen; hij zegt geen woord. Wat zou het zijn, dat hij door zijn tapa hoopt te verkrijgen?”

Nala-Garèng: „Dat moet u niet verkeerd verstaan, vader! De bendara zet aldus zijne boetedoening voort, wijl hij nog om kebangkitan (d.i. bekwaamheid, wijsheid, enz.) wil smeeken!”

Pétroek: „O, hé! dat lijkt er niets naar! Kang-Garèng is aan het dwalen door het heela! De bendara wil zeker (door zijn tapa) een nieuw rijk stichten! Dàt is de kabangkitan!” (1).

Nala-Garèng: „En is dat dan geen kabangkitan, Pétroek? Dat is immers „temen” (wèl zoo)?”

Semar: „Zeg eens, Nala-Garèng! wien verkoop je „temen”?”

Nala Garèng: „Wel aan vader verkoop ik „temen”! De roode randen om je oogen zijn nat!”

Semar: „Kijk, daaraan kan men nu merken, dat je (nog een kleine jongen bent, die) wel een broekje kan dragen, maar nog geen hoofddoek weet om te doen! Want je gaat veel te ver in je gekscheren met een bejaard man.”

Nala-Garèng, schreeuwend: „Pétroek, ben je gek, dat je mijn steenpuist uitknijpt?”

Geheel onverwacht worden zij in deze samenspraak gestoord door de nederdaling van Hjang-Narada met de déwa's.

Met levendige gebaren gaf Hjang-Narada te kennen, dat zij moesten zwijgen. Hij was gekleed in een priesterlijk bidkleed. Hij naderde, vatte Palasara om den hals, kuste hem en zeide:

„O gij gunsteling van Hjang-Oeloen! (2) Palasara, mijn kleinzoon! Wèl volhardt gij in boete doen! Wat verlangt gij, mijn kind? Is het u om bovennatuurlijk vermogen te doen? Maar wat ontbreekt u, mijn kind? Of verlangt gij schoonheid? Maar in de geheele wereld is uws gelijke niet! Als gij wilt trouwen, zie, ik ben bereid u zeer schoone widadari's te geven!”

Maar Palasara zweeg; hij sprak geen woord! Hij bleef rustig in zijne biddende houding met de armen gekruist over de borst, en verroerde zich niet. Het scheen wel, dat Hjang-Narada er verlegen mee werd. Wel sprak hij zeer veel, maar kreeg op niets bescheid. En links en rechts om zich ziende, zei hij tot Batara Brama (3): „Zeg eens, Batara-Brama! Hoe wilt ge?”

Deze laatste wendt zich nu tot Palasara en zegt: „Hoe is 't, Palasara? Je bent ontzettend koppig, om zoo de déwa's uit te putten! Welnu, sterf dan!”

En tegelijk zijne lans opheffende, wil hij daarmee zijne borst doorsteken; maar zij kon hem niet kwetsen; zij gleed af! Ten tweede male steekt Brama te vergeefs! Toen hij het ten derden male beproefde, vertoonde zich op de borst van Palasara een schitterend licht, vlamme als een vuur!

(1) „Bangkit” = opstaan; opgericht.

(2) De Oppergod.

(3) Brama, de god van het vuur.

Fluks nadert nu Batara-Bajoe (1), vat Batara-Brama bij den arm, en begeeft zich vóór hem, zeggende: „Wacht, Kakang-Batara-Brama! Ga heen! Laat mij nu eens mijn' gang gaan!”

Hij wendt zich tot Palasara: „Ja, Bagawan-Palasara! ik maak geen aanmerking op je schoone gestalte! Maar je bent wel wat erg trotsch! Niettegenstaande je nog wel déwa's te gast hebt, spreek je geen woord. Ajo, zeg! wat wil je? Het gaat waarlijk te ver met je vermetelheid tegen de déwa's!”

Enforsch den gordel van Palasara grijpende, wil hij hem opheffen; maar hij kon hem niet op krijgen. Plotseling werd hij (namelijk Batara-Bajoe) met lamheid geslagen; hij zonk krachteloos inéén; er was geen beweging meer in hem. Met vleiende woorden trachtte hij toen hem tot medelijden te bewegen; hij beloofde het nooit weer te zullen doen!

„Ach, Koeloep-Palasara! Ik vraag om vergiffenis! Waarlijk, ik heb dit alleen op bevel gedaan! De heer heeft mij gezonden, om u te verzoeken!”

Toen viel Pètroek, vooruitredende, er op in, en blies, onder het uitspreken van een afzweringsgebed, op de kruin van Batara-Bajoe's hoofd, zeggende: „Ziezoo, déwa! maak nu maar gauw, dat je weg komt! Waarom je voor niemendal afgesloofd, door iemand, die toch volstrekt zwijgen wil, tot spreken te willen dwingen!”

Batara-Bajoe springt, kuchende en hoestende, op: „Ach, Pètroek! volg me alsjeblieft toch niet! Je stinkt zoo uit je adem! Nu, met Palasara is waarlijk ook niet de gek te steken!”

De dalang gaat nu met de volgende *renggan* voort:

Ontsteld keerden nu de déwa's, ten hemel varende, terug; sommigen naar hunne eigen woningen; anderen door elkander dwalende, als wisten zij niet werwaarts te vluchten. Alleen Hjang-Narada steeg op naar Djonggring-Slaka (2), gevolgd door Batara-Wisnoe.

Terwijl wij nu Hjang Narada zijn weg laten vervolgen, willen wij spreken over Batara-Goeroe, die in spanning naar de komst van Hjang-Narada verlangde.

Batara-Goeroe: „Welkom, Kakang-Narada! Zet u hier bij me neer! En hoe is het met je reis naar de aarde, om uw' kleinzoon Palasara op de proef te stellen?”

Narada: „Ik ben er heen geweest, Adi-Goeroe! Ik ben op de aarde neergedaald, en heb Palasara op de proef gesteld; maar ik gevoel mij niet in staat, het gedaan te krijgen. En ook al uwe kinderen, de déwa's zijn beschaamd gemaakt. Ik verzeker u, dat hij standvastig is in zijn tapa-oefeningen; hij raakte geen oogenblik van streek, toen ik hem op de proef stelde. Brama was vreeselijk boos; hij stak hem zonder ophouden met zijne lans Palasara verroerde zich zelfs niet! Zoodat de déwa's allen beschaamd terugkeerden!”

Terwijl nu Hjang-Pramèsti (3) dit verslag van Narada hoorde, werd hij ontzettend boos; zijne lippen beefden van toorn!

(1) Batara Bajoe, de god van den wind.

(2) Het verblijf van Batara Goeroe, den Oppergod.

(3) Hjang Pramèsti = Batara Goeroe.

Batara-Goeroe: „Kom, Kakang! maak je gereed! Laat me er zelf maar eens heengaan! Hij is blijkbaar slecht, je kleinzoon Palasara, en beseft niet, dat hij maar een schepsel is!”

Narada: „Zoo als u goed vindt, Adi-Goeroe! Ik ben geheel tot uw dienst!”

Zij zijn opgestaan van hunne zetels! De 'djoewata's (1) die hen volgden, staren van uit het luchtruim Batara-Goeroe en Narada na, die zich naar de verblijfplaats van Palasara begeven.

Batara-Goeroe: „Zeg eens, Kakang-Narada! Wij moesten ons in een paar witte emprit's veranderen; ik zal dan het mannetje zijn, en gij het wijfje!” (2)

Batara-Narada: „Goed, Adi-Goeroe! ik ben tot uw dienst! Maar wees toch vooral voorzichtig, Adi-Goeroe! Met Palasara is niet de gek te steken! Hij is zeer te vreezen. Wat zal ik er van zeggen, Adi-Goeroe! Vliegende vogels kunnen Palasara niet overtreffen; zij vallen ter aarde, en sterven!”

Batara-Goeroe: „Ja, Kakang! wees maar niet bang! Ik ben in staat al het vreesverwekkende van Palasara onschadelijk te maken!”

Reeds is het plan van Batara-Goeroe verwezenlijkt; beide zijn veranderd in een paar witte emprit's. Zij dalen neer, begeven zich naar de hermitage van Woekir-atawoe, en plaatsen zich midden op het hoofd van Palasara. Zeer behagelijk liefkozen zij daar elkander. Het duurde niet lang, of Pandita-Palasara verschrikte op het hooren der stemmen van de emprit's, die daar met elkander koosden op zijn' kruin.

Hij zei bij zich zelve: „Hoewel slechts vogels, hoe brutaal; dat durft zijn nest op den kruin van mijn hoofd maken!”

Toen nam hij zijne handen van zijne borst, bewoog ze omhoog, en greep naar de vogels! Maar dat was mis! De witte emprit's sprongen op, en vlogen de lucht in. Hij hen achterna! Snel was de vlucht der emprit's; maar ook hij vervolgde hen snel, gelijk snel-elkander opvolgend weerlicht!

Maar hij kon ze niet krijgen! Toen klom zijn toorn tot het uiterste hij nam zijn boog, en spande er de pijl Pasopati op.

Palasara: „Zeg, vogels! welke wezens zult gij worden als gij sterft?”

Fluks heeft hij zijn boog aangelegd, de pijl vloog weg, en trof beide vogels tegelijk! Zij verdwenen, en in de gedaante van twee déwa's vlogen Batara-Goeroe en Narada, de slippers van elkanders kleed vasthoudende, door de lucht.

Narada schaterde van plezier: „Ha, ha, ha! nu zal 't er toe komen, dat mijn kleinzoon zijne vrouw komt te ontmoeten!”

Ijlings zette Palasara de beide vogels na, op welke hij had geschoten. Zij ontgingen hem, hij wist niet waar zij gebleven waren! Vóór zich eene rivier ziende, die hem belette zijne vervolging voort te zetten, hield hij stand. In bedenking staan blijvende, zag hij, dat aan de overzijde

(1) Djoewata = déwa.

(2) Emprit: een kleine vogel.

der rivier een zeer schoone vrouw stond. Zijn hart onstelde hevig! De drie panakawan's die hem volgden, kwamen tot hem.

Palasara: „Kakang-Semar! Zie eens, aan de overzijde is eene vrouw! Kom, roep haar aan! Is zij een prajangan, dan zal zij verdwijnen! Is zij eene widadari, dan zal zij spoedig in de hoogte stijgen! Is zij een mensch, dan zal zij antwoorden! Laat haar hierheen komen, en tot ons oversteken! Ik zie, zij heeft daar eene schuit bij zich!” (1)

Semar: „Tot uw dienst, prins! Laat me haar maar toeroepen. Het schijnt wel, dat zij nog een para-njai bij zich heeft!” (Roepende): „Hè bibi! die daar achter zit! Steek hier tot ons over! Kom, si-bok adi! Mijn bendara heeft wat haast!” (2)

Maar zwijgen wij nu van Ki-Loerah-Semar, aan wiens dringend roepen geen gevolg werd gegeven. Spreken wij thans over de prinses, die daar op eene zandplaat aan den oever der rivier als kluizenaarster leefde.

Dag en nacht was zij onafgebroken in gebed en smeking! En waarin bestond haar vermaak? Alleen in bloemen!

En in dit laatste woord ligt voor de muzikanten weer de aanwijzing opgesloten, om de gending-gambir-sawit te spelen, waarin de dalang met de volgende renggan zijn verhaal voortzet:

Genoeg! Vernemen wij nu wat er verder verhaald wordt. Die vrouw daar was de prinses, de dochter van den vorst van Wirata, die naar het woud verbannen werd, en gevestigd aan den oever der rivier. Haar was een vaartuig tot hare verlustiging gegeven. Reeds lang was 't geleden, dat haar jongere broeder, de prins Doergandana, afscheid van haar genomen had, en naar de residentie teruggekeerd was. Zij bleef alleen achter, en leefde in eene hermitage aan den oever der rivier. Hoe was de prinses ook geheeten? Zij heette: de bloem der schoonen, Dèwi-Doergandini! Haar toestand was zeer medelijdenswaardig. Des nachts ging zij in een hutje; des morgens kwam zij naar buiten, en begaf zich in het vaartuig, zich vermakende met op- en neer te varen. De para-njai hield (dan) het roer van het vaartuig; overigens was er niemand, die haar gezelschap hield; het vaartuig bewoog zich daarom maar langzaam voort. Tegen twaalf uur keerde zij naar den oever terug, en ging aan wal. Het zweet liep haar dan tappelings bij het gelaat neer. Ware zij geen schoone vrouw geweest, dan zou hare schoonheid zeker verdwenen zijn, wijl zij bestraald werd door de volle zon. Maar de zon verduisterde, wegens den glans der prinses! Dan boog zij zich voorover naar de rivier, en schepte water met de hand, om zich het zweet van het gelaat te wasschen.

Toen hoorde zij dat er iemand riep; zij zag op, den met goud doorwerkten zijden sluier oplichtende. Haar gelaat werd zichtbaar, een schitterende glans bezittende, de tweelingszuster van Sang-Hjang-Pratongga-pati!

(1) *Prajangan* = geest. — *Widadari* = hemelnimf.

(2) *Para-njai* = hofjuffer. — *Bibi, si bok adi*: aanspraakwoorden. — *Bendara* = heer.

Semar: „Boq-ajoe-njaï! Kom dan! Steek wat gauw naar ons over!”

Nala-garèng: „Lah, het lijkt wel of vader daar een zot is! Oud zonder verstand! Dat roept zonder krama te gebruiken; niet ziende, dat die daar bij de vóórsteven zit een blinkend gelaat heeft als de volle maan. Pètroek! zie eens! al den tijd, dat onze bendara hier wacht, spreekt hij geen woord!”

Pètroek: „Het is geen wonder, Kang-Garèng! De bendara is beteuterd! Ik sta ook te staroogen!”

Prinses: „Zeg eens, bijoeng! Wat is dat toch voor iemand, die daar van de overzij staat te roepen? Wat heeft hij een boel te zeggen! Word ik geroepen of jij?” (1)

Para-njaï: „Ja, Goesti, al is het ook, dat men mij roept, zal uwe koninklijke hoogte toch naar dien man moeten oversteken! Achter hem bevindt zich een satrija van schoone statuur; de glans van zijn gelaat laat zich blinkende onderscheiden!”

Prinses: „Als dat zoo is, bijoeng! breng dan de schuit in orde, en roei naar het midden. Maar wacht eens even. Ik zal me eerst wat kleeden!”

Para-njaï: „Dat is goed, Goesti! Wees u toch vooral voorzichtig, en bind alles stijf vast! De geaardheid der afstammelingen van tapa-vorsten is zeer deftig te zijn, en de kampoeh en kesemekan stevig om het lichaam gebonden te hebben; opdat U straks van nabij gezien, niet beschaamd gemaakt worde!” (2)

Prinses: „Wel, bijang-inja! hoe spreek je daar nu! Ik ben niet van zins van mijn stuk te geraken (door te verlieven) op het zien van een'schoonen satrija. Maar mijne kwaal, bijang-inja! die beveel ik aan de déwa's aan! Ja, zeg eens bijang! hoe het straks, als ik in zijne nabijheid ben, met dat bezwaar van mijn lichaam aan te leggen?”

Para-njaï: „Ja, Goesti! Ware het toch iets, dat in een sléndang op den rug, of aan een bamboe over den schouder kon gedragen worden, dan zou ik bereid zijn uwe kwaal over te nemen!”

De prinses begaf zich daarop in de schuit.

Toen zij nu in de schuit waren gezeten, voeren zij langzaam op- en af, naar het midden. Daar hielden zij stil; de prinses gevoelde zich min of meer verlegen, en ging daarom niet onmiddellijk door naar den (anderen) oever.

Spreken wij nu van Ki-Loerah-Semar, die weer bij herhaling riep, allerlei bewegingen met zijne handen makende. De prinses voldeed toen aan zijn verlangen en stuurde de schuit naar den oever!

Prinses: „Bijang-inja! Hoe zal ik het aanleggen als ik meteen gevraagd word naar mijne afkomst en wie mijn vader is?”

Para-njaï: „O, Goesti! maak u daar maar niet bekommerd over; uwer hoogheids dienaar is wel in staat behoorlijk antwoord te geven. Ik zal straks ronduit zeggen, dat uwe koninklijke hoogte prinses van Wirata is, de dochter van koning Doergadéwa!”

(1) *Bijoeng* = *Bijang* = moedertje. — *Goesti* = Heer; Vrouwe.

(2) *Kampoeh* = staatsiekleed. — *Kesemekan* = borstdoek.

Prinses: „Goed, Bijang! Doe maar zooals je 't het beste dunkt! Ik zie er ontzettend tegen op, hem bescheid te doen!”

De para-njaï ging nu wêer aan het pagaaïen; de schuit voer voort, en legde aan den zuidelijken oever aan! Ki-Loerah-Semar, Nala-garèng en Pétroek namen de prinses heel nauwkeurig op.

Bagawan-Palasarā nu, waarlijk een satrija van schoone statuur, zeide op vriendelijke en innemende wijze tot zijnen panakawan: „Zeg eens, kakang, houd jij je nu maar stil! Laat mij haar maar eens aanstonds ondervragen!”

Met ingehouden adem naderde Palasarā toen de prinses, gedurig naar Ki-Loerah-Semar omziende.

„Zeg eens Kakang! wat stinkt hier zoo? Ik ben niet in staat het uit te houden!”

Semar: „Ja, prins! Ik heb dat al lang geroken! Misschien is dat wel van die vrouwen in de schuit; ik kan echter niet zeggen, of het die aan den vóór- of den achtersteven is!”

Nala-Garèng: „Weet je wat, vader, ik geloof die vrouw aan den achtersteven! Zij ziet er net naar uit!”

Pétroek: „Je hebt gelijk, Ki-Garèng! Die vrouw aan den achtersteven stinkt zoo leelijk!”

Palasarā: „Houd je stil, Kakang! praat niet al te hard! Als zij het mochten hooren, zouden ze bang worden!”

Semar: „Kom, kom! wat bang worden, prins? Het is me onmogelijk dien stank te verdragen. Wat is dat toch voor een stank, prins? Van een' bok, maar zij is toch geen bok! Van een kreng, maar zij is toch geen kreng!”

Toen begonnen Nala-Garèng en Pétroek den neus in de lucht omhoog te houden.

Palasarā: „Kom, Kakang! vraag jij haar maar eens spoedig of zij een indang, prajangan, of widadari is! Als zij een mensch is, Kakang! vraag haar dan, waar zij vandaan is!”

Semar: „Jawel, prins! Laat mij haar maar eens vragen!”

Semar: „Aangenaam als het licht is mij uwe ontmoeting! Ik heb het geluk u welkom te mogen heeten! Het licht van eenen rechtvaardigen! Het geluk der ontmoeting met iemand, die men zelden ziet! Mag ik u vragen, van waar u komt? Is u een indang, een prajangan, of eene widadari? Als u een mensch is, van waar is u dan afkomstig? En bij welken naam is het dat men u noemt?”

Para-njaï: „He, dikke paman! Ik zal het u onbewimpeld zeggen: wij zijn geen met eene schuit rondzwerfende visschers! Deze mijne Goesti hier is eene dochter van den koning van Wirata!”

Palasarā: „En wat is de oorzaak, bibi, dat uwe Goesti zich hier bevindt? En dat zonder geleide! Heeft zij ook eene zonde bedreven?”

Para-njaï: „O, neen! mijne Goesti heeft in geen opzicht iets misdreven! Maar het is, wijl zij aan eene ongelukkige kwaal lijdt, waarmêe zij geboren is! En die kwaal, zij bestaat niet in eene misvorming door wonden, of lichaamsgebreken, of wel dat zij mismaakt is, neen! de kwaal van mijne Goesti is deze, dat zij eene reuk van zich geeft, die niet aangenaam is! Om die reden is zij herwaarts verbannen!”

Palasara: „Gesteld eens, bibi! dat er iemand ware, die uwe Goesti van hare kwaal kon verlossen, heeft zij voor dat geval ook eene gelofte gedaan?”

Para-njai: „O dan zou zij zeer blijde zijn! Mijne Goesti heeft al reeds de gelofte gedaan: wie haar van hare kwaal mocht verlossen, die zal zij als djoeroedang, pawongan of para-njai dienen!” (1)

Palasara: „Goed, bibi, maar dit kan niet met eene derde afgemaakt worden! Ik zal uwe Goesti zelve hare belofte dienen te vragen!”

Para-njai (tot de prinses): „Kom, mijn kind! mijne Goesti! Bloem der schoonen! Welaan dat u zelve dan nu spreke! Als u zelve het woord kan voeren, leidt het misschien tot uwer hoogheids herstelling!”

Prinses: „Goed, bijang-emban! ik zal alles doen, wat je zegt. Maar verzoek hem, als er wat onwelvoegelijks in mijn spreken mocht wezen, zoo goed te willen zijn, mij dat wel te willen vergeven!”

Para-njai: „O, wees daarvoor niet bezorgd, Goesti! Wacht, ik zal dien satrija, die beloofd heeft uwe hoogheid van hare kwaal te verlossen, verzoeken nog een woord tot hem te mogen spreken.”

Para-njai (tot Palasara): „Huiverig, als uwer hoogheids onderdanige dienaress, zij het mij veroorloofd, nog een enkel woord onbewimpeld tot u te mogen spreken. Mijne Goesti, de prinses, is zeer onervaren! Zij kan nog niet een gesprek voeren met vreemde satrija's! Laat mij haar mogen zeggen, dat als straks er veel aan haar spreken ontbreken mocht, uwer hoogheids lankmoedigheid groot zal zijn!”

Palasara: „Ja, bibi! wees maar niet bekommerd over de gebreken van uwe goesti, als zij tot mij spreekt!”

Prinses (tot Palasara): „Prins, laat mij u mogen zeggen, dat ik deze gelofte heb gedaan: wie hij ook moge zijn, die mij zal kunnen verlossen van mijne kwaal, dien zal ik als djoeroe-dang, pawongan, of para-njai dienen!”

Palasara: „Kom, bibi-emban! wees getuige van de gelofte uwer goesti! En gij, Kakang-Semar! wees met uwe kinderen, Nala-Garèng en Pètroek, getuige van de gelofte der prinses van Wirata!”

(1) *Djoeroedang* = kokkin. — *Pawongan* = hofbediende.

B. INHOUD.

Naar de daarin behandelde onderwerpen zijn de lakon's, welke tot de wajang-poerwa behooren, te onderscheiden in vier groepen:

1. **Voorgeschiedenis.** Eenige verhalen van goden en reuzen, van de weldaden der goden aan de menschenkinderen en van den „Booze”, die het menschdom belaagt. Voor een deel ontleend aan het Mahābhārata (Adiparwa), maar voornamelijk gebaseerd op oorspronkelijk Indonesische mythen.

2. **Ardjoena Sasra Baeo-cyclus**, waarin de afkomst en de voorgeschiedenis wordt verhaald van eenige personen uit het Ramaverhaal.

3. **Rama-cyclus.** Deze komt in hoofdzaak overeen met het Indische Rāmāyana, doch wijkt in onderdeelen daarvan in menig opzicht af. De lakon's zijn dan ook niet rechtstreeks ontleend aan dat heldendicht of aan de Oud-Javaansche bewerking daarvan, doch aan een der eenigszins gewijzigde redacties van het oude epos, bekend onder den naam van „Rama Keling.”

Rama is een mensch-geworden god, een der nederdalingen (awatāra) van Wisnoe. In de slot-lakon incarneert (jav. „nitis”) hij zich in Kresna en zoo is de overgang gevormd tot:

4. **Pandawa-cyclus**, waarin Kresna, als trouw vriend van de Pandawa's, een voorname rol speelt (*). Deze groep bevat verreweg het grootste aantal lakon's. De daarin behandelde geschiedenis loopt parallel met die, welke in het Mahābhārata wordt beschreven, maar de onderdeelen zijn soms zoo ver uit elkaar geraakt en er zijn zoovele bij-verhalen ingeschoven, dat het dikwijls moeilijk is, daaruit het oorspronkelijke verhaal te reconstrueeren, te meer, daar voor het vast stellen van een chronologische volgorde van verschillende gebeurtenissen weinig gegevens bestaan. Beneden zal een overzicht worden gegeven van de groepeerings der lakon's, welke in dit werk is gevolgd. Daar getracht is, oorspronkelijk samenhangende gebeurtenissen, welke in twee of meer lakon's verspreid zijn, bijeen te brengen, wijkt deze indeeling in enkele opzichten af van die, welke gewoonlijk door den dalang wordt gevolgd.

Nog moet hier gewezen worden op een Javaansche wijze van klassificeeren van de tooneelstukken. Men onderscheidt namelijk twee hoofdsoorten van lakon's:

1. **Lakon pokok** (lakon dapoer; lakon djedjer; lakon ladjer; lakon loegoe).

Dit zijn lakon's, waarvan het onderwerp rechtstreeks is ontleend aan de officieel erkende traditie, in zekeren zin dus „geschiedkundige” verhalen.

(*) Ook andere figuren uit den Rama-cyclus vindt men in de Pandawa-verhalen. Zoo komt *Hanoeman* als kluizenaar van Kendali Sada en broeder van Wrekodara in enkele Pandawalakon's voor (Gatoetkatja daoep kalijan Déwi Pregiwa; Doerta Warna; Soemong. — *Rama* (Legawa) en *Dasamoeka* (Rahwana; Dasakoemara) vindt men in de lakon's Soemong, Manonbawa en Parta Wigena terug. — In de lakon Swarga Bandang treden op: vorst *Dasaswara* (Dasamoeka) en zijn zoons *Dradjit*, *Trisirah*, *Trikaja*, *Narantaka*, *Déwantaka* en *Saksadéwa*.

Voorbeeld: Lk. Pandoe lahir.

2. **Lakon tjarangan.** Hiervan komt het verhaal als zoodanig niet voor in het oorspronkelijke epos, het is daaruit afgeleid. Heeft bijv. een der helden een zoon of een dochter, dan laat men hem of haar trouwen of men beschrijft verschillende lotgevallen van deze kinderen, welke in het heldendicht niet voorkomen. Bij vergelijking met de onder 1 genoemde heeft men hier dus „verdichte” verhalen.

De lakon tjarangan kan meer of minder dicht bij het hoofdverhaal staan. Is ze — hoewel de geschiedenis als zoodanig daarin niet voorkomt — van veel belang voor een goed begrip van het hoofdverhaal, zoodat ze bijna als „lakon pokok” kan worden beschouwd, dan noemt men haar „*Lakon tjarang kadapoer*”. Berust de lakon echter zoo goed als uitsluitend op fantasie, zoodat ze geheel los staat van het hoofdverhaal en daarmee niet meer gemeen heeft dan de eigennamen van eenige hoofdpersonen, dan geeft men haar den naam van „*Lakon sempalan*”.

Voorbeeld van een:

Lakon tjarang kadapoer: Djaladara rabi.

Lakon tjarangan: Pandawa apoes.

Lakon sempalan: Pregiwa Pregiwati.

Het is duidelijk, dat er — bij verschil in opvatting omtrent de „algemeen erkende” traditie — niet steeds overeenstemming zal bestaan betreffende de groepeerings van enkele lakon's: de een noemt weleens „pokok”, wat een ander als „tjarangan” beschouwt. Ook komt het voor, dat een deel van den inhoud van een lakon — al dan niet gewijzigd — behoort tot het oorspronkelijke verhaal, doch dat de dalang, niet op de hoogte van het oorspronkelijke heldendicht, deze lakon rangschikt onder de tjarangan. Voorbeeld: Gendreh Kemasan.

Voor de reconstructie van het verhaal in zijn oorspronkelijken vorm zijn uit den aard der zaak slechts de „lakon pokok” van belang. Toch hebben ook de overige, de afgeleide, lakon's dikwijls veel waarde, doordat ze gegevens betreffende de oorspronkelijke geschiedenis bevatten, welke in de hoofdlakon's verloren zijn gegaan of niet zijn opgenomen. Menigmaal ook bewijzen ze goede diensten ter kenschetsing van karaktereigenschappen enz. van personen, die ook in de „lakon pokok” voorkomen. (Zie omtrent de sempalan-lakon's ook hoofdstuk VI, slot).

C. INDEELING VAN DE LAKON'S.

Opm. Hier wordt slechts een groepeerings van de lakon's zonder meer gegeven. Een nadere toelichting en motiveering van de indeeling, welke is toegepast, vindt men in Hoofdstuk VIII.

De onderscheiding in „lakon pokok” en „lakon tjarangan” is alleen van belang bij den Pandawa-cyclus.

De eerste kolom geeft den naam van de lakon, de tweede een korte aanduiding van den inhoud.

1. VOORGESCHIEDENIS.

I. Van goden en reuzen.

1. Ngroena-Ngroeni.	Geboorte van de vogels Sempati en Djatajoe en van slangen („naga”). — Aanval op het godenverblijf door de reuzen van Parangsri onder vorst Sengkan Toeroenan.
2. Watoe Goenoeng.	Het godenverblijf aangevallen door Watoe Goenoeng.
3. Moempoeni.	Het godenverblijf aangevallen door den reuzenvorst Karoengkala van Djoerangparang, wien de hand van Déwi Moempoeni is geweigerd. — Nagatatmala dringt de Soeralaja binnen en knoopt liefdesbetrekkingen aan met Déwi Moempoeni.

II. De weldaden der goden aan de menschen.

4. Mikòekoehan.	Ontstaan van het veldgewas.
5. Sri Mahapoenggoeng.	Déwi Sri en Djaka Sedana.. — Voorkoming en bestrijding van verschillende plagen van het veldgewas.
6. Batari Sri mantoek.	Déwi Sri brengt overal, waar zij komt, welvaart. — Huwelijk van Nagatatmala en Déwi Darmarini.

III. De „Booze”, die het menschedom belaagt.

7. Poerwakala (Moerwakala).	Batara Kala (en Batari Doerga) krijgen vergunning, om in bepaalde gevallen onder de menschen hun slachtoffers te kiezen.

2. ARDJOENA SASRA BAOE-CYCLUS.

I. Dasamoeka's veroveringen.

1. Bedahipoen nagari Lokapala.	Ontmoeting van Dasamoeka met Soebali. — Dasamoeka trekt naar Lokapala en tracht tevergeefs Déwi Sri te bemachtigen.
— (Bedahipoen nagari Ngajodya). Zie Rama-cyclus, 1.	Strijd van Dasamoeka tegen Ngajodya.

II. Ardjoena Sasra Baoe.

2.	Ardjoena Widjaja tapa salebeting Goewa Ringin petak.	Huwelijk van Ardjoena Widjaja met Tjitra Nglangeni en zijn verheffing tot vorst van Maèspati onder den naam van Ardjoena Sasra Baoe.
3.	Ardjoena Sasra djoemeng nata.	Semantri's strijd met Rama Bargawa en met Ardjoena Sasra, wien hij Déwi Tjitrawati brengt.
4.	Ardjoena tjangkrama samodra.	Strijd van Ardjoena Sasra met Dasamoeka.
5.	Sédanipoen Sang Praboe Ardjoena Sasra.	Dood van Ardjoena Sasra Baoe.

3. RAMA-CYCLUS.**I. Vorst Dasarata.**

1.	Bedahipoen nagari Ngajodya.	Huwelijk van Dasarata met Déwi Ragoewati, dochter van vorst Bonapoetra.
2.	Rabinipoen Dasarata ang-sal Déwi Kékaji lan Semitrawati.	Huwelijk van Dasarata met Déwi Kékaji en Semitrawati.
3.	Lahiripoen Déwi Sinta.	Geboorte van Sinta en van Branta.
4.	Rabinipoen R. Regawa.	Huwelijk van R. Regawa met Sinta van Mantiliredja.

II. Rama van het hof verwijderd.

5.	Toendoengan troes gandroeng.	Rama van het hof verdreven.

III. Rama's lotgevallen in het woud.

—	(Toendoengan troes gandroeng.)	Ontmoeting van Rama en Lesmana met Sarpakanaka. — Déwi Sinta door Dasamoeka weggevoerd. — Rama's weklacht.

IV. Het verbond met den apenvorst Soegriwa.

—	(Toendoengan troes gandroeng.)	Ontmoeting van Rama met Senggana (Hanoman) en met Soegriwa.

V. Hanoman te Lengka.

6.	Batara Rama masanggrahan ing Mangliawan.	Rama zendt Hanoman op verkenning naar Ngalingka.

VI. De strijd tegen Rawana.

7. Tambak.	Rama steekt den oceaan over.
8. Anggada doeta.	Anggada rooft de kroon van Dasamoeka en Anila het zwaard van patih Prasta. — Dood van Prasta.
9. Boekbis.	Dasamoeka benoemt Boekbis tot bevelhebber. Deze wordt door Hanoman gedood. — Rama en Lesmana, door Trigangga ontvoerd, worden bevrijd door Hanoman.
10. Pedjahipoen Trikaja.	Dood van Trikaja.
11. Madjengipoen Trisirah.	Dood van Trisirah.
12. Pedjahipoen Koembakarna.	Dood van Koembakarna.
13. Madjengipoen Mègananda.	Aanval van Mègananda. Lesmana gedood door de pijl Nagapasa, doch door Rama weer levend gemaakt.
14. Pedjahipoen Dasamoeka.	Dood van Dasamoeka.
15. Tambak oendoer.	Rama's terugtocht naar Ngajodya.
16. Praboe Rama obong.	Rama bestijgt met de zijnen den brandstapel. — Wibisana wordt vorst van Ngalengka.

VII. Aanhangel.

17. Rama nitik.	Rama en de Pandawa's. Ardjoena's ontmoeting met Déwi Sinta.
18. Rama nitis.	Rama incarneert zich in vorst Kresna.

4. PANDAWA CYCLUS (*)**I. De goddelijke oorsprong van het Heldengeslacht der Pandawa's en Korawa's.**

1. Wisnoe krama.	Huwelijk van S. H. Wisnoe en Déwi Pratiwi.
2. Bremana Bremani.	Huwelijk van Bremani en Sri Oenon. — Geboorte van Parikenan.
3. Manoemajasa rabi.	Huwelijk van Manoemajasa met Déwi Retnawati en van Semarasanta (Semar) met Déwi Ganastri.
4. Bambang Kalingga (Sakoetrem).	Strijd van Manoemajasa en Sakoetrem met den reus Kalimantanara. — Oorsprong van het geschrift Kalimasada, de pijlen Ardadedali en Sarotama en het zonnescherm Toenggoelnaga.
5. Sakoetrem rabi (Djamoerdipa).	Huwelijk van Sakoetrem met de widadari Déwi Nilawati. — Basoekèsti wordt vorst van Wirata.
6. Palasara Iahir (Sakri rabi).	Huwelijk van Sakoetrem's zoon Sakri met Déwi Sati. Geboorte van Palasara.

(*) Door bijvoeging van (Tj) wordt „Lakon tjarangan” en door (S) „Lakon Sempalan” aangegeven. Deze onderscheiding berust geheel op de *Javaansche opvatting!*

7. Palasara rabi (Lara Amis).	Huwelijk van Palasara met Déwi Doergandini. Geboorte van Kresna Dipajana (Abijasa). — Ontstaan van Ngastina in het woud van Gadjah Oja. — Geboorte van Kéntjakaroepa, Roepakéntja, Déwi Rekatawati en Radjamala. — Huwelijk van Doergandana met Rekatawati. — Tweede huwelijk van Doergandini met Santanoe van Kalkanda.
8. Déwabrata rabi (Wahmoeka Arimoeka).	Huwelijk van Tjitragada en Tjitraséna met Ambiki en Ambahini. Déwabrata doodt Ambika.
9. Pandoe lahir.	Huwelijk van Abijasa met de weduwen van zijn stiefbroeders. Geboorte van Destarata en Pandoe. De laatstgenoemde krijgt de „lisah tala”.

II. Pandoe en Destarata en hun tijdgenooten.

A. Pandoe en Destarata.

10. Narasoma sajembara (Koentinalibranta).	Huwelijk van Pandoe met Déwi Koenti en Madrim en van Destarata met Gendari.
11. Poentadéwa lahir.	Geboorte van Pandoe's eersten zoon, Joedistira.
12. Soejoedana lahir.	Geboorte van Destarata's zoon Soejoedana en van de Korawa's.
13. Bima boengkoes.	Geboorte van Bima, Pandoe's tweeden zoon.
14. Ardjoena lahir.	Geboorte van Pandoe's, derden zoon, Ardjoena.

B. Jamawidoera.

15. Jamawidoera krama (Tj).	Huwelijk van Jamawidoera, den jongsten broer van Pandoe en Destarata.

C. Basoedéwa.

16. Basoedéwa rabi.	Huwelijk van Koenti's broer Basoedéwa met Déwi Maérah van Widarba.
17. Kangsa lahir (Basoedéwa grogol).	Geboorte van Kangsa (Djaka Maroeta), zoon van Déwi Maérali en Gorawangsa.
18. Lahiripoen Kakrasana Narajana.	Geboorte van Kakrasana (Baladéwa) en van Narajana (Kresna).
19. Kangsa aben-aben.	Soerati Mantra en Kangsa gedood door R. Kakrasana (en Narajana).
20. Arjapraboe rabi.	Huwelijk van Déwi Koenti's broer Arjapraboe met Déwi Roembini.
21. Oe graséna rabi.	Huwelijk van Déwi Koenti's broer Oe graséna met de widadari Wresini.

D. Soetjitra (Droepada).

22. Bambang Soetjitra (Gandamana sajembara kapisan). Huwelijk van Droepada met Gandawati van Pantjalaredja.

E. Pandoe's einde.

23. Pandoe papa (Pandoe sendalmajang). Dood van Pandoe.

III. De jeugd van Pandawa's en Korawa's.

24. Palgoenadi (Tj.). Ardjoena als leerling van Doerna. Deze doodt Palgoenadi.
 25. Pandawa apoës (Tj.). |
 26. Ardjoena papa (Tj.). | De Korawa's trachten de Pandawa's uit den weg te ruimen.
 27. Bondan Peksa Djandoe (Tj.). Soejoedana neemt zijn neven verraderlijk gevangen en tracht Joedistira te doden. R. Djajalaga (Bima) redt zijn broers.

IV. De Pandawa's van het hof verwijderd.

28. Balé Sagala-gala. De Korawa's trachten de zoons van Pandoe te doen omkomen in het brandende „lakhuis”. Deze vinden een schuilplaats in Wirata.
 29. R. Séta krama (Tj.). Huwelijk van R. Séta, prins van Wirata, met Déwi Kanékawati.
 30. R. Oentara Wratsangka krama (Tj.). Huwelijk van R. Oentara met Déwi Tirtawati en van R. Wratsangka (prinsen van Wirata) met Déwi Sindoesari.

V. De Pandawa's te Ngamarta.

Inleiding.

31. Babad Wanamarta. |
 32. Arimba. | Ontginning van Ngamarta. Huwelijk van Bima met Arimbi.

A. Joedistira.

33. Sajembara Gandamana. Huwelijk van Joedistira met Droepadi.
 34. Moestaka Wèni (Tj.). Déwi Moestaka Wèni root Joedistira's Kalimasada.
 35. Koentoel Wilanten (Tj.). Huwelijk van Poentadewa met Koentoel Wilanten.
 36. Lambangkara (Tj.). Joedistira doet een epidemie te Trebelaratna ophouden.
 37. Pantjawala kalaroeng (Tj.). Lesmana doodt Joedistira's zoon, Pantjawala.

- B. Wrekodara.**
1. *Antaséna.*
38. Antaséna lahir. Geboorte van Antaséna, zoon van Wrekodara en Nagagini.
2. *Gatoetkatja.*
39. Lahiripoen Gatoetkatja. Geboorte van Gatoetkatja, zoon van Wrekodara en Arimbi.
40. Pregiwa Pregiwati (S.).
41. Gatoetkatja daoep kali- } Eerste kennismaking en huwelijk van Gatoetkatja met Ardjoena's
an Déwi Pregiwa (S.). } dochter Pregiwa.
42. Sasi Kirana (S.). Pregiwa met haar zoontje Sasi Kirana door Lesmana weg-
gevoerd.
43. Praboe Toetoeka (Ga- } Gatoetkatja (Toetoeka) vorst van Pringgadani.
toetkatja dados ratoe)
(S.).
44. Bradjadenta Bradjamoesti } Bradjadenta in de gedaante van Gatoetkatja te Ngastina.
(Gatoetkatja soeng-
ging, of: G. kembar)
(S.).
3. *Wrekodara.*
45. Sridenta (S.). Wrekodara's strijd tegen Sridenta, die de Kalimasada van Joe-
distira heeft geroofd.
46. Toegoe Wasésa (S.). Wrekodara onderwerpt Ngastina, vermomd als vorst Toegoe
Wasésa van Giling Wesi.
47. Séna Rodra (S.). Wrekodara als goeroe.
48. Gandawardaja (S.). Wrekodara's strijd tegen Gandawardaja van Gadjahoja.
- C. Ardjoena.**
1. *Soembadra.*
- (Kangsa aben-aben) }
Zie: 19. }
- (Djaladara rabi) }
Zie: 108. }
49. Semar djantoer (Karta- }
wijoga mandoeng). }
50. Parta krama. Huwelijk van Ardjoena met Soembadra.
51. Abimanjoe lahir (Tj.). Geboorte van Abimanjoe.
52. Soembadra laroeng (S.). Soembadra door Boerisrawa gedood.

53. Bambang Widjanarka (Tj.). Huwelijk van Abimanjoe met Siti Sendari.
54. Moertja Lelana (S.). Abimanjoe als vorst Moertja Lelana van Parang Kentjana.
55. Kitiran petak (S.). Huwelijk van Abimanjoe met Dratawati van Banakeling.
56. Majanggana (S.). Boerisrawa doet aanzoek om de hand van Soembadra, doch moet wijken voor Majanggana (Ardjoena).
57. Sindoeséna (S.). Boerisrawa dingt naar de hand van Soembadra. De komst van Parta Koesoema (Ardjoena) maakt daaraan een einde.
58. Tjèkèl Èndralaja (S.). Boerisrawa vraagt Soembadra ten huwelijk. De komst van Tjèkèl Endralaja (Ardjoena) doet hem onverrichter zake naar huis gaan.
59. Sidadjati (Sidalamong) (S.). Tédja Lelana tracht zich van Soembadra meester te maken, doch wordt hierin verhinderd door Sidadjati (Ardjoena).
60. Danoemaja (S.). Seti Widjaja tracht zich van Soembadra meester te maken, doch legt het tegen Ardjoena af.
61. Pandoe Bregola (Garèng dados ratoe) (S.). Pandoe Bregola ontvoert Soembadra. Ardjoena brengt haar terug.
62. Bambang Margana (S.). Soerèngrana tracht zich van Soembadra meester te maken. Margana (Ardjoena) verhindert hem hierin.
63. Soeksmadadari (S.). Soembadra valt — vermomd als vorst Soeksmadadari — Dwarawati aan, doch wordt door Èndratanaja (Ardjoena) ontmaskerd.
64. Soemong (S.). Dasamoeka in vermomming te Ngamarta. Indradjit te Madoekara, tracht zich van Siti Sendari meester te maken. Strijd met Soemong (Ardjoena).
65. Bambang Manonbawa (S.). Garoeda Koemara, vorst van Tawang Gantoengan, vraag Soembadra ten huwelijk. Ardjoena als Bambang Manonbawa.
66. Parta Wigena (Makoeta Rama) (S.). Ardjoena zoekt de kroon van Rama. — Soembadra zoekt, in de gedaante van Bambang Sintawaka, haar echtgenoot.
67. Wahjoe Tjakraningrat (S.). Batara Tjakraningrat vereenigt zich met Abimanjoe. Batari Widajat incarneert zich in Déwi Oetari.
2. *Srikandi.*
68. Peksi Déwata (S.). Doerna doet aanzoek om de hand van Srikandi.
69. Tjotjogan (mBangoen taman Maérakatja) (S.). Srikandi wordt voor Ardjoena bestemd.
70. Srikandi magoeroe manah (S.). Ardjoena geeft Srikandi les in het boogschieten. Huwelijk van Ardjoena met Srikandi.
71. Tjakra Nagara (Tj.). Huwelijk van Srikandi met Tjakra Nagara (Ardjoena).

72. Kandihawa (Tj.). Srikandi als man (Kandihawa).
73. Nirbita (Tj.). Strijd tusschen Ardjoena en Nirbita (zoon van Kandihawa).
74. Djala Sengara (Érangbaja) (S.). Srikandi als vorst Érangbaja van Parangkantjana.
75. Toerangga Djati (S.). Srikandi (Toerangga Djati) te Gadjahoja.
76. Randa Widada (S.). Srikandi (de weduwe Soemarnasih van Widada) vraagt Kresna's dochter Sitisari voor haar zoon.
77. Swarga Bandang (S.). Srikandi gaat als danseres (Lalidjiwa) naar Swarga Bandang om Ardjoena's afgehouden hoofd te bemachtigen.
3. *Rarasati.*
78. Alap-alapan Rarasati (Tj.). Huwelijk van Ardjoena met Rarasati.
4. *Oeloepi.*
79. Alap-alapan Oeloepi (Tj.). Huwelijk van Ardjoena met Oeloepi.
80. Bambang Djinggoto (Senggoto) (S.). Oeloepi's zoon Irawan en Antaséna rooven paarden, olifanten en vlaggen te Ngastina.
81. Irawan maling (S.). Nieuwe avonturen van Irawan en Antaséna.
82. Gambir Anom (S.). Irawan (Gambir Anom) verloofd met Déwi Titisari, dochter van Kresna.
83. Bambang Djaganala (S.). Djaganala (Irawan) vlucht met Titisari.
84. Irawan rabi (S.). Huwelijk van Irawan met Titisari.
5. *Gandawati.*
85. Alap-alapan Gandawati (S.). Huwelijk van Ardjoena met Gandawati. — Ardjoena wordt, onder den naam Ardjoena Wibawa, vorst van Tasik Madoe.
6. *Eenige zoons van Ardjoena.*
86. Soemitra rabi (S.). Huwelijk van Ardjoena's zoon Soemitra met Kresna's dochter Wisnoewati.
87. Oedan Mintaja (S.). Ardjoena's zoon bij Déwi Sri Mendang, Srigati, helpt de goden tegen vorst Oedan Mintaja van Mendang Poetihan.
88. Setiwidjaja (S.). Ardjoena's zoons Setiwidjaja en Setiwigena uit de kluizenarij Tilasa vinden hun vader.
7. *Ardjoena en de nimfen.*
89. Ardjoena sendang (S.). Ardjoena ontvangt, als Bagawan Banjoerasa in de waterbron, de nimfen bij zich.

D. Nangkoela en Sadéwa.

90. Nangkoela rabi (S.). Huwelijk van Nangkoela met Retna Soejati van Ngawoe-awoelangit.
91. Tjandra Geni (Nangkoela dados ratoe) (S.). Nangkoela vermomd als Tjandra Geni, vorst van Trantjang Gribig.
92. Sadéwa rabi (S.). Huwelijk van Sadéwa met Déwi Déwarsini, dochter van den god der kreeften Badawangan Nala (of S. H. Baroena) te Banjoewangi.
93. Gandasasi (Tjoeboeng kasijan) (S.). Huwelijk van Sadéwa's zoon Déwa Koesoema met Gandasasi, dochter van Ardjoena en Gandawati.
94. Pramosinta (S.). Sadéwa' dochter Rajoengwoelan ontvoerd door vorst Tégawarna van Boeloe Katiga.

E. Semar en zijn zoons.

95. Déwa Kasimpar (S.). Huwelijk van Déwa Kasimpar (Semar) met Déwi Kanastrèn van Poelo Radja Peti.
96. Semar minta bagoes (S.). Semar wordt, onder den naam Déwa Lelana, vorst van Poedak-sategal.
97. Semar papa (S.). Semar overwint Batari Doerga, die de Pandawa's voortdurend lastig valt.
98. Doerta Warna (Pétroek dados ratoe) (S.). Pétroek onder den naam Doerta Warna vorst van Boernéo.
- (Pandoe Bregola). Zie 61. Nalagarèng vorst van Parang Goemiwang.

F. Kresna. Samba. Baladéwa. Setyaki.

1. Kresna.

99. Kresna sekar (Narajana mandoeng, of: Alap-alapan Roekmini). Huwelijk van Kresna met Roekmini, dochter van vorst Bismaka.
100. Alap-alapan Setyaboma. Huwelijk van Kresna met Setyaboma, dochter van vorst Setyadjid van Lésanpoera.
101. Kresna bégal (S.). Kresna verdrijft, met de hulp van Ardjoena (Madoesekti), den vijand van Slaga Ima.

2. Samba.

102. Samba radjah (S.). Samba, Kresna's zoon, strijdt tegen den vorst van Noengsaboeni, die Ngastina aanvalt.
103. Bambang Soetidja (Tj.) Kresna's zoon Soetidja (bij Déwi Pratiwi van Boemi Kasapta) wordt vorst van Tradjoe Tresna onder den naam Boma Naraka Soera.

104. Samba ngengleng (S.). Samba ontvoert Agnjanawati, echtgenoot van zijn halfbroer Boma- Soetidja.
105. Bomantaka (Boma soeroehan) (Tj.). Dood van Boma.
106. Soegatawati (Éndra Seti) (S.). Soegatawati, dochter van Ardjoena, vraagt voor haar zieken vader hulp te Dwarawati.
107. Soegatawati daoep kali-jang Samba (S.). Huwelijk van Soegatawati met Samba.
3. *Baladewa.*
108. Djaladara rabi (Endang Wrediningsih). Huwelijk van Djaladara (Baladéwa) met Érawati, dochter van vorst Salja van Mandraka.
4. *Setyaki.*
109. Setyaki rabi (Tj.). Huwelijk van Setyaki, Kresna's zwager, met Karsini, dochter van vorst Kaséndra van Tandjoengpoera.
- G. De Korawa's en hun bondgenooten.
1. *Soejoedana.*
110. Soejoedana rabi. Huwelijk van Soejoedana met Banowati, dochter van vorst Salja van Mandraka.
2. *Djajadrata.*
111. Déwi Doersilawati itjal (Tj.). Huwelijk van Djajadrata met Doersilawati van Ngastina.
112. Peksi Andjaliretna (S.). Djajadrata dingt naar de hand van Soembadra.
3. *Karna.*
113. Soerjapoetra rabi (Soerjatmadja mandoeng). Huwelijk van Karna (Soerjapoetra) met Soertikanti, dochter van vorst Salja van Mandraka.
114. Dana Salira (S.). Karna's zoon, Warsa Koemara, dingt naar de hand van prinses Lesmanawati van Ngastina.
4. *Doerna.*
115. Koembajana. Jeugd van Doerna.
116. Pandita Doerna tapa (S.). Doerna oefent ascese, om den Korawa's de overwinning in de Bratajoeda te bezorgen.
5. *Salja.*
117. Tjanda Birawa (S.). Salja helpt Ngamarta in den strijd tegen Darma Birawa.

H. De Pandawa's op het toppunt van hun macht.

118. Pandawa piter poedja (Tj.). De Pandawa's oefenen „piter poedja”, waarbij zij van de goden de toezegging van de overwinning in de Bratajoeda ontvangen.
119. Darma Birawa. (S.). Soejoedana, in het nauw gebracht door Joedistira, verklaart zich bereid, aan de Pandawa's de helft van Ngastina af te staan.
120. Ardjoena teroes (S.). Ngamarta op het toppunt van macht.

J. Naderend onheil.

121. Bambang Wisanggeni (S.). De Pandawa's in het nauw gebracht door S. H. Brama.
122. Manon Manonton (S.). Batari Doerga smeedt plannen tot verdelging van de Pandawa's.

VI. Het dobbelspel.

123. Pandawa dadoe. Joedistira verliest bij een dobbelspel al zijn bezittingen en zelfs zijn moeder en zijn gemalin aan Doerjoedana.
124. Pantjawala ngarit (S.). Joedistira's gemalin Droepadi en zijn zoon Pantjawala in de macht van de Korawa's.

VII. De twaalfjarige ballingschap.

125. Ardjoena Wiwaha (Min-ta-raga). Ardjoena overwint vorst Nirwata Kawatja en wordt vorst van Tédjamaja onder den naam Kaliti.
126. Parta Déwa (Tj.). Ardjoena keert naar de aarde terug.

VIII. Het verblijf te Wirata.

A. Voorspel.

127. Ardjoena Wibawa (Tj.). Ardjoena vermomd als vorst van Sriwedari, bondgenoot van Wirata.
- (Parta Déwa) Zie: 126. Parta Déwa (= Koemadjaja) verdedigt Ngamarta voor de Pandawa's tegen Soejoedana.

B. Abimanjoe en Oetari.

128. Gendreh Kemasan (Alap-alapan Oetari of Joedanegara) (Tj) | Huwelijk van Ardjoena's zoon Abimanjoe met Déwi Oetari, prinses van Wirata.
129. Kala Bendana pedjah (Tj) |
130. Rara Temon (S.). Abimanjoe en Rara Temon, de dochter van den slachter Walekas te Wirata.

C. De Pandawa's in ellende.

- (Rara Temon) Zie: 130. Dwarawati door Baladéwa voor Ngastina veroverd.
 — (Balé Sagala-gala) Zie: 28. De Pandawa's onder schuilnamen te Wirata.
 131. Djagal Abilawa.
 — (Bondan Peksa Djan-doe) Zie: 27. De Pandawa's in nederige betrekkingen.

IX. Toebereidselen tot den strijd.

132. Pandawa goebah (S.). Pandawa's en Korawa's willen de „Bratajoeda" voorkomen, doch worden hierin door de goden verhinderd.
 133. Kresna doeta. Kresna begeeft zich naar Ngastina, om voor de Pandawa's de helft van het rijk op te eischen.
 134. Djabelan.
 135. Kresna goegah. Kresna als helper in den strijd aan de zijde der Pandawa's.

X. De groote strijd.

136. Pedjahipoen resi Bisma toewin Séta. Dood van Bisma en Séta.
 137. Pedjahipoen Angkawidjaja. Dood van Angkawidjaja en van Lesmana Mandra Koemara.
 138. Pedjahipoen Djajadrata. Dood van Djajadrata.
 139. „ Boerisrawa. Dood van Boerisrawa.
 140. „ Gatoetkatja. Dood van Gatoetkatja.
 141. „ Doersasana. Dood van Doersasana.
 142. „ Adipati Karna. Dood van Karna en van Doerna.
 143. „ Soejoedana. Dood van Salja en van Soejoedana.

XI. Na den strijd.

144. Parikesit lahir. Geboorte van Parikesit. Dood van Aswatama.
 145. Parikesit grogol. I. Huwelijk van Parikesit. Hij overwint zijn vijanden.
 146. Parikesit grogol. II. Dood van Baladéwa.
 147. Joedajana itjal (Tj) Verdwijning en terugkomst van Parikesit's zoon Joedajana. Diens huwelijk met Gendrawati.

V. TECHNISCHE BOUW VAN DE TOONEELSTUKKEN.

De dalang vindt in zijn „pakem” slechts enkele aanwijzingen omtrent den inhoud en de openvolging van de verschillende onderdeelen: alle gesprekken — en deze maken verreweg het grootste deel van de vertooning uit — worden door hem geïmproviseerd. Is de wajang-vertooner alzo hierin zeer vrij, hij is toch in een ander opzicht ook zeer gebonden en wel wat betreft den aard en de openvolging van de onderdeelen, waarbij hij dikwijls zelfs zich aan het „uur” — voor zoover dit begrip in de dalang-wereld bestaat — moet houden. Hij zal geen vorst — hoeveel belangrijks deze ook „zoo spoedig mogelijk” heeft te zeggen of te doen — laten opkomen, zonder vooraf zijn lof te hebben gezongen. Niet vóór middernacht treedt Ardjoena met zijn volgelingen op. En zelfs de gamelan is aan deze regels gebonden: op bepaalde tijdstippen van den nacht wordt een bepaalde „laras” gebruikt.

Vormen van de voordracht.

1. Vormen van de voordracht, waarbij de dalang zeer vrij kan improviseren (hoewel natuurlijk bepaalde uitdrukkingen en omschrijvingen — a.h.w. vaste formulieren — geregeld terugkeeren).

Potjapan: samenspraak tusschen de ten tooneele gevoerde personen.

Penantang: uitdaging tot een gevecht.

Pasoembar: snoevende taal van den overwinnaar na een gevecht.

Prenèsan: liefdesbetuiging.

Banjolan: klucht, potsenmakerij.

Kotjap ing pagedongan: mededeeling van den dalang, zonder dat daarbij poppen worden vertoond.

2. Vormen van de voordracht, waarbij de dalang aan bepaalde, meestal aan de Oud-Javaansche letterkunde ontleende, modellen is gebonden.

Renggan: („versiering”) verhalende voordracht tot aanvulling of opheldering van het vertoonde. De gamelan-muziek daarbij is de „*djantoeran*.”

Soelock: aanwijzing of toespeling (in dichtvorm) op het tooneel, dat volgt of op een persoon, die zal opkomen, dan wel op een verandering in gemoedstoestand van een reeds vertoonde figuur.

Technische Bouw.**A. Verloop van de wajang-koelit-voorstelling.**

De vertoening begint om ongeveer 8 uur in den avond en duurt tot den volgenden morgen tegen daglicht. Buiten de hoofdplaats Sala (in de désa) wordt gewoonlijk de voorstelling nog tot den avond van den volgenden dag voortgezet. Daarbij geeft de muziek in de verschillende „laras“-soorten overdag in dezelfde opeenvolging een herhaling van die, welke gedurende den nacht is ten gehore gebracht.

Voorspel.

De voorstelling wordt ingeleid door gamelan-muziek, welke in het kort het verloop (aanvang en einde) van de heele lakon weergeeft. Het openingsstuk (taloe) vangt aan met een gending, bijv. Tjoetjoer bawoek, in „Laras nem“. Deze gaat over in „Laras manjoera“, het tempo wordt versneld, zooals bij de vertoening van een gevecht (sesegan of srepegan) en eindigt op een teeken van de kendang.

I. De expositie van het te behandelen onderwerp.

Muziek: *Laras nem*.

In het begin van de lakon vinden we den vorst op de sitinggil met zijn zoon('s) en zijn patih. Een samenspraak geeft de expositie van het te behandelen onderwerp (Een uit te huwelijken dochter. Een verdwenen zoon of dochter die moet worden opgezocht. De aanval van een vijand. Enz).

Gewoonlijk volgt hierop een ontmoeting van den vorst met zijn gemalin(nen) in de „goepit mandragini“, het vrouwenverblijf (of met zijn vader of moeder), waarbij het geval nog eens besproken wordt. Daarna begeeft men zich naar de „eetzaal“ of gaat de vorst — wanneer er ernstige gebeurtenissen te wachten zijn — naar zijn bidvertrek. Dit gedeelte wordt „kadatonan“ genoemd.

Een derde tooneel verplaatst de toeschouwers op de „buiten-paséban“. Hier zijn bijeen: prinses, patih en soms ook gezanten van vreemde vorsten, die tot de familie behooren (gezanten van reuzen komen hier niet), om de noodige voorbereidingen te treffen voor de in den aanvang besproken tocht. (De vorst vertrekt in zijn staatsiekoets (Kresna gaat steeds „door de lucht“) en het gevolg te paard. Hiernaar heet dit deel: „kapalan“.

Het leger begeeft zich naar een ander rijk of naar de grenzen. Het strijdperk voor de uitgeschreven „sajembara“ wordt in orde gemaakt. Enz.

II. De intrigue.

- a. Nu volgt een korte herhaling van gebeurtenissen als de onder I beschrevene, maar aan het hof van een vijandig koning, meest een reuzenvorst van den „overwal“. Gewoonlijk koestert deze hetzelfde plan als de in den aanvang genoemde vorst, of beraamt hij om de een of an-

dere reden een aanval op diens rijk. (Hij wil bijv. een dochter van den vorst sub I huwen; begeert voor zich een prinses, die de vorst sub I voor zijn zoon op het oog heeft. Enz).

Zoo is dus de intrigue (de verwickeling) voorbereid.

Hierbij vertegenwoordigt I steeds het goede en II het booze element.

Behalve met zijn patih heeft de reuzenvorst gewoonlijk ook met zijn „lijfbediende” (emban) een onderhoud over de te volgen gedragslijn. Meestal komt men tot het besluit, een gezant te zenden, om te trachten op vreedzame wijze het doel te bereiken.

De (reuzen-)vorst zendt zijn leger of zijn gezanten uit, waarbij soms een tooneel op de buiten-paséban voorkomt, als onder I beschreven.

b. De gezanten (de uitgezonden leger-afdeelingen) van vorst II hebben (in het woud) een ontmoeting met die van vorst I.

Deze botsing loopt steeds uit op een onbeslisten strijd, waarbij geen dooden vallen en waarna ieder zijns weegs gaat. Dit gevecht heet: Prang gagal en heeft ongeveer tegen middernacht plaats.

III. De wending.

Muziek: *Laras sanga*.

Nu is het oogenblik gekomen, om den eigenlijken held van het stuk ten tooneele te voeren. Soms bevindt deze zich in een kluizenarij, waar hij van den kluizenaar de noodige inlichtingen ontvangt over wat hem te doen staat. Daarna begeeft hij zich op weg. In het woud heeft de held een ontmoeting met de reuzen uit II, die hij alle doodt. De stereotiepe volgelingen van deze partij, Togog en Sarahita of Tédjamantri en Widjamantri, redden zich door de vlucht en gaan hun heer bericht van de nederlaag brengen. Ook ziet men hier wel een reus en een reuzin, de laatste is zwanger en heeft trek in menschevleesch. De reus gaat er op uit en ontmoet een van de Pandawa's (meest Ardjoena). In het nu volgend gevecht ontpopt het reuzenpaar zich als Sang Hjang Kamadjaja, de liefdegod, en diens gemalin Déwi Ratih. Zij geven den Pandawa goeden raad om zijn doel te bereiken en verdwijnen.

Maar het gebeurt ook wel, dat de kluizenaar of de goden worden gemist (Zie bijv. de lakon's Endralaja en Irawan maling). In dat geval bevindt de held zich reeds dadelijk, bij het begin van dit tooneel, in het woud met zijn panakawan's (prepat tiga). Gewoonlijk verkeert hij in een verliefde of een bedroefde stemming. Pétroek en Garèng maken ruzie met elkaar en worden door Semar gescheiden. Hierop volgt een potsenmakerij (babanjolan), waarop ten slotte allen zich naar hun meester begeven en met hem op weg gaan.

Het laatst beschreven tooneel noemt men *gara-gara* (opschudding in de natuur), daar de dalang, vóórdat hij den boven bedoelden twist tusschen Pétroek en Garèng laat plaats hebben, eenige vreesaanjagende natuurverschijnselen beschrijft (een zeven maal per dag herhaalde aardbeving, enz.). Daarbij wordt de muziek van „Laras nem” met een kort tusschenspel van

de onstuimige „Laras manjoera” in „Laras sanga” veranderd. De gara-gara heeft na middernacht plaats. De boven bedoelde strijd heet *Prang kembang*. Gewoonlijk is deze van vrij langen duur en wordt hij afgewisseld door grappen (van de panakawan's), enz. De dalang heeft hierbij gelegenheid om te laten zien, wat hij kan. Inzonderheid dient hij het rustige, zelfbewuste optreden van den held te doen uitkomen tegen de ruwe kracht en de woeste uitvallen van den (reuzen-)tegenstander. Voor het publiek is dit wel een van de voornaamste momenten van de vertooning.

IV. De oplossing.

Muziek: *Laras manjoera* (Vanaf \pm 3 uur 's nachts tot den morgenstond).

In de bovenbedoelde deelen van de lakon zijn de handelende (hoofd-) personen ten tooneele gebracht en zoo zijn alle gegevens aanwezig, om tot een spannend verloop en een ontknooping te komen. De rest van de lakon geeft nu een voortzetting van de verwickeling, de worsteling tusschen goed (I) en boos (II) en eindigt stereotiep met de overwinning van de goede partij.

Aan het slot steeds een algemeen handgemeen tusschen „goeden” (I) en „boozen” (II). Dit is de *Prang tanggoeng*, welke — al naar er tijd voor is — nog door verschillende gevechten wordt gevolgd, om in de morgenuren te eindigen in de *Prang sanpak* (of: *Prang Baroeboeh*). Na het behalen van de overwinning: de vereeniging van de leden der „goede partij” aan een feestmaal of bij een trouwplechtigheid.

* *

B. Plaats. Tijd. Handeling.

Hoe staat het met de toepassing van den ouden eisch betreffende de drievoudige eenheid: die van *plaats*, van *tijd* en van *handeling*?

Geen lakon houdt zich aan de eenheid van plaats. De rijken waarvan vorsten, prinsessen en ambtenaren ten tooneele worden gevoerd, liggen gewoonlijk mijlenver van elkaar („Java” en „de overwal”).

Evenmin bestaat er eenheid van tijd, d.w.z. geen gebeurtenis loopt in werkelijkheid binnen 24 uur af. (De groote afstand tusschen de beschreven rijken brengt al van zelf een groot tijdsverloop tusschen de verschillende handelingen mee).

Anders staat het met de eenheid van handeling. In den regel zijn alle daden en gebeurtenissen wel door één leidende gedachte verbonden.

Het spreekt wel haast van zelf, dat de honderden lakon's niet alle op dezelfde hoogte staan, wat den opzet betreft.

Samenstellende elementen. Tooneel-truc's.

Niet alleen in den aard van de voordracht en in de inrichting van de onderdeelen, ook in de samenstellende elementen van die onderdeelen, keeren vaste vormen en gegevens, dikwijls a.h.w. „tooneel-truc's," steeds weer terug. Een kort overzicht van de meest voorkomende volgt hieronder.

1. Goden.

In menig wajangverhaal zijn de goden — wel verre van oppermachtig al het geschapene te beheerschen — afhankelijk van stervelingen. Wij vinden hierin een overblijfsel van de Oud-Indische opvatting van het godendom uit den na-vedischen tijd, zooals die o.a. in de Brâhmana's is uitgewerkt.

Inzonderheid doordat zij het monopolie bezaten van de kennis van het zeer uitvoerige en omvangrijke offer-ceremonieel wisten de brahmanen in het oude Indië zich een plaats te veroveren, niet alleen boven de machtigen der aarde, maar zelfs boven de goden, aan wie de offers werden gewijd. Er is door Winternitz in zijn *Geschichte der indischen Litteratur* op gewezen, dat dit verschijnsel ook bij andere takken van den Indogermaanschen stam voorkomt. In tegenstelling met het Hebreeuwsche: „Wat is de mensch, dat Gij zijner gedenkt en het menschenkind, dat Gij hem bezoekt!" luidt het bij een Grieksch dichter: „Veel geweldigs bestaat er, maar het geweldigste is de mensch", één van strekking met het Duitsche dichterwoord, dat de zaak van den anderen kant beziet:

Ich kenne nichts Ärmeres
Unter der Sonn', als euch, Götter!

Een gelijken indruk krijgt men uit de Javaansche lakon's. De goden leven geheel onder dezelfde omstandigheden als de vorsten op aarde. Almachtig zijn zij niet, alwetend slechts tot op zekere hoogte. Verwekt een der Pandawa's door vrome boete of een hunner gemalinnen door hartstochtelijke droefheid een opschudding in de natuur, die zelfs in het godenverblijf merkbaar wordt, dan vraagt geregeld Batara Goeroe „wat dit toch wel heeft te beduiden". De eenige, die op deze vraag antwoord kan geven, is Narada, de gezant der godheid, die door zijn voortdurend heen en weer trekken van den hemel naar de aarde op de hoogte is van wat er voorvalt. De kennis der goden strekt zich meestal dan ook niet verder uit dan tot het voorspellen van de toekomst, waarin echter vrome kluizenaars als Abijasa niet voor hen onderdoen, hen dikwijls zelfs overtreffen. En tegenover de macht der boetedoeningen van deze kluizenaars zijn de goden veelal evenmin opgewassen als tegen een aanval van de hemelbestormende reuzen. Meermalen worden zij door de laatsten zoo in het nauw gebracht, dat het eenig middel tot hun redding bestaat in de hulp, die de eersten hun kunnen verleen. Dikwijls is de reden hiervan, dat hun onkwetsbaarheid is gewaarborgd in den strijd tegen goden en reuzen, waarbij echter geen „mensen" zijn genoemd, zoodat dezen als aangewezen zijn om den onverlaat ten val te brengen. Wij wijzen hier slechts op een der meest bekende lakons, Mintaraga, waarin verhaald wordt, hoe Niwatakawatja het voor-

nemen heeft opgevat om god Indra's verblijf te verwoesten. „Indra hield heimelijk raad over de te volgen gedragslijn en de uitkomst van 't beraad over hetgeen te doen stond, was, dat indien er een mensch van buitengewone kracht was, men dezen verzoeken zou te komen als helper om den vijand te dooden. Nu was Ardjoena, gelijk men gehoord had, onlangs begonnen zelfkastijding te oefenen met het oogmerk in den oorlog overwinnaar te wezen. Wanneer hij in het bezit der verwachte goddelijke gunst was, zou hij ontboden worden”. (Oud. Jav. Ardjoena wiwâha, vertaling van Kern).

2. Panakawan's (volgelingen).

Karakteristiek Javaansch is de aanwezigheid van panakawan's (volgelingen) bij den held en van inja's (zoogsters) bij de heldin van het verhaal. Het zijn figuren met een mismaakt, koddig-goedig voorkomen, lomp, slim en vindingrijk, steeds volkomen trouw aan hun meester(es); meer een steeds terugkeerend type dan een slechts eenmaal, bij een bepaalde figuur voorkomende persoonlijkheid. Hun rol in de lakon is — althans bij de „goede” partij — bijna van evenveel gewicht als die van den held en de heldin zelf. „Hun handelingen, hun heele doen en laten zijn een reflex van hetgeen de held en de heldin verrichten, die ze vergezellen; die elkander verliezen en toch weder vinden, die met elkander ongenoegen hebben en dan weer geheel in elkander opgaan; maar dat alles lief en statig doen, hooghartig of diep gevoeld en in een rijke, schoone keuze van woorden”. (1)

Aan de zijde der Pandawa's — en reeds van hun voorvaderen! — treedt op Semar, vergezeld van Nalagarèng en Péfroek of van Bagong. Evenzoo komen zij in andere, bijv. in de Ramalakon's voor bij de partij van den held.

Ook een reuzenvorst is niet denkbaar zonder volgelingen en zoo vindt men bij de „booze tegenpartij” steeds het tweetal Togog en Sarahita (Tédjamantri en Widjamantri).

Een voorbeeld van de wijze, waarop de panakawan's bij een voorstelling optreden, vindt men in het fragment uit de lakon Palasara in hoofdstuk IV. Vergelijk omtrent den oorsprong van Semar ook hoofdstuk II, slot.

3. Gevechten.

In de gevechten treden steeds tegenstanders op, die gelijkwaardig in rang zijn. Een strijder zal slechts dan optreden tegen een mindere in rang, wanneer diens gelijke het heeft afgelegd. Het gevecht wordt gewoonlijk ingeleid door een wederzijdsche uitdaging en snoeverij, waarin sommigen een ware virtuositeit aan den dag leggen.

4. Gedaanteverwisseling. (*)

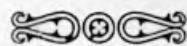
Zij die daartoe de macht bezitten, kunnen — door hun gedachten sterk te concentreeren

(1) Brandes. Tjandi Djago, pag. 40/41.

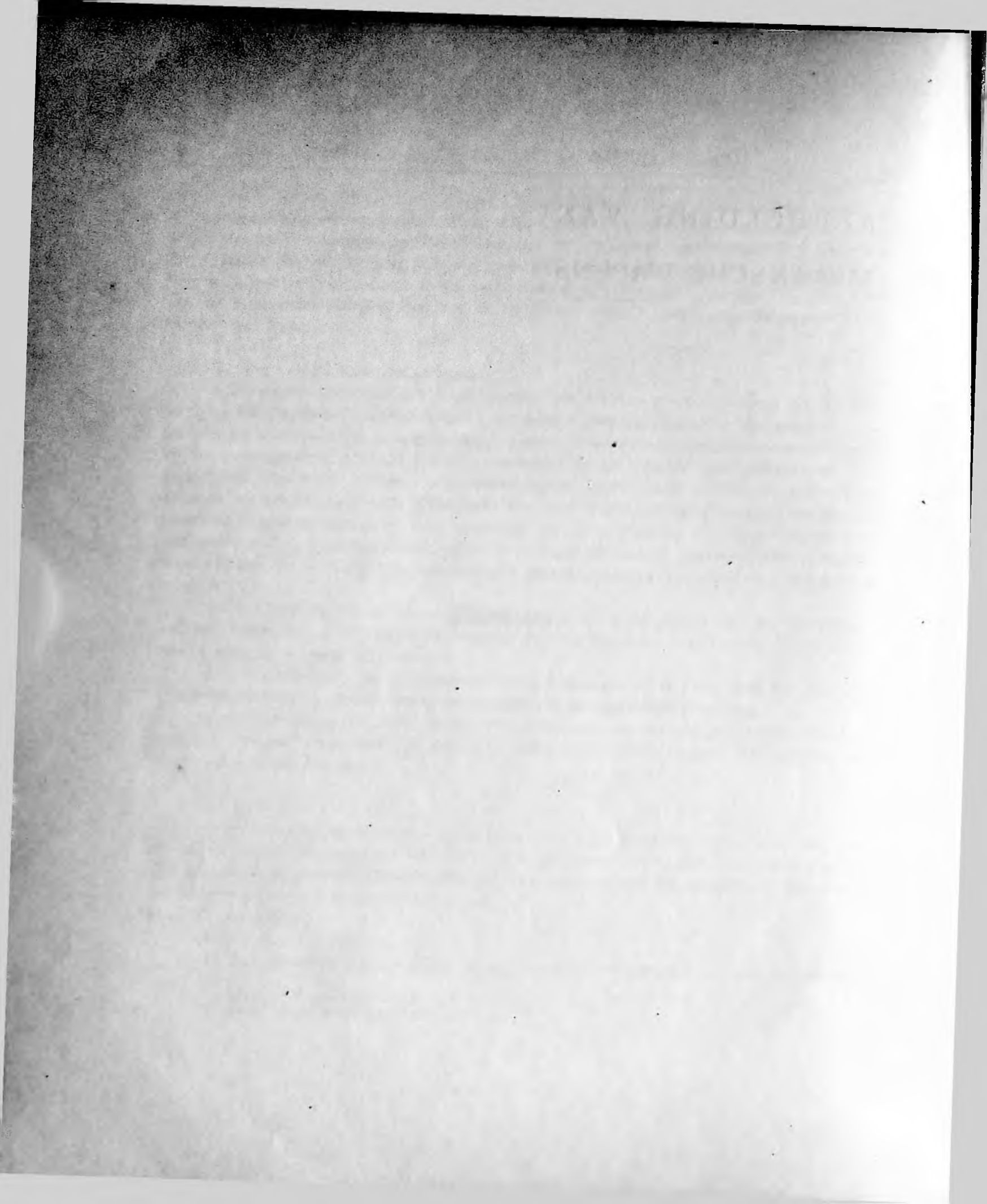
(*) Komt inzonderheid in sempalan-lakon's voor.

AFBEELDING VAN

JAVAANSCH E WAPENS

Zie bladzijde 106 — 107.

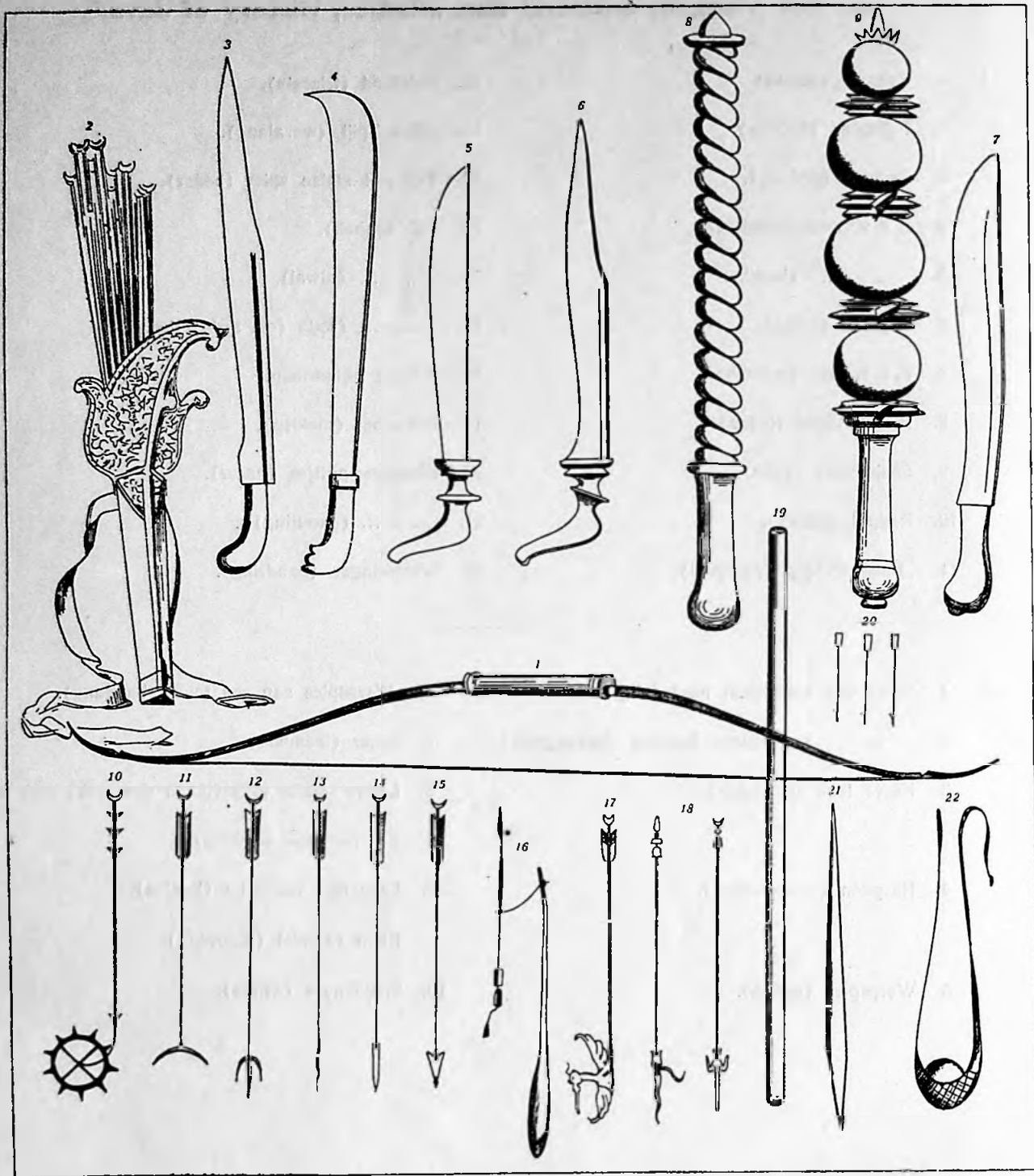
A. Afbeelding van Javaansche wapens (waaronder „bovennatuurlijke”) en van vlaggen, ontleend aan „Raffles, History of Java.”

I.	1. Boog (gandéwa).	12. Drietand (trisoela).
	2. Pijlkoker (éndong).	13. „Boor”-pijl (warajang).
	3. Zwaard (pedang).	14. Pijl met stalen spits (bedor).
	4. E. s. v. mes (bandoel).	15. Pijl (panah).
	5. „ „ (badik).	16. (diwal).
	6. Kapmes (golok).	17. (roda (of: arda) dedali).
	7. E. s. v. mes (mentok).	18. Andere pijlvormen.
	8. E. s. v. knots (indan).	19. Blaasroer (toeloep).
	9. Strijd-knots (gada).	20. Blaasroer-pijltjes (paser).
	10. Radpijl (tjakra).	21. (gandjing)
	11. „Pasopati”-pijl (pasopati).	22. Werp-slinger (bandring).

-
II.	1. Spies van aangepunt hout (sligi).	6. Werp-spies aan een touw (bandang).
	2. id. aangepunte bamboe (granggang).	7. Speer (toembak).
	3. Korte lans (telempak).	8. Lange smalle vlag (langs den stok) met wimpel (oemboel-oemboel).
	4. Harpoen (toempoeling).	9. Lans met vlaggetje (lalajoe).
Klein vaandel (daloedag).
	5. Werp-spies (towok).	10. Strijd-knots (denda).
-

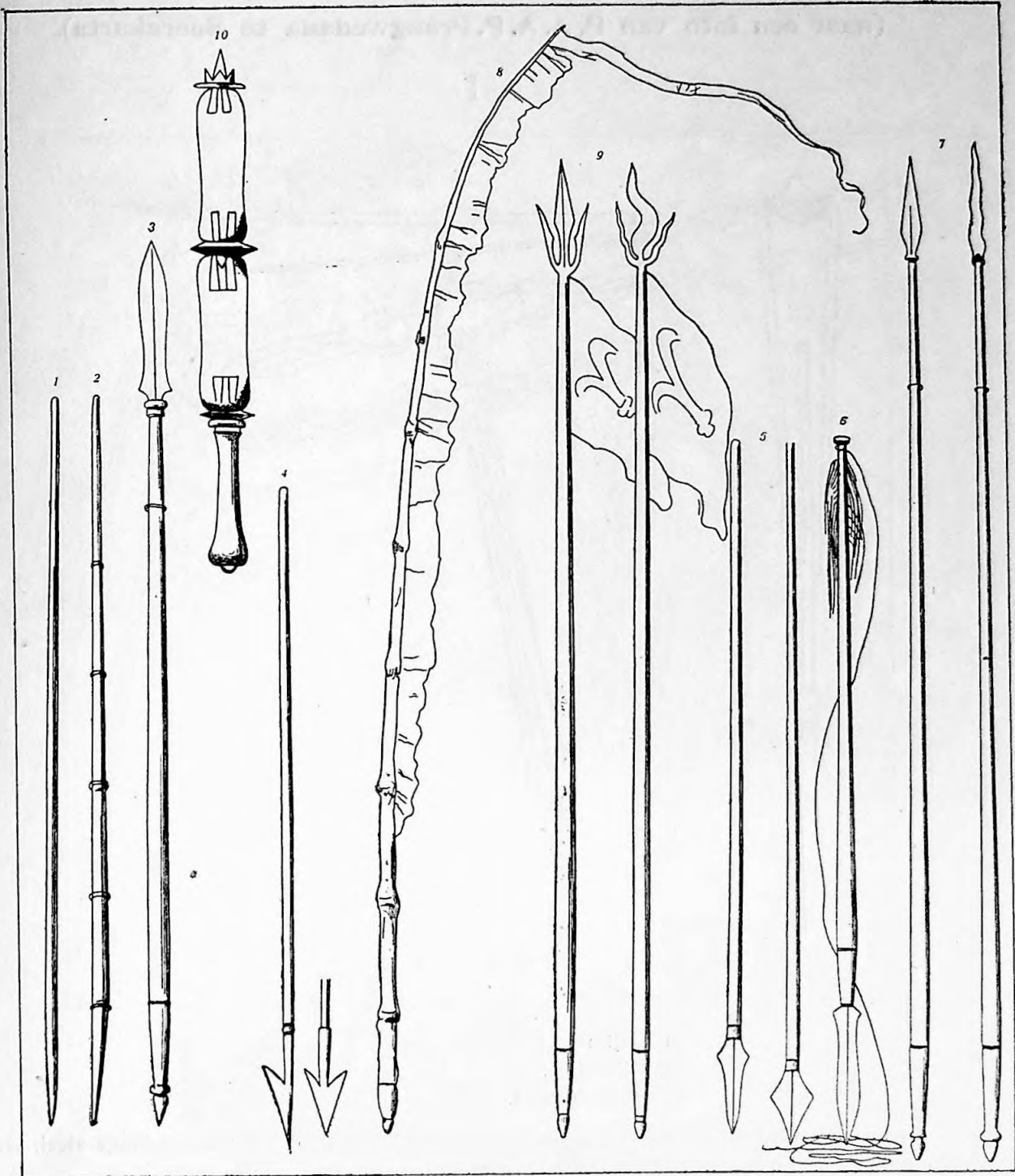
A

I

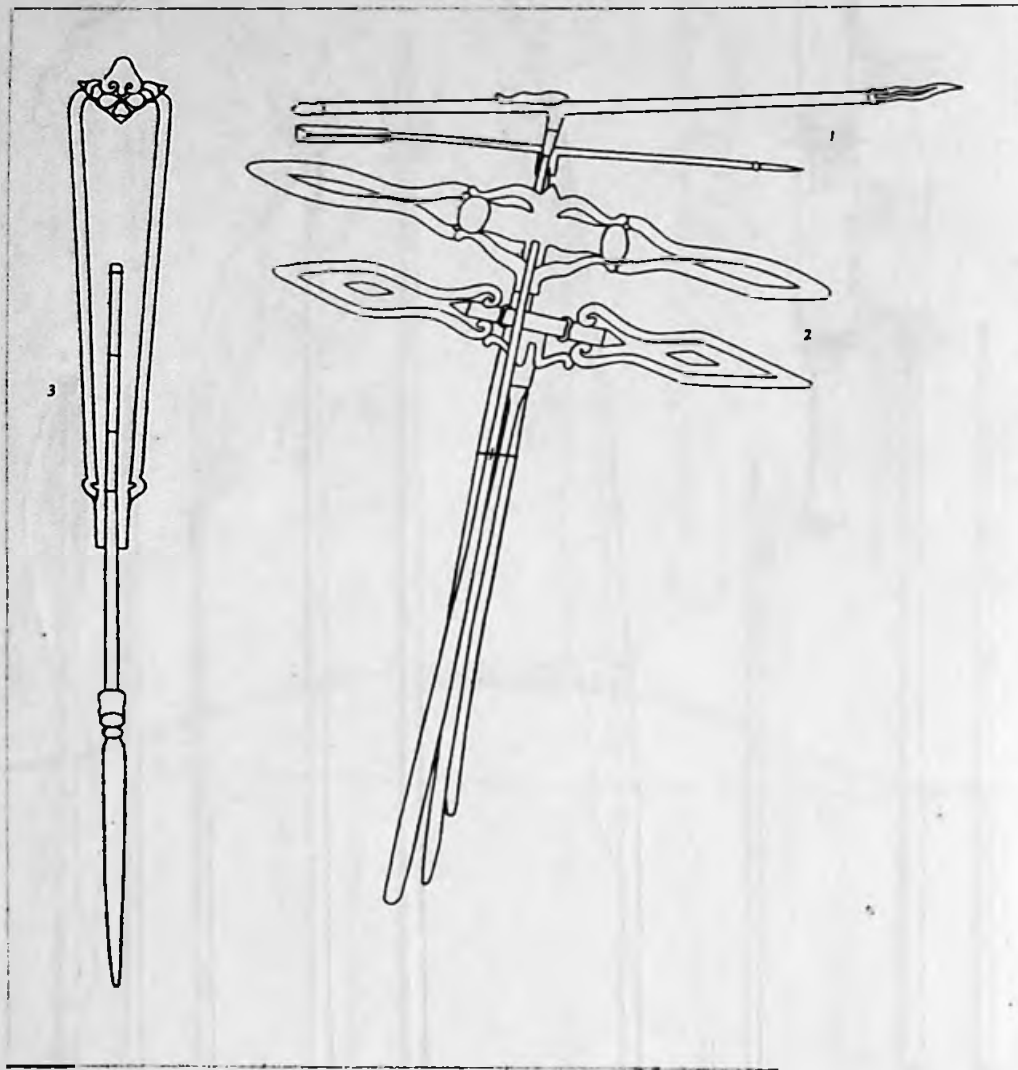
A

II

**B. Modellen van wapens, bij een wajangvertooning gebruikt
(naar een foto van P. A. A. P. Prangwedana te Soerakarta).**

I

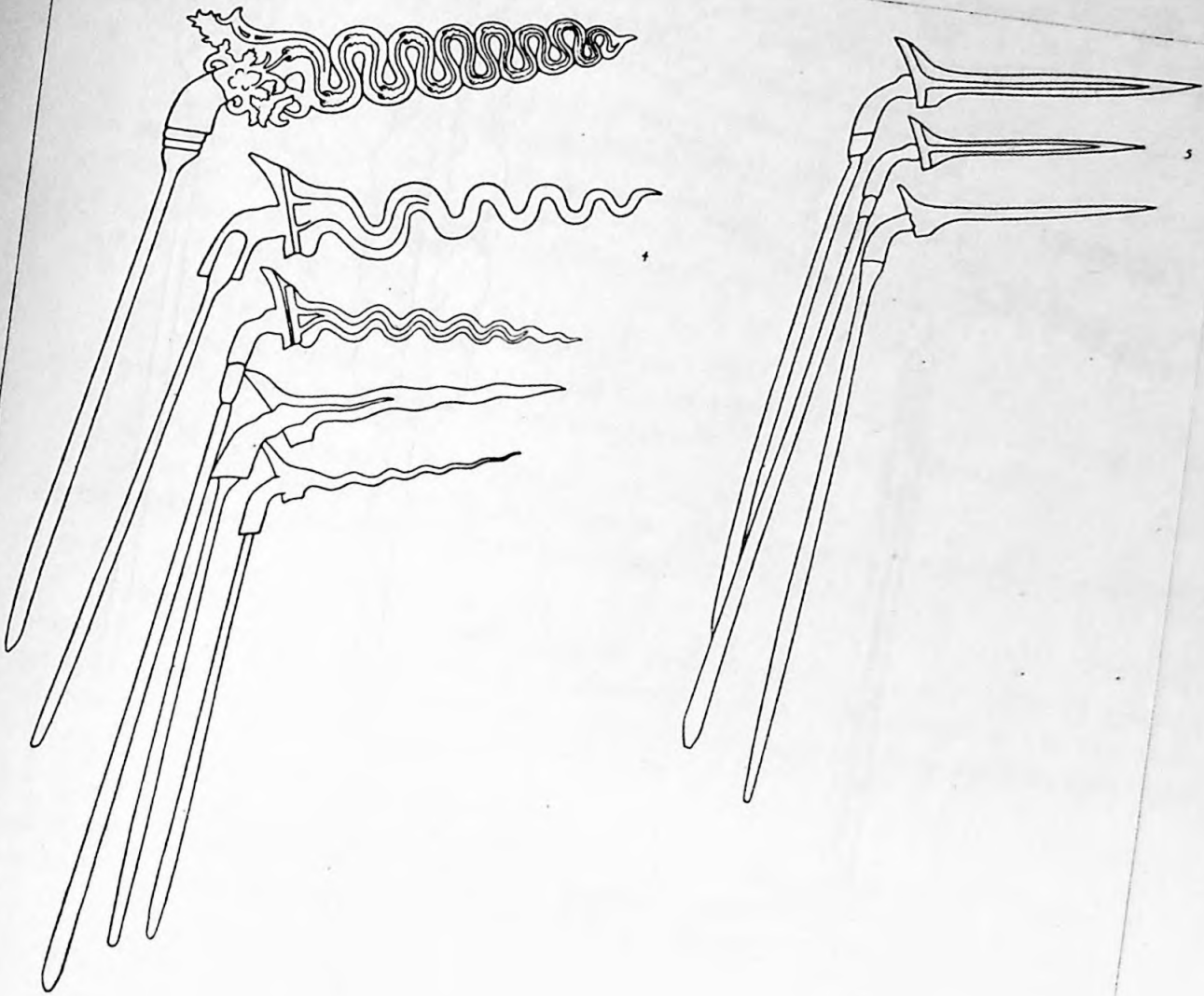

1. Pijlen.
2. Tjandra.
3. Gada (knots).

Opm. Alle wapens op deze en de beide volgende bladzijden hebben een lange steel, waaraan de dalang ze bij de wajangvertooning vasthoudt.

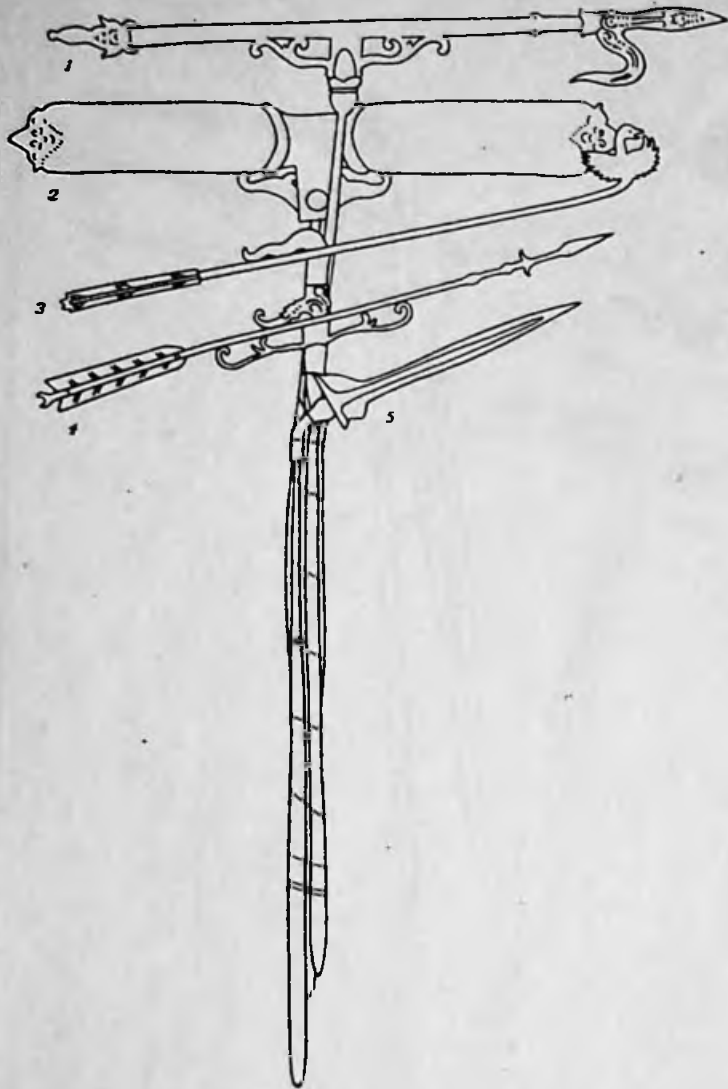
B

II

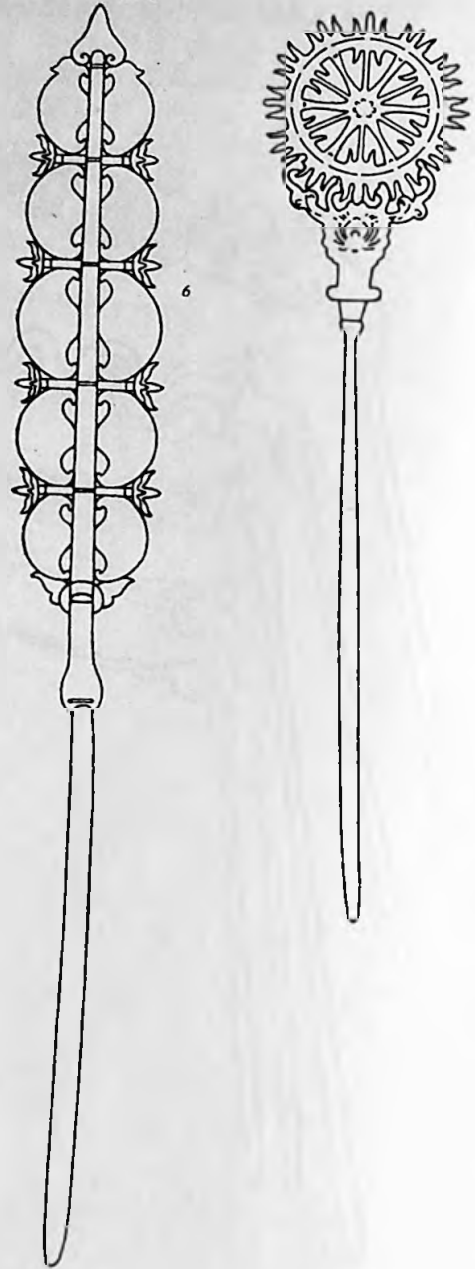

4. Krisen met gekronkeld lemmet
5. Krisen met recht lemmet.

B

III

1. Nenggala.
2. Aloegara (knots)
3. Sarotama } (pjl)
4. Pasoepati } (pjl)
5. Poelanggeni (kris)
6. Gada Roedjakpolo (knots)
7. Tjakra (radpjl).

op een bepaalde persoon — de gedaante aannemen van hem, aan wien zij denken. Zoo nemen machtige vijanden meermalen de gedaante van Ardjoena of van Kresna aan.

Deze gedaanteverwisseling wordt te niet gedaan, als de betrokkene door hevige pijn of door een heftige gemoedsbeweging niet meer in staat is, de concentratie van gedachten vol te houden. Herhaaldelijk komt het dan ook voor, dat iemand in metamorphose zijn eigen gedaante terugkrijgt, zoodra hij door een pijlschot van zijn tegenstander wordt getroffen, enz.

5. Schaking door een reus e.d. (*)

Meermalen wordt een reuzenvorst bekoord door de schoonheid van Ardjoena's gemalinnen. Om zich van de begeerde vrouw te kunnen meester maken, neemt hij de gedaante van Ardjoena of van Kresna aan. Op dezelfde wijze wordt wel Joedistira's djimat, het heilige geschrift Kalimasada, geroofd. De herkenning volgt ook hier, als de roover door een pijlschot e.d. zijn ware gedaante heeft terug gekregen.

6. Meevoering van een prinses. (*)

In moeilijke omstandigheden — vooral bij een ontvoering, hetzij door een vriend of door een vijand — wordt een prinses meestal meegevoerd, verborgen in een ring.

7. Magische kracht van het woord.

In de lakon Ngroena-Ngroeni zegt Ngroena: „Die Ngroeni gedraagt zich als een reuzin!” En op hetzelfde oogenblik wordt Ngroeni een reuzin.

8. Pandawa vermoed. (*)

Sommige lakon's berusten uitsluitend op de vermomming van een der Pandawa's (meestal Ardjoena), die als vorst van een naburig rijk optreedt, dikwijls als tegenstander van zijn eigen broeders, totdat hij zijn gedaante herneemt en de mystificatie aan het licht komt. Zelfs Soembadra en Srikandi doen wel aan dit vermomnings-spel mee.

9. Een prins wil niet huwen.

Een aanleiding tot vele verwickelingen is dikwijls de weigering van een vorstzoon, om te huwen met de prinses, die zijn vader voor hem heeft bestemd. Gewoonlijk verlaat hij in arren moede het hof, om ten slotte met een eigen gezochte of ontvoerde bruid terug te keeren.

10. Sajembara.

Het alles beheerschende middenpunt van bijna elke lakon is het huwelijk van een prinses. Soms geschiedt dit door „zelf-keuze”, de eigenlijke klassieke „swayan-wara,” de vrije keuze van een echtgenoot door het meisje, in het Javaansch gewoonlijk „*sajembara (sajabara) pilih*” genoemd. De pretendentes verschijnen voor de vorstendochter en deze kiest, wie haar het best bevalt. Een voorbeeld vindt men in de lakon Parasara en in Narasoma.

(*) Komt inzonderheid in sempalan-lakon's voor.

In de meeste gevallen echter wordt de toestemming van de prinses of van haar vader afhankelijk gesteld van het voldoen aan eenige zeer zware eischen: het halen van den hemelschen wonderboom (dewa(n)daroe), van de hemelsche gamelan Lokananta, van widadari's als bruidsmeisjes enz. Gewoonlijk stelt een broer of een oom van de prinses zich kampioen voor haar en de pretendent moet trachten, dezen in een tweegevecht te verslaan. Dit is de „*sajembara perang*”.

11. Voorspelling.

Goden, kluizenaars en soms ook om het leven gebrachte personen voorspellen dikwijls de latere lotgevallen van een persoon. Gewoonlijk is aan te toonen, dat dit „voorspellingen à posteriori” zijn: men wist uit het vervolg van het verhaal, hoe het later moest afloopen en legde nu de godheid enz. de voorzegging van deze gebeurtenis in den mond. In de meeste gevallen is de Bratajoeda de bron voor deze toekomst-voorspellingen. In menige lakon zijn hiervan voorbeelden te vinden.

12. Woordenspel. Woordspeling.

Reuzen dragen dikwijls den naam van den held, dien zij bestrijden. Vergelijk: *Karna* en *Kala Karna*, enz.

Namen van reuzen worden dikwijls door eenvoudige klankverwisseling gevormd: Kaloemba, Kaloembi, Kalimboe.

Uit een samengesteld of een meerlettergrepig woord (eigenaam) worden soms twee namen van personen gevormd. Zoo ontstaat uit Toewaboeroe (= vogelaar; jager): Kjai Toewa en Kjai Boeroe (Lk. Mikoekoehan). In de lakon Ngroena-Ngroeni komt voor vorst Sengkan Toeroenan, in Mikoekoehan vindt men R. Sengkan en R. Toeroenan.

R. Gadjahoja verandert in het beeld van een witten olifant (gadjah).

In de lakon Déwa kasimpar komen voor Wahmoeka en Rimoeka (van *kawah* = vruchtwater en *ari* = nageboorte).

Srikandi wisselt van geslacht met *Kandihawa* (Lk. Kandihawa).

Kresna heeft bij Pratiwi (= aarde = boemi) een zoon Soetidja. In hem incarneert zich Bomantara, waarna hij Boma (= Bhauma = zoon der aarde) Naraka Soera heet en niet kan sterven, zoolang hij met de aarde in aanraking is.

Brama, de vuurgod, tevens god van de verdelging, heerscht in de Kahjangan Deksina (= zuiden, de streek, waar het gebied ligt van Jama, den doodsgod). Zijn kleinzoon Wisanggeni (agni = Jav. geni = vuur) wordt in den oceaen geworpen, die daarop begint te koken en te bruisen. (Lk. Bambang Wisanggeni).

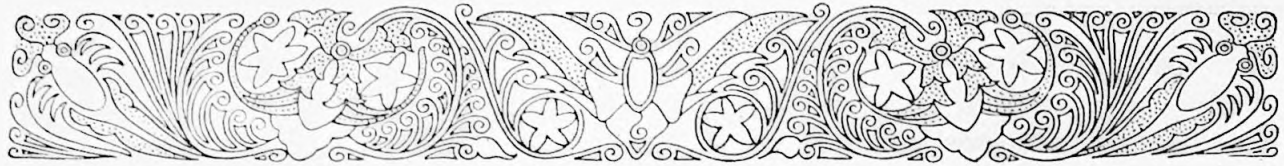
13. Bovennatuurlijke wapens.

In vele wajang-verhalen komen bovennatuurlijke, wonderkrachtige wapens voor. Cohen Stuart merkt hieromtrent in zijn uitgaaf van de Bratajoeda het volgende op.

Die goddelijke wapens heeft men zich niet zoo zeer als stoffelijke werktuigen te denken, maar veeleer als krachten of vermogens, die de bezitter naar willekeur in werking brengen of terugtrekken kan. Zoo kan hetzelfde wapen zich tegelijk in het bezit van verschillende personen bevinden en staat het schenken of leenen van zulk een wapen ongeveer gelijk met het leeren van zijn gebruik of het mededeelen van het tooverformulier, waardoor het in werking komt. Het blijkt evenwel niet, dat het bezit van zulke machtige wapens voor hen, die er mee begiftigd zijn, van zoo groot nut is, als men verwachten zou. Niet alleen toch is het gebruik daarvan in den strijd op aarde soms onbepaald verboden — maar ook, waar zij zich in hun volle kracht ver-
toonen, is de uitwerking doorgaans meer geschikt, om den indruk van 't verhaal door schrikwekkende tooneelen te versterken, dan om den uitslag van den strijd te beslissen. Wordt die beslissing al door een bovennatuurlijk wapen verkregen, in de meeste gevallen loopt het toch in het oog, dat een gewoon wapen volmaakt hetzelfde had kunnen uitrichten. Trouwens, indien het anders ware, zou iedere wezenlijke strijd met die goddelijke wapens onbestaanbaar zijn, want de eerste, die er zich van bediende, zou met één schot het gansche vijandelijk heir moeten vernielen.

Een afbeelding van den vorm, waaronder men zich die wapens voorstelt, gaat hierbij (A. Overgenomen uit Raffles' bekend werk over Java. B. naar een foto, geleverd door Prins Prangwadana te Soerakarta).

VI. BETEKENIS VAN DE WAJANG IN DEN TEGENWOORDIGEN TIJD.

Gelegenheidsstukken.

In verband met de oorspronkelijk godsdienstige strekking van de wajang wordt bij verschillende belangrijke huiselijke of maatschappelijke gebeurtenissen een voorstelling gegeven ter afwering van onheilen, van kwade invloeden of van ongunstige voortekens, ter verzekering van een goeden afloop van een bepaald voorval, e.d. Veelal wordt hierbij een onderwerp gekozen, dat op eenigerlei wijze met de onderwerpelijke zaak in verband is te brengen. (1) Zoo geeft men bij:

1. **Huwelijk**: een huwelijks-geschiedenis, bijv. Parta krama (Het huwelijk van Ardjoena); Djaladara rabi (Het huwelijk van Baladéwa); Soejoedana rabi (Het huwelijk van Soejoedana).
2. **Tingkeb-feest** (bij zwangerschap van zeven maanden): een lakon waarin een geboorte wordt behandeld, bijv.
Lahiripoen Premadi (De geboorte van Ardjoena).
Lahiripoen Lara Ireng (De geboorte van Soembadra).
Lahiripoen Setyaki (De geboorte van Setyaki).
3. **Poepakpoeser** (afvallen van den navelstreng bij een jonggeborene): een lakon als onder 2 bedoeld.
Opm. Te Jogjakarta wordt hierbij geen feest gegeven. Het feit wordt zelfs voor de bureu geheim gehouden, alleen de doekoen ontvangt er mededeeling van.
4. **Besnijdenis**: een lakon, waarin een schaking of een „sajembara” voorkomt, bijv.
Narajana mandoeng (schaking door Narajana).
Karta Wijoga mandoeng (De schaking van Erawati door Karta Wijoga).

(1) Een vermelding van de hierbij voorkomende offers, te reciteeren formules e.d. valt niet binnen het bestek van dit werk.

Narasoma.

Gandamana.

Opm. Te Jogjakarta voert men hierbij wel dezelfde lakon's op als bij het doen van een gelofte (kael).

5. Gelofte (Kael; pakaoelan): een lakon, waarin de Pandawa's of een van hun voorouders een gunstbewijs van de goden of een „openbaring” (wahjoe) ontvangen, bijv.

Ardjoena Wibawa (Ardjoena wordt vorst).

Parta déwa (Ardjoena als vorst in de Soeralaja).

Pétroek dados ratoe (Pétroek wordt vorst).

6. Beresih désa (een offer na afloop van den rijstooft, gewijd aan den eersten ontginner van de désa): een lakon, waarin over het veldgewas of over Déwi Sri wordt gesproken, bijv.

Sri mantoek (de terugkeer van Déwi Sri).

Oedan mintaja.

Mikoekoehan.

Parikenan.

Opm. Over de Bratajoeda-lakon's bij deze gebeurtenis zie men beneden.

7. Ngroewat (afwending van onheil):

de lakon Poerwakala (Moerwakala).

Opm. De gebeurtenissen en toestanden, welke onheil kunnen veroorzaken, vindt men genoemd in de lakon Poerwakala.

Bij het bovenstaande kan worden opgemerkt, dat bij specifiek Javaansche gebruiken als „Beresih désa” en „Ngroewat” oer-oude Indonesische mythen worden ten tooneele gevoerd, terwijl bij gebeurtenissen met een meer algemeen karakter (huwelijk; geboorte e.d.) Indische verhalen worden gebruikt.

* * *

Wordt alzoo van de opvoering der bovenbedoelde lakon's een gunstige uitwerking verwacht, er zijn ook lakon's, die ongeluk aanbrengen. Zelden ziet men bijv. Kresna goegah; Boma soeroehan; Swargabandang; Gandamana pedjah.

In sommige streken wordt ook de lakon Kangsa als onheilbrengend beschouwd. Te Jogjakarta wordt zoo goed als nooit de opvoering gevraagd van de lakon's, welke behandelen de geboorte van Joedistira, van Kresna en van Baladéwa, daar de afstammelingen van deze vorsten geen van allen op den troon zijn gekomen en het geslacht met hen is uitgestorven.

Een bijzondere plaats nemen de lakon's in, welke de Bratajoeda behandelen. Deze worden, behalve in het Klatènsche, nergens op Java opgevoerd: men vreest, dat het op het tooneel brengen van den grooten oorlog onheilen zou teweegbrengen. Ook zonder dit aan te nemen is het zeer goed te begrijpen, dat men niet gaarne getuige is van den ondergang van zoovele helden, als Angkawidjaja, Gatoetkatja, Karna e.a., wier groote daden en dapperheid men in schier tallooze lakon's heeft bewonderd.

Volgens mededeeling van Tjitropoespito, Panèwoe district Kota Klatèn, is het gebruik van de Bratajoeda-lakon's als volgt ontstaan.

Ongeveer 40 jaar geleden, dus omstreeks 1880, was er te Klaten een stationschef, Indo van geboorte, die zeer veel hield van het Bratajoeda-verhaal. Hij gaf den dalang Wididirjo de noodige aanwijzingen en deze nam de opvoering van deze lakon's op zich. Duizenden kwamen kijken, inzonderheid de inwoners uit de nabij het station gelegen désa Lemahireng. Men was wel nieuwsgierig te zien, welke ramp deze vertooning zou doen ontstaan. Maar — o wonder! — er gebeurde niets, ook niet in de volgende jaren, toen telkens bij de plechtigheid van *bresih-désa* deze lakon's werden opgevoerd. Dat ging zoo vijftien jaren achtereen en nooit werd eenig nadeelig gevolg van de vertooning gemerkt. Toen week men gedurende twee jaren van deze gewoonte af en gebruikte bij het *bresih-désa* weer de oude lakon's. Maar nu begonnen juist de rampen zich te openbaren: een vreeselijke choléra-epidemie teisterde de streek en Lemahireng leverde de meeste slachtoffers van de gevreesde ziekte. Zoo had dus het nalaten van de opvoering de ramp doen ontstaan en men zag in, dat de Bratajoeda lakon's ter afwering van het onheil elk jaar moesten worden opgevoerd. Zelfs volgden enkele andere désa's het voorbeeld en tegenwoordig wordt deze cyclus, behalve in Lemahireng, ook gebruikt in Wedi, Boentalan, Modjajan, Srogo, Ngroendoel en Djonggrangan, alle binnen een straal van 3 paal om Lemahireng gelegen. Men houdt zich er echter streng aan, alleen bij het *Bresih-désa* deze verhalen ten tooneele te brengen. Indien eenigszins mogelijk, draagt men de vertooning op aan Hardjasoetikno, dalang in de désa Djombor, zoon van genoemden Wididirjo. In de koston wordt door alle désa-genooten gezamenlijk bijgedragen. Gewoonlijk loopen de hierachter opgenomen zeven lakon's in twee nachten ten einde: den eersten nacht van den dood van Angkawidjaja tot dien van Doersasana, den tweeden tot den dood van Koeroepati (Soejoedana). Wel eigenaardig wordt hier de dood van Bisma niet tot de Bratajoeda gerekend.

Lakon's met een bepaalde strekking.

Enkele lakon's zijn samengesteld naar aanleiding van of worden in verband gebracht met een bepaalde gebeurtenis in of buiten de Vorstenlanden, in de kraton enz. De daarbij opgevoerde personen stellen hen voor, die in het bedoelde voorval handelend optraden. De verwickelingen, de gang van de geschiedenis e.d. zijn zóó gekozen, dat zij de werkelijkheid zoo getrouw mogelijk — zij het op bedekte wijze — weergeven. Menige lakon heeft hieraan haar ontstaan te danken. Uit den

aard der zaak zijn dit inzonderheid tjarangan-lakon's. Dat echter ook wel pokok-lakon's hiervoor gebruikt worden, blijkt uit de — bij de abdicatie van den Sultan van Jogja in 1921 opgevoerde — geschiedenis van Abijasa, Pandoe en Destarata.

Het spreekt wel van zelf, dat de strekking en de beteekenis van dergelijke lakon's alleen voor ingewijden duidelijk is en ook, dat het moeilijk is hieromtrent aanwijzingen te krijgen, vooral wanneer de betrokken personen nog in leven zijn.

Een bekend voorbeeld is de geschiedenis van Kjai Mangir, (1) welke in verband wordt gebracht met de lakon Swarga Bandang (zie beneden, hoofdstuk VIII, onder de verhalen betreffende Ardjoena). In het kort komt de geschiedenis op het volgende neer. Kjai Mangir wil zich niet onderwerpen aan den vorst van Mataram. Deze, beducht voor de macht van den kjai, welke inzonderheid berust op het bezit van een heilig wapen, besluit den onwillige door list naar zijn hoofdstad te lokken en hem daar te dooden. Hij zendt eenige rijksgrooten, als dalang en muzikanten vermomd, met zijn dochter Raden Adjeng Pembajoen naar Mangir. Adipati Martalaja wordt dalang en leider van de troep met Toemenggoeng Djaja Soewanta, Toemenggoeng Botjor zal de kempoel, Saradipa de kendang, Saradoela de keneng, njai toemenggoeng Adisara de gendèr bespelen. De list gelukt volkomen. Kjai Mangir laat het gezelschap in zijn woning optreden, wordt verliefd op de schoone prinses en is zoo onvoorzichtig te voldoen aan haar eisch, om zijn opwachting te gaan maken bij den vorst, die hem eigenhandig doodt.

Hiermee vergelijk men de genoemde lakon, waarin het afgehouden hoofd van Ardjoena moet worden teruggehaald van Swarga Bandang. Srikandi begeeft zich daarheen, vermomd als danseres, vergezeld door Angkawidjaja (rebabspeler), Gatoetkatja (Gongspeler), Semar en Nalagarèng (rondreizende gamelanspelers), Pètroek (potsenmaker) en van Samba (paardenhandelaar), Setyaki (krisscheedenmaker) en Wrekodara (houtverkooper). Ook hier gelukt de onderneming.

Een ander voorbeeld is de geschiedenis van den vorst van Padjang, die het grondgebied van Mataram en van Padjang belooft aan hem, die Arja Djipang zal dooden.

Met dit verhaal wordt in verband gebracht de lakon, waarin de vorst van Wirata het landschap Ngamarta afstaat aan hem, die het rijk zal verlossen van Radjamala, Kéntjakaroepa en Roepakéntja. Zooals bekend is behalen de Pandawa's, door de groote kracht van Wrekodara, den prijs.

Symboliek. — Esotherische beteekenis.

Ten slotte dient hier nog melding te worden gemaakt van lakon's, waaraan een symbolische beteekenis wordt toegeschreven, zooals trouwens ook wel de geheele wajang-vertooning als één symbool wordt opgevat. (2) Naast de opvatting van de in de lakon beschreven gebeurtenissen speelt hierbij de verklaring van eigennamen een groote rol.

(1) Zie Serat Babad Mangir, uitgaaf van de Commissie voor de Volkslectuur.

(2) Ook het Indische Mahābhārata beweegt zich in deze richting, waar het bijv. Nara en Narayana d.i. Ardjoena en Kresna opvat resp. als vertegenwoordiger van den lageren, zichtbaren lichtvorm en van de hogere, onzienlijke lichtbron. Enz. (Volgens de lakon „Lahiripoen Pamadé,” is Wisnoe's ziel overgegaan in Ardjoena en diens lichaam in Kresna).

Een lakon, die zich bijzonder tot een dergelijke opvatting leent, is: Mintaraga (Ardjoena Wiwaha, zie beneden, hoofdstuk VIII).

Het volgende geeft een fragment uit deze lakon met een verklaring van de beteekenis door P. A. A. P. Pakocalam te Jogjakarta.

LAKON MINTARAGA.

Het verhaal.

Op zekeren dag gaf vorst Nirwatakatja, heer van alle Satrija's en reuzen te Manikmantaka, audientie. Als jongeling heette hij Prins Nirbita, hij had door strenge ascese van Hwang Pramèsti Goeroe de bovennatuurlijke macht „Gineng Soka wéda,” ontvangen. Hij, die deze kracht bezit, is onkwetsbaar; niemand is in staat, hem te wonden, zelfs de déwa's niet. Trotsch op zijn macht, vatte de vorst het voornemen op, de hand te vragen van Déwi Soepraba, de bloem van de widadari's hoewel hem reeds de hemelsche nimf Prabasini was geschonken. Als gezant naar de Kaindran (godenrijk), om de hand van Déwi Soepraba te vragen, werd gezonden de bekwaamste aanvoerder, Radèn Soedirgapati, vergezeld van vele vorsten.

Tegelijkertijd zond Praboe Nirwata een anderen gezant, den reus Mamang Moerka naar de goewa Mintaraga op den Indrakila, om aan bagawan Tjiptaning het middel te vragen ter verkrijging van Déwi Soepraba. Dat middel nu was een zeer mooie bloem, genaamd Soemarsanawilis, afkomstig uit het godenrijk (kaindran), welke in het bezit was van Bagawan Tjiptaning. Bij de kluizenarij gekomen, kon Mamang Moerka bagawan Tjiptaning niet te spreken krijgen. Woedend vernielde hij alle planten op den Indrakila.

De gezant naar de Kaindran verscheen voor Hwang Batara Goeroe, die zich daar bevond met de Djawata's. Hij bracht de boodschap over, en vroeg namens Praboe Nirwata de hand van Déwi Soepraba. Op last van Batara Indra deelde Hwang Batara Brama den gezant mee, dat het aanzoek niet werd aangenomen. Verder werd de gezant er opmerkzaam op gemaakt, dat zoo'n aanzoek van Praboe Nirwata, ofschoon deze machtig en beroemd was, volgens Hjang Pramèsti niet te pas kwam. Praboe Nirwata vertrouwde al te veel op zijn macht.

Het gevolg was een hevige strijd. Radèn Soedirgapati en zijn leger behaalden de overwinning en hij vernielde de kaindran. Zijn woede bedaarde echter toen Batara Indra zelf hem beloofde, dat het aanzoek zou worden aangenomen. Maar Indra eischte, dat daarbij alle gebruiken zouden worden in acht genomen: de bruid moest worden afgehaald met een palankijn, enz.

In zijn hart nam Batara Indra zich echter voor, iemand te zullen zoeken, die hem uit deze moeilijkheid zou kunnen redden. Na den terugkeer van de gezanten van Manikmantaka gingen de déwa's dan ook terstond vergaderen en er werd besloten de hulp in te roepen van de menschen, n.l. van Radèn Ardjoena, den middelste der Pandawa's.

Beteekenis.

De bedoeling van den Poedjangga is, den menschen een wijze les te geven, die in bovengenoemd 1ste bedrijf is opgesloten.

Vorst Nirwata stelt iemand voor, die zijn plannen heeft doorgezet en een werk door uithoudingsvermogen heeft verricht. Maar hij streeft er naar uit winstbejag en heerschzucht, ten einde zoo in aanzien te komen, dat hij geen gelijke heeft. Door wilskracht wordt zijn wensch vervuld.

Dat wordt bedoeld met zijn ascetisch leven en zijn smeekbeden tot den Schepper. Hij werd verhoord en kreeg „Hadji-Gineng-Soka-Weda” als belooning.

Nadat hij bovengenoemde tooverspreuk gekregen had, werd hij hebzuchtig. Hij wilde graag nog meer kundigheden verwerven, hooger dan hij reeds bezat. Hij was nog niet voldaan. Maar hij streefde er naar met geweld, afwijkende van den weg, dien hij moest volgen, om 't doel te bereiken. Daarom stonden de goden het hem niet toe. Als zijn verzoek ingewilligd werd, zouden de goden er van beschuldigd worden, dat ze instemden met een verkeerden wil, tot verderf van de vastgestelde wetten. En zoo zouden ze stellig hun eigen plicht verzaken.

Dat wordt bedoeld met het aanzoek van vorst Nirwata om de hand van Déwi Soepraba, het hoofd van de widadari's. Hij zond zijn eigen broer, Prins Soedirgapati uit. Deze bezat dezelfde eigenschappen als hij: heerschzuchtig, onbeschoft, trotsch op zijn hoogheid en op zijn bekwaamheden. Als men zijn naam Soedirgapati gaat ontleden in Soe (zeer)-Dirga (lang)-Pati (dood), dan komt de beteekenis duidelijk uit.

Zoo is het ook met Maha Praboe Nirwata-Katja. *Maha Praboe* beteekent „Groote Koning”. *Nir* komt van *Nirwana* en beteekent „eeuwig” (volgens het Boedisme is Nirwana de hoogste plaats, waarnaar de vromen streven).

Wata van *Woeta* beteekent „blind”.

Katja beteekent „spiegel”.

Nirwata Katja kan dus verklaard worden als: „gebroken spiegel, die men niet meer gebruiken kan”. Dit is 't symbool van iets, dat onbruikbaar is, dus een slecht voorbeeld, vooral in heerschzuchtigheid.

Maar hij heeft ook zijn goede zijden, n.l. de wilskracht tijdens zijn ascetisch leven om een bovenmenselijke macht te verwerven, die tot resultaat had: het verkrijgen van „hadji-gineng soka-wéda”. Dit is 't symbool van een zeer schoon voorwerp of werk.

De goden kan men beschouwen als een Regeering, die de macht bezit om ieder zijn deel te geven, volgens het lot en een vasten regel, waarvan men niet afwijken kan. Tegenwoordig slaat dit op hen, die belast zijn met het toezicht op het naleven der wetten.

Déwi Soepraba is het zinnebeeld van een zeer mooi ding, nog mooier dan de hadji-gineng-soka-wéda, ook nog meer dan Déwi Prabasini.

Hieronder volgt een korte uiteenzetting van de esotherische beteekenis van de bedoelde la-

kon naar theosofische opvatting (ontleend aan het tekstboekje van een wajang-wong uitvoering van de kunstvereniging Kridoatmaka te Weltevreden in October 1921).

„De lakons dramatisereen gedeelten uit het grootte Indische heldendicht, de Mahabharata, waarin de geschiedenis wordt verhaald van de nakomelingen van Bharata, een grooten Indischen vorst. De hoofdfiguren daarin zijn de vijf Pandawa's zonen van koning Pandoe, die in voortdurenden strijd leven met hun neven, de honderd Koerawa's, zonen van Pandoe's broeder Destaratha. De voornaamste der vijf prinsen is Ardjoena, de lieveling der Javaansche toeschouwers, één om wien helaas, tegen alle oorspronkelijke traditie in, een waar warnet van verliefdheden is geweven, omdat de dalang (verteller) hem, om zijn publiek, dat vaak op een niet al te hoog peil staat, te believen, tot middelpunt maakt van zijn don Juan-achtige fantasieën. Maar de oorspronkelijke idee van den samensteller van het heldendicht is een geheel andere geweest en voor hem was Ardjoena, de middelste der vijf (Pamadya-Pandawa), het symbool van den waren mensch in ons, met al zijn zwakheden, maar ook met al zijn zich successievelijk ontplooiende goddelijke vermogens.

Batara Indra, de Vorst der hemellingen of Dewa's, is Djanaka's (Ardjoena's) vader en speelt in dezen lakon, die van Ardjoena's inwijding verhaalt, de rol van den leeraar tot wien Ardjoena tracht te komen om van hem te ontvangen de hemelsche wapens, dat zijn de vermogens en krachten van het hooger menschelijk verstand, om straks in den grooten strijd tegen de wereld van verdeeldheid en ruwe zelfzucht, gesymboliseerd in de honderd Koerawa's, te kunnen overwinnen. Zoo streeft ook het menschelijke in ons steeds naar verheldering van inzicht, verscherping van het verstand, omdat wij maar al te goed beseffen dat slechts Kennis macht beteekent en dat het de oefening van ons denken (meditatie) is, die zulke kennis geven kan.

Maar onze arbeid is nooit ongestoord, het Hoogere stelt onze kracht steeds op de proef, alvorens het ons de macht geeft, want zoo nuttig kennis kan zijn in handen van den goeden en edelen mensch, zoo vernielend kan diezelfde kennis zijn, als de egoïst en kwaadwillige er gebruik van kan maken.

Zoo zendt dan ook Batara Indra zijn hemelnimfen, die Ardjoena's standvastigheid zullen beproeven en als 't blijkt dat zijn zinnen gesloten zijn voor haar verleiding, zal een nog scherper beproeving hem treffen, alvorens het paleis van zijn Hemelschen Vader voor hem open staat.

Maar alvorens de strijd met den vorst der reuzen en demonen, Nirwata Koewatja begint, zal Ardjoena van Batara Goeroc, den Oppersten Leeraar, de leering ontvangen, die hem de kracht zal schenken om, indien zij juist wordt gebruikt, den reuzenvorst te overwinnen. Na een strijd met twee raksasa's (duivelen), symbolen van het dierlijke begeeren in ons, onze lagere passies, wreed en onmeedoogend als de wilde hartstocht, die ons vaak voortzweept en doet stranden, staat Ardjoena tegenover het monster Momong Moerko, dat tot zijn verdelging Nirwata Koewatja op Ardjoena heeft losgelaten.

Momong Moerko beteekent: „volgeling van de zelfzucht”, een waardig dienaar van een duivelkoning en een die ons wel vermag te tarten en soms te overwinnen. Maar Ardjoena is reeds

boven het lager egoïsme uitgestegen en in de nabijheid van zijn verblijf wordt de demon door zijn eigen slechtheid getroffen en verandert in een zwijn. Als nu door deze gebeurtenis Ardjoena's reinheid van bedoelingen, zijn onzelfzuchtigheid, bewezen is, staat ook de Heer van het Heelal, Batara Goeroe, Siva, voor hem. Maar niet zonder moeite lukt het Ardjoena de goddelijke leer te krijgen, weer wacht hem strijd en moeite; want hoe verlicht hij ook is, toch herkent hij den leer-aar niet in de gedaante van den jager, die voor hem staat. Toch komt de herkenning en thans is Ardjoena gereed om den strijd met Nirwata Koewatja aan te binden.

Nirwata Koewatja is het Beeld van Zelfzucht, de personificatie van het Egoïsme. Sterk en krachtig, bijna alvermogen, is hij de koning over danawa's en raksasa's, onze hartstochten en zelfzuchtige begeerten. En in zijn woestheid belegert hij zelfs de hemelwereld, zoodat de menscheid niet meer gelooven zal aan het goddelijke en alleen materie en eigenbelang zal zien. De wereld dreigt onder de dwingelandij van Nirwata Koewatja te verstikken in zelfzucht en materialisme. Maar hoe sterk ook, is er toch één zwak punt in hem, de kwetsbare plek is zijn verhemelte, waar de kracht van het geluid ontstaat. Waarom juist dit punt kwetsbaar is, zou een te omstandigen uitleg vereischen. Maar Ardjoena ontdekt ten slotte het geheim van deze plek en na moeievollen strijd overwint hij den reuzenvorst.

Nu is ook de belooning daar en wordt hij tot Praboe Dangkerti, d.i. Vorst van het Heilig Weten gewijd. Door zijn huwelijk met Déwi Soepraba wordt het goddelijk geschenk van de hoogere vermogens gesymboliseerd, dat thans door Batara Indra aan Ardjoena wordt aangeboden.

Enkele figuren van minder belang mogen thans nog even afzonderlijk worden verklaard.

Batara Goeroe = de God van Inwijding, de eerste Logos der Hindoe-triniteit en te vergelijken met den „Heiligen Geest” der Christenen.

Batara Bayoe = de God van de Lucht en als zoodanig van den Cosmischen Geest in het Heelal, tevens de God van den Wind.

Batara Brama = de God van Schepping de derde der Wedische drieënhed (Trimurti) en analoog in zeker opzicht aan den „Vader” der christelijke theologie.

Dewi Soepraba = de Godin der Goede Straling, het Hooger Zelf in den mensch, dat pas na zijn inwijding voor hem een levendige werkelijkheid wordt.

Momong Moerko = 't Spook van toorn, het symbool van onze laagste, dierlijk-verstandelijke hartstochten.

Kérata Roepa = Symbool van vorm, een schijn-gestalte (vermomming) van Siva.

Resi Padya = een grijze kluizenaar, een vermomming van Batara Indra.

Semar, Nala Garèng en Pétroek = drie narren, die steeds om en bij Ardjoena zijn. Het zijn gedachten, principes, ideeën van den Allerhoogste, om Ardjoena, den mensch in ons, te beschermen. Vandaar hun gedrochtelijke gedaante in de Wajang koelit; eigenlijk bedoeld als vormloos of ook boven allen vorm verheven. Toch zijn zij in staat om verschillende volmaakte gedaanten naar wensch aan te nemen, evenals de Goden en andere verheven wezens. Dit verklaart ook

hun familiariteit zelfs met de hoogste Goden, wier meerderen zij zich voelen. Zij spreken deze in laag-Javaansch toe en worden door Indra betiteld als „broeder“. Zelfs de zwaarste beproevingen der Pandawa's zijn voor hen kinderspel; zij nemen een loopje met de sterkste reuzen. Dit verklaart het humoristische in hun optreden, dat echter door de onkunde der spelers en om het publiek te amuseeren, vaak in potsenmakerij ontaardt.” (1)

*
*

Samenvatting.

Het Javaansche tooneel behoort tot de intieme kunst.

De behoefte aan een wajang-opvoering wordt — als regel — bepaald door huiselijke of maatschappelijke gebeurtenissen.

Het initiatief er toe wordt genomen door hem, die meent om de een of andere reden bij die gebeurtenissen een voorstelling te moeten geven.

Doel is: de verzekering van een goeden gang van zaken bij een belangrijk voorval in huis of desa, afwering van mogelijk onheil, naar voren brengen van een bepaalde les, een vermaning, een waarheid.

In verband met dit doel heeft de voorstelling meer of minder een religieus karakter, zich vooral openbarend in het vasthouden aan bepaalde gebruiken, het vermijden van allerlei ongeoorloofde zaken, de opvatting van karakter en beteekenis van de ten tooneele gevoerde personen, enz. Ook waar de voorstelling in de eerste plaats dient om huisgenooten of naaste omgeving een les onder het oog te brengen, zelfs wanneer men de vertooning slechts bijwoont als middel tot ontspanning, blijft toch de godsdienstige ondergrond bestaan.

De keuze van de stukken wordt als van zelf door het doel van de voorstelling bepaald. Met zorg zoekt men een stuk in verband met het daarmee beoogde doel. Wil men lessen of vermaningen door den mond van den dalang tot zijn omgeving brengen, dan kiest men uitteraard een stuk, dat gemakkelijk een symbolische opvatting toelaat of waarin gesprekken en handelingen van de opgevoerde personen de bedoelde waarheid demonstreeren. En waar men de gewenschte stukken niet of niet in voldoende aantal aantreft, stelt men nieuwe samen, die aan het doel beantwoorden. Menige sempalan-lakon heeft haar ontstaan te danken aan de behoefte, om een levensles op de kelir te brengen; aan de voorliefde, die men voor een bepaalde tooneelfiguur gevoelt, zoodat men die altijd weer in nieuwe verhalen wil zien optreden; of aan de bijzondere vaardigheid van den dalang, om de een of andere gebeurtenis of persoon uit te beelden.

Dat de wajang-voorstelling deel uitmaakt van het huiselijk leven, blijkt ook uit de plaats, waar de voorstelling wordt gegeven. In de paringgitan, op de grens van het openbaar en het intieme leven — immers tusschen de ontvang-zaal, de pendapa, en het binnen-huis, de dalem — is

(1) Vergelijk omtrent Semar: Hoofdstuk II, slot. De verklaring van de eigennamen in deze uiteenzettingen blijft natuurlijk voor rekening van de opstellers.

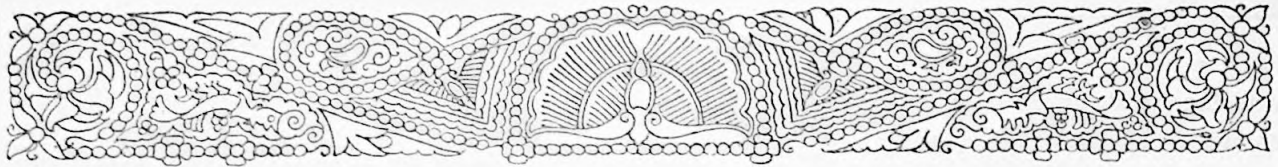
in de prijaji-woning de kelir opgesteld. Daar zit de dalang, gekeerd naar de eigenlijke woning van den gastheer, zooals ook de toeschouwers a.h.w. alle openbaarheid van de officieele pendapa en wat zich daarachter bevindt, den rug toekeeren.

De voor deze voorstellingen aangewezen tijd is de donkere nacht. Niet, omdat de dagelijkse bezigheden geen gelegenheid tot het bijwonen van een voorstelling bij daglicht zouden laten, maar omdat deze tijd nu eenmaal met het wezen van het schimmenspel zoo geheel samenhangt. En ook hierdoor wordt het, alle openbaarheid-vermijdende, karakter van de wajang versterkt: de buitenwereld, zelfs de naaste omgeving, is door diepe duisternis aan de waarneming onttrokken en allen verzamelen zich om het intieme licht van de bléntjong, de eenige zon, die bij alle donkerheid rondom het beperkte en toch zoo veel omvattende wereldtooneel op het uitgespannen scherm verlicht.

De wajang is niet een bijzondere luxe van adel en rijkdom en evenmin uitsluitend een liefhebberij van het mindere volk. Treft men niet vorsten en edelen aan, die — als de beste dalang van lagere afkomst — in hun kring als vertooner van het aloude schimmenspel optreden? Hoog en laag, jong en oud, intellectueel en onontwikkelde, ieder vindt er een „Anklang” in met zijn eigen zieleleven, verschillend in aard en intensiviteit naar stand en leeftijd en ontwikkeling, maar toch in hoofdzaak voor allen dezelfde gevoelens vertolkend en aan ieders behoefte voldoende.

In de wajang bezit het Javaansche volk een universeel tooneel, dat aan elk wat te zeggen heeft. Ieder ernstig toeschouwer vindt onder de op het scherm verschijnende figuren zijn „held”, die voor hem een ideaal vertegenwoordigt en wiens woorden en daden hem tot richtsnoer strekken. Daarbij argumenteert of ontleedt de wajang niet: zij geeft eenvoudig feiten en fantasieën en laat aan de toeschouwers het maken van gevolgtrekkingen over. Ingewikkelde levensproblemen worden niet aangeroerd, nog minder opgelost. Men vindt er de machtige werking van den harts-tocht, van liefde en van haat, maar groote zielkundige vraagstukken komen niet ter sprake. Zooals voor duizend jaren vormt ook nu nog uitsluitend het episch drama het tooneel-repertoire, en zooals toen leven ook nu de aanwezigen geheel met de vertooning mee, „hoewel zij toch weten dat het slechts uitgesneden leer is, dat het vertoon maakt van te spreken.”

VII. OVERZICHT VAN HET RAMAYANA EN HET MAHABHARATA.

RAMAYANA.

I. Vorst Daçaratha.

Te Ajodhjâ, in het ten noorden van de G a n g g a gelegen land K o ç a l a, heerschte de wijze en machtige D a ç a r a t h a. Daar de vorst geen kinderen had, besloot hij een paardenoffer aan te richten om daardoor nakomelingen te verwerven.

In dezen tijd hadden de goden veel te lijden van de aanvallen van den woesten R â w a n a. Geen hunner achtte zich in staat den reus te weerstaan. Zij wendden zich daarom tot W i s h n o e met de bede, om zich in menschenlijke gedaante naar de aarde te begeven en R â w a n a te doden. W i s h n o e was bereid aan dit verzoek gevolg te geven en besloot, als zoon van D a ç a r a t h a op de aarde neer te dalen.

Volgens het Hindoeïsme daalt Wishnoe meermalen in den aardchen kringloop neer, om in de een of andere gedaante tot heil van de schepselen werkzaam te zijn. Sedert het begin van deze wereldperiode, waarvan wij nu het vierde tijdperk, Kali-joega, beleven — afgeloopen zijn reeds: Kreta-, Tretâ- en Dwâpara-joega — verscheen de god achtereenvolgens als: visch, schildpad, ever, man-leeuw, dwerg, Râma-met-den-bijl, Râma de zoon van Daçaratha, Kreshna en Boeddha. Als deze booze Kali-joega ten einde zal loopen, zal Wishnoe opnieuw verschijnen (in zijn tiende awatâra), gezeten op een wit paard, om alle onrecht en boosheid te verdelgen en een periode van vrede en rechtvaardigheid op aarde in te leiden.

Nadat het paardenoffer gebracht was, kreeg D a ç a r a t h a bij zijn drie vrouwen vier zonen: K a u s a l j â schonk hem R â m a, de belichaming van W i s h n o e, K a i k ê j î B h a r a t a en S o e m i t r â L a k s h m a n a en Ç a t r o e g n a. Reeds van zijn jeugd af was R â m a de lieveling zijns vaders. L a k s h m a n a toonde zich steeds de trouwe vriend en makker van zijn ouderen broeder.

Toen de prinsen tot jongelingen waren opgegroeid, verscheen aan het hof de groote wijze W i ç w â m i t r a. R â m a en L a k s h m a n a trokken met den resi mee en bestreden verschei-

dene reuzen. Tot belooning voor hun dappere daden ontvingen zij van den wijze wonderkrachtige wapens, die hen in staat stelden, nog meer heldendaden te verrichten.

Op hun tocht kwamen de broeders met hun geleider aan het hof van *Djanaka*, den vorst van *Widêha*. Deze had een dochter, die niet als een gewoon menschenkind was geboren, doch uit een voor op den akker, waar de vorst bezig was met ploegen, te voorschijn was gekomen. Slechts hij zou dit meisje tot echtgenoot bekomen, die in staat was *Djanaka's* boog te spannen. Reeds vele vorsten hadden getracht aan deze voorwaarde te voldoen, ten einde de schoone *Sitâ* als prijs te verwerven, maar aan niemand was het tot nog toe gelukt. Nu wenschte ook *Râma* zijn krachten te beproeven en hij slaagde zoo wel, dat de boog met donderend geweld in tweeën brak. Met vreugde gaf *Djanaka* den krachtigen jongeling zijn dochter tot echtgenoot. *Dacâratha* kwam naar *Widêha* over en een luisterrijk huwelijksfeest had plaats. In geluk en voorspoed gingen de dagen en maanden voor de jonggehuwden voorbij.

II. *Râma* van het hof verwijderd.

Toen *Dacâratha* zijn levenseinde voelde naderen, besloot hij zijn lievelingszoon *Râma* tot troonopvolger aan te stellen. Door zijn huispriester *Wasistha* liet hij alles voor de wijding van zijn zoon in gereedheid brengen.

Nauwelijks heeft de kamenier van 's vorsten gemalin *Kaikéjî* dit vernomen, of zij begeeft zich naar haar meesteres en dringt er bij deze op aan, dat zij den koning zal overhalen haar eigen zoon *Bharata* tot opvolger te benoemen. *Kaikéjî* is hiervan niet afkeerig. Een middel om haar zin te krijgen is spoedig gevonden. Vroeger heeft zij eens den vorst, toen deze zwaar gewond op het slagveld lag, verpleegd en van den dood gered, waarop hij haar toestond, twee wenschen uit te spreken welke hij op zijn koningswoord beloofde te vervullen. Tot nog toe heeft zij van deze vergunning geen gebruik gemaakt. Nu is de tijd gekomen, om een tweeledig verzoek te doen.

Als de vorst zijn geliefde gemalin opzoekt, vindt hij haar zonder versierselen in diepe smart ter aarde liggen. Verschrikt vraagt hij naar de oorzaak van haar gedrag en hij belooft, alles te zullen doen, wat zij vraagt. Dan herinnert de vorstin haar gemaal aan de vroeger gegeven belofte. Nu zal zij haar twee wenschen voorbrengen: zij verlangt van haar gemaal dat hij *Râma* voor veertien jaren van het hof verbannen en *Bharata* tot zijn opvolger wijden zal. De koning is radeloos als hij zich geplaatst ziet voor de keus: of zijn geliefden zoon opofferen of zich aan woordbreuk schuldig maken. Hij smeekt de vorstin, haar wenschen terug te nemen, doch onbewogen verklaart zij, bij haar verzoek te blijven, hem er op wijzende, dat een koningswoord niet mag verbroken worden.

Den volgenden morgen is alles gereed voor de feestelijke wijding van den jongen prins, slechts de oude koning ontbreekt nog. Daar wordt *Râma* ontboden bij zijn vader, die hem

mededeelt, welke verandering hem staat te wachten. Rustig hoort de jongeling zijn vonnis aan. Hij weifelt geen oogenblik en verklaart, zonder verwijl het bevel te zullen opvolgen. Immers streeft hij niet naar aardse macht, doch slechts naar deugd en plichtsbetrachting en geen plicht is heiliger dan het volbrengen van zijns vaders gebod. Ofschoon zoowel zijn moeder *Kausajâ* als zijn broeder *Lakshmana* trachten hem tot andere gedachten te brengen, blijft hij vast overtuigd van zijn plicht om zijn vader, het koste wat het wil, in het houden van zijn woord behulpzaam te zijn. Hij deelt zijn voornemen mede aan zijn gemalin *Sîtâ*, en drukt haar op het hart ook tijdens zijn afwezigheid vroom en deugdzaam te leven en vriendelijk te zijn tegen zijn broeder *Bharata* en tegen zijn vader en diens gemalinnen. *Sîtâ* echter denkt er niet aan haar echtgenoot alleen te laten trekken. „Immers”, zoo spreekt de trouwe gade, „noch vader, noch moeder, noch zoon, noch zichzelf, maar slechts den echtgenoot behoort de vrouw in leven en dood te volgen. Zoo gij, o afstammeling van *Raghoe* (*Râma*), het woud wenscht in te gaan, zal ik voor uwe schreden het gras afbreken, opdat niet een puntige halm u de voeten bezeere. Als ik slechts bij u ben, gaan eeuwen mij als één enkele dag voorbij. Zelfs in den hemel zou ik zonder u niet wenschen te leven. Zonder u ken ik geen geluk en geen hemel!” *Râma* schildert haar al de ontberingen en gevaren van het oerwoud, waarheen hij zich denkt te begeven, doch dit heeft niet den minsten invloed op haar eens genomen besluit om zich door niets van haar geliefden echtgenoot te laten scheiden.

Ten slotte stemt *Râma* er in toe, dat *Sîtâ* met hem de ballingschap deelt. Ook de van hem onafscheidelijke *Lakshmana* laat zijn broeder niet alleen trekken. In kleederen van boomschors gehuld verlaat het drietal de hoofdstad.

Dacāratha kan zijn smart over het verlies van zijn geliefden zoon niet te boven komen en kwijnt in zorg en droefheid weg. Op een nacht ontwaakt hij uit een onrustigen slaap en herinnert zich, dat hij eens op de jacht bij ongeluk een jongen kluizenaar heeft gedood en dat daarop de blinde vader van den jongeling hem heeft gevloekt om later ten gevolge van smart over het verlies van zijn eigen zoon te sterven. Hij voelt, dat deze vloek nu in vervulling zal gaan. „Het bewustzijn begeeft mij en ik zie reeds de boden van den god des doods aan mijn leger staan. O, indien nog slechts éénmaal *Râma* mij met zijn hand aanraakte, als ik nog slechts éénmaal de stem van den teruggekeerden zoon mocht vernemen, dat zou mij gewis nieuw leven schenken!” Onder het uitspreken van den naam van den afwezigen zoon sterft de vorst.

Nadat de oude vorst is gestorven, begeven *Kaikéjî* en de raadslieden zich tot *Bharata* om hem de regeering over te dragen. De jonge prins wil hiervan echter niets weten en verklaart zeer beslist, dat zijn broeder *Râma* de aangewezen opvolger zijns vaders is en dat hij hem in de hoofdstad zal terugbrengen. Met een groot gevolg begeeft hij zich op weg om den afwezige te zoeken. *Râma* bevindt zich in het *Tjitrakœta*-gebergte als hij zijn broeder ziet naderen. Hartelijk is de ontmoeting tusschen de beide broeders. *Bharata* deelt den banneling mede, wat er is voorgevallen en beschuldigt zichzelf en zijn moeder als bewerkers van den dood zijns vaders.

Râma maakt niemand een verwijt, maar meent te moeten volharden in zijn besluit om de hem opgelegde ballingschap niet moedwillig af te breken. Hij richt het doodenfeest voor den gestorvene aan en froost zijn bedroefden broeder door hem te wijzen op het vergankelijke van al het geschapene en het onvermijdelijke van den dood. „Wat opgestapeld is, moet uiteen vallen, wat verheven is, zal zeker nederzinken. Vaneen gescheiden wordt, wat is verbonden en wat leeft, moet eenmaal sterven. Evenals elke vrucht onder het rijp worden een gewissen val tegemoet gaat, zoo komt ook de mensch met iederen dag den dood nader bij. Evenals het hechtst gebouwde huis ten slotte vermolmd ineen stort, zoo gaat ook de mensch de vernietiging tegen, onderhevig als hij is aan ouderdom en dood. In de groote wereldzee komen twee stukken hout tezamen: slechts een korten tijd blijven zij bijeen, dan drijven de golven hen uit elkander. Zoo gaat het ook met echtgenoot en kinderen en verwanten en vrienden, met have en goed: zij komen en gaan en in een oogenblik zijn zij ons ontschoten. En daar nu ons leven daarheen snelt als water, dat nimmer tot zijn oorsprong wederkeert, zij men er op bedacht zijn eigen heil en het geluk zijner ondergeschikten te bevorderen!”

Nu B h a r a t a 's woorden niets uitwerken, beproeven de raadslieden van zijn overleden vader R â m a te bewegen het koningschap te aanvaarden. Echter kunnen noch de toespraak van den vromen W a s i s t h a, noch de bewering van den ketter D j â b â l i — die aanvoert, dat ieder slechts voor zich zelf leeft, dat men zich om vader of moeder niet behoeft te bekommeren, daar immers met den dood alles uit is en al het gepraat over een hiernamaals slechts afkomstig is van sluwe priesters, die hierdoor geschenken van de goedgeloofige menigte denken los te krijgen — R â m a afbrengen van zijn eens genomen besluit. Hij geeft aan B h a r a t a zijn met goud gestikte sandalen mede als symbool van de koninklijke macht en blijft in de wouden achter, terwijl zijn broeder naar A j o d h j â terugkeert, waar hij de sandalen op den troon plaatst als vertegenwoordigers van den wettigen vorst. B h a r a t a begeeft zich naar N a n d i g r â m a en aanvaardt de regeering als plaatsvervanger van zijn broeder.

III. Râma's lotgevallen in het woud.

Geruinen tijd brachten R â m a en zijn gezellen door in het D a n d a k a-woud. Op zekeren dag kwamen de daar levende kluizenaars hem verzoeken om bescherming tegen de r â k s h a s a 's, van wie de boetelingen voortdurend overlast ondervonden. De eerste, die onschadelijk wordt gemaakt is de menschenetende reus W i r â d h a. Van verstrekkende gevolgen is de ontmoeting van de broeders met Ç o e r p a n a k h â, de zuster van den reuzenvorst R â w a n a. Deze reuzin wordt verliefd op R â m a en stelt hem voor haar tot zich te nemen. R â m a zendt haar naar L a k s h m a n a, die nog ongehuwd is. De laatstgenoemde wijst haar echter spottend af, waarop Ç o e r p a n a k h â in toorn ontsteekt en zich gereed maakt om S î t â te verslinden. L a k s h m a

na verdedigt de vrouw van zijn broeder en snijdt de reuzin neus en ooren af. Jammerend vlucht de verminkte naar den reus *Khara*, die eerst met 14, daarna met 14000 *rākshasa*'s tegen *Rāma* optrekt, zonder echter den held te kunnen overwinnen. Als ten slotte *Khara* wordt gedood, ijlt *Çoerpānakhā* naar haar broeder *Rāwana*, een tienhoofdige monster, vorst van het aan de overzijde van de zee gelegen *Langkā*. Zij dringt er bij hem op aan haar te wreken door de schoone *Sītā* te rooven. *Rāwana* is dadelijk bereid, aan het verzoek van zijn zuster te voldoen. Op zijn gouden wagen begeeft hij zich door de lucht naar *Rāma*'s verblijfplaats en weet door een list zijn doel te bereiken. Hij verzekert zich daartoe van de hulp van een der met hem bevriende reuzen, *Mārīta*. In de gedaante van een gouden gazel gaat deze naar de plaats, waar zich *Sītā* bevindt en weet haar opmerkzaamheid te trekken. *Sītā* verzoekt *Rāma* het dier voor haar te bemachtigen. Als de beide broeders de gazel nazetten in het woud, verschijnt *Rāwana* in kluizenaarsdracht en voert *Sītā* met geweld mee. Op het geroep om hulp van de geroofde vrouw snelt de reuzenvogel *Djatājoe*, een oud vriend van vorst *Daçaratha*, toe en verplettert den luchtwagen van *Rāwana*. Hij is echter niet tegen den reus opgewassen en zinkt na een verwoeden strijd zieltogend ter aarde. Nu maakt *Rāwana* zich weer van *Sītā* meester en vliegt met haar door de lucht naar zijn rijk. De bloemen vallen haar uit het haar en de arm- en voetringen raken los en vallen op de aarde. De door de bladeren der boomen ruischende wind schijnt haar toe te roepen: „Vrees niet!” De lotusbloemen laten haar knoppen hangen, als treurden zij met de ongelukkige, de wouddieren loopen als in woede achter haar over den bodem glijdende schaduw aan. Als een tranenvloed stroomen de watervallen en in wanhoop heffen de bergen hun toppen ten hemel. Zelfs de zon, wier stralen op het gezicht van de ongelukkige *Sītā* verduisterd worden en wier lichtschijf verbleekt, schijnt te klagen: „Er bestaat geen recht, geen waarheid, geen rechtschapenheid en geen onschuld meer, nu *Rāwana* *Sītā*, *Rāma*'s gemalin, rooft!” Alleen *Rāwana* blijft onbewogen. Hij vliegt met *Sītā* door naar *Langkā* en sluit haar op in het vrouwenverblijf, na haar alle schatten van zijn paleis te hebben getoond. Met vleierende woorden zoekt hij haar over te halen de zijne te worden. Toornig antwoordt *Sītā* den geweldenaar, dat zij vast besloten is *Rāma* trouw te blijven. *Rāwana* dreigt de ongelukkige gevangene, dat hij — indien zij niet binnen twaalf maanden zich naar zijn wil voegt — haar in stukken snijden en tot ontbijt gebruiken zal en stelt haar onder strenge bewaking van hardvochtige reuzinnen

Na een vergeefsche jacht op de gouden gazel keeren *Rāma* en *Lakshmana* naar hun verblijfplaats terug en vinden tot hun ontsteltenis de hut leeg. Langen tijd zoeken zij vruchteloos naar de verdwenen *Sītā*. Eindelijk ontdekken zij de gevallen bloemen en versierselen en de overblijfselen van *Rāwana*'s wagen. *Rāma* meent, dat zijn geliefde *Sītā* door *rākshasa*'s gedood is en in waanzinnige woede dreigt hij de geheele wereld te zullen verwoesten: hij zal het luchtruim met zijn pijlen vullen, den wind in zijn loop tegen houden, de zonnestrallen vernietigen en de aarde in het donker hullen, de bergtoppen naar beneden slingeren, de vijvers doen uit-

drogen en de boomen ontwortelen. Zelfs de goden dreigt hij met algeheele vernietiging, indien zij hem niet Sî t â terug geven. Slechts met moeite gelukt het Lakshmana zijn broeder kalmer te stemmen en te bewegen, verder te zoeken. Daar treffen zij den zieltogenden D j a t â j o e aan, die stervend hun verhaalt, wat er is voorgevallen. R â m a verbrandt het lijk van den vogel en verneemt uit den houtstapel een stem, die hem verhaalt, hoe hij zijn gade weer zal kunnen terug winnen.

Op hun verderen tocht ontmoeten de broeders een hoofdeloos monster, K a b a n d h a, dat zij bevrijden van een op hem rustenden vloek. Tot dank voor zijn hulp ontvangt R â m a den raad, een verbond te sluiten met den apenkoning S o e g r î w a, die hem van groot nut zal zijn bij de opsporing en bevrijding van Sî t â.

IV. Het verbond met den apenvorst Soegrîwa.

Nu begeven de broeders zich op weg om de hulp van S o e g r î w a in te roepen. In de nabijheid van den vijver P a m p â treffen zij hem aan. De apenvorst is er al even ongelukkig aan toe als R â m a. Zijn broeder W â l i n heeft hem zijn gade ontroofd, zich van de heerschappij meester gemaakt en hem uit het rijk verjaagd. De beide zwervers sluiten vriendschap en beloven elkander wederkeerig hulp: R â m a zal S o e g r î w a bijstaan tegen W â l i n en de apenvorst zal medewerken bij de opsporing van Sî t â.

Er wordt besloten eerst den strijd tegen W â l i n aan te binden. Bij diens residentie K i s k i n d h â komt het tot een treffen. R â m a staat S o e g r î w a trouw ter zijde en het gelukt hem den overweldiger W â l i n te doden. S o e g r î w a wordt tot koning en W â l i n's zoon A n g g a d a tot troonopvolger gewijd.

Onder Soegrîwa's raadslieden bevindt zich de wijze en voorzichtige H a n o e m a t (H a n o e m a n), de zoon van den windgod, die de kunst verstaat verschillende gedaanten aan te nemen. Hem draagt S o e g r î w a op de verblijfplaats van Sî t â uit te vinden. A n g g a d a zal hem met een leger van apen begeleiden.

Na vele avonturen ontmoet het gezelschap S a m p â t i, een broeder van den reeds vroeger vermelden vogel D j a t â j o e. Deze verhaalt, hoe hij indertijd met zijn broeder een weddenschap aanging om naar de zon te vliegen. De stralen van den vuurbol verschroelden hem echter de vleugels, zoodat hij niet verder kon en in het W i n d h y a -gebergte neerstreek. Daar zag hij, hoe R â w a n a Sî t â naar L a n g k â voerde.

Nadat H a n o e m a t inlichtingen heeft gekregen omtrent de ligging van L a n g k â, begeeft het apenleger zich weer op weg en komt ten slotte aan den oever van den oceaan. De schrik slaat hen om het hart bij het zien van de onmetelijke watervlakte. Zij komen overeen, dat de beste

springer onder hen zal trachten de zee over te springen om zoo Rāwana's gebied te bereiken. Nu overtreft niemand hierin Hanoemat en deze beklint den berg Mahēndra om van den top den sprong te wagen.

V. Hanoemat te Langkā.

Met een geweldigen sprong, waarvan de berg tot in zijn grondvesten trilt, zoodat alle daar levende wezens met angst en ontzetting worden vervuld, verheft zich Hanoemat in de lucht en vliegt den oceaan over. Na vier dagen van moeitevolle vlucht bereikt hij Langkā. Hij beklint een berg en werpt vandaar een blik op de zeer versterkte, bijna onneembare stad. Na zonsondergang dringt hij, in de gedaante van een kat, de veste binnen en bezichtigt haar vele wonderen: het paleis van Rāwana, diens wagen Poespaka, waarop de reuzenvorst door de lucht rijdt, het weelderig ingerichte vrouwenverblijf, en nog vele zaken meer. Het gelukt hem echter aanvankelijk niet de verblijfplaats van de geroofde Sītā te ontdekken. Eindelijk bemerkt hij haar in een açoka-boschje. Hij maakt zich aan de ongelukkige gevangene bekend als de vriend en afgezant van Rāma en vraagt haar, welk bericht hij aan haar echtgenoot kan overbrengen. Hierop verhaalt Sītā alles wat er is gebeurd, haar ontvoering uit het Dandakawoud, haar gevangenschap en de bedreiging van Rāma om haar binnen twee maanden te doden, indien zij in dien tijd geen gehoor geeft aan zijn wenschen. Hanoeman verzekert haar, dat zij vóór dien reeds bevrijd zal wezen.

Om de sterkte van den vijand te beproeven verwoest Hanoeman het açoka-bosch, en bindt den strijd aan met de toesnellende reuzen. In het daarop ontstaande gevecht blijft Rāma's gezant overwinnaar. Ten slotte gelukt het echter zijn tegenstanders hem te binden en voor den vorst te brengen. Deze wil hem terstond doden, maar spaart hem, als Hanoeman zich bekend maakt als gezant. Toch heeft de indringer straf verdiend. Rāwana laat hem den staart met in olie gedrenkte stoffen omwinden, om die vervolgens te doen aansteken. Sītā smeekt den vuurgod Agni om den bode van haar echtgenoot geen leed te doen. Hanoeman springt met den brandenden staart op de daken en steekt zoo alle huizen van de stad in brand, terwijl hijzelf ongedeerd ontkomt. Op dezelfde wijze als vroeger steekt hij den oceaan over, komt bij het hem wachtende apenleger aan en begeeft zich naar Rāma, wien hij verslag doet van zijn tocht en de daarop beleefde lotgevallen.

VI. De strijd tegen Rāwana.

Rāma is Hanoeman zeer erkentelijk voor de wijze, waarop hij zich van zijn opdracht heeft gekweten. Hij wanhoopt er echter aan om met een leger tot Langkā door te dringen: immers, hoe zal het hem gelukken den oceaan over te steken! Soegrīwa doet het voorstel een

brug over de zee te leggen. Naar de meening van H a n o e m a n zal het apenleger wel in staat zijn om R â w a n a 's sterke vesting te vermeesteren. Op raad van zijn vrienden besluit R â m a den tocht naar L a n g k â te ondernemen en al spoedig is het geweldige apenleger op weg naar het zuiden.

Op het bericht van de nadering van den vijand roept R â w a n a zijn raadslieden bijeen om te overleggen, wat hem te doen staat. Allen zijn er voor, den strijd aan te vangen. Alleen W i b h i s h a n a, R â w a n a's broeder, maant tot voorzichtigheid, wijst op ongunstige voortekenen en geeft den raad om S i t â in vrijheid te stellen. R â w a n a is hierover zeer ontstemd en in heftige bewoordingen verwijt hij zijn broeder, dat deze slechts door nijd en afgunst gedreven wordt: verwanten, zoo meent hij, zijn steeds de meest te vreezen vijanden van vorsten en helden. W i b h i s h a n a voelt zich door deze onbillijke beoordeeling van zijn goed gemeenden raad ten zeerste gekrenkt. Hij ziet wel in, dat hij onder deze omstandigheden niet met R â w a n a samen kan gaan en met vier hem goed gezinde reuzen vliegt hij den oceaan over en voegt zich bij R â m a. Hier verneemt hij, welke moeilijkheden zich voordoen bij het oversteken van de zee en hij geeft R â m a den raad, den zeegod om hulp te vragen. De laatstgenoemde ontbiedt den aap N a l a, den zoon van den bouwmeester der goden W i s w a k a r m a n, en draagt hem op een brug over de wateren te slaan. De apen brengen boomen, steenen en geheele rotsen aan en binnen weinige dagen is de brug gereed en kan het groote leger droogvoets het rijk van R â w a n a binnen trekken.

Zonder tijd te verliezen begeven de strijders zich naar de hoofdplaats van den vijand en omsingelen de vesting. R â w a n a geeft bevel tot een algemeenen uitval en het komt tot een verwoeden strijd tussen de helden van beide legeren. Aan de zijde van R â m a treden vooral op den voorgrond L a k s h m a n a, A n g g a d a en de berenvorst D j â m b a w a n, onder de strijders van R â w a n a onderscheidt zich inzonderheid diens zoon I n d r a d j i t. Deze laatste is zeer bedreven in alle soorten van tooverkunsten en kan zich, zoo vaak hij dit wenscht, onzichtbaar maken.

Het gelukt den geduchten I n d r a d j i t R â m a en L a k s h m a n a levensgevaarlijk te wonden. Er bestaat slechts één middel om hen te redden: op den berg K a i l â s a groeien vier bijzonder geneeskrachtige kruiden, welke bij toepassing op de meest doodelijke wonden een heilzame uitwerking hebben. Op raad van D j â m b a w a n begeeft H a n o e m a n zich terstond op weg om het geneesmiddel te halen. Hij weet echter de kruiden niet te onderscheiden en om er nu zeker van te zijn, dat hij geen verkeerde planten meencemt, brengt hij eenvoudig den geheelen berg naar het slagveld. De uitwerking is terstond waar te nemen: niet alleen R â m a en L a k s h m a n a, maar al de gewonde strijders genezen door de geur van de bedoelde kruiden en zijn zoo weer in staat aan het gevecht deel te nemen.

Een andermaal weet I n d r a d j i t de vijanden door zijn tooverkunsten om den tuin te leiden. Hij voert op zijn strijdswagen een sterk gelijkend evenbeeld van S i t â mee, mishandelt het en slaat haar ten slotte voor de oogen van H a n o e m a n en L a k s h m a n a het hoofd af. Ijlings bericht H a n o e m a n R â m a, dat zijn gade is gedood. De ongelukkige vorst zinkt be-

wusteloos ter aarde. *Wibhîshana* weet zijn vrienden echter spoedig te overtuigen, dat alles slechts bedrog is. Nu wordt de strijd met vernieuwde woede voortgezet en het gelukt *Lakshmana* na een hevig gevecht *Indradjit* te dooden.

Nauw heeft *Râwana* vernomen, dat zijn zoon is gesneuveld, of hij verschijnt zelf op het slagveld en bindt den strijd met *Râma* aan. Dagen en nachten lang wordt het gevecht voortgezet, zonder dat er een beslissing wordt verkregen. Zelfs oordeelen de goden het noodig den in het nauw gebrachten *Râma* hulp te verleenen. Reeds meermalen heeft deze zijn tegenstander het hoofd afgeslagen, maar steeds groeit dit weer aan, zoodat de reuzenvorst telkens ongedeerd uit den strijd komt. Eindelijk gelukt het *Râma* hem het hart te doorboren met een door god *Brahma* zelf geschapen wapen en de geduchte vijand valt zieltogend ter aarde. In het apenleger veroorzaakt deze gebeurtenis groote blijdschap, de reuzen echter slaan verschrikt op de vlucht.

Na den dood van den reuzenvorst wordt *Wibhîshana* door *Râma* tot heerscher van *Langkâ* aangesteld.

Nu laat *Râma Sîtâ* bevrijden en bij zich brengen. Hij deelt haar mede, wat er is gebeurd, maar verstoot haar in tegenwoordigheid van reuzen en apen: hij heeft door zijn overwinning wraak genomen over den hem aangedanen smaad, maar meent, dat een vrouw, die een ander tot zich heeft genomen, niet meer door *Râma* als gemalin kan worden erkend. Daar barst *Sîtâ* los in jammerklachten over de ongerechtvaardigde verdenking en verzoekt *Lakshmana* een brandstapel op te richten, daar haar nu niets anders overblijft dan zich aan den vuurdood over te geven. *Râma* geeft hiertoe zijn toestemming, de brandstapel wordt opgericht en aangestoken en *Sîtâ* stort zich in de vlammen, terwijl zij het vuur oproept als getuige van haar onschuld. Daar verschijnt god *Agni* met het door geen vlammen aangetaste lichaam van *Râma's* deugd-zame gade in de armen, geeft haar aan haar echtgenoot over en deelt hem mede, dat zij ook in *Râma's* paleis rein en onschuldig is gebleven. *Râma* verklaart hierop, dat hijzelf nooit aan de onschuld van zijn gade heeft getwijfeld, doch dat het beslist noodzakelijk was om haar ook in de oogen van het volk geheel van alle smetten te bevrijden.

Na dezen bevredigenden afloop keeren *Râma* en de zijnen, vergezeld van *Hanoema* en de apen, naar *Ayodhjà* terug, waar zij door hun verwanten met open armen worden ontvangen. Nu wordt *Râma* onder het gejubel van het gansche volk tot koning gewijd en in vrede en voorspoed bevordert hij het welzijn van zijn onderdanen.

VII. *Râma's* zonen (*).

Op zekeren dag verneemt *Râma*, dat zijn onderdanen zijn gedrag ten opzichte van *Sîtâ* niet kunnen goedkeuren: men meent, dat het door hem gegeven voorbeeld om een vrouw, die in de

(*) Dit laatste hoofdstuk (*Oettara-Kânda*) behoorde oorspronkelijk hoogstwaarschijnlijk niet tot het gedicht en is later daaraan toegevoegd. Volledigheidshalve wordt de inhoud hier in het kort meegedeeld.

macht van een ander is geweest, weer tot zich te nemen, slecht zal werken op het volk. Râma weet niet anders te doen, dan Sîtâ te verbannen. Laksmana ontvangt de opdracht haar aan de overzijde van de Ganga te brengen. De ongelukkige Sîtâ ondergaat gelaten haar lot, vast overtuigd, dat haar onschuld eens aan het licht zal komen. Zij wordt in de kluisenarij van Wâlmîki opgenomen en schenkt daar het leven aan tweelingen, Koeça en Lawa.

Verscheidene jaren verlopen. De beide jongens zijn onder Wâlmîki's leiding opgegroeid tot volleeerde zangers. Daar verbreidt zich het gerucht, dat Râma een groot paardenoffer zal aanrichten en Wâlmîki begeeft zich met zijn leerlingen op weg, om de plechtigheid bij te wonen. Op zijn aanwijzing dragen Koeça en Lawa het door hem vervaardigde gedicht „Râmâyana” voor. Allen zijn opgetogen van bewondering. Als Râma hoort, dat de beide knapen zonen van Sîtâ zijn, laat hij de bannelinge halen en beveelt haar, zich ten aanhoore van de gansche vergadering door een eed van de op haar rustende verdenking te zuiveren. Nu treedt de groote kluisenaar, onder wiens gastvrij dak zij zoovele jaren heeft doorgebracht, naar voren en verklaart in een plechtige toespraak, dat op Sîtâ niet de minste schuld rust en dat de beide jongelingen Râma's eigen kinderen zijn. De vorst is echter door deze verklaring nog niet bevredigd: hij blijft van de veel geplaagde vrouw den zuiveringseid eischen. Met ter aarde gericht blik en gevouwen handen spreekt Sîtâ daarop: „Zoo waar als ik nooit ook maar een enkele maal aan een anderen man dan Râma gedacht heb, moge mij moeder aarde in haren schoot opnemen! Zoo waar als ik met gedachten, woorden en daden steeds slechts Râma heb vereerd, moge mij moeder aarde in haren schoot opnemen! Zoo waar als mijn woord is en ik nimmer een anderen man dan Râma erkend heb, moge mij moeder aarde in haren schoot opnemen!” Nauw zijn deze woorden gesproken, of daar opent zich de aarde en verrijst een door slangen gedragen troon, waarop moeder aarde is gezeten, die de deugdzame Sîtâ omarmt en met haar in de diepte verdwijnt. Zoo wordt Sîtâ opgenomen in den schoot der aarde, waaruit zij eens geboren werd. Tevergeefs smeekt Râma de godin der aarde om hem zijn gade terug te geven. Slechts god Brahma verschijnt en troost hem met het uitzicht op een hereeniging hiernamaals.

Spedig daarop draagt Râma de regeering over aan zijn beide zonen Koeça en Lawa en wordt in den hemel opgenomen, waar hij weer als Wishnoe heerscht.

MAHABHARATA.

I. Oorsprong van het geslacht der Pândawa's en Kaurawa's.

In het land der Bhārata's (1). in Hâstina-poera, de „olifanten-stad", heerschte koning Çântanoe uit het geslacht van Koeroe. Bij de riviergodin Ganggâ had de vorst een zoon Bhîshma, die tot mederegent en troonopvolger werd gewijd. Bhîshma was een volmaakt held, het toonbeeld van een wijs en rechtvaardig jongeling, bovenal uitmuntend in wetgeleerdheid en bedrevenheid in den wapenhandel.

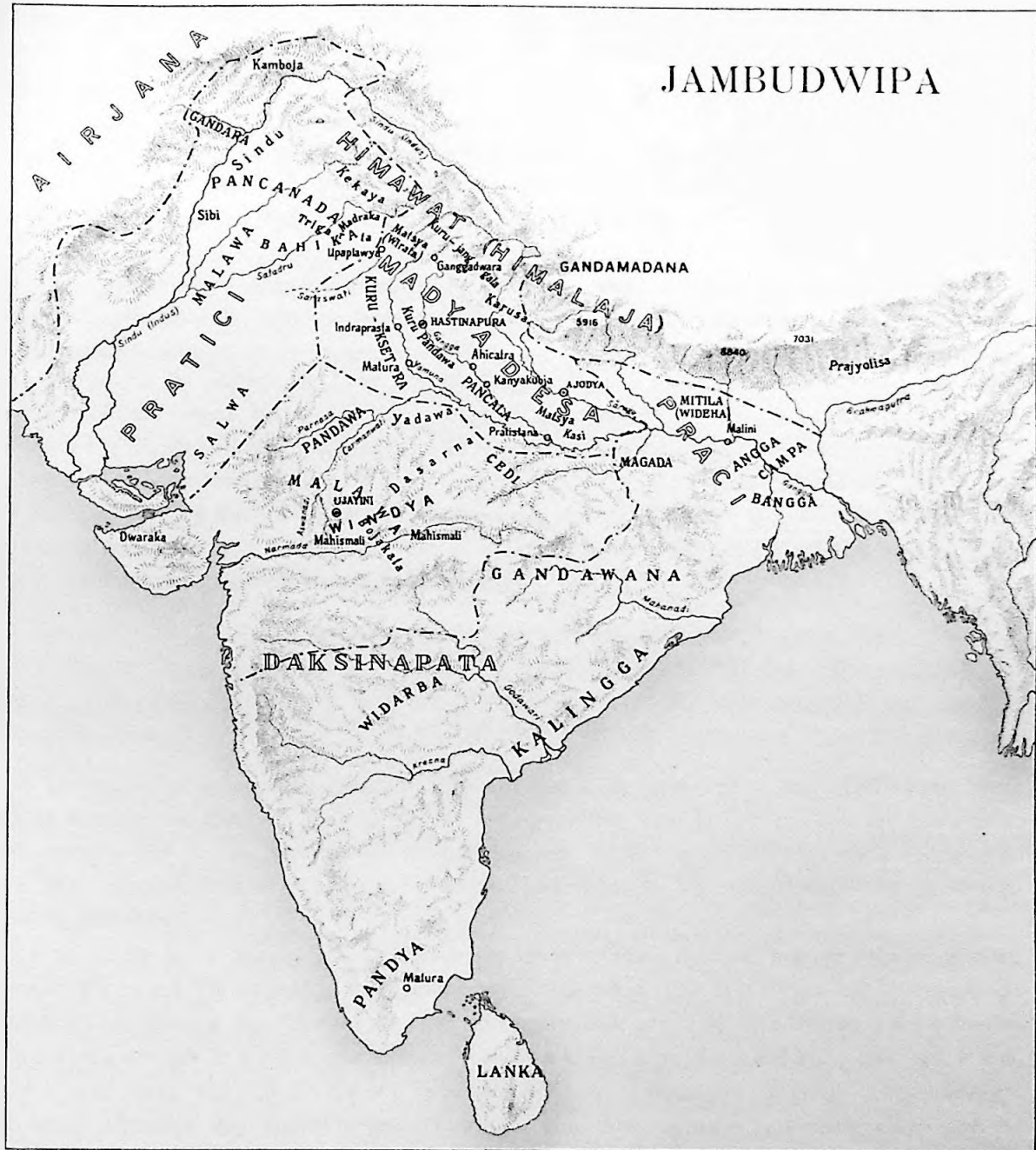
Nu gebeurde het op een dag, dat de vorst aan de oevers der Jamoenâ, een zijrivier van de Ganggâ, kennis maakte met de schoone Satyawatî. Wegens den vischreuk, waarmee zij ter wereld kwam en die haar den bijnaam „Matsya-gandha" (Matsya = visch. Gandha = geur) bezorgde, werd zij veroordeeld om — waarschijnlijk bij wijze van boete — aan de Jamoenâ verblijf te houden en de reizigers over de rivier te zetten. Reeds vóór de kennis-making met Çântanoe had zij hier een ontmoeting met den heiligen wijze Parâçara, die haar verlostte van den haar aangeboren vischreuk — in het vervolg heet zij Gandhawatî, de „welriekende" — en wien zij een zoon schonk, den later als rangschikker van de Weda's en dichter van het Mahâbhârata beroemden Kreshna Dwâipâjana Wyâsa (de eerste naam, welke „zwart" beteekent, heeft betrekking op zijn huidskleur, de tweede op zijn geboorteplaats (dwîpa = eiland) en de derde op zijn arbeid als rangschikker van de heilige weda's (wyâsa, rangschikking). Wyâsa verliet al spoedig zijn moeder om zich aan zelfkastijding en een leven van bespiegeling te wijden. Vóór zijn vertrek deelde hij haar echter mee, dat zij — door aan hem te denken — hem steeds tot zich zou kunnen roepen.

Çântanoe deed aanzoek om de hand van Satyawatî, doch haar vader verbond aan zijn toestemming de voorwaarde, dat de vorst op zich nam haar zoon tot zijn opvolger aan te wijzen. Hiertoe kon Çântanoe, met het oog op Bhîshma, niet besluiten en mistroostig keerde hij huiswaarts. Toen Bhîshma de reden van zijns vaders neerslachtigheid vernam, legde hij vrijwillig de gelofte af, nooit op den troon aanspraak te zullen maken en voortaan als brahmatjâri (door gelofte tot kuischheid verplicht) te zullen leven, zoodat ook geen mogelijke nakomelingen rechten zouden kunnen doen gelden. Zelf voerde hij Satyawatî tot zijn vader.

Uit het huwelijk van Çântanoe en Satyawatî werden twee zoons geboren, Tjitranggada en Witjitrawîrja. Na den dood van den vorst volgde Tjitranggada

(1) Het oorspronkelijk tooneel van de geschiedenis der Pândawa's is het noordelijk deel van Vóór-Indië, inzonderheid de vlakte van Madya-désa, die van den voet van het Himâlaja-gebergte af, zich zuidwaarts langs de oevers van de rivier de Ganggâ en haar takken de Jamoenâ en Sarajoe uitstrekt, tot waar de laatste zich in de hoofdrivier stort. Iets hooger, binnen den samenloop van de Ganggâ en de Jamoenâ, lag Prati-shthâna, de vroegste rijksetel der vorsten van dit geslacht. (Naar Koeroe is genoemd de vlakte Koeroe-ksétra). Later stichtte Hasti, mede aan de Ganggâ, maar nog hooger, niet ver bezuiden het gebergte, een nieuwen rijksetel, Hâstina-Poera of Hâstina, ook Gadja-Poera of Gadjâhwaja geheeten.

JAMBUDWIPA

hem op. Deze overleed kinderloos. Ook zijn jongere broeder, die gehuwd was met *Ambikā* (ook genoemd *Kauçaljā*) en met *Ambālikā*, dochters van den vorst van *Kaçi*, liet bij zijn dood geen kinderen na.

Nu bleef *Bhishma* alleen over als vertegenwoordiger van het geslacht der *Koeroe's*. Zijn gelofte verbood hem om in te gaan op het voorstel van *Satyawati*, die er bij hem op aandrong om de regeering op zich te nemen en de beide weduwen van den laatsten vorst te huwen.

De moeilijkheid werd opgelost door *Wyāsa*, wien werd verzocht om, in overeenstemming met het oud-Indische gebruik, zijn overleden stiefbroeder kinderen te verwekken. Toen de heilige man in kluzenaarsdracht, met de lange haarlokken en den strengen blik, *Ambikā* naderde, sloot deze van schrik de oogen. De haar geschonken zoon, *Dhretarāshtra*, werd blind geboren. *Ambālikā* werd bleek bij het zien van den kluzenaar en zij bracht een blanken zoon, *Pāndoe* (d.i. de „bleek”) genaamd, ter wereld. *Kauçaljā*, door haar schoonmoeder aangespoord om zich andermaal met *Wyāsa* te verbinden, zond in haar plaats een slavine, die moeder werd van *Wyāsa's* derden zoon *Widoera*, d.i. de „Wijze”, de „Verstandige”.

Wyāsa keerde in zijn afzondering terug, maar verscheen later herhaaldelijk aan zijn nakomelingen, wanneer zij raad of troost behoeften.

Pāndoe en Dhretarāshtra.

Zoo bestonden er weer twee stamhouders van het oude geslacht. Het rijksbewind bleef voorloopig in handen van *Bhishma*, die tevens de opvoeding van de drie prinsen ter hand nam. Zij werden onderwezen in alle kunsten en wetenschappen. Alras onderscheidde zich *Dhretarāshtra* door lichaamskracht, *Pāndoe* door bekwaamheid in het boogschieten en *Widoera* door wetgeleerdheid.

Pāndoe, die in de plaats van zijn ouderen, doch blinden, broeder met de regeering werd belast, huwde *Prethā* (*Koentī*), de dochter van den vorst der *Bodja's* en *Mādrī*, de zuster van *Çalja*, koning der *Mādra's*. De eerstgenoemde werd de moeder van *Joedhishthira*, *Ardjoena* en *Bhīma*, de laatste van *Nakoela* en *Sahadéwa*. Nevens *Pāndoe* werden aan deze vijf „*Pāndawa's*” verschillende goddelijke vaders toegeschreven. *Koentī* bezat namelijk een tooverspreuk (mantra), waardoor zij naar verkiezing elken god tot zich kon roepen. Zoo werd *Dharma*, de god der gerechtigheid, de vader van *Joedhishthira*. *Bhīma* was de zoon van *Wājoe*, den onstuimigen god van den wind, *Ardjoena* stamde af van *Indra*, den hemelheer. *Mādrī*, aan wie *Koentī* haar mantra meedeelde, werd bij de *Açwi's*, twee lichtgoden, moeder van *Nakoela* en *Sahadéwa*.

Reeds vóór haar huwelijk met Pāndoe had Koentî, door den wonderdadigen invloed van den Zonnegod, een zoon, Karnā, gebaar. Deze kwam ter wereld met een ondoordringbaar harnas en de gouden oorhangers van zijn goddelijken vader. Op last van Koentî werd hij in een kist op de rivier Aḥwānādî te vondeling gelegd. De kist dreef af naar het land Angga, het gebied van Adhirātha, den vriend en wagenmenner van Dhretarāshtra. Daar werd de jeugdige Karnā verder verzorgd.

Ongeveer gelijktijdig met de Pāndawa's werden te Hāstina uit Gāndhārî, dochter van den vorst der Gandhāra's, geboren de honderd zonen van Dhretarāshtra. De oudste, Doerjodhana of Soejodhana, zag het levenslicht op denzelfden dag als Bhîma. Verder had de vorst bij een slavin een zoon Joejoetsoe, de „strijdvaardige”.

De Pāndawa's groeiden op in de bosschen van den Himālaja, waarheen hun vader zich met zijn beide gemalinnen had begeven. Hier stierf Pāndoe. Mādrî liet zich met zijn lijk verbranden.

III. De jeugd van Pāndawa's en Korawa's.

Na Pāndoe's dood keerde Koentî met haar zoons naar Hāstina terug. De vijf jongelingen werden aan het hof van Dhretarāshtra opgenomen en opgevoed met de zonen van den blinden vorst. Al spoedig ondervonden de laatstgenoemden — die gewoonlijk met den verzamelnaam Kaurawa, d.i. afstammelingen van Koeroe, worden aangeduid — bewijzen van de groote lichaamskracht van Bhîma. Niet alleen moesten alle speelmakkers het tegen hem afleggen bij den worstelstrijd, maar ook gebeurde het, dat hij tien hunner tegelijk onder water hield tot zij op het punt van verdrinken waren of dat hij een boom, waarin eenigen zijner makkers waren geklommen, zóó hevig schudde, dat de vruchtenplukkers tegelijk met de vruchten uit den boom vielen. Inzonderheid Doerjodhana, die in hooge mate zelfzuchtig was, zag met leede oogen Bhîma's kracht met den dag toenemen en besloot den mededinger te doden. Bij gelegenheid van een feest aan de oevers van de Ganggā mengde hij vergif in het aan Bhîma voorgezette voedsel. Toen deze, na het eten van de sprijs, het bewustzijn verloor, wierp Doerjodhana hem in den stroom. Daar werd hij gebeten door een menigte slangen, wier gif het reeds in zijn lichaam aanwezige onschadelijk maakte. Gezond keerde hij tot de zijnen terug. Hoewel hij op aandringen van Widoera en Joedhishthira de zaak verder liet rusten, zonder zich over de behandeling van zijn neef bij diens vader te beklagen, nam Doerjodhana's haat en afgunst van dag tot dag toe.

Onder het toezicht van Bhîshma genoten de prinsen krijgskundig onderricht van twee vermaarde brahmanen, Krepa en diens zwager Drona, die onder hun leerlingen ook telden Aḥwatthāma, den zoon van Drona en Karnā, die voor den zoon van een wagenmenner

doorging. Al spoedig muntten Doerjodhana en Bhîma uit in het hanteeren van de knots, Nakoela en Sahadewa als zwaardvechters, Açwatthâma in het aanwenden van tooverkunsten en Joedhishthira in het gevecht met strijdwagens. Allen werden echter overtroffen door Ardjoena, die inzonderheid uitblonk als hoogschutter.

Aan het einde van den leertijd werd een groote wedstrijd gehouden. Voor een schitterende verzameling van vorsten, vorstinnen en helden legden de jongelingen proeven van hun bekwaamheid af. Een knotsgevecht tusschen Bhîma en Doerjodhana dreigde echter zoo ernstig te worden, dat men de strijdenden moest scheiden. Ardjoena oogstte algemeenen bijval wegens zijn vaardigheid in het boogschieten. Maar ook Karnaliet zich niet onbetuigd en toonde zich in dit opzicht de gelijke van Ardjoena. Deze was daarover zeer ontstemd. Doerjodhana echter omarmde den mededinger van zijn gehaten neef, die tegen dezen bleek te zijn opgewassen en zwoer hem eeuwige vriendschap. Toen daarop Karnaliet Ardjoena tot een tweegevecht uitdaagde, werd hij smadelijk afgewezen wegens zijn onedele afkomst en de zoo feestelijk begonnen vergadering ging in onmin uiteen.

Na dit optreden in het openbaar, waarmede hun leertijd werd afgesloten, trokken de Pândawa's de wereld in en verrichten allerlei heldendaden. Zij kwamen daardoor bij het volk in groot aanzien en werden al spoedig zoo bemind, dat Dhretarâshtra na verloop van een jaar Joedhishthira, den oudsten, die zich door dapperheid, gevoel voor recht en andere deugden onderscheidde, tot troonopvolger aanstelde.

IV. De Pândawa's van het hof verwijderd.

De voorspoed van Pândoe's zonen wekte steeds meer de afgunst van Doerjodhana en zijn broeders. Met Karnaliet en hun oom Çakoeni — een broeder van Gândhârî — stelden zij allerlei middelen in het werk om de Pândawa's te verdringen. Doerjodhana wist zijn al te zwakken vader te overreden om de Pândawa's uit de hoofdstad te verwijderen en hun de stad Wârânâwata, acht dagreizen van Hâstina gelegen, als woonplaats aan te wijzen. Die verwijdering bedekte een nog boosaardiger toeleg. Poerotjana, een vertrouweling van Doerjodhana, werd met een geheimen last naar het oord van ballingschap vooruit gezonden en maakte daar tot ontvangst van de Pândawa's een „lakhuis" gereed, waarvan de wanden met schellak bestreken en met allerlei brandbare stoffen opgevuld waren. Als de vijf broeders zich, onbewust van het hun dreigende gevaar, in dit gebouw ter ruste zouden hebben begeven, moest het heimelijk worden aangestoken. Aan een ontkomen uit het van zeer brandbare stoffen opgetrokken huis was niet te denken.

Widoera echter, die steeds den Pândawa's zeer genegen was, deelde hun in bedek-

te termen den boosaardigen opzet mede. Om geen argwaan te wekken — daar zij vreesden dat Doerjodhana hen bij het mislukken van zijn plan zeker door sluipmoordenaars zou laten dooden — besloten de broeders, zich naar Wāranāwata te begeven en het lakhuis te betrekken. Toen dit in vlammen opging, wisten zij te ontkomen door een onderaardsche gang, welke zij tot dat doel vooraf heimelijk hadden aangelegd. Bij den brand kwamen in de vlammen om de bouwmeester en een vrouw van de laagste kaste met haar vijf zonen, die zich bij het gastmaal bedronken hadden en in slaap gevallen waren. De lijken werden gevonden en voor die der Pāndawa's aangezien, zoodat men algemeen hen voor dood hield. Toen het bericht aan Dhretarāshtra werd overgebracht liet deze dan ook voor hen de gebruikelijke doodenoffers verrichten.

De Pāndawa's dwaalden inmiddels met hun moeder Koentî moede en hongerig in de wouden ten zuiden van de Ganggā rond. Uit de gevaren, waaraan zij in de wildernis bloot stonden, werden zij meermalen gered door Bhîma's groote kracht en ontmbaren moed. Hij droeg hen op zijn sterke schouders, als de tocht hun te zwaar werd, beschermde hen tegen hun vijanden en waakte over hen, als zij in den slaap de verloren krachten trachtten terug te krijgen.

Op hun zwerftocht kwamen zij op een dag in de nabijheid van de woonplaats van den menschen-etenden reuzenvorst Hidimba. Daar Koentî zeer over dorst klaagde, liet Bhîma haar met zijn broeders onder een boom achter en begaf zich op weg om water te zoeken. Bij zijn terugkomst waren allen van vermoeidheid en uitputting in slaap gevallen.

Intusschen heeft de reus de slapenden opgemerkt. Hij zendt zijn zuster Hidimbā op onderzoek uit. Als deze den krachtigen Bhîma ziet, vat zij liefde voor hem op en nadert hem in de gedaante van een schoone vrouw. Zij vertelt hem, welke plannen haar broeder heeft met de slapenden en dat zij uit liefde tot hem bereid is hem te redden. Bhîma antwoordt haar, dat hij er niet aan denkt om ter wille van eigen genoege en veiligheid moeder en broeders aan hun lot over te laten. Hidimbā stelt hem voor de slapenden te wekken: zij zal allen redden, als Bhîma haar slechts wil aannemen. Deze is echter niet te bewegen om de rust van de zijnen, die door den langen tocht en de vele ontberingen zijn afgemat, te storen. Bovendien heeft hij geen hulp noodig: hij voelt zich sterk genoeg om het met den reus alleen klaar te spelen! Terwijl zij nog redetwisten, nadert reeds Hidimba zelf, ongerust over het lang uitblijven van zijn zuster. Hij ontdekt het verraad en wil zijn zuster tegelijk met de vreemdelingen dooden. Hierbij heeft hij echter niet gerekend op de geduchte kracht van Bhîma. Deze weerstaat hem en na een hevige worsteling wordt de reus gedood. Nu wil de zegevierende Pāndawa ook de zuster van zijn aanvaller ter dood brengen. Deze zoekt haar toevlucht bij Koentî en verhaalt haar, hoe zij uit liefde tot Bhîma haar broeder ontrouw is geworden. Op voorspraak van Koentî wordt haar vergund bij de Pāndawa's te blijven, tot zij Bhîma een zoon zal hebben geschonken. Bhîma verwekt bij haar den reus Ghatotkaja, die als jongeling geboren, alle rākshasa's in kracht overtreft.

Met gevlochten hoofdhaar en gehuld in kleederen van boomschors en gazellenhuiden, levende van de jacht en zich tevens met ijver wijdende aan de studie van de heilige weda's, trekken nu de Pāndawa's verder door de wouden. Ten slotte komen zij aan de stad Ekātjakra, waar zij bij een brahmaan hun intrek nemen. Overdag gaan zij, als boetelingen om voedsel bedelend, de huizen langs. 's Avonds wordt het ingezamelde bij Koentî gebracht, die het in twee gelijke deelen verdeelt, waarvan het eene voor Bhîma en het andere voor de overigen is bestemd.

Op een dag zijn Koentî en Bhîma alleen thuis. Daar dringt uit het aangrenzende vertrek luid gemjammer en geschrei tot hen door. Zij hooren hun gastheer, den brahmaan, verklaren, dat het het beste is, als zij allen gezamenlijk den dood ingaan. De zijnen wil hij niet opofferen en zoo hij alleen sterft, zijn de achterblijvenden aan gebrek overgeleverd. Daarop zegt de vrouw, dat zij maar liever moet sterven. Haar echtgenoot kan zeer goed zonder haar voor de kinderen zorgen, terwijl zij zelf daarin te kort zou schieten. Immers: „zooals roofvogels zich op een weggeworpen stuk vleesch storten, zoo handelen de mannen ten opzichte van een van haar gade beroofde vrouw”. Nu mengt zich ook de dochter in het gesprek. Als er iemand moet sterven, dan is zij het. Het is immers algemeen bekend, dat „de zoon den man is als zijn eigen lichaam, de gade is hem als een vriend, doch de dochter is hem een ongeluk”. Terwijl de drie zoo met elkaar aan het spreken zijn, loopt het zoontje op zijn ouders toe met een grashalm in de hand en zegt, dat hij daarmee den reus wel om het leven zal brengen.

Van het oogenblik van ontspanning, dat hierop volgt, maakt Koentî gebruik om binnen te gaan en nadere inlichtingen te vragen. Zij verneemt, dat in de nabijheid van de stad de reus Bakawa woont, die op bepaalde tijden een wagenlading rijst, twee buffels en een mensch van de inwoners eischt. De beurt om zich te offeren is nu aan den brahmaan gekomen, doch de zijnen willen hem niet laten gaan. Koentî stelt het gezin gerust: een van haar zonen zal zeker wel bereid zijn den reus onschadelijk te maken. Daar, de brahmaan er niets van wil weten om zijner gasten aan een zekeren dood prijs te geven, maakt Koentî zich bekend onder voorwaarde, dat hun geheim bewaard zal blijven.

Bhîma is terstond bereid tot een ontmoeting met den reus. Den volgenden morgen begeeft hij zich met den wagen, waarop het voedsel is geladen naar het woud, verorbert zelf alles in het bijzijn van den reus en doodt dezen na een hevige worsteling.

Na eenigen tijd vernamen de Pāndawa's dat er door Kreshnâ of Draupadi, dochter van Droepada, een swayamwara zou worden gehouden, waarbij zij zich uit de verzamelde vorsten en helden een echtgenoot zou kiezen:

Droepada had een zeer sterken boog laten vervaardigen en hoog in de lucht een doel opgericht. Slechts hij, die den boog spannen en het doel treffen kon, zou door Kreshnâ verkoren worden.

Vele vorsten, waaronder de Kurawa's en Karnâ, geven aan den oproep gevolg. Ook

de Pāndawa's besluiten de plechtigheid bij te wonen en mengen zich, nog steeds als brahmanen gekleed, onder de toeschouwers. Na een schitterend feest, waarbij alle aanwezigen vorstelijk worden onthaald, treedt op den zestienden dag onder de gebruikelijke ceremoniën de schoone Kreshnā de vergaderzaal binnen, in de hand houdende de bloemkrans, welke zij straks den uitverkorene onder de vorsten om den hals zal hangen. Met luider stemme roept haar broeder Dhrestadyoemna: „Hoort toe, alle gij vorsten! Hier is de boog, hier zijn de pijlen, daar is het doel! Treft het met de vijf scherpe, luchtdoordringende pijlen! Hij, die zich onderscheidt door edele geboorte, door schoonheid en door kracht en die in staat is het doel te treffen, zal mijn zuster Kreshnā als bruid winnen!”

Beurtelings treden de helden voor en beproeven den boog te spannen, maar aan niemand gelukt het. Daar komt de beurt aan Karnā. Reeds heeft hij den boog gespannen en met vaste hand de pijl op het doel gericht, als Kreshnā uitroept: „Een wagenmenner kies ik niet!” Met een bitteren lach werpt hij den boog weg en trekt zich terug.

Als nu allen hun krachten beproefd hebben en niemand in staat is het doel te treffen, treedt uit de rijen der brahmanen Ardjoena naar voren. Bewonderend rusten de blikken der toeschouwers op de krachtige gestalte van den schoonen jongeling. De verzamelde vorsten echter ergeren zich over het feit, dat een brahmaan met krijgslieden in het krijt durft te treden. Rustig schrijdt de jongeling onder het gemurmel van de verzamelde menigte voort, grijpt den boog, spant dien zonder eenige moeite en drijft de pijlen in het doel. Verheugd reikt Kreshnā hem den krans en volgt hem gewillig naar buiten.

Verbaasd hebben de verzamelde vorsten gadeslagen, wat er is geschied. Hun verwachting dat Droepada wel zal weigeren, zijn dochter aan een brahmaan ten huwelijk te geven, wordt niet vervuld. Men is het er over eens, dat deze aan den geheelen krijgsmansstand aangedane beleediging op den Pantjālavorst dienst te worden gewroken. Ardjoena en Bhīma snellen hem echter te hulp en nemen het op tegen Karnā en Çalja. De laatstgenoemden moeten zich na een heeten strijd overwonnen verklaren en de Pāndawa's begeven zich met Kreshnā naar Koentī's verblijf. Hier verklaart Ardjoena, dat de pas verworven prinses naar overoud gebruik de gemeenschappelijke gade van alle vijf de broeders zal zijn.

Onder de verzamelde mededingers bevond zich ook Kreshnā, vorst van een volksstam der Jādawa's en neef van de Pāndawa's, wier moeder Koentī een zuster van Kreshnā's vader Wasoedewa was. Hij was de eenige, die de Pāndawa's in hun vermomming herkende. Vergezeld van zijn broeder Baladewa begaf hij zich naar de verblijfplaats van zijn bloedverwanten en maakte zich aan hen bekend.

Ook Prins Dhrestadyoemna volgde de Pāndawa's om te onderzoeken, wie eigenlijk de volleerde boogschutter was, die zijn zuster tot echtgenoot kreeg. Uit de door hem in een verborgen schuilplaats opgevangen gesprekken werd het hem duidelijk, dat de vermeende brahmanen tot den krijgsmansstand behoorden. Ijlings bracht hij dit bericht aan zijn vader, die

zich daarover zeer verheugd toonde. Den volgenden morgen werden de Pāndawa's aan het hof genoodigd, waar zij zich bekend maakten. Droepada deelde hun mede, dat het steeds zijn wensch was geweest, Ardjoena tot schoonzoon te hebben. Hoewel hij aanvankelijk weinig ingenomen was met de vijfvoudige echt, waartoe de Pāndawa's besloten hadden, gaf hij toch zijn toestemming tot nakoming van het oude gebruik. In volgorde van den leeftijd werd Kreshnā met elk der vijf broeders in den echt verbonden. Van Vorst Kreshna ontvingen zij kostbare huwelijksgeschenken.

Al spoedig werd het bericht, dat de Pāndawa's nog in leven waren, overal verbreid. Voor Doerjodhana en zijn metgezellen was dit geen blijde tijding, te meer, daar hun neven bij het huwelijk met Draupadī twee machtige bondgenooten hadden verworven: het volk der Pantjāla's en dat der Jādawa's. Er moest een middel worden beraamd om de Pāndawa's voor goed te vernietigen. Doerjodhana achtte het geraden de mededingers door verraad onschadelijk te maken, Karna was echter voor een openlijken strijd. Bhīshma, die werd gesteund door Widoera en Drona, gaf Dhretarāshtra den raad om — liever dan het tot een strijd te laten komen — den Pāndawa's de helft van zijn rijk af te staan en in het vervolg met hen in vrede te leven. De blinde vorst ging op dit voorstel in en wees hun de woestijn Khāndawaprastha als verblijfplaats aan. Daar stichtten zij zich een goed versterkte stad, Indraprastha.

Omtrent de geboorte en de jeugd van Kreshna wordt in het Hariwangca (een aanhangsel van het Mahābhārata van ruim 16000 verzen) het volgende verhaald.

In Mathoerā heerschte de booze vorst Kangsa. Op zekeren dag verscheen hem Nārada, om hem aan te zeggen, dat hij gedood zou worden door den achtsten zoon van Dewakī, een zuster van zijn vader, gehuwd met Wasoedewa. Kangsa besloot op zijn hoede te zijn en den goden de uitvoering van dit vonnis onmogelijk te maken, door eenvoudig alle kinderen van Dewakī te doodden. En zoo brengt hij achtereenvolgens zes kinderen dadelijk na de geboorte om het leven.

Als het zevende kind geboren zal worden, brengt Nidrā, de godin van den slaap, dit uit het lichaam van Dewakī over in dat van Rohini, een andere gemalin van Wasoedewa. Zoo is de knaap, de latere Baladewa of Balarāma, gered.

Weer verwacht Dewakī een kind. Met angst ziet Wasoedewa het tijdstip van de geboorte van het wicht tegemoet. Hij weet geen ander middel tot redding, dan door het dadelijk, nadat het het levenslicht heeft aanschouwd, te verwisselen met een andere zuigeling en kiest daarvoor het pasgeboren dochttertje van Jaçodā, de vrouw van den herder Nanda. De list gelukt. Het meisje wordt door den geweldenaar tegen een rots verpletterd en Dewakī's zoon, de latere Kreshna, vindt onder de herders een veilige schuilplaats.

Reeds als kind verricht Kreshna wonderen van kracht. Met eerbied zien de herders tegen hem op, alle herdersmeisjes zijn op den levenslustigen jongeling verliefd. Wijd en zijd worden zijn heldendaden bekend. Ook Kangsa hoort van hem en laat den knaap naar Mathoerâ komen, om zijn kracht in een strijd met zijn beste worstelaars op de proef te stellen. In zijn hart is hij bevreesd voor den herder, die over bovennatuurlijke macht blijkt te beschikken en hij hoopt hem op deze wijze onschadelijk te maken.

Kreshna komt in de stad en verricht daden, die ieder versteld doen staan. Met gemak spant hij de groote boog van den vorst, waartoe zelfs de goden niet in staat zijn en wel met zooveel kracht, dat deze met donderend geweld in tweeën breekt. Kangsa laat een woesten olifant op den jongeling los: de herder breekt het dier een zijner slagstanden uit en slaat het daarmee dood. De vorst zendt zijn beide krachtigste kampvechters op hem af, maar ook zij leggen het af. Woedend geeft Kangsa last, onverwijld alle herders uit zijn gebied te verjagen. Maar nu stort Kreshna zich als een jonge leeuw op den onverlaat, sleept hem bij de haren over den grond en doodt hem. Zoo is dus Nârada's voorspelling vervuld.

Nog vele daden van kracht en wondermacht worden van Kreshna verhaald. Hij ontvoert Roekmini, dochter van vorst Bhismaka van Widarbha, wat tot een hevigen strijd aanleiding geeft. Kreshna overwint echter al zijn vijanden en vestigt zich met zijn bruid te Dwârakâ. Ook voor een strijd met de goden deinst hij niet terug. Op een dag brengt Nârada hem een bloem van den hemelboom Pâridjata, die Kreshna aan zijn geliefde Roekmini geeft. Dit is niet naar den zin van een van zijn andere gemalinnen, Satyabhâmâ en deze maakt het hem zoo lastig, dat Kreshna haar ten slotte belooft, den heelen boom voor haar te zullen halen. Indra is echter niet bereid, hem den hemelboom af te staan en er ontstaat een verwoede strijd, tot ten slotte de godenmoeder Aditi hen scheidt.

Dit deel van het Hariwangça, het Wishnoeparwan, eindigt met het verhaal van het huwelijk van Kreshna's kleinzoon Aniroedha met Oeshâ, dochter van vorst Bâna, die zich te Dwârawatî vestigen.

V. De Pândawa's te Indraprastha.

Gelukkig en tevreden leefden de Pândawa's met hun gemeenschappelijke gemalin in hun nieuwe woonplaats. Ter voorkoming van onderlinge ijverzucht en twist kwamen zij overeen, dat hij, die een zijner broeders in een vertrouwelijik samenzijn met Draupadî verraste, zich twaalf jaren lang uit hun gezelschap terugtrekken en een leven van kuisheid leiden zou.

Op zekeren dag verscheen aan het hof een brahmaan, wien door roovers al zijn vee ontno-

men was. In heftige bewoordingen beklagde hij zich over de onveiligheid en de onvoldoende bescherming, die de onderdanen van den vorst genoten. Ardjoena besluit terstond, den beroofde te helpen en den inwoners van het rijk te toonen, dat men onder Joedhishthira's bestuur niet ongestraft daden van geweld kan plegen. Zijn wapens hangen echter in het vertrek, waarin zijn oudste broeder zich juist met Draupadî bevindt. Ardjoena staat voor de moeilijkheid om of zijn krijgsmansplicht te verzaken of het samenzijn van zijn broeder met Kreshnâ te storen. Hij kiest het laatste, gaat het vertrek binnen om zijn wapens te halen, straft de roovers en geeft den brahmaan zijn vee terug. Daarop keert hij huiswaarts en deelt Joedhishthira mee, dat hij door het onderhoud van zijn broeder met Draupadî moedwillig te storen, zich niet aan de afspraak heeft gehouden en nu twaalf jaren in ballingschap zal moeten gaan. Ofschoon Joedhishthira hem verzekert, dat hij zich niet in het minst beleedigd gevoelt en zijn broeder het binnentreden onder de gegeven omstandigheden gaarne vergeeft, meent Ardjoena, dat het recht zijn loop moet hebben en hij trekt zich in de wouden terug.

Op zijn omzwervingen brengt de held een bezoek aan Kreshna te Dwârakâ, waar hij met vreugde ontvangen wordt. Juist heeft er in die dagen op den berg Raiwatakâ een groot feest plaats. Met muziek en zang trekken edelen en burgers de stad uit naar de plaats, waar het gegeven wordt. Het gaat er vroolijk toe, vele vorsten, prinsen en prinsessen zijn tegenwoordig, onder hen Baladewa, Kreshna's broeder. Hier ontmoet Ardjoena voor het eerst Soebhadrâ, de zuster van Kreshna. Hij vat lietde op voor de schoone vorstendochter en besluit — op raad van Kreshna — haar te schaken. Nadat Joedhishthira — wien in allerijl een bode gezonden wordt — hiertoe zijn toestemming heeft verleend, wacht Ardjoena, in volle wapenrusting op zijn strijdwagen staande, de door hem begeerde bruid op den terugweg naar Dwârakâ af. Al spoedig ziet hij haar den Raiwatakâ afdalen, maakt zich van haar meester en voert haar op zijn wagen weg. Groote opschudding in Dwârakâ! De woedende Baladewa wil dadelijk den roover nazetten. Kreshna echter weet allen tot kalmte te stemmen. Hij betoogt, dat de Jâdawa's toch wel niet zoo hebzuchtig zullen zijn om de prinses als een stuk vee tegen betaling van een groote som — de bruidschat — af te staan. En daar de kansen bij een swayamwara te wisselvallig zijn, bleef Ardjoena wel niet anders over dan de begeerde prinses met geweld te ontvoeren. Het beste is, Ardjoena uit te noodigen terug te keeren; zich met hem te verzoenen en het huwelijksfeest te vieren. Aldus geschiedt.

Nadat de twaalf jaren van ballingschap verlopen zijn, keert Ardjoena met zijn geschaakte bruid naar Indraprastha terug. Het misnoegen van Draupadî bij de ontmoeting van haar mededingster wordt bezworen, doordat Soebhadrâ zich bereid verklaart, haar als dienstmaagd te volgen.

Soebhadrâ schonk Ardjoena een zoon, Abhimanyoe, die de lieveling van zijn vader en zijn oom werd. Ook bij Draupadî had Ardjoena, evenals elk van zijn broeders, een zoon. Door het bedoelde huwelijk werd de Pândawa nog nauwer dan vroeger het geval was met vorst Kreshna verbonden.

Toen de beide vrienden eens tezamen waren, kregen zij bezoek van den vuurgod *Agni*, die hun hulp vroeg om het *Khândawawoud* te verbranden. De god had zich namelijk bij een groot offer door het verorberen van de vele offerspijzen de maag bedorven en *Brahma* had hem voorgeschreven om — ter genezing van zijn kwaal — het genoemde woud te vernietigen. Het gelukte hem echter niet dit voorschrift ten uitvoer te brengen. Telkens als hij de boomen in vlam had gezet, kwamen de dieren van het woud en bluschten den brand. Dit laatste nu moesten *Ardjoena* en *Kreshna* voorkomen. *Agni* verschaftte hun voor dit doel krachtige wapens: *Ardjoena* ontving den boog *Gândîwa* met twee onuitputtelijke pijlkoekers benevens een schoone, met sneeuw witte paarden bespannen strijdswagen, waarop een banier wapperde met een aap als embleem. *Kreshna* kreeg de beschikking over een steeds zeker treffende werpschijf en een machtige knots. Toen nu de vuurgod het *Khândawawoud* weer in brand stak, stonden de beide helden gereed om alle dieren, die zich uit de vlammen trachtten te redden, te doden. Slechts den demon *Maya*, een groot kunstenaar, spaarden zij. Als dank voor de hem bewezen gunst bouwde deze voor *Joedhishthira* een zeer kostbaar en kunstig ingericht paleis.

Na eenigen tijd besloot *Joedhishthira*, in overleg met *Kreshna*, tot het houden van het groote offer der konings-wijding. Alvorens hiertoe te kunnen overgaan, diende hij zich een wereldrijk te stichten, daar slechts een over alle naburige vorsten heerschend veroveraar tot het aanrichten van dit offer gerechtigd was. *Bhîma* doodde den machtigen vorst van *Magadha*, daarna bracht *Ardjoena* de rijken in het noorden, *Bhîma* die in het oosten, *Sahadewa* die in het zuiden en *Nakoela* die in het westen onder *Joedhishthira*'s heerschappij, zoodat deze een waar wereldrijk aan zich onderworpen zag.

Nu kon het groote offer plaats vinden. Talrijk waren de vorsten, die tot bijwoning van de plechtigheid werden uitgenoodigd en groote pracht en praal werd daarbij ten toon gespreid. Onder de gasten bevonden zich ook de *Kaurawa*'s.

Toen na het einde van de plechtigheid alle genoodigden naar hun land terug keerden, bleven *Doerjodhana* en zijn oom *Çakoeni* nog eenigen tijd in het paleis van hun neef vertoeven, om het onovertroffen bouwwerk in alle deelen te bezichtigen. Hierbij had *Doerjodhana* allerlei ongelukken. Een kristallen vloer hield hij voor een vijver en hij bemerkte eerst zijn vergissing, toen hij zich tot het nemen van een bad te water wilde begeven. Daarentegen zag hij een werkelijke vijver voor een vasten vloer aan, wat hem een nat pak bezorgde, tot groot vermaak van *Bhîma* en *Ardjoena*, die zich over hun neef vroolijk maakten. Met het hart vol nijd en bitterheid keerde *Doerjodhana* naar *Hâstina poera* terug.

VI. Het dobbelspel.

Doerjodhana kon den ondervonden smaad niet vergeten. In bittere woorden deelde hij aan Çakoeni zijn plan mee om — nu hij geen middel zag om de Pāndawa's te vernederen of hun in macht en roem te evenaren — een eind aan zijn leven te maken. Çakoeni weet echter een uitweg. Hij doet het voorstel om de Pāndawa's tot bijwoning van een dobbelspel uit te noodigen. Hij, Çakoeni, een meester in het spel, neemt op zich Joedhishtira zijn geheele rijk af te winnen.

Dit lijkt den verbitterden vorstenzoon en onverwijld begeven beiden zich naar Dhretarāshtra om diens toestemming te vragen. Deze wil in het begin niets van het voorstel weten en wenscht in elk geval eerst overleg te plegen met den wijzen Widoera. Doerjodhana merkt op, dat Widoera niet onpartijdig is, aar deze steeds de zijde der Pāndawa's kiest en ten slotte laat de oude, zwakke vorst zich overreden om zijn toestemming tot het snoode plan te geven. Widoera ontvangt opdracht om de Pāndawa's tot het dobbelspel uit te noodigen. Alvorens te vertrekken, heeft hij nog een onderhoud met den vorst, wien hij niet verheelt, dat, naar hij voorziet, dit dobbelspel groote gevolgen zal hebben. Ook Dhretarāshtra heeft een voorgevoel van naderend onheil. Hij meent echter, dat het lot zijn loop hebben moet. Met een bezwaard hart gaat Widoera op weg naar Indraprastha. Joedhishtira neemt, hoewel met tegenzin, de uitnoodiging aan en, vergezeld van Draupadī en de overige vrouwen, begeven de Pāndawa's zich naar Hāstina, waar zij door hun verwanten met grooten luister en zeer vriendelijk ontvangen worden.

Reeds den volgenden morgen zal met het spel een aanvang worden gemaakt. Vergezeld van zijn broeders treedt Joedhishtira de speelzaal binnen, waar hij de Kaurawa's reeds verzameld vindt. Çakoeni, die, als volleerd speler, de leiding op zich genomen heeft, noodigt Joedhishtira uit tot het spel, deze bepaalt zijn inzet en — verliest. Achtereenvolgens zet hij al zijn schatten en bezittingen op het spel, zijn wagens, olifanten, paarden, slaven en slavinnen — en telkenmale verliest hij. Nog eenmaal beproeft Widoera het naderend onheil af te wenden door Dhretarāshtra te verzoeken een einde aan het spel te maken. In heftige bewoordingen verwijft Doerjodhana zijn oom, dat deze zich als verrader gedraagt door steeds ten gunste van de vijanden van zijn geslacht op te treden. Het beroep van Widoera op den zwakken Dhretarāshtra blijkt te vergeefs te zijn. Spottend vraagt Çakoeni Joedhishtira, of hij nog iets heeft in te zetten. In wilden hartstocht voor het spel waagt deze al wat hem nog overblijft, zijn runderen, zijn stad en zijn land, tot zelfs zijn geheele rijk en — verspeelt wederom alles. Door Çakoeni aangehitst, offert hij ook zijn broeders op en speelt eindelijk om zich zelf. Weer is het lot hem ongunstig: Çakoeni wint ook dezen inzet. Als hij alzoo alles verloren heeft, merkt Çakoeni honend op, dat hij zichzelf niet had behoeven te verspelen, er is hem immers nog een schat overgebleven: Draupadī, de vorstendochter van Pantjāla. Tot ontzetting van de aanwezigen verklaart Joedhishtira ook dezen in-

zet te wagen. In spanning wordt door allen het vallen van de steenen afgewacht: ook ditmaal heeft Çakoeni voor zijn meester het spel gewonnen!

Lachend verzoekt Doerjodhana aan Widoera om Draupadî te halen: met het dienstpersoneel zal zij in het vervolg de kamers vegen! Widoera vermaant hem door zijn gedrag niet den ondergang van het Kaurawa-geslacht uit te lokken. Draupadî is immers niet tot slavin geworden: Joedhishthira heeft haar eerst ingezet, toen hij zichzelf had verspeeld, waardoor hij alzoo de beschikking over zijn gemalin had verloren. Doerjodhana slaat hierop geen acht en zendt een bode om Kreshnâ te halen. Deze laat vragen, of Joedhishthira eerst zichzelf dan wel eerst zijn gemalin heeft verspeeld. Als antwoord ontvangt zij het bevel om onverwijld in de speelzaal te verschijnen en zelf de vraag te stellen aan de daar aanwezigen. De geplaagde vrouw weigert te verschijnen. Nu wordt Doeççâsana gezonden om haar, desnoods met geweld, in de vergadering te brengen. Bij de haren wordt de ongelukkige in de zaal gesleept. In bittere woorden klaagt zij, dat niemand, zelfs niet Bhîshma of Drona, het voor haar opneemt. Een blik vol vertwijfeling treft de Pândawa's. Nu kan Bhîma z'ch niet langer inhouden. Hij overstelpt Joedhishthira met bittere verwijten en staat reeds op het punt om zich op hem te werpen, als Ardjoena tusschen beiden treedt en hem onder het oog brengt, dat Joedhishthira steeds als de oudste moet worden geëerd. Daar laat een der jongere broeders van Doerjodhana, Wikarna, zich hooren en dringt er op aan, dat die vraag, of Draupadî ten rechte door Joedhishthira op het spel is gezet, door de aanwezigen worde beantwoord. Als allen zwijgen, beantwoordt hijzelf de vraag ontkennend. Karnae echter verklaart daarop, dat de Kaurawa's alles hebben gewonnen, alzoo ook de gemalin der Pândawa's. Zelfs de kleederen komen hun niet meer toe. Op het hooren van deze woorden leggen de Pândawa's de bovenkleederen af, terwijl Doeççâsana op Draupadî toetreedt en haar de kleederen van het lichaam tracht te scheuren. Op haar bede voorziet echter god Wislnoe haar telkenmale, als de kleederen haar worden afgerukt, van een nieuw gewaad. Bhîma vervloekt den onverlaat, die de edele Draupadî geen vernedering spaart, met de woorden: „Moge ik nimmer tot mijn voorvaderen verzameld worden, indien ik niet volvoer, wat ik heb gezworen: indien ik niet in den strijd dezen dwazen en misdadigen uitgeworpene der Bhârata's de borst openrijt en zijn bloed drink!”

Met ontzetting is deze vloek door de aanwezigen gehoord. Tevergeefs dringt Widoera er nog eens op aan, de reeds meermalen gestelde vraag te beantwoorden. Tevergeefs smeekt Draupadî om een beslissing. Zelfs de zoo met wet en recht vertrouwde Bhîshma weet niet anders te zeggen, dan dat het recht een lastig ding is en dat in deze wereld macht vóór recht gaat. Joedhishthira is als een toonbeeld van rechtvaardigheid bekend: laat hij zelf de zaak uitmaken. Spottend dringt ook Doerjodhana bij Joedhishthira er op aan, zijn meening te zeggen. En nu deze nog steeds zwijgt en als in gedachten verzonken blijft zitten, laat Doerjodhana zich verleiden om den Pândawa's de grofste belediging aan te doen: voor de oogen van Draupadî ontbloot hij zich de linker dij. Daar doet Bhîma de verschrikke-

lijke gelofte: „Nimmer zal B h î m a met zijn vaderen vereenigd worden, indien hij niet in den strijd deze dij met de knots verplettert!”

In D h r e t a r â s h t h r a's paleis worden het gehuil van den jakhals en andere onheilspellende teekenen gehoord. Hierdoor verschrikt, voelt eindelijk de oude vorst zich verplicht, in te grijpen. In heftige woorden laakt hij het gedrag van D o e r j o d h a n a. D r a u p a d î tracht hij tot kalmte te brengen en hij vergunt haar een wensch uit te spreken. Zij verzoekt om de vrijlating van J o e d h i s h t h i r a. Zij mag een tweeden wensch doen en uit het verzoek om de overige P â n d a w a's de vrijheid te hergeven. Als haar een derde wensch wordt toegestaan, is het antwoord, dat zij niets meer te verlangen heeft, daar de P â n d a w a's, zoodra zij hun vrijheid hebben herkregen, zich zelf wel zullen verschaffen, wat hun nog ontbreekt. Spottend merkt K a r n a op, dat D r a u p a d î de boot vormt, waarop de P â n d a w a's zich hebben gered. Weer ontsteekt B h î m a in woede en hij maakt zich gereed, om alle K a u r a w a's op staanden voet te vernietigen. A r d j o e n a houdt hem echter terug en J o e d h i s h t h i r a verbiedt hem den strijd.

D h r e t a r â s h t r a maakt een eind aan de zaak, door J o e d h i s h t h i r a zijn rijk terug te geven met het verzoek, al het gebeurde te vergeten, waarop de P â n d a w a's naar I n d r a p r a s t h a terug keeren.

Nauwelijks zijn de P â n d a w a's vertrokken of D o e r j o d h a n a, D o e ç ç â s a n a en Ç a k o e n i bestormen den ouden vorst met verwijten, houden hem voor, hoe de zoo diep beledigde P â n d a w a's van nu af op wraak bedacht zullen zijn en halen hem over zijn toestemming te geven tot het houden van een tweede dobbelspel. Ditmaal zal hij, die het spel verliest, twaalf jaren lang uit de samenleving verbannen worden en in de wouden doorbrengen en in het dertiende jaar in de een of andere streek onder de menschen verblijf houden, zonder zich bekend te mogen maken, terwijl het hem eerst in het veertiende jaar vergund zal zijn onder zijn landgenooten terug te keeren. Mocht hij het ongeluk hebben, in het dertiende jaar herkend te worden, dan begeeft hij zich opnieuw in een twaalfjarige ballingschap.

Ondanks de waarschuwing van zijn gemalin G â n d h â r î, geeft D h r e t a r â s h t r a zijn toestemming en onmiddellijk wordt den P â n d a w a's een bode nagezonden. J o e d h i s h t h i r a gaat op de uitnoodiging in, de broeders keeren terug naar H â s t i n a. Een nieuw spel begint en — de P â n d a w a's verliezen ook nu. Daarmee is het vonnis hunner dertienjarige ballingschap geteekend.

In antilopenhuiden gekleed maken de P â n d a w a's zich gereed om de wouden in te trekken, bespot en gehoond door D o e r j o d h a n a en D o e ç ç â s a n a. Ook nu kan B h î m a zich niet weerhouden wraak te zweren: zooals zij met hun stekelige woorden hem en zijn broeders het hart wonden, zoo zal hij hen later in den strijd de borst doorboren. En nog eens herhaalt hij zijn eed, dat hij later het bloed van D o e ç ç â s a n a zal drinken. Op gelijke wijze spreken de overige P â n d a w a's: A r d j o e n a zal K a r n a, S a h a d e w a Ç a k o e n i en N a k o e l a de nog overgebleven

zonen van Dhretarāshtra dooden. Alleen de zachtmoedige Joedhishthira laat zich niet verleiden tot het uiten van bittere woorden en verwenschingen. Hij neemt op de hartelijkste wijze afscheid van Bhishma, Dhretarāshtra en de overige Kaurawa's en inzonderheid van Widoera, bij wien Koentî haar intrek neemt. Draupadî is besloten de ballingen te volgen.

Als de Pāndawa's zijn vertrokken en allerlei onheilspellende voortekenen worden vernomen, heeft Dhretarāshtra bitter berouw over zijn zwakheid.

VII. De twaalfjarige ballingschap.

Een groot aantal ingezetenen van Hāstinapoera deed den Pāndawa's uitgeleide en slechts met moeite kon Joedhishthira hen bewegen terug te keeren. Toch zetten nog verscheidene brahmanen den tocht met de broeders voort. Om dit groote gezelschap te voeden ontving Joedhishthira van den zonnegod een koperen ketel, welke steeds voedsel voor allen bevatte. Zoo ging de tocht verder naar het noorden, waar zij in het Kāmyaka-woud aankwamen.

Intusschen had Dhretarāshtra een onderhoud met Widoera, die hem aanriede de Pāndawa's terug te roepen en zich met hen te verzoenen. Vertoornd zond de oude vorst zijn broeder weg. Widoera begaf zich naar het Kāmyaka-woud en verhaalde den Pāndawa's het voorgevallene. Spoedig echter had de oude vorst berouw over zijn heftigheid en zond zijn wagenmenner Sandjaja om Widoera terug te roepen, waarop een volledige verzoening tusschen de broeders volgde.

Op het hooren van het bericht van de ballingschap gingen vele vrienden der Pāndawa's hen in het woud bezoeken. Een der eersten was Kreshna, die tijdens het dobbelspel in een oorlog was gewikkeld, waardoor hij zijn vrienden bij die voor hen zoo noodlottige gebeurtenis niet met raad had kunnen bijstaan. Nu doet hij het voorstel om Doerjodhana te beoorlogen en Joedhishthira door macht van wapens weer in zijn koningschap te herstellen. Hoewel ook Draupadî onder verwijzing naar den haar aangedanen smaad hierop aandringt, gaat Joedhishthira niet op het voorstel in, daar hij aan zijn eens gegeven woord getrouw wil blijven. De onstuimige Bhîma kan zich bij deze beslissing niet neerleggen. Hij verwijt zijn broeder lafheid en wijst er op, dat strijd de voornaamste plicht van den krijgsman is. Reeds zijn dertien maanden verlopen met niets doen: Laat Joedhishthira dit tijdsverloop voor even zooveel jaren rekenen, of anders — indien hij dit niet met zijn geweten overeen kan brengen — door een zoenoffer de tengevolge van woordbreuk op hem rustende schuld te niet doen. Joedhishthira antwoordt, dat voorzichtigheid geboden is met het oog op de machtige raadslieden en bondgenooten der Kaurawa's: Bhishma, Drona, Krepa en Karna. Als om aan dit bezwaar tegemoet te komen verschijnt op dit oogenlik de oude wijze Wyāsa met de mededeeling, dat Ardjoena van de goden hemelsche wapens kan verkrijgen, waardoor den Pāndawa's de overwinning verzekerd is.

Spoedig daarop wordt Ardjoena naar Indra gezonden, om de wonderkrachtige wapens te halen. Op zijn tocht naar Indra's verblijf ontmoet hij in den Himālaja den hemelheer in de gedaante van een kluzenaar. Indra verwijst hem naar Çiwa en zegt hem dezen toestemming tot het afgeven van de verlangde wapens te vragen. Nu oefent Ardjoena strenge askese, waarop Çiwa hem verschijnt in de gedaante van een Kirāta, een ruwen bergbewoner. Een hevige strijd ontstaat tusschen deze beiden, tot ten slotte Çiwa zich bekend maakt en den Pāndawa de zoo begeerde wapens verschaft. Bovendien ontvangt hij ook van de wereld-wachters Yama, Waroena en Koëbera krachtige wapens. Ten slotte voert Mātali, Indra's wagenbestuurder, hem naar het godenverblijf, waar hij vijf jaren doorbrengt en onderricht geniet in zang en dans.

Gedurende Ardjoena's afwezigheid zetten de vier broeders hun tocht voort. Op een dag spreekt Draupadī haar verlangen naar hemelsche lotusbloemen uit. Bhîma neemt op zich, die voor haar te gaan halen. Hij gaat de wildernis in en komt — onder aanhoudenden strijd met olifanten en leeuwen — aan een plaats, waar de apenvorst Hanoman hem den weg verspert. Bhîma gelast hem, uit den weg te gaan, doch de aap houdt zich ziek en verzoekt den ongeduldigen Pāndawa maar even zijn staart op zij te schuiven, om door te kunnen gaan. Tot zijn verbazing bemerkt Bhîma, dat hij hiertoe niet in staat is en nu maakt de aap zich lachend bekend als de uit het Rāmāyana bekende Hanoman. Met blijdschap ziet Bhîma, dat hij zijn broer voor zich heeft (Hanoman is een aangenomen zoon van den windgod). Deze geeft hem nu de noodige aanwijzingen omtrent de plaats van Koëbera's tuin en na een hevigen strijd met de bewakers van den lusthof gelukt het Bhîma de bloemen voor Draupadī machtig te worden.

Verder en verder zwerven de Pāndawa's onder veel ontberingen door de wouden, levend van wat de jacht hun opbrengt en van de vruchten en boomwortels, die zij op hun tocht vinden. Ardjoena's lang uitblijven baart hun veel zorg en zij begeven zich op weg om te trachten hem te vinden. Na het doorleven van velerlei avonturen komen zij in het vijfde jaar van Ardjoena's afwezigheid aan den godenberg Kailāsa. Hier voegt de lang verwachte broeder, op Indra's wagen gezeten, zich bij de zijnen. Groote vreugde heerscht er over het wederzien en veel is er te verhalen over alles, wat in de verlopen jaren is voorgevallen. Vier jaren, die als een enkele nacht voorbij gaan, leven de Pāndawa's nu in deze hemelsche omgeving. Ten einde niet van hun aardsche zorgen en moeilijkheden te worden afgeleid, besluiten zij ten laatste den godenberg te verlaten.

In het Kāmya-kawoud teruggekeerd, ontvangen de broeders nogmaals bezoek van Kreshna, die er, evenals bij de vorige ontmoeting, op aandringt, dat zij zich zullen toerusten ten strijde, doch evenals vroeger verzekert Joedhishtira, dat hij niet vóór het verstrijken van het dertiende jaar aan een strijd kan denken.

Intusschen ontvangt ook koning Dhretarāshtra bericht over de ballingen.

Een brahmaan, die hen heeft bezocht, beschrijft den vorst hun kommervolle omstandigheden en verhaalt, hoe inzonderheid *Draupadî* heeft te lijden van de vele ontberingen, waaraan zij zijn blootgesteld. Met smart en onder bitter berouw over het gebeurde verneemt de oude vorst deze tijding. *Doerjodhana* echter verheugt zich over wat hij verneemt en, door *Çakoeni* en *Karna* daartoe aangezet, besluit hij zijn neven in hun ballingschap te bezoeken, om van het aanschouwen hunner ellende te kunnen genieten. Daar hij wel vermoedt, dat zijn vader met dit plan weinig ingenomen zal zijn, geeft hij voor, de in de nabijheid van het woud gevestigde vee-kralen te willen bezichtigen, het vee te gaan tellen en de jonge kalveren te merken. Met groot gevolg begeeft hij zich op weg en na de kudden te hebben bezocht geeft het gezelschap zich over aan de genoegens van de jacht. In de nabijheid van de verblijfplaats der *Pândawa's* gekomen, geraken zij in strijd met een *gandharwa*-leger, waarbij *Doerjodhana* gevangen wordt genomen. Ten einde raad ijlen zijn metgezellen naar de *Pândawa's* om hulp te vragen. De edele *Joedhishthira* is terstond bereid, zijn bloedverwanten te helpen en na een verwoed gevecht met de *gandharwa's* gelukt het den *Pândawa's* om *Doerjodhana* te bevrijden. Diep beschaamd over dien afloop van den tocht, welken hij zich zoo geheel anders had voorgesteld, neemt *Doerjodhana* het besluit om zich zelf het leven te benemen. Slechts met moeite gelukt het den zijnen, om hem hiervan terug te houden.

Karna kan zich bij het gebeurde niet neerleggen en besluit tot elken prijs de *Pândawa's* te krenken. Hij onderneemt een veroveringstocht naar de omliggende landen om voor *Doerjodhana* de wereldheerschappij te verkrijgen. Hij onderwerpt verscheidene volken en er wordt besloten de overwinning met een groot offer te vieren. Daar het offer der koningswijding in dezelfde familie slechts eenmaal kan worden gebracht, wordt een aan den god *Wishnoe* gewijd offer aangericht. De *Pândawa's*, toi het bijwonen der plechtigheid uitgenoodigd, verontschuldigen zich. *Bhîma* neemt deze gelegenheid te baat om nog eens een bedreiging ten opzichte van de *Kaurawa's* uit te spreken.

In het laatste jaar van hun ballingschap dreigde den *Pândawa's* nog een groot verlies. Toen op zekeren dag de broeders op de jacht waren, kwam de *Sindhoevorst Djayadratha* hun verblijfplaats voorbij, bemerkte de zonder bescherming achtergebleven *Draupadî* en voerde haar mee. Hoewel het den vijf helden gelukte, hun gemalin weer terug te halen — *Joedhishthira* schenkt den vrouwenroover edelmoedig het leven — konden zij toch de hen overmeesterende droefheid niet onderdrukken. Inzonderheid *Joedhishthira* deed zich bittere verwijten over het ongeluk, dat hij door zijn handelingen over de broeders en over de geliefde *Draupadî* had gebracht. Met schrik en angst in het hart dacht hij aan den machtigen vijand, dien zij in *Karna* te bestrijden zouden hebben. Om hem van deze bezorgdheid te bevrijden, begaf *Indra* zich in de gedaante van een brahmaan tot den gevreesden *Karna* en verzocht dezen, hem het ondoordringbaar harnas en de onkwetsbaar makende ooringen, waarmede hij geboren was, af te staan. *Karna*, die aan een brahmaan niets kan weigeren, sneed zich, zonder een spier te vertrekken, het

gevraagde van het lijf en ontving ter vergoeding een nooit missende speer, die hij echter slechts in het grootste gevaar tegen één enkelen vijand gebruiken mocht.

Verdrietig over den roof van *Draupadî* verlieten de *Pândawa's* het *Kâmyakawoud* en begaven zich naar *Dwaitawana*, waar zij het laatste avontuur hunner twaalfjarige ballingschap beleefden.

Een door het woud snellende antilope voerde met haar gewei het hout weg, waarmee een brahmaan bezig was offervuur te ontsteken. Op verzoek van den offeraar zetten de broeders het dier na, doch het gelukte hun niet het hout terug te brengen. Moe en afgemat van de vervolging gaven zij eindelijk de jacht op en zagen uit naar water om hun brandende dorst te lesschen. *Nakoela* ging er op uit en kwam aan een vijver met helder frisch water. Toen hij wilde drinken, vernam hij echter de stem van een onzichtbaren geest, een yaksa, die hem toeriep: „Dit water behoort mij, vriend. Beantwoord eerst mijn vragen, daarna kunt ge drinken!” Zonder op deze woorden acht te slaan liep de *Pândawa* op het water toe en leschte zijn dorst er mee, maar op hetzelfde oogenblik stortte hij levenloos ter aarde. Ook *Sahadewa*, uitgezonden om zijn broeder op te sporen, onderging dit lot. Nu zond *Joedhisthira Ardjoena*, wien hetzelfde trof en ten slotte *Bhîma*, die tevergeefs trachtte, met den onzichtbaren geest den strijd aan te binden en die ook, na van het water gedronken te hebben, dood neerviel.

Ten slotte gaat *Joedhisthira* zelf er op uit, vindt tot zijn ontzetting zijn broeders dood, gaat naar den vijver om te drinken en verneemt dezelfde woorden. Hij verklaart zich bereid om de vragen te beantwoorden. Nu ontspint zich een vraag- en antwoordspel, waarin ongeveer de geheele zedenleer ter sprake komt. Zoo vraagt de yaksa onder meer: „Wie is de moeilijk te overwinnen vijand en welke is de eindelooze krankheid? Wie geldt voor goed en wie voor slecht?”. De wijze *Pândawa* antwoordt hierop: „De toorn is de moeilijk te overwinnen vijand, gierigheid is een eindelooze ziekte. Wie jegens alle wezens welwillend is, die geldt voor goed, slecht is hij, die geen erbarmen kent.” Een andere vraag luidt: „Waarin, o vorst, bestaat het brahmaanzijn: in de afkomst, in den levenswandel, in het lezen der weda's of in geleerdheid?” Het antwoord is: „Noch de afkomst, noch het wedalezen of de geleerdheid vormen den waren brahmaan, maar alleen een goede levenswandel. Meer dan ieder ander moet de brahmaan op zijn handel en wandel letten. Zoo lang zijn goede levenswandel onverzwakt wordt volgehouden, blijft hijzelf onverzwakt, laat hij den goeden levenswandel varen, dan is het met hem zelf gedaan. Leermeesters en leerlingen en zij, die de wetenschappen bepeinzen, dwazen zijn zij allen, indien zij hun hartstochten vrij spel laten. Wie zijn plicht doet, dat is de ware wijze. Een booswicht, die alle vier de weda's kent, staat niet hooger dan een *çoedra*. Hij, die zijn zinnen in bedwang heeft, ook al volbrengt hij geen ander dan het vuur-offer, hij is een brahmaan!”.

De yaksa is zoo ingenomen met de antwoorden van *Joedhisthira*, dat hij aan een van diens broeders het leven wil schenken. *Joedhisthira* kiest daarvoor *Nakoela*, daar er dan van elk der beide echtgenooten zijns vaders een zoon in leven zal zijn. Deze keus draagt de

goedkeuring van den yaksa weg en, om zijn ingenomenheid daarmede te betuigen, roept hij alle broeders in het leven terug. Nu blijkt, dat de onzichtbare geest niemand anders is dan god *Dharma*, de vader van *Joedhishtthira*. De god staat er voor in, dat de *Pândawa's* in het nu aanbreekende dertiende jaar hunner ballingschap onbekend zullen blijven.

VIII. Het verblijf te *Wirâta*.

Zoo was dan nu het laatste jaar der ballingschap aangebroken. De *Pândawa's* besloten dezen tijd onder andere namen en vermomd door te brengen aan het hof van *Wirâta*, den vorst der *Matsya's*. In een boom bij een kerkhof in de nabijheid der stad verborgen zij hun wapenen en nu gingen zij ieder afzonderlijk hun diensten aanbieden aan den vorst.

Het eerst begaf *Joedhishtthira* zich op weg naar de stad. Hij gaf zich uit voor een volleerd dobbelspeler en werd aangenomen om den vorst gezelschap te houden. *Bhîma* kreeg een betrekking als kok, *Ardjoena* werd onder den naam *Brehannalâ* aangesteld als leermeester in het dansen van 's konings dochter *Oetarâ*, *Nakoela* werd stalmeester en *Sahadewa* opzichter van 's vorsten veestapel, terwijl eindelijk *Draupadî* in dienst trad als kamermeisje van de koningin.

Al spoedig werden de diensten van de broeders zeer op prijs gesteld, inzonderheid nadat *Bhîma* in een ter eere van den god *Brahma* gehouden wedstrijd den beroemden atleet *Djîmoêta* had gedood.

Deze goede gang van zaken zou bijna verstoord zijn geworden door een gebeurtenis, waarbij *Draupadî* buiten haar wil werd betrokken. Het oog van den veldheer *Kîntjaka*, een zwager van den vorst, viel op de schoone dienstmaagd van zijn zuster en hij trachtte haar in zijn macht te krijgen. Reeds bij haar in dienst treden had *Draupadî* echter medegedeeld, dat zij de gemalin van vijf *gandharwa's* was en dat zij deze in geval van nood tot zich kon roepen. Zij ging nu schijnbaar op de voorstellen van *Kîntjaka* in en sprak met hem een nachtelijke samenkomst in de danszaal af. *Bhîma* was door haar op de hoogte gebracht en toen *Kîntjaka* op de afgesproken plaats verscheen, werd hij na een hevige worsteling door den sterren *Pândawa* gewurgd. Dadelijk riep *Draupadî* de wachters en deelde hun mede, dat *Kîntjaka*, die haar met ongepaste voorstellen achtervolgde, door een der *gandharwa's* was gedood. Het gevaar was hiermede echter niet afgewend. Bij de verbranding van het lijk van den vermoorden *Kîntjaka* wilden diens machtige bloedverwanten tevens haar, die de aanleiding tot zijn dood was geweest, in den vuurpoel werpen. Weer komt *Bhîma* tusschen beiden. Hij geeft zich voor een *gandharwa* uit en doodt ruim honderd tegenstanders. Hiermede is wel de verbranding van *Draupadî* voorkomen, doch nu staan de burgers er op, dat deze onrustbrennende dienstmaagd van de vorstin van het hof zal worden verwijderd. De koning geeft hiertoe

bevel. Op haar dringende bede kreeg *Draupadî* echter verlof, om nog dertien dagen in de stad te blijven, waarna zij door haar *gandharwa's* zal worden afgehaald. Dit was het tijdsverloop, dat nog aan het laatste jaar der ballingschap ontbrak!

Doerjodhana had intusschen alle moeite gedaan, om de verblijfplaats der *Pāndawa's* te weten te komen, opdat hij hen door de ontdekking van hun schuilplaats zou kunnen dwingen, nog eens twaalf jaren in ballingschap te gaan. Al zijn uitgezonden spionnen keerden echter onverrichter zake terug. Toch kunnen zij hem een goede tijding brengen: de gevreesde veldheer van de hem vijandige *Matsya's*, *Kîtjaka*, is door een *gandharwa* gedood! Op het vernemen van dit bericht verbinden de *Kaurawa's* zich met de *Trigarta's* om gezamenlijk een inval te doen in het gebied van *Wirâta*. Juist tegen het einde van het laatste jaar der ballingschap van de *Pāndawa's* verspreidt zich het gerucht, dat de *Trigarta's* vee van de *Matsya's* geroofd hebben. *Wirâta* trekt ten strijde. Na een hevig gevecht wordt de vorst door de vijanden gevangen genomen, doch door *Bhîma* weer bevrijd. Vooral door de krachtdadige hulp van de *Pāndawa's* die, met uitzondering van *Ardjoena*, zijn meegetrokken, gelukt het, den vijand te verslaan.

Intusschen zijn de *Kaurawa's* aan een andere zijde het land binnen gevallen en hebben ook daar veel vee weggevoerd. De herders dringen er bij den achter gebleven jongen prins *Oettara* op aan, dat deze tegen den nieuwen vijand zal uittrekken. *Oettara* is daartoe bereid, doch hij heeft geen wagenmenner. *Draupadî* weet de aandacht op *Ardjoena* te vestigen, die dan ook door den vorstenzoon wordt aangenomen. Op het gezicht van de groote menigte der *Kaurawa's* slaat *Oettara* de schrik om het hart, hij springt van den wagen en wil vluchten. *Ardjoena* houdt hem terug, deelt hem mede, wie hij eigenlijk is en beweegt hem om vol te houden. De *Pāndawa* haalt nu zijn in den boom verborgen wapens en bestijgt den strijdswagen, waarop *Oettara* de plaats van den wagenmenner inneemt. Het komt tot een bloedigen slag, waarin de *Kaurawa's* het onderspit delven. Hoewel zij er wel eenig vermoeden van hebben, wie hun geduchte vijand is, wordt *Ardjoena* toch niet door hen herkend.

Na de *Trigarta's* te hebben onderworpen keert *Wirâta* met de zijnen in de hoofdstad terug. Hier verneemt hij het bericht van de nederlaag der *Kaurawa's* en in triomf wordt *Oettara* ingehaald. Deze deelt echter mede, dat niet hij, doch een god in de gestalte van een schoonen jongeling de overwinning heeft behaald.

Drie dagen later is het laatste jaar der ballingschap verstreken. Nu maken de *Pāndawa's* zich aan den vorst bekend. Deze is ten hoogste verrast en zeer verheugd de beroemde helden te gast te hebben. Hij biedt *Ardjoena* zijn dochter als gemalin aan. Deze aanvaardt haar gaarne, echter niet voor zich zelf, doch voor zijn zoon *Abhimanyoe*. Met groote pracht en luister wordt de bruiloft gevierd. Onder de gasten bevinden zich, behalve verscheidene vorsten, ook *Droepada* en *Kreshna*.

IX. Toebereidselen tot den strijd.

Bij het bruilofstfeest kwam ook de ten opzichte van de Kaurawa's te volgen gedragslijn ter sprake. Op voorstel van Kresna werd besloten niet terstond tot den strijd over te gaan, maar eerst te beproeven tot een vreedzame schikking te komen door Doerjodhana te doen verzoeken den Pandawa's het hun toekomend deel van het rijk terug te geven.

Reeds vóór nog de onderhandelingen een aanvang nemen, tracht ieder van de beide partijen zich te versterken door zooveel mogelijk bondgenooten te verwerven. In de eerste plaats is het van belang Kresna aan zijn zijde te krijgen. Doerjodhana begeeft zich dan ook tot den Jada-wa-vorst om hem te verzoeken de Kaurawa's te steunen. Hij vindt Kresna slapende en besluit zijn ontwaken af te wachten. Onmiddellijk na Doerjodhana treedt ook Ardjoena binnen om den grooten held te verzoeken in den naderenden strijd de Pandawa's bij te staan. Doerjodhana neemt aan het hoofd- en Ardjoena aan het voeteneinde van Kresna's leger plaats. Als deze ontwaakt, valt zijn oog het eerst op den Pandawa. Doerjodhana is echter reeds vóór Ardjoena aangekomen. Kresna meent nu beiden te moeten helpen en hij geeft hun de keus tusschen zijn persoonlijke raad en zijn leger van herders. Ardjoena kiest het eerste, Doerjodhana het laatste. Kresna belooft nu, niet zelf aan den slag te zullen deelnemen, doch de Pandawa's als wagenmenner van Ardjoena met raad bij te staan.

Onder hen, die zich aan de zijde der Pandawa's scharen, behoort ook Çalja, vorst der Madra's. Doerjodhana zoekt ook dezen machtigen bondgenoot voor zich te winnen. Als hij verneemt, dat Çalja zich op weg heeft begeven om zich met zijn leger bij de Pandawa's te voegen, bereidt hij den vorst een schitterende ontvangst. Çalja, die aanvankelijk meent, dat dit het werk is van zijn vrienden de Pandawa's, is hiermee ten zeerste ingenomen. Hoewel hij al spoedig bemerkt, dat hij deze vriendelijkheid aan zijn vijanden heeft te danken, meent hij toch hun dit te moeten vergelden en hij staat Doerjodhana toe een gunst te vragen. Het antwoord laat niet op zich wachten: Çalja schare zich in den strijd aan de zijde der Kaurawa's! Met een bezwaard hart begeeft Çalja zich naar de Pandawa's en deelt hun het voorgevallene mede. De belofte kan niet worden gebroken, maar er dient iets te worden gevonden om de hulp van dezen machtigen bondgenoot voor de Kaurawa's waardeloos te maken: De oplossing van deze moeilijkheid komt van een zijde, waarvan men die niet zou hebben verwacht: de anders zoo rechtvaardige en onkreukbare Joedhishthira weet Çalja te bewegen om als Karn'a's wagenmenner op te treden en in die hoedanigheid de Pandawa's in den komenden strijd te helpen door den wagen slecht te besturen en Karn'a ten val te brengen.

Terwijl zoo aan beide zijden de strijd wordt voorbereid, begeeft zich Droepada's bejaarde priester naar Hastinapora, ten einde nog een poging te doen om den vrede te be-

waren. Dhretarāshtra ontvangt hem welwillend, geeft hem echter geen beslissend antwoord, maar belooft de zaak nog eens te overdenken en daarna zijn wagenmenner Sandjaja als gezant naar Joedhishtira te zenden. Na eenige dagen komt deze bij de Pāndawa's met de mededeeling, dat ook zijn meester den vrede wil. Met dit vage antwoord kunnen Koentī's zonen geen genoegen nemen: indien het vredesvoorstel niet vergezeld gaat van het aanbod tot teruggave van Indraprastha, dan zal de strijd niet zijn te vermijden. Om bloedvergieten te voorkomen, verklaren de Pāndawa's, dat zij — zoo noodig — met slechts vijf dorpen tevreden zullen zijn. Hoewel Bhīshma, Drona en Widōera met aandrang tot toegevendheid manen, blijft Doerjodhana zich halsstarrig tegen elke tegemoetkoming kanten en de oude Dhretarāshtra is te zwak om zich tegen den wil van zijn zoon te verzetten.

Nog eenmaal komen de Pāndawa's bijeen ter beraadslaging over een middel tot behoud van den vrede. Daar biedt Kreshna zich aan om bij de Kaurawa's een laatste poging tot verzoening te gaan wagen. Dankbaar wordt dit voorstel door de broeders aanvaard. Zelfs de anders zoo strijdlustige Bhīma verklaart zich, tot aller verwondering, tegen den strijd. Daarentegen wil Draupadī niets van een vreedzame oplossing weten. Toch staat Joedhishtira er op, dat Kreshna aan zijn voorstel gevolg zal geven.

Met groote eerbewijzen wordt de vorst van Dwārakā door Dhretarāshtra ontvangen. Na zijn opwachting bij den ouden koning te hebben gemaakt, begeeft Kreshna zich naar Koentī's verblijf en heeft met haar een onderhoud, waarin de van de haren gescheiden vrouw in bittere woorden klaagt over de haar schoondochter aangedane belediging. Zij draagt Kreshna op haar zonen te vermanen alle zwakheid te laten varen en hun plicht als ksatrija niet uit het oog te verliezen. Nu toch is de tijd gekomen, voor welke de vrouw van een krijgsman zonen ter wereld brengt!

Den volgenden morgen houdt Kreshna in tegenwoordigheid van de verbonden Kaurawa's een indrukwekkende rede, waarin het goed recht van Pāndoe's zonen wordt aangetoond en op vervulling van de gestelde voorwaarden wordt aangedrongen. Allen zijn geneigd tot aanneming van de vredesvoorwaarden, behalve Doerjodhana. Op Dhretarāshtra's verzoek beproeft Kreshna met zachte woorden hem tot toegeven te bewegen, om daarmee den ondergang van zijn geslacht te voorkomen. Het is echter alles te vergeefs! Trotsch verklaart de aangesprokene, dat hij zonder schuld is en dat — zoo lang hij leeft — den Pāndawa's niet zooveel land zal worden gegeven, als door de punt van een naald kan worden bedekt. Daarop verlaat hij toornig de vergadering. Kreshna stelt voor, Doerjodhana en zijn medestanders gevangen te nemen en den Pāndawa's uit te leveren. Ook nu durft Dhretarāshtra niet in te grijpen: hij wil beproeven of Doerjodhana's moeder niet zooveel invloed op haar zoon heeft, dat deze tot den vrede is te bewegen.

Het blijkt echter al ras, dat Doerjodhana voor de vermaningen van zijn moeder al even ongevoelig is als voor de welgemeende raadgevingen van zijn vrienden. Op zijn beurt vormt hij het plan om zich van een machtigen tegenstander te ontdoen door Kreshna gevangen te

nemen. Dit voornemen lekt uit en nadat Dhretarāshtra en Widoera hem aan zijn plicht tegenover een gezant van de tegenpartij hebben herinnerd en Kreshna zelf zich in zijn volle kracht heeft geopenbaard, maakt de afgezant der Pāndawa's zich gereed om terug te keeren. Vooraf heeft hij nog een onderhoud met Karna, dien hij er op wijst, dat hij als zoon van Koentī verplicht is zich aan de zijde van zijn broeders te scharen. Hoewel Koentī Kreshna's woorden krachtig ondersteunt, verklaart Karna, dat hij zijn vriend Doerjodhana niet kan verlaten.

Onverrichter zake komt Kreshna weer bij de Pāndawa's terug. Het staat nu vast, dat tot den strijd zal worden overgegaan en aan beide zijden worden de laatste voorbereidingen voor den slag getroffen. De Pāndawa's kiezen Dhreshadyoemna, den zoon van Droepada en de Kaurawa's Bhīshma tot legeraanvoerder.

Doordat Bhīshma bij de opsomming der strijders Karna een plaats geeft na al de overige helden, voelt deze zich diep beleedigd en zweert, niet eer aan den strijd te zullen deelnemen, dan nadat Bhīshma zal zijn gevallen. Ook de helden der Pāndawa's worden door Bhīshma achtereenvolgens opgenoemd, waarbij hij verklaart met ieder hunner den strijd te willen aanbinden, uitgezonderd met Çikhāndi, die immers oorspronkelijk een vrouw is en slechts door ruiling van haar geslacht met een yaksa als man kan optreden. Bhīshma ziet in hem nog steeds de vrouw en met een vrouw wenscht de held niet te strijden!

Nadat door de Kaurawa's aan de tegenstanders een oorlogsverklaring is gezonden, welke door dezen met minachting beantwoord wordt, begeven de legers zich naar Koeroeksetra, om zich in deze sedert oude tijden beroemde vlakte tegen over elkander te stellen.

X. De groote slag.

In lange rijen worden de legers aan de beide zijden van het Koeroe-veld opgesteld. Vóór de strijd begint, worden de daarbij in acht te nemen regels bepaald. Slechts door geboorte gelijkwaardige strijders zullen elkaar met gelijksoortige wapens mogen bekampen: strijdwagens zullen tegenover strijdwagens, olifanten tegenover olifanten, ruiters tegenover ruiters en voetknechten tegenover voetknechten worden gesteld. Niemand mag den strijd aanbinden, zonder eerst den tegenstander te hebben uitgedaagd, zij, die zich overgeven of die niet in staat zijn den strijd voort te zetten, mogen niet worden gedood, ook vluchtelingen zullen worden gespaard, wagenmenners, lastdieren, wapendragers en muzikanten moeten eveneens worden ontzien.

Het krijgsmanshart der helden verheugt zich op wat de komende strijd zal te zien geven. Slechts de blinde Dhretarāshtra zal de groote daden van zijn geslacht niet kunnen aanschouwen. Daar verschijnt de heilige Wyāsa en verleent aan Sandjaja, 's vorsten wagenbestuurder, de gave om van uit de verte alles, wat op het slagveld gebeurt, te kunnen zien, zoodat hij als ooggetuige zijn meester van het voorgevallene op de hoogte kan houden.

Gedurende de eerste tien dagen van den slag berust het opperbevel van het Kaurawa-leger bij den grijzen Bhîshma. In een vurige toespraak maant hij de krijgers aan tot het verrichten van dappere daden. „De groote hemelpoort is nu wijd geopend!” zoo spreekt hij. „Treedt door deze poort het rijk van Indra en Brahma binnen!” En vol moed aanvaardden de helden den strijd en scharen zich in hun schitterende wapenrustingen tegenover hun vijanden. Krijgsgesclireeuw vervult de lucht, de krijgsmuziek klinkt den strijders in de ooren en verkondigt hun, dat de slag een aanvang neemt. Banden van vriendschap en van bloedverwantschap komen niet meer in aanmerking: de vader kent geen zoon, de oom geen neef, de broeder geen broeder meer. De olifanten richten schrikkelijke verwoestingen aan, wild en woest dringen de legers op elkander in. Beurtelings treden de helden der Pândawa's en die der Kaurawa's naar voren om afwisselend de zege te behalen. Elken avond echter, als de duisternis invalt, trekken de strijden den zich terug om nieuwe krachten te verzamelen voor den volgenden dag.

Herhaaldelijk vindt er een samentreffen tusschen Bhîshma en Ardjoena plaats en zoo dapper gedragen de beide helden zich, dat zelfs de goden met bewondering hun strijd gadeslaan. Is het verloop van den strijd voor de Kaurawa's ongunstig, dan verwijt Doerjodhana zijn grijzen oudoom, dat deze Ardjoena spaart; lijden de Pândawa's verliezen, dan meent Kresna dat Ardjoena niet met volle kracht zijn tegenstander bestrijdt.

Reeds zijn verscheidene van Doerjodhana's broeders gevallen. Weer wendt deze zich met verwijten tot Bhîshma en voegt den grijzen held toe, dat hij, indien hij geen kans ziet om de overwinning te behalen, liever het opperbevel aan Karnama moet overdragen. Ten diepste gekrenkt belooft Bhîshma den volgenden dag alle tegenstanders zonder aanzien des persoons te zullen bestrijden, uitgenomen Çikhândi. „Slaap zonder zorg, zoon van Gândhârî!” zoo spreekt hij. „Morgen zal ik een slag leveren, waarvan zal worden gesproken, zoolang de wereld bestaat!”

Inderdaad lijden op den nu aanbreekenden negenden dag de Pândawa's groot verliezen. Bhîshma verspreidt, waar hij verschijnt, dood om zich heen, terwijl Ardjoena den grijzen held nog steeds ontziet. Kresna, die dit bemerkt, kan het niet langer aanzien en wil zich zelf op Bhîshma werpen. Hij wordt echter hiervan weerhouden door Ardjoena, die hem herinnert aan zijn gelofte, om zich niet in den strijd te mengen. Als eindelijk de zon is gedaald, keeren de Pândawa's met groote verliezen naar hun kamp terug.

In den nacht beraadslagen de Pândawa's over een middel om Bhîshma, den meest geduchten hunner tegenstanders, ten onder te brengen. In een openlijken strijd zal het niet gaan en daarom besluiten zij, list te gebruiken. Den volgenden dag zal Çikhândi tegenover hem worden gesteld en achter dezen zal Ardjoena zich verbergen, om op het gunstige oogenblik zijn pijlen op den aanvoerder der Kaurawa's te richten. Slechts met moeite is Ardjoena er toe te bewegen om tot het plegen van dit verraad mede te werken. Met weemoed en schaamte denkt hij er aan, hoe hij als knaap op de knie van Bhîshma heeft gezeten en van diens liefde heeft genoten. En nu zal hij hem verraderlijk om het leven brengen! Maar Kresna weet hem te over-

tuigen van zijn plicht, om de uitvoering van het snoode plan op zich te nemen, door hem te doen opmerken, dat alleen hij in staat is, *Bhîshma* te overwinnen.

Zoo breekt de morgen van den tienden dag aan. Door de *Pândawa's* wordt *Çikhândi* aan het hoofd van de slagorde gesteld, bij de *Kaurawa's* gaat *Bhîshma* vooraan. Den geheelen dag vormt de laatste het middelpunt van den strijd. Duizenden vallen aan beide zijden. Eindelijk gelukt het *Çikhândi*, achter wien *Ardjoena* zich heeft verborgen, in de nabijheid van *Bhîshma* te komen. Lachend wacht deze de op hem gerichte pijlen af, zonder aan tegenweer te denken. Geen van *Çikhândi's* pijlen veroorzaakt hem eenig letsel. Nu begint echter *Ardjoena* zijn pijlen op den grijzen held te richten. En als *Bhîshma* deze in zijn lichaam voelt dringen, zegt hij tot den naast hem strijdenden *Doeççâsana*: „Deze pijlen, die als boden van den doodsgod mijn leven komen bedreigen, zijn niet *Çikhândi's* pijlen! Deze pijlen, die als woedende, giftbrakende slangen in mijn lichaam dringen, zijn niet van *Çikhândi*, maar van *Ardjoena* afkomstig!” Hij zendt een pijl op zijn tegenstander af. Deze vangt haar echter op en breekt haar in drie stukken. Dan grijpt hij zwaard en schild, doch zijn tegenstander verbrijzelt hem de wapens. Nu geeft *Joedhishthira* den zijnen bevel, op den alleen staanden *Bhîshma* los te stormen. Deze weert zich als een held, maar hij is tegen de overmacht niet bestand en kort voor zonsondergang valt hij op het slagveld neer, uit ontelbare wonden bloedend. Zoovele pijlen steken er in zijn lichaam, dat dit den grond niet raakt en hij als op een bed van pijlen zijn einde afwacht.

Groot is de vreugde in het leger van de *Pândawa's*, grooter nog de verslagenheid onder hun tegenstanders. Ter cere van den gevallen held, die aan beide partijen zoo na verwant is, wordt een wapenstilstand gesloten en zoowel de *Pândawa's* als de *Kaurawa's* scharen zich, vervuld van bewondering en smart, om den stervende. Deze verzoekt zijn hoofd te steunen, waarop men met zachte kussens komt aandragen. Lachend echter wijst hij deze af. Daar treedt *Ardjoena* naar voren, neemt drie pijlen uit zijn koker en plaatst deze onder het moede hoofd van den gevallen krijger. Nu is de held bevredigd. Nog eenmaal tracht *Bhîshma* de strijvende partijen tot elkander te brengen. „Sluit vrede met de *Pândawa's*! Laat deze slag met mijn dood een einde nemen!” zoo spreekt hij tot *Doerjodhana*. Doch evenmin als vroeger is de halsstarrige *Kaurawa* tot een verzoening met zijn bloedverwanten te bewegen.

Ook de trotsche, maar edele, *Karna* treedt nader. *Bhîshma* omarmt hem en vermaant hem, vrede te sluiten met de *Pândawa's*, die immers zijn broeders zijn. Maar *Karna* acht zich gehouden om zijn belofte aan *Doerjodhana* gestand te doen en kan diens zijde niet verlaten. Het stemt den stervenden held droevig te bemerken, dat al zijn pogingen vruchteloos zijn en hij vergunt ten slotte *Karna* den strijd aan de zijde der *Kaurawa's* voort te zetten.

Nu *Bhîshma* is gevallen neemt *Karna* mede aan den strijd deel en het is op zijn voorstel, dat *Drona* tot opperbevelhebber wordt aangesteld. Onder diens leiding wordt van den elfden tot den vijftienden dag gestreden.

Op den dertienden dag lijden de Pāndawa's een droevig verlies. De jonge, maar zeer dappere zoon van Ardjoena, Abhimanyoe, waagt zich te ver in den strijd, wordt door den Sindhoevorst Djajadratha van de zijnen gescheiden en door den zoon van Doecçāsana gedood. Ardjoena zweert wraak te zullen nemen aan Djajadratha. De hoofdgebeurtenis van den nu volgenden veertienden dag vormt dan ook de strijd tusschen deze beide helden, welke eindigt met den dood van Djajadratha. Ook verscheidene zonen van Dretarāshtra vallen op dezen dag, hoofdzakelijk onder de woedende slagen van Bhīma.

Reeds neigt de zon ten ondergang en nog denken de strijdenden aan geen rust. Terwijl op de andere dagen bij het aanbreken van den nacht het gevecht eindigde, wordt het nu met onverminderde heftigheid bij het licht van fakkels en toortsen voortgezet. Inzonderheid Karnā doet zich als een geducht tegenstander van de Pāndawa's kennen. Op aanraden van Kreshna wordt Bhīma's reuzenzoon Ghatotkatja belast met de taak om Karnā te bestrijden. Geweldig is de strijd en lang duurt het, eer deze is beslist, tot ten slotte Ghatotkatja het onderspit delft. Terwijl de Pāndawa's in rouw zijn gedompeld over dit verlies, jubelt Kreshna van vreugde. Immers: Karnā heeft in dit gevecht met den machtigen reus de hem door Indra geschonken speer gebruikt, die hij voor den strijd met Ardjoena bestemd had. Daar dit wapen slechts eenmaal mocht worden aangewend, heeft Ardjoena er nu niets meer van te duchten. En juist met die bedoeling had Kreshna het voorstel tot den strijd tusschen deze twee helden gedaan!

Het gevecht woedt voort. Slechts met moeite houden de afgematte strijders stand. Velen werpen zich moede en door den slaap overmand op het slagveld neer, anderen zijn niet meer in staat vriend van vijand te onderscheiden en keeren zich slaapdronken tegen hun eigen medestanders. Daar besluit Ardjoena aan dit nutteloos volhouden van het gevecht een einde te maken. Met vreugde wordt dit woord vernomen en ook de Kaurawa's trekken zich terug, om in een verkwikkenden slaap nieuwe krachten te verzamelen.

De vijftiende dag breekt aan. In het oosten stijgt stralend de zon aan den hemel en in beide legers ontwaken de door den slaap verkwikte strijders, verdiepen zich een oogenblik in godsdienstige overpeinzingen en gaan dan opnieuw tot het gevecht over. Twee der voornaamste helden onder de Pāndawa's, Droepada en Wirāta, vallen door Drona's hand.

Een geweldige strijd ontbrandt tusschen Drona en zijn vroegeren leerling Ardjoena. De laatste weet maar al te goed de lessen van zijn leermeester in toepassing te brengen, en het gelukt Drona niet, zijn tegenstander te overwinnen. Daar bedenkt Kreshna nog eens een list. Op zijn aandringen doodt Bhīma een olifant, die den naam van Açwaththāma draagt. Nu is dit ook de naam van Drona's zoon. Luide roept Kreshna hem toe, dat Açwaththāma is gevallen. Drona schrikt, maar kan deze mededeeling niet gelooven. Als nu echter de als hoogst waarheidlievend bekend staande Joedhishthira, door Kreshna hiertoe aangezet, het bericht bevestigt, twijfelt hij niet meer, legt de wapens neer en blijft, van smart

overmand, in droef gepeins verzonken. Van deze zwakheid maakt D r o e p a d a's zoon, D h r e s h t a d y o e m n a, gebruik, om den grijzen, vijf en tachtigjarigen D r o n a het hoofd af te slaan. Te vergeefs verzet A r d j o e n a zich tegen deze weinig ridderlijke handelwijze. D h r e s h t a d y o e m n a werpt het hoofd van den veldheer onder de toesnellende K a u r a w a's, die ontzet de vlucht nemen. Nu eerst verneemt A ç w a t t h ā m a het bericht van zijns vaders dood en hij zweert den P a n t j ā l a's en P ā n d a w a's bloedige wraak.

Na den val van D r o n a wordt K a r n a tot bevelhebber van het K a u r a w a-leger gekozen. Twee dagen lang leidt hij den strijd. Op den zestienden dag verrichten B h ī m a en A ç w a t t h ā m a, A r d j o e n a en K a r n a wonderen van dapperheid, maar het komt niet tot een beslissing. Op den morgen van den zeventienden dag eischt K a r n a voor zich een wagenbestuurder, gelijkwaardig aan K r e s h n a, opdat hij met kans op een gunstigen uitslag den strijd tegen A r d j o e n a kan aanbinden. Als zoodanig wordt Ç a l j a aangewezen. Deze is bereid als wagenmenner bij iemand, lager in rang dan hijzelf, op te treden, onder voorwaarde, dat hij tegen K a r n a ongestraft zal mogen zeggen, wat hij wil. Hij overlaadt hem met spot en hoon, tot het eindelijk D o e r j o d h a n a gelukt den vrede tusschen de beide mannen te herstellen.

Terwijl A r d j o e n a tracht met K a r n a slaags te raken, zoekt B h ī m a D o e ç ç ā s a n a op. Hij slaat hem met zijn geduchte knots van den strijdswagen, werpt zich op hem, rijt hem de borst open en drinkt het uitvloeiende bloed van zijn vijand, zooals hij eens gezworen heeft te zullen doen om de D r a u p a d ī aangedane belediging te wreken. Ontzet wijken de K a u r a w a's terug.

Inmiddels komt het tusschen A r d j o e n a en K a r n a tot een geweldigen strijd, waarin zelfs de goden partij kiezen: I n d r a voor A r d j o e n a en S o e r j a voor K a r n a. Te vergeefs tracht A r d j o e n a zijn tegenstander ten val te brengen. Daar zinkt de wagen van K a r n a in de modder. Hij tracht haar weer op vasten bodem te brengen en eischt van A r d j o e n a, dat deze den strijd zoo lang zal staken. Op aanstoken van K r e s h n a gaat deze hierop niet in en hij, die steeds als voorbeeld van ridderlijkheid heeft gegolden, doodt laaghartig zijn vijand, terwijl deze nog bezig is, zijn strijdswagen weer op gang te brengen. Licht straalt uit het lichaam van den gevallen held, dat ook in den dood zijn schoonheid behoudt.

Een vreugdekreet stijgt op aan de zijde der P ā n d a w a's, de K a u r a w a's echter nemen vol schrik en angst de vlucht.

Slechts met moeite gelukt het D o e r j o d h a n a zijn troepen weer te verzamelen en tot een hernieuwden strijd aan te vuren. Ç a l j a is op den achttienden dag de bevelhebber der K a u r a w a's. J o e d h i s h t h i r a wordt aangewezen om met hem den strijd aan te binden. Na een lang en hevig gevecht wordt Ç a l j a tegen den middag door zijn tegenstander gedood. Nu ook deze steun hun ontvalt, slaan de K a u r a w a's tot een wilde vlucht over. Slechts D o e r j o d h a n a en Ç a k o e n i, door een kleine schaar getrouwen omgeven, bieden nog tegenstand. Als

nu Çakoeni wordt gedood door Sahadewa en Ardjoena en Bhîma zich geducht te weer stellen, acht ook Doerjodhana het geraden zich door de vlucht te redden. Hij verbijgt zich aan den oever van een vijver, waar de Pândawa's hem na veel zoeken vinden. Joedhishthira eischt, dat hij met een hunner een beslissenden strijd zal strijden. Is hij overwinnaar, dan zal hij — ondanks het voor de Kaurawa's zoo ongunstige verloop van den slag — als vorst gehandhaafd blijven!

Hoewel Doerjodhana voorgeeft oververmoeid te zijn en den strijd tot den volgenden morgen wil uitstellen, wordt hij gedwongen tot een tweegevecht en wel met Bhîma. Met spanning zien de Pândawa's en Kreshna, bij wien zich ook Baladewa, de broeder van den laatste, heeft gevoegd, den uitslag van het gevecht tegemoet. Woedend stormen de beide kampvechters met de knots op elkander in, met bloed bedekt worstelen zij om de overwinning en verrichten wonderen van dapperheid, maar de strijd blijft steeds onbeslist. Evenals meermalen gebeurde, brengt ook nu Kreshna een oplossing. Hij zegt tot Ardjoena: „Bhîma zal nooit in staat zijn in een openlijken strijd Doerjodhana te overwinnen. Wel is hij de sterkste van de twee, maar zijn tegenstander is slimmer”. En nu herinnert hij hem er aan, hoe Bhîma eens heeft gezworen Doerjodhana de dij te verpletteren. Nauw heeft Ardjoena deze woorden gehoord, of hij slaat zich — zoo, dat Bhîma het ziet — op de dij. De laatste begrijpt den wenk en maakt van een gunstig oogenblik gebruik om zijn tegenstander op de aangeduide plaats te treffen, zoodat deze als een ontwortelde boom ter aarde stort. Bij het zien van het gebeurde verwijt Baladewa Bhîma, dat hij niet eerlijk heeft gestreden: het is immers in een knotsgevecht verboden den tegenstander onder de navel te treffen. Met moeite slaagt Kreshna er in, te beletten, dat zijn verontwaardigde broeder zich op Bhîma werpt. Het gelukt hem echter niet Baladewa ervan te overtuigen, dat Bhîma in zijn recht is. Toornig bestijgt de eerlijke Baladewa zijn wagen en verwijdert zich onder het uitspreken van de waarschuwing, dat Bhîma steeds als een oneerlijk, Doerjodhana daarentegen als een eerlijk strijder bekend zal zijn.

Nu door de vernietiging van het leger der Kaurawa's de strijd beslist is, zendt Joedhishthira Kreshna naar Hâstina-poera om Dhretarâshtra en Gândhârî in hun ongeluk te troosten. De Pândawa's brengen aan den oever van een stroom buiten de legerplaats den nacht door.

Echter zijn niet alle helden der Kaurawa's in het groote bloedbad omgekomen. Nog leven Kretawarma, Krepa en Açwatthâma. Zoodra deze drie het bericht van den val van Doerjodhana vernemen, ijlen zij naar de plaats van het gevecht en treuren over den held, die met verbijzelde dij ter aarde ligt. Ten laatste nemen zij afscheid van den stervende en besluiten den nacht door te brengen onder een boom in de nabijheid van het slagveld.

Terwijl Krepa en Kretawarma spoedig inslapen, houden toorn over het gebeurde en dorst naar wraak Açwatthâma wakker. Daar valt zijn oog op een groep kraaien, die den

nacht doorbrengen in den boom, waaronder hij ligt. Plotseling komt er een uil aangevlogen, die de slapende vogels doodt. Als een bliksemstraal schiet de gedachte door het brein van den van haat vervulden Açwattthâma: zóó moeten ook de Pāndawa's in den slaap worden overvallen en gedood! Hij wekt zijn beide gezellen en deelt hun zijn plan mee. De bedenking van Krepa, dat het met alle recht in strijd is slapenden en weerloozen te overvallen, beantwoordt hij met de opmerking, dat de Pāndawa's reeds lang „de brug van het recht in honderd stukken hebben gebroken“. Nu geldt nog slechts de wraak en geen mensch zal hem kunnen verhinderen zijn plan ten uitvoer te brengen. „Dooden zal ik de moordenaars van mijn vader in den nachtelijken slaap, al zou ik ook als worm of als insect wedergeboren worden!“ Hij begeeft zich op weg en sluipt de vijandelijke legerplaats binnen, terwijl zijn beide makkers aan den ingang de wacht houden, opdat niemand zal ontkomen. Hij treedt de tent van Dhreshhtadyoemna, den moordenaar van zijn vader, binnen en wortt hem als een dier. Als de god des doods gaat hij van tent tot tent en maakt den een na den ander af. Nog vóór middernacht zijn alle vijanden gedood, onder hen ook de vijf zonen van Draupadî en Çikhândi. Nu snellen de drie helden naar de plaats, waar de stervende Doerjodhana ligt en deelen hem mede, wat er is voorgevallen, waarop deze verheugd over het gebeurde den laatsten adem uitblaast.

Aan het bloedbad is alleen Dhreshhtadyoemna's wagenmenner ontkomen. Ijlings spoedt hij zich naar de Pāndawa's en verhaalt hun het schrikkelijk gebeuren. Ontzetting vervult de zoo wreed in hun overwinningsdroom gestoorde helden. Met Draupadî spoeden zij zich naar het kamp, waar zij al de hunnen verslagen vinden en met bitteren spot wenscht Draupadî Joedhishthira geluk met de door hem behaalde overwinning. In diepe smart klaagt zij over den dood van haar zonen en broeders en in haar haat zweert zij geen voedsel te zullen gebruiken vóór deze euveldaad is gewroken. Kreshna vervloekt Açwattthâma, waardoor deze veroordeeld wordt om drieduizend jaren lang door allen gemeden, op den aardbodem rond te zwerven.

XI Na den strijd.

Intusschen heeft Dhretarāshtra kennis gekregen van den afloop van den grooten slag. Wanhoop en smart vervullen het hart van den grijzen vorst en tevergeefs trachten Sandja en Widoera hem te troosten.

Vergezeld van Gāndhârî en de aan zijn hof verbonden vrouwen begeeft de ongelukkige koning zich naar het slagveld. Onder weg ontmoeten zij eerst de drie eenig overgebleven Koroehelden, die hun het nachtelijk bloedbad beschrijven. Daarna komen zij aan de plaats, waar zich de Pāndawa's met Kreshna bevinden. Slechts met moeite gelukt het den laatste, een verzoening tot stand te brengen tusschen het in diepen rouw gedompelde vorstelijk paar en de vijf Pāndawa's. Inzonderheid Gāndhârî kost het groote moeite Bhîma den dood van haar

zonen te vergeven. De smart over het gelijkelijk door Gāndhārī en Draupadī geleden verlies draagt er ten slotte veel toe bij, om deze beide vrouwen weer tot elkaar te brengen.

Groot is het gejammer en geklaag als de stoet op het slagveld aankomt. De vrouwen zoeken de lichamen der gevallen helden en ontzetting vervult haar bij het zien van het verminkte overschot van hen, die eens zoo krachtig en fier aan haar zijde door het leven gingen. In haar radelooze smart spreekt Gāndhārī een vloek uit over Kresna, die deze algemeene slachting niet heeft voorkomen: Over zes en dertig jaar zal hij den ondergang van zijn eigen geslacht bewerken en zelf ellendig in de wildernis omkomen!

Bij de plechtigheid der lijkverbranding van de gesneuvelden maakt Koentī Joedhishthira deelgenoot van haar geheim betreffende de geboorte van Karna. Als de held verneemt dat de laatste met hem van één moeder stamt, en dat Ardjoena door Karna te dooden zich aan broedermoord heeft schuldig gemaakt, is hij ontroostbaar en besluit zich in de wouden terug te trekken. Ondanks de tegenwerpingen van Kresna en van zijn broeders volhardt hij in zijn voornemen, tot de heilige Wyāsa verschijnt en hem aanraadt, zijn schuld uit te wisschen door een groot paardenoffer. Het offer heeft plaats, Joedhishthira aanvaardt het bestuur en heerscht als een goed en vroom vorst in Hāstina poera. Hoewel de regeering bij den oudsten der Pāndawa's berust, wordt de grijze vorst der Kaurawa's nog steeds als het hoofd van het geslacht beschouwd en in alle gewichtige aangelegenheden geraadpleegd.

Zoo leeft de oude koning nog vijftien jaren aan het hof van zijn neef. De verhouding van het vorstelijk echtpaar tot Bhīma blijft echter steeds gespannen. Eindelijk rijpt bij Dhretarāshtra het voornemen om zich in de wouden terug te trekken. Slechts ongaarne en nadat Kresna hem heeft gewezen op het aloude gebruik, dat een vorst of op het slagveld of als kluizenaar behoort te sterven, geeft Joedhishthira zijn toestemming. Vergezeld van Koentī, Sandjaja en Widoera trekken nu Dhretarāshtra en Gāndhārī de wouden in, waar eerst Widoera sterft en eenige jaren later de overigen bij een grooten boschbrand omkomen. Alleen Sandjaja weet zich te redden en trekt den Himālaja in.

Intusschen nadert het tijdstip, waarop de over Kresna uitgesproken vloek vervuld zal worden. Bij een drinkgelag ontstaat tusschen zijn hovelingen een twist, die weldra ontaardt in een algemeen knotsgevecht en die eindigt met den ondergang van de Jādawa's. Kresna, wiens broeder Baladewa reeds is gestorven, trekt zich diep in het woud terug en terwijl hij daar in nadenken verzonken ter neder ligt, nadert er een jager, die meent tusschen het dichte gebladerte een antilope voor zich te hebben en die den vorst met een pijlschot treft in de eenige kwetsbare plaats van zijn lichaam, de voetzool.

Bij het vernemen van het doodsbericht van hun beproefden vriend zijn de Pāndawa's ontroostbaar. Zij besluiten zich uit de wereld terug te trekken. Pariksit, Ardjoena's kleinzoon, die indertijd door Aṣwatthāma's toedoen dood geboren doch door Kresna's wondermacht weer tot het leven terug geroepen is, wordt tot vorst aangesteld.

En nu vangen de broeders hun laatste gezamenlijke tocht aan. Draupadî, die hen op zoo menige reis vergezelde, wil ook thans niet achter blijven. Als laatste in den stoef volgt Joedhishthira's trouwe hond. Zoo trekt het kleine gezelschap den Himâlaja in en richt de schreden naar den godenberg Méroe.

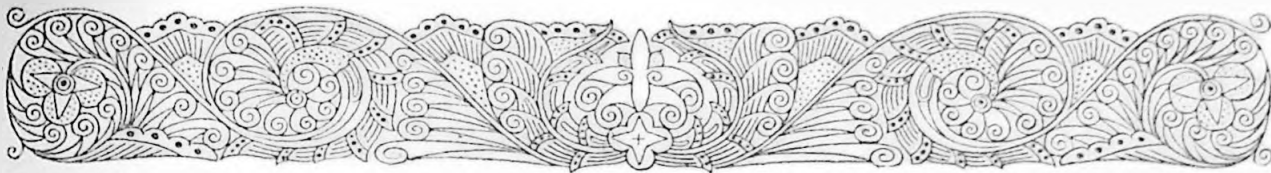
Op dezen moeitevollen tocht bezwijkt de een na den ander. Het eerst zinkt Draupadî ter aarde, dan volgen Sahadewa, Nakoela, Ardjoena en ten slotte Bhîma.

Slechts vergezeld van zijn hond zet Joedhishthira den tocht voort. Reeds nadert hij het doel, als Indra op zijn godenwagen neerdaalt om den held in den hemel binnen te voeren. Deze wil evenwel niet zonder zijn broeders de hemelsche genietingen smaken. Indra verzekert hem, dat hij in het godenverblijf al de zijnen zal weerzien. Maar nog is Joedhishthira niet tevreden: ook zijn laatst overgebleven trouwe metgezel op dezen moeilijken tocht mag niet achterblijven. Indra is echter niet genegen een hond in zijn hemel op te nemen. Joedhishthira houdt aan, tot ten slotte blijkt dat de hond niemand anders is dan god Dhârma, waarop Indra geen bezwaar maakt, ook dezen toe te laten.

Bij het binnentreden in Indra's verblijf is Joedhishthira bitter teleurgesteld. Niet alleen vindt hij hier noch zijn broeders, noch Draupadî, maar hij ziet in tegendeel zijn ouden tegenstander Doerjodhana geëerd en gevierd op een troon gezeten de zaligheden des hemels genieten. Nu wil de Pândawa van den hemel niets meer weten en hij verzoekt, dat men hem bij de zijnen brenge. Een geleider wordt hem meegegeven, die hem naar de hel voert. Hier ziet hij al de pijnigingen en kwellingen, waaraan de daar gestraften zijn blootgesteld en vol afschuw wil hij zich van deze plaats der verschrikkingen verwijderen, als hij stemmen verneemt van personen, die hem smeeken te blijven en hen met den van hem uitgaanden verkoelenden luchtstroom te verkwikken. Ten zeerste met hun lot begaan vraagt hij, wie deze ongelukkigen zijn en verneemt, dat hij zijn broeders en vrienden voor zich heeft. Smart en toorn over de onrechtvaardigheid van het lot maken zich van hem meester en hij zendt zijn geleider naar den hemel terug met de boodschap, dat hij bij de zijnen in de folterplaats wenscht te blijven. Dit is echter niet de bedoeling der goden en zij leggen hem bij monde van Indra uit, hoe juist zij, die het meest hebben gezondigd, eerst in den hemel komen en dan naar de hel worden gebannen, terwijl degenen, die slechts door weinig schuld zijn bezwaard, deze eerst boeten in de kwellingen der folterplaats en dan, gelouterd en gereinigd, tot het genieten van een eeuwigdurende vreugde den hemel binnen gaan. Wegens het door hem aan Drona gepleegd bedrog heeft hij zelf de hel moeten bezoeken, waar ook zijn broeders en zijn vrienden voor hun zonden boeten.

Spoedig daarop verdwijnen de verschrikkingen en bevinden allen zich in het verblijf der goden, waar zij leven in altijd durende, ongestoorde zaligheid.

VIII. SAMENVATTEND OVERZICHT VAN DE WAJANG-POERWA-VERHALEN.

In dit hoofdstuk wordt een samenvattend overzicht gegeven van elk der vier groote groepen van wajang-poerwa-verhalen.

Voorgeschiedenis.
Ardjoena Sasra Baoc-cyclus.
Rama-cyclus.
Pandawa--cyclus.

Dit overzicht is ontleend aan de reeds vroeger genoemde Vorstenlandsche lakon's, welke afzonderlijk worden uitgegeven in het Javaansch en in Nederlandsche vertaling. Een vergelijking met de lakon's zal doen zien, dat de bij-verhalen, welke in elke lakon het hoofdverhaal kruisen, slechts zijn vermeld, wanneer en in zooverre ze voor een goed begrip van den gang van de geschiedenis niet kunnen worden gemist. Menig voorval, waarin de een of andere „reus van den overwal” optreedt, is weggelaten, daar het op den loop van de geschiedenis niet den minsten invloed heeft. Verder is steeds de beschrijving van gevechten e.d. bekort en is de volgorde van de in de lakon vermelde gebeurtenissen gewijzigd, waar dit noodig was, om een goed loopend verhaal te krijgen.

Elke groep verhalen wordt ingeleid door een korte samenvatting en karakteriseering van de daarin behandelde onderwerpen, waarin tevens een motiveering van de in dit werk toegepaste indeeling van de lakon's is te vinden.

Vroeger werd er reeds op gewezen, dat deze indeeling dikwijls — inzonderheid, wat betreft den Pandawa-cyclus — min of meer willekeurig is, daar aanwijzingen voor de chronologische volgorde van de verhalen soms geheel ontbreken. Wij brachten in dit geval de verhalen omtrent eenzelfde hoofdpersoon bijeen en trachtten verder de opeenvolging van de geschiedenissen zoo te kiezen, dat zij onderling aaneen sluiten. Toch komt het meermalen voor, dat de in opeenvolgende lakon's beschreven gebeurtenissen in geen direct verband tot elkander staan.

Een inhoudsopgaaf van dit hoofdstuk vindt men in Hoofdstuk IV, C. Indeling.

VOORGESCHIEDENIS.

Dèwi Sri en vorst Maswapati van Wirata (blz. 171)
(Lakon: *Batari Sri mantoek*).

VOORGESCHIEDENIS.

Als inleiding op de lange reeks van wajang-verhalen zijn te beschouwen de lakon's:

*Ngroena-Nroeni,
Watoe Goenoeng,
Moempoeni.*

Hierin worden reeds dadelijk ten tooneele gevoerd de drie groote groepen, wier lotgevallen verder in bonte afwisseling de lakon's zullen vullen: de goden in hun bovenaardsch verblijf, de hemelbestormende reuzen van den „overwal” en de bewoners van Java, de menschen.

Fel tegenover elkaar staan reeds van den aanvang af goden en reuzen. Telkens weer tracht een der geweldenaars een hemelnimf te bemachtigen en worden de goden door hun woeste aanvallen in het nauw gebracht. Een enkele maal zijn deze in staat om de aanstormende reuzen van de poorten des hemels te verjagen, maar meestal moet „een mensch van groote kracht” te hulp worden geroepen, om de bedreigde Soeralaja van den machtigen vijand te verlossen.

Met weldaden worden de menschenkinderen door de goden overladen. Hiervan verhalen de lakon's

*Mikoekoehan,
Sri Mahapoenggoeng,
Batari Sri mantoek,*

waarin een beschrijving wordt gegeven van het ontstaan van het veldgewas op den aardbodem, van de nadeelige invloeden, waaraan dit blootstaat en van de wijze, waarop deze kunnen worden teniet gedaan. Bovendien vindt men hierin vermeld het begin der wapensmeedkunst en het gebruik van dieren bij den veldarbeid.

De booze macht, die voortdurend het menschedom bedreigt met rampen en onheilen, is ge-personifieerd in Batara Kala. Deze bastaard- godenzoon heeft met zijn gemalin, Déwi Doerga, van zijn vader, den opperheer van het godenrijk, vergunning ontvangen, om zijn slachtoffers te kiezen onder aardbewoners, die in bepaalde omstandigheden verkeerden. Hierover handelt de lakon

Poerwakala,
waarin tevens het middel wordt aangegeven, om aan de aanslagen van den Booze te ontkomen.

I. Van goden en reuzen.

In den aanvang bewegen zich de verhalen in en om de Soeralaja, het godenverblijf, waar Sang Hjang Girinata (S. H. Pramèsti Goeroe) heerscht als opperheer, met zijn gemalin, Dèwi Oema omringd door een aantal schoone widadari's en door de goden Koewé-ra, Srijana, Soerja, Jamadipati, Brahma, Wisnoe, Bajoe, Patoek, Tamboro, Penjarikan. Als hun gelijke is te beschouwen S. H. Narada, die als bode van den hemelheer optreedt en de verbinding tusschen hemel- en aardbewoners onderhoudt.

S. H. Soerja, de zonnegod, die verblijf houdt te Ekadjakra, heeft twee widadari's, Ngroena en Ngroeni, ten huwelijk ontvangen. Nu heeft Wisnoe's dochter, Dèwi Kastapi, in haar huwelijk met den vogel Briawan, twee eieren voortgebracht, welke door S. H. Goeroe zijn geschonken aan S. H. Soerja's gemalinnen. Een groote slang broedt de eieren uit en in spanning wachten de Dèwi's het oogenblik af, waarop de schaal verbroken zal worden. Als dit eindelijk geschiedt, komen er uit het ei van Dèwi Ngroena twee vogels. De oudste, die geheel kaal is, krijgt den naam van Sempati, de andere wordt Djaçajoe genoemd. Ook het ei van Dèwi Ngroeni breekt open. Het brengt een reusachtige slang (naga), Naga Goembang geheeten, en een groote menigte kleine slangen, „Sawer wisa” (vergiftige slangen), voort.

Al spoedig blijkt, dat de uit de eieren gekomen dieren moeilijk bijeen zijn te houden en de twee widadari's, die als de moeders worden beschouwd, komen overeen, dat één van haar de zorg voor het gebroed op zich zal nemen. Dèwi Ngroena stelt voor, een raadsel op te geven: wie het verliest, zal op de kinderen passen. Zij heeft de opgaaft al gereed: Ngroeni moet raden, of een daar aanwezig rund een stier of een koe is. Ngroeni raadt verkeerd en weet zich van schaamte over haar domheid niet te bergen. Juist komen de slangen terug, deze nemen het

voor haar moeder op en bijten de vogels, die nu op hun beurt verscheidene slangen doodpikken. En nu trekken N g r o e n a en N g r o e n i weer partij voor haar kinderen, waarbij de eerstgenoemde zich laat ontvallen: „Die N g r o e n i gedraagt zich als een reuzin, als zij haar kinderen wil helpen!” Op hetzelfde oogenblik worden haar woorden letterlijk bewaarheid: N g r o e n i krijgt de gedaante van een monsterachtige reuzin. Groote schrik! Jammerend roept de misvornde haar gemaal te hulp. Deze kan echter niets aan den toestand veranderen en hij verwijst haar naar W i s n o e, den grootvader van de uit de eieren gekomen dieren, om hem een afweringsmiddel („Roewat”) te gaan vragen. D j a t a j o e zal haar vergezellen, S e m p a t i gaat ascese oefenen op den W i n d o e-berg en de slangen, ontsteld over den afloop van den twist, spoeden zich naar den oceaen.

Weten alzo de hemelbewoners onder elkaar niet altijd den vrede te bewaren, ook van buiten wordt hun rust bedreigd: S e n g k a n T o e r o e n a n, vorst der reuzen van P a r a n g s a r i, heeft zich in het hoofd gezet de widadari's D è w i N g r o e n a en N g r o e n i tot zijn gemalinnen te verheffen. Daar S. H. G o e r o e niet bereid is, hem de nimfen af te staan, heeft hij besloten haar met geweld te ontvoeren. Met een geweldige legermacht trekt hij tegen de S o e r a l a j a op en het blijkt al spoedig, dat de goden niet in staat zijn, den verwoeden aanval van de reuzen af te slaan.

Juist als D è w i N g r o e n i voor W i s n o e verschijnt, komt N a r a d a mededeelen, dat de goden zich hebben moeten terugtrekken. Daar krijgt W i s n o e een inval! D è w i N g r o e n i zal ontvangen, wat zij verlangt, mits zij bereid is, om vooraf den vijand afbreuk te doen door R e t n a D j a t a w a t i, de dochter van den reuzenvorst, te ontvoeren en D j a t a j o e mede tegen het reuzenleger optrekt. Aldus geschiedt en voist S e n g k a n T o e r o e n a n ontvangt tegelijk bericht van de nederlaag van zijn leger door D j a t a j o e en van de ontvoering van zijn dochter door een uit de S o e r a l a j a afkomstige reuzin. Wel tracht hij nogmaals door een verwoeden aanval de goden te overwinnen, maar hij wordt met groote verliezen teruggedreven.

W i s n o e, verheugd over den goeden afloop van den strijd, schenkt D j a t a w a t i als echtgenoot aan D j a t a j o e en geeft D è w i N g r o e n i haar vorige gedaante terug. Nu wil de widadari-hem niet meer verlaten en tevergeefs tracht S. H. S o e r j a haar over te halen, om met hem mee te gaan. Eerst op uitdrukkelijk bevel van S. H. G o e r o e keert zij naar haar gemaal terug. (*Lk. Ngroena Ngroeni*).

Een andermaal doet vorst W a t o e g o e n o e n g (S é l a t j a l a) van G i l i n g w e s i aanzoek bij S. H. G i r i n a t a en wel om zeven widadari's tegelijk: D è w i S o e p r a b a, G a g a r m a j a n g, T o e d j o e n g b i r o e, I r i m i r i m, W a r s i k i, P r a b a s i n i e n S o e r è n d r a. Hij is hiertoe aangezet door zijn gemalin, D è w i S i n t a, die in werkelijkheid zijn moeder is. In zijn jeugd namelijk kreeg de vorst, die toen nog den naam R. D i t é droeg, eens van zijn moeder een slag met de rijstlepel op het hoofd, waarop hij wegliep. Jaren later, na den dood van haar gemaal, ontmoette de vorstin in het woud een jongeling, die haar huwde en bij wien zij een zoon, R. S i n d o e l a, kreeg. Op een keer bemerkte D è w i S i n t a aan het litteken op het hoofd

van haar echtgenoot, dat zij met haar eigen zoon gehuwd was. Ten einde van hem af te komen, raadt zij hem aan, ter verhooging van zijn vorstelijken luister de zeven widadari's te huwen. *Watoegoenoeng* heeft hier wel ooren naar, doch *S. H. Endra* weigert beslist, hem de nimfen af te staan en nu besluit de vorst, haar met geweld te ontvoeren.

Zoodra *S. H. Endra* bericht van de nadering van den vijand heeft ontvangen, gelast hij zijn zoons, *S. H. Tjitragada*, *Tjitrasèna* en *Tjitrarata*, benevens *Bambang Ardjoena Winanga*, om met de legerafdeeling *Dorandara* den aanvaller buiten het godenverblijf te *Repat Kepanasan* af te wachten. De strijd valt echter in het nadeel van de goden uit en *S. H. Endra* vraagt aan *S. H. Girinata*, wat nu te doen. Deze zendt *Narada* naar *Tjandrageni*, om hulp te verzoeken aan *Resi Sètmata*, die door zijn ascese een buitengewone macht heeft verworven.

Nu heeft deze resi zich vroeger, als vorst van het rijk *Mendang Kamolan*, schuldig gemaakt aan hetzelfde feit, waarvoor ook *Watoegoenoeng* aan de poort des hemels staat. Hij heeft *Dèwi Srijanti*, zuster van *S. H. Srijana*, uit het vrouwentimmer van den godenheer geroofd en was zoo gelukkig, haar naar Java te kunnen mee voeren. Nadat zij hem een zoon, *Bambang Srigati*, heeft geschonken, heeft hij — om den door *S. H. Girinata* over hem uitgesproken vloek te doen herroepen — zich aan strenge boetedoeningen gewijd. Hij bracht het daarin reeds tot een groote hoogte: verloren voorwerpen worden op zijn aanwijzing terug gevonden, zieken bevrijdt hij van hun kwaal en in den strijd zal hij dus zeker een machtig bondgenoot zijn.

Het blijkt, dat *H. Goeroe* de rechte persoon heeft gevonden. *Sètmata* is terstond bereid de goden bij te staan. In het nu volgend gevecht wordt *Watoegoenoeng* onder het wiel van een wagen gedood, waarop zijn leger zich onderwerpt. *Sètmata* wordt nu weer als vorst van *Mendang Kamolan* aangesteld en krijgt mede het bestuur over *Gilingwesi*. (*Lk. Watoegoenoeng*).

Evenals *S. H. Soerja* is ook *S. H. Jamadipati* gehuwd en wel met *Dèwi Moempoeni*. Op zekeren dag, terwijl hij zich in zijn verblijf te *Ngarga Doemilah* bevindt, komt er bericht, dat alle goden ten strijde moeten trekken, daar de *Soeralaja* een aanval heeft te wachten van vorst *Karoengkala* van *Djoerangparang*, die — als meer reuzenvorsten — een widadari eischt. *Jamadipati* neemt een teeder afscheid van zijn gemalin, doch deze wil niets van hem weten en trekt zich in het paleis terug. Verbaasd over deze houding van zijn jonge echtgenoot vraagt hij zich af, of haar dit ernst is en hij besluit, de proef te nemen, door haar om sirih te verzoeken. Een emban wordt met deze boodschap naar binnen gezonden, maar zij vindt *Moempoeni* onwillig, om haar gemaal het gevraagde — en daarmee een teeken van haar liefde — te geven. Voor de emban een moeilijk geval: keert zij zonder sirih terug, dan zal zeker de toorn van haar meester losbarsten. Zij brengt hem dus maar het gevraagde, voorgevende, dat *Moempoeni* hem dit doet toekomen en tevreden en gelukkig trekt *Jamadipati* ten strijde, nadat hij het erf met asch heeft laten bestrooien, om later te kunnen zien, of wellicht ongenode gasten gedurende zijn afwezigheid in het paleis zijn gedrongen.

Terzelfder tijd speelt zich te *Sapta Pratala* het volgende af. *S. H. Anantaboga* deelt zijn gemalin, *Déwi Soeperti*, mee, dat alle goden zijn opgeroepen, om den aanval van de reuzen af te wenden. Verder draagt hij haar op, een afbeelding van de *widadari's* te maken. Met dit laatste is *Soeperti's* bekwame hand spoedig gereed. Zij bergt de afbeeldingen op en gelast daarna haar zoon, *Bagawan Nagatatmala*, zich niet te verwijderen, daar alle godenzonen, die de wapens kunnen hanteeren, ten strijde moeten trekken en *Nagatatmala* — indien hij zich vertoont — ook aan den wreeden oorlog zal moeten deelnemen.

Gehoorzaam blijft *Nagatatmala* thuis en ziet naar eenige ontspanning uit. Als zijn moeder zich, na met haar arbeid gereed te zijn, ter ruste heeft begeven, haalt hij de opgeborgene afbeeldingen te voorschijn en laat zich door *Semar* de verschillende *widadari's* aanwijzen. Eén is er, wier beeld hem bijzonder treft: *Déwi Moempoeni*, *Jamadipati's* schoone gemalin. Zóó zeer bekoort de afbeelding hem, dat hij den lust niet kan weerstaan, om met het origineel kennis te maken. Met *Semar*, *Nalagarèng* en *Pétroek* begeeft hij zich dan ook terstond naar *Ngarga Doemilah*. Wel heeft hij nog een hindernis te overwinnen: aan de poort *Séla Panangkap* belet de deurwachter, *Batara Tjingkara*, hem den doorgang, maar geen nood! Met geweld baant hij zich een doortocht en gaat met zijn volgelingen de *Soeralaja* binnen.

Nagatatmala treft het goed: juist is *Jamadipati* vertrokken en *Moempoeni* heeft zich in den lusthof begeven, om zich wat te verstrooien. Op bevel van zijn meester stelt *Semar* zich met zijn zoons buiten den hof op en barst in droeve klachten uit. Verschrikt en nieuwsgierig gaat *Moempoeni* op het gewezen af, klimt de omheining over en vindt, op aanwijzing van *Semar*, den zich ziek houdenden *Nagatatmala*. Het blijkt al spoedig, dat het paar het heel goed met elkaar kan vinden, *Moempoeni* geeft den jongeling zelfs uit eigen beweging de *sirih*, waarom haar gemaal tevergeefs vroeg en *Nagatatmala* meent, na dit bewijs van toegenegenheid, wel zoo vrij te mogen zijn, om zich met de nimf dieper in den hof terug te trekken. Het voorval is echter in het paleis niet onopgemerkt gebleven en een der *emban's* spoedt zich ijlings naar de legerplaats te *Repatepanasan*, om *Jamadipati* daarvan op de hoogte te brengen.

Tegelijk met de *emban* komt ook de reus *Batara Tjingkara* bij de goden aan. De poortwachter deelt mee, dat een ridder met geweld zich een doortocht tot de *Soeralaja* heeft gebaand, de *emban* vertelt aan *Jamadipati*, wat er tijdens zijn afwezigheid met zijn gemalin is gebeurd. Woedend haast deze zich naar huis, maar hij moet het tegen *Nagatatmala* afleggen. Ook de andere goden zijn niet in staat; den indringer te verjagen. *S. H. Goeroe* laat nu *Anantaboga* ontbieden en gelast dezen, zijn zoon te grijpen. Dit gebeurt en tot groote vreugde van de goden wordt de booswicht in den helleketel (*Kawah Tjandimoeke*) geworpen.

Maar hiermee is het niet uit. Als *Déwi Soeperti* van haar gemaal verneemt, wat er met haar zoon is gebeurd, spoedt zij zich naar den helleketel, haalt het lijk van *Nagatatmala* er uit, en brengt hem, door besprenkeling met „levenswater”, weer in het leven terug. Zij

geeft hem echter den raad, nu maar niet langer in de Soerajaja, immers voor hem verboden terrein, te blijven.

(De reuzenvorst Karoenkala wordt ten slotte met zijn leger verdreven door de hulp van de Pandawa's, die feitelijk eerst later in het verhaal optreden, zie beneden). (*Lk. Moempoeni*).

II. De weldaden der goden aan de menschen.

In het reeds vroeger genoemde rijk Mendang Kamoelan (Poerwatjarita) heerscht vorst Dremamikoekohan, bijgestaan door patih Djaka Poering en den rijksbrahmaan, Brahmana Tjarita. Hij is door S. H. Girinata uitverkoren, om een gift in ontvangst te nemen, waarvan het geheele menschedom den zegen zal ondervinden: Narada brengt hem, namens den Opperheer, zaden van rijst, pisang, klapper, aardvruchten (oewi; gembili, enz.), kruipende planten (waloeh; bligo, enz.) en „opgaande” planten (mais; suikerriet; gierst, enz.). Deze zaden laat de vorst door den patih en de ambtenaren Kjai Empoe Tjakoet, Kaji Toewa en Boeroe uitdeelen onder de desa-bewoners.

De zaden worden geplant en komen op. Al ras echter vertoonen zich vijanden van den aanplant. S. H. Pritandjala en S. H. Tantra worden door Batara Goeroe uitgezonden, om eens te zien, hoe het te Poerwatjarita gesteld is. Daar gekomen, veranderen zij in emprit-vogels, die den jongen aanplant verwoesten. Maar Patih Djaka Poering houdt de wacht: hij bemerkt de vogels en raakt hen met een pijlschot, waarna zij weer hun godengedaante aannemen.

Nauwelijks is dit gevaar afgewend, of er verschijnt een woest zwijn, dat eveneens op den aanplant afgaat. Nu is de vorst de verdediger van het geschenk der goden: hij raakt het zwijn met een pijl en doet het daardoor weer zijn eigen gedaante, die van Kala Goemarang, aannemen. Deze trekt zich terug in het Krendajana-woud.

Maar reeds is een andere vijand in aantocht. Poetoet Djantaka, die met zijn zoons, in de gedaante van wouddieren, verblijf houdt op den Andaga-berg, is aan het zoeken naar voedsel. Daar verneemt hij het bericht van den overvloed, welke in het rijksgebied van Mendang

Kamoelan heerscht en hij gaat met de zijnen daarheen op weg, om zich aan de gewassen te goed te doen. Vorst Mikokoehan bemerkt, dat deze tegenstander hem te machtig is en hij zendt zijn patih naar de désa Dadapan, om hulp te vragen aan Bagawan Kanda en diens broer, Bagawan Nada. De tocht is niet tevergeefs: Djaka Poering krijgt 's kluize-naars zoons, R. Sengka en R. Toeroenan, benevens twee dienaren, Wajoengjang en Tjandramawa mee. Hevig is de strijd met Poetoet Djantaka. R. Sengkan prevelt de tooverspreuk „Ong wirineh wiri ojuh maswana maswaka” en houdt een zak gereed, om de vijanden daarin te vangen, R. Toeroenan zwaait een speer, Kjai Wajoengjang doet een menigte honden en Kjai Tjandramawa een groot aantal katten verschijnen. Hier tegen kunnen de wouddieren niet op. Poetoet Djantaka onderwerpt zich en krijgt als verblijfplaats het woud Lokapala. Een koe en een buffel zullen verder bij den rijstbouw behulpzaam zijn. Zoo is deze zaak ten slotte geregeld en de vorst viert met zijn gemalin, Dèwi Darmastoeti en zijn helpers een luisterrijk feest, waarbij de pas door S. H. Endra hem geschonken gamelan Soerendra goed te pas komt.

In deze geschiedenis is nog gevlochten het verhaal van de eerste pogingen om wapens te smeden. Dit heeft S. H. Goeroe opgedragen aan Empoe Anggadjali, die dan ook aan den oever van den oceaan bezig is om, geholpen door Semar, Nalagarèng en Pétroek, kris-sen en andere wapens te vervaardigen. Nog is hij hiermee niet gereed, als hij bemerkt, dat er een vaartuig op zee in nood verkeert. Het gelukt hem de opvarenden te redden. Onder dezen bevindt zich vorst Sarkil van Nadjran, een rijk aan den overwal. 's Vorsten dochter, Dèwi Sakati, heeft in haar droom Empoe Anggadjali van Java gezien en zij heeft nu geen anderen wensch, dan met hem te huwen. Daarvoor ondernam de vorst den gevaarlijken tocht over zee en het toeval heeft hem juist bij den gezochte gebracht. Hij vindt Anggadjali bereid, om met hem mee te gaan, het huwelijk wordt gesloten en, na eenigen tijd bij zijn echtgenoot te hebben doorgebracht, keert Anggadjali naar Java terug, om de opdracht van S. H. Girinata verder uit te voeren.

Zoo is dus Mendang Kamoelan niet alleen in het bezit van een aantal kostbare zaden, maar ook van dieren, om het land te bewerken en van ijzeren werktuigen, die de bevolking in verschillende omstandigheden van nut kunnen zijn. (*Lk. Amikoekoehan*).

Een andere vorst van Mendang Kamoelan is Sri Mahapoenggoeng, gehuwd met Dèwi Gemi, Dèwi Nastiti en Dèwi Soeboer. De vorst heeft twee kinderen, een jongen, R. Sadana genaamd en een meisje, Dèwi Sri, dochter van Dèwi Gemi.

Op een dag is R. Sadana spoorloos verdwenen. Groote opschudding in het paleis! Terwijl de vorst het geval bespreekt met patih Djaka Poering en den ambtenaar Kjai Andong Dadapan, komt de reus Kaladaroë, afgezant van Mendang Koemoewoeng, namens zijn heer, vorst Poelagra, een huwelijksaanzoek voor Dèwi Sri overbrengen. Z. M. heeft hier wel ooren naar. Zijn dochter echter weigert beslist den reuzenvorst te huwen: zij wenscht als echtgenoot slechts iemand, die er uitziet als haar broer, R. Sadana. Vertoord

over deze ongehoorzaamheid van zijn dochter jaagt de vorst haar op staanden voet het paleis uit. Als zij is vertrokken, gelast hij patih Djaka Poering aan den gezant van Mendang Koemoewoeng te zeggen, dat hij de prinses aan vorst Poelagra afstaat, indien deze haar weet te vinden. Kala Daroe gaat heen, om te trachten, Dèwi Sri op te sporen.

De vluchteling is intusschen aangekomen te Mendang Tamtoe, waar Kjai Boejoet Wangkèng juist met zijn vrouw bezig is om de rijst, die in de zon te drogen is gelegd, binnen te halen. Als Dèwi Sri hen zoo druk bezig ziet, begeeft zij zich naar het rijstblok. Dit staat het echtpaar echter niet toe: de gast moet binnen komen. Deze is hiertoe gaarne bereid, mits eerst het huis wordt schoongemaakt. Dit gebeurt, Dèwi Sri treedt binnen, drinkt het haar aangeboden klapperwater en verhaalt aan haar gastvrouw, hoe zij door haar vader het huis is uitgejaagd, omdat zij niet wilde trouwen met een reuzenvorst. Nog is zij niet aan het einde van haar verhaal gekomen, als plotseling Kala Daroe verschijnt, die zich van de prinses wil meester maken. Kjai Boejoet Wangkèng komt echter voor zijn gast op. Wel moet hij het in het nu volgend gevecht tegen den reus afleggen en wordt hij zelfs aan een nangka-boom gebonden, maar Sri heeft gelegenheid gevonden om te vluchten en alzoo aan haar vervolger te ontkomen.

Het ongeluk van Dèwi Sri laat zich tot in het godenverblijf voelen: een groote opschudding doet vermoeden, dat er iets buitengewoons gaande is. Verwonderd vraagt S. H. Goeroe, wat wel de oorzaak zou zijn, dat de Soeralaja op zijn grondvesten trilt, waarop Narada meedeelt, dat hemel en aarde in beweging worden gebracht, door hetgeen Dèwi Sri is overkomen. Hij ontvangt nu bevel, Dèwi Sri de verblijfplaats van haar broer mee te deelen.

Te Mendang Agoeng bevindt zich R. Sedana met zijn drie volgelingen: Kjai Boejoet Toewa, Kjai Empoe Tjakoet en Kjai Wajoengjang, aan wie de prins meedeelt, dat hij niet naar huis wil terugkeeren, voor zijn oudere zuster is getrouwd. Plotseling verschijnt deze en vertelt, wat er is voorgevallen. Ook de reuzen, die haar nog steeds nazetten, komen aan. Gevecht met Sedana, waarin Kala Daroe door een pijlschot wordt weggeslingerd en de reuzen worden gedood.

Als zoo de vijanden zijn verdwenen, deelt Sedana aan zijn zuster mee, dat hij zich te Mendang Agoeng wil vestigen. Dèwi Sri keurt dit goed en raadt hem aan, van Mendang Gowong zaden te gaan halen: een pas uitgelopen kokosnoot, mais, lombok en tèrong. Sedana gaat daarheen en ontvangt van Kjai Boejoet Sondong toezegging, dat het gevraagde zal worden geleverd. Al spoedig brengt deze zelf de zaden, waarop R. Sedana zich naar Mendang Tamtoe begeeft, om Kjai Boejoet Wangkèng te bevrijden. Deze vestigt zich met zijn vrouw en al zijn familie-leden te Mendang Agoeng.

Nog eenmaal heeft R. Sedana een aanval van Mendang Koemoewoeng te weerstaan: vorst Poelagra voert in eigen persoon zijn leger aan. Zoo hevig is de strijd, dat het godenverblijf er door in opschudding wordt gebracht. Met de hulp van Narada, Batara Baje en Batara Koewéra wordt de vijand van Mendang Agoeng verdreven. Ten slotte

stelt Narada namens S. H. Goeroe Dèwi Sri voor, om R. Sedana te huwen, waarop de prinses echter niet wil ingaan. (*Lk. Sri Mahapoenggoeng*).

Na verloop van tijd bevindt Dèwi Sri zich te Pratalaretna, het rijk van vorst Darmasara, dat door haar tegenwoordigheid buitengewoon bloeit. Het gerucht hiervan is tot in de naburige landen doorgedrongen en zoowel de vorst van Wirata, (*) Maswapati, als Soerja Koemala van Goewarèdjèng en Sasradéwa van Goewapitoe besluiten, moeite te doen om Dèwi Sri en de door haar verspreide welvaart in hun rijk te krijgen. Vorst Soerja Koemala heeft bovendien het voornemen, om zich van de widadari Dèwi Wresini meester te maken en bereidt daartoe een aanval op de Soeralaja voor. Daar de goden niet zijn opgewassen tegen den machtigen vorst van Goewarèdjèng, wordt Resi Nagatamala van Sapta Pratala opgedragen, hulp te gaan zoeken bij vorst Kresna Dipajana van Ngastina.

Op zekeren dag ontvangt de vorst van Ngastina bezoek van de prinsen van Wirata, die hem, namens hun vader, verzoeken om Dèwi Sri te willen opsporen. Als de gezanten vertrokken zijn, komt ook Nagatamala, om uit naam van S. H. Anantaboga hulp te vragen tegen de aanvallers van het godenverblijf. Kresna Dipajana belooft, aan zijn verzoek te zullen voldoen, mits hij Dèwi Sri opspoort en naar Wirata brengt.

Nagatamala vindt Sri bij vorst Darmasara van Pratalaretna, in gezelschap van vorstin Dèwi Darmawati en haar dochter, Dèwi Darmarini. Hij deelt haar het doel van zijn komst mee en zij is dadelijk bereid, naar Wirata te vertrekken. Zij verzoekt den gast, dien zij als zoon aanneemt, vooraf alles te gaan vertellen aan R. Sadana, die zich achter in het paleis bevindt. Deze blijkt echter van een ander gevoelen te zijn als zijn zuster; hij staat haar niet toe, met Nagatamala mee te gaan. Een gevecht ontstaat, waarin Sadana getroffen door een pijl van blauwzwarte bamboe, naar het rijk Keling wordt weggeslingerd.

Nagatamala gaat aan Dèwi Sri berichten wat er is voorgevallen. Deze heeft intusschen ook Dèwi Darmarini als kind aangenomen en verbindt nu de prinses met den overwinnaar van haar broer in den echt. Met vorst Darmasara en diens gemalin begeeft zij zich naar Wirata, de vorst van Ngastina brengt Soerja Koemala en Sasradéwa met hun legers ten onder en ten slotte komen Narada en S. H. Bajoe Resi Nagatamala en diens jonge gemalin halen, om hen in de Soeralaja op te nemen. (*Lk. Batari Sri mantoek*).

(*) Zie beneden (Pandawa-cyclus), waar de geschiedenis van de hier genoemde rijken behandeld wordt.

III. De „Booze,” die het mensdóm belaaft.

Op zekeren dag verschijnt Batara K a l a voor Batara G o e r o e en diens gemalin Dèwi O e m a, om voedsel te vragen, want de spijs, die hem is aangewezen — lobang lodjo — kan hij niet gebruiken. Batara G o e r o e staat hem toe, zijn prooi onder de menschen te zoeken, maar hij zal zich moeten bepalen tot de volgende rubrieken:

- 1*. een jongen, die eenig kind is (ontang-anting).
2. een meisje als eenig kind (oenting-oenting).
3. een kind, geboren zonder nageboorte (botjah loemoenting).
4. vier meisjes, dochters van dezelfde ouders, die geen broer hebben (sarimpi).
5. vier jongens, zoons van dezelfde ouders, die geen zuster hebben (saramba).
- 6*. vijf jongens, zoons van dezelfde ouders, die geen zuster hebben (Pandawa).
7. vijf meisjes, dochters van dezelfde ouders, die geen broer hebben (Pandawi).
- 8*. vijf kinderen, vier zoons en een dochter (Pandawa madangké).
9. vijf kinderen, een zoon en vier dochters (Pandawa ipil-ipil).
- 10*. twee kinderen, beiden jongens (oeger-oeger).
11. twee kinderen, beiden meisjes (kembang sepasang).
- 12*. twee kinderen, een jongen en een meisje, waarvan de jongen de oudste is (gedana-gedini).
13. twee kinderen, een jongen en een meisje, waarvan het meisje de oudste is (gedini-gedana).
- 14*. drie kinderen, waarvan het middelste een jongen is (sendang angapit pantjoeran).
15. iemand, die alleen (zonder metgezel) een voetreis onderneemt (djisim lelakoe).
16. twee menschen, die een lange reis ondernemen (batang oetjap-oetjap).
17. drie menschen, die een verren afstand hebben af te leggen (gotong majit).
18. iemand, die, onderweg zijnde, om 12 uur 's middags een bepaalde gebedsformule niet opzegt. (1).

Ook Dèwi O e m a wijst Batara K a l a enkele personen als prooi aan, en wel:

- 19*. iemand, die een te vuur staande dandang (stoomketel voor de rijst) laat omvallen.
- 20*. iemand, die een gandik (rolsteen) breekt.
- 21*. iemand, die een pipisan (vlakke steen, om kruiden op fijn te wrijven) breekt.
22. iemand, wiens huis, dat hij bezig is te bouwen, instort, vóórdat het geheel gereed is.

De met een * geteekende gevallen komen ook te Jogjakarta voor. Bovendien staan daar nog de volgende personen aan een aanval van Batara K a l a bloot:

1. Een kind, waarvan alle broers en zusters zijn gestorven (ontang-anting toenggaking arèn).
2. een meisje tusschen twee broers (pantjoeran angapit sendang).
3. een kind, met den helm geboren.
4. een kind, bij zonsondergang geboren' (djoeloeng tjaplok).

(1) In de onder 15 t/m 18 genoemde gevallen geeft men gewoonlijk geen offerfeest (ngroewat).

5. een doodgeboren kind.
6. een kind, in verkeerde ligging geboren.
7. iemand, wien bij het ploegen of eggen het juk van de trekdieren breekt.
8. iemand, die bij het werk om 12 uur 's middags niet ophoudt.
9. iemand, die onderweg om 12 uur 's middags niet zingt of fluit (zie boven No. 18).
10. iemand, wien bij het rijststampen de stamper breekt.
11. een kind, bij wiens geboorte de vader reeds overleden is (toena hapa).
12. iemand, op wiens huis rijststroo valt, dat niet (met opzet) is afgesneden.

Als Batara Kala vertrokken is, dringt het tot de goden door, dat de aan hem verleende gunst het menschdom in groot lijden zal brengen. Batara Goeroe besluit dan ook, te trachten, de uitwerking van het aan Batara Kala geschonken recht tegen te gaan. Daartoe zendt hij Winoe naar de aarde, om als dalang op te treden. Narada zal daarbij de taak van pandjak (gamelanslager) vervullen en Batara Brahma zal de gendèr slaan (2). Na hun vertrek bestijgt Batara Goeroe met Dèwi Oema zijn rijdier, den stier Andini, en begeeft zich eveneens naar de aarde.

Intusschen zijn Batara Kala en zijn echtgenoot Dèwi Doerga op weg gegaan naar het meer Madirda, om daar voedsel te zoeken. Op hun tocht ontmoeten zij Batara Goeroe. Deze geeft aan Kala een knots, waarmee hij zijn prooi moet doodden. Doet hij dit niet, dan zal hij niet meer onder de afstammelingen der goden gerekend worden. Verder moet hij hem, die in staat zal zijn, al zijn lichaamsdeelen op te noemen, als vader erkennen. Hierna gaat ieder zijns weegs.

Nu woont er in de désa Mendang Kawit een weduwe, Soemawit geheeten, met haar eenigen zoon, Djaka Djatoesmati. Zij zendt dezen naar het meer Madirda, om zich daar te gaan baden, ten einde gevrijwaard te zijn tegen de onheilen, die het „eenige-zoon-zijn” voor hem meebrengt. Aan het meer treft de jongeling Batara Kala aan. Deze stelt hem voor, „zijn buik in te gaan” waarin Djatoesmati begrijpelijkerwijze weinig zin heeft. De „eenige zoon” zet het op een loopen, achtervolgd door Kala. Hij ziet op zijn weg een holle bamboe en kruipt daar in. Kala grijpt de bamboe, waarop Djatoesmati fluks zijn schuilplaats verlaat en zich mengt onder eenige mannen, die bezig zijn een huis op te zetten. Maar Kala verliest zijn prooi niet uit het oog. Weer maakt de jongeling zich uit de voeten (bij zijn vertrek stort het huis in!) en tracht zich te verschuilen achter een vrouw, die bezig is medicijnen fijn te stampen. Maar steeds volgt Kala hem en hij gaat hier weer vandaan (de stamper en de platte steen, waarop de medicijnen gestampt worden, breken plotseling!) om zich te verbergen bij een vrouw, die aan het rijst stoomen is. Nog altijd zit zijn vervolger hem op de hielen. De dandang van de vrouw valt om en Djatoesmati zet zijn tocht voort. Tot zijn geluk raakt Kala met de

(2) Vergelijk boven, hoofdstuk II, blz. 35 (Tantoe Panggelaran).

voeten in daar groeiende waloch-wortels verward, zoodat hij voorover valt en zijn prooi uit het gezicht verliest.

Intusschen is *Djatoesmati* in een andere *désa* aangekomen, waar hij een pas getrouwde vrouw aantreft, die op haar man zit te wachten. De vluchteling gaat haar huis binnen, om zich daar te verbergen. Maar *Kala* is na zijn val opgestaan en heeft zijn spoor ontdekt. Om zijn prooi te beletten, verder te vluchten, zet hij een van zijn volgelingen, *Badjobarat*, voor het huis op wacht.

..

In het geducht *Mendang Kamoelan* woont *Kjai Boejoet Wangkèng* met zijn dochter en zijn schoonzoon, *Kjai Boejoet Gedoewal*. De dochter wil van haar man scheiden, doch *Kjai Boejoet Wangkèng* weet haar tot andere gedachten te brengen. Zij verzoekt daarop haar vader, voor haar een wajang-voortooning te geven. *Boejoet Gedoewal* gaat uit, om een dalang te zoeken.

Spoedig is een geschikte dalang gevonden. Het is *Kanda Boewana* in het gehucht *Dadapan*, die voortooningen geeft met de gendèrspeelster *Saroeni* en den gamelan-slager *Pandjak dalang Kloengkoengan*, een wanstaltig man. De dalang heeft juist een gesprek gehad met een weduwe, *Bok Randa Dadapan* („de weduwe van Dadapan”) genaamd, die hem op zijn vraag, waarom zij niet naar de markt ging, antwoordde, dat zij reeds verzadigd was, waarop *Kanda Boewana* haar den naam gaf van *Njai Randa* (de weduwe) *Asem soré* en haar voorspelde, dat haar kinderen of kleinkinderen, die sajoer-aseem verkoopen, aan rheumatiek zullen gaan lijden. Als daarop *Kjai Boejoet Gedoewal* verschijnt, gaat de dalang met hem mee naar *Mendang Kemoelan*.

Daar is het intusschen lang niet rustig geweest. De bewoners hebben veel last gehad van een aanval van wilde dieren en men is tot de overtuiging gekomen, dat deze alleen zullen wegblijven, indien *Kjai Boejoet Wangkèng* een offerfeest voor zijn dochter geeft (*Ngroewat*). Met verlangen wordt naar de komst van den dalang uitgezien. *Kanda Boewana* is bereid de roewat-voorstelling te geven, als men maar voor de noodige offerspijzen (*sadjèn*) zorgt. Zoodra dit is geschied en *Kjai Boejoet Wangkèng* in de kelir heeft plaats genomen, begint de voorstelling en wel van de lakon *Manik Maja*.

Het blijkt, dat de dalang zijn vak verstaat. Een groot aantal toeschouwers verzamelt zich om de voorstelling bij te wonen. Onder hen is ook *Djatoesmati*, die plaats neemt onder de spelers en de ketoek bedient. Daar wordt plotseling het geroep: „Een dief! Een dief!” gehoord. Het blijkt, dat er in een naburig gehucht vier dieven hebben getracht, hun slag te slaan. Ze zijn echter ontdekt en kiezen het hazenpad, twee mengen zich onder de spelers bij de voorstelling van *Kanda Boewana* en nemen de kenong en de ketjèr voor hun rekening, de beide anderen vluchten verder.

Ook *Batara Kala* is op de drukte afgekomen. De voorstelling boezemt hem echter niet

veel belang in: tegen een klapperboom geleund, staat hij te geeuwen en te gapen. De dalang merkt hem op en hij kan den lust niet weerstaan, om een ei in den wijd geopenden mond te gooien, waarmee hij de huig raakt. Batara K a l a begrijpt de bedoeling en wijdt nu meer aandacht aan de voorstelling. Al spoedig gaat hij zoo in het spel op, dat hij bij een grap van den dalang onbehaarlijk in een lach schiet. Het bulderend gelach van Batara K a l a jaagt den omstanders vrees aan en angstig gaan de toeschouwers uiteen. Als Batara K a l a dit bemerkt, verzoekt hij den dalang, voort te gaan met zijn spel. Deze is daartoe bereid, indien K a l a hem 125 goudstukken geeft. Dit wil K a l a wel, maar hij heeft geen geld bij zich! Of de dalang zich niet met iets anders wil tevreden stellen? K a n d a B o e w a n a kiest de knots, die K a l a van Batara G o e r o e heeft ontvangen en nu wordt de vertooning voortgezet.

K a l a is langzamerhand zoo door de vertooning meegesleept, dat hij vlak bij den dalang is gaan staan. Het wordt hem daar echter wel wat warm en hij gaat nu even naar buiten, om een luchtje te scheppen. Daar bemerkt hij een pas geboren kind. Dat is een gewenschte prooi. IJlings snelt hij erop toe en wil het reeds verslinden, als hij zich de waarschuwing van Batara G o e r o e herinnert: hij mag zijn prooi alleen dooden met de hem geschonken knots. En dit wapen heeft hij den dalang afgestaan! Zoo gaat hij weer het erf op, om te trachten zijn knots terug te krijgen en loopt daar D j a t o e s m a t i tegen het lijf. Hij gaat naar den dalang en stelt dezen voor, de knots te ruilen tegen het kind en den jongeling. Dit gebeurt en nu is D j a t o e s m a t i vrij, terwijl K a l a zijn wapen weer terug heeit.

Nu wordt K a l a overmoedig. Hij eischt, dat de kelir wordt afgebroken en beweert, dat hij ouder is dan de dalang. Dit laat de dalang zich niet zeggen! Hij zal het bewijs leveren, dat hij de oudste is en dus alles van Batara K a l a weet, door diens geheele lichaam te beschrijven.

Daarop reciteert K a n d a B o e w a n a de volgende spreuk: „Hong prajoganira ...” enz. (*)

Verder zegt de dalang de „*santi poerwa*” op.

Vervolgens de „*aksara batoek*” (voorhoofd-letters).

Daarna de „*aksara telak*” (gehemelte-letters).

Hierop volgen de „*sastra dada*” (borst-letters).

Daarna de „*sastra gigir*” (rug-letters).

Als K a l a dat alles gehoord heeft, erkent hij dalang K a n d a B o e w a n a als vader en verzoekt te mogen hooren, wat er alzoo van hem verlangd wordt. De dalang eischt, dat hij afstand zal doen van alles, wat Batara G o e r o e hem als voedsel heeft toegewezen en dat hij zich op staanden voet met zijn vrouw en zijn volgelingen uit de désa M e n d a n g K e m o e l a n zal verwijderen. Aan dien wensch wil K a l a voldoen, mits de dalang „*Santi koekoes*” reciteert De dalang begint:

„Hong poerwa santi” enz.

Vervolgens reciteert de dalang „*balasrèwoe*.”

Daarna komt „*banjak dalang*.”

Nadat de dalang al deze spreuken heeft gereciteerd, verzoekt K a l a om gebaad te worden.

(*) Den volledigen tekst van deze spreuken vindt men in de lakon vermeld.

(Hierop worden de poppen Batara K a l a en dalang K a n d a B o e w a n a van de kelir genomen en met het handvat (tjempoerit) gezet in een geredstaande aarden kom met water, waarin bloemen liggen).

De dalang reciteert hierbij de „*djapa padoesaning kala*”.

Vervolgens fluistert dalang K a n d a B o e w a n a Batara K a l a het volgende in: „Kala, wees je zelf! (herinner je!) Ga terug naar je eigen wezen! Je bent uit niets geboren, keer terug tot niets! Je bent uit het ware geboren, ga naar het ware terug. Ik ben inderdaad almachtig!”

Hierna beschrijft de dalang het wezen van K a l a en geeft hem met D è w i D o e r g a en hun volgelingen verlof om hun deel van de offerspijzen te nemen, waarna K a l a heen gaat.

De dalang reciteert nu de spreuk „*Koembala geni*.”

••

Nadat K a l a en de zijnen vertrokken zijn verschijnen S r i en S a d a n a, die eveneens hun deel van de offerspijzen ontvangen en daarna heengaan.

Nu gelast de dalang P a n d j a k d a l a n g K l o e n g k o e n g a n om D j a t o e s m a t i te baden. Deze doet dat onder het reciteeren van de spreuk „*Padoesan Djatoesmati*.”

Vervolgens verschijnt de vrouw, wier kind door K a l a aan den dalang is afgestaan. Zij verzoekt, haar kind terug te mogen hebben. De dalang staat haar dit toe en zij vertrekt.

De twee dieven, die de gamelan mee geslagen hebben, krijgen ook verlof om naar huis te gaan. Vóór hun vertrek moeten zij echter de volgende belofte afleggen: „Wij zullen nooit meer stelen. Moge de Almachtige aan onze afstammelingen geen lang leven schenken, als wij deze belofte niet houden.”

Daar verschijnt voor den dalang een vrouw, die vraagt wat er gedaan moet worden met R a r a R a p è n, de dochter van B o e j o e t W a n g k è n g. De dalang zegt, dat deze in de rest van zijn badwater moet worden gebaad.

De dalang en de pandjak nemen nu een bad onder het reciteeren van de spreuk „*Padoesan dalang lan pandjak*.” (Hierbij wordt ook wel de „*Adji weling*” gelezen).

Zoodra dit is afgelopen, verschijnt S a p o e d j a g a t, die de nog aanwezige volgelingen van K a l a wegjaagt en tot loon daarvoor ontvangt: twee bossen rijst; twee uitgelopen kokosnoten (tijkal); een kruik badèg (e.s.v. sterke drank); met klappermelk gekookte rijst (sega moe-doek) en een op een bepaalde wijze bereide kip (oelam lembaran).

Als er niemand meer voor den dalang verschijnt en er van K a l a 's volgelingen slechts één is overgebleven, die op „*djenang bara-bara*” wacht, spreekt de dalang de volgende uitdagende woorden:

„Ik ben de dalang K a n d a B o e w a n a, ik bevind mij in het midden van de wereld, ik zie iets duidelijk in den kring (of: ik kijk (rond) en ben duidelijk zichtbaar in den kring). Van den 1sten tot den 14den vlam (schijn) ik zonder ophouden, straal ik zonder uit te doven. Ik ben inderdaad de almachtige dalang, die niet overweldigd kan worden. Ik heb het recht om alles te beheerschen.”

Op het hooren van deze woorden stuiven de volgelingen van Kala, die zich nog in de nabijheid bevinden, uiteen.

Hierna zet de dalang de goenoengan in het midden van de kelir, ten teeken, dat het stuk uit is en zegt ten slotte nog het volgende:

„Zonder stoornis zij de hulde volbracht! Mijn zitplaats is in het midden van de wereld. Mijn voetzolen dragen (steunen) de wereld (sangga boewana). De pisangstam is Hjang Nagardja (de drakenvorst); mijn kelir is Tindjamaja (het godenverblijf); het raam (van de kelir) is Retnabara; de koorden (waarop de staven en de ketels van de muziekinstrumenten rusten) zijn Alimengan; mijn lamp is Bajoe-tédja. Sang Hjang Goeroe vertoont de wajang, de widadari's slaan de gamelan, de widadara's zijn de toeschouwers. De toeschouwers zijn te zien, het schouwspel is onzichtbaar.

Hong mastoe namasiddem!”

(Lk. *Poerwakala*).

ARDJOENA SASRA BAOE-CYCLUS.

Koembakarna

Ardjoena Sasra Baoe-cyclus.

Van goden, menschen en reuzen verhaalt de bovenbehandelde „Voorgeschiedenis”.

Dezelfde drie groepen vinden wij in de ondervolgende verhalen, maar de volgorde is daarin eenigszins gewijzigd. Gaat het in de „Voorgeschiedenis” vooral om het lief en leed van de hemelbewoners, in den Ardjoena Sasra Baoe- en den daarbij aansluitenden Rama-cyclus vindt men voornamelijk de geschiedenis van reuzen, wier aanvoerder tijdelijk de macht in handen heeft in hemel en op aarde en die eerst na veel euveldeeden te hebben bedreven door een god in menschengedaante wordt ten onder gebracht. En zoo is hier de volgorde meer juist aldus te stellen: reuzen, goden en menschen.

De hoofdpersoon van den Ardjoena Sasra Baoe-cyclus is niet — zooals men zou verwachten — de held van dien naam, doch Dasamoeka, de welhaast oppermachtige boeta-vorst, die alle schepselen met angst en schrik vervult. Reeds in de eerste lakon wordt hij als een niets en niemand ontziend woesteling ten tooneele gevoerd en in de laatste lakon van deze serie treedt hij in volle glorie op als heerscher van Ngalengka. Eerst aan het eind van den Rama-cyclus wordt de geweldenaar voor goed ten val gebracht.

Door de lotgevallen van Dasamoeka vormen alzoo de beide groepen van verhalen één geheel.

Naast — liever: tegenover — den reuzenvorst van Ngalengka staat god Wisnoe, die twee malen op de aarde neerdaalt om goden en menschen van het monster te verlossen. Als Ardjoena Sasra Baoe overwint de god den reus, maar hij laat hem leven, onder voorwaarde, dat hij zich aan hem onderwerpt. Als Ardjoena is gestorven, zet de tienhoofdige heerscher van Ngalengka het oude leven weer voort. Dan verschijnt Wisnoe nog eens op aarde, nu als Rama, vorst van Ngajodya en in deze gedaante overwint hij den onverlaat niet alleen, maar doodt hem en voltooit alzoo de zegepraal van het licht over de duisternis.

Zoo is Dasamoeka niet alleen de figuur, die eenheid brengt in de twee groepen van verhalen, maar hij is ook in zekeren zin de aanleiding tot het optreden van de beide helden, naar wie elke cyclus is genoemd.

Het aantal lakon's van den Ardjoena Sasra Baeo-cyclus is zeer gering. Bovendien geven deze de geschiedenis slechts in enkele trekken aan. Tot goed begrip van den gang van zaken volgt hier een kort overzicht, voor zoover noodig aangevuld uit het gedicht van R. Ng. Sindoesasra, waarmee de inhoud van de lakon's in hoofdzaak overeenstemt.

Hoofdverhaal I.

Djamboe Mangli (Reus van Ngalengka)

Koembakarna, een reus met een schrikwekkend voorkomen.

Sarpakanaka, een meisje, fijn en regelmatig van lichaamsbouw, doch met het gezicht van een reuzin.

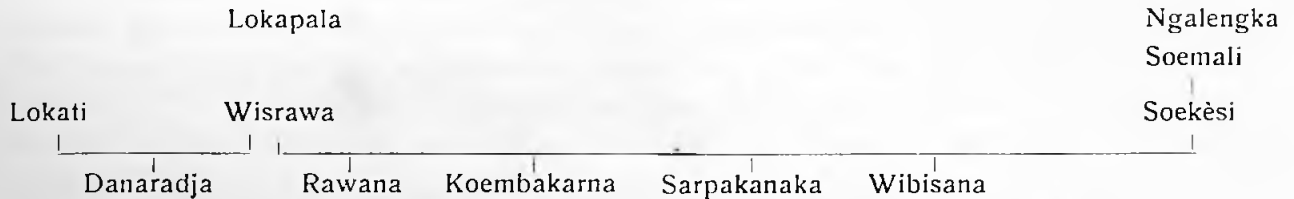
Vorst Wisrawa van Lokapala draagt, na het overlijden van zijn gemalin Lokati, de regeering over aan zijn zoon Danaradja, die zich als een zeer deugdzaam en verstandig gebieder doet kennen. Wisrawa neemt op zich, om voor zijn zoon de hand te vragen van Dewi Soekèsi, de dochter van den reuzenvorst Soemali van Ngalengka, voor wien de reus Djamboemangli in een te houden tweegevecht als kampioen zal optreden. Hij overwint Djamboemangli, geeft bovendien het bewijs, dat hij „de spreuk der wetenschap van het hoogste geluk op aarde” kan verklaren en heeft daarmee de koningsdochter gewonnen. Wisrawa is echter door haar schoonheid zoo bekoord, dat hij het doel van zijn tocht geheel vergeet en de prinses voor zich zelf ten huwelijk neemt.

Uit het huwelijk van Wisrawa en Soekèsi werden geboren:

Dasamocka (Rawana), een reus met tien hoofden en twintig armen.

Wibisana, een jongeling met een menschlijke gedaante, schoon van gestalte, verstandig en edel van gemoed.

Geslachtstabel.

De drie zoons oefenden strenge ascese op den berg Gohkarna, waardoor Koembakarna's kracht nog vermeerderd werd (zijn lichaam geleeek op een berg, zijn oogen brandden als de zon tegen den middag en zijn stem was als duizend donders). Wibisana vroeg en verkreeg de gave, om een voortreffelijk mensch te zijn, die al zijn krachten inspant tot heil van alle schepselen. Dasamoeka sprak den wensch uit, dat hij steeds zou mogen zegevieren over menschen en reuzen, dat niemand onder het uitspansel hem zou evenaren en dat zelfs de goden in den hemel hem zouden vreezen. De godheid verleende hem de vervulling van dien wensch als belooning voor de standvastigheid, waarmee hij zoovele jaren zijn boetedoening had volgehouden.

En nu beginnen de rooftochten en gewelddaden van Rawana, waartegen goden noch stervelingen iets vermogen en waarvoor god Wisnoe twee malen in menschgedaante op de aarde moet verschijnen.

Dasamoeka, die zijn vader opvolgt als vorst van Ngalengka, trekt op tegen Lokapala en onderwerpt dit rijk, waarna Danaradja onder de goden wordt opgenomen. Te Lokapala ontmoet de reus Dèwi Widawati, een incarnatie van Wisnoe's gemalin Dèwi Sri, en voortaan hebben al zijn tochten en veroveringen slechts dit eene doel: zich meester te maken van de schoone jonkvrouw. Dèwi Sri nu zal zich achtereenvolgens bevinden te Magada, Maèspati, Mantili en Ngajodya en deze plaatsen komen dus verder in het verhaal vooral ter sprake, de beide laatstgenoemde in de geschiedenis van Rama.

Hoofdverhaal II.

Te Maèspati heerschte Ardjoena Sasra Baoe, de „duizendarmige”, die beroemd was in de gansche wereld, wiens regeering boven die van andere heerschers uitmuntte en die de eerbiedige

Soekèsi

en onderdanige hulde ontving van achthonderd dappere vorsten. Zijn gezag, zijn bovennatuurlijke macht en zijn schoonheid waren als die van een god op aarde. Zijn luister schitterde als de stralen van de zon, de pracht van zijn vorstelijk verblijf evenaarde die van de acht hemelsche paleizen van de goden Sambo, Brama, Endra, Wisnoe, Bajoe, Kala, Mahadéwa en Asmara.

Slechts één ding ontbrak den machtigen heerscher: een gemalin zijner waardig! Hem, de incarnatie van god Wisnoe, kan slechts een jonkvrouw bevredigen, met wie Déwi Sri zich heeft vereenzelvigd. Hij vindt die in Dèwi Tjitrawati van Magada.

Samentreffen van I en II.

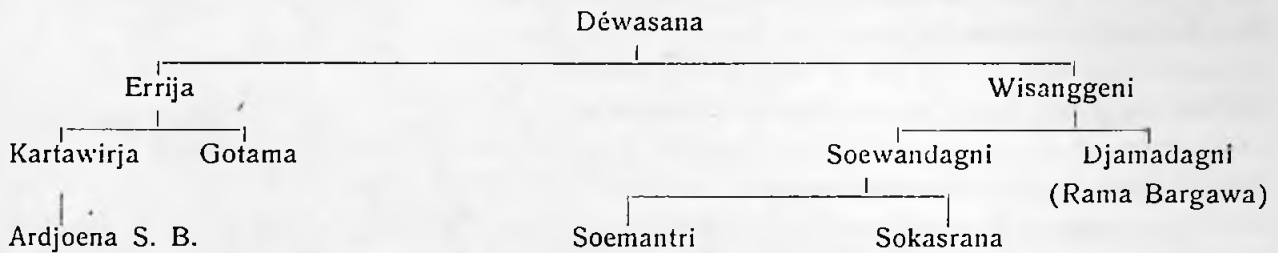
Dasamoeka heeft gehoord van Ardjoena's groote macht, trekt tegen hem op en — wordt overwonnen. De vorst van Maèspati spaart hem echter het leven, onder voorwaarde, dat hij zich in het vervolg van gewelddaden zal onthouden.

De geschiedenis eindigt met den dood van Ardjoena Sasra Baeo, waarna Rawana zich weer zonder weerga in de wereld gevoelt en het vroegere leven voortzet.

Bijverhaal I.

Geslachtstabel.

Gotama's gemalin, de widadari Retna Windradi, had bij den zonnegod Batara Soerja drie kinderen:

Retna Andjani.
Radèn Soebali.
Radèn Soegriwa.

Nu ontving Andjani van haar moeder een achthoekig potje, waaruit zij alles kon doen tevoorschijn komen, wat zij maar wenschte. Dit gaf aanleiding tot twist onder de kinderen, waarop Gotama het potje ver weg wierp. Op de plaats, waar het neerviel, ontstond het meer Soemala. Soebali en Soegriwa, die zich van het kostbare potje wilden meester maken, sprongen in het meer, om het op den bodem te zoeken. Ook Andjani kwam aan den oever en waschte zich het gezicht en de handen, terwijl zij op haar broeders wachtte. Eindelijk kwamen de beide jongelingen uit het water, maar geheel in apengedaante. Evenzoo waren Andjani's gelaat en handen door de aanraking met het water uit het meer ruig en behaard als van een aap geworden.

Ten einde hun vorige gedaante weer terug te krijgen, ging het drietal boete doen op den berg Sonjapringga, Soebali als een vleermuis aan een boomtak hangende, Soegriwa als een dwerghert van gras en bladeren levende en Andjani als een kikvorsch aan den kant van het water gedoken.

Na eenigen tijd riepen de goden de hulp van de broeders in. Zij hadden weer eens een aanval te doorstaan van een der aardbewoners, tegen wien zij zich niet opgewassen voelden: de reuzenvorst Maésasoera, een boeta met het hoofd van een buffel en horens van twee vadem lengte, die door zijn daden van geweld en willekeur hemel en aarde in voortdurende onrust bracht. Nu had Soebali door zijn strenge ascese de tooverspreuk „Pantjasona” verkregen en door de kracht van deze spreuk was het hem mogelijk, om, hoevele malen hij ook sneuvelde, steeds weer in het leven te kunnen terug keeren. Hij was dus wel een geducht tegenstander van den buffel-reus.

Eerst beproefde Soegriwa den reus ten onder te brengen, maar hij moest het tegen hem afleggen. Toen besloot Soebali, den boetavorst in zijn verblijfplaats — de spelonk Kiskenda — op te zoeken. Vooraf maakte hij met zijn broer de volgende afspraak: „Aan de rivier, die uit de spelonk stroomt, zal je kunnen zien, of ik den strijd gewonnen of verloren heb: als er rood bloed in de bedding stroomt, dan zijn Maésasoera en zijn legeraanvoerder Djatasoera gedood en dan moet je spoedig bij mij komen in de grot. Stroomt er wit bloed uit, dan ben ik gesneuveld en dan moet je maar gauw vluchten!”

De strijd begint. Soebali blijkt de sterkste te zijn. Maar het baat hem niet veel, of hij zijn tegenstanders al doodt: telkens toch vereenigen de afgehouden hoofden zich weer met den romp en dan begint het gevecht opnieuw. Ten slotte grijpt Soebali de beide reuzen en slaat hun hoofden met zooveel kracht tegen elkaar, dat de hersens er uit spatten en zich met hun bloed vermengen.

Soegriwa ziet een roode en een witte vloeistof uit de spelonk komen. Hij meent daaruit te moeten opmaken, dat zijn broeder met de reuzen is gesneuveld, sluit de grot met een grooten steen af en begeeft zich naar god Endra, om den uitslag van den strijd mede te deelen. Daar nu Soebali, naar men meent, is gestorven, ontvangt Soegriwa den door zijn broer verdienden prijs, Endra's dochter Dèwi Tara. Wel verschijnt eenigen tijd later ook Soebali in Endra's hemel, maar deze neemt er geen mede, dat zijn broer de nimf behoudt.

Later maakt Dasamoeka, op aanraden van den boosaardigen Sokasrana (zie beneden) van dezen stand van zaken gebruik, om haat te zaaien tusschen de broeders, waarop Soebali zich

Dèwi Tara

van Dèwi Tara meester maakt en zijn broer uit de grot Kiskenda, waar deze zich had gevestigd, verdrijft. Het slot van de geschiedenis vindt men in het Rama-verhaal.

Ook Andjani heeft vreemde gebeurtenissen beleefd. Door het eten van een tamarinde-blad, dat Batara Goeroe uit de lucht laat vallen, wordt zij zwanger en schenkt het leven aan een witten aap, Senggana (Hanoman) geheeten, die door god Bajoe als kind wordt aangenomen en wiens daden van moed en kracht, list en behendigheid van grooten invloed zullen zijn op den goeden afloop van Rama's pogingen, om vorst Dasamoeka ten onder te brengen.

Behalve Senggana worden nog een menigte apen als kinderen van de goden geboren. Allen voegen zich bij Soegriwa en erkennen hem als hun vorst, ook nadat deze door zijn broer Soebali van Kiskenda is verdreven. De voornaamste van Soegriwa's onderdanen is de aap Anila.

Bijverhaal II.

In de bovenstaande geslachtstabel komen voor Soewandagni en Djamadagni. De laatstgenoemde had er een lust in door wouden en wildernissen te dolen en overwonnen vorsten, die voor een rechtvaardige zaak streden, bij te staan met zijn buitengewone lichaamskracht en met het nimmer missende schot van zijn machtigen boog en de pijl Bargawastra. Hij was alom bekend als Rama Bargawa of Rama Parasoe.

Soewandagni daarentegen gaf zich in zijn kluis over aan gebeden en vrome bespiegelingen en hield zich ver van de wereld en het strijdgewoel. Hij had twee zoons: Soemantri, een schoon en dapper jongeling, bedreven in den wapenhandel en begaafd met bovennatuurlijke krachten en Soekasrana (Sokasrana), een wanstaltige dwerg met een ruwe huid, inktzwart van kleur, kleine, spitse, vergiftige tanden, een stompen neus, een voorhoofd als dat van een eend, diepliggende oogen, een korte hals, schouders, die als een vischkorf smal naar boven toeliepen en een uitpuilende spitsbuik. Hij sprak onduidelijk en stootend en stond algemeen bekend als de grofste onder de lomperds.

Op zekeren dag zond de kluizenaar zijn zoon Soemantri naar Maèspati, om zijn diensten te gaan aanbieden aan vorst Ardjoena Sasra Bae. Sokasrana wilde meegaan, maar zijn broer schaamde zich voor hem en zond den mismaakte weg.

Ardjoena Sasra Bae nam Soemantri in dienst en stuurde hem naar Magada, om Dèwi Tjitravati voor hem te gaan halen. De jongeling slaagde in zijn zending en kwam met de prinses terug. Vóórdat hij deze aan zijn heer overgaf, besloot hij, hem op de proef te stellen, om te zien, of Ardjoena werkelijk een machtig held was, zooals hij zich zijn toekomstigen meester had voorgesteld. Hij daagde hem uit en moest het tegen zijn vorst afleggen. Deze spaarde den vermete, maar stelde hem tot taak, den lusthof Sriwedari, welke zich buiten Maèspati bevond, naar de hoofdstad over te brengen. Dit was een zware opgaaf en Soemantri zou er zeker niet aan hebben kunnen voldoen, zonder de hulp van zijn broer, die den geheelen hof met alles, wat er zich in bevond, naar Maèspati bracht. Weer drong de ongelukkige Sokasrana er op aan, dat

zijn broer hem zou vergunnen, daar te blijven, maar ook nu wilde Soemantri daarvan niets weten. Dreigend legde hij zijn tjakra aan, het wapen vloog weg en doodde den dwerg, waarop een stem werd gehoord, die zwoer, wraak te zullen nemen.

Soemantri werd onder den naam Soewanda tot patih van Maèspati verheven en Sokasrana begaf zich naar Ngalengka, waar hij een trouw medestander werd van den boozen reuzenvorst en dezen zelfs tot menige wandaad aanspoorde.

Patih Soewanda stierf door de hand van Dasamoeka.

Hieronder volgt een samenvattend overzicht van den inhoud der lakon's.

I. Dasamoeka's veroveringen.

Rawana (Dasamoeka)

Te Ngalengka heerschte in den ouden tijd een geweldig vorst, Dasamoeka, de „tienhoofdige”, geheeten. Alleen het hooren van zijn naam reeds verspreidde angst en schrik in het rond en weinigen waren er, die zich tegen den geweldenaar durfden verzetten. Goden, reuzen en menschen waren gelijkelijc met vrees voor hem vervuld en zagen met verlangen uit naar den machtigen held, die hen van den ruwen onverlaat zou kunnen verlossen. Maar tevergeefs! Ieder, die zich tegenover hem stelde, moest het afleggen en steeds driester werd hij in zijn optreden, steeds meer eischend en zelfgenoegzaam.

Nu heeft hij zich in het hoofd gezet, om zijn beiden broeders, Koembakarna en Wibisana, de rijken Pangleboer Gangsa en Koentara en zijn zuster, de reuzin Sarpakenaka, het rijk Goetaka te bezorgen. En wat hij zich heeft voorgesteld, zal ook tot uitvoering worden gebracht!

D a s a m o e k a ' s half-broer, D o n a r a a j a, die de regeering over L o k a p a l a in handen heeft, is bezadigder dan de vorst van N g a l e n g k a. Hij heeft van diens veroveringszucht gehoord en wil een poging doen, om hem tot kalnte aan te manen. Daartoe wordt de „toovenaar” G o h m o e k a naar N g a l e n g k a gezonden met een schitterend gezantschap, bestaande uit de reuzen W i n o e k a r a, G o e r m o e k a, R o e k m o e k a, D a r m o e k a, en de menschen K a l i n g g a p a t i, S o e r j a k é t o e, T j a n d r a k é t o e en M a n d r a k é t o e.

Nauwelijks heeft D a s a m o e k a het doel van de zending vernomen, of hij ontsteekt in toorn. In blinde woede stort hij zich op den gezant, sleept hem over den grond en doodt hem. Het lijk verdwijnt en er wordt een stem gehoord:

„He, vorst D a s a m o e k a, wees op Uw hoede! Eens zal ik mij wreken en wel door een witten aap, die Uw rijk geheel zal verwoesten!”

Soebali

De vorst van N g a l e n g k a is er de man niet naar, om zich door deze voorspelling uit het veld te laten slaan. Nog vertoornd over het feit, dat iemand zich met zijn zaken durft te bemoeien, zendt hij zijn legermacht naar L o k a p a l a en vertrekt ook zelf door de lucht daarheen.

Op zijn tocht komt de vorst aan den berg S o e n j a - P r i n g g a. Hier bevindt zich een zekere S o e b a l i met zijn volgelingen S e m a r, G a r è n g en P é t r o e k. Deze, een broer van S o e g r i w a en zoon van R e s i G o e t a m a van G r a s t i n a, bezit een groote wondermacht, welke zelfs D a s a m o e k a bewusteloos uit de lucht doet neerstorten. Als S o e b a l i hem heeft bijgebracht ontspint zich tusschen die beiden een gesprek, dat op een twist uitloopt, zóó hevig, dat het godenverblijf er door in beroering geraakt. D a s a m o e k a neemt een bovennatuurlijke gedaante aan („tiwikrama”): met tien hoofden en twintig armen vertoont hij zich en hij meent, in deze gestalte zijn tegenstander gemakkelijk te kunnen overweldigen. Maar wat hem nog steeds is gelukt, blijkt hier boven zijn macht te gaan! Tot zijn verbazing is S o e b a l i niet ten onder te

brennen. Wel kan *Dasamoeka* hem dooden, maar telkenmale staat *Soebali* weer met nieuwe kracht toegerust voor hem. Tegen zoo'n vijand is niet te strijden en *Dasamoeka* staakt dan ook het gevecht, zijn tegenstander verzoekend hem het geheim van dezen wonderlijken terugkeer in het leven mee te deelen. *Soebali* is hiertoe wel bereid: hij bekent, dat hij eenvoudig door het bezit van de tooverformule („adji”) *Pantjasona* steeds weer van den dood in het leven kan terugkeeren.

Dat is nu juist iets voor *Dasamoeka*! Als hij bij zijn geweldige, tienvoudige reuzenkracht ook nog deze macht bezat, zou hij het zelfs tegen den meest geduchten god — laat staan tegen de nietige aardbewoners — kunnen uithouden! Of *Soebali* hem geen deelgenoot van zijn geheim wil maken? Daar is geen bezwaar tegen, meent deze en *Dasamoeka* beoefent de nieuwe „adji” en neemt zijn leermeester mee naar *Ngalengka*.

Niet lang verblijft *Soebali* in het rijk van den reuzenvorst. Als hij de noodige aanwijzingen heeft gegeven, gaat hij weer naar den *Sonjapringga* (*Soenja Pringga*) terug, *Dasamoeka* in het gelukkig gevoel van zijn onverwinbaarheid achterlatend.

Al spoedig echter wordt de vorst onaangenaam gestoord: de naar *Lokapala* gezonden

leger-afdeeling is onverrichter zake teruggekeerd. Hij zendt nu *Sarpa Kenaka* met een leger daarheen, doch ook deze komt terug, zonder het doel te hebben bereikt.

Nu zal *Dasamoeka* zijn voornemen doorzetten, om zelf naar *Lokapala* te gaan. Hij dringt de stad binnen en heeft een ontmoeting met *Donaradja*, van wien hij de heilige erfgoederen, de „*poesaka*”, opeischt: een kroon, een gouden rolsteen („*gandik*”) en een staatsie-karos. De vorst van *Lokapala* is er echter niet toe te bewegen, deze goederen uit handen te geven en er zou een hevige strijd zijn ontbrand als niet de goden waren tusschenbeiden gekomen en de *poesaka* aan *Dasamoeka* hadden toegewezen, tevens *Donaradja* naar het godenverblijf, de *Soeralaja*, ontbiedend.

Maar *Dasamoeka* is nog niet gereed te *Lokapala*. Op den daar aanwezigen berg bevindt zich, naar hij heeft vernomen, *Dewi Sri* in de gedaante van *Dewi Wida-*

Sarpakenaka

w a t i. In een woning met gouden poorten, welke zich van zelf kunnen openen en sluiten, houdt de godin verblijf. D a s a m o e k a, wiens wenschen en begeerten hoe langer hoe hooger gaan, heeft het er op gezet de voor stervelingen ongenaakbare te bezitten. In het gevoel van zijn macht gaat hij overmoedig den lusthof S r i w e d a r i binnen en wil brutaalweg de gouden ingangspoort doorstappen. Hier ontmoet hij echter tegenslag: de deuren klappen dicht vóór hij er nog door is en knellen 's vorsten linker-bovenarm tusschen haar vleugels. Toch gelukt het hem, binnen te komen. Regelrecht begeeft hij zich tot W i d a w a t i en deelt haar zonder veel plichtplegingen zijn verlangen mee. Dèwi W i d a w a t i is, tot zijn niet geringe verbazing en vreugde, terstond bereid aan zijn wensch te voldoen. De vorst moet maar alvast naar buiten gaan en haar daar opwachten. Zóó gemakkelijk had D a s a m o e k a zich de zaak niet voorgesteld: hij is dus wel al-machtig!

Maar de vorst heeft te spoedig gejuicht! W i d a w a t i — wel verre van zich aan den geweldenaar te willen overgeven — ontsteekt een vuur en stort zich daarin om een vrouw te zoeken in wie zij zich zal kunnen incarneeren.

Als D a s a m o e k a de vlammen ziet, slaat de schrik hem om het hart. Ijlings gaat hij weer naar binnen, doch W i d a w a t i is verdwenen! Woedend doolt hij rond op de helling van den berg. Daar vindt hij den wijzen Bagawan M a r o e t a, die belooft, te zullen nagaan in wie W i d a w a t i zich heeft geïncarneerd. De vorst neemt hem mee naar N g a l e n g k a. (*Lk. Bedahipoen nagari Lokapala*). (1)

(1). Dasamoeka's aanval op Ngajodya, welke hier zou moeten volgen, is, om het verband niet te verbreken, opgenomen in den Rama-cyclus.

II. Ardjoena Sasra Baoe.

Nu zal *Maroeta* zijn belofte moeten nakomen en de verblijfplaats van *Dèwi Widawati* aanwijzen. Hij weet raad: te *Toendjoengpoera* bevindt zich *Dèwi Tjitra Nglangeni*, dochter van vorst *Tjitra-Wirja*, een sprckend evenbeeld van *Widawati*. De prinses bezit een verzameling van duizend beelden: beelden van goud, van brons, van tin en van soewasa (mengsel van goud en koper). Hiervoor wil zij de hoofden van duizend pandita's hebben en hij, die in staat is haar deze te bezorgen, zal haar echtgenoot worden.

Aldus luidt de mededeeling van *Maroeta* en *Dasamoeka* is voor het oogenblik tevreden gesteld. De hoofden van de duizend pandita's zal hij wel machtig worden en de schoone koningsdochter is dus reeds zoo goed als in zijn hand. De toovenaar („tenoeng”) *Jaksamoeka* ontvangt opdracht, om duizend vrome kluzenaars te gaan doden en de hoofden naar *Toendjoengpoera* te brengen.

Op zijn tocht door de lucht komt *Jaksamoeka* ook aan de kluzenarij *Giriretna*, waar *Bagawan Djoe manten* verblijf houdt met zijn kinderen, *Endang Srinadi* en *Bambang Kartanadi*. Als hij ook hier zich van een pandita-hoofd wil meester maken, blijkt zijn kracht te kort te schieten: *Kartanadi* weerstaat hem, drijft hem op de vlucht en achtervolgt den roover.

Jaksamoeka ziet geen uitweg, om zijn blijkbaar zoo machtigen achtervolger te ontkomen. Daar bemerkt hij een veilige wijkplaats, de grot *Ringin Poetih*. Uitgeput valt hij hier op den aarde tot groote verwondering van *R. Ardjoena-Widjaja*, den zoon van vorst *Kartawirja* (*Sasrawirja*) van *Maèspati*, die hier ascese oefent met zijn volgelingen, *Semar*, *Garèng* en *Pétroek*. De prins begeeft zich tot den uit de lucht gevallen toovenaar en verpleegt hem. Daar verschijnt *Kartanadi*, die *Jaksamoeka* opeischt. Een gevecht ontstaat, *Kartanadi* grijpt den toovenaar, doch laat dezen weer vrij, als *Ardjoena Widjaja* zich in bovennatuurlijke gedaante („*tiwikrama*”) tegenover hem stelt.

Als nu de strijd is geëindigd, deelt *Ardjoena* aan zijn gasten zijn wensch mee om *Dèwi Sri* te zoeken. De toovenaar, die zijn dankbaarheid wil toonen, zegt, dat hij deze wel weet te vinden. *Kartanadi* echter heeft al bij zich zelf uitgemaakt, dat een verbinding met den machtigen vorstzoon niet te versmaden zou zijn en hij vertelt *Ardjoena*, dat zich niet ver van daar ook een „*Sri*” bevindt, zijn schoone zuster *Srinadi*.

Nu heeft *Ardjoena* slechts te kiezen. Doch veel bedenktijd wordt hem niet gelaten: de toovenaar neemt hem door de lucht mee en voert hem naar *Toendjoengpoera*. *Kartanadi* laat zich echter niet zoo maar op zij zetten. Ook hij neemt zijn weg door het luchtruim en nog vóór *Jaksamoeka* is hij te *Toendjoengpoera* aangekomen.

Zoodra *Ardjoena* aan het paleis komt, gaat hij naar binnen. Daar bemerkt de toovenaar tot zijn verbazing, dat *Kartanadi* — dien hij nog te *Ringin Poetih* waande — zich reeds

hier bevindt. Een gevecht ontstaat, maar ook nu blijkt Kartanadi de sterkste. Hij snijet zijn tegenstander de ooren af en geeft hem den raad, maar gauw naar Ngallengka terug te keeren, wat Jaksamoeka ook zelf het verstandigst vindt.

Intusschen heeft Ardjoena een samenkomst met de schoone prinses, die hij bij haar beelden heeft aangetroffen. Hij is echter ontdekt: een hofjuffer gaat in allerijl den vorst mededeelen, dat zijn dochter bezoek heeft.

Nu bevinden zich juist te Toendjoengpoera de vorsten der duizend rijken, die allen naar de hand van de bekoorlijke Tjitra Nglangeni komen dingen. Vorst Tjitrawirja weet niet beter te doen, dan hun de zaak in handen te geven: ten slotte zal zijn dochter ten deel vallen aan hem, die overwinnaar blijft in dit gevecht. Ardjoena blijkt de machtigste te zijn en met vreugde staat de vorst hem zijn dochter af.

Daar verschijnt een gezant van Maèspati, Ardjoena's oom R. Sasra Atmadja, die op bevel van diens vader den prins is gaan zoeken. Ardjoena Widjaja is terstond bereid, mee te gaan en als hij te Maèspati is aangekomen, legt zijn vader de regeering neer en stelt hem onder den naam Ardjoena Sasra tot vorst aan. (*Lk. Ardjoena Widjaja tapa sale-beting goewa Ringin petak*).

Na eenigen tijd wordt te Maèspati het bericht vernomen, dat er zich te Ma(n)gga da een schoone prinses bevindt, Dèwi Tjitrawati, dochter van vorst Tjitradarma. Vele vorsten dingen naar haar hand, doch de vorstendochter eischt acht honderd prinsessen als medevrouwen („maroe”) en aan deze voorwaarde is niet zoo gemakkelijk te voldoen. Ardjoena Sasra besluit, mee te dingen en te trachten, den wensch van de prinses te vervullen.

In dezen tijd verschijnt aan het hof van Maèspati een zekere Bambang Semantri (Soemantri), zoon van Bagawan Soewanda Geni van de kluizenarij op den berg Sekar. Semantri biedt den vorst zijn diensten aan en deze draagt hem op, Dèwi Tjitrawati naar Maèspati te brengen.

Als nu Soemantri met het huwelijksaanzoek te Magada verschijnt, verklaart Tjitrawati bereid te zijn, hem te volgen, mits hij aan den door haar gestelden eisch kan voldoen en tevens den vorst van Widarba, Darma Wasésa, bestrijdt. Deze toch heeft mede aanzoek om de prinses gedaan en de hulp ingeroepen van zijn halfbroer, Bagawan Rama Bargawa en van den reuzenvorst Djonggiroepaksa van Djonggarba. Semantri neemt dit op zich, heeft een gevecht met Djonggiroepaksa, die wordt bijgestaan door Rama Bargawa en schiet, na een heeten strijd, den Bagawan met zijn Sara Dahana-pijl weg. Nu neemt hij Tjitrawati mee naar Maèspati.

Vóórdat hij de prinses aan den vorst overgeeft, stelt Semantri dezen op de proef. Hij daagt hem uit, en heeft een tweegevecht met hem, waarin de vorst, die een bovennatuurlijke gedaante heeft aangenomen, overwinnaar blijft. Op verzoek van de goden belooft Ardjoena, Semantri te sparen en in dienst te nemen, doch hij stelt als voorwaarde, dat deze den lusthof Sriwedari zal verplaatsen.

Dit is nu een moeilijke opdracht en Semantri weet niet, hoe hij er aan zal voldoen. Daar bemerkt hij zijn broer Sokasrana. Deze had hem willen vergezellen bij zijn vertrek uit de kluisenarij van hun vader, doch Soemantri was niet gesteld op het gezelschap van zijn mismaakten broer. Toch was Sokasrana hem uit de verte gevolgd. En nu komt hij juist op het goede oogenblik om zijn broer te helpen. Hij toch is geheel op de hoogte van de ligging van Sriwedariën — wat meer is — hij is ook in staat den lusthof over te brengen. Sokasrana neemt Semantri door de lucht mee, zet hem in den tuin neer en verplaatst nu den hof met alles, wat er zich in bevindt, naar Maèspati.

Rama Parasoe

Zoo heeft Semantri door de hulp van zijn broer aan den hem gestelden eisch kunnen voldoen. Hij is zijn helper zeer dankbaar, maar verzoekt hem, nu maar weer terug te gaan. Sokasrana wil echter bij hem blijven. Om zijn broer bang te maken, legt Semantri zijn tjakra op hem aan, het wapen vliegt bij ongeluk weg en snijdt Sokasrana den hals af. Er

wordt een stem gehoord, die de vergelding voor deze daad aankondigt. (*Lk. Ardjoena Sasra djoemeneng nata*).

Op een keer begeeft Ardjoena Sasra Baoe zich naar den oever van den oceaen, legt zich aan den mond van de Opak-rivier in het water neer en neemt een bovennatuurlijke gedaante aan, waardoor hij de heele rivier vult en het water niet verder kan stroomen. Dit bemerkt vorst Dasamoeka te Ngalenka en hij begeeft zich eveneens naar het strand, waar hij hetzelfde kunstje zal uithalen. In den mond van de Praga legt hij zich neer, stuwt het water op en veroorzaakt daardoor een overstroming in Maèspati. Zoo blijken de beide tegenstanders tegen elkaar te zijn opgewassen en de goden verkeeren in groote verlegenheid, hoe zij in dezen strijd zullen ingrijpen.

Nu rijdt door de lucht het gevleugelde paard („djaran sembrani”), dat patih Soewanda (Soemantri) van Maèspati bemerkt, tot hem neerdaalt en zich door hem laat bestijgen. Bij de plaats gekomen, waar Dasamoeka nog altijd in den stroom ligt, gelukt het Soewanda den reuzenvorst een eind weg te slingeren, zoodat het water van de rivier weer naar zee kan stroomen en Maèspati is gered.

Maar de strijd tusschen Soewanda en Dasamoeka is nog niet uit. In het Westerland („Tanah Bangkilèn”), in Bagelèn, zetten zij dien voort. Sokasrana vereenigt zich met Dasamoeka en deze doodt Soewanda, waarna hij zich naar Parang Tritis, aan den oever van de Zuidzee, begeeft. Daar bemerkt hij Ardjoena Sasra, die aan het spelevaren is. Dasamoeka verbergt zich achter een groot rotsblok, om zijn vijand onverhoeds te kunnen overvallen. Deze heeft hem echter ook gezien en schiet een zijner machtige pijlen op den reuzenvorst af. Dasamoeka ontkomt aan het gevaar door vlug op zij te springen. Doch nu krijgt Ardjoena hulp van de goden. Nara da brengt hem, op last van Hjang Pramèsti Goeroe, een witte spin, die — met een pijl afgeschoten — Dasamoeka in haar draden verwart.

Zoo ligt de geweldige reus machteloos ter aarde. Zijn verwanten komen met Bagawan Sarwa en vragen vergiffenis voor hem, welke hem ook wordt geschonken, zoodat de vorst, van het dradennet bevrijd, zich weer kan oprichten. (*Lk. Ardjoena tjangkrama samodra*).

Nu Ardjoena Sasra de sterkste bleek te zijn, is Dasamoeka wel verplicht, zich naar zijn wil te voegen. Als dan ook de vorst van Maèspati een groot feestmaal wil aanrichten en Dasamoeka gelast, hem daarvoor een aantal dieren te bezorgen, kan deze niet anders doen dan zich naar het woud begeven, om de opdracht uit te voeren.

Spoedig zal er echter verandering in dezen toestand komen. Vorst Garba Moerti van Djonggarba besluit, den dood van zijn vader Djonggiroepaksa op Ardjoena Sasra te wreken. Resi Rama Bargawa is gaarne bereid, hem daarbij met raad en daad te helpen.

Op raad van Bargawa begeeft Garba Moerti zich naar het paleis van Maèspati waar Dèwi Tjitrawati, 's vorsten bijvrouw Srinadi en de achthonderd prinsessen bijeen zijn. Plotseling strijkt de roover uit de lucht neer en voert een der prinsessen weg. Maar

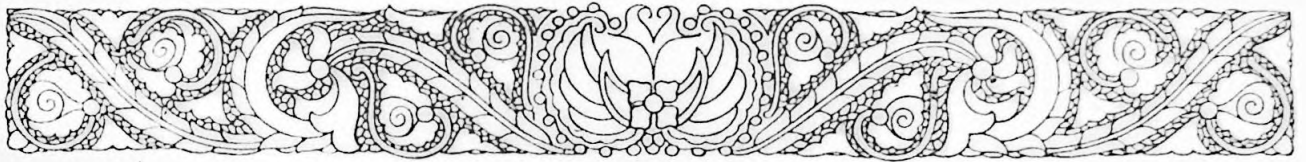
patih Kartanadi (Soewanda) achtervolgt hem en ontrukkt hem de prinses. Ook Ardjoena komt op hem af. Garba Moerti wordt gedood.

Nu verschijnt Rama Bargawa, die Ardjoena uitdaagt, zijn geweldige boog Bargawastra te spannen. De vorst doet dit, doch ongelukkig springt de boog terug en doodt hem met één slag, waarop een stem wordt gehoord, welke Bargawa vergelding aanzegt door de hand van een jongeling, Regawa geheeten.

Groot is de vreugde van Dasamoeka, als hij de tijding van Ardjoena's dood verneemt. Nu is Maèspati in zijn macht en met een luisterrijk feestmaal wordt deze blijde gebeurtenis gevierd. Vooraf echter heeft hij nog een andere zaak te regelen. Naar hij heeft vernomen, wordt Dèwi Oetara nog steeds door Soegriwa te Goewa-Kiskrenda mishandeld en dit bericht laat hij zijn vriend Soebali te Sonjapringga brengen. Ijlings begeeft Soebali zich naar Goewa Kiskrenda, waar hij zijn broer Soegriwa en den aap Djembawan aantreft en met dezen in een heet gevecht gewikkeld wordt. (*Lk. Sédanipoen Sang Praboe Ardjoena Sasra*).

RAMA-CYCLUS.

RAMA-CYCLUS.

Over „reuzen, goden en menschen” handelt ook deze groep van verhalen. Daaraan zou nog kunnen worden toegevoegd de rubriek „apen”, welke in de beschrijving van Rama's lotgevallen een groote rol spelen.

De reuzen staan hier — evenals in de Ardjoena Sasra-lakon's — onder aanvoering van vorst Dasamoeka (Rawana) van Ngalengka. Deze gaat voort met zijn daden van willekeur en geweld en ontvoert zelfs de gemalin van Rama, in wien god Wisnoe is neergedaald. Die vermetele daad wikkelt hem in een strijd, welke ten slotte tot zijn ondergang leidt.

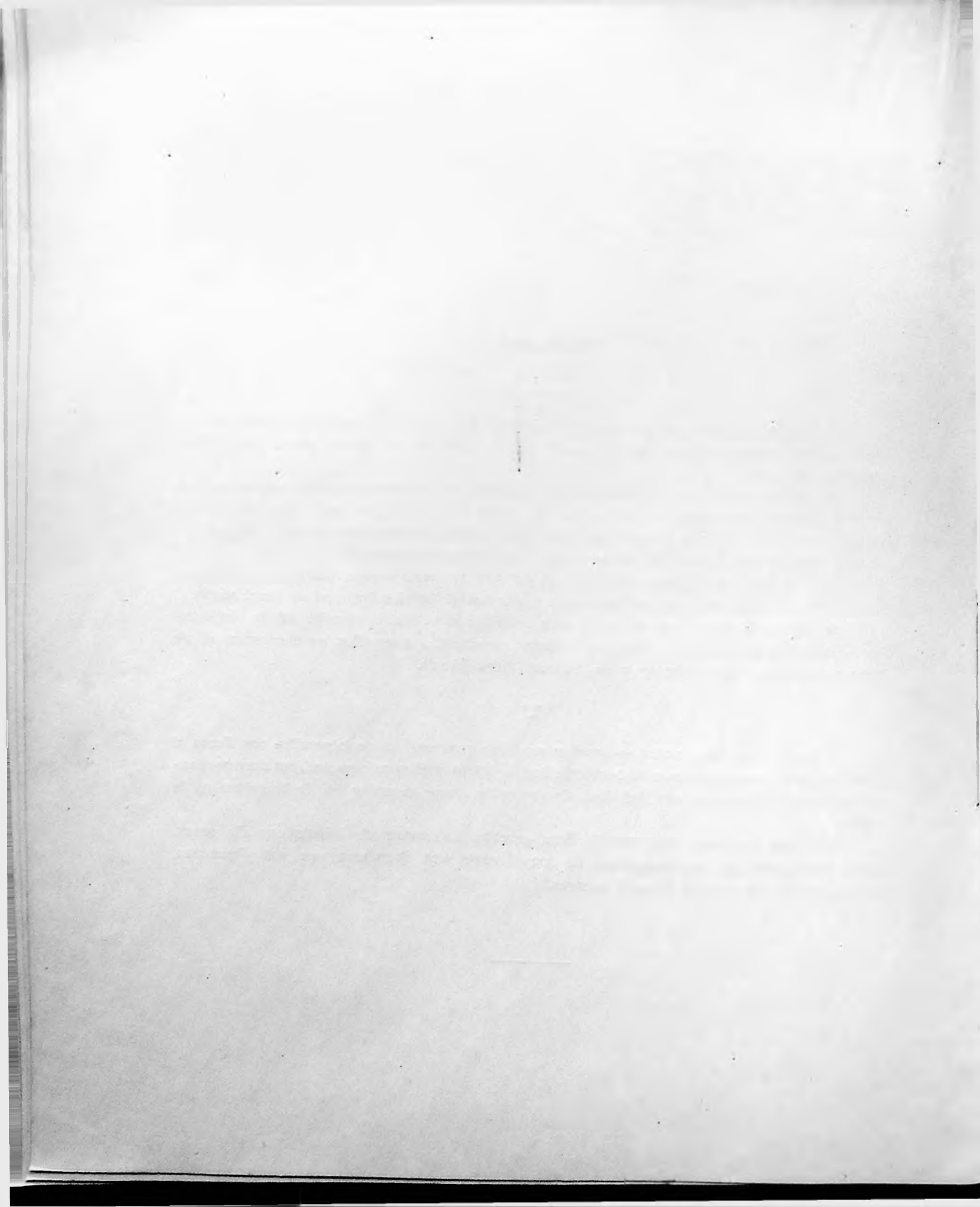
Er is in dit verhaal meer eenheid dan in dat van Wisnoe's vorige incarnatie in Ardjoena Sasra Baoc. De indeeling van de lakon's volgt dan ook geheel den loop van de geschiedenis.

In de eerste van deze lakon's komen gedeelten voor, welke eigenlijk tot de Ardjoena-Sasra-Baoc-verhalen behooren. Omgekeerd vinden verscheidene voorvallen en toestanden uit de Rama-geschiedenis hun verklaring in de Ardjoena-Sasra-lakon's.

* * *

Vroeger — zie hoofdstuk I — werd er reeds op gewezen, dat de lotgevallen van Rama al in ouden tijd de beoefenaars van de beeldende kunst op Java hebben geïnspireerd, om daarmee tempel-omgangen te versieren, met het doel, de vereischte vrome stemming bij de bezoekers op te wekken.

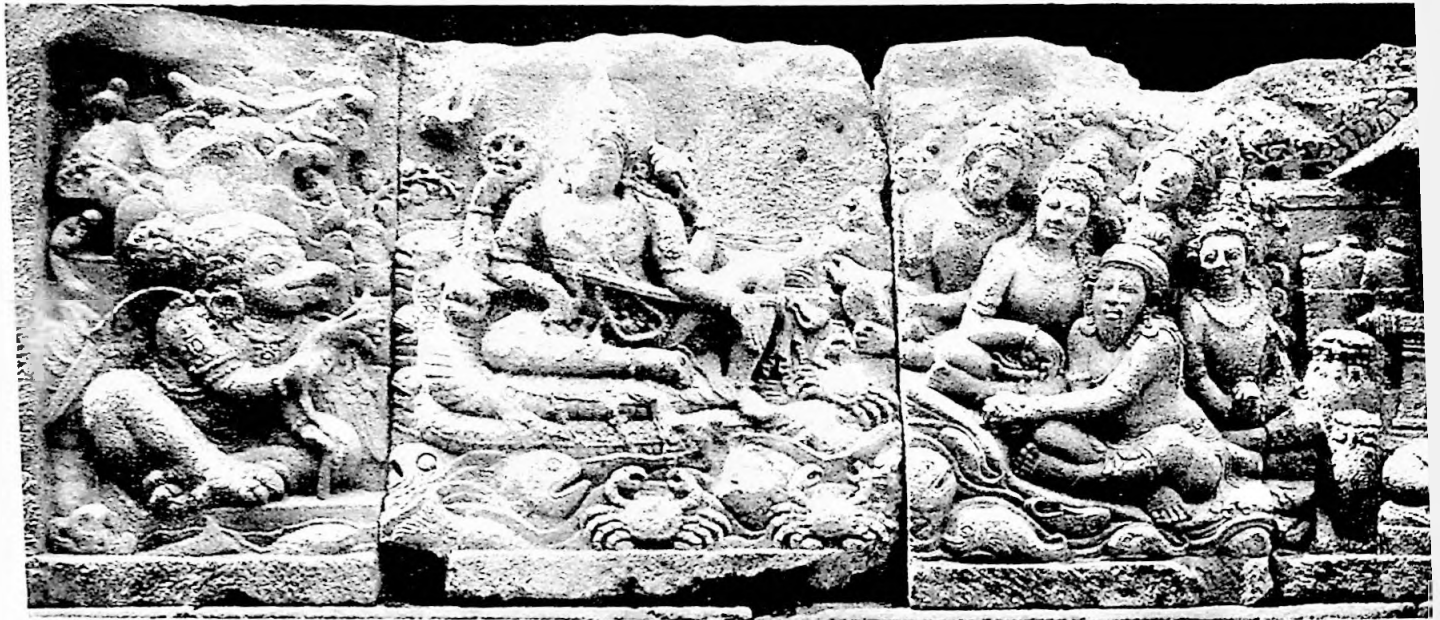
Wij laten de samenvatting van de Rama-geschiedenis, zooals de lakon's ons die geven, vooraf gaan door een reproductie van de tempel-reliefs van Prambanan en van Panataran, voor zoover die dit verhaal in beeld brengen.

DE RAMA-RELIEFS OP DE
PRAMBANAN-TEMPELGROEP

De onderschriften zijn ontleend aan een opgaaf van P. V. van Stein Callenfels, behalve die onder het eerste tafereel, waarbij een nadere verklaring van Dr. J. Ph. Vogel is gevolgd.

I. Wisnoe, gezeten op de wereldslang, oprijzende uit de zee, achter hem Garoeda. Vóór hem vijf goden, die hem naderen met de bede, om op de aarde te willen neerdalen en als Daçaratha's zoon den ráksasa Rávana te verdelgen.

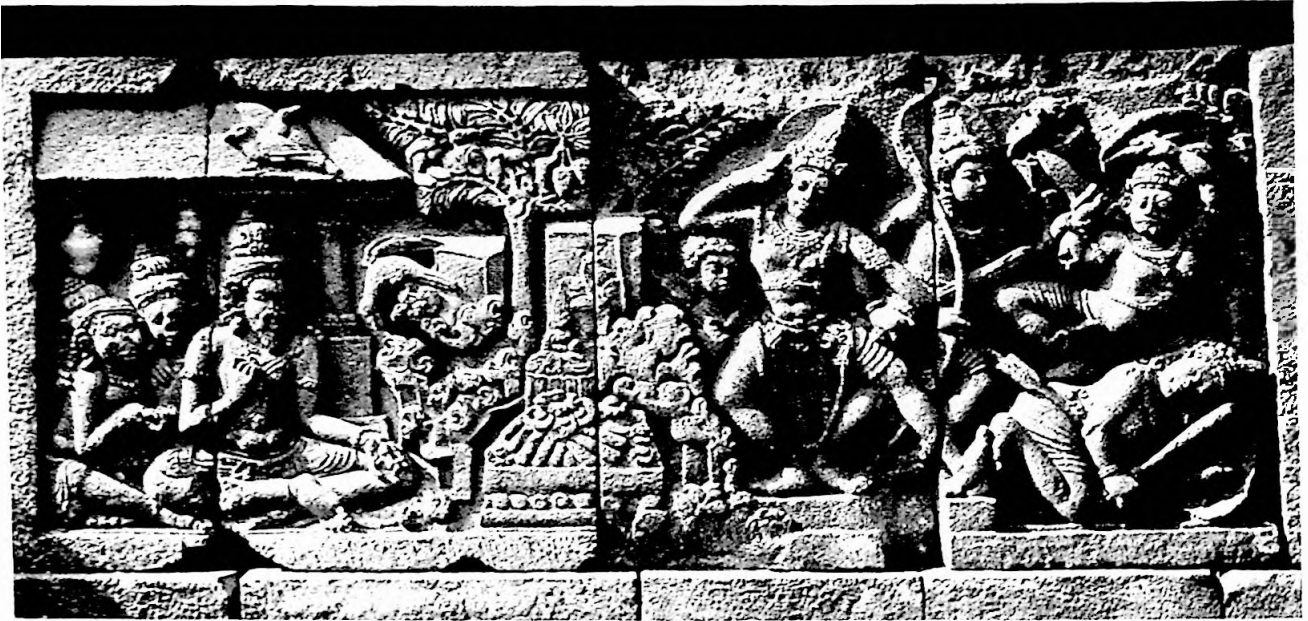
III. Wiçwamitra. In het koninklijk paleis gekomen, om Ráma's bijstand tegen de ráksasa's te vragen, zit op een verheven eereplaats. De koning en zijn gemalinnen zitten er eerbiedig bij.

II. Waarschijnlijk Daçaratha met een zijner gemahinen, beraadslagende over het huwelijk zijner zoons. Een huwelijkscandidate zit op den achtergrond. Vóór het koninklijk paar een der vier zoons. De drie andere, waarvan Rāma kenbaar is aan den makoeta, zitten ter zijde.

IV. Wiwāmitra, Rāma en Lakṣmana (R. 's broeder) zijn gekomen in het door de rāksasi Tātakā verontruste woud. Rāma bestrijdt Tātakā en wil haar eerst niet doden, omdat zij een vrouw is, maar doet dit ten slotte toch, daar zij anders hem gedood zou hebben.

V. Allen zijn aangekomen in Wiçwāmītr's kluisenarij. De kluisenaars volbrengen het offer, terwijl Rāma de rākasa's verslaat en van de aanvoerders den een, Marīci, in zee schiet en den ander doodt

VII. Na Rāma's huwelijk met Sitā begeeft Daçaratha, die de plechtigheid bijgewoond heeft, zich met zijn zoons en zijn nieuwe schoondochter naar huis (in dit relief staat de tweede steen van links niet op zijn plaats). Onderweg ontmoeten zij Paraçwērāma, die gehoord heeft dat Rāma den boog van Djanaka gespannen heeft en hem nu op leven en dood uitdaagt, ook zijn boog te spannen

VIII. Rāma spant den boog van Paraçwērāma het leven, maar laat hem de keus, welke zijn kiest het verlies van den door hem verwo

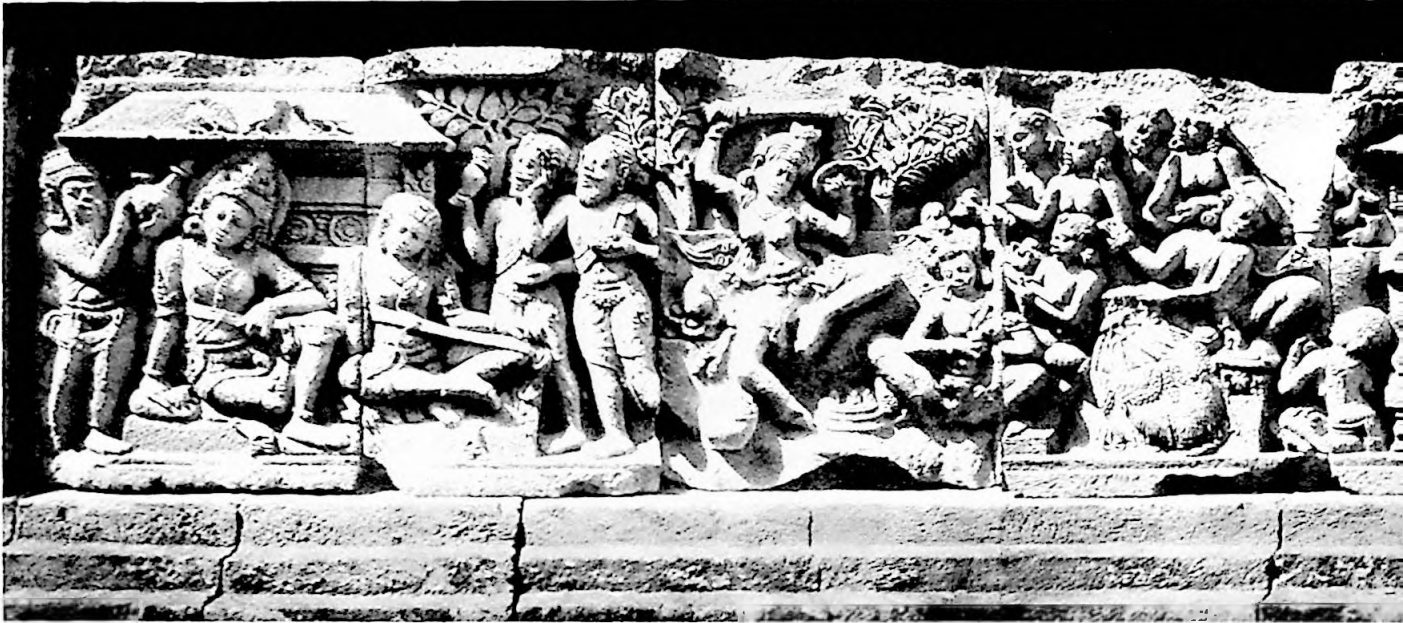

VI Rāma spant den boog van koning Djanaka. Links kijken Djanaka, Lakmana, Wiśwāmitra e. a. toe; rechts staat Sitā met haar dienstmaagden.

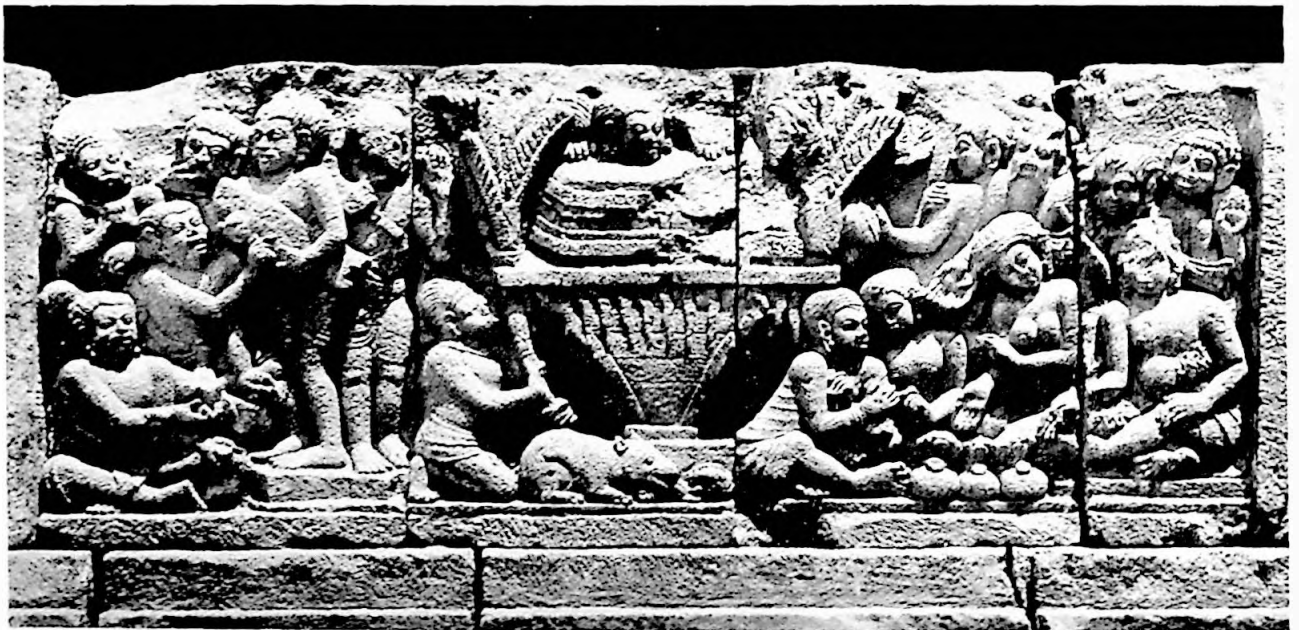

en overwint hem, berooft hem echter niet van bezittingen hij verliezen wil. Paraçeerāma vloeit hem de hemel, waarna Rāma dien weg schiet.

XI. Daçaratha heeft besloten Rāma tot koning te wijden. Buiten het paleis staan de offers al gereed, de stad is versierd. In het paleis komt zijn gemalin Kaikeyi hem herinneren aan twee wenschen, waarvan hij haar indertijd plechtig de vervulling beloofd heeft. Zij eischt de verbanning van Rāma en de wijding van haar zoon Bharata tot koning.

X. Rāma heeft met Sitā den nacht, voorafgaande aan de wijding, in een tempel doorgebracht. (Op het basrelief is de tweede persoon abusievelijk Lakṣmana en niet Sitā.) 'sMorgens vroeg komen de brahmanen hem baden, kleden enz. Onderwijl heerscht in de stad groote vreugde, overal ziet men troepen danseressen, er wordt muziek gemaakt en de geheele bevolking viert feest

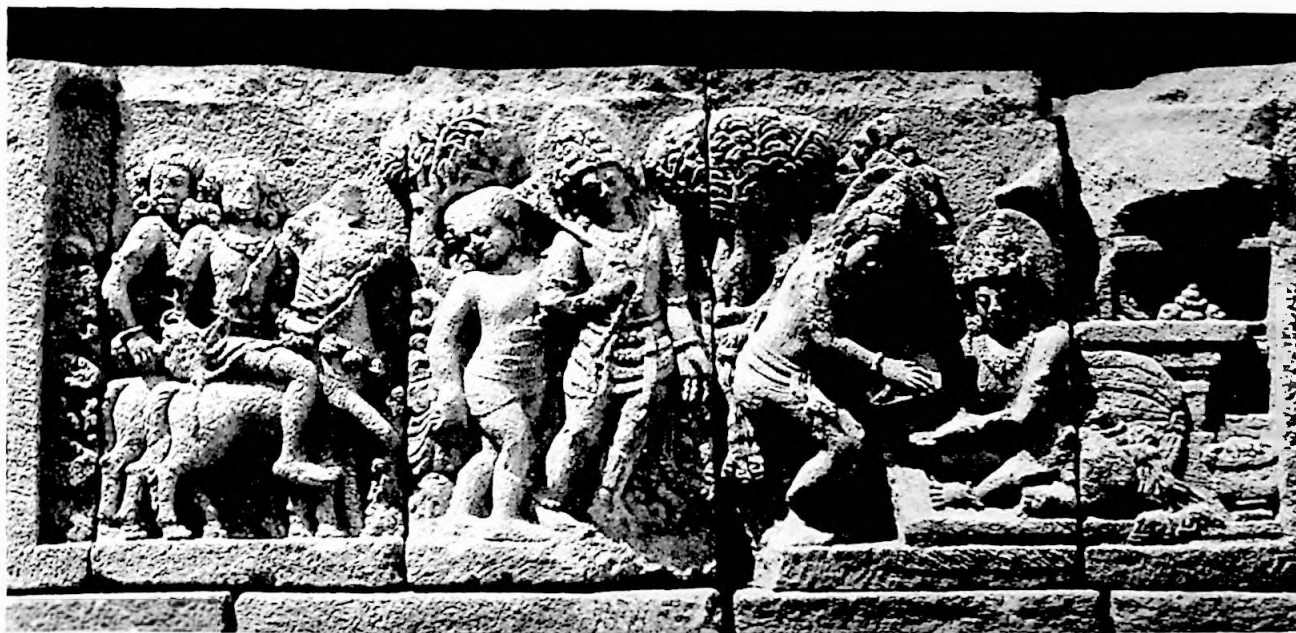

XIII. Waarschijnlijk de verbranding van Daśaratha (dit gestorven is van harteer over de verbanning van Rāma). Het is echter niet zeker of de paneelen in de juiste volgorde staan.

XI. Na Rāma's verhanding zitten de koning en Kausalyā (R.'s moeder) treurig in het paleis

XII. Rāma, Lakṣmana en Sītā begeven zich naar de wildernis (de opstelling deugt waarschijnlijk niet, gelijk te zien is aan de voeg tusschen dit en het vorige paneel. De achterste helft van den olifant ontbreekt).

XIV. Bharata zoekt Rāma in de wildernis op en tracht hem te bewegen terug te keeren en het koningschap te aanvaarden. Rāma weigert, maar geeft ten slotte aan Bharata zijn sandalen mede. (Op den troon geplaatst zullen de sandalen Rāma vertegenwoordigen en Bharata zal namens de sandalen regeeren).

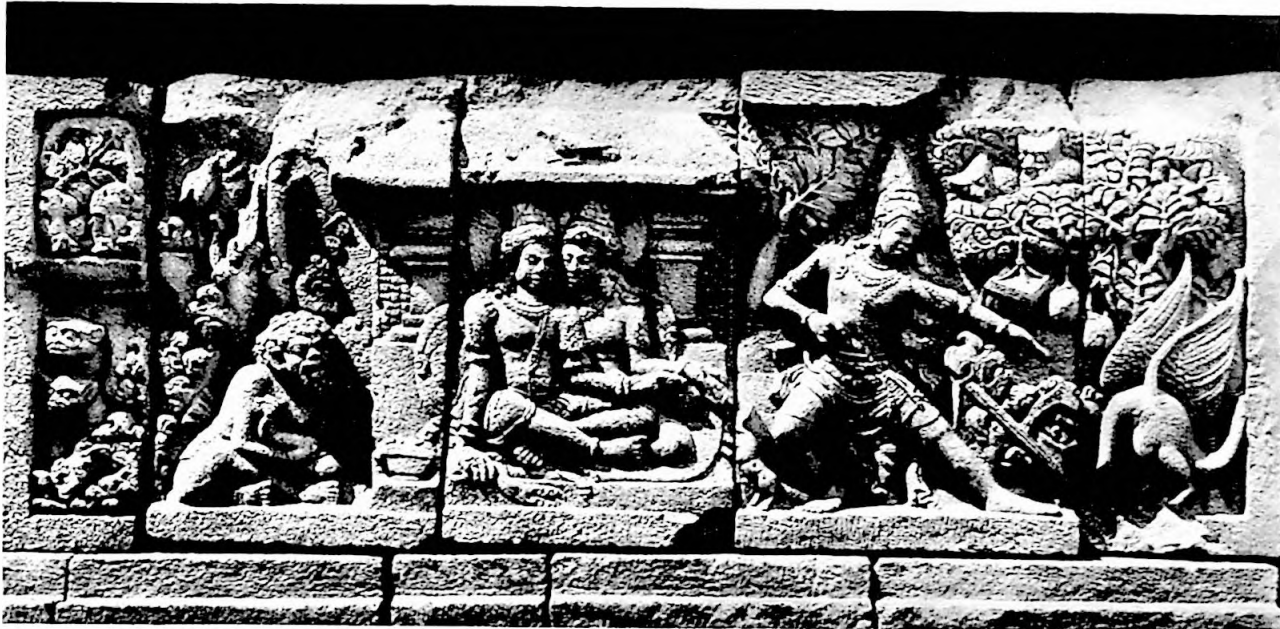

XV. Onzeker, misschien de strijd met den rāksasa Khara, het relief staat dan echter niet op de goede plaats. Daar bij den strijd met Khara Bharata en zijn broeder reeds teruggekeerd waren, is hier een tweede bezwaar, dat er namelijk te veel vorstelijke personen (de vier broers en Sitā) afgebeeld zijn.

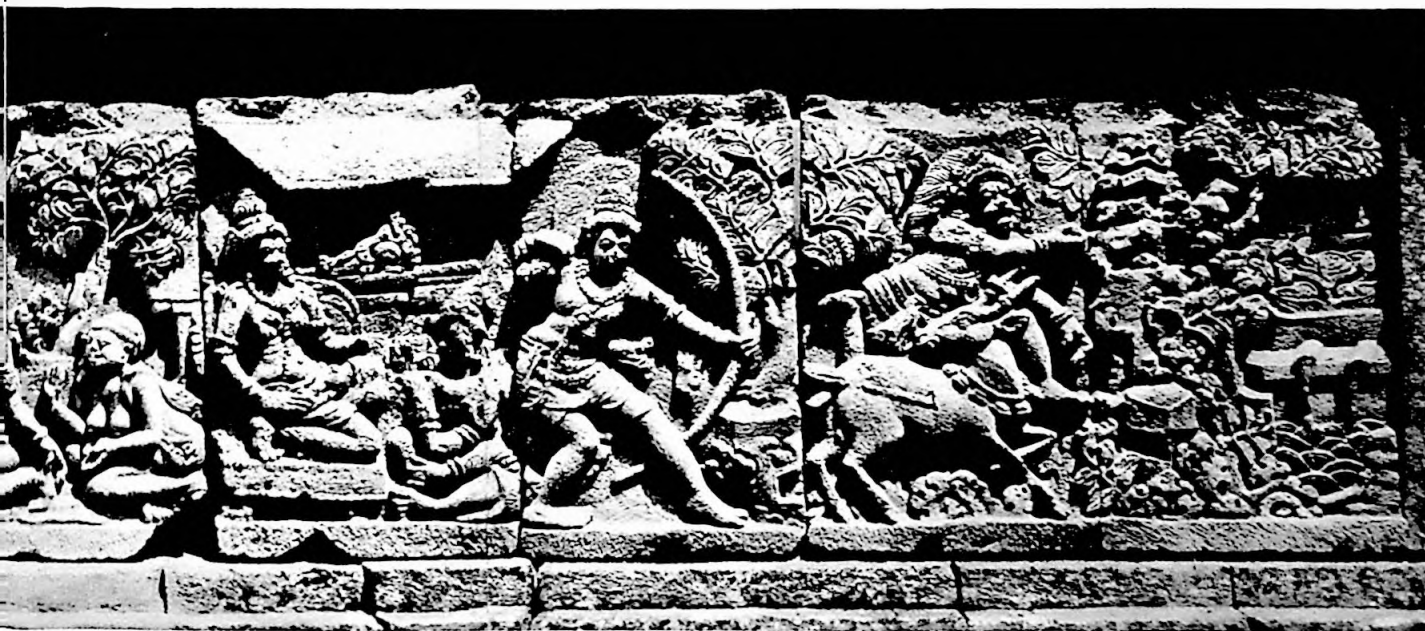

XVII. De reuzin Çoerpanakhā verklaart haar liefde aan Rāma. Hierop zou No. XV moeten volgen, indien dit den strijd met Khara voorstelt.

XVIII. Waarschijnlijk Çoerpanakhā, die zich bij Rāwana beklagt, dat Rāma haar afgewezen heeft.

XVI De episode van Rāma, Sītā en de kraai. Sītā heeft buiten hertevleesch neergelegd (het hangt hier aan de takken van een boom, waarin twee neusapen zitten). Een kraai wil het vleesch rooven en als Sītā den vogel weg wil jagen, valt hij haar aan. Zij vlucht naar Rāma, die nu den Brahma-pijl op de kraai afschiet. De vogel vlucht, wordt echter overal door den pijl achtervolgd, en neemt eindelijk zelf zijn toevlucht tot Rāma. De pijl moet echter een doel treffen. Rāma geeft de kraai de keus en deze verzoekt dat dan een zijner oogen doorboord zal worden. De pijl (onder Rāma's arm) dringt op het rebiet in den kraaienkop, die helaas weggeslagen is.

XIX Sītā wordt door Lakṣmana bewaakt, terwijl Rāma het gouden hert achtervolgt.

XX Rāma schiet het gouden hert neer. De rāksasa Mārtel komt uit het getroffen dier te voorschijn.

XXI. De roef van Sita door den reuzenvorst Ravana die de geilaante van een brahmaan aangenomen heeft (zie op het basrelief zonnesherm, rijstpot en vliegenwaajer)

XXII. Tweede gevecht tusschen Ravana en den gier Jatayu heeft Sita na den eersten strijd terugveroverd en verslaat Terwijl ze wordt weggevoerd reikt Sita aan Jatayoes h een trek die alleen in de moderne wajangverhalen zoo

XXV. Onzeker; misschien de vijver Pampa met de kluisenares Sita. Het schieten van den krokodil is een onbekende episode; de aap is misschien Hanuman, die Rama bespiedt

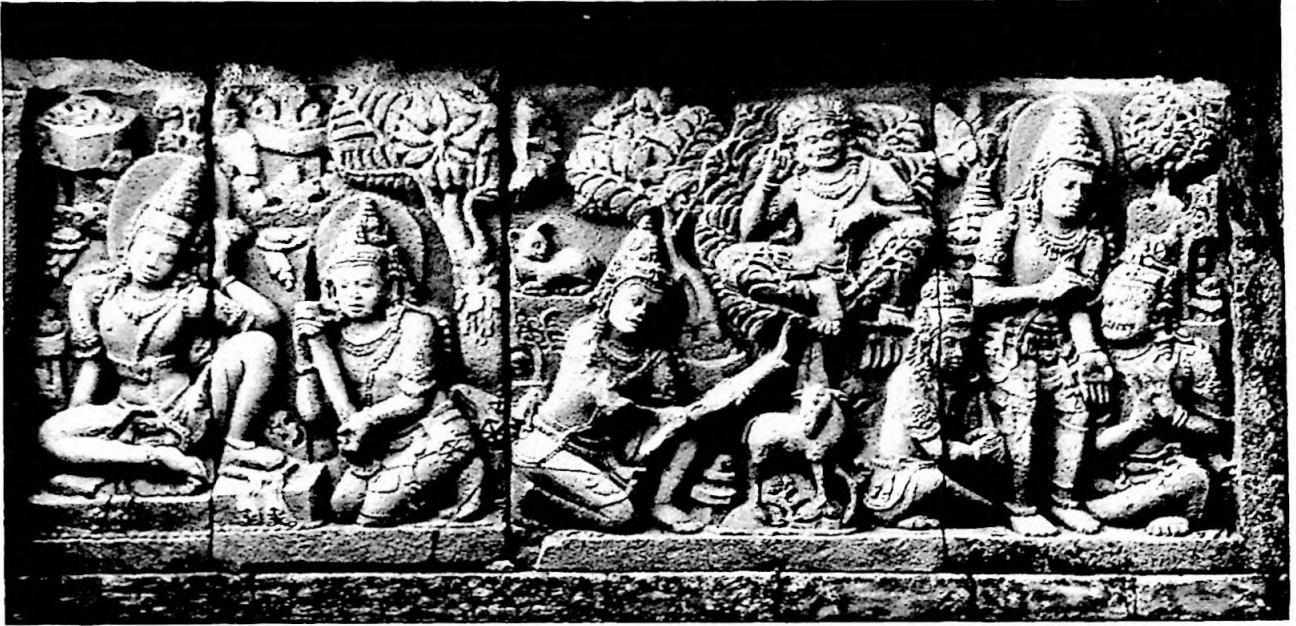
oes (Rāwana
nu den gier-
ar ring over,
rke mt

XXIII De stervende Itāyōes (die hier springlevend is)
overhandigt aan Rāma Sita's ring

XXIV Strijd van Rāma en Laksmana met Kabandha. De beeldhouwers hebben
Kabandha, behalve met zijn eigen hoofd, dat hem door Indra in den buik geslagen
was, nog versierd met een tweede hoofd op zijn normale plaats. Kabandha wordt
verslagen en de thans bevrijde hemelling, waarvan Kabandha de door een vloek
in een gedrocht veranderde vorm was, vaart nu hemelwaarts.

XXVI Ontmoeting van Rāma met Hanoeman. De beide broeders, voorafgegaan door Hanoeman, begeven zich
naar den openkoning Soegriwa, die door zijn broeder Wālin beroofd was van zijn heerschappij en zijn gemalin.

XXVII. Lakmana knielt met een toorts bij Rāma neer. Vervolgens wordt met die toorts een vuur aangestoken, bij wijze van bekrachtiging van het nieuwe vriendschapsverbond (met Soegriwa). Ontmoeting van Rāma en Lakmana met Soegriwa.

XXIX. Worstelstrijd tusschen Soegriwa en zijn broeder Wālin. Rāma kijkt toe

XXX. Soegriwa, door Wālin verslagen, heeft dezen opnieuw uitgezonden. Rāma heeft van Rāma zich een krans van boombladeren om het lijf gewonden. de beide strijders onderscheiden kan, komt hij Soegriwa te hulp en

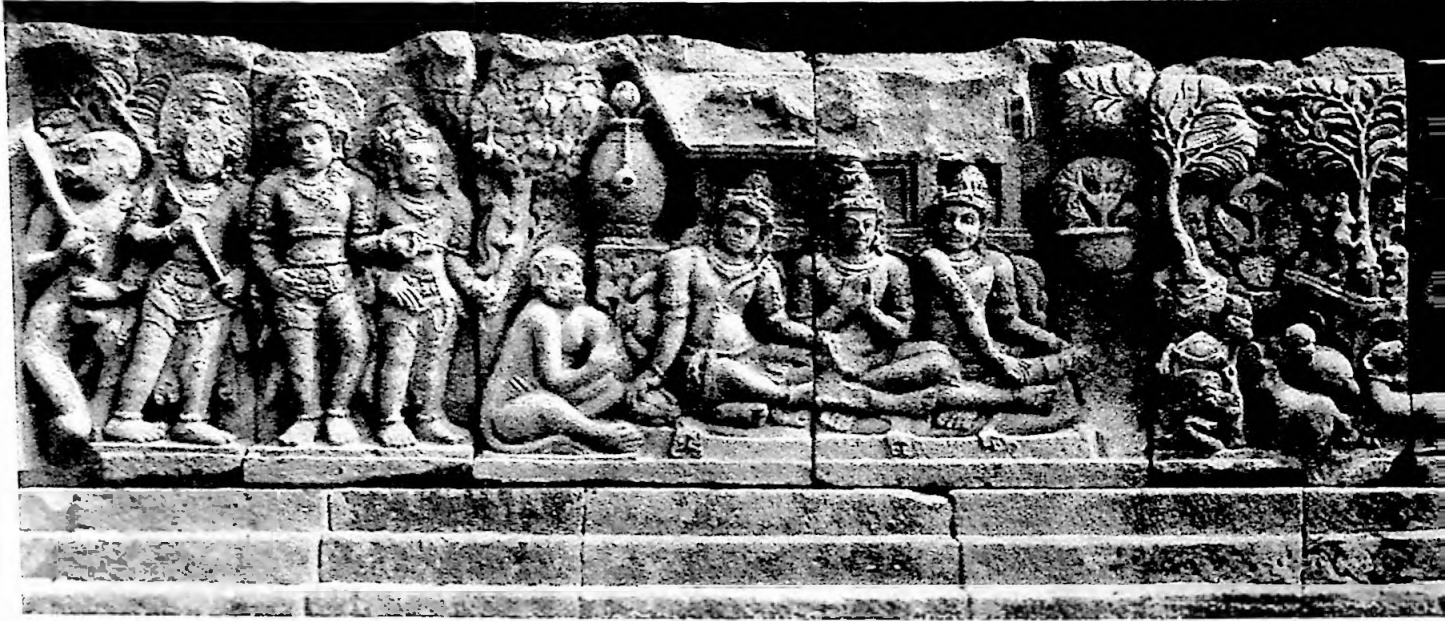

XXVIII Rama geeft aan Soegriva een bewijs van zijn groote kracht, door met een pijl zeven op een rij staande palmboomen te doorboren.

XXXI Soegriva is weer ankonking geworden en heeft zijn gemalin teruggekregen. De apen vermaken zich op allerlei wijze.

...agd, en op raad
...aar Rama thans
...iet Wahn dood

XXXII Rāma, Lakṣmāna en Soegrīwa
begeven zich naar de verzamelplaats

XXXIII en houden kruisgraad waarop

XXXI

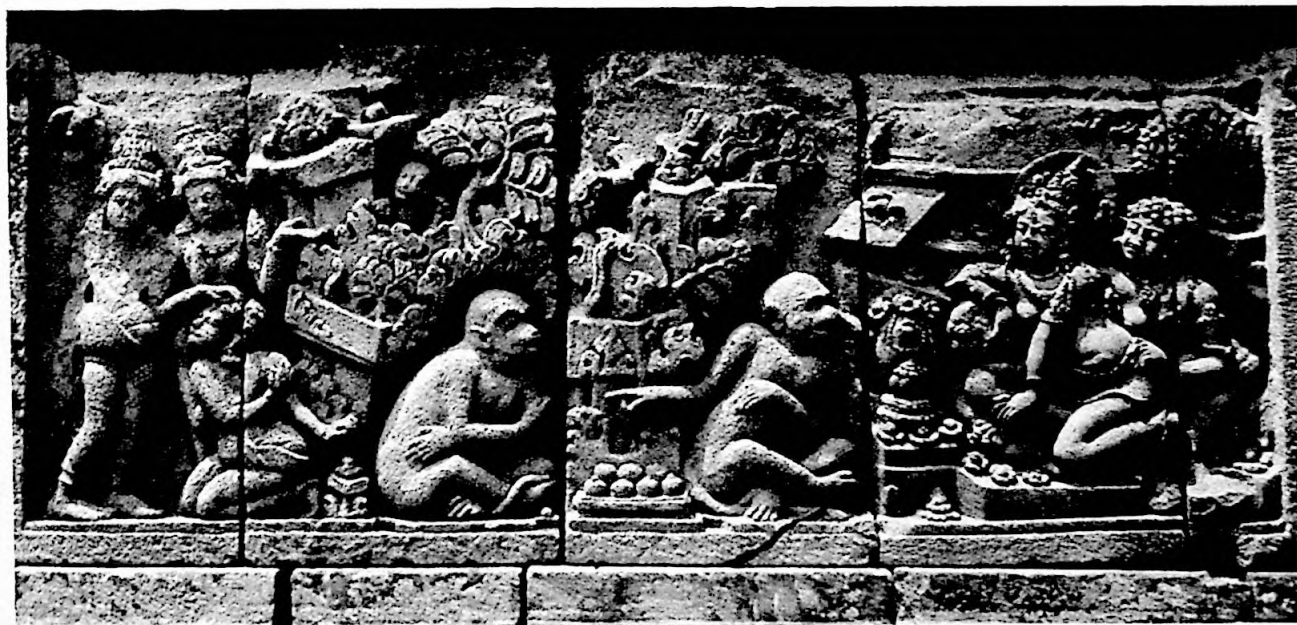

XXXVII. Hanóeman is door de ráksasa's gevat en veroordeeld tot het verbranden van zijn staart. De ráksasa's zijn druk bezig dien in katoenen lappen te wikkelen.

XXXVIII (Als de lappen met olie gedrenkt zijn en de staart in brand gestoken is) rukkt Hanóeman zich los en vliegt als een levende fakkel over de daken der stad, die aldus in brand gestoken wordt.

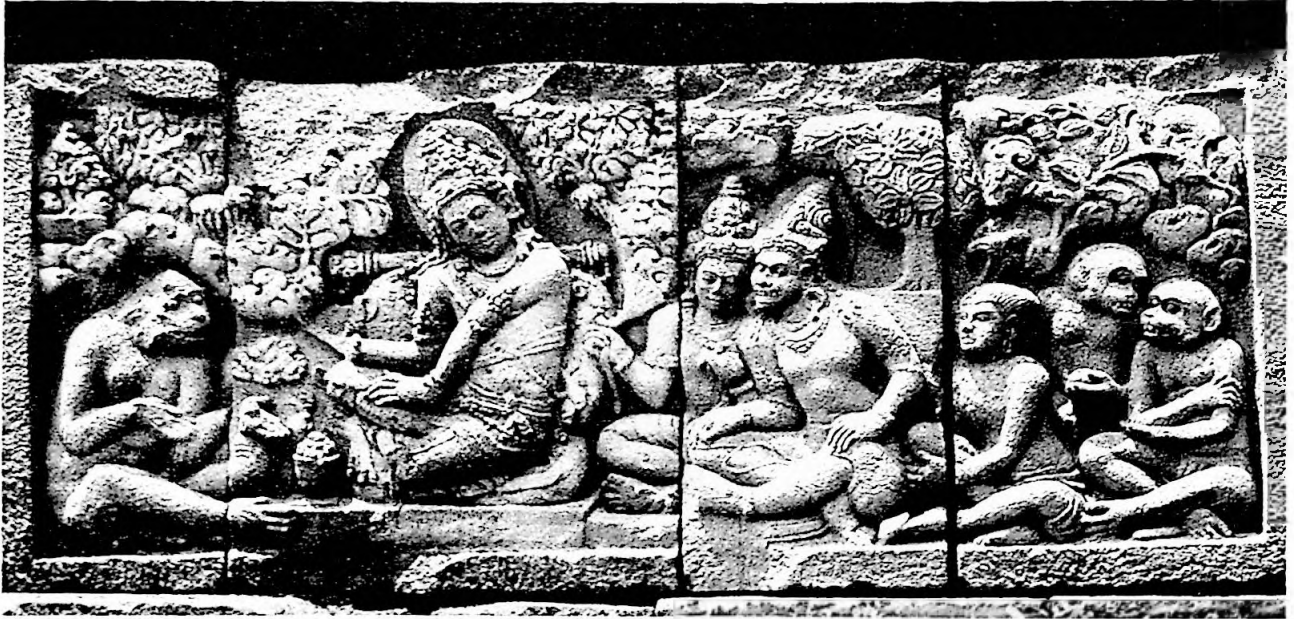

Suegriwa aan Râma en Laksmana eerbiedig in overweging geeft, de apen, waarvan de voornaamste legerhoofden achter hem verzameld zijn, uit te zenden om Sitâ op te sporen. Achter Râma zitten de apenkoninginnen die er evenaals op het vorige tafereel menschelijk uitzien. Als paneelvulling een komisch tafereeltje in het apenpaleis.

XXXV Ontmoeting van Hanoeman met Sitâ. Eerst wordt Sitâ blijkbaar door een dienaar opmerkzaam gemaakt op Hanoeman, die in een boschje verscholen zit

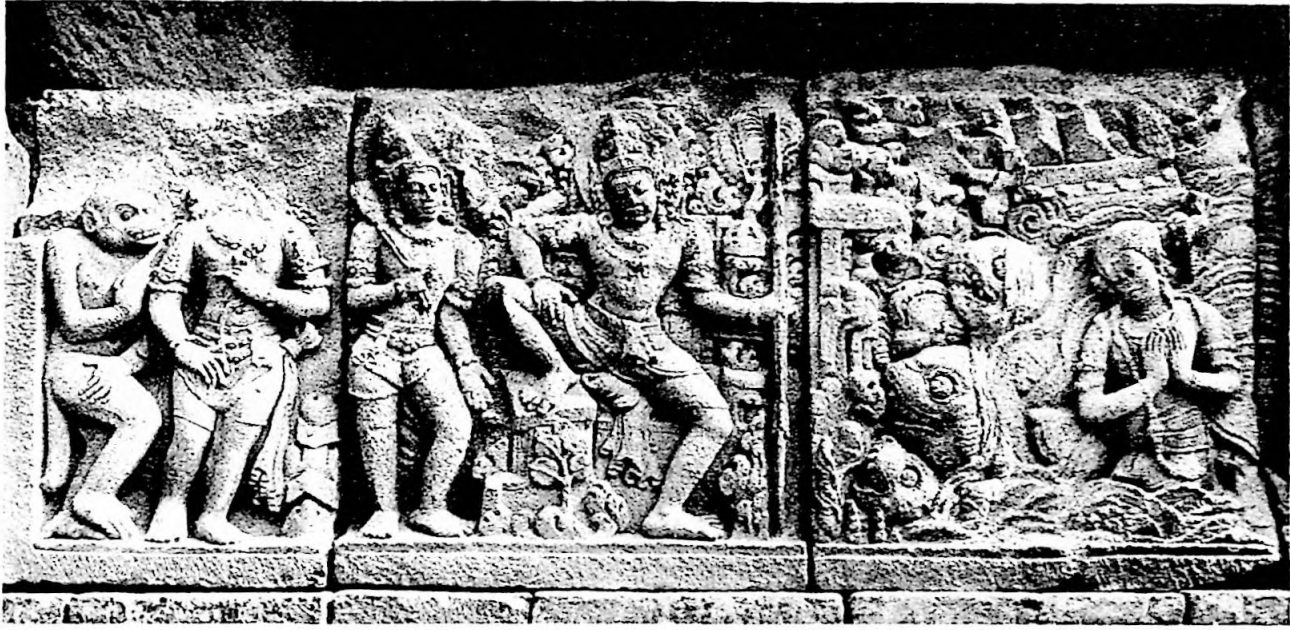
XXXVI. Vervolgens legt Hanoeman haar uit, waar hij verscholen zat (of hoe hij daar gekomen is, of iets dergelijks). Bij Sitâ bevriadt zich de dochter van Vibhisana Kâlâ.

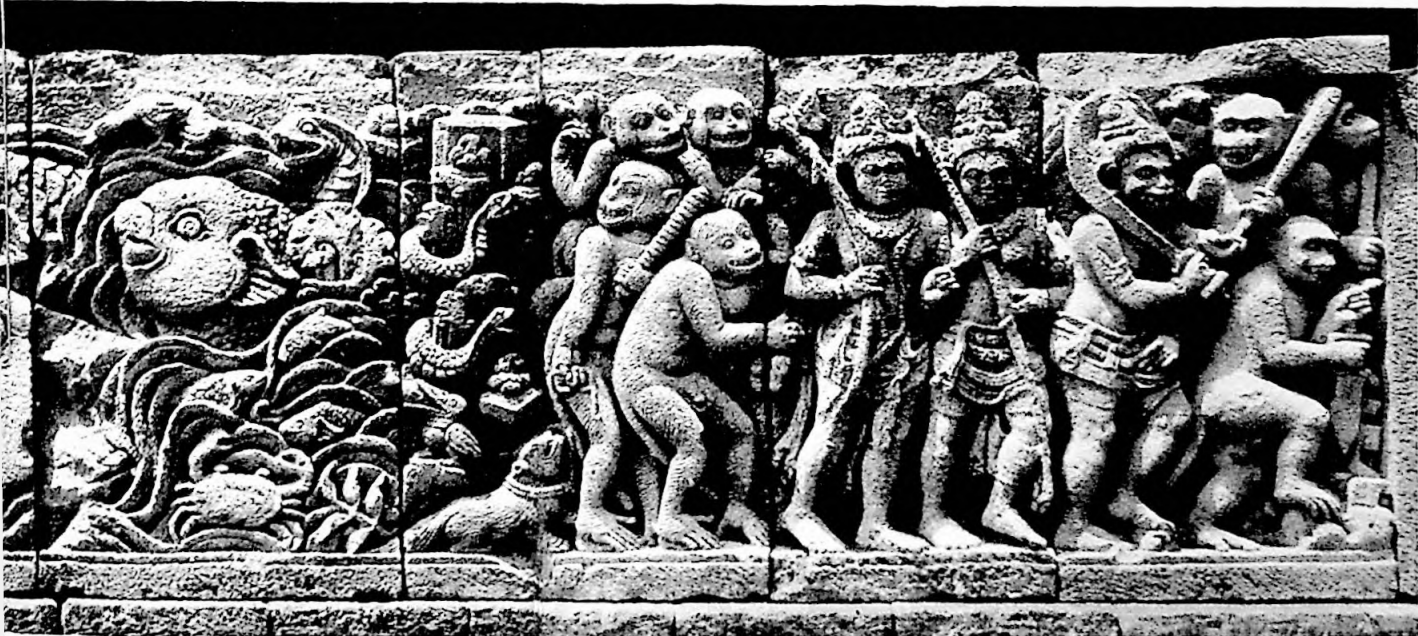
XXXIX. Hanuman van Langkâ teruggekeerd brengt aan Râma, Lakshmana en Soegriwa verslag uit nopens zijn bevindingen.

XLI. De apen dragen steenen en rotsblokken aan om de brug te bouwen. Visschen en zeemonsters vangen de stukken op en helpen bij het bouwen.

XL. Rāma, die vertoerd is, omdat op zijn verzoek de zeegod niet verschenen is, ten einde hem raad te geven aangaande de beste manier om de zee over te steken, besluit de zee droog te schieten. Beangst geworden verschijnt de zeegod en geeft hem den raad een brug te bouwen van het vasteland naar Langkā.

XLII. De brug is geroed: Rāma, Lakṣmana en Soegilwa trekken met het apenleger er over naar Langkā.

schikken daarvan

DE RAMA-RELIEFS OP DE
PANATARAN-TEMPELGROEP

De onderschriften zijn ontleend aan een op-
gaaf van Dr. J. L. A. Brandes.

Wegens gebrek aan plaatsruimte onder de afbeeldingen zijn alle onderschriften van
Dr. BRANDES op de achterzijde van de platen overgebracht.

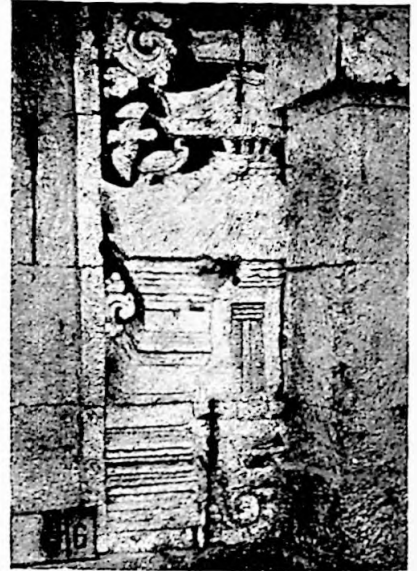
1. 94, 95. Hanoman ziet men staan met gebalde vuisten; in de eene heeft hij een steen, alsof hij gered is dien te werpen naar de groep daarnaast, naar Rāwana, gezeten tusschen twee selir's (bij-vrouwen, bij-koninginnen), die tegen hem aan gezeten zijn, en die hij omarmd houdt. Onderaan zit eene vrouwelijke volgeling met een sirih-bak op haar schoot. Het tooneel speelt in de open lucht, zooals de rotslijnen op beide tafereelen laten zien; de zon schijnt, maar de lucht is bewolkt; een der wolken, in de gedaante van een kereltje, heeft de zon half verduisterd.

Hanoman (94), die duidelijk te herkennen is aan den langen, opgerichten staart en het (hier geschonden) apengezicht, heeft geheel menschelijke vormen, alleen lange vingers als teenen; hij is gekleed met een onderkleed, dat opgeschort is, maar waarvan hij een lange slip (lantjangan) tusschen de beenen laat neerhangen; hij draagt eene slang als (brahmanen-)snoer, een collier, bovenarmbanden en polsringen, en zware bellen in de ooren. Om het haar heeft hij een diadeem, met achter de ooren afhangende vleugels; van voren loopt het haar spits in een kuif op, van achter steekt het, veel dikker en veel hooger, als een puntige horen eveneens in de hoogte: de zgn. geloeng tjentoeng.

Rāwana (alias Dasamoeka) (95) is veel rijker gekleed. Hij draagt ook enkelringen, eene lange, afhangende bebed (vulgo: saroeng), zijn buikband is breeder en met afhangende sjerpbanden; hij heeft boven het beneden-gewaad lang afhangende gordels, om de borst nog een, en draagt eene hooge, rijke kroon. Ook zijn gezicht is geschonden. De twee dames, die ter weerszijde van hem gezeten zijn, heffen hare handen beiden naar hem op, in sembah.

2. 96, 97, 98, 99. Naast een gebouw (op 96), dat maar ten halve gegeven is, staat (op 97) een boom, in welks top Hanoman is gezeten, terwijl onder dien boom een gewapende wachter staat, wellicht met een toeter (sangka of schelp) aan den mond. Hanoman zit van uit den boom te bekijken en te beluisteren het tooneel, wat daarnaast voorkomt (op 98 en 99), dat ons geeft Rāwana tegenover Sita, die gezeten is onder een boom op eene estrade, waarnaast eene vrouwelijke figuur staat, met welke zonder twijfel Tridjata gemeend is. Aan de voeten van Rāwana, die een zwaard voert en den linkerhand dreigend naar Sita uitgestoken houdt (het Jav. toeding), zitten twee wajang-panakawan's (panakawan's dus van de antipathieke partij), Sita zit met afgewend hoofd in verdrietige, wanhopige houding hem aan te hooren; het is duidelijk, dat ze zijn door haar verafschuwd voorstel reeds heeft afgewezen. Men lette er op, dat ze heur haar niet meer opgemaakt heeft, zooals met haren stand overeen zou komen, maar dat ze dit in eene enkele vlecht (d. i. het weduwen-kapsel) langs haar rug laat neerhangen, als om haar verdriet kenbaar te maken. Het vrouwenkostuum is op 99 zeer goed te onderscheiden; de sieraden buiten beschouwing latende, zien we, dat dit bestaat uit een lang kleed, dat even boven de borst is omgeslagen, met een spleet langs het linkerbeen afhangt, om de lendenen nauwsluitend is aangetrokken, en met een slip is vastgehouden die over den linkerarm is gegoooid. Tridjata, die een diadeem draagt met vleugels, draagt heur haar en chignon (te Batavia thans *soebrah* geheeten).

96 en 97 vormen te zamen een hoek-tableau. Er was geen reden, om het gebouw op 96, dat een oplopend zgn. *méroë*-dak heeft van drie verdiepingen, en dat zijn constructie

94. 95. Hanoman staat met gebalde vuisten en een steen in de hand tegenover Ráwana, die tusschen twee bijvrouwen zit

100. Hanoman voor Sita, aan wie hij zich bekend maakt als gezant van Ráma

101. Na het vertrek van Hanoman zit Sita treurend in een pendapa met drievoudig mèroedak

96. 97. 98. 99. Naast een gebouw (96) staat een boom (97), waarin Hanoman zit te kijken naar Ravana (98). De vorst staat dreigend tegenover Sita die hem met afgewend gelaat verdrietig en wanhopig aanhoort

102. 103. 104. 105. 106. Eerste ontmoeting van Hanoman met de reuzen van Ravana

duidelijk laat zien, maar ten halve te geven; de pilaster in den hoek is echter de schuld, dat we het gebouw niet in zijn geheel hebben, en het plantsoen van den tuin niet wat breeder is gegeven.

3. 100. Nadat Rāwana Sita met Tridjata heeft verlaten, begeeft Hanoman zich tot haar, en maakt haar kenbaar, dat Rāma hem heeft afgezonden, om haar diens ring te geven, dien hij medegekregen had. Het kan twijfelachtig zijn, of deze interpretatie juist is, want het zou ook kunnen wezen, dat Hanoman met zijn sembah niet bedoelt eene hulde, zooals men in nederigheid pleegt te maken, nadat men iets heeft aangeboden; het zou ook kunnen zijn, dat het een sembah is vóór dat men iets ontvangt. Na het onderhoud, dat Sita met Hanoman heeft, geeft ze toch aan dezen een juweel, dat ze in heur haarvlecht verborgen had, en hetwelk Hanoman daarna aan zijne hand doet. Het tableau zou dus ook daarop kunnen slaan.

Toch schijnt het, dat Sita het kleinood, dat ze in hare hand houdt, zit te bekijken, en dit geeft aanleiding te veronderstellen, dat het eerste bedoeld is. De krul-lijnen, die vóór tegen de estrade zich bevinden, waarop Sita gezeten is, zijn de bekende rots- of berglijnen van Oost-Java.

4. 101. Nadat Hanoman Sita heeft verlaten, ziet men haar treurend in een balé (pendapa) met drievoudig méroe-dak. Het is jammer, dat dit tableau bij de bebeiteling eenigszins onafgewerkt is gebleven, want al zijn de sirap'pen of houten pannen duidelijk van teekening, al ziet men zelfs hoe de planken ingeschoten zijn, en hoe de stijlen met het gewoon klimmend ornament zijn versierd, — eenigszins onduidelijk is wat blijkbaar de dwarsliggers op de op de neuten liggende draagbalken moet voorstellen. De optrede voor de bale is, evenals de stoep der estrade waarop de bale staat, onafgewerkt. Vermoedelijk brengt Tridjata Sita hier vruchten of iets anders ten eten.
5. 102, 103, 104, 105, 106. Hanoman heeft hier zijne eerste ontmoeting met de *rakshasa's*. Zijn gelaat is hier (104) haast niet geschonden. Tegenover hem staat een groote reus (105), met een lang snoer omhangen, dat uit schedels bestaat; de wilde hardos is opgehouden met een diadeem. Bij dezen laatste staat een kleine *bocta*, gewapend met een wapen van sikkelvorm, zooals hier te Panataran meer voorkomt, en dat zeer eigenaardig is. Achter Hanoman komt (102) een klein spookwezen met een grooten knook in zijn hand aanrennen; achter den grooten *bocta* van 105 staat een andere, een vrouwelijke (?) op 106 met een verwonderd gezicht deze eerste ontmoeting aan te zien.

6. 1, 2 Hanoman is opgevlogen (2); hij bevindt zich in de lucht, boven op een wolk, links van den toeschouwer. Een groote *rakshasa*, thans gewapend met een wapen als die kleine op het vorig tooneel (105) had, waar de groote *boeta* een lang zwaard voerde, kijkt bassende als een nijdige hond naar hem op. Vóór dezen reus een kleine, die niet minder zijn woede vertoont; en boven zijn hoofd, door een klein wolkje gescheiden, bevindt zich nog een andere met een *arit* (?) (een Jav. „krom grasmaes“). Op 1 staat een gedrochtelijk wezen dat schouwspel aan te zien.
7. 3, 4. Het gevecht wordt voortgezet. Hanoman is handgemeen geworden met den *boeta*, dien hij een trap in den buik geeft, of met een achterpoot bij zijn gordel pakt, en flink in de kaak stompt. Op 3 en op 4 onderaan ziet men vier kleine *boeta*'s geheel verschrikt neerstorten of ijlings wegvluichten.
8. 5, 6, 7. Hanoman heeft twee groote reuzen geveld (5) en boomen in den tuin vernield, tot groote ontzetting van den kleinen *boeta* (6) en den poortwachter (7). In *tandak*-houding (krijgsdanspositie) boven op den rotsrand, dreigt hij nu met uitgestoken wijs- en middelvinger (Jav. toeding) van de linkerhand. De poortwachter snelt weg van de poort.
9. 8. Men ziet den wachter van 7 zich voortspoeden.
10. 9, 10. *Rāwana*, gezeten op een estrade, heeft den wachter, die hem het bericht komt brengen, geknield tegenover zich. Achter hem zit een groote *boeta*, vermoedelijk *Prahasta*, zijn Rijksbestuurder (10).
11. 11, 12, 13. Blijkbaar heeft *Rāwana* bevel gegeven den indringer te vangen. Hanoman staat (op 13) boven op een muur, naast een gebouw met een poort; hij wordt nagezeten door vier *boeta*'s, een grooten en drie kleine, gewapend met een werpspies, bijl. recht zwaard en krom zwaard. Onder aan den muur of in een bijpoortje in dien muur staat een der spoken alarm te trommelen.

Wat men (op 12) links bovenaan vindt, is geen *boeta*, al is de vorm opmerkelijk overeenkomstig met den kleinen *rakshasa* boven op die kleine wolk op 2. Het is een wolk, even goed als de andere vullende stukken.

1. 2 Hanoman is opgevlagen, woedend nagestaard door een grooten en een kleinen reus, een andere bevindt zich naast hem

3. 4. Hanoman geeft een reus een trap tegen den buik en een stomp tegen de kaak.

8 Vlucht van den poortwachter.

9. 10. Rawana hoort het bericht van den poortwachter aan (9) Achter hem zit een groote reus (10).

5. 6. 7. Hanoman heeft twee groote reuzen geveld (5). En kleine reus (6) ziet het verschrikt aan, de poortwachter (7) vlucht weg.

11. 12. 13. Hanoman, die boven op een muur staat, wordt door vier reuzen nageeten.

12. 14, 15. Hanoman heeft zich meester gemaakt van een boomstam en houdt ontzaglijk huis onder de rakhasa's, waarvan hij er twee heeft neergeveld, terwijl een derde met gekwetsten kop afdeinst (14). Op 15 komen anderen hun makkers ter hulpe snellen; één daarvan voert een vaan, waarin — de humor ontbrak in die dagen ook niet — met Oud-Javaansche letters in neergaande kolom, **dus op Chineesche wijze, *dwadja*** (d.i. „vaandeltje”) is geschreven. De te hulp snellende, groote boeta heeft eene zware knots in zijn hand, die hier als een echte krachtige knots bedoeld is, maar den vorm heeft van de *koesoemayoedha* (bloemknots) of *koesoemeshoe* (bloempijl) van den liefdegod, die zelfs door rakhasa's uit de beste periode van de kunst ook gevoerd wordt.
13. 16, 17. Hanoman zet den strijd voort; hij heeft opnieuw twee rakhasa's verslagen, en zelfs een olifant geveld, wiens slag tanden vernield zijn of afgezaagd. Het tableau is op deze plek niet beschadigd. Op 17 staat weder een groote rakhasa, die, evenals de kleine welke hem vergezelt, niet op zijn gemak schijnt. Trouwens na hetgeen er reeds voorafging, weet ook de toeschouwer wat het te beteekenen heeft als Hanoman *toeding't* (dreig-wijst met zijn vingers) zooals hij op 16 doet.
14. 18, 19, 20, 21. Het optreden van den witten aap, den zoon van den wind, den broeder van den geweldigen Bhîma, Hanoman, wordt steeds verschrikkelijker. Twee rakhasa's, die bere den waren, zijn dood neergesmaakt met hunne paarden; bij een derden gudst eene bloedbraking uit den mond (18); een vierden heeft hij bij den wilden haardos, trapt hem in den buik en geeft hem een kaakslag; een vijfde zal straks aan de beurt komen (19). De laatstgevelde is een der hoogere boeta's; hem komt een tweede met gevolg (op 20) te hulp snellen, terwijl (op 21) een poortwachter — hij heeft dezelfde figuur, dezelfde kleedij, als op de vorige tooneelen — met een der reeds aangetroffen spookgestalten zich weg rept, om opnieuw bericht te geven. Op dit laatste tooneel vinden we weer een boom met een kruin in de nu reeds bekende sierlijnen. Deze boom, of deze soort boomen moeten natuurlijk voorstellen de **Paridjata**, dien Rāwana uit Indra's hemel geroofd had, of een anderen dergelijken hemelboom.
15. 22, 23. De poortwachter ligt weer half geknield met zijne handen tot een sembah omhoog geheven, onder een boom (22) om, zooals bij het vori tooneel nader besproken is, aan Rāwana (23), wiens figuur bijzonder goed gespaard is, zijne mededeeling te doen. Aan de voeten van Rāwana zitten dezelfde twee gedrochtelijke *panakawan's*, die we reeds aantreffen op 98. Terwijl op 98 de kleinste van de twee gezeten was met een vierkante doos, vermoedelijk een sirih-stel, en de ander den reuzenvorst als het ware schijnt af te houden van hetgeen hij verrichten wil, zoo zit hier op 23 die tweede panakawan met een nijptangetje zich de kinharen uit te trekken, en vermaakt de ander zich met een klein hondje, dat hem schijnt te likken.

14. 15. Hanoman bestrijdt de reuzen met een boomstam in de hand (14).
Eenige reuzen komen hun makkers te hulp (15).

16. 17. Hanoman heeft twee reuzen
Twee anderen houden zich

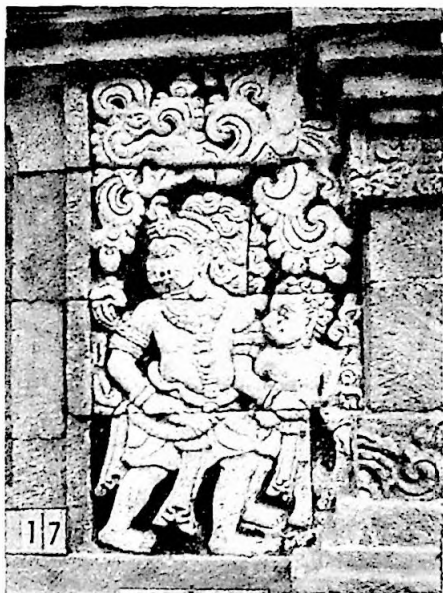
20. Een reus met gevolg roept zijn makkers
te hulp

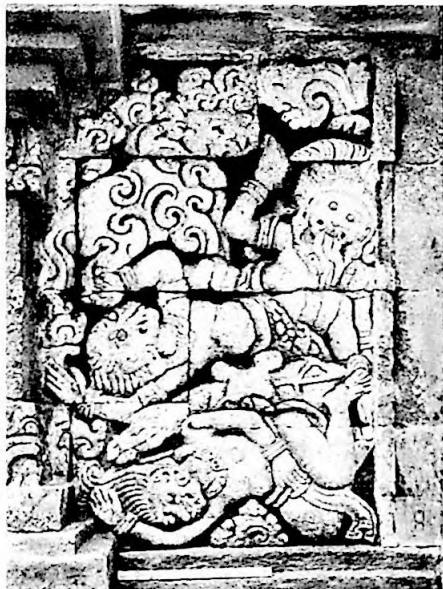
21. Een poortwachter haast zich om bericht
van het gebeurde te gaan brengen.

22. 23. De poortwachter (22)

en een olifant verslagen (16).
voor de vlucht gereed (17).

18, 19. Hanoman zet het gevecht met de reuzen voort.

brengt bericht aan Ráwana (23).

24, 25. Nieuwe tegenstanders trekken tegen Hanoman op.

16. 24, 25, 26, 27. Hanoman's optreden had het duidelijk gemaakt, dat krachtiger tegenstanders vereischt werden om hem meester te worden. Indien het juist is, dat 24 tot en met 27 één tableau vormen, en niet 24 met 25, en 26 met 27 ieder op zich zelf een afzonderlijke voorstelling uitmaken, dan trekken er twee groote reuzen- *poenggawa's* (aanvoerders) op uit en tegen Hanoman op. Ze worden vergezeld door kleine boeta-gestalten, voor een gedeelte spookvormen; op 27 is daarvan een groep te zien, die eensdeels vormen vertoont, waarin de booze geesten (spoken, kala's) op Bali en ook nu nog wel op Java afgebeeld plegen te worden, maar waarvan de groepeerling andersdeels herinnert aan het relief van Gandhara in het museum te Lahore, waarvan Grünwedel in zijn „Buddhistische Kunst in Indiën” op pag. 95 der 2e editie van 1900, eene afbeelding heeft gegeven. Het figuurtje op 25 heeft over den rechter-schouder een knapzak hangen, en een knook in de linkerhand. Daarmee loopt er ook een op 27. Een der kleine rakhasa's bovenaan slaat op een *gong*. Terwijl de twee groote reuzen zich in hunne kleedij zoo goed als niet onderscheiden, dan alleen daarin dat het ornaat van dien op 24 wat rijker is, voeren zij niet dezelfde wapens. Die van 24 heeft een zwaard, die van 26 een knots. Ook daarom is het waarschijnlijk, dat ze niet dezelfde personen moeten voorstellen, en dit schilderij dus wel uit vier paneelen is samengesteld.

Opmerking verdient, dat op 25, in een niet meetellend hoekje, evenals straks op 31 in soortgelijke manier, een klein naturalistisch bijtafereeltje voorkomt.

17. 28, 29, 30, 31, 32. Ook hier doet zich dezelfde moeilijkheid voor als zoeven; mogelijk behooren al deze tafereelen niet bij elkander. Alsdan vormen de twee laatste of de drie laatste een afzonderlijk tableau. De strijd is opnieuw begonnen met een grooten rakhasa, met een zwaard gewapend (dit zou weer doen denken, dat met die beide rakhasa's van zoeven toch dezelfde bedoeld was). De boeta-spoken van het 27e paneel heeft Hanoman voor een gedeelte al tegen den grond gesmakt, voor een ander gedeelte vluchten ze overhaast terug. Ook de groote reus is zoo goed als geveld. Een der kleinere vlucht (30) in eene andere richting dan de anderen, naar 31 toe, hetwelk, evenals 25, onderaan een bijkomstig tooneeltje bevat. Op 32, aan de andere zijde van paneel 31, staat nog een kleine boeta zoo geteekend, dat ook hem dat tableautje in het oog moest vallen. Hij staat, als zijn makker op 30, te grinneken.

18. 33, 34. *Hanoman's bevechters worden steeds voller tegenstanders.*

Versloeg Hanoman op de vorige schilderij een grooten rakhasa-poenggawa, hier staat hij reeds tegenover een prins van den bloede, Aksa, den zoon van Rāwana. Een regen van pijlen heeft deze reeds op Hanoman af laten gaan, maar zonder effect, pijlen met kromme punten, met drie tanden, met halve manen voorzien, zonder hem te deren. Maar ook Hanoman laat zich niet onbetuigd: eerst sloeg hij Aksa's arm bont en blauw (rentjem), daarna verbrijzelde hij hem (*sempal*) met één slag. Zoo vertoont 34 Aksa met afgeslagen arm; tegenover hem zit een gedrocht-panakawan, zijn schildknaap, die zijn pijlkoker draagt.

Aksa is als prins of als hooge te herkennen aan zijn kapsel en zijn diadeem. Dit vertoont den horen van achteren en den toupet van voren. Het is hier de plaats nog niet, om daarover uitvoeriger te worden, daar op later volgende tooneelen in de directe tegenstelling der voorkomende figuren de toelichting gemakkelijker gevonden zal worden. Merken we hier slechts op, dat dit met een diadeem versierd kapsel met horen en toupet reeds aangetroffen werd bij Hanoman, en zoo dadelijk (41 vgl.) ook gevonden zal worden bij dien anderen, bekenden zoon van Rāwana, Meghanāda (Megananda) of Indradjit, die Hanoman gevangen zal nemen.

26. 27. Nieuwe tegenstanders trekken tegen Hanuman op

28. 29. Hanoman zet d

33. 34. Hanoman's strijd tegen Aksa, den zoon van Rāwaga.

35. 36. Hanoman vliegt c

en strijd voort

30. Een der reuzen vlucht.

31. 32. Twee kleine reuzen staan te kijken naar een tooneel, dat in den benedenhoek zichtbaar is.

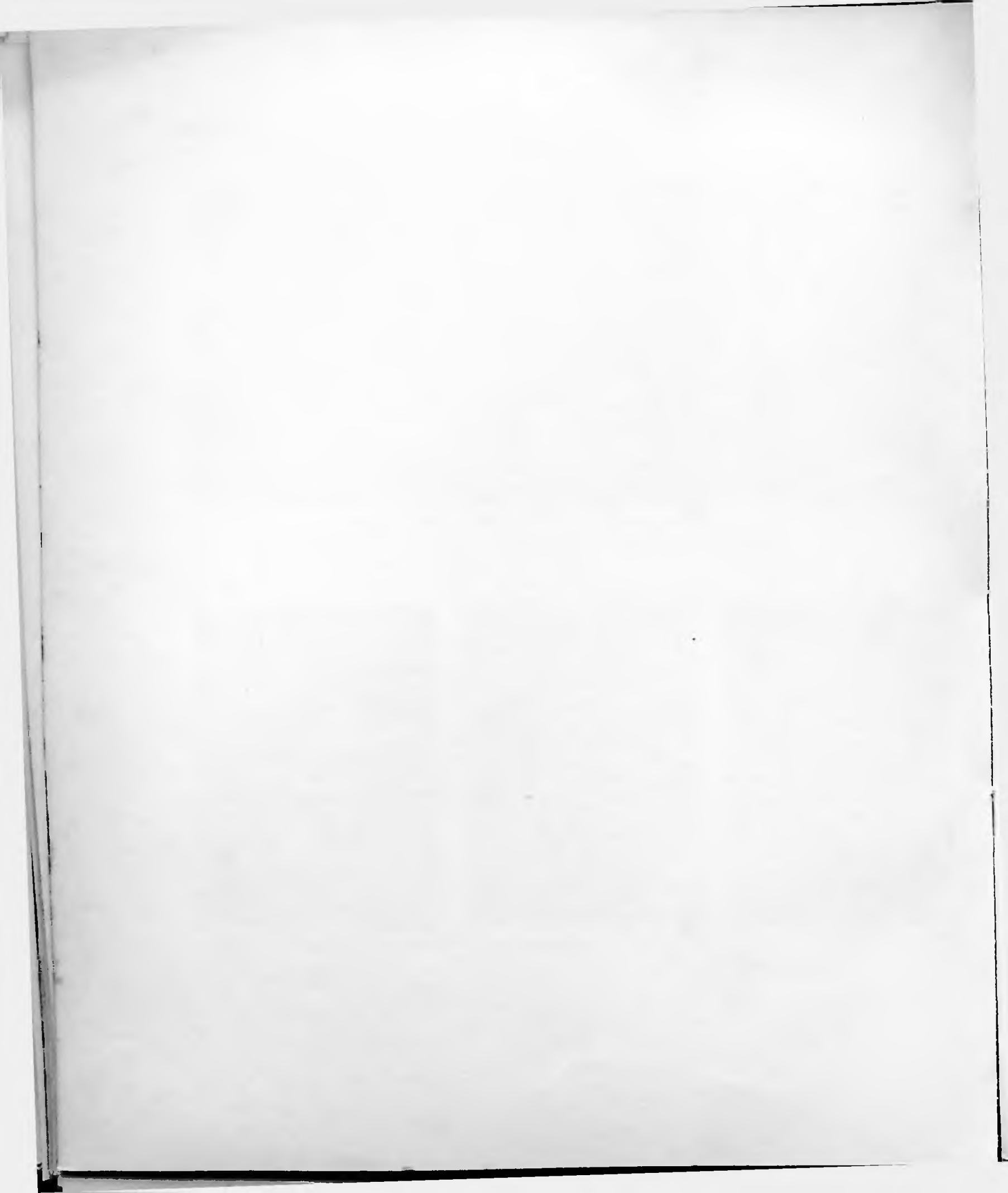

36. om een bad te nemen (36).

37. 38. Na zich door een bad verfrischt te hebben, vliegt Hanoman weer weg.

22. 39. Hanoman is opnieuw begonnen met de vernieling van den tuin. Aardig is dit paneel, vooral als men het met 38 vergelijkt. Men ziet de vogels weer wegvliegen, en het stekelvarken, dat hier de gedaante van een schubdier (trenggiling) heeft gekregen, wegvluchten; bijen, groote hommels (kombang), zijn uit den boom verjaagd; een schalksch aapje zit schilderachtig met verstelde oogen op een anderen boom de ravage aan te zien.

23. 40. Daarna rust Hanoman een oogenblik uit. In het gebergte is de voorhanden leeuwenkop, die misschien eerder nog verbeelden moet het hoofd van een ventje (vergelijk 24), geschonden. Mogelijk dat er iets lager nog een leeuwenkop zit.

24. 41, 42, 43. Daarna begint Hanoman den strijd opnieuw. Bijkans zijn de beste krachten der rakshasa's reeds in den strijd geweest. Rāwana zendt nu zijn zoon Indradjit. Deze snelt te paard — op Soeria's ros? immers het paard heeft 7 koppen — ten strijde, gevolgd door een wapendrager met allermerkwaardigsten diadeem.

Blijkens 41 heeft Hanoman al weder verschillende rakshasa's geveld. In dit schilderij zijn nog slechts de kleine spook-figuren in het leven. Ook een leeuw is door hem neergeslagen. Men lette op diens kop! Deze leeuw, die duidelijk als zoodanig te herkennen is aan zijne manen, heeft horens.

Hanoman bevindt zich boven op een boom, en is reeds gewond door den pijl van Indradjit, die hem in zijn dij blijft steken, en dien hij daar rustig laat zitten. Indradjit heeft op Hanoman reeds aangelegd met wat in den Sanskrit-tekst *bramastra* heet, maar hier de gedaante heeft van eene slang.

Hoe af en toe de teekenaars dezer tafereelen, die in verschillende opzichten onbeholpen werkers waren, toch goed wisten te treffen wat ze bedoelden, kan blijken uit het paneel 43 waarop Hanoman hier voorkomt, n. l. met apen-pooten (die elders op deze reliefs geenszins duidelijk zijn geteekend) staande boven op den boom, en zich zoo vasthoudende. Zulke details, die de plastische kracht der artisten van dien tijd verklappen, kan men hier en daar bij oplettende beschouwing ook elders opmerken.

25. 44. Door den slangepijl omwonden, die hem met opgerichten kop aansist, ligt Hanoman uitgestrekt ter aarde. De kop van de slang is hier wel wat klein om er de bijzonderheden van op te merken, maar op 45, dat zoo dadelijk volgt, is hij iets grooter en voldoende om te laten zien, dat hij ook hier geheel en al in den stijl is van Oost-Java; met den breeden bek, met haak- en slag tanden, en de kroon op het hoofd.

Opgetogen, dat Hanoman gebonden is, staat een groote reus met een lans hem het gelaat te bedreigen; wil een kleine hem met een grooten steen het hoofd verpletteren; en zijn twee anderen gereed hem in stukken te hakken met het wapen, waarop straks bij 105 de aandacht werd gevestigd, en dat, zooals hier blijkt, ook als bijl dienst kan doen.

Boven het hoofd van den rakshasa steekt de bekende gestileerde boom (zie 21) tusschen wolken uit.

26. 45. Hanoman, zoo omwikkeld als hij door de slang is, wordt opgenomen door tien kleine reuzen, op stokken waarmee ze hem wegdragen (zgn. gotong, d. i. dragen door twee man, waarvan ieder een uiteinde van den stok heeft). Van die tien man zijn er maar vijf te zien;

39, 40. Hanoman verlaat het kastaf 39 en rust daarna uit (40)

41, 42, 43. De strijd
gev.

45. Hanoman wordt door een aantal kleine
reuzen weggedragen

46, 47. Hanuman is voor Ravana (46) gebracht

41. De strijd is weer begonnen. Verscheidene reuzen worden gedood (41). Daarna volgt een scène tusschen Hanoman (43) en Rāwana's zoon Indradjit (42).

44. Hanoman ligt uitgestrekt ter aarde, door den slangenspijl van Indradjit omwonden.

48. 49. 50. Hanoman, wiens staart met brandende lappen is omwonden, springt op (49). Indradjit (48) en Rawana (50) komen toesnellen.

de vijf anderen moet men zich voorstellen aan de andere zijde, en dus achter Hanoman. Want voorwerpen, welke zich in de werkelijkheid achter elkander bevinden, worden bij de hier gevolgde teeken-methode boven elkander geteekend als men dit duidelijk wil laten uitkomen; maar hier ging dat niet wegens het reeds zeer gevulde tooneel, waarop ook nog een groote reus een plaats moest krijgen samen met Indradjit, die den gevangene nu gaan opbrengen.

Onder 43 is reeds medegedeeld, dat Hanoman den pijl, die hem in de dij trof, voordat Indradjit de brahmastra op hem richtte, daarin liet zitten. Op 45 zien we dien pijl nog duidelijk ter plaatse (in 44 werd er niet op gewezen, omdat hij op dat paneel eenigszins onduidelijk is). Hanoman verwijdert toch dien pijl niet, vóórdat hij weer bij Rama op het vasteland gekomen is. Men zal hem terugvinden op 46, op 49 (naast den brandenden staart, op 52, 56, 57, en op 58).

27. 46 en 47. Indradjit heeft Hanoman bij Rāwana gebracht; de zoon ligt in sembah, half geknield, zijn vader kondschap te geven. Rāwana dreigt op de gewone wijze met zijn vingers (zgn. toeding) Hanoman. Aan zijne voeten zitten weer twee panakawan's en achter hem (op 47) vermoedelijk Wibisana, die, zooals men weet, Rāwana tracht af te houden van molest van den gezant. Ongelukkig is de figuur geschonden, zoowel aan kapsel als gelaat, waardoor de onzekerheid des te grooter is. Onder aan de voeten van of naast Wibisana zit een derde panakawan, die een hond aan de leiband vast houdt. De houding van het dier is, of hij op wil springen om Hanoman te beruiken.
28. 48, 49, 50, 51. Als gewoonlijk worden hier de beide paneelen 50 en 51 in de inspringenden hoek bijeen genomen. Daaruit wordt een moeilijkheid geboren, die echter als men 51 afzonderlijk neemt ook blijft bestaan.

Op bevel van Rāwana is Hanoman's staart omwoeld met lappen, met olie gedrenkt, en in brand gestoken. Op dat oogenblik had Hanoman gewacht. Het zou hem geene moeite gekost hebben te voren reeds te ontkomen, maar dat wilde hij niet.

Thans, nu verricht was wat hij wenschte dat gebeuren zou, nu de lappen om zijn onkwetsbaren staart aan het branden zijn, springt Hanoman met een krijgsgil de slang in stukken, tot groote ontsteltenis van den rakshasa die hem te pakken had. De vlammen laaien op, men ziet er de stukken van afvliegen. Dit alles geeft 49.

Op 48 komt Indradjit (?) toelopen; op 50 zelfs Rāwana in persoon, die ter verdediging zijn zwaard trekt. Achter Rāwana ziet men op 51 een groote, diepe balé (pendapa) met gebeeldhouwde pijlers, waaruit vrouwen en bedienden, verschrikt opgesprongen, wegvluchten in de richting van een fraaien boom met zijn gestileerde kruin. Het dak van deze balé staat toch in brand.

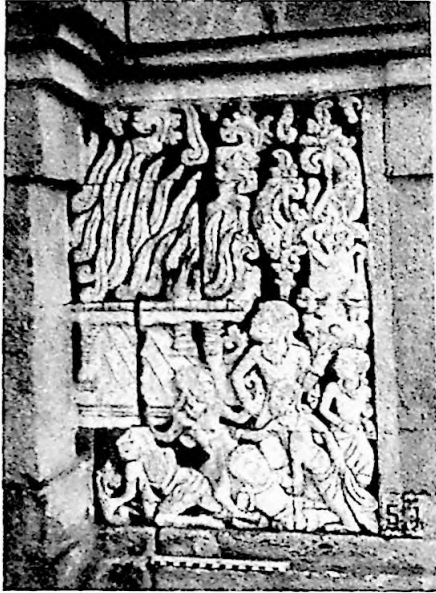

29. 52, 53. Hanoman is boven op een bale van de kraton gesprongen; het dak staat in brand. Alles vlucht met Rawana (met getrokken zwaard), zijne koninginnen, de dienstdoende vrouwen, de panakawan's, waaronder op 53 eene zeer opmerkelijke inja - (d. i. dus baboe-) figuur voorkomt.

Die balé van 52 is het bezien zeer waard. Op eene estrade dragen versierde pijlers het dak; daarbinnen bevindt zich op neuten een tusschenvloer; achter op dit plankier liggen kussens, en het heeft er veel van alsof van den zolder vóór dit plankier en achter de versierde pijlers aan weerskanten van de balé opengeschoven gordijnen hangen, wat doet veronderstellen, dat men hier te doen heeft met een slaap-salet. Vóór de sponde, binnen de pilaren, staat rechts een groote tampajan met een zware ronde afdekking.

Bij het kraton-terrein op 53 ziet men ook een ommuurden vijver waarin eenden rond-zwemmen, en die geregeld gevuld wordt met stroomend water dat uit vele spuiers in den wand neerspuut.

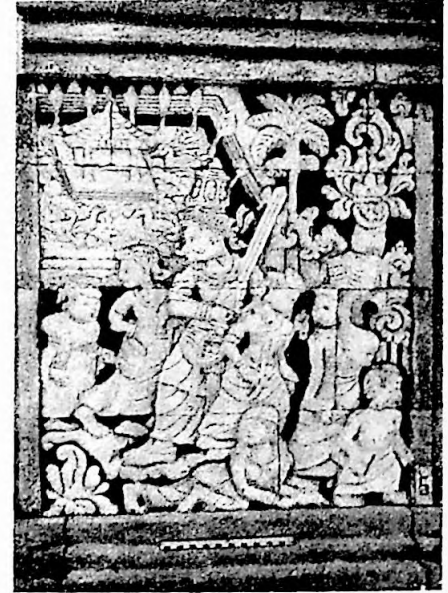
30. 54. Hanoman, wiens staart thans ontdaan is van de lappen, vliegt weg; in het verschiet ziet men de kraton in het klein. Hanoman is vergezeld, zou men zeggen, door twee panakawan's; maar toch zijn ze dat niet, want de één is een stuk in het gebergte, en de ander of misschien beide een wolk.
31. 55. Vóór Hanoman oversteekt, bezoekt hij Sita nog even. Tridjata heeft deze niet bezweken gevonden. In het gebergte een leeuwenkop met een olifant-snuut; men zou dus ook kunnen zeggen: een olifants-kop.
32. 56. Hanoman vliegt over zee naar den vasten wal.
33. 57. Daar aangekomen, vindt Hanoman de andere apen weer terug. Onder dezen trekt die met Brahmanen-kapsel en dito kleedij vooral de aandacht; daarmee zal wel bedoeld zijn Djembawan; onder de beide anderen in prinsen-ornaat zou Anggada kunnen schuilen.
34. 58, 59. Hanoman ligt neergeknield voor Rāma; achter Rāma staat Lakshmana; achter Lakshmana staat (op 59) een klein aapje, dat een vierkant sirih-stel draagt, en hier dus als panakawan dienst doet. In dat sirih-stel ziet men de afzonderlijke bakjes duidelijk aangegeven, ongelukkig niet duidelijk genoeg, om ze te specificeren. Achter dit aapje staat Soegriwa, en achter dezen ziet men nog twee apen-prinsen en een paar kleine aapjes. Rāma en Lakshmana hebben ieder twee schoon-versierde sjerp-banden en afhangende bebed's (vulgo saroeng's). Soegriwa en de beide anderen hebben de hunne opgeschort, en laten, zooals dat in onderdanigheid past, de lantjangan (d. i. de slip van voren) afhangen.
35. 60, 61, 62, 63, 64. Deze geven den optocht naar het strand. Rāma loopt met Lakshmana voorop (64); achter hem aan komt Soegriwa met Hanoman (62); voorafgegaan door een paar kleine apen (63), die mondkost meedragen; en gevolgd door Anggada (?) (64); alsmede nog een aap-prins, en nog een aap van minder rang, maar toch hoog (60). Op tableau 62 onderscheidt zich Hanoman van de andere aap-prinsen door het slangesnoer, dat hij ook elders vertoont, maar niet altijd.

51. Vrouwen en bedienden vluchten weg

52. 53. Hanoman is boven op een dak gesprongen, dat hij met zijn staart in brand steekt. Men vlucht in allerijl.

57. Hanoman is weer bij de andere apen
aangekomen.

58. 59. Hanoman brengt aan Râma verslag van zijn avonturen.

54. 55. 56 Hanoman, wiens staart ontdaan is van de lappen, vliegt weg (54). Hij brengt eerst nog een bezoek aan Sita (55), en steekt dan de zee over (56).

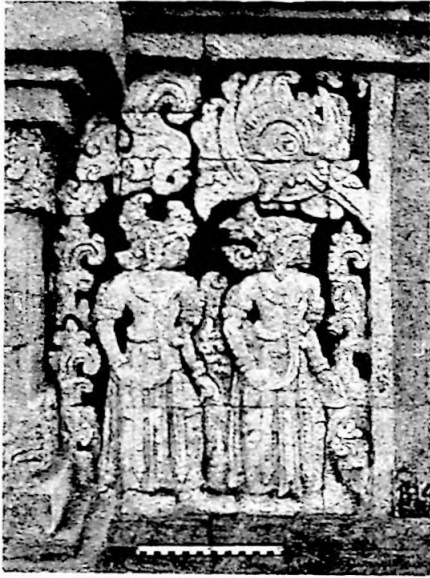
60. 61. 62. 63. 64. Optocht naar het strand. Voorop Rāma met Lakshmana (64), daarachter Hanoman en Soegriwa (62).

36. 65, 66. Dit vertoont het maken van den dam in zee. Voorop (66) staat Hanoman, die het eerste rotsblok in zee werpt. Onrustig drijven de visschen boven. Achter hem staat Soegriwa (zie diens garoeda moengkoer) met een berg op den nek. Op 65 komt een aap van hoogen maar minderen rang een derden berg aandragen; andere aapjes brengen blokken, één met een pikoelan: weer een ander breekt of werkt een stuk los met een koevoet (linggis).
37. 67, 68, 69, 70, 71, 72. Men heeft den overwal bereikt: de dam is dus voltooid, al wordt dit ook niet door een afzonderlijk tableau voorgesteld, tenzij men moet aannemen, dat de optocht, hier vertoond, den tocht over den dam bedoelt. Rāma en Lakshmana bevinden zich in het midden van den stoet (69); onmiddellijk op hen volgen weer Soegriwa en Hanoman (68), en achter dezen volgen weer andere hooge apen (67). Vóór hen uit gaat in de eerste plaats een aap van niet te lagen rang, gevolgd door een pajoeng-drager (72); daarop volgen twee vaandeldragers: daarop de muziek, de krijgsgong, die gepikoel'd wordt, en de wapendragers, die Rāma's boog en pijlkoker en Soegriwa's knots torsen; bij hen bevinden zich ook de dragers van de standaarden, n.l. een sangka (schelp) en een tjakra (radschijf).
38. 73, 74, 75, 76. Het volgende tooneel vertoont Rāma en Lakshmana, Soegriwa, Hanoman en de overige hoofd - apen — men zou zeggen, dat er vier prinsen zijn van de eerste orde, twee van de tweede orde, onder boomen aan een maaltijd gezeten. Evenals Lakshmana steeds bij Rāma, zit Hanoman met zijn slangesnoer weer in de onmiddellijke nabijheid van Soegriwa; aan Rāma's voeten zitten drie apen-panakawan's, één houdt de pawoehan (sirih-stel), een tweede de pahidon (kwispedor), de derde is bezig met het bekende kapmes degan's (jonge klappers) te openen, opdat de aangezetenen zich aan klapperwater zouden kunnen vergasten. Aan de voeten van Soegriwa en Hanoman vindt men er nog een paar, waarvan de een nog een tweede sirih-stel op den schoot heeft, en de ander met leege handen zit toe te kijken. De laatste zit bij Hanoman. Daar voor Rāma drie schotels zijn klaar gezet, voor Soegriwa twee en voor Hanoman één met twee halve porties, zou men zeggen dat niet alleen hierin, maar ook in de onderlinge verschillen dezer panakawan's het onderscheid in rang is aangegeven.

Rāma, Soegriwa en Hanoman zijn gezeten op wat misschien matten, tapijten of kussens moeten voorstellen.

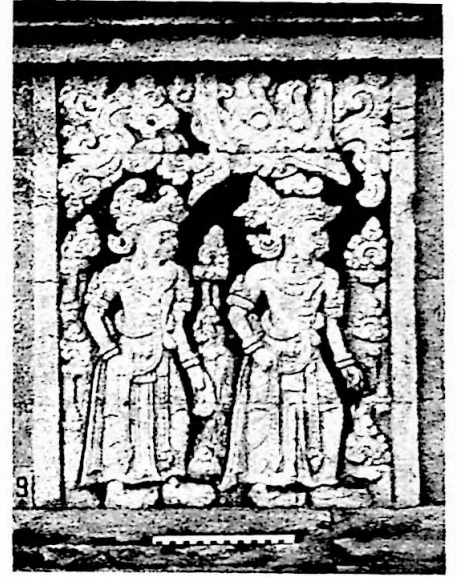
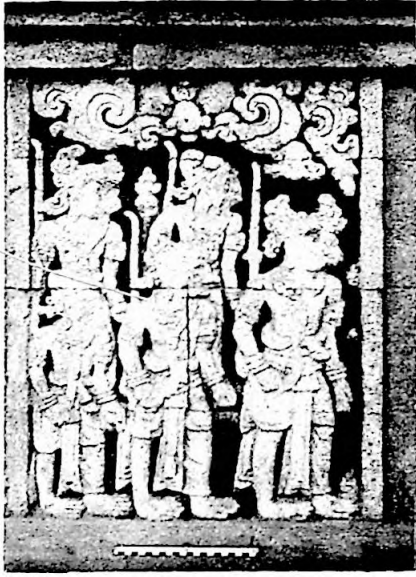
64 Rāma en Lakshmana op weg naar het strand

65 66 Er wordt een dam in zee gemaakt. Hanoman gaat voorop.

70. 71. 72. Optocht over den dam of aan de overzijde. De voorluede een pajoeng-drager (72) vaandel-dragers (71) en dragers van de krigs-gong wapens en standaarden (70).

67 68. 69. Optocht over den dam of aan de overzijde. Voorop loopen Rama en Lakshmana (69) gevolgd door Soegriwa en Hanoman (68).

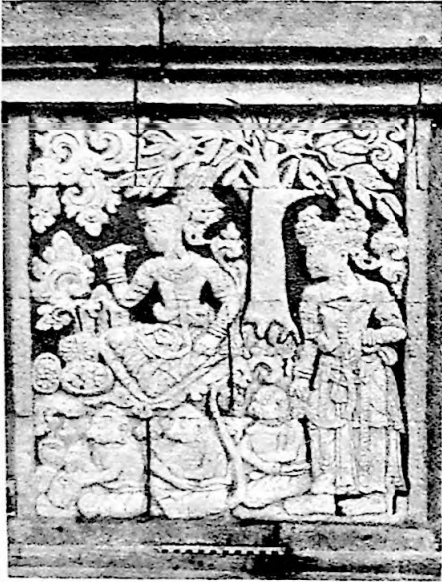

73. 74. 75. De hoofdpersonen aan een maaltijd. Naast elkaar zitten onder een boom Soegriwa en Hanoman (75).

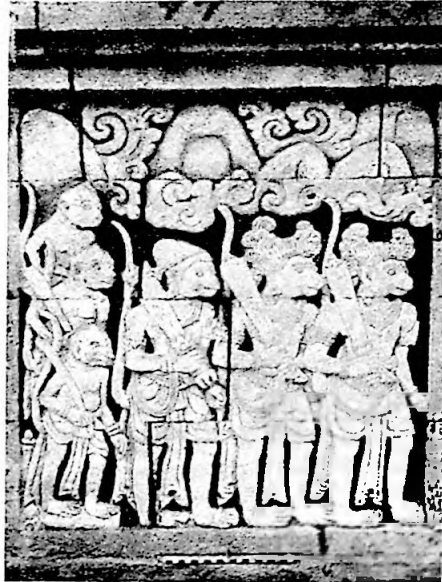

39. 77, 78. Een legerafdeeling apen trekt op. Zij bestaat uit twee apen met diademen, beiden met eene knots; hunne snoeren wijzen uit, dat Hanoman niet van de partij is. Verder twee hooge van minderen rang; één van dezen voert een zwaard, de andere eene knots, die van boven driepuntig uitloopt. Verder volgen kleine apen.
40. 79, 80, 81. Men is in het kamp of het verblijf van Rāwana. Er is groote raad. Rāwana zit in het midden, met drie groote rakshasa's, één met een sirih-stel, één met een haar-nijptangetje, en één met een poederdoos (?); tegenover hem zitten nog drie andere rakshasa's (81), waarvan een met een grooten puntbaard, alsmede drie spookgestalten, waarvan bij de twee bovenste de coiffure alleropmerkelijkst is.
- In het gebergte ziet men op 80, zoowel als op 81 een leeuwenkop.
41. 82, 83, 84. Het gevolg van de op het vorig tableau gehouden beraadslaging is, dat het reuzenleger uittrekt, om den vijand te verdrijven. Grootere en kleinere reuzen, allerlei spookfiguren vindt men hier gegroepeerd als ook op 27 reeds voorkwam. Rechte en kromme zwaarden, een lans met een gaffel, knoken en kromme hakmessen zijn de wapens, die ze voeren; twee er van dragen vaandels, maar niet van den vorm als Rāma's begeleiders voerden (zie 71); de vaandels hier zijn van boven niet rond, maar rechthoekig bevestigd aan lansen met speerpunten voorzien, evenals het vaandel op 15, dat ook een rakshasa-vaandel was. De vorm van de vaandels op 71 noemen de Javanen pandji. In verband hiermee heeft men dan ook nog te vragen, of dat woord dwadja op 15 dus niet met deze reden op dat rakshasa-vaandel is gezet, om het van die pandji's te onderscheiden; het zij dan voor den man, die het uit te kappen had, het zij voor de toeschouwers. De rakshasa's (spookgestalten, kala's, kerkhof-spoken) op 84 hebben om hunne halzen afgebeten darmen geknoot.
42. 85, 86. De spitsen der beide legers hebben elkander bereikt, en het gevecht is begonnen tusschen de minsten der minderen, kleine rakshasa's met kleine apen.
43. 87. Gevecht tusschen een rakshasa en een aap-Raden. De laatste heeft den eerste bij zijn haardos gepakt.

76. De hoofdpersonen aan een maaltijd
Rāma zit. Lakshmana staat.

77. 78. Een legerafdeling apen op weg

82. 83. 84. Het leger van Rāwana trekt ten strijde

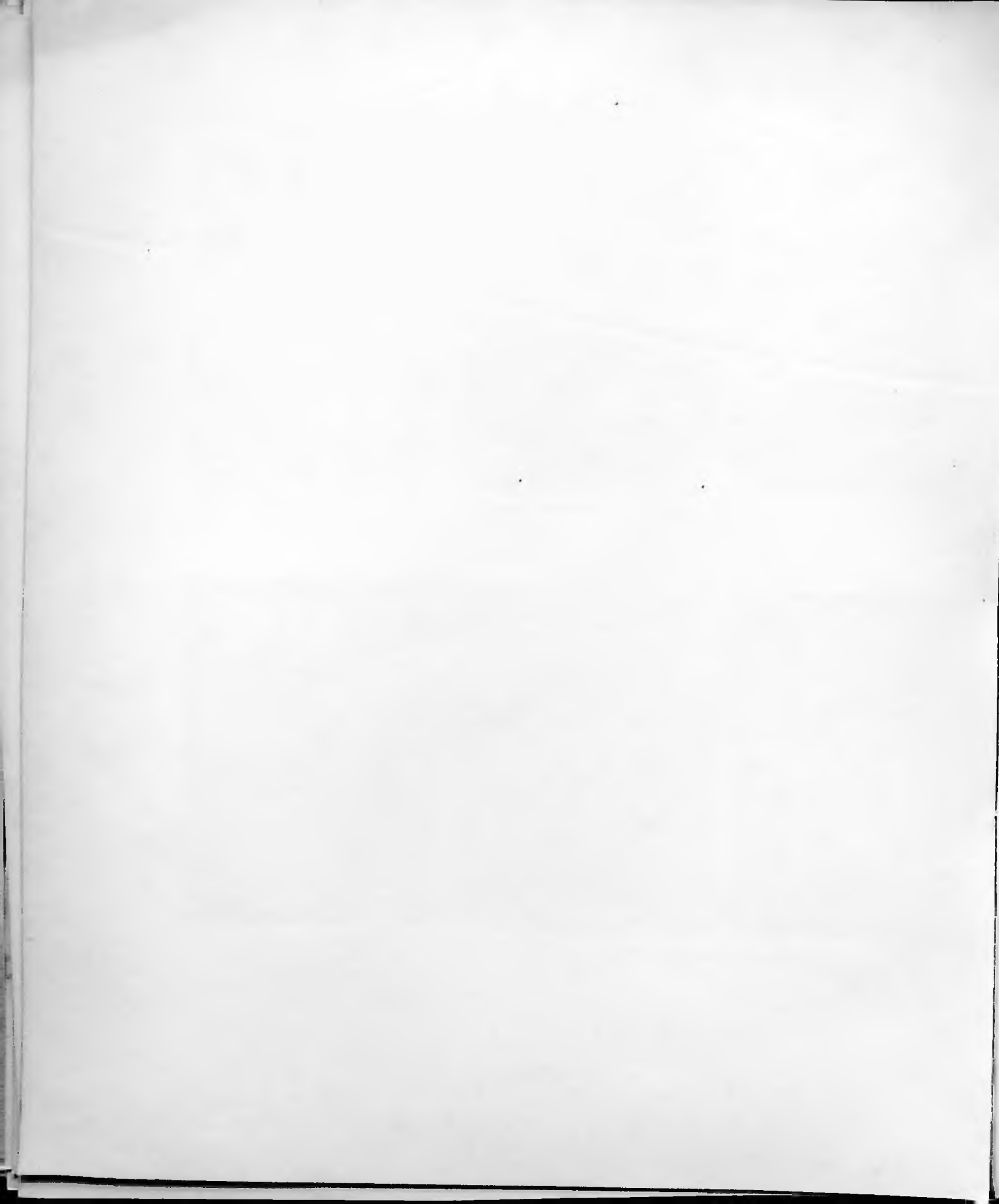
79, 80, 81. Rāwana (80) belegt een vergadering.

85, 86. Gevecht tussen kleine reuzen en kleine apen

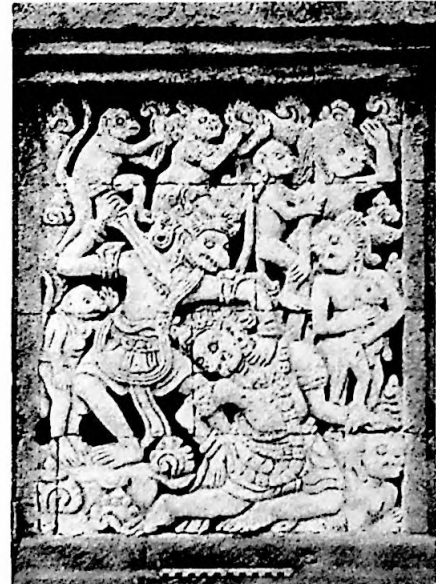

87. Gevecht tussen een reus en een aap van eenigen rang.

44. 88. Een apen-Pangeran, gewapend met een zwaard, verslaat een groote reus. Spook-rakhasa's vluchten weg.
45. 89. Een groote reus wordt geveld door een apen-Pangeran, gewapend met eene knots met drie punten. Deze aap heeft het slangesnoer, — wat doet vermoeden, dat hier Hanoman bedoeld is.
46. 90. Een apen-Pangeran gewapend met een steek-wapen (een kris) verslaat weer een grooten reus.
47. 91, 92, 93. Lakshmana (91) velt met pijl en boog Koembhakarna (92), die tallooze apen zit te verslinden. Koembhakarna is de lichamelijk-grootste rakhasa; ook op dit tableau is het duidelijk aangegeven; hij is wel twee maal zoo zwaar van gestalte als zelfs de grootste der andere rakhasa's-figuren. Bij Lakshmana ziet men een diadeem, met driepuntige knots en slangesnoer en een apen-Raden met knots; op 92 nog een apen-Raden met werpspies, en op 93 een derden apen-Raden, die met steenen staat te gooien, en die zijn staart naar voren tusschen de beenen omhoog heeft geslagen. Achter dezen nog een apen-Pangeran met diadeem en dolk. Deze twee laatsten bevechten Koembhakarna van achter, die zich in dit schilderij nog steeds om niets schijnt te bekreunen.

88. 89. 90. Gevecht tusschen groote reuzen en apen van hoogen rang.

91. 92. 93. Lakshmana (91), die wordt bijgestaan door verscheidene open, vangt den strijd met Koembhakarna (92) aan.

RAMA-CYCLUS.

(naar de lakon's).

I. Vorst Dasarata.

Vorst Bonapoetra (Soemaradja) te Ngajodja verkeert in zorg over zijn dochter Dèwi Ragoewati (Ragoë), die geheel verlamd is. Geen middel blijkt in staat, om haar de gezondheid terug te geven, alleen de machtige tusschenkomst van de goden zal hier iets kunnen uitwerken. Batara Goeroe is eindelijk 'tot hulp bereid. Hij zendt Narda naar de aarde met de tjepoe Astagina, waarin het geneeskrachtige water Majamadi, om daarmee de ongelukkige prinses van haar kwaal te genezen.

Ragoë (Kausalja)

Soemitra

De bode der goden begeeft zich niet rechtstreeks naar Ngajodja, maar hij gaat naar den Poetjakmolah, waar zich de kluizenaar Rawatmedja en de vogelvorst (gagendra) Sempati bevinden. Aan den kluizenaar geeft hij de kostbare medicijn met bevel, deze aan Bonapoe tra's dochter te brengen.

Onverwijd begeeft Rawatmedja zich op weg, reikt Ragoewati het geneesmiddel toe en wacht vol spanning de uitwerking af. Tot aller vreugde krijgt de prinses de macht over het gebruik van haar ledematen volkomen terug en de dankbare vader vertrouwt zijn dochter toe aan den vromen kluizenaar, die terstond met haar het paleis verlaat.

Deze maatregel van Rawatmedja blijkt niet overbodig te zijn. Verschillende vorsten dingen naar de hand van de schoone prinses, doch onder hen is er geen, aan wie Bonapoe tra haar wenscht af te staan. Onderling bestrijden de mededingers elkaar, tot ten slotte Dasamoe ka, de reuzenvorst van Ngalengka, allen verjaagt. Voor hem ligt nu de weg naar het paleis van Ngajodja open, maar als hij daar binnen dringt, om Ragoewati met zich mee te voeren, blijkt deze reeds verdwenen te zijn. Woedend over deze teleurstelling zet hij haar na en vindt haar ten slotte bij Rawatmedja. De kluizenaar is echter niet van plan, de jonkvrouw goedschiks af te staan. Een hevige strijd ontbrandt, waarin de beide tegenstanders hun wondermacht ontwikkelen en elkaar in een bovennatuurlijke gedaante bestrijden. De vogel Sempati snelt den kluizenaar te hulp. Hij wordt echter gegrepen door Dasamoe ka en van al zijn veeren beroofd, zoodat hij niet in staat is verder te vliegen. Rawatmedja, bevreesd dat hij wellicht het onderspit zal moeten delven, geeft Ragoewati den raad, zich uit de voeten te maken en naar den Dadangka- (Dandaka-) berg te gaan, terwijl Sempati haar wijst op de hem uitgetrokken vleugels, die haar van dienst kunnen zijn om zich vliegende te redden. De vrees van Rawatmedja is niet ongegrond geweest: hij moet zich ten slotte gewonnen geven en Dasamoe ka, van dezen tegenstander verlost, haast zich, Ragoewati te achtervolgen.

De prinses is intusschen aangekomen op den Dadangka-berg, waar zij Dasarata en Pandita Jogiswara aantreft. Haar beroep op de hulp van Dasarata is niet te vergeefs: hij zal de vervolgde redden. Als nu Dasamoe ka verschijnt en de maagd opeischt, doet hij uit een bloem een meisje ontstaan, dat hij den reuzenvorst als prinses Ragoewati aanbiedt. Verheugd over de vervulling van zijn wensch gaat deze met haar naar Ngalengka terug. Hoe groot is echter zijn teleurstelling, als hij onderweg bemerkt, dat hij een levenloos lichaam meevoert. Woedend begeeft hij zich naar de Soeralaja, om de goden te dwingen, hem zijn zin te geven. Het blijkt, dat deze — die niet op den eisch van Dasamoe ka wenschen in te gaan — niet tegen den geweldenaar zijn opgewassen. Het is echter bij hen besloten, dat Ragoewati niet mag worden afgestaan. Zij brengen daarom den vorst bij Batara Endra, die hem voorloopig tevreden stelt door een geschenk van drie hemelnimfen: Dewi Tari, Dewi Kiswani en Dewi Triwati. Het bezit van de schoone widadari's doet hem zijn begeerte naar Ragoewati vergeten en vergenoegd over dezen afloop begeeft hij zich naar Ngalengka (*Lk. Bedahipoen Ngajodya*).

In zijn rijk aangekomen, schenkt Dasamoe ka Kiswani aan zijn broer Koemba-

karna en Triwati aan Wibisana. Ook zijn zuster Sarpakenaka wil hij gelukkig maken en hij geeft haar den reus Nopati tot echtgenoot. Voor zich heeft hij nu het oog geslagen op Dèwi Kékaji en Dèwi Soemitrawati, dochters van vorst Soemaresi van Soewélaradja.

Dasamoecka is niet de eenige, die de prinsessen van Soewélaradja heeft opgemerkt. Vele vorsten doen aanzoek om de hand van de beide vorstendochters en haar vader besluit, door een sajembara te laten uitmaken, wie haar zal verkrijgen. 's Vorsten oudere broer, Resi Kala, stelt zich kampioen voor zijn nichten: wie haar wenscht te bezitten zal eerst hem in een tweegevecht moeten overwinnen. Verscheidene kandidaten melden zich aan, maar allen leggen het af. Ten slotte verschijnt Koembakarna als kampioen voor zijn broer, die door de geweldige kracht van den reus zeker Resi Kala denkt te overwinnen.

Dèwi Tari

De goden zien met zorg den loop van de gebeurtenissen te Soewélaradja aan. Dasamoecka mag ook hier niet zijn zin krijgen, maar zal Resi Kala opgewassen zijn tegen een reus als Koembakarna? De beide prinsessen zijn, evenals Ragoewati, bestemd voor Dasarata en deze zal zich naar Soewélaradja moeten begeven, om den raad der goden te helpen ten uitvoer brengen. Batara Tjakra wordt met deze opdracht naar den Dandaka gezonden en Dasarata is bereid, om terstond aan den wensch der goden te voldoen. Hij neemt afscheid van Ragoe en haast zich naar Soewélaradja.

Daar vindt hij den strijd in vollen gang. Koembakarna is aangekomen en in een hevig gevecht met Resi Kala gewikkeld. Dasarata wacht den uitslag hiervan niet af, doch hij begeeft zich regelrecht tot vorst Soemaresi en stelt dezen voor, op een andere wijze de zaak te beslissen. Kékaji zal hem een raadsel opgeven. Slaagt hij er in, de oplossing te vinden, dan worden de prinsessen hem toegewezen. De vorst vindt dit goed. Kékaji geeft haar raadsel op en Dasarata is zoo gelukkig, het te raden. De slimme prinses weet van haar bruidegom nog de belofte te krijgen, dat hij een later door haar uit te spreken wensch zal vervullen en Soemaresi geeft Dasarata de beide prinsessen over.

Buiten duurt intusschen nog altijd de strijd tusschen Resi Kala en Koembakarna voort. De afgevaardigde van Ngalingka is al eens overwonnen door de tooverspreuk „Petak séwoe” van zijn tegenstander, heeft daarna het gevecht weer hervat, doch moet ten slotte, met bloed overdekt, zich uit den strijd terug trekken.

Terwijl dit alles zich afspeelt te Soewélaradja, heeft op den Dandaka-berg een

blijde gebeurtenis plaats: Dèwi Ra-goe schenkt het leven aan een zoon. Zoo spoedig mogelijk brengt Bagawan Jogiswara moeder en zoon naar Soewélaradja, waar zij met vreugde door Dasarata ontvangen worden. Deze geeft zijn zoon den naam van Radèn Regawa en maakt zich gereed, om met de zijnen naar den Dandaka terug te keeren, en dat te eer, daar hij heeft bemerkt, dat Resi Kala een begeerig oog heeft geslagen op Kékaji, wat reeds tot een hevigen twist aanleiding heeft gegeven. Niet lang daarna wordt Dasarata tot vorst van Ngajodja uitgeroepen.

Koembakarna heeft zijn broer het bericht van het mislukken van zijn pogingen gebracht. De woede van

Dasarata

Kékaji

Dasamoeke over dezen afloop neemt nog toe, als hij verneemt, dat het alweer Dasarata is, die hem de begeerde prinsessen heeft afgewonnen. Dadelijk geeft hij zich naar Soewélaradja en van daar naar den Dandaka-berg, waar hij Dasarata nog juist aantreft en op hoogen toon eischt hij van hem de overgave van prinses Kékaji. Tot zijn verrassing en vreugde is Dasarata bereid, haar af te staan en in het gelukkig bezit van de schoone maagd keert Dasamoeke naar Ngalengka terug. Maar alweer blijkt Dasarata hem te slim te zijn geweest: de gewaande prinses

is in werkelijkheid ook nu slechts een schoone bloem. Tandenknaarsend van woede zweert de bedrogen reuzenvorst, dat hij Dasarata en diens geslacht ten eeuwigen dage als vijand zal beschouwen. (*Lk. Rabinipoen Dasarata angsal Kékaji kalijan Soemitrawati*).

Vorstin Kanoeng van Ngalengka verwacht de geboorte van een kind. Volgens Dasamoeka zal dit stellig een meisje wezen en hij geeft last, zijn gemalin goed te verzorgen, terwijl hij zich naar het godenverblijf begeeft, om de „Bajoe pitoe” te halen. Dit zijn:

1. Bajoe Kanétra.
2. „ Maningrat.
3. „ Estibanda.
4. „ Maénaka.
5. „ Poelasija.
6. „ Baroena.
7. „ Maroeta.

De goden weigeren Dasamoeka den toegang tot hun verblijf, maar ook nu is de reuzenvorst hun te machtig. Toch slaagt hij er niet in, de „Bajoe pitoe” mee te voeren: zij vluchten voor hem en hij moet trachten hen te achterhalen.

Bagawan Wasista (Huispriester van Dasarata).

Op zijn tocht komt Dasamoeka voorbij de bron Tapanjantoka, waar Dèwi Andjani en Endang Soewérah ascese „als een kikvorsch” oefenen. Hier is tevoren ook reeds Batara Goeroe voorbij gegaan. Uit de lucht ziet de godenheer de schoone boetelingen, hij ontvlamt in liefde voor haar en laat een tamarinde-blad vallen, dat Andjani opeet, waarop zij zwanger wordt en het leven schenkt aan een witten aap, welke is ontstaan, doordat Bajoe Kanétra haar lichaam is binnen gegaan. Het kind krijgt den naam van Senggana. Op dit oogenblik verschijnt Dasamoeka. Hij bemerkt wit bloed, dat hij opzamelt en waaruit hij den witten reus Poelasija doet ontstaan.

Zooals Dasamoeka heeft voorspeld, brengt zijn gemalin een meisje ter wereld. Wibusana wil echter dit kind niet in het paleis laten, hij wikkelt het in een vierkant rijstzakje van kokosblad („koepat sinta”) en laat het in een kistje de rivier afdrijven. Daarop grijpt hij een wolk, die op zijn gebed verandert in een jongetje, dat hij den naam geeft van Mégananda (méga = wolk). Als nu Dasamoeka na zijn lange omzwervingen eindelijk thuis komt, wordt hem het kind getoond. Het is een jongen en dit kan dus niet zijn kind wezen: hij heeft immers een meisje

Djanaka

Sinta

verwacht! Vertoornst stormt de vorst op den knaap los. Deze weerstaat hem echter en D a s a m o e - k a moet bekennen, dat dit jongemensch zijner waardig is in kracht en behendigheid. Hij eindigt met hem als zoon te erkennen.

Het kistje met de „koepat sinta” drijft nog altijd op den stroom. Daar wordt het opgemerkt door vorst D j a n a k a van M a n t i l i, die aan den oever van de rivier zich aan strenge boetedoeningen heeft onderworpen, ten einde hierdoor den kinderzegen voor zijn gemalin te verkrijgen. De vorst haalt het vreemde vaartuig op den oever en vindt er een zuigeling in, gewikkeld in een „koepat sinta”. Hij geeft het kind den naam van S i n t a en spoedt er zich mee naar zijn woning.

Ook te N g a j o d j a p a l a is een kind geboren. D a s a r a t a 's gemalin, D è w i K è k a j i,

heeft het leven geschonken aan een zoon, die den naam Bambang Branta ontvangt. (*Lk. Lahiripoen Dèwi Sinta kalijan Branta lan Senggana*).

Het is eenige jaren later. Dasarata heeft nu bij zijn drie gemalinnen vier zoons: Regawa, Lesmana Branta en Trogena. Op een dag komt Bagawan Jogiswara de hulp van Regawa inroepen tegen het leger van Dasamoeka, dat de kluizenarij op den Dandaka tracht te verwoesten. Regawa is, als steeds, terstond bereid om te helpen en hij vertrekt, vergezeld door zijn broer Lesmana en door Semar met zijn zoons. Met behulp van het geduchte wapen Kjai Groewa Widjaja gelukt het hem, den aanvoerder van het reuzenleger, Tatakakja, te dooden en de reuzen te verdrijven. De dankbare kluizenaar geeft Regawa den raad, naar Mantili te gaan en daar deel te nemen aan de sajembara, welke is uitgeschreven voor prinses Sinta.

Te Mantili vindt Regawa, behalve vorst Djanaka en Dèwi Sinta, nog prins Majaretna, den olifant Djakamroeta en het paard Balanganteban. Hij is niet de eenige die naar de hand van de prinses dingt. Daar is o.a. ook aangekomen vorst Bima Manila van Bisma. Als opgaaf wordt gesteld het breken van een ijzeren boog. Bima Manila blijkt daartoe niet in staat te zijn. Nu treedt Regawa naar voren. Na de beide reuzen Lotjana en Baocreksa, die de witte waringin bewaken, overwonnen te hebben, breekt hij den ijzeren boog in stukken en ontvangt Sinta als belooning.

Met pracht en praal wordt het huwelijk, waarvoor Dasarata overkomt, gesloten. Ten slotte heeft Regawa nog te strijden tegen Rama Bargawa, wiens wapen Bargawastra hij in stukken breekt. Plotseling verdwijnt Bargawa en incarneert zich in Regawa. (*Lk. Rabinipoen R. Regawa*).

Trogena

II. Rama van het hof verwijderd.

D a s a r a t a begint den last van de jaren te voelen en besluit, de regering neer te leggen en zijn geliefden zoon R e g a w a tot vorst in zijn plaats aan te stellen. Vreugde bij R a g o e w a t i, afgunst bij K é k a j i, die haar zoon B r a n t a tot vorst van N g a j o d j a p a l a verheven wenschte te zien. Een middel is spoedig gevonden. Zij brengt allerlei beschuldigingen tegen R a m a uit, de vorst ontsteekt in toorn en R a m a verlaat met zijn gemalin en in gezelschap van L e s m a n a het hof. Nu herinnert K é k a j i haar gemaal aan de vroeger door dezen afgelegde belofte en zij vraagt de vervulling van haar wensch, om B r a n t a tot vorst te doen aanstellen. B r a n t a echter weigert in de rechten van zijn ouderen broer te treden en gaat R e g a w a achterna, om hem tot terugkeer naar N g a j o d j a te bewegen.

In de nabijheid van K o e t a R o e n g g o e treft B r a n t a zijn broer met S i n t a en L e s m a n a aan. R e g a w a blijft echter bij zijn besluit, om niet naar N g a j o d j a terug te keeren en het baat B r a n t a niet, of hij al tracht zijn broer tot andere gedachten te brengen. Zoo zijn zij in druk gesprek, tot de nacht aanbreekt. Allen begeven zich ter ruste. Midden in den nacht staat R e g a w a op en verwijderd zich heimelijk van daar met zijn trouwe tochtgenooten. Tegen den morgen ontwaakt ook B r a n t a. Hij ziet, dat zijn broer is vertrokken, tracht nog diens verblijfplaats uit te vinden, maar keert ten slotte onverrichter zake naar N g a j o d j a terug. (*Lk. Toendoengan troes gandroeng*).

Bambang Rama (R. Regawa).

III. Rama's lotgevallen in het woud.

D a s a m o e k a ' s zuster S a r p a k e n a k a, nu eerste bijvrouw van K a r a d o e s a n a, een der regenten van N g a l e n g k a, neemt op een dag afscheid van haar heer en meester en trekt in de gedaante van een schoone jonkvrouw het woud in. Hier ontmoet zij L e s m a n a, die voor haar vlucht. R e g a w a is mede niet van haar gediend en treft haar met zijn wapen, waarop zij weer haar eigen gedaante herkrijgt. Nu roept zij de hulp van K a r a d o e s a n a in. Deze raakt met R e g a w a in een gevecht, maar hij moet het afleggen.

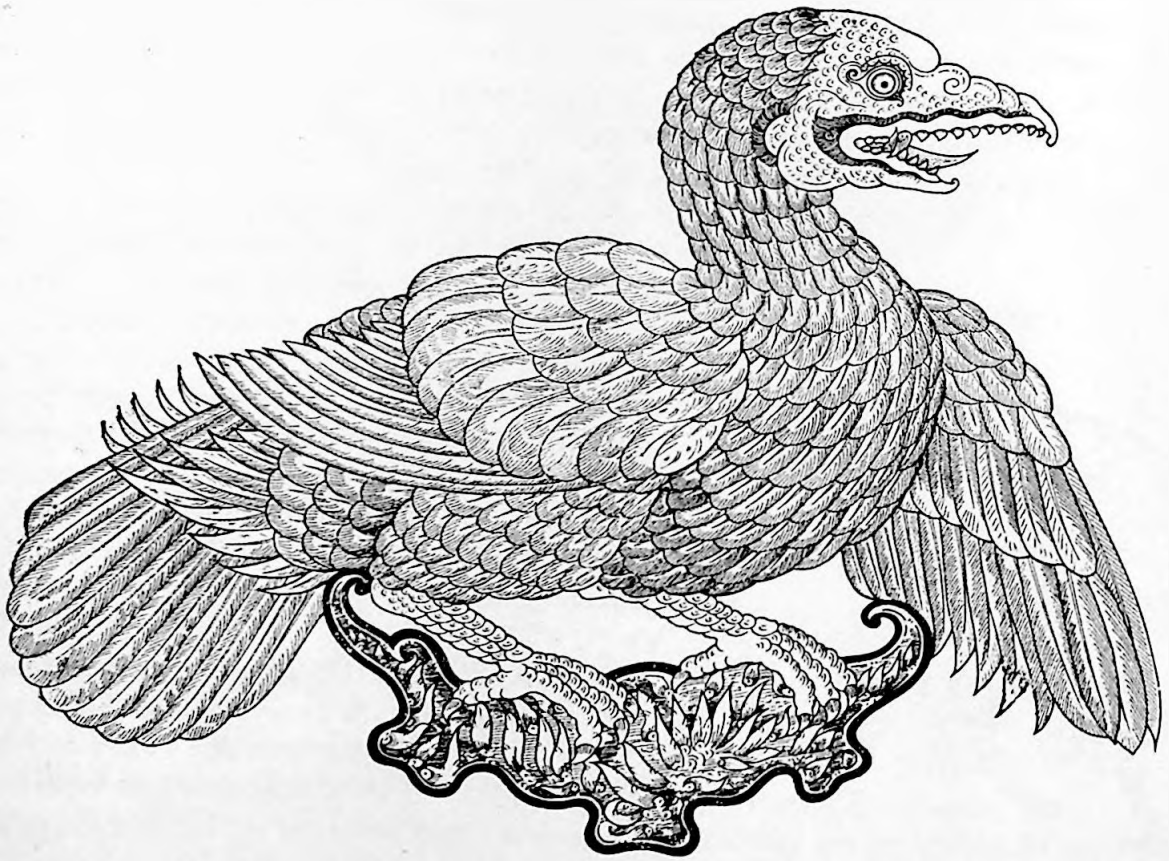
Het gouden hert

Na dit avontuur begeven R e g a w a en de zijnen zich weer op weg en treffen op den berg N g a r g a s o k a een liefelijk gelegen kluisenarij aan. Vriendelijk worden zij door den daar gevestigden kluisenaar, den eerwaarden S o e t i g n a J o g i, ontvangen. In den tuin, welke bij de kluisenarij behoort, bemerkt S i n t a een aardig dwerghert en zij spreekt haar verlangen uit om dit dier te bezitten. Welwillend staat de kluisenaar het aan haar af. Maar daarmee heeft zij het dier nog niet! R e g a w a zal trachten het voor haar te grijpen en vervolgt het hertje, dat hem ontloopt en het woud in vlucht.

Als R e g a w a maar niet terugkomt, verwijt S i n t a L e s m a n a, dat hij zijn broer alleen het woud heeft laten in gaan en nu gaat deze R e g a w a na. Het gelukt hem, het hert onder schot te krijgen en daar hij wel ziet, dat hij het vlugge dier niet zal kunnen grijpen, schiet hij er een pijl op af. Tot zijn verbazing ontpopt het dwerghert zich als een reus, met wien hij in een hevig gevecht raakt.

Maar ook de kluisenaar ondergaat een gedaante-verwisseling: hij blijkt de geduchte D a s a m o e k a te zijn! Nu hij S i n t a onbeschermd in de kluisenarij ziet, maakt hij zich plotseling van haar meester en voert haar door de lucht weg. Wel tracht nog de reuzenvogel D j a d j a r r i o e de ongelukkige S i n t a te verlossen, maar hij moet het met den dood bekoopen: D a s a m o e k a slaat hem de vleugels stuk en het dier stort op den grond. Het heeft nog juist gelegenheid, om R e g a w a, die daar voorbijkomt, in enkele woorden mee te deelen, wat er is voorgevallen en sterft dan van uitputting.

Troosteloos zit R e g a w a neer, weeklagende om het verlies van zijn trouwe gezellin. (*Lk. Toendoengan, troes gandroeng*).

Djatjoe (Djadjarrijo)

IV. Het verbond met den apenvorst Soegriwa.

Terwijl Regawa (Rama Badra) in wanhoop ronddoelt, om te trachten een spoor van zijn geliefde Sinta te ontdekken, ontmoet hij op den berg Resamoeka een witten aap, die zich bekend maakt als Senggana, zoon van Dewi Andjani. Hij is door een godheid als zoon aangenomen en ontving de opdracht, om zijn diensten te gaan aanbieden te (Wang) Kiskenda. Daar trof hij de beide broeders Soegriwa en Soebalian in een strijd om de heerschappij. Soegriwa klaagde hem zijn nood en verzocht hem, een bondgenoot te zoeken, die in staat zou zijn om den strijd met Soebali te beslissen.

Senggana (Hanoman)

Senggana vindt Rama Badra bereid om Soegriwa te helpen. Dit blijkt echter niet gemakkelijk te zijn. De beide broeders toch gelijken sprekend op elkaar en Regawa durft zich niet in hun strijd te mengen, uit vrees, dat hij Soegriwa zou raken. Hij weet echter een middel, om de moeilijkheid op te lossen: Soegriwa moet een „djanoeer koening” in de hand houden als herkenningsteeken. Dit gebeurt en nu weifelt Rama niet: hij treft Soebali met zijn pijl Groewa Widjaja en Soegriwa is aldus van zijn mededinger verlost.

Uit dankbaarheid richt Soe gri w a op den berg M a n g l i a w a n voor R e g a w a een dezen passend verblijf op en belooft, hem ook verder in alles te zullen helpen. (*Lk. Toendoengan, troes gandroeng*).

Soegriwa

V. Hanoman te Langka.

Vorst Dasamoeka is met zijn buit te Ngallengka aangekomen en heeft Sinta gesteld onder de hoede van Wibisana's dochter Tridjata. Hij begrijpt wel, dat Regawa moeite zal doen, om zijn gemalin terug te krijgen en laat vier reuzen dag en nacht den lusthof Ngargasoka bewaken. Verder moet in het woud de reus Wikateksa de wacht houden en in den oceaen Wikateksi.

Rama neemt gaarne de hulp van Soegriwa bij het opsporen van zijn verdwenen gemalin aan. De vogel heeft hem verteld, wie de roover is en nu komt het er op aan, eerst eens alles te Ngallengka te gaan opnemen, om dan een krijgsplan te kunnen opmaken. Soegriwa wijst Senggana aan om als verkenner naar Ngallengka te gaan en deze vertrekt, vergezeld door Ganda, Nila en Djembawan.

Alles gaat goed, tot Senggana aan den oever van den oceaen komt. Hier moet hij met een geweldigen sprong trachten over te komen. Wikateksi bemerkt hem en haalt diep adem, waardoor Senggana wordt meegezogen. Nadat deze den reus gedood heeft, komt hij in het woud en loopt daar den wijd opengesperden mond van Wikateksa in. Zoo komt hij in de maag van den reus terecht en het valt hem nu niet moeilijk, ook dezen te doden.

Nog zijn niet alle moeilijkheden overwonnen. In de grot Sela Mangloeng treft Senggana Sajempraba aan, die hem in schijn vriendelijk ontvangt, maar die den vermoeiden zwerver vergif te drinken geeft, waardoor hij bewusteloos ter aarde stort. Er daagt echter hulp op. De reusachtige vogelkoning Sempati snelt toe en geneest hem. Nu valt Senggana de bedriegster aan, die zich als reuzin ontpopt en op de vlucht gaat.

Aan den berg Maénaka — evenals hij zelf een der „bajoe's" — gekomen, verzoekt Senggana, dat deze hem over den oceaen zal slingeren. Dit gebeurt en zoo komt hij aan de overzij bij de pasanggrahan Soewélagiri.

Te Ngallengka aangekomen, begeeft Senggana zich naar den lusthof Ngargasoka, waar hij Sinta aantreft. Nadat hij haar den hem door Rama meegegeven ring heeft getoond, als bewijs, dat hij

Sajempraba

Wibisana

werkelijk door dezen is gezonden, geeft hij haar bericht omtrent haar gemaal en begint daarna den lusthof te verwoesten. Gevecht met de vier witte reuzen, die den hof bewaken: Hanoman, Prabatjanda Sétá, Rama Djapati en Prabatjona, en met prins Saksadéwa, die allen gedood worden. Sedert draagt Senggana de namen van de gesneuvelde reuzen.

Als Dasamoeka verneemt, dat er een roover in Ngalengka is binnen gedrongen, geeft hij Mégananda (Drajit) bevel, dezen te grijpen. Gebonden wordt Senggana voor den vorst gebracht, die gelast, zijn lichaam met brandbare stoffen te omwikkelen en hem daarna levend te verbranden. Het komt echter slechts tot een begin van uitvoering van dit bevel: Semar brengt Senggana water en laat Togog zijn huis van een afweermiddel voorzien, Sokasra vereenigt zich met Senggana en plotseling stijgt deze de lucht in, vliegt over de daken van Ngalengka en steekt met zijn brandende windsels de geheele stad in brand, alleen het huis van Togog en den lusthof Ngargasoka sparende.

Slechts één uit Dasamoeka's omgeving, Wibisana, voorziet, welke onheilen een verdere strijd met Regawa en diens machtige bondgenooten over het rijk zal brengen en hij tracht zijn broer er van te

overtuigen, dat het beter is, Sintaterug te zenden en vrede te sluiten met Regawa. De in toorn ontstoken reuzenvorst is echter voor geen reden vatbaar. Woedend antwoordt hij, dat zijn broer vrijheid heeft, om tot den vijand over te gaan: hij zelf zal den strijd tot het einde voortzetten. De zoo in zijn goede bedoelingen miskende Wibisana ziet, dat er hier niets meer voor hem te doen is en hij gaat met Hanoman (Senggana) mee. Vooraf doet Koembakarna nog een woesten aanval, maar nadat hij door patih Prasta tot bedaren is gebracht, gaat de geweldenaar ascese oefenen, door in een diepen slaap te verzinken.

Met vreugde wordt Senggana door Rama ontvangen. Deze neemt gaarne de diensten aan van Wibisana, wiens naam door hem wordt veranderd in dien van Arja Balik. (Balik = omkeeren) (*Lk. Batara Rama masanggrahan ing Mangliawan*).

VI. De strijd tegen Rawana.

Nu Batara Rama Badra (Regawa) de noodige inlichtingen heeft gekregen omtrent de sterkte van den vijand en de ligging van diens rijk en hoofdstad, besluit hij tot den aanval op Ngalingka over te gaan. De grootste moeilijkheid daarbij is het oversteken van den oceaan. Arja Balik neemt op zich, een brug te leggen over het water, doch die blijkt niet sterk genoeg te zijn, om het leger te dragen.

Er moet een ander middel gevonden worden en Rama gelast een dam aan te leggen. Soegriwa vertrekt met Hanoman (Senggana), om boomen van den Mangliawan te halen. Hierbij worden zij bemoeilijkt door een troep zwarte apen, onder aanvoering van Endang Soewarèh en haar zoon Bambang Soewida. Een strijd ontstaat, de apen moeten zich overgeven en worden nu gedwongen, mede te helpen aan het leggen van den dam. Het werk is niet gemakkelijk. Telkens weer voeren de golven de aangebrachte boomstammen mee. Rama ontsteekt in toorn en bestraft den oceaan door er zijn pijl Soewarah Geni in af te schieten, waarop Sang Hjang Baroena, de watergod, verschrikt tevoorschijn komt en zijn medewerking belooft. Bovendien vindt Hanoman den reus Sétabanda, dien hij dwingt, het afdrijven van de stammen te verhinderen.

Eindelijk is de dam gereed. In het leger van Rama wordt een luisterrijk feest gevierd en men maakt zich op, om naar de overzij te trekken.

Dasamoeka doet alles, wat hij kan, om den overtocht van Rama's leger te verhinderen. Hij zendt achtereenvolgens de reuzen Agsraba, Rahibaja, Joejoerompong en Rahirekata, doch alles is tevergeefs. Aan de zijde van Rama strijden onder anderen de apen Kapi Jasraba, Kapi Rekata en Kapi Mènda. Als ten slotte de dam bezwijkt en het leger met den stroom dreigt af te drijven neemt Senggana een bovennatuurlijke gedaante aan en brengt allen behouden op het droge te Soewélagiri.

Ngalingka's vorst bemerkt, dat Rama zich door geen moeilijkheden laat terughouden van de volvoering van zijn plan. Bovendien weigert de gevangene Sinta nog steeds hardnekkig, om zich naar zijn wil te voegen. Kan hij haar daar toe overhalen, dan zal — zoo meent hij — Rama wel geen lust meer hebben, om zijn ontrouwe gade te bevrijden. Nu hij noch met geweld, noch met zachtheid zijn doel kan bereiken, tracht hij door een list de vervulling van zijn wensch te verkrijgen. Hij brengt de afgehouden hoofden van Trikala en Kalaseti bij Sinta en toont haar die als de hoofden van Rama en Lesmana. Sinta meent, dat haar echtgenoot inderdaad gedood is en barst in droeve weeklacht uit. Doch de trouwe Tridjata heeft achterdocht en neemt op zich, de waarheid te gaan onderzoeken. Zij begeeft zich naar Soewélagiri, waar zich ook haar vader, Arja Balik, bevindt, deelt Rama mee, wat er te Ngalingka

lengka wordt verteld en heeft gelegenheid, van den waren toestand op de hoogte te komen. Zoo kan zij Sinta gaan gerust stellen en deze is vaster dan ooit besloten, om niet aan de voorstellen van Rahwana toe te geven.

Ook Sarpakenaka bemoeit zich met het geval. Zij zendt den reus Anggisrana uit naar Soewélagiri, waar deze zich onder de apen mengt. Een algemeene verwarring ontstaat, waarin op een gegeven oogenblik zelfs Arja Balik voor den aanvaller wordt aangezien. Hanoman weet eindelijk Anggisrana te vatten. Met afgesneden ooren wordt deze terug gezonden. Als Sarpakenaka haar gezant zoo ziet terugkeeren, ontsteekt zij in woede en trekt zelf tegen den vijand op. Aanvankelijk worden de apen overwonnen, maar ten slotte treedt Hanoman tegen Sarpakenaka op en doodt haar. (*Lk. Tambak*).

Op zekeren dag verschijnt Djaja Anggada met een ultimatum van Rama te Ngalengka. De reuzenvorst tracht hem voor zich te winnen, door hem zeer vriendelijk te ontvangen en hem aan een maaltijd te noodigen. Als Anggada bemerkt, dat Dasamoecka onder den invloed van den drank geraakt, geeft hij den vorst een slag, welke hem bewusteloos doet neerstorten, waarop hij de vorstelijke kroon grijpt en zich daarmee uit de voeten maakt. Dasamoecka komt bij en laat den roover achtervolgen, doch deze ontkomt.

Nu begeeft Rahwana zich naar de Soerailaja, om de godenbloem van de Déwadaroe te gaan halen voor Sinta. Alweer zijn de goden niet tegen den geweldigen reus opgewassen. Sang Hjang Djagadnata zendt hem naar Danardja, den verzorger van de bloem. Wel tracht deze den indringer te verjagen, maar ten slotte moet toch de bloem aan Rahwana worden afgestaan. Eensklaps komt uit de Déwadaroe Bermara Sétatevoorschijn. Narada grijpt hem, doet hem veranderen in een aap en gelast hem, als Kapi Pramodja naar Soewélagiri te gaan.

Daar is Anggada reeds met de kroon van Ngalengka's vorst aangekomen. Kapi Pramodja biedt zijn diensten aan en Rama draagt hem op, de Déwadaroe bloem te gaan halen. De aap begeeft zich door de lucht naar

Anggada

Prahasta (Prasta)

Na den dood van Prasta wordt de reus Moelalani, een bloedverwant van Dèwi Wisawati, de moeder van Boekbis, tot patih aangesteld. Tot legeraanvoerder wordt Boekbis benoemd. Deze trekt ten strijde, heeft eerst eenig geluk tegenover Lesmana, doch wordt door Hanoman gedood, waarna het leger van Ngalengka op de vlucht slaat.

Ngalengka, waar Rahwana de bloem juist bij Sinta heeft gebracht. Hij maakt er zich van meester en brengt haar aan Rama.

Weer gaat Rahwana naar het godenverblijf, nu, om een lang leven te eischen. Als altijd, kunnen de goden hem zijn verzoek niet weigeren. Pas is hij terug gekeerd, of ook Rama komt in de Soeralaja met hetzelfde verzoek. Hem willen de goden gaarne ter wille zijn, doch zij hebben — na de gift aan Rahwana — helaas niets meer te geven. Zij kunnen dan ook niet anders doen dan Rama raden, het leven van een ander voor zich te gaan wegnemen. Dit doet hij. Rahwana is nog niet ver verwijderd en Rama maakt zich van een deel van diens leven meester.

Nog eens moet Ngalengka een kostbaar stuk aan Rama afstaan. Anila rooft daar het aan patih Prasta toevertrouwde rijkszwaard en brengt dit naar Soewélagiri. Prasta, die tracht het zwaard terug te krijgen, wordt door een slag met een zware grenspaal gedood. (*Lk. Anggada doeta*).

Te Kanda Boemi bevindt zich Koentala Marijan, prins van Ngallengka. Deze ontmoet daar zijn bloedverwant Nara Trigangga, een witten aap, waarna hij zich naar Ngallengka begeeft, op eenigen afstand gevolgd door Trigangga. In het woud verdwaalt deze en hij wordt gevat door eenige reuzen, die hem voor Dasamoeka brengen. De vorst ziet Trigangga voor een verrader aan en geeft last, hem te doodden. Nu komt echter Koentala Marijan tusschenbeiden en heldert alles op, waarna de vorst hem opdraagt, om — als bewijs van zijn trouw aan Ngallengka — Rama te gaan doodden.

In het legerkamp te Soewélagiri heerscht vreugde over de op Boekbis behaalde overwinning. Wibisana raadt aan, om — bij alle blijdschap over de bevochten zege — toch de voorzichtigheid niet uit het oog te verliezen: er is een machtige vijand op komst. Hanoman neemt op zich, den vorst en zijn broeder te bewaken en verbergt hen in een groote kist.

In den nacht dringt Trigangga heimelijk de pasanggrahan binnen, doet allen vast inslapen en nadert de kist met haar kostbaren inhoud. Daarbij houdt Hanoman de wacht. Wel houdt hij de oogen wijd open, maar toch heeft hij den slaap geen weerstand kunnen bieden. Trigangga bemerkt, dat hij niets te vreezen heeft, maakt zich meester van de kist en roept bij zijn vertrek luide, dat er een dief is binnen gedrongen. Nu wordt Hanoman wakker. Met schrik bemerkt hij, dat de kist verdwenen is en dadelijk gaat hij den indringer na. Het gelukt hem echter niet, dezen te vatten.

Trigangga begeeft zich met zijn kostbaren last naar Kanda Boemi, waar Rama en Lesmana in het „ijzeren huis” worden opgesloten. Hier zitten nu de beide vorstenzonen, welbewaakt, versmachtend van dorst. Een oude vrouw heeft medelijden met hen en belooft, voor hen water aan de bron te gaan halen. Nu is Hanoman bij de achtervolging van Trigangga ook hier gekomen en hij zint op een middel, om Rama en Lesmana te verlossen. Het is echter onmogelijk, het ijzeren huis binnen te dringen en hij zal wel onverrichter zake moeten terugkeeren. Als hij nu de oude vrouw ziet aankomen en haar bedoeling begrijpt, is op eenmaal zijn plan gemaakt. De slimme aap verbergt zich in het water, komt op deze wijze binnen het ijzeren huis en neemt hier een bovennatuurlijke gedaante aan, alles verwoestende, wat onder zijn bereik is. Ijlings snelt Trigangga toe en tracht den indringer te verdrijven. Nog niet lang heeft de strijd geduurd, of de goden scheiden hen en deelen Trigangga mee, dat Hanoman zijn vader is en dat zijn eigenlijke vijand zich niet te Soewélagiri, maar te Ngallengka bevindt.

Nu weet Trigangga, wat hem te doen staat. Terwijl Rama en Lesmana zich weer naar Soewélagiri begeven, gaat hij vorst Dasamoeka vertellen, dat zijn vijand in het „ijzeren huis” is opgesloten. De vorst is buiten zich zelf van vreugde en geeft Trigangga een gouden rolsteen, om daarmee Rama te doodden. Zoodra echter Trigangga het machtige wapen in handen heeft, valt hij er Dasamoeka zelf mee aan. Een wild gevecht ontstaat, waaraan ook Koentala Marijan deelneemt. Deze wordt met den rolsteen gedood.

Trigangga begeeft zich daarop naar Rama, om verslag uit te brengen van zijn lotgevallen. (*Lk. Boekbis*).

Dasamoeka besluit nu den vijand onverwijld met zijn geheele legermacht aan te tasten. De leiding van den strijd draagt hij op aan zijn zoon Trikaja, die te Krenda Boentala bij zijn moeder Déwi Tjahjawati vertoeft. Trikaja begeeft zich eerst naar Pérangbaja, waar hij Soegriwa, Anggada en Anila aan een vroolijk feestmaal vereenigd vindt. Nadat hij de hier gevestigde legerafdeeling heeft overwonnen, gaat hij door naar Soewélagiri. Hier treft hij, behalve Rama, ook Arja Balik, Hanoman, Trigangga, Djembawan en den zwarten aap Bismamoeka aan. Na een verwoed gevecht wordt Trikaja door Rama-Badra met zijn pijl Goewa Widjaja gedood. (*Lk. Pedjahipoen Trikaja*).

Anila

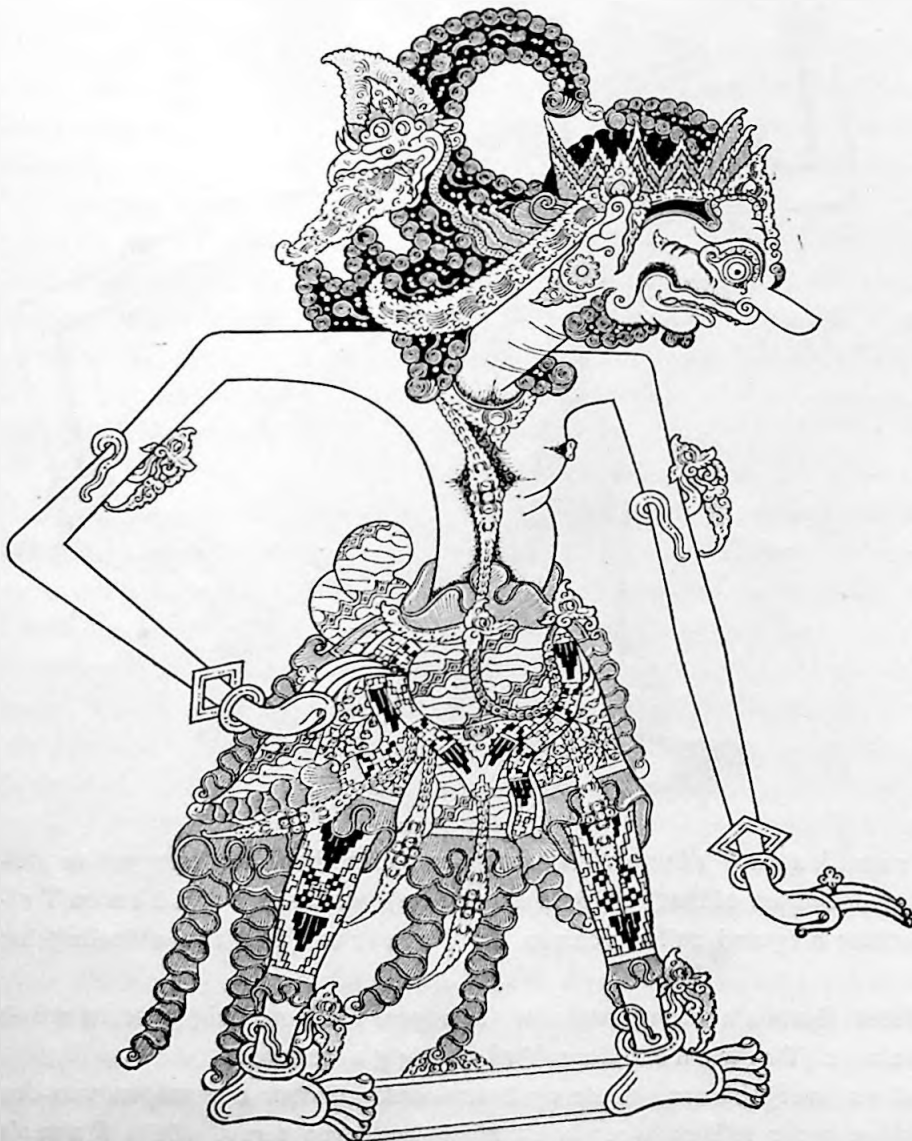
Groote verslagenheid in Ngalengka, als daar het bericht van de geleden nederlaag bekend wordt. Dasamoeka laat zijn drie zoons, Trisirah, Trinéka en Triwenèh komen en gelast hen, het leger op te stellen in de slagorde van den „woedenden olifant” (*Diradmeta*), waarvan Trinéka en Triwenèh de linker en de rechter slagrand zullen vormen en Trisirah met zijn afdeeling het lichaam zal uitmaken.

In den aanvang moeten Rama's aanvoerders het afleggen. Na een hevig gevecht wordt Trinéka door Hanoman en Triwenèh door Trigangga gedood.

Nu is Trisirah alleen overgebleven. Keer op keer wordt hij door een wapen van den tegenstander doodelijk getroffen, maar telkens weer keert hij in het leven terug. Zelfs Rama's „Goewa Widjaja” is niet in staat, hem voor goed neer te vellen. Arja Balik kent echter

het geheim van Trisirah's kwetsbaarheid: als deze door het wapen Kjai Trisoela wordt getroffen, zal hij niet meer in het leven kunnen terug keeren. Werkelijk wordt hij hiermee gedood. (*Lk. Madjengipoen Trisirah*).

Dasamoeka benoemt nu de reuzen Dewantaka en Dewatoemoet tot aanvoerders. Met afwisselend geluk wordt er gestreden, tot ten slotte Hanoman zich in den strijd begeeft, een bovennatuurlijke gedaante aanneemt („tiwikrama”) en de beide vijandelijke aanvoerders doodt, door hen met de hoofden tegen elkaar te bonzen.

Indradjit (Mégananda)

Zoodra Dasamoeka bericht ontvangt van den afloop, begrijpt hij zijn krachtigsten aanvoerder in den strijd te moeten brengen en hij geeft last zijn broer, den geweldigen reus Koembakarna, te roepen.

Koembakarna oefent nog altijd te Leboergangsa ascese door in diepen slaap te blijven liggen. Noch door hem te roepen, noch door hem aan te stooten is hij wakker te krijgen. Dradjit laat hem met wagens en paarden over het lichaam rijden, maar Koembakarna slaapt gerust door! Op raad van Togog trekt Mégananda hem met kracht aan het haar van de groote teen, waarop de slaper eindelijk wakker wordt en dadelijk om eten vraagt. Als hij een groote hoeveelheid voedsel heeft verslonden

komt D a s a m o e k a zijn broer vragen, om ten strijde te trekken. De reus barst in tranen uit en verzoekt, van deze opdracht verschoond te mogen blijven. D a s a m o e k a zegt, hem niet voor niets te willen te eten geven en hij vordert nu het pas verorberde voedsel terug. Dit is voor K o e m b a k a r n a geen bezwaar, hij braakt alles uit en meent nu van zijn verplichtingen ontheven te zijn. De vorst blijft echter aandringen: als K o e m b a k a r n a niet ten strijde wil trekken, ziet hij zich gedwongen het rijk over te geven. Nu belooft de reus eindelijk te gaan. Hij neemt afscheid van zijn vrouw en zijn twee zoons, A s w a n i K o e m b a en D i k t y a K o e m b a, kleedt zich met zijn volgelingen in het wit en begeeft zich naar S o e w é l a g i r i. Daar raakt hij slaags met S o e g r i w a, dien hij als een bal in de hoogte werpt, zoodat deze halfdood ter aarde valt. H a n o m a n zendt hem een stormwind toe. In de hitte van het gevecht bijt S o e g r i w a K o e m b a k a r n a in den neus. Ten slotte doodt L e s m a n a den vijand met een pijlschot. (*Lk. Pedjahipoen Koembakarna*).

N g a l e n g k a's helden zijn bijna allen gesneuveld, slechts M é g a n a n d a (D r a d j i t) is nog ongedeerd. Op hem heeft D a s a m o e k a zijn laatste hoop gevestigd. M é g a n a n d a heeft er wel weinig lust in, om de leiding op zich te nemen, maar hij stemt ten slotte toe. Na in de S o e r a l a j a afscheid te hebben genomen van vrouw en kind, D è w i E n d r a n a r o e m en D è w i E n d r a d j i, trekt hij met zijn mede-aanvoerder, R. N a r a t a k a, ten strijde.

D j a j a A n g g a d a voert R a m a's leger aan. Hij blijkt een geducht tegenstander te zijn en M é g a n a n d a moet tegen den avond het veld ruimen. In den nacht zendt hij zijn wonderpijl N a g a p a s a op roof uit. In de pasanggrahan van W i b i s a n a, waarheen de pijl geschoten wordt, hebben allen zich met ijzer gedekt, alleen L e s m a n a draagt slechts een ijzeren ring. N a g a p a s a merkt dit, richt zich op L e s m a n a en doodt hem. Een algemeene verwarring ontstaat, R a m a maakt zijn broer weer levend en schiet, op raad van A r j a B a l i k, de G o e w a W i d j a j a af, die met N a g a p a s a terugkeert.

Weer begint de strijd. N a r a t a k a wordt door D j a j a A n g g a d a gedood en M é g a n a n d a's lichaam wordt geheel verbrijzeld door de G o e w a W i d j a j a. Hij verdwijnt in de lucht. (*Lk. Madjengipoen Mègananda*).

Het begint er voor D a s a m o e k a bedenkelijk uit te zien. Zijn beste strijdkrachten zijn gesneuveld en steeds dringt het leger van R a m a voorwaarts. K o e m b a k a r n a's zoons, A s w a n i K o e m b a en K o e m b a - K o e m b a, die hij tot legeraanvoerders aanstelt, zijn al spoedig door L e s m a n a's pasopati gedood. Nu belast hij patih M o e l a t a n i met de leiding en hij zal zelf een laatste poging gaan wagen, om te trachten van de goden de toezegging van de overwinning te krijgen. Een stellige belofte wordt hem echter niet gegeven: B a t a r a G o e r o e zegt, „dat hij zijn lot moet ondergaan.”

Nu besluit D a s a m o e k a zelf aan den strijd te gaan deelnemen. Hij bestijgt zijn strijdswagen D j a l a d a r a en begeeft zich naar het terrein van het gevecht. Het is wel hoog tijd: Ook de patih heeft het tegen L e s m a n a afgelegd en het leger is zonder aanvoerder. Nu begint de eind-worsteling. Tegenover zich heeft N g a l e n g k a's vorst de sterksten van R a m a's

legerhoofden: *Lesmana* en *Hanoman*, maar *Dasamoeka* is geweldiger dan die beiden en na een korten strijd drijft hij hen op de vlucht.

Daar treedt *Rama* zelf naar voren. Hij laat door *Wibisana* zijn strijdswagen *Djatisoera* brengen, bestijgt dien en trekt den vijand tegemoet. Geweldig is het treffen van de beide machtige helden. *Dasamoeka* weert zich met alle krachten, waarover hij nog beschikt, maar tegen *Rama's* *Kjai Goewa Widjaja* is hij niet opgewassen: de pijl snijdt hem het hoofd van den romp. Doch *Rama* heeft hiermee niet veel gewonnen. *Dasamoeka* toch wendt de indertijd van *Soebali* verkregen tooverspreuk „*Pantjasona boemi*” (1) aan en keert daardoor weer in het leven terug. Nog eens en nog eens wordt hem het hoofd afgeschoten, maar telkens weer is hij na een oogenblik in staat tot een nieuwen aanval.

Op deze wijze kan het niet langer voortgaan. *Rama* zint op een middel, om zijn tegenstander te beletten, weer in het leven terug te keeren. Nu kan *Hanoman* hem nog eens van dienst wezen. Hij laat dezen een berg halen en als *Dasamoeka's* hoofd nu weer door de *pasopati* wordt weggevoerd, werpt *Hanoman* hem den berg op het lichaam, dat geheel door het gevaarte wordt bedekt, zoodat het hoofd geen gelegenheid heeft, zijn oude plaats weer in te nemen.

Zoo stierf de geweldige *Dasamoeka* door de hand van *Rama*, den held van *Ngajodjapala*. (*Lk. Pedjahipoen Dasamoeka*).

Nu heeft *Rama* zijn doel bereikt. De onverlaat, die het in dollen overmoed en zelfoverschatting dorst wagen zijn gemalin *Sinta* te ontvoeren, is gestraft en de weg ter bevrijding van *Sinta* ligt open. Hij zendt *Wibisana* het paleis van *Ngalengka* in, waar deze *Sinta* in gezelschap van *Tridjata* aantreft.

Als *Rama* zijn geliefde gemalin tot zich ziet komen, wordt zijn vreugde zeer getemperd door de bange gedachte: Is *Sinta* haar echtgenoot wel trouw gebleven gedurende den tijd, dat zij zich in de macht van den reuzenvorst bevond? Hij besluit, zich door de vuurproef zekerheid te verschaffen. Een groot vuur wordt ontstoken, *Sinta* gaat de vlammen in en — komt er als maagd weer uit. Nu is alle twijfel verdwenen en verheugd neemt *Rama* zijn trouwe gade weer tot zich.

Doelloos is nu een langer verblijf te *Ngalengka* en *Rama* geeft last, den terugtocht naar *Ngajodja* te aanvaarden. *Sang Hjang Baroena*, de god van den oceaen, ontvangt bevel om met de slang *Amboenawa*, *Wisnoe* en *Sri*, d.i. *Rama* en *Sinta* behulpzaam te zijn. Er wordt een dam door den oceaen gelegd, daarop wordt de *pasanggrahan Koeta Gri-*

Tridjata

(1) Zie „*Ardjoena Sasra Bae-cyclus*.”

ging gebouwd en met een luisterrijk feest wordt de gelukkige afloop van den moeite- en gevaarvollen tocht gevierd.

Nog zijn echter niet alle bezwaren overwonnen. Te Krenda Boentala heerscht Sekésa, een spruit van vorst Soemali van Ngalengka, die indertijd tijdens een strijd met Bagawan Sarwa door een windpijl werd weggeslingerd en zich hier een rijk heeft gesticht. Déwi Djarini, een dochter van Sarpakenaka, wendt zich tot Sekésa om hulp tegen den reeds aftrekkenden Rama. Het leger van Sekésa verwoest den dam en Rama zou met de zijnen in den oceaen zijn omgekomen, was ook hier niet Hanoman als helper opgetreden door allen behouden aan land te brengen.

Eindelijk dan komt Rama, na een jarenlange afwezigheid, weer te Ngajodja terug. Groot is de vreugde van Branta en Troegena, nu zij hun geliefden broeder weer bij zich hebben.

Déwi Djarini is het leger gevolgd en het blijkt, dat zij een niet te onderschatten tegenpartij is. Allen leggen het tegen haar af. Daar openbaart Wibisana het geheim van de kracht van de reuzin: deze toch is gelegen in de onzichtbare haarvacht, welke geheel haar lichaam omgeeft en waarin de apen verward raken. Zoolang de vacht haar beschermt is zij onkwetsbaar. Nu is haar lot spoedig beslist: Hanoman trekt haar de haarvacht af, waardoor Djarini weerloos is en gemakkelijk kan worden gedood. Ook Sekésa sneuvelt en zoo zijn de laatst overgebleven vijanden van Ngalengka verdwenen. (*Lk. Tambakoendoer*).

Onder Rama's gevolg bevindt zich ook Déwi Tridjata, de bewaakster van Déwi Sintate Ngalengka, die haar meesteres naar Ngajodjapala heeft vergezeld. Djembawan heeft het oog op haar geslagen en in den tuin van het paleis heeft hij, in de gedaante van Lesmana, een samenzijn met zijn aanbedene. Dit wordt echter ontdekt, Hanoman grijpt den indringer en smakt hem tegen den grond, waarop hij weer zijn eigen gedaante herkrijgt. Rama, aan wien wordt meegedeeld, wat er gebeurd

Djembawana

is, zendt Djembawan naar den berg Koetaroenggoe, waarheen ook hij zich met de zijnen begeeft.

Op den tocht naar den berg ontmoet het gezelschap R. Majaretna, zoon van vorst Djanakanaka van Mantili. De prins, die verloofd is met de dochter van zijns vaders patih, Dèwi Soemekar, heeft in zijn droomen een schoone jonkvrouw gezien en meent deze in Dèwi Sinta te herkennen. Lesmana brengt hem echter spoedig aan het verstand, wie hij voor zich heeft en hij voegt zich nu bij Rama.

Rama heeft besloten met de zijnen den brandstapel te bestijgen. Vooraf deelt hij nog zijn laatste beschikkingen mee: Wibisana zal voortaan vorst zijn van Ngalingka, Hanoman, wien een lang leven wordt toegezegd, moet zich op den berg Kendalisa vestigen, om van daar uit den Somawana-berg te bewaken. Lesmana deelt mee, dat hij zich later zal incarneeren in Kakrasana, prins van Mandoera.

Als zoo alles is afgesproken en de vlammen hoog opstijgen, storten Rama, Sinta, Lesmana en Majaretna zich in de vuurzee en verbranden.

Dèwi Soemekar is haar verloofde gevolgd. Ook de rijdieren van den prins, de olifant Djaka Mroeta en het paard Balang Anteban, zoeken hun meester. Dèwi Soemekar komt op den Koetaroenggoe en stort zich mede in de vlammen, de beide rijdieren begeven zich naar het woud Sokarembé. (*Lk. Praboe Rama obong*).

Hiermee is de geschiedenis eigenlijk uit. Er bestaan echter nog eenige lakon's, welke verband leggen tusschen den Rama- en den Pandawa-cyclus en waarin Rama en de zijnen optreden als tijdgenooten van de Pandawa's.

Volgens een dezer verhalen heerschte Rama Déwa als vorst te Pantjapati, waar hij het plan vormde, om Branta in het huwelijk te doen treden met Dèwi Antraka Woelan. Nu sprak Dèwi Sinta haar verlangen uit, om Dèwi Wara Droepadi als gezellin te hebben en haar gemaal beloofde, aan haar wensch te voldoen. Hij zond Hanoman naar Ngamarta en deze kwam al spoedig terug met een kistje, waarin zich, volgens vorst Darma Koesoema, Droepadi bevond.

Verheugd geeft Dèwi Sinta last, het kistje te openen. Het blijkt echter, dat niemand daartoe in staat is. Hanoman wordt er bij geroepen, maar ook hij kan het kistje niet open krijgen. Woedend gaat hij er mee naar de aloen-aloen en bijt het stuk. Tot aller verbazing komt niet de verwachte Droepadi, doch Gatoetkatja, Bim'a's zoon, tevoorschijn en deze geraakt dadelijk met de omstanders in gevecht. Allen leggen het tegen hem af, tot ten slotte Rama hem den pijl Kjai G(r)oewa Widjaja in de kuit schiet. Gatoetkatja zakt ineen, staat spoedig weer op en vliegt de lucht in naar Ngamarta, waar hij voor zijn verwanten dood neervalt. Niets kan hem weer in het leven doen terugkeeren, zelfs de nimmer falende bloem Djaja

ja Koesoema van Kresna mist hier haar levenwekkende uitwerking. Tot eindelijk Kresna Rama's pijl bemerkt. Hij schiet nu Gatotkatja ook zijn machtige tjakra (radpijl) in de kuit en er ontstaat een verwoed gevecht tusschen de beide wapens, dat eindigt met de vlucht van Kjai Goewa Widjaja. Zoodra Gatotkatja van de pijl is bevrijd, keert hij in het leven terug.

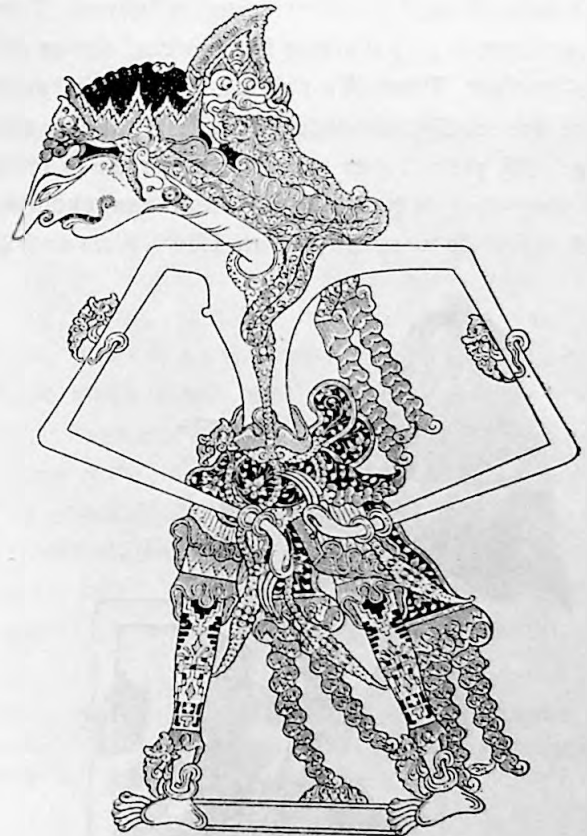
Intusschen heeft Ardjoena een ontmoeting met Dèwi Sinta. Bekoord door haar schoonheid, wil hij op haar afgaan, doch zij ontwijkt hem. Daar ziet hij Lesmana, die Sinta zoekt en stormt op hem af. Nu komt Kresna tusschen beiden. Ardjoena deelt dezen zijn verlangen naar Sinta mee, waarop hij ten antwoord krijgt, dat hij haar wel mag zien, maar niet aanraken. Als hij nu Dèwi Sinta in gezelschap van Antraka Woelan ziet zitten, wil hij toch op haar afgaan. Kresna verhindert hem hierin en geeft Gatotkatja last, den verliefden Ardjoena naar zijn broeders te brengen.

Na Ardjoena's vertrek ontmoet Kresna zijn „grootvader” Rama Dèwa. Deze gaat de gesteldheid van Kresna's lichaam na („nitik”) en Kresna stelt zich geheel tot zijn beschikking. (*Lk. Rama nitik*).

Branta is met Antraka Woelan in het huwelijk verbonden. De jonge vrouw laat echter weinig toenadering tot haar echtgenoot merken. En als Branta zich hierover bij haar beklagt, deelt zij hem mee, dat zij zich pas naar zijn wenschen zal voegen, zoodra hij een door haar opgegeven raadsel heeft opgelost.

Nu is Branta niet sterk in het oplossen van raadsels en hij zendt Troegena naar Dendakaja (Giritoeba) om Lesmana, die meer bedreven is in deze kunst, te verzoeken, over te komen.

Lesmana is terstond bereid, om aan het verzoek van zijn broer te voldoen. Het blijkt, dat deze de kennis van Lesmana niet te hoog heeft geschat: met weinig moeite gelukt het hem, Dèwi Antraka Woelan's raadsel te verklaren. De vorstin is hierover zóó voldaan, dat zij Lesmana maar bij zich wil houden. Hij is echter verstokt celibatair en wil dat blijven, maar het is niet gemakkelijk Dèwi Antraka Woelan er toe te brengen, hem te laten gaan. Daar komt hulp: Hanoman bevindt zich in de lucht boven het paleis, ziet in welke moeijelijkheid Le-

Barata (Branta)

mana verkeert, strijkt neer en voert hem naar Pantjadena, waar hij voorloopig in veiligheid is.

Ook Dèwi Antraka Woelan, die in droefheid achterblijft, zal geholpen worden en wel door niemand minder dan Ardjoena, den lieveling der vrouwen.

Ardjoena lag ziek te Ngamarta, waar zijn broers alles deden, om hem weer de gezondheid en levenslust terug te geven. Tevergeefs! Niets en niemand kan den zieke helpen. Daar komt Kresna met het bericht, dat er zich te Ngajodjapala een wonderschoone prinses bevindt, Dèwi Antraka Woelan geheeten. En ziet, wat geen medicijn vermag werkt deze eenvoudige mededeeling uit: Ardjoena's kracht en levensmoed keeren als bij tooverslag terug. Hij prevelt een tooverformulier en is reeds, zonder dat iemand der aanwezigen het merkt, op weg naar Ngajodja. Daar aangekomen, gaat hij regelrecht het paleis binnen en begeeft zich naar de vertrekken van Dèwi Antraka Woelan. De nog door tranen verduisterde blik

Rama als vorst

Lesmana

van de prinses meent Lesmana berouwvol te zien terugkeeren, zij snelt op den gast toe en valt hem vol vreugde om den hals. Zoo'n hartelijke ontvangst had Ardjoena zich niet durven voorstellen en hij beijvert zich dan ook, de liefdesbetuigingen van de jonkvrouw te beantwoorden.

De komst van den bezoeker is echter ook door de hofjuffers opgemerkt. Evenals haar meesteres houden zij hem voor Lesmana en zij gaan dit terstond mededeelen aan Branta en Troegena, die er op hun beurt Rama Badra mee in kennis stellen.

Nu bevindt Lesmana zich toevallig bij Rama en niet zonder verbazing verneemt de vorst, waarvan zijn broer beschuldigd wordt. De aanklacht is echter zeer stellig en hij geeft last den schuldige te binden. Op voorspraak van Wibisana wordt deze weer losgelaten, onder voorwaarde, dat hij den indringer zal vatten. Hanoman, die zelf Lesmana uit de kraton heeft gehaald, wil weten, hoe deze vreemde geschiedenis in elkaar zit. Hij gaat nog eens het paleis in en loopt Ardjoena, den waren schuldige, tegen het lijf. Nu is alles opgehelderd.

Intusschen zijn ook Kresna en Gatotkatja, die eindelijk de verdwijning van Ardjoena gemerkt hebben, hier aangekomen. Terwijl Lesmana Ardjoena aanvalt, raakt Kresna handgemeen met Rama. Lang duurt de strijd echter niet: Rama incarneert zich in Kresna, „zooals een kris in de scheede gaat”. Evenzoo Lesmana in Ardjoena en Dewi Sinta in Sembadra, Kresna's zuster en Ardjoena's gade.

Lesmana, de celibatair, bemerkt echter al spoedig, dat hij zich vergist heeft: hij voelt zich niet thuis in het lichaam van Ardjoena. Flukt verlaat hij deze, hem zoo weinig passende, plaats en dringt nu in het lichaam van Kresna's broer Baladéwa. Deze bemerkt hiervan niets, doch Kresna brengt hem op de hoogte van wat hem nu in de toekomst wacht (1) (*Lk. Rama nitis*).

Opm. Andere lakon's, waarin gelijktijdig sprake is van personen uit den Rama- en uit den Pandawa-cyclus, vindt men hierachter onder de verhalen betreffende de Pandawa's.

(1) Uit de hierachter volgende Pandawa-lakon's blijkt niet, dat Baladéwa een vrouwenhater is.

PANDAWA-CYCLUS.

PANDAWA-CYCLUS.

De in de „Voorgeschiedenis” opgenomen verhalen over goden en reuzen geven een in allerlei vormen terugkeerend beeld van den sedert de oertijden heerschenden strijd tusschen goed en kwaad. Op een enkele uitzondering na vertegenwoordigen de goden in de lakon's de goede partij en behooren de reuzen tot de groote groep, die steeds rust en orde moedwillig verstoort.

Neutraal daartusschen slaan de menschen. Als groep behooren zij noch tot de goden, noch tot hun tegenstanders: zij zijn vrij, om zich bij een dezer machten te voegen. Wenschen zij zich bij de goden aan te sluiten en den steun der hemelbewoners te verwerven, dan hebben zij zich door langdurige, harde boetedoening daartoe geschikt te maken en slechts aan enkele bevoorrechten gelukt het, in voortdurend verkeer met de Soeralaja te komen. Kiezen zij daarentegen de partij der reuzen, dan is er niet zooveel voorbereiding noodig: als van nature gaat hun wezen uit naar de rust-verstorende, allerlei onheil-aanbrengende geweldenaars. Hier wordt geen boetedoening, geen moeizaam volgen van den weg der plichten gevraagd: zonder andere formaliteit dan het opvatten van het voornemen en de overgaaf van zichzelf tot het verrichten van wat ook de reuzen bedoelen zijn zij reeds bij dezen aangesloten.

En nu is het wonderlijke, dat de goden zelve niet bij machte zijn, om den boozen opzet van de reuzen te weerstaan. Boven werd er reeds op gewezen, dat telkens en telkens weer „een mensch van groote kracht” moet worden te hulp geroepen, om het godenverblijf te redden uit de hand van de aanstormende woestelingen. Wat hiervan in de „Voorgeschiedenis” werd verhaald is echter slechts een voorspel van de geweldige worsteling, waarin vooral het menschengeslacht op den voorgrond zal treden in twee groote groepen: de eene als helper van en ondersteund door de goden, de andere in nauwe aansluiting aan de „reuzen van den overwal.”

Er zal een menschengeslacht verschijnen, dat in rechte lijn van de goden afstamt en dat een schitterenden stoet van vorsten en helden, bondgenooten van de goden in den eeuwigen strijd tegen de machten der duisternis, zal voortbrengen.

Dit is de oorsprong van het geslacht der Pandawa's. In de verhalen van dezen cyclus is het zwaartepunt verplaatst naar de aardbewoners, meer in het bijzonder de bewoners van Java, en zij handelen alzoo over: Menschen, Reuzen (waarbij ook de Korawa's) en Goden.

Batara Wisnoe bedwingt den stier.
(Lakon: Sang Hjang Wisnoe krama).

I. De goddelijke oorsprong van het heldengeslacht der
Pandawa's en Korawa's.

De schakel in de geschiedenis van hemelbewoners en menschenkinderen vormen de lakon's:

*Wisnoe krama
Bremana Bremani
Manoemajasa rabi
Bambang Kalingga (Sakoetrem)
Sakoetrem rabi.*

Uit deze en de daarbij aansluitende lakon's:

*Palasara lahir
Palasara rabi
Dewabrata rabi
Pandoe lahir*

is de volgende geslachtslijst van de voorouders der Pandawa's en Korawa's samen te stellen:

<i>S. H. Brahma</i>		<i>S. H. Wisnoe</i>		
<i>Bremani</i>	+	<i>Sri Oenon</i>	zoon:	<i>Parikenan.</i>
<i>Parikenan</i>	+	?	„	<i>Manoemajasa.</i>
<i>Manoemajasa</i>	+	<i>Retnawati</i>	„	<i>Sakoetrem.</i>
<i>Sakoetrem</i>	+	<i>Nilawati</i>	„	<i>Sakri.</i>
<i>Sakri</i>	+	<i>Sati</i>	„	<i>Palasara.</i>
<i>Palasara</i>	+	<i>Doergandini</i>	„	<i>Abijasa.</i>
<i>Abijasa</i>	+	<i>Ambiki</i>	„	<i>Destarata.</i>
„	+	<i>Ambahini</i>	„	<i>Pandoe.</i>

Sang Hjang Pramèsti Goeroe heeft besloten, Wisnoe te doen huwen met Dèwi Pratiwi, de dochter van Batara Ekawara van Ekapratala en Narada krijgt bevel, de kruid te gaan halen. Deze blijkt echter niet zonder meer bereid om mee te gaan: zij zal alleen haar hand schenken aan hem, die haar de bloem Djaja Koesoema brengt.

Nu bevindt de gevraagde bloem zich bij Bagawan Késawa Sidi op den berg Argadjati. De dochter van den Bagawan heeft gedroomd, dat zij huwde met Wisnoe en zij verzoekt haar vader, dezen voor haar te gaan zoeken. De pandita begeeft zich op weg, vindt in het woud Wisnoe en zijn drie volgelingen, Semar, Nalagarèng en Pétroek en deelt hem mee met welk doel hij op weg is. Wisnoe is echter uitgegaan voor een andere bruid en toont weinig lust, om den Bagawan te volgen. Deze laat zich niet met een weigering afsche-

pen en hij voert den door zijn dochter verkorene met geweld mee. In de kluizenarij gekomen, wordt Wisnoe met Endang Soemarsi in den echt verbonden en nu schikt hij zich in zijn lot. Toch heeft hij niet afgezien van Déwi Pratiwi en hij deelt dit ook aan zijn schoonvader mee, dezen hulp verzoekende, om zijn doel te bereiken. Nu Wisnoe zich naar zijn wensch heeft gevoegd, is de pandita ook bereid, hem te helpen en hij schenkt hem de voor de bruidwerving vereischte bloem.

Sang Hjang Wisnoe heeft een mededinger in den reuzenvorst van Garbapitoe, Wisnoedéwa. Ook deze dingt naar de hand van Déwi Pratiwi en hij meent wel aan de gestelde voorwaarde te kunnen voldoen. Hij bezit immers een blauwzwarten stier, die een menschelijke gedaante kan aannemen niet alleen, maar die ook aan den hals een stekje van de door Déwi Pratiwi gevraagde bloem Djaja Koesoema heeft. Hiermee acht hij zich wel van de voorkeur van de begeerde bruid verzekerd en hij begeeft zich naar Eka Pratala. Daar aangekomen, vindt hij echter het huwelijk van Déwi Pratiwi met zijn mededinger juist gesloten. Woedend over deze teleurstelling, tracht hij met geweld zijn doel te bereiken, maar hij wordt zoowel als de wonderstier, gedood en beiden vereenigen zich met Sang Hjang Wisnoe, die zich nu in het ongestoord bezit van zijn gemalin verheugt. (*Lk. Sang Hjang Wisnoe krama*).

Weer heeft S. H. Girinata plannen voor een huwelijk in de godenwereld: Wisnoe's dochter is door hem bestemd voor den zoon van S. H. Brama. Met Narada begeeft Brama zich naar Ngoentara Segara, waar Wisnoe zich bevindt met zijn zoon, Bambang Srigati en zijn dochters, Déwi Sri Oenon en Déwi Srijadi. Wisnoe is bereid, het aanbod voor zijn dochter aan te nemen en Brama gaat nu zijn zoon van de te zijnen opzichte gemaakte plannen op de hoogte brengen.

Brama's zoon Bremana leeft te Giling Wesi als kluizenaar en geeft zich aan strenge boetedoeningen over. Als dan ook zijn vader hem komt voorstellen te huwen, antwoordt hij, dat hij nog niet aan deze wereldsche zaken denkt en beveelt zijn broer Bremani, die met Semar, Nalagarèng en Pétroek te Saptarga vertoeft, voor een huwelijk met Wisnoe's dochter aan. Juist komt ook Brama's tweede zoon hier aan en als hij op de hoogte van de plannen is gebracht, verklaart hij zich bereid om de godendochter te huwen. Met zijn vader begeeft hij zich naar Wisnoe's verblijf.

Te Ngoentara Segara blijkt bij hun komst een groote opschudding te heerschen. Vorst Kala Joewana van Mendang Gili heeft zich in het hoofd gehaald, Wisnoe's dochter Srijadi te huwen en hij is met een leger tegen de Soeralaja opgetrokken, om zijn aanbod kracht bij te zetten. Srigati tracht den vijand te verjagen, doch hij bemerkt al spoedig, dat deze hem te machtig is. Als nu Wisnoe hoort, dat Bremani in de plaats van zijn ouderen broer bereid is tot een huwelijk met Sri Oenon, verklaart hij zijn toestemming tot deze verwisseling te willen geven, onder voorwaarde, dat Bremani den vijand van Mendang Gili verdrijft. Deze neemt dit op zich, slaagt ook werkelijk in het vervullen van de opdracht en wordt met Wisnoe's dochter in den echt verbonden.

Na verloop van tijd wordt *Bremani* een zoon geboren, die den naam van *Bambang Parikenan* ontvangt. Na deze gebeurtenis brengt hij zijn echtgenoot te *Ngoentara Sagara* en deelt mee, dat hij niet verder de zorg voor vrouw en kind op zich kan nemen en *Sri Oenon* aan zijn broer wil afstaan. Deze heeft al vroeger, toen hij de door *Bremani* verkregen bruid zag, berouw gevoeld over zijn weigering, om te huwen en het voorstel is hem dus niet onwelkom. Hij begeeft zich naar *Ngoentara Sagara*, verjaagt den vijand van *Mendang Gili*, die een laatste poging doet, om *Wisnoe* te dwingen, zijn dochter aan hem af te staan en met luister en praal wordt het nieuwe huwelijk gesloten. (*Lk. Bremana Bremani*).

De zoon van *Parikenan*, *Manoemajasa*, vertoeft, in gezelschap van *Semarasanta* (*Semar*) en *Soepalawa* als kluizenaar op den *Retawoe* in het rijkgebied van *Wirata*. Nu heeft de vorst van dit land, *Basoemoerti*, vernomen, dat *Manoemajasa* zich wil afscheiden van het rijk. Hij zou zich zelfs al als vorst hebben opgeworpen en verscheidene andere vorsten zouden hem als heer hebben erkend. *Basoedéwa* bespreekt deze zaak met zijn patih *Djatikanda*, zijn broer *Basoekèsti* en de ambtenaren *Arja Panoerta* en *Arja Walakas*. Hoewel zijn broer de waarheid van het bericht sterk in twijfel trekt, wil de vorst zich toch zekerheid verschaffen en geeft hij door een gezant aan *Karoemba*, den reuzenvorst van *Pringgadani*, last, om *Resi Manoemajasa* voor hem te doen verschijnen. Mocht de kluizenaar niet goedschiks willen meegaan, dan moet hij maar gedwongen worden.

Manoemajasa heeft vernomen, wat er van hem verteld wordt en is zeer ontstemd over de verspreiding van deze onware berichten. Plotseling wordt de kluizenarij aangevallen door een leger van reuzen. *Semarasanta* en *Soepalawa* snellen naar buiten, *Nalagarèng* en *Pétrœk* voegen zich bij hen en met vereende krachten weten zij den vijand te verdrijven.

Niet alleen vorst *Basoemoerti*, ook *Sang Hjang Girinata* houdt zich bezig met *Manoemajasa*. De godenheer heeft de widadari *Déwi Retnawati* voor den boeteling bestemd, terwijl *Déwi Ganastri* de echtgenoot van *Semarasanta* zal worden. Daar echter *Manoemajasa* wel niet voor een huwelijk te vinden zal zijn en het moeilijk zal wezen, toegang tot hem te krijgen, moet er een list gebruikt worden: de beide widadari's gaan, begeleid door *Narada*, in tijgergedaante op weg naar den *Sapta Argas*, waar zich de kluizenarij bevindt.

Semarasanta is juist uitgegaan, om den jongen aanplant eens op te nemen, als hij plotseling een paar tijgers op zich ziet afkomen. Verschrikt gaat hij op de vlucht, achtervolgd door de beide roofdieren. *Manoemajasa* komt hem te hulp en schiet de tijgers dood. De lijken verdwijnen en in hun plaats ziet de resi twee schoone jonkvrouwen. Oogenblikkelijk is hij door haar schoonheid bekoord en het kost *Narada*, die inmiddels ook tevoorschijn is gekomen, weinig moeite, om hem er toe te brengen, den wensch van *S. H. Goeroe* op te volgen.

Op een dag stelt *Retnawati* voor, den berg, waarop de kluizenarij is gelegen, eens om te wandelen. Allen begeven zich op weg. Nu heeft aan de westzijde van den berg de *gandarwa Satroetapa* een soemarwana-vrucht gekweekt, die hij zijn vrouw te eten wil geven ter verkrijging van kinderzegen. *Déwi Retnawati* bemerkt de vrucht, verzoekt haar echtgenoot, die voor

haar te plukken en eet haar op. Plotseling verschijnt de gandarwa. Op diens vraag bekent Manoemajasa, dat hij de vrucht genomen en aan zijn echtgenoot te eten gegeven heeft. De gandarwa zegt hierop, dat Retnawati voortaan Dèwi Soemarsana zal heeten en dat zij een zoon zal krijgen, die Sakoetrem (Satroekem) moet worden genoemd naar zijn naam „Satroetapa”, waarna hij het lichaam van Dèwi Soemarwana binnengaat. (*Lk. Manoemajasa rabi*).

Na eenigen tijd wordt Manoemajasa's zoon Sakoetrem (Bambang Kalingga) geboren. Als de jongeling volwassen is, stelt zijn vader hem voor, te huwen, doch Sakoetrem heeft hierin weinig lust. Manoemajasa houdt aan, tot ten slotte Bambang Kalingga met Semar, Nalagarèng en Pétroek de ouderlijke woning verlaat, om aan verder aandringen te ontkomen.

In het woud gekomen, heeft Sakoetrem een ontmoeting met Narada. Deze vraagt hem, uit naam van S. H. Girinata, het leger van den reuzenvorst Kalimantara van Noengsantara, dat voor de poorten van de Soeralaja staat, om Dèwi Soepraba te ontvoeren, te verdrijven. Sakoetrem neemt dit op zich en het gelukt hem, den vijand te verjagen. Kalimantara geeft het echter niet op. Onder zijn persoonlijke aanvoering trekt het leger nogmaals tegen het godenverblijf op en nu is Sakoetrem minder gelukkig, hij wordt weggeslingerd en komt terecht in de kluizenarij Retawoe op den Saptarga, waar Manoemajasa zich bevindt in gezelschap van Poetoet Soepalawa, die hem opvangt. Nadat hij heeft verteld, wat hem is overkomen, gaat zijn vader met hem mee naar Repat Kepanasaan, het terrein van den strijd.

Nu bindt Manoemajasa den strijd met den reuzenvorst aan. Met de hem door Narada geschonken pijl Pasopati treft hij Kalimantara, die zich nu ontpopt als Kalimasa da (een heilig geschrift, dat zijn bezitter macht en aanzien verschaft). De hem vergezellende R. Ardadedali en patih Sarotama krijgen de gedaante van pijlen.

Intusschen heeft Narada een nieuwen bondgenoot gevonden: op zijn tocht door het luchtruim ontmoette hij den garoeda-vogel Banarata, die op een wolk gezeten ascese oefent, ten einde de heerschappij over de vogels te verkrijgen. Narada belooft hem, aan zijn wensch te zullen voldoen, waarop de garoeda met hem meegaat, om hulp te verleen in den strijd tegen Kalimantara. Ongelukkigerwijze ziet hij echter Manoemajasa voor den vijand aan en raakt met dezen in gevecht. Door een pijl van den resi getroffen, verandert de vogel in het zonnescherm Toeggoelnaga. Soepalawa en S. H. Bajoe drijven nu het vijandelijke leger op de vlucht.

Zoo is niet alleen de Soeralaja van den vijand bevrijd, maar heeft ook Manoemajasa een aantal zeer kostbare zaken verkregen, die een groote macht waarborgen. De pijlen ontvangt hij ten geschenke, het geschrift en het zonnescherm zullen later zijn nakomelingen ten deel vallen. (*Lk. Bambang Kalingga*).

Manoemajasa acht nu den tijd gekomen, om ernst te maken met een huwelijk van

zijn zoon, maar nog steeds weigert de jongeling, aan den wensch van zijn vader gehoor te geven. Ook nu verlaat hij het ouderlijk huis en zwerft in de wouden rond. Daar heeft hij op zekeren dag een vreemde ontmoeting. De reus *Aswana* heeft zich met zijn vrouw *Aswati* in hinderlaag gesteld, om een prooi te bemachtigen, daar zij reeds in langen tijd niets te eten hebben gehad. Zij meenen in *Sakoetrem* een goede buit gevonden te hebben en vallen op hem aan. Het blijkt echter, dat zij zich in de kracht van den jongeling hebben vergist: beiden worden gedood. *Sakoetrem* vervolgt zijn weg en bemerkt een oogenblik later een groote slang, die hij met een pijlschot treft. De slang verdwijnt en er vertoonen zich voor het verbaasde oog van den jager twee schoone jonkvrouwen. Doodelijk verliefd gaat hij naar huis en vertelt zijn vader, die juist een gast, Bagawan *Dwapara* — door diens moeder, *Déwi Kaniraras*, een bloedverwant van vorst *Basoemoerti* van *Wirata* — ontvangt, welke verandering er in zijn gevoelens heeft plaats gegrepen. Plotseling verschijnt ook *Resi Kanékapoetra* (*Narada*), met de mededeeling, dat uit de door *Sakoetrem* getroffen slang de widadari *Déwi Nirawati* is tevoorschijn gekomen. Deze oefent ascese op den berg *Poedjangkara*. Zij is in het bezit van een „pratola-kendi”, gevuld met zeer warm water. Hij, die in staat is, dit water te drinken, zal de widadari tot echtgenoot ontvangen.

Bagawan *Dwapara* heeft alles mede aangelioord en in zijn hart ontstaat de begeerte, om *Sakoetrem* vóór te zijn en de widadari voor zich te winnen. Zonder afscheid te nemen, verlaat hij de kluizenarij en begeeft zich ijlings naar den berg *Poedjangkara*, onderweg aangaande bij zijn neef, vorst *Droemana* van *Madena*, die met hem mee gaat. Als hij op den berg komt, blijkt echter de opgaaf niet gemakkelijk te zijn: geen der vorsten is in staat, het water te drinken. Alleen aan *Sakoetrem* gelukt het, de kendi te ledigen. Hij neemt de widadari mee naar den *Retawoe*, waar door *Manoemajasa* het huwelijk van zijn zoon met de nimf wordt voltrokken. (*Lk. Djamoerdipa* of: *Sakoetrem rabi*).

Het eerste gedeelte van de lakon, waarin het huwelijk van *Sakoetrem* wordt beschreven, bevat de volgende geschiedenis, welke geen verband houdt met het bovenstaande.

Vorst *Basoemoerti* van *Wirata* deelt aan zijn patih *Djatikanda*, den ambtenaar *Arja Kandaka* en *Resi Wikiswara* mee, dat hij voornemens is, in het woud te gaan jagen. De patih maakt met 's vorsten broer *R. A. Basoekèsti*, den ambtenaar *A. Basoenanda* en den brahman *Kèstoe* alles voor den tocht gereed. In het woud *Mandeki* wordt een luisterrijk jachtfeest gevierd, waarbij de vorst met milde hand geld uitdeelt onder de bewoners van de omliggende *desa's*. Onder hen bevindt zich iemand, die de wacht houdt bij een *sripoeta-boom* en die, tot aller verwondering, niet meedoet aan het oprapen van het geld, dat rondom hem wordt uitgestrooid. De vorst zendt zijn broer uit, om de reden van deze vreemde handelwijs te onderzoeken. De man, *Djanaloka* genaamd, deelt aan *Basoekèsti* mee, dat hij het geld niet durft oprapen uit heiligen eerbied en ontzag: eerbied voor den *sripoeta-*

boom en ontzag voor den vorst. Basoekèsti treedt nu op den boom toe en hakt dien om. Er komt een lichtstraal uit, die het lichaam van Basoekèsti binnengaat. Als Djanaloka dit ziet, brengt hij hem hulde, zeggende, dat eerbied en ontzag zich in hem verenigd hebben en dat hij dus later vorst zal worden, waarop Basoekèsti hem antwoordt, dat Djanaloka, indien zijn voorspelling uitkomt, bij hem moet komen. Djanaloka verwijdert zich en Basoekèsti deelt aan zijn broer mee, dat de gezochte man al is heen gegaan en dat hij den boom, waarbij deze stond, heeft omgehakt.

Niet lang daarna ontvangt Basoekèsti bericht van vorstin Déwi Djatiswari, dat haar gemaal doodelijk krank is. Dadelijk begeeft hij zich tot zijn broer, doch bij zijn komst in het paleis vindt hij dezen reeds overleden. Hij wordt nu tot vorst uitgeroepen, zoodat de voorspelling van Djanaloka is uitgekomen. Al spoedig komt deze zich bij den nieuwen vorst aanmelden, waarop hij tot ambtenaar wordt aangesteld met den naam Arja Djanaloka.

Nadat Basoekèsti dentroon heeft beklommen, geeft hij last, slag-instrumenten voor het gebruik in den oorlog te vervaardigen: goernang, tongtong grig, goebar poeksoer, teteg, kendang, bendé, gong en bèri.

Op zekeren dag brengt patih Djatikanda den vorst bericht, dat de brahmanen Déta en Kèstoe zijn verdwenen, en dat er nu in het huis van den laatstgenoemde Djamoerdipa groeit, welke plant een schitterend licht verspreidt. De vorst begeeft zich daarheen, om het wonder te zien en nauwelijks is hij bij het huis aangekomen, of het lichtschijnsel gaat zijn hoofd binnen. (*Lk. Djamoerdipa*).

Ook Sakoetrem's zoon Sakri weigert, volwassen geworden, te huwen met de maagd, die zijn vader voor hem uitzoekt. Hij heeft, als meerderen in zijn geslacht, hoogere plannen en wil een widadari verwerven. Door zijn vader verbannen, zwerft de jongeling met zijn drie trouwe volgelingen door het woud.

Nu bevindt zich in het naburige rijk Trebela Soeket vorst Parta Widjaja met zijn gemalin Dèwi Rati en zijn dochter Dèwi Sati. De laatstgenoemde heeft een vreemden droom gehad: zij zag een lichtglans van den hemel neerdalen. Nu zou zij gaarne weten, wat dit te beduiden heeft, en haar vader neemt op zich, persoonlijk hiernaar onderzoek te doen. Hij begeeft zich door het luchtruim op weg, bemerkt eveneens den hemelschen glans en vindt op de plaats, waar deze verdwijnt, Bambang Sakri, dien hij nu maar dadelijk tot schoonzoon wil aannemen. Sakri weigert, wat hem echter niet helpt, want in het nu volgend gevecht legt hij het tegen Parta Widjaja af en is nu wel verplicht, dezen naar Trebela Soeket te volgen. Dèwi Sati verklaart zich bereid, den jongeling als echtgenoot aan te nemen en het huwelijk wordt voltrokken.

Intusschen moet de vorst weer op reis om een andere zaak in orde te maken. Hij heeft namelijk zijn patih Srengga Badra uitgezonden, om den berg Saptarga op het eiland Java op te sporen. Daar moet zich de eerwaarde Manoemajasa bevinden en dezen wil

hij hulp vragen voor de bestrijding van de in zijn rijk heerschende epidemie. De patih heeft den berg gevonden en was er daar getuige van, hoe de vorst van Madenda, die door zijn leermeester, den kluizenaar Doepara, was uitgezonden om Manoemajasa te doodden, met zijn leger in een watervloed omkwam. Daarbij werd een stem gehoord, die Srengga Badra beval, zijn heer zelf naar den Sapta Arga te laten komen. En nu begeeft Parta Widjaja zich daarheen op weg. Hij raakt echter in het luchtruim verdwaald en komt, ongelukkigerwijs, terecht bij Manoemajasa's vijand Doepara. Deze wil zijn gast luisterrijk onthalen en doet allerlei gerechten voor brengen. De vorst verontschuldigt zich, zeggende, dat hij reeds verzadigd is, waarop de kluizenaar door de kracht van een enkel woord de voor het onthaal geslachte dieren doet herleven. De verbaasde vorst verzoekt den machtigen kluizenaar, hem als leerling te mogen volgen, zonder nu verder aan zijn reis naar Sapta Arga te denken. Als wederdienst eischt Doepara na eenigen tijd van hem, dat hij Manoemajasa zal doodden, wat Parta Widjaja op zich neemt.

Als de vorst aan de kluizenarij komt, is Manoemajasa juist bezig, zijn zoon Sakoretrem de les te lezen, omdat deze Sakri heeft verbannen. Sakoretrem begeeft zich op weg, om den verbannene te zoeken en ontmoet Parta Widjaja, die hem zijn boos plan meedeelt. Hij wil den indringer verhinderen, zijn vader te doodden en doet hem eerst in een reus, daarna in een zwijn veranderen. Als de vorst zijn gedaanteverwisseling bemerkt, vraagt hij vergifenis onder het uitspreken van den naam van zijn schoonzoon Sakri. Verwonderd vraagt Sakoretrem hem, wie deze Sakri is. Nu wordt alles opgehelderd. De vorst krijgt zijn menscheijke gedaante terug en wordt bij Manoemajasa gebracht, die zijn verlangen uitspreekt, om zijn kleinzoon en diens jonge echtgenoot te zien.

Te Trebela Soeket heeft inmiddels Dèwi Sati het leven geschonken aan een zoon, die den naam Palasara ontvangt. Allen begeven zich op weg naar den Sapta Arga en worden door Manoemajasa en Parta Widjaja vol vreugde ontvangen. (*Lk. Palasara lahir*).

Als Palasara groter wordt, wijdt hij zich aan streng ascetische oefeningen. Na eenigen tijd heeft hij het hierin tot een groote hoogte gebracht. Hjang Goeroe besluit, hem op de proef te stellen. Hij zendt eenige van de schoonste widadari's op den boeteling af, doch deze kunnen hem niet uit zijn godsdienstige overpeinzingen wekken. Nu zal de godenheer het zelf eens beproeven. Hij verandert zich met H. Narada in een paar emprit-vogels, die zich in het kapsel van Palasara nestelen. De heilige man laat zich daardoor echter niet storen. Evenmin slaat hij er acht op, dat de eieren van het vogelpaar uitkomen en de jongen het hem lastig maken. Als hij echter bemerkt dat de beide vogels zich verder niet om hun jongen bekommeren, ontsteekt hij in toorn. Hij zet het hardvochtige vogelpaar na en komt ten slotte aan den oever van de Siloegangga, waardoor hem het verder gaan belet wordt, terwijl de vogels naar den anderen oever vliegen.

Palasara geeft de vervolging niet op. Hij ziet uit naar een middel, om aan den over-

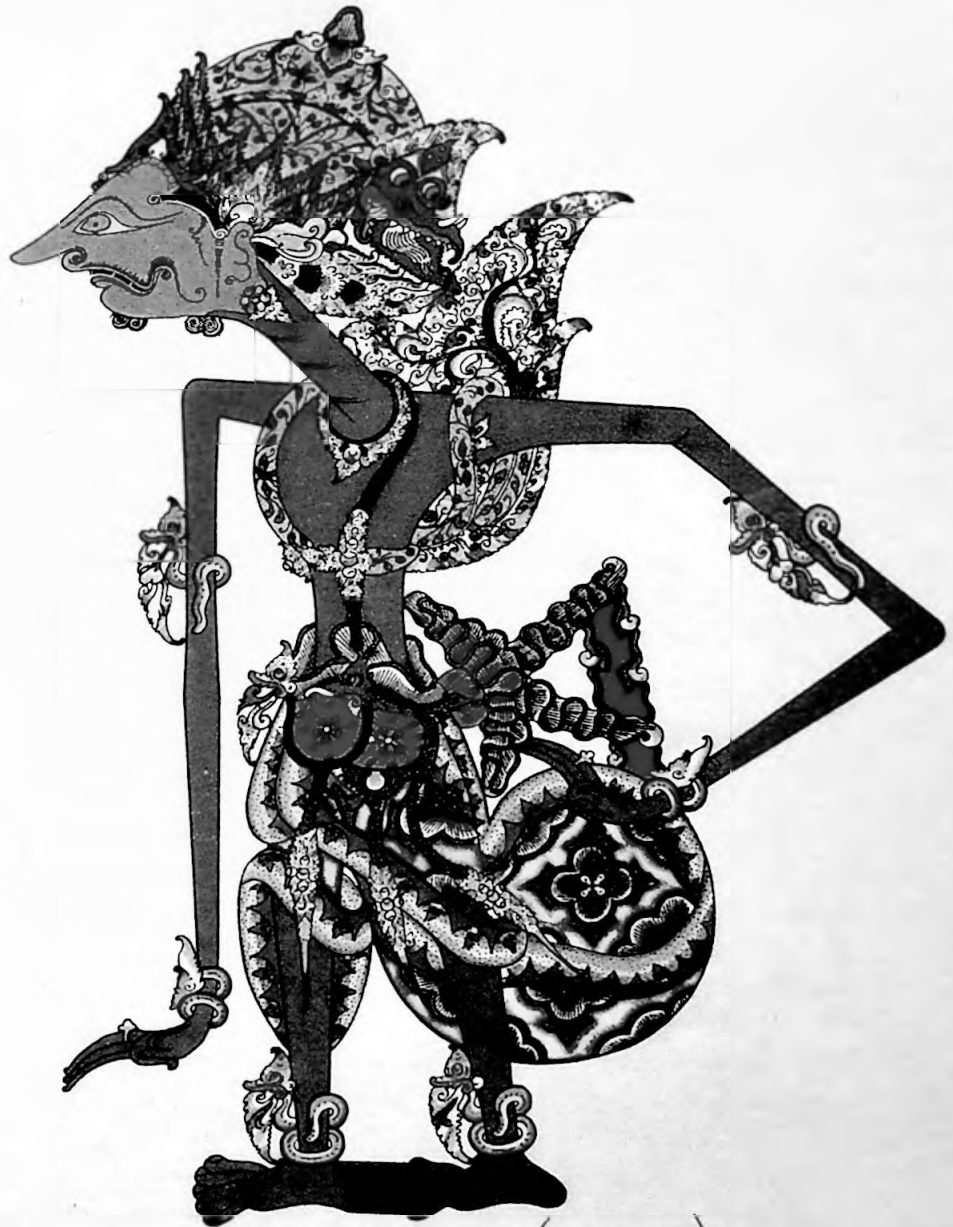
kant te komen en bemerkt een veerboot, waarmee een meisje de reizigers de rivier overzet. Deze schuitenvoerster is *Doergandini*, dochter van vorst *Basoekiswara* van *Wirata*, die, op aanwijzing van de goden, door haar vader hierheen is verbannen om het land daardoor te verlossen van de heerschende ziekten. Zelf is zij ook niet zonder gebrek: zij verspreidt een sterke vischlucht. Nu is op den voorsteven van de boot, waarin zij haar beroep uitoefent, door de goden een raadsel geschreven. Wie dit weet op te lossen, zal de prinses van haar kwaal genezen en haar ten huwelijk ontvangen.

Toen *Déwi Doergandini* aan den oever een jongeling zag wenken, stuurde zij haar vaartuig naar den kant en *Palasara* begaf zich met zijn drie gezellen aan boord, om aan de overzijde de vogels te vervolgen. Daar bemerkt hij het opschrift, waarvan de beteekenis niet voor hem verborgen blijft. Hij geneest *Doergandini* en neemt haar tot echtgenoot. Op den terugweg — hij heeft nu blijkbaar de vervolging van de vogels opgegeven — trekt hij door het woud van *Gadjah Oja*, dat op zijn gebed geheel verbrandt. Op de plaats van het bosch ontstaat een stad, die den naam *Ngastina* ontvangt. Doordat de dieren van het verbrande woud in menschen veranderen, beschikt de nieuwe vorst al dadelijk over een groote schare onderdanen. Hier wordt der vorstin een zoon geboren, die *Kresna Dipajana* wordt geheeten en door *Semar Raden Abijasa* (*Soebijasa*; *Bijasa*) wordt genoemd.

Na eenigen tijd verschijnen te *Ngastina* vier personen, die zich als kinderen van *Palasara* aandienen. Het zijn: *R. Kéntjakoepa*, *Roepakéntja*, *Déwi Rekatawati*, ook genoemd *Ni Joe Tisnawati* en *R. Radjamala*. Tijdens *Palasara*'s verblijf aan de *Siloegangga* zijn zij op bovennatuurlijke wijze geboren, de beide eerstgenoemden uit de vleugels van *Doergandini*'s boot, de laatsten uit een krab en een karper. De vorst vertrouwt hen toe aan zijn gemalin.

Intusschen is het bericht van het verdwijnen van *Doergandini* en van het ontstaan van een stad in het woud van *Gadjah Oja* tot *Wirata* doorgedrongen. Vorst *Basoekiswara* zendt zijn zoon *Doergandana* met een leger naar *Ngastina*, om de nieuwe vestiging, die zonder zijn voorkennis is in het leven geroepen, te verwoesten. Achtereenvolgens treden *Palasara*'s drie zoons tegen den aanvaller in het strijdperk, doch allen worden door *Doergandana* overwonnen. Ook *Palasara* wordt bewusteloos ter aarde geslagen. Nu begeeft *Doergandana* zich in het paleis, herkent zijn zuster en wordt, nadat alles is opgehelderd, met *Rekatawati* in den echt verbonden.

Terwijl de boven vermelde gebeurtenissen te *Ngastina* plaats grepen, had er in het naburige *Kalkanda* een treurig voorval plaats: de echtgenoot van den zich daar bevindenden *resi Santano* stierf bij de geboorte van haar zoontje *Déwabrata* en de kluizenaar zag zich alleen belast met de zorg voor het pasgeboren wicht. Hij begeeft zich met het kind op weg en heeft te *Ngastina* een tweegevecht met *Palasara*. De strijd blijft onbeslist. Nu dalen de goden neer en laten de beide strijders kiezen tusschen „sas” (zuiver; zonder gebrek;

ꦱꦠꦤꦺ (ꦱꦠꦤꦺꦴ)

SANTANOE.

wettig) en „sampoerna" (volmaakt). S a n t a n o e kiest het eerste en verkrijgt daardoor aardisch geluk, P a l a s a r a bekommt met het tweede hemelsche zaligheid. De laatste verlaat vrouw en kinderen en zijn nieuw verworven rijk, om zich weer als kluzenaar naar den S a p t a A r g a te begeven en D o e r g a n d i n i gaat met haar kinderen, in gezelschap van S a n t a n o e, naar haar vader te W i r a t a.

Het gezelschap komt te W i r a t a aan en deelt vorst B a s o e k i s w a r a mee, dat P a l a s a r a zich van zijn gemalin heeft gescheiden, het aan haarzelve overlatende om een anderen echtgenoot te kiezen. In een plechtige bijeenkomst verschijnen verschillende vorsten, die dingen naar de hand van de gescheiden vorstin. Niemand echter kan haar behagen. Als nu S a n t a n o e met zijn zoontje voorwaarts treedt, valt de keus op hem. Het paar wordt in den echt verbonden en S a n t a n o e heerscht verder als vorst te G a d j a h O j a. (*Lk. Parasara rabi*).

Uit het huwelijk van S a n t a n o e en D o e r g a n d i n i (na genezing van haar kwaal D è w i S w a r g a n d i n i geheeten), worden twee zoons geboren: T j i t r a g a d a en T j i t r a s é n a.

Op een dag stelt de vorst aan zijn oudsten zoon voor, in het huwelijk te treden. Deze geeft echter de voorkeur aan, ongehuwd te blijven. Als S a n t a n o e nu hetzelfde voorstel doet aan T j i t r a g a d a en T j i t r a s é n a, weigeren ook dezen, omdat zij hun ouderen broeder niet voor wilen gaan. Daar op deze wijze het geslacht tot uitsterven gedoemd is, geeft D é w a b r a t a eindelijk toe. Het is nu echter de vraag, waar een geschikte vrouw te vinden.

Nu wil het geval, dat vorst D a r m a m o e k a van G y a n t i p o e r a, behalve twee zoons: W a h m o e k a en A r i m o e k a, drie dochters heeft: A m b i k a, A m b i k i en A m b a h i n i. De reuzenvorst T j i t r a m o e k a van S r a w a n t i p o e r a doet aanzoek om de hand van een der prinsessen. Hoe gaarne D a r m a m o e k a nu ook zijn dochters getrouwd ziet, een reus wil hij niet tot schoonzoon hebben. Uit vrees zich een machtigen vijand te maken, durft hij echter het aanzoek ook maar niet hotweg afslaan. W a h m o e k a en A r i m o e k a weten een oplossing van de moeilijkheid: hun vader moet bekend maken, dat alleen hij, die de beide prinses in een tweegevecht overwint, een der prinsessen als bruid zal ontvangen. En zij zullen wel zorgen, dat geen ongewenschte candidaat den prijs behaalt!

Aan deze sajabara zal D é w a b r a t a meedoen. Hij begeeft zich op weg naar G y a n t i p o e r a en nadat de reuzenvorst na een heeten strijd het onderspit heeft moeten delven en dus van de bruid moet afzien, treedt de prins van N g a s t i n a in het strijdperk en behaalt de zege op de beide broers. De drie prinsessen worden aan hem afgestaan. A m b i k i en A m b a h i n i neemt hij in een juweelen tooverdoosje (tjoepoe manik) mee voor zijn jongere stiefbroers en, zonder A m b i k a, die juist slaapt, te wekken, begeeft hij zich op den terugweg. Als A m b i k a bemerkt, dat haar echtgenoot verdwenen is, gaat zij hem na en haalt hem in het woud in. D é w a b r a t a, die bij zijn plan blijft, om niet te huwen, beveelt haar, terug te gaan en bedreigt haar met zijn pijl. Bij ongeluk gaat de pijl af en treft A m b i k a doodelijk. Terwijl haar lichaam in het luchtruim verdwijnt, wordt er een stem gehoord, welke D é w a b r a t a aanzegt, dat zij zich later

in den Bratajoeda-krijg zal incarneeren in een prinses van Pantjala-redja. Deze zal haar wreken. (1)

Te Ngastina gekomen, deelt de jongeling zijn vader mee, wat hem is overkomen. Nadat Tjitragada en Tjitraséna met Ambiki en Ambahini in den echt zijn verbonden, vertrekt Déwabrata naar Talkanda, om zich verder aan ascetische oefeningen te wijden.

Tjitragada en Tjitraséna zijn onbeteekenende vertegenwoordigers van een eertijds zoo krachtig geslacht. Daden worden van hen niet vermeld, zij spelen geen rol in de geschiedenis. Zelfs de gemalinnen, die zij, kinderloos, nalaten, zijn niet door hen zelf verworven. Als dan ook Narada hen in den slaap heeft weggevoerd, om hen in de Soeralaja „onder de goden te doen opnemen”, en Santanoë zich daarop als kluzenaar te Talkanda terug trekt, heeft het er allen schijn van, alsof het aloude vorstengeslacht voor goed is verdwenen.

Nu treedt nogmaals Déwabrata op om Ambiki en Ambahini aan een echtgenoot te helpen. Hij vertrouwt haar toe aan Abyasa, die zich ook met de regeering belast, terwijl hijzelf zijn ascese te Talkanda voortzet. (*Lk. Dewabrata rabi*).

Uit het huwelijk van Abyasa met de weduwen van zijn stiefbroeders worden twee zoons geboren. Van de geboorte van den oudste, Destarata, wordt niets vermeld in de lakons. De jongste, een zoon van Dèwi Ambahini, heeft reeds als kind allerlei wonderlijke avonturen. Hij ontvangt den naam Soedarma en is door een bad in „toja gégé” („snel-doen-groeiend wonderwater”) reeds spoedig volwassen. Dit is ook wel noodig, want de goden behoeven zijn hulp in den strijd tegen den reuzenvorst Nagapaja van Kiskenda, die de widadari Soepraba wenscht te bezitten en tegen wien zelfs Abyasa het heeft moeten afleggen. Narada komt uit naam van Hjang Goeroe den pasgeborene opeischen en geeft hem een gouden diadeem en den naam Pandoe. Als hij aan den voet van den godenberg Djamoerdipa tegenover den reuzenvorst wordt gesteld, is hij aanvankelijk niet gelukkig in den strijd: de machtige vijand smijt den jongeling heen en weer, zoodat deze dood neervalt aan de voeten van Narada. Hiermee is het echter niet uit. Op bevel van Hjang Goeroe wordt hij met levenswater („toja gesang”) gebaad en komt nu weer spoedig in het leven terug. Nadat hij een wonderkrachtige boog heeft ontvangen bindt hij opnieuw den strijd met den overweldiger aan en treft dezen doodelijk in de borst. Als belooning ontvangt hij van Hjang Goeroe den naam Pandoe Déwanata (Pandoe, de „godenvorst”) en de onkwetsbaarheidsolie „lisah tala”. Nu begeeft hij zich weer naar Ngastina, waar hij met vreugde door de zijnen ontvangen wordt. (*Lk. Lahiripoen Pandoe*).

Later wordt Abyasa nog een derde zoon geboren, die den naam van Jama Widoe-ra ontvangt. (*Lk. Narasoma*).

(1) Zie lakon No. 136. Déwabrata (Bisma) wordt gedood door toedoen van Pantjala-redja.

बिष्णु (बिष्णु)

BISMA.

II. Pandoe en Destarata en hun tijdgenooten.

Aan het hoofd van het geslacht, waarvan meer in het bijzonder de lotgevallen beschreven zullen worden, staan de beide halfbroeders Pandoe en Destarata.

Hoewel Destarata de oudste is, wordt Pandoe aangewezen om als heerscher te Ngastina op te treden, daar de eerstgenoemde door zijn blindheid ongeschikt wordt geacht tot het vervullen van de vorstelijke waardigheid.

Hierin ligt de grondoorzaak van alle moeite en strijd, waarvan de volgende lakon's verhalen. Destarata's zonen maken aanspraak op den troon als nakomelingen van den tot het bekleeden van de koninklijke waardigheid gerechtigde, hoewel deze niet aan het bewind kwam, — de zoons van Pandoe gelden hun aanspraken op het feit, dat hun vader inderdaad de regeering heeft in handen gehad.

In dit hoofdstuk wordt nu verhaald het huwelijk van Pandoe en van Destarata en de geboorte van hun kinderen. Ook komt even ter sprake het huwelijk van den jongste der broeders, Jama Widoera, die verder in de lakon's slechts zelden wordt genoemd.

Met Pandoe's en Destarata's zonen zijn nauw verbonden de beide zoons van vorst Basoedéwa: Kakrasana en Narajana, later bekend als Baladéwa en Kresna. Zoo is dan ook het verhaal van Basoedéwa's huwelijk, van de geboorte van zijn kinderen en van hun eerste lotgevallen, alsmede van het huwelijk van zijn broers hier opgenomen.

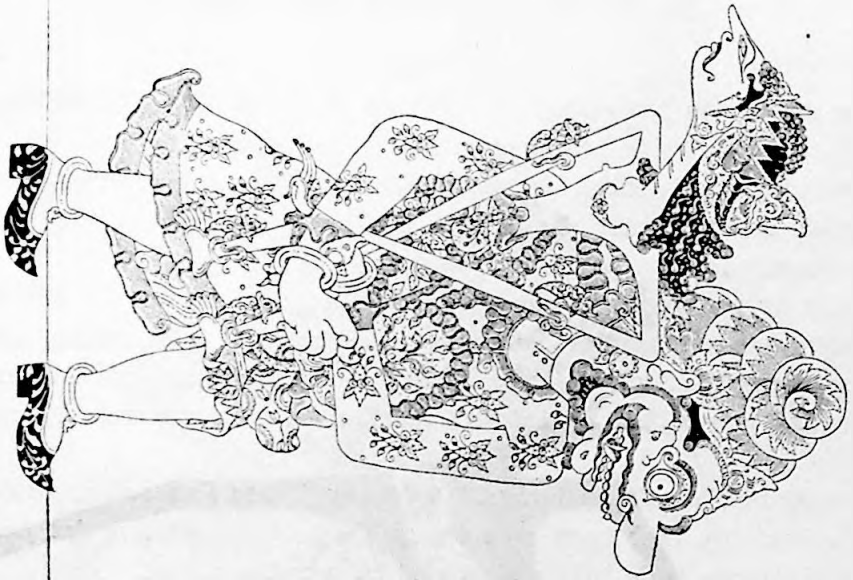
Nog een ander zal een groote rol in het leven der Pandawa's spelen: Dèwi Droepadi, de gemalin van den oudste hunner. En dus mag ook de beschrijving van het huwelijk van haar vader, bambang Soetjitra (Droepada) hier niet ontbreken.

Als laatste voorval in dit hoofdstuk volgt dan het verhaal van Pandoe's dood, waarmee de strijd om den troon van Ngastina feitelijk een aanvang neemt.

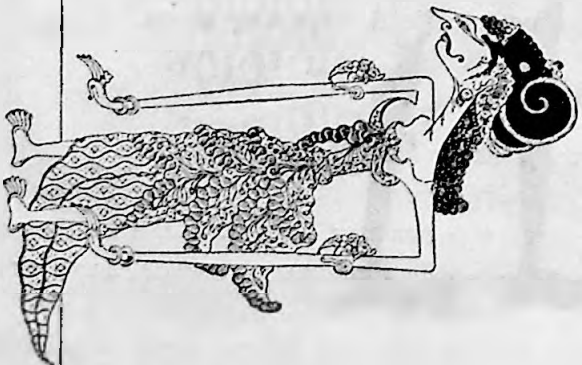

Destarata heeft een zwak, onzelfstandig karakter, wat vooral uitkomt in de lakon's, welke de directe aanleiding tot den Bratajoeda-krijg beschrijven. Hij wil wel doen wat recht is en tracht den vrede tusschen zijn zoons en hun neven te bewaren, maar is niet krachtig genoeg, om zich tegen de raadgevingen van zijn, van haat tegen de Pandawa's vervulde, zoons en bloedverwanten te verzetten.

Pandoe is trouw en standvastig als een rots, zijn inborst wordt vergeleken met de vastheid van de aarde. Met name in de lakon's Basoedéwa, Arjapraboe en Oegrasena rabi treedt hij op als helper in den nood. Zelfs de goden maken van zijn machtige hulp gebruik.

Bagaspati met Narasoma voor Dewi Poedjawati.
(Lakon: Narasoma).

ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ (ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒ)

PARASARA

Koenti, Pandoe's gemalin, is een goede moeder voor haar zoons, die lief en leed met hen deelt en hen met raad bijstaat in de vele moeilijke oogenblikken, die zij door toedoen van de Korawa's beleven. Madrim treedt, evenals Destarata's echtgenoot Gendari in de lakon's weinig op den voorgrond.

A. Pandoe en Destarata.

Vorst Koentibodja (Basoeketi) van Madoera heeft drie zoons: Basoedéwa, Arjapraboe (Bismaka) en Oe graséna en één dochter: Dèwi Koenti.

De prinses heeft een vreemd avontuur beleefd. Door een pandita, Bagawan Droewasa, is haar meegedeeld, dat zij de stammoeder van een vorstengeslacht zal worden. Zij zal er echter voor moeten zorgen, niet door de zonnestralen getroffen te worden. Nu is zij zoo onvoorzichtig geweest, om zich bij het baden aan de stralen van de zon bloot te stellen. De gevolgen zijn niet uitgebleven: de vorstendochter werd zwanger. Als zij dit alles aan haar vader vertelt, spreekt deze den wensch uit, om Bagawan Droewasa eens te ontmoeten. Dit kan gemakkelijk gebeuren. Voor zijn vertrek toch heeft de pandita aan Koenti de macht gegeven, om hem door middel van wierook te kunnen oproepen. Droewasa verschijnt en als de vorst hem zijn verdriet over dezen gang van zaken mededeelt, belooft de machtige pandita alles in orde te zullen maken. Hij laat zich een uienstengel brengen, peutert daarmee in het oor van de prinses en nu komt daaruit een kind te voorschijn, dat den naam van Karna (= „oor”) ontvangt. Om de prinses niet in opspraak te brengen, neemt Droewasa den pas geborene mee en legt het wicht neer op een grooten steen met vermelding van zijn naam. Hier vindt hem vorst Radéja van Petapralaja, die door het zien van een lichtschijnsel boven den steen naar deze plaats is geleid en die de zuigeling nu ter verzorging overgeeft aan zijn kinderlooze gemalin.

Terwijl nu deze geschiedenis voor Dèwi Koenti tot een bevredigend einde is gebracht, doet zich een ander bezwaar voor: de vorst van Teratébang doet aanzoek om haar hand en zij weigert beslist, hem aan te nemen. Om de moeilijkheid van een rechtstreeksche weigering aan den machtigen vorst te ontgaan, neemt haar vader zijn toevlucht tot het gewone middel: een sajabara. De gezant gaat met dit bericht naar Teratébang terug en heinde en ver wordt het bericht verspreid, dat voor de schoone Dèwi Koenti van Madoera een sajabara is uitgeschreven.

Onder hen, die hun geluk bij de prinses willen beproeven, bevindt zich ook prins Narsoma van Mandaraka. Deze heeft al heel wat beleefd, voor hij zich voor de sajabara naar Madoera begeeft. Zijn vader heeft hem tot een huwelijk willen dwingen, waarin hij geen lust had en in arren moede heeft de jongeling het hof verlaten, om in de wouden te gaan rondzwerven. Hier ontmoet hij Bagawan Bagaspati, wiens dochter in een droom Narsoma heeft gezien en die nu op weg is, om dit voorwerp harer droomen op te sporen. Een lichtglans

voert hem naar de plaats, waar zich de vorstenzoon bevindt. Zoodra hij hoort, dat hij den gezochte voor zich ziet, stelt hij hem voor, met hem mee te gaan. De jongeling weigert, er ontstaat een gevecht, waarin *Ba gaspa ti* de overwinning behaalt en nu voert hij *N a r a s o m a* naar de kluisenarij. Met een enkelen oogopslag ziet *Dèwi Poedjawa ti*, 's kluisenaars dochter, dat dit de held van haar droom is. Veel overreding is er niet noodig, om *N a r a s o m a* in een huwelijk te doen toestemmen. Overwonnen door de schoonheid van het meisje, neemt hij haar tot echtgenoot.

Na een dag of vijf van gelukkig samenzijn zendt de jonge echtgenoot *P o e d j a w a t i* naar haar vader met een raadsel: „Ziet men naar het oosten, dan is het licht; ziet men echter naar het westen, dan is het pikdonker!” De pandita heeft niet veel moeite, om de bedoeling van dit gezegde te vatten: *N a r a s o m a* heeft zijn vrouw hartstochtelijk lief, maar hij schaamt zich voor zijn schoonvader! Hij laat zijn schoonzoon bij zich komen en nadat hij zijn dochter heeft weggezonden, om de ingrediënten voor een offer te halen, geeft hij hem den raad, om niet langs zoo'n vreemden weg door middel van een tusschenpersoon zijn schoonvader mee te deelen, wat hij hem te zeggen heeft, doch zich liever rechtstreeks tot hem te wenden. Over het feit zelf behoeft niet veel gesproken te worden: de ongewenschte schoonvader verklaart zich bereid om door de hand van zijn pas verworven schoonzoon te sterven, nadat hij het jonge paar de namen *S a l j a* en *S e t y a w a t i* heeft gegeven. *N a r a s o m a* bedenkt zich niet lang. Hij trekt dadelijk zijn kris en tracht daarmee den pandita te dooden, waarin hij echter niet slaagt. Zelf noemt nu *B a g a s p a t i* het middel om hem een doodelijke wonde toe te brengen: hij wijst *N a r a s o m a* zijn priesterstaf en daarmee doorsteekt deze hem de borst. Er vloeit welriekend wit bloed uit de wond. Nog kan de kluisenaar niet sterven, daarvan teruggehouden door het bezit van de tooverspreuk *T j a n d a A b i r a w a*, welke bedekking geeft tegen millioenen vijanden en uit alle moeilijkheden redt. Eerst nadat hij *N a r a s o m a* de spreuk heeft ingefluisterd, verlaat de ziel het lichaam. Uit het luchtruim klinkt de bedreiging: „Ik ben *B a g a s p a t i*! Hé Radèn *N a r a s o m a*, wees op je hoede! In den *B r a t a j o e d a*-krijg zal ik wraak nemen. Als je een vorst ziet met een keling-kapsel en rechtvaardig van inborst, denk dan aan mij!” (*)

N a r a s o m a deelt nu zijn vrouw mede, wat er gebeurd is. Hij zal haar naar *M a n d a r a k a* brengen, maar drukt haar op het hart, niet over haar vader te spreken.

Als *N a r a s o m a* voor zijn vader, vorst *M a n d r a t p a t i*, verschijnt, vraagt deze hem, vanwaar zijn vrouw afkomstig is. De prins antwoordt, dat zij een ouderloos dorpsmeisje is, wat door *S e t y a w a t i* bevestigd wordt. De vorst vertrouwt dit verhaal niet recht en beveelt *S e m a r*, die den jongeling op zijn tocht heeft vergezeld, om de waarheid te zeggen. Als *M a n d r a t p a t i* hoort, wat er gebeurd is, ontsteekt hij in toorn en verbant zijn zoon van het hof. Met zijn drie volgelingen gaat deze op weg. Ook zijn zuster *M a d r i m*, die met het lot van haar broer begaan is, voegt zich bij het gezelschap. Op *S e m a r*'s voorstel gaat *N a r a s o m a*, ten einde wat afleiding te krijgen, naar *M a n d o e r a*, om daar aan de bruidwerving deel te nemen.

(*) Dit is Joedistira. Zie Lk. No. 143.

សាតយាវតី (សាតយាវតី)

SATYAWATI.

Te M a n d o e r a is alles voor de sajabara gereed. De vorst van T e r a t é b a n g verschijnt het eerst met een luisterrijk gezelschap in rijke statiekleding. Hij vermag echter op de prinses geen indruk te maken en op de vraag van haar vader, of zij dezen candidaat tot gemaal wenscht, antwoordt zij ontkennend.

Nu meldt zich de prins van M a n d a r a k a aan. Dezelfde vraag wordt aan D è w i K o e n t i gedaan. Zij geeft geen antwoord. Haar vader dringt aan op een beslissing, doch zonder te spreken trekt de koningsdochter zich terug. Dit wordt als een bewijs van toestemming opgevat en alzoo is de bruid voor N a r a s o m a bestemd. Deze verzoekt, met de huwelijksvoltrekking nog te wachten, daar hij zich eerst in de S i l o e g a n g g a wil gaan baden. In gezelschap van O e g r a s é n a begeeft hij zich naar de rivier.

Aan den oever van de S i l o e g a n g g a ontmoeten de beide prinsen A b y a s a en P a n d o e, die eveneens op weg zijn naar M a n d o e r a, om aan de sajabara deel te nemen. N a r a s o m a deelt den nieuw-aangekomenen mee, dat de keus reeds is geschied en dat hij de gelukkige winner van de bruid is. Hij is echter wel bereid, haar aan P a n d o e af te staan, mits deze kans ziet, hem in een tweegevecht te overwinnen. P a n d o e neemt het voorstel aan en weet het van N a r a s o m a te winnen. Deze geeft het echter nog niet op. Hij herinnert zich, van zijn schoonvader de tooverspreuk T j a n d a B i r a w a te hebben ontvangen en hij besluit, deze spreuk toe te passen. De uitwerking is verrassend! Een heirleger van reuzen verschijnt en jaagt den verschrikten P a n d o e op de vlucht. Alles zou verloren zijn geweest voor den prins van N g a s t i n a, indien niet zijn vader hem had tegen gehouden en hem den raad had gegeven, bij den aanval van de reuzen onbewegelijk te blijven staan. Dit doet hij en de reuzen staan nu machteloos. Ten slotte verdwijnen zij. Nu zal P a n d o e eens zijn kracht toonen! In een windhoop werpt hij zijn tegenstander de lucht in, zoodat deze, om genade smeekend, hem de prinses van M a n d o e r a afstaat. P a n d o e is hier door bevredigd. Nauwelijks echter voelt N a r a s o m a weer vasten grond onder de voeten, of hij begint den strijd opnieuw. Ook nu weet P a n d o e hem klein te krijgen, maar hij schenkt geen geloof meer aan de verzekering van den in het nauw gebrachten N a r a s o m a, dat deze zich onderwerpt, tot ten slotte de overwonnene hem, als onderpand, zijn zuster M a d r i m afstaat. Allen gaan terug naar M a n d o e r a, om het gebeurde aan vorst K o e n t i b o d j a mee te deelen. Op voorstel van A b y a s a zal het huwelijk te N g a s t i n a gesloten worden. Met zijn vader en zijn beide verloofden begeeft P a n d o e zich daarheen op weg.

Er komt echter nog een candidaat voor de hand van D è w i K o e n t i opdagen: R. G e n d a r a, zoon van vorst T i s t a w a van P a l a s a D j e n a r. Deze is met zijn zuster G e n d a r i en zijn broer S a k o e n i op weg naar M a n d o e r a, als hij R. P a n d o e tegenkomt, die de door hem begeerde bruid meevoert. Natuurlijk ontstaat er een gevecht tusschen de beide jongelieden. P a n d o e blijft overwinnaar en voert nu ook G e n d a r i als bruid mee naar zijn woonplaats.

Van de drie meisjes wil hij er één afstaan aan zijn broer *Destarata*. Hij kan wel niet anders doen dan dezen de keus laten. Ten einde echter geen kans te loopen, de twee, die hem zelf het liefst zijn, te verliezen, verzint hij een list: hij laat *Semar* de prinses van *Palasa Djenaar* met geurig poeder blanketten en de beide andere meisjes met zeer grof poeder bestrijken.

Het gezelschap komt te *Ngastina* aan en *Pandoe* deelt zijn broer mee, wat hem is wedervaren, hem uitnoodigende een keus te doen uit het drietal prinsessen. De blinde *Destarata* gaat op den reuk af en kiest voor zich *Gendari*. *Pandoe*'s list is gelukt en hoewel *Madrim* hem als voorwaarde stelt, dat hij voor haar de koe *Andini*, het rijdier van *Batara Goeroe*, zal halen, hij zal aan deze opgaaf wel weten te voldoen en hij verheugt zich in het bezit van de met zooveel moeite veroverde schoone vorstendochters. (*Lk. Narasoma*).

* *

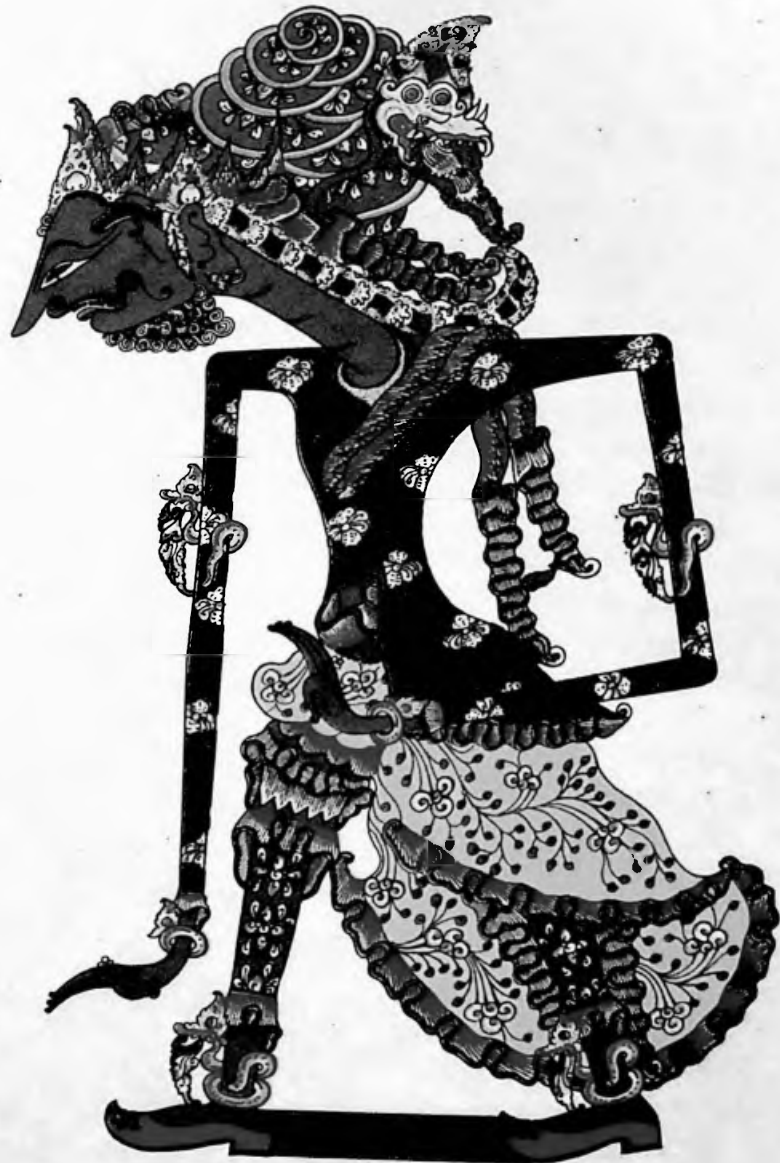
Kresna Dipajana is nog regeerend vorst te *Ngastina*, als *Pandoe*'s eerste zoon geboren wordt. *Dèwi Koenti* wenscht vurig, dat dit kind op dezelfde wijze de wereld zal binnentreden als haar voorzoon *Karna*, die uit haar oor te voorschijn is gekomen. Dit gaat echter niet. Toch wil *Sang Hjang Batara Goeroe* haar helpen en hij bepaalt, dat de geboorte uit de kruin van *Koenti* zal plaats hebben. *Narada* en *Sang Hjang Darm* krijgen bevel, de gebeurtenis te gaan bijwonen. Ook de eerwaarde *Bisma* van *Giripoerna* begeeft zich op weg naar *Ngastina*.

Nadat de goden met een gevolg van *widadari*'s in het paleis zijn aangekomen, heeft de geboorte op de aangegeven wijze plaats. *Sang Hjang Darm* neemt den jonggeborene als zoon aan en geeft hem den naam van *Darmapoetra* (*Darmawangsa*: zoon, nakomeling van *Darma*). Door *Narada* wordt het kind — op bevel van *Sang Hjang Pada Wining* — *Poentadéwa* genoemd. Als geschenken ontvangt het de *djimat Kalimasada* en den ring *Manikradjatawa* (*Kjai Balombang*). *Narada* voorspelt hem, dat hij vier broers zal krijgen. Het kind is op hetzelfde oogenblik al volwassen. (*Lk. Poentadéwa lahir*).

* *

Nadat *Koenti*'s oudste zoon het levenslicht heeft aanschouwd, verwacht ook *Dèwi Gendari*, de gemalin van *Destarata*, haar eerstgeborene. Het gaat hier, zoo mogelijk, nog wonderlijker toe dan bij de geboorte van *Poentadéwa*.

Reeds voordat de gebeurtenis heeft plaats gehad, wordt er in de *Soeralaja* een groote opschudding waargenomen. Op *Siwah*'s verwonderde vraag, waardoor dit rumoer ontstaat, antwoordt *Sang Hjang Kanéka Poetra* (*Narada*), dat alles in beroering is, omdat *Gendari* het leven gaat schenken aan de aanleiding tot den grooten strijd „*Bratajoeda Djajabinangoen*”. Vorst *Kresna Dipajana* heeft reeds getuigd, dat er in de toe-

ꦲꦶꦗꦱꦱ

ABIJASA OF WJASA.

komst een groote oorlog is te verwachten. Nieuwsgierig geworden door deze mededeeling, gaat de godenheer het luchtruim in, om uit de hoogte alles in oogenschouw te kunnen nemen, terwijl *Narada* zich naar *Ngastina* begeeft.

In afwachting van de groote gebeurtenis heeft zich in de kraton te *Ngastina* een luisterrijk gezelschap verzameld. Behalve *Gendari's* echtgenoot, diens ouders en broers, haar schoonzusters *Koentien Madrim*, de eerwaarde resi *Bisma* en *Narada*, de godengezant, is daar ook aangekomen Bagawan *Bisma* van de kluisenarij *Danaradja*, eigenlijk prins van *Ngawoe-awoe Langit*, die vrijwillig zijns vaders hof heeft verlaten, omdat hij dezen niet wenscht op te volgen in de vorstelijke waardigheid. Op het bericht van de aanstaande bevalling van *Gendari* heeft hij zich — als bloedverwant van *Ambiki* en *Ambini* (*Ambahini*) — naar *Ngastina* begeven.

Tijdens het gesprek over de op handen zijnde gebeurtenis merkt *Bisma* op, dat *Gendari* het leven zal schenken aan honderd kinderen, waaronder één meisje. Sang Hjang *Kanéka Poetra* bevestigt dit, erbij voegende, dat zij „*Korawa*” genoemd zullen worden en dat zij later de kinderen van *Dèwi Koentianali Branta* in den *Djaja-binangoen* krijg zullen bestrijden.

Bij de bevalling van *Dèwi Gendari* ontstaat uit het vruchtwater *Djaja Pitana*, in wien de ziel van den boozen *Dasamoeka* (1) zich heeft geïncarneerd. Uit het bloed worden de overige *Korawa's* gevormd. Nu ontbreekt er nog een, om het voorspelde honderdtal vol te maken. Het is een meisje, dat ontstaat uit de nageboorte en dat den naam ontvangt van *Doersilawati*. Nadat *Narada* de jonggeborenen aan den grootvader, vorst *Kresna Dipajana*, heeft opgedragen, gaat hij naar het godenverblijf terug. Ook *Bisma* en *Bisma* verlaten het hof, om zich weer naar hun kluisenarij te begeven, nadat zij, tot groote vreugde van *Kresna Dipajana*, beloofd hebben, zich in den *Djajabinangoen*-strijd te zullen offeren. (2)

Inmiddels zitten in de binnenvertrekken *Pandoe's* beide gemalinnen in bezorgdheid neer, nadenkende over de voorspelling van de onheilen, welke in de toekomst over haar geslacht zullen komen door den oorlog, waarin haar kinderen tegenover de *Korawa's* zullen staan. Zoo vindt haar *Pandoe*, die in gezelschap van vorst *Kresna Dipajana* de vorstinnen opzoekt. De laatstgenoemde zoekt haar te troosten met de mededeeling, dat de middelste der *Pandawa's* de stamvader zal worden van *Java's* vorstengeslacht.

Nu is het voortbestaan van het geslacht verzekerd: zoowel *Destarata* als *Pandoe* hebben een mannelijken nakomeling. Vermoeid van de beslommingen van het rijksbestuur en in de overtuiging, dat hij de indertijd vrijwillig op zich genomen taak heeft ten einde gebracht, besluit *Kresna Dipajana* de vorstelijke waardigheid neer te leggen. In een luisterrijke vergadering brengt de vorst alle vertegenwoordigers van zijn geslacht en de grootwaardigheidsbe-

(1) Zie *Ardjoena Sasra Bae-* en *Rama-cyclus*.

(2) Zie Lk. No. 136.

kleeders bijeen. Als de bijeenkomst voltallig is, staat hij van zijn zetel op en verklaart plechtig, de regeering over te dragen aan zijn zoon P a n d o e Déwa Nata, waarop hij afscheid neemt van de zijnen en zich als kluizenaar vestigt op den S a p t a A r g a (R e t a w o e). (*Lk. Soejoedana lahir*).

* *
*

K o e n t i's tweede zoon, B i m a, is niet zoo voorspoedig bij zijn intrede in de wereld als de oudste. Zijn jeugdig lichaam is geheel omsloten door een onverbreekbaar pantser („helm”, Javaansch: „Boengkoes), waarvan niemand bij machte is hem te bevrijden. Ten einde raad, legt men het ongelukkige wicht in den luthof neer, waar hij door geesten wordt verzorgd. (*Lk. Bima boengkoes*).

Intusschen is de geboorte van K o e n t i's derden zoon bij P a n d o e aanstaande, wat in de S o e r a l a j a wordt aangekondigd door een groote opschudding en veel rumoer. Om denzelfden tijd verkeert ook B a s o e d é w a's gemalin M a é r a in gezegende omstandigheden. Sang Hjang W i s n o e ontvangt van den godenheer de opdracht, om zijn ziel te doen overgaan in P a n d o e's derden zoon en zijn lichaam in het kind van M a é r a. (*)

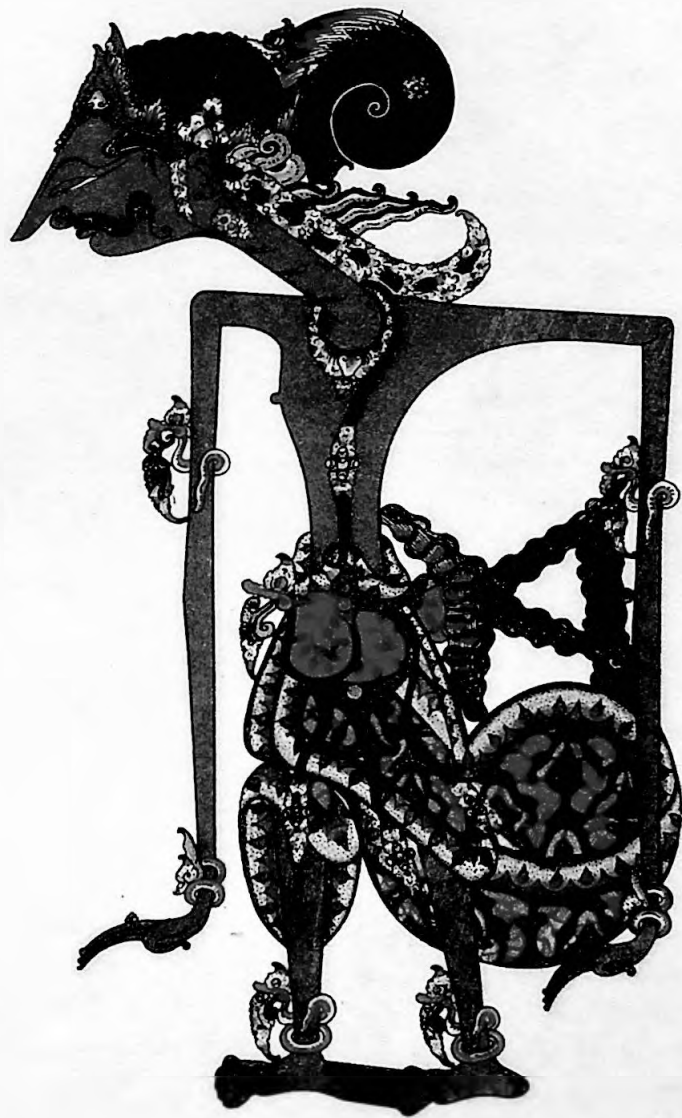
Terwijl P a n d o e zich met A b y a s a, A m b i k i en A m b a h i n i in de kraamkamer bevindt, verschijnt daar Sang Hjang N a r a d a met een schaar van widadari's. Een lichtschijnsel gaat het lichaam van Déwi K o e n t i binnen. Haar wordt een zoon geboren, wiens schoonheid stralender is dan de zon. Terwijl de jonge prins door N a r a d a wordt verzorgd, verschijnt Hjang E n d r a, die hem tot zoon aanneemt en hem de namen geeft van P a m a d i (P a m a d é), A r d j o e n a en E n d r a t a n a j a (= E n d r a's zoon). Nadat hij de wonderpijl K j a i B r a m a s t r a heeft ontvangen, verdwijnen de goden.

Al spoedig na zijn geboorte heeft A r d j o e n a gelegenheid zijn kracht te toonen. N g a s t i n a wordt aangevallen door den reuzenvorst A r d a w a l i k a van S r a w a n t i p o e r a. Op bevel van A b y a s a gaat W i d o e r a den vijand met P a m a d é tegemoet, onder geleide van patih G a n d a m a n a. A r d a w a l i k a sneuvelt door de hand van A r d j o e n a. Bij zijn dood brengt hij een groote opschudding teweeg en dreigt A r d j o e n a, dat hij zich later in den D j a j a B i n a n g o e n-krijg (B r a t a j o e d a) op hem zal wreken. (*Lk. Ardjoena lahir*).

Nog altijd is de ongelukkige B i m a niet van zijn helm verlost. P a n d o e zendt zijn broer W i d o e r a naar G a d j a h O j a, den rijkszetel van D e s t a r a t a, om prins K o e r o e p a t i (S o e j o e d a n a) op te dragen, den helm te breken. Verder draagt hij P a m a d é op, zijn grootvader Bagawan A b y a s a van den R e t a w o e te halen.

Op zijn tocht heeft P a m a d é een ontmoeting met een reus, die hem wil dooden, om zijn zwangere echtgenoot menschenvleesch, waarnaar deze gevraagd heeft, te kunnen voorzetten. In het daar op volgend gevecht wordt de reus door een pijlschot getroffen en verandert in Hjang

(*) Zie Lk. No. 18.

മുണ്ടൻ (മുണ്ടൻ) (മുണ്ടൻ)
DRETARASTRA.

Koemadja, den god der liefde, terwijl zijn vrouw op dezelfde wijze de gedaante van Dèwi Ratih krijgt. Voor te verdwijnen geven zij Pamadé verschillende aanwijzingen. Later zal hij nog menigmaal met dit godenpaar in aanraking komen.

Widoera heeft Radèn Koeroepati met de Korawa's te Ngastina gebracht. De prins is terstond bereid, om te trachten zijn jeugdigen neef van zijn omhulsel af te helpen. Het blijkt echter, dat de taak ook voor zijn krachten te zwaar is en, beschaamd over de mislukking van zijn pogingen, gaat hij zonder afscheid te nemen naar Gadjah Oja terug.

Ardjoena komt nog eens in den hof naar zijn broer kijken en barst in weeklagen uit bij het zien van de wanhopige pogingen, die deze doet, om zich te bevrijden. Ook Pandoe treurt over zijn ongelukkig kind. Zijn klachten veroorzaken een hevige opschudding in de natuur, waardoor Sang Hjang Goeroe opmerkzaam wordt gemaakt op den treurigen toestand, waarin zich de vorstzoon bevindt. Hij geeft Nara da bevel, den olifant Sèna naar Ngastina te brengen, om Bima's helm te breken, wat deze met zijn slag tanden ten uitvoer brengt, waarop hij als de wind verdwijnt. Nara da neemt den van zijn omhulsel bevrijden zuigeling op de schoot en geeft hem, op last van Sang Hjang Pada Wina ng, den naam van Bratasèna. Op verzoek van den verheugden Pandoe brengt Widoera den jonggeborene naar diens oom Destarata te Ngastina.

Nara da verwijdert zich, den helm meenemende. Hij werpt deze de lucht in, waarop het omhulsel terecht komt te Banakeling voor de voeten van den eerwaarden Sempani. Deze is juist in een minder aangenaam gesprek met zijn echtgenoot gewikkeld. Daar zij vurig verlangt een kind te bezitten en haar dit in de echtvereeniging met Sempani maar niet geboren wordt, wil zij zich van dezen scheiden. Als Sempani het voorwerp, dat voor hem is neergevallen, bekijkt, herkent hij het als het omhulsel van een kind. Fluks spreekt hij er een machtspreuk over uit en er ontstaat uit den helm een kind. Groote vreugde bij Sempani en zijn echtgenoot, daar nu het verlangen naar een zuigeling is vervuld. De resi baadt het kind in tooverkrachtig water, zoodat het spoedig volwassen wordt en geeft het den naam van Djajadra. Op zijn last begeeft de jongeling zich naar Ngastina, om aan den vorst van dat rijk zijn diensten aan te bieden. Zijn weg voert hem langs Gadjah Oja.

Intusschen is te Ngastina het volgende voorgevallen. De jeugdige Bratasèna is voorgesteld aan zijn oom Destarata, die juist met zijn zoon Koeroepati in een gesprek was gewikkeld over diens vruchteloze pogingen, om den helm te breken. Als Widoera zich met het kind verwijderd heeft, gaat Koeroepati in gezelschap van Sakoeni — beschaamd over het feit, dat aan een olifant is gelukt, wat hij niet kon volvoeren en wellicht gedreven door een voorgevoel, dat deze op zoo wondere wijze ter wereld gekomen zuigeling wel eens een geducht tegenstander zou kunnen worden — hem na en verzoekt, Bratasèna te mogen meenemen naar Gadjah Oja om hem den ganschen omvang van het rijksgebied te toonen. Het verzoek wordt toegestaan en Koeroepati voert, begeleid door den patih, het kind mee.

Te Gadjah Oja treft het gezelschap Djajadrata aan, die mededeelt, zijn diensten aan den vorst van Ngastina te willen gaan aanbieden. Koeroepati staat dit toe, doch stelt den eisch, dat hij zich den doortocht zal verdienen door Brataséna te dooden. Wel aarzelt Djajadrata, maar als ook Sakoeni bij hem aandringt op het voldoen aan dezen eisch, geeft hij toe en vangt den strijd aan. De beide strijders blijken tegen elkaar opgewassen te zijn. Beducht voor de gevolgen, scheidt Koeroepati hen en verzoekt Brataséna, om toch maar weer naar Ngastina terug te keeren. Deze is daartoe gaarne bereid. Djajadrata vindt het na het voorgevallene veiliger, om van zijn verderen tocht naar Ngastina af te zien en hij voegt zich bij Koeroepati en Sakoeni, met wie hij zich naar Gadjah Oja begeeft. (*Lk. Bima Boengkoes*).

B. Jama-Widoera.

Het huwelijk van Abyasa's derden zoon, Jama-Widoera, komt als volgt tot stand.

Vorst Dipa Tjandra van Pangombakan ontvangt voor zijn dochter Dèwi Patmarini een huwelijksaanzoek van vorst Déwasrani te Toenggoel Malaja. Hij is niet genegen, aan dit verzoek te voldoen, durft echter ook niet botweg weigeren en zoekt nu uitstel te verkrijgen, door den heerscher van Toenggoel Malaja te laten verzoeken, zelf te komen. Tegelijk tracht hij zich de hulp te verzekeren van hem bevriende vorsten.

Kresna Dipajana van Ngastina draagt Jama Widoera op, den vorst van Pangombakan hulp te verleen. Deze verslaat het reuzenleger en huwt prinses Patmarini. Déwasrani laat het er echter niet bij: hij roept de hulp in van Sang Hjang Pramoni. De godheid helpt hem, om de begeerde vorstendochter uit het prinsesseverblijf te rooven. Abyasa gaat er met Jama-Widoera op uit, om de geroofde terug te brengen. Zij vinden haar, Jama-Widoera sluit zijn jonge echtgenoot in zijn ring en brengt haar zoo weer te Pangombakan, achtervolgd door den teleurgestelden vorst van Toenggoel Malaja. Uit de pijlen, die op den roover worden afgeschoten, ontstaat Bataridoerga, die hem door de lucht meevoert en zoo een einde maakt aan het gevecht. Spoedig daarop wordt Jama Widoera verheven tot kroonprins van Pangombakan. (*Lk. Jama Widoera krama*).

C. Basoedéwa.

Wij moeten hier een weinig in de geschiedenis terug gaan, om melding te maken van het huwelijk van Dèwi Koenti's broer Basoedéwa.

Deze prins van Mandoera was op een dag spoorloos verdwenen. Pandoe, die daarvan te Ngastina bericht ontving, begaf zich met Semar, Pétroek en Nalagarèng op

ພານ
ປັນດອ
PANDOE.

weg, om den vermiste te zoeken. Hij vond hem in de wildernis in godsdienstig gepeins verzonken, maar kon hem niet bewegen, weer naar het hof terug te gaan. Plotseling verscheen Bagawan Kawita van den Maéndra, die hulp kwam vragen tegen de wouddieren, welke, onder aanvoering van een olifant, zijn kluizenarij omsingelden. Nu ontwaakte Basoedéwa uit zijn gepeins. Hij snelde den kluizenaar te hulp en doodde de aanvallers. Uit de lijken ontstonden twee goden, die hem bevalen, te gaan deelnemen aan de sajabara welke voor Dèwi Maéra, dochter van vorst Dipatjandra te Widarba, zou worden gehouden. Basoedéwa begaf zich op weg, doch moest het afleggen tegen R. Dipasoedya, die als kampioen voor zijn zuster Maéra optrad. Nadat Pandoe hem door een toovermiddel weer op de been had geholpen, hervatte hij den strijd en was nu zoo gelukkig, zijn tegenstander te overwinnen, waarop hij zich met de aldus veroverde bruid naar Mandoera begaf. (*Lk. Basoedéwa rabi*).

Na verloop van tijd klom het getal van Basoedéwa's gemalinnen tot drie: Dèwi Maérah, Dèwi Maéra en Dèwi Badrahini. De eerstgenoemde was het slachtoffer van een snood bedrog, dat zeer onaangename gevolgen had.

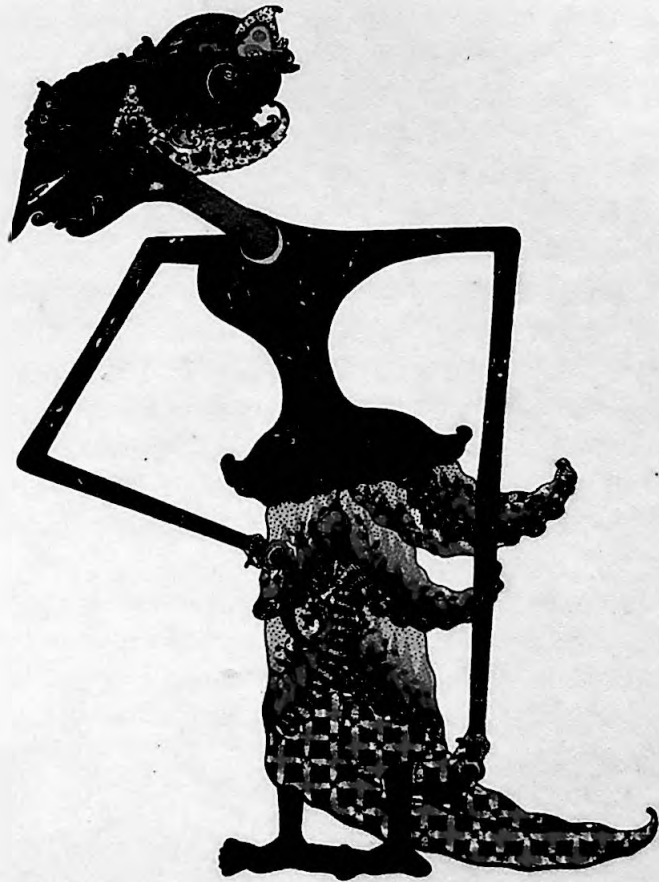
Op een keer, toen Basoedéwa zich met zijn gast, vorst Pandoe Déwanata, benevens Arja Praboe Bismaka en Oegraséna, naar het jachtpark in het woud Winang-sraja had begeven, besloot de reuzenvorst Gorawangsa van Goewabarong zich van Dèwi Maérah meester te maken. Hij deelt dit besluit aan zijn patih Soerati mantra mee en begeeft zich op weg naar Mandoera, waar hij de gedaante van Basoedéwa aanneemt en zich met Dèwi Maérah afzondert. Nu wil het geval, dat de vorst juist Arja Praboe naar het paleis heeft gezonden, om zijn gemalinnen te halen en naar het jachtpark te brengen. Arja Praboe hoort bij zijn komst in de kraton, dat Basoedéwa zich daar reeds bevindt en zich met Maérah heeft terug getrokken. Ontstemd over het vreemde gedrag van zijn broer, roept hij dezen naar buiten. In het nu volgend gevecht wordt de pseudo-Basoedéwa doodelijk getroffen en neemt zijn reuzengedaante weer aan, waardoor alles uitkomt. Zoodra Basoedéwa hoort wat er is voorgevallen, geeft bij Arja Praboe bevel de schuldige naar het bosch te brengen en haar daar te dooden. Daar Maérah zwanger is, voert Arja Praboe deze opdracht niet uit en laat haar in het bosch achter.

Maérah wordt gevonden door Bagawan Anggawangsa, die haar meeneemt naar zijn kluizenarij Wisarengga, waar haar een zoon, Djaka Maroeta, wordt geboren. Deze begeeft zich naar Goewabarong, waar 's vorsten broer, A. Pantjatjana, hem de regeering overdraagt. Daarna gaat hij naar Mandoera, waar Basoedéwa den jongeling, wiens gedaante zijn afstamming van een reus verraadde, na eenige aarzeling als zijn zoon erkent (*Lk. Kangsa lahir of Basoedéwa grogol*).

In den tijd, toen Bima nog in zijn omhulsel lag opgesloten, ontving Pandoe een uitnodiging, om over te komen naar Mandoera, waar Basoedéwa — die intusschen zijn vader was opgevolgd — de geboorte van zijn eerste kind verwachtte. In allerijl spoedt hij zich naar zijn

Nederdaling van Hjang Wisnoe en Hjang Bosoeki om zich te inuarnieren in de prinsen van Madoera.
(Lakon: Lahiripoca Kakrasana Narajana).

ក្បួនលើអញ្ចាតិ (អញ្ចាតិ)
ៀ ៀ ៀ ៀ
KOENTI.

zwager, die vol spanning de bevalling van zijn gemalin tegemoet ziet. En wel is er reden voor, om in de komende gebeurtenis iets bijzonders te zien! Met bijzondere zorg is zij in het godenverblijf voorbereid: Er zullen twee knaapjes geboren worden, verschillend van voorkomen. De oudste, Sêta (= wit) zal een incarnatie zijn van den naga Basoeki, de jongste, Kresna (= zwart) van god Wisnoe. De god brengt in hem zijn lichaam over, terwijl zijn ziel zich heeft geïncarneerd in Pandoe's derden zoon, Ardjoena. En Wisnoe's gemalin Sri zal naar lichaam en ziel niet gescheiden zijn van haar echtgenoot: Haar ziel wordt over gebracht naar Mandoera, waar het kind — dat tot echtgenoot voor Ardjoena is bestemd — Soembadra zal heeten, terwijl haar stoffelijk omhulsel zal worden gegeven aan Djembawati, bijgenaamd Nawangsasi, van Gada Madana, de latere gemalin van Kresna. (*Lk. Ardjoena lahir, Lahiripoen Kakrasana Narajana en Kangsa lahir*).

Als allen bij vorst Basoedéwa zijn verzameld, komt een hofjuffer, Njai Sagopi, meedeelen, dat de bevalling aanstaande is. De beide kinderen worden geboren en ontvangen van de goden de namen Kakrasana en Narajana. Op een wenk van Narada tracht Basoedéwa de navelstreng af te bijten, wat hem niet gelukt. Vorst Pandoe slaagt hierin. De kinderen worden nu gebaad in „groeikracht-gevend water” en zijn dus spoedig groot.

Voor zijn vertrek deelt Narada nog mee, dat het rijk zal worden aangevallen door een vijand van Ngawangga en dat tegen hem de pasgeboren kinderen in het veld moeten worden gebracht.

Vorst Karna Roedragasa van Ngawangga bereidt met zijn zoon Kala Karna en zijn jongeren broer Soerati Mantra den aanval op Mandoera voor. De laatstgenoemde deelt mee, dat Dèwi Maérah (Amirah), vorstin van Mandoera, die omgang heeft gehad met Gorawangsa, een zoon, Prakangsa, heeft gekregen, die later den vorst van Mandoera zal kunnen opvolgen. 's Vorsten oudste zoon, Wisamarta, zal tot heerscher van Noesa Kambangan worden aangesteld en Prakangsa hulp verleen.

Het leger van Ngawangga trekt nu tegen Mandoera op, maar wordt geheel vernietigd. (*Lk. Lahiripoen Kakrasana Narajana*).

Vorst Basoedéwa is niet gerust omtrent de plannen van Kangsa ten opzichte van de jong-geborenen. Hij acht het daarom veiliger de beide knapen met hun zuster Rara Ireng (Soembadra) niet aan het hof op te voeren en vertrouwt het drietal toe aan Kjai Antagopa en diens vrouw, Njai Sagopi te Widara Kandang.

Nu stelt Djaka Maroeta (Kangsa), — die zich in de Kadipatèn, het kroonprinselijk verblijf, heeft gevestigd — op een dag den vorst voor een grooten worstelstrijd te houden. Voor de Kadipatèn zal daarin optreden de reus Soerati Mantra, die in dienst van Kangsa is overgegaan. Basoedéwa kan niet weigeren en zendt Oegraséna uit, om voor hem een geschikten kampioen te zoeken. Bevreesd, dat zijn kinderen wellicht hun schuilplaats zullen verlaten, om den strijd bij te wonen, draagt hij Arja Praboe op, zich naar Widara Kandang te

begeven, om Kjai Antagopa te gelasten de prinsen goed verborgen te houden. De gezant komt echter te laat met zijn waarschuwing: de stier met de stalen hoeven (Kakarsana of Djaldara) en het blauwzwarte dwerghert (Narajana) hebben zich reeds verwijderd.

Na het vertrek van Arja Praboe verschijnen te Widara Kandang eenige reuzen, door Kangsa gezonden, om de schoone maagd, die volgens het loopend gerucht hier verborgen wordt gehouden, te ontvoeren. Op Antagopa's weigering om de gezochte af te staan volgt een verwoed gevecht en van de hierdoor ontstane verwarring maakt Njai Sagopi gebruik, om met Rara Ireng te vluchten. Zoodra de reuzen bemerken, dat hun buit hun zal ontgaan, zetten zij de vluchtelingen na. Deze ontmoeten in het woud R. Parta (*), die haar verdediging op zich neemt. Tijdens den strijd met de reuzen verkeeren de vrouwen in de meening, dat Parta het onderspit zal delven en zoeken nu een goed heenkomen. Het gelukt den ridder echter de reuzen te dooden. Als hij bemerkt, dat Njai Sagopi met haar beschermeling is verdwenen, begeeft hij zich op weg, om haar te zoeken.

Intusschen bevindt R. Narajana zich in de kluizenarij Ardilaman, waar hij onderricht ontvangt van Bagawan Padmanaba, die hem de bloem „Djakoesoema” en het wapen „Tjakra” ten geschenke geeft. Nadat hij zijn onderwijs heeft voleindigd, verzoekt de kluizenaar zijn leerling, hem te dooden. Dit gebeurt. Het lijk wordt verbrand en Padmanaba incarneert zich in Narajana, die daarop zich op weg begeeft naar huis.

Evenals zijn broer oefent ook R. Kakarsana ascese en wel te Argasonja. Hier verschijnt hem god Brama, van wien hij het machtige wapen Nanggala ontvangt en die hem gelast, naar Mandoera te gaan. Onderweg ontmoet hij Narajana en later ook Rara Ireng en Parta. Men spreekt af, den op handen zijnden worstelstrijd te gaan bijwonen.

Te Mandoera is alles voor den strijd gereed. Oegrasena is zoo gelukkig geweest, een geduchten kampioen voor den vorst te vinden: R. A. Bratasena, den tweede der Pandawa's. Hevig is het gevecht: de strijders blijken tegen elkaar te zijn opgewassen. Daar bemerkt Soerati Mantra onder de toeschouwers R. Kakarsana, dien hij reeds lang tevergeefs heeft gezocht. Hij laat zijn tegenpartij in den steek en werpt zich woedend op den jongeling, die hem echter spoedig met zijn Nanggala heeft neergeveld. Kangsa, die zijn kampioen te hulp snelt, ondergaat hetzelfde lot: getroffen door de Nanggala en door Narajana's machtige Tjakra, valt hij levenloos ter aarde.

Zoo is Mandoera van den woesten indringer verlost en kunnen de prinsen en Rara Ireng verder vrij aan het hof verkeeren (*Lk. Kangsa aben-aben*).

••

De reuzenvorst van Goewamiring, Sasradewa, heeft zich in het hoofd gehaald om de widadari Dewi Roemhini uit de Soeralaja ten huwelijk te vragen. Zoo als hij wel

(*) Zooals men ziet, wordt in deze geschiedenis aangenomen, dat de Pandawa's reeds volwassen zijn.

លោកលោកទេវតា (អតីតក្សត្រ ទាហានលោក ២ អ្នកស្រុកស្រាវ ឈ្មោះស្រាវស្រាវ)

KARNA.

had kunnen denken, wordt het aanzoek afgewezen en zijn gezant *Kala Saromba* wordt smadelijk weggejaagd. De reuzenvorst geeft het niet op en brengt met een talrijk leger de goden in het nauw. Ten einde raad, geeft *Sang Hjang Girinata* last, om *Arja Praboe* te hulp te roepen. Als het hem gelukt, de reuzen te verdrijven, zal hij *Déwi Roembini* als loon ontvangen.

Nu is *Arjapraboe* spoorloos uit *Mandoera* verdwenen, en zijn broer *Basoedéwa* — die zijn vader *Koentibodja* in de regeering is opgevolgd — geeft last, hem te zoeken. Voor de goden is dit verdwijnen echter geen bezwaar. *Sang Hjang Narada* heeft hem fluks gevonden en brengt de opdracht van den godenheer over. *Arjapraboe* is dadelijk bereid, den strijd te aanvaarden. *Sasradéwa* slingert den kampioen van de goden een eind weg en deze blijft voor dood liggen. Ook hier is *Pandoe Déwa Nata* bij de hand, om hulp te bieden. Hij vindt den gekwetste en geeft hem — nadat *Narada* hem weer heeft genezen — de noodige aanwijzingen om in den strijd overwinnaar te blijven. Met verbazing ziet *Sasradéwa* den verslagen vijand weer gezond en wel terugkomen. Nieuw gevecht. De reuzen worden verdelgd, *Arjapraboe* ontvangt het loon voor zijn hulp en keert met *Déwi Roembini* naar *Mandoera* terug, uitgeleide gedaan door de goden van den *Soeralaja*. (*Lk. Arjapraboe rabi*).

* *
*

Vorst *Basoedéwa* van *Mandoera* zendt boden uit, om zijn broer *Oegraséna* te zoeken. Deze heeft het rijk verlaten, omdat hij niet wilde huwen, toen de vorst daarop aandrong.

Weer heeft een reuzenvorst zijn zinnen gezet op een widadari: *Garbaroeti* van *Parang Goebardja* wil *dyah Wresini* ten huwelijk vragen. Ook zijn aanzoek wordt afgewezen en met een vervaarlijk leger brengt hij de goden in het nauw. Er wordt zelfs bij den ingang van *Endra's* verblijf al een draagstoel gereed gehouden, om de begeerde widadari te ontvoeren. In dezen nood zoeken de goden hulp bij *Oegraséna*. Pas heeft *Pandoe Déwa Nata* den vermiste, die in het woud ligt te slapen, gevonden, voorgelicht door een verblindend schijnsel, of *Narada* verschijnt met zijn opdracht en biedt den overwinnaar van de vijandelijke reuzen de widadari *Wresini* als prijs aan.

Het gaat *Oegraséna* in den aanvang niet beter dan zijn broer: hij wordt een eind weggeslingerd en valt bewusteloos neer. *Pandoe* snelt hem ter hulp, geeft hem zijn machtig gouden oorsieraad en fluistert hem in, wat hij te doen heeft. Nu is de overwinning gemakkelijk en het duurt niet lang, of de reuzen zijn of gesneuveld of op de vlucht gedreven. Begeleid door *Pandoe* voert de overwinnaar zijn bruid naar *Mandoera*. (*Lk. Oegraséna rabi*).

D. Soetjitra.

Ten slotte moet hier nog worden vermeld het verhaal van het huwelijk van *Bambang Soetjitra*, wiens dochter *Droepadi* later zulk een groote rol zal spelen in het leven van *Pandoe's* zonen.

Vorst Gandabajoe te Pantjalaredja schrijft een sajabara uit ten behoeve van zijn dochter Dèwi Gandawati. Zijn zoon Gandamana zal voor de prinses als kampioen optreden.

Pandoe Déwa Nata verneemt het bericht van de voorgenomen sajabara, als hij zich in zijn jachtpark bevindt. Hij bemerkt daar, hoe een zijner volgelingen, R. Soetjitra, een bantèng bemachtigt en hij meent in hem een geschikten tegenstander van Gandamana te zien. De jongeling wordt naar Pantjalaredja gezonden.

R. Gandamana heeft reeds een der huwelijksandidaten voor zijn zuster, een reuzenvorst, overwonnen. Nu meldt ook Soetjitra zich aan. Aanvankelijk weigert Gandamana met hem in het strijdperk te treden, maar als Soetjitra blijft aandringen, geeft hij toe. Na een gevecht dat lang onbeslist blijft, wordt Soetjitra door een pijl getroffen en de lucht in geslingerd. Semaren de zijnen, die het gevecht hebben bijgewoond, brengen het bericht van de nederlaag aan Pandoe over. Deze gaat zijn beschermeling zoeken en vindt hem, in godsdienstige overpeinzing verzonken, in het woud. Pandoe geeft hem zijn oorsieraad en raadt hem aan, opieuw den strijd te wagen. Lang duurt het gevecht, tot Soetjitra gebruik maakt van een oogenblik, waarin zijn tegenstander niet oplet en hem ter aarde werpt. Gandamana verklaart zich overwonnen en wordt door Soetjitra van zijn wonden genezen.

Op den 35sten dag na het huwelijk met Gandawati wordt Soetjitra tot kroonprins verheven onder den naam van Droepada (*Lk. Bambang Soetjitra*).

E. Pandoe's einde.

Pandoe's levenseinde is gekomen. Hij heeft zich den toorn der goden op den hals gehaald, door bij den bouw van den kraton te Ngastina het model van Endra's paleis te volgen en den lusthof in te richten als de hemelsche Smarajakra. De goden houden raad omtrent de straf, die den eertijds door hen zoo geliefden held moet worden opgelegd. Groot is het misdrijf en in overeenstemming daarmee zal ook de straf niet licht zijn. Hij wordt veroordeeld, om in levenden lijve in den helleketel te worden geworpen. Sang Hjang Jama, de doodsgod, wordt naar de aarde gezonden, om het vonnis ten uitvoer te brengen.

Vooraf heeft Pandoe nog een vreemd avontuur. Op den Kila-sa-berg bevindt zich resi Soehatra, een zoon van Batara Jama, die de aandacht van de goden op Pandoe's vrijpostigheid heeft gevestigd. Deze Soehatra heeft het oog geslagen op Rara Ragoë, een dochter van Empoe Dwara. Daar hij een reuzengedaante heeft, wil het meisje niets van hem weten. Soehatra zoekt nu door list de maagd in zijn macht te krijgen. Hij verandert haar in een gouden dwerghert en zichzelf in een dwerghert met paalen oogen en voert zijn geliefde in die gedaante het woud in. Als Empoe Dwara te Droekila zijn dochter mist, gaat hij met zijn dorpsgenooten op weg om haar te zoeken, zonder echter daarin te slagen.

Nu heeft P a n d o e in het woud een groot jachtpark laten inrichten en daarin alle woud-dieren doen binnen drijven. Ook de beide dwerggherten zijn hieronder. Als zij het einde van hun samenzijn zoo nabij zien, verwijten zij jammerend den vorst zijn hardvochtigheid, om onschuldige dieren te dooden. Ongeduldig geworden door dit gejammer, grijpt P a n d o e zijn boog en schiet het paar neer. Het gouden kerf neemt weer de mensch-gedaante aan en wordt door een der jagers herkend als R a r a R a g o e. De vorst geeft terstond last het lijk aan den vader te brengen en neemt de kosten voor de lijkverbranding op zich.

Sang Hjang J a m a verschijnt te Ngastina in de vorstelijke woning. P a n d o e D é w a N a t a is ongeneeslijk ziek. Als nu de doodsgod het vonnis van de goden wil ten uitvoer brengen, blijft A b y a s a voortdurend in zijn tegenwoordigheid, zoodat hij den vorst niet kan meevoeren. J a m a neemt nu eerst de ziel van D è w i M a d r i m en als de vorst, dit ziende, het bewustzijn verliest, voert J a m a ook hem gemakkelijk mee. Onverwijld gaat resi A b y a s a hem na en smeekt Batara E n d r a den vorst niet in den helleketel te doen werpen, daar diens zoons, de P a n d a w a's, bereid zijn om door een strenge boete hun vader van de straf te bevrijden. De hemelheer geeft aan deze bede gevolg. Wel is een terugkeer in het leven uitgesloten, maar het vonnis wordt veranderd in een opneming van P a n d o e en M a d r i m in de sawarga, waar zij eeuwige gelukzaligheid genieten.

Te N g a s t i n a teruggekeerd, verzoekt A b y a s a' B i s m a, zijn oudsten zoon D e s t a r a t a aan te stellen tot vervanger van P a n d o e onder den naam D r e t a n a g a r a. De door P a n d o e nagelaten poesaka, als K a l i m a O e s a d a, de T a l a-olie enz. moeten worden bewaard voor hem, die later de wereld aan zich zal onderwerpen.

Nadat de zaken te N g a s t i n a aldus geregeld zijn, keert A b y a s a naar den S a p t a r g a terug, vergezeld door D è w i K o e n t i en haar vijf zoons, benevens de oudste rijksambtenaren. (*Lk. Pandoe papa*).

In de lakon betreffende P a n d o e's dood is de volgende vertelling gevlochten.

Op den berg M è s t r i leefde de kluizenaar M è t r é j a, die van de goden de toezegging kreeg, dat hij drie wenschen mocht doen, welke vervuld zouden worden. Hij mag dit echter aan niemand mededeelen. Als hij nu zijn vrouw, endang B a s o e s i, aanziet, wordt hij door medelijden getroffen bij de gedachte aan de armoede, waarin zij moet leven en hij spreekt haar moed in door te zeggen, dat hij hulp van de goden heeft gekregen, waardoor aan hun ellende een einde zal komen. Nieuwsgierig geworden, dringt de vrouw er op aan, dat hij haar zijn geheim zal openbaren en zij weet het zoover te brengen, dat hij ten slotte toegeeft. De oude vrouw is in de wolken, als zij hoort, dat zij nu kan krijgen, wat zij hebben wil, en terstond spreekt zij den wensch uit, om haar jeugd terug te ontvangen. Hoewel haar echtgenoot zich andere wenschen had voorgesteld, kan hij niet weigeren en endang B a s o e s i wordt jong en

schoon als een widadari. Spoedig wordt dit in den omtrek bekend en oud en jong komt toelopen, om het wonder te zien. Ieder geeft daarover zijn opmerkingen ten beste. Dit wordt ten laatste de vrouw zoo lastig, dat zij verzoekt, om toch maar erg leelijk te mogen worden. Dit is niet moeilijk: een tweede wensch neemt haar schoonheid weg, maar geeft haar tevens de gedaante van een hond. Nog drukker is nu het bezoek van de nieuwsgierigen, waaraan eerst een einde wordt gemaakt, als een derde wensch haar heur vroeger voorkomen heeft terug gegeven. Gelukkig ontvangt het paar nu de macht om goud te maken, zoodat zij voortaan voor gebrek bewaard zijn.

လျှော်မိဒါ
JOEDISTIRA.

III. Jeugd van Pandawa's en Korawa's.

De beschrijving van de lotgevallen van de Pandawa's en de Korawa's vormt de kern van de lakon-verzameling. Tientallen verhalen zijn gewijd aan de nakomelingen van Pandoe en Destarata, en de bij alle gebeurtenissen in hun leven zoo nauw betrokken zoons van Basoedéwa.

En uit die rij van heldenfiguren treden in het bijzonder Pandoe's zonen naar voren. Zij zijn de hoofdpersonen in den wedkamp en aan den feestdisch, om hen zijn de verhalen van strijd en verovering gegroepeerd.

Joedistira is de deugdzaamste van de broeders, maar hij bezit een vroomheid, waarvan weinig kracht uitgaat, die zich niet uit in groote en grootsche daden, hoewel hij in dapperheid niet voor de anderen onderdoet. Milddadigheid, edelmoedigheid en zachtmoedigheid kenmerken zijn karakter. Hij gaat, meer dan zijn broeders, met overleg te werk, maar deinst er daarbij soms niet voor terug, zijn tegenstander door onware voorstellingen te misleiden (Vgl. Lk. Tjotjogan en Pedjahipoen Adipati Karna).

Bima is een ridder zonder vrees of blaam, van een rondborstige ruwheid, die niets en niemand ontziet, waar hij onrecht meent te ontdekken en die er niet tegen op ziet zijn meening tegen allen vol te houden, als hij iemand miskend acht. Eerlijk en dapper, vast van wil en van karakter, zijn eigen leven niet tellend, wanneer hij de verdediging van een persoon of een zaak op zich heeft genomen. Trouw en behulpzaam voor wie hem goed behandelt, onverbiddelijk tegenover zijn tegenstanders. Hij is „een ware wildeman, een halve boeta, wiens ontzettende lichaamskracht alleen voldoende is, om aan zijn broeders het overwicht boven de honderd Korawa's te verzekeren. Hij is als de rechterarm, ja niet zelden in letterlijken zin de drager van zijn geslacht. Bij hun gezamenlijke tochten neemt hij dikwijls den een in zijn haarspeld, den ander in zijn borstkuil, de twee jongsten ter wederzijde in de plooiën van zijn gordel en voert hen zoo overal onzichtbaar met zich. Die reuzenkracht is gepaard met een ontembare ruwheid van inborst en manieren, die er haar eer in schijnt te stellen, om alles te verachten, wat anderen ontzien. Hij drijft in de Bratajoeda meedoogenloos den spot met Joedistira's gewetensbezwaren en Ardjoena's teerhartigheid en ziet met weerzin zijn strijdlust belemmerd, als vijanden en vrienden zich weenend rondom hun stervenden leeraar verzamelen. In de lakons drukt zich dat karakter eigenaardig uit in het Ngo-ko, dat zijn bestendige en onvermengde taal uitmaakt, onverschillig tot wien zijn rede gericht zij. Om hem uit den slaap te wekken, is het niet genoeg, hem met een mes te steken of een steen op zijn enkels tot gruis te werpen: men moet een eind bamboe met de losgestooten vezelen tusschen het haar van zijn toon vastvoelen en daarmee een krachtigen loop nemen. Om zijn bruid te liefkoozen, zwaait hij haar door de lucht en kaatst ze omhoog, alsof het zijn knots ware. Die knots zelve (Lohita: de bloedige, of Lohita-moeka: bloedmuil) is de grootste schrik des vijands, maar weinig minder gevaarlijk zijn zijn nagels, die onder het worstelen van zelf in het lichaam van zijn

Pandita Doerna snijdt Palgenadi's vingers af.
(Lakon: Palgenadi).

ဝါကော့ဝါကော့
WERKODARA OF BIMA.

vijand dringen en het zijns ondanks verscheuren. Waar anderen te paard of op olifanten of wagens rijden, gaat hij altijd te voet. Slechts eenmaal in de Bratajoeda zien wij hem op een wagen stijgen; maar het is juist, wanneer alle anderen zijn afgestegen, om zich voor 's vijands geschut te dekken.

Ardjoena is een ridderlijk held en houdt in menig opzicht het midden tusschen zijn oudere broeders. In de lakons onderscheidt hij zich inzonderheid als de lieveling, meer nog dan de aanbieder, van de schoone sekse, wier gunsten hem niet zelden tegen wil en dank worden opgedrongen. Een geheele reeks van lakons doet even zoo vele onbekende zoons en dochters uit onbekende streken tot hem komen, waar hij slechts in het voorbijgaan getoefd en gemind heeft." (Cohen Stuart, Bratajoeda). Het spreekt van zelf, dat vele van die kinderen van elkanders bestaan niets afweten, wat nog al eens gelegenheid geeft, om een spannenden strijd en een verrassende ont-knooping in het verhaal aan te brengen. (Vgl. Lk. Irawan maling).

De beide zoons van Madrim, Nakoela en Sadèwa, spelen over het geheel een ondergeschikte rol. Veelal doen zij dienst als gezanten van hun oudere broeders.

* *

Tegenover de Pandawa's staan Destarata's zonen, die gewoonlijk worden aangeduid met den verzamelnaam Korawa of Sata Korawa (Sanskrit: çata kaurawa: de honderd Korawa's, echter als één eigennaam opgevat.). Het volle honderdtal wordt nooit ten tooneele gevoerd: men bepaalt zich gewoonlijk tot een vijftal, waarschijnlijk als tegenhangers van de vijf Pandawa's, nam. Doersasana, Kartamarma, Doermagati, Tjitraksa en Tjitraksi. De beide laatstgenoemden doen gewoonlijk — evenals de jongste twee Pandawa's — dienst als gezant of verschijnen eenvoudig in het gevolg van hun oudsten broer, die in de lakons meestal afzonderlijk wordt genoemd en dus niet valt onder den verzamelnaam.

Doerjoedana (Soejoedana; Djaja Pitana) is een incarnatie van Dasamoeka, den bestrijder van goden en menschen, bekend uit den Rama-cyclus (Lk. Soejoedana lahir). Zijn hebzucht en nijd treden meermalen aan den dag (Lk. Kresna Sekar), al handelt hij dikwijls meer als een werktuig van zijn patih Sakoeni of van zijn jongere broers dan op eigen initiatief (Lk. Ardjoena papa) en toont hij soms zelfs meegevoel met de Pandawa's in hun tegenspoed (Lk. Pandawa apoës). Hij is licht geneigd, het slechte te doen en bezit geen vaste eigen gedragslijn.

Doersasana, Kartamarma en Doermagati (doer = slecht) zijn de uitvoerders van de door de gezamenlijke broeders en Sakoeni beraamde aanslagen.

Tegenover Pandoe's zonen leggen de Korawa's het in verreweg de meeste gevallen af. Maken zij zich op om zich een bruid te veroveren, dan keeren zij onverrichter zake huiswaarts; trachten zij hun neven te onderwerpen of uit den weg te ruimen, dan slagen zij hierin niet of wel hebben hun listen en lagen door opwekking van de(n) gedoode(n) geen blijvende uitwerking. In menige lakon staat de zelfoverschatting van de Korawa's tegenover de zelfbewuste rustige kracht van de Pandawa's.

Als leermeester van Pandawa's en Korawa's wordt inzonderheid genoemd Doerna, die in het vervolg van de geschiedenis aan de zijde van de laatstgenoemden staat, maar toch een enkele maal zijn genegenheid voor de zoons van Pandoe niet kan verbergen. (Lk. Pandawa apoes). Hij staat in de lakons dikwijls een belachelijk figuur, doordat hij de voor zichzelf of voor een van de Korawa's begeerde bruid misloopt (Lk. Kresna sekar; Tjotjogan). Zijn karakter wordt beschreven als leugenachtig en zichzelf overschattend.

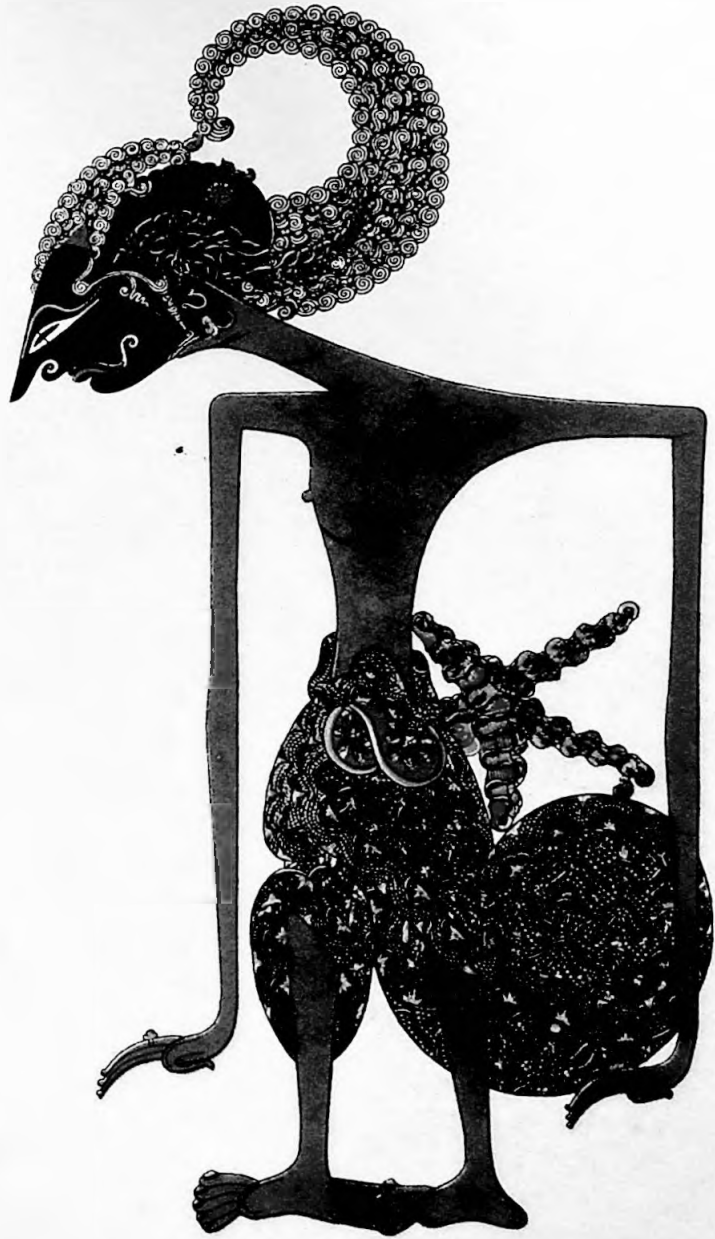
In de lakon's wordt omtrent de jeugd van de neven zoo goed als niets vermeld.

Een herinnering aan den leertijd bij Doerna is wellicht nog te vinden in de lakon Palgoenadi, hoewel enkele van de daarin beschreven toestanden wijzen op een lateren tijd. (Soejoedana is reeds gehuwd en heeft een dochter; Poentadéwa is vorst van Ngamarta). Het verhaal komt in het kort op het volgende neer.

Ardjoena heeft als leerling vertoefd bij Pandita Doerna te Sokalima, wiens onderwijls hij volgde met Palgoenadi, vorst van Paranggeloeng. Hij raakt verliefd op diens gemalin Dèwi Anggrahini, die echter niets van hem wil weten en haar echtgenoot alles mededeelt. Deze verwijt Ardjoena zijn gedrag en raakt met hem in een gevecht, waarin de laatstgenoemde het aflegt.

Ardjoena begeeft zich nu naar zijn leermeester Doerna, wien hij verzoekt, even kundig te mogen worden als Palgoenadi. Pas heeft de pandita hem dit toegezegd, of ook Palgoenadi vertoont zich, waarop Ardjoena zich verbergt. De nieuw aangekomene verhaalt, dat hij pas Ardjoena heeft overwonnen. Doerna vraagt hem naar zijn wonderkrachtige ring, waarop Palgoenadi, de hand uitstreckende, zegt, dat deze tusschen de huid en het been van de linker pink is gedrongen. De Pandita slaat hem dit lichaamsdeel af en Palgoenadi stort levenloos ter aarde. Dèwi Anggrahini werpt zich op het lijk van haar echtgenoot en doorsteekt zich met een kris. De lijken verdwijnen en er wordt een stem gehoord, die de vergelding in de Bratajoeda (Djajabingoen) voorspelt en wel door de hand van den aanvoerder van Pantjala-redja. De afgevallene pink wordt als zesde vinger aan Ardjoena's hand bevestigd. (Lk. Palgoenadi).

Ook van het verhaal betreffende den onderlingen naijver tusschen Korawa's en Pandawa's en de vergiftiging van Bima (Zie het Overzicht van het Mahâbhârata) zijn sporen aan te wijzen in enkele lakon's, waarin echter eveneens Soejoedana zich reeds als vorst te Ngastina bevindt en Ardjoena en Bima gehuwd zijn en kinderen hebben. Het zijn de lakon's Pandawa apoes (De Pandawa's in een valstrik gelokt) en Ardjoena papa (Ardjoena's dood). De laatste bevat slechts een nadere uitwerking van een episode uit de eerstgenoemde lakon, zoodat hier met een overzicht van „Pandawa apoes" kan worden volstaan. Opgemerkt wordt, dat hierin — behalve Bima — ook de overige Pandawa's vergiftigd worden: dat

ꦒꦫꦱꦶꦏꦶ
ARDJOENA.

Ardjoena in het water wordt geworpen en dat Bima door den slangenvorst weer levend wordt gemaakt. Karna is in dit verhaal tot tweemaal toe de tegenstander van Ardjoena.

Doerjoedana, de Korawa's, Pandita Doerna en Patih Sakoeni zijn overeengekomen, de Pandawa's tot een feestmaal uit te noodigen en daarbij hun tegenstanders door vergif om het leven te brengen. Aldus geschiedt. De Pandawa's komen, niets kwaads vermoedend, te Ngastina aan, tot groote vreugde van Sakoeni, den ontwerper van het booze plan, en de Korawa's. Pandita Doerna gevoelt diep medelijden met zijn vroegere leerlingen en ook Doerjoedana, die aanvankelijk met instemming het voorstel heeft vernomen, heeft een gevoel, als zou hij met hen sterven, nu hij zijn neven levenloos ziet ter aarde storten. Hij beveelt de lijken weg te brengen: dat van Bima naar de put Djala toenda, die geheel met aarde gevuld moet worden; het lijk van Ardjoena moet in den oceaan worden geworpen en dat van Joedistira, Nangkoela en Sadéwa zal in de grot Sigrangga worden gebracht.

Het in den oceaan drijvende lijk van Ardjoena wordt opgemerkt door Sang Hjang Baroena en zijn dochter Soejakti, die Ardjoena's gemalin was, toen deze den reuzenvorst Kala Roga van Goewa Dasar doodde. Om hem deze daad te vergelden, maakt Baroena hem weer levend en zegt hem, naar de grot Sigrangga te gaan. Daar vindt Ardjoena Soeparti, gemalin van Hjang Antaboga, den vorst van het onderaardsche rijk der slangen, in godsdienstige overpeinzing voor de lijken gezeten. Hij vertelt haar, wat er is voorgevallen en verzoekt haar, zijn broers weer levend te maken, waaraan zij gevolg geeft. Eindelijk komt hier ook Bima aan, die in het leven is terug geroepen door (zijn schoonvader) Hjang Antaboga.

Eenigszins afwijkend is de geschiedenis van Bima volgens de Lk. Bondan Peksa Djandoe. Daar is hij, als R. Djajalaga, in de put Djala toenda geworpen. Aan zijn broers, die allen nog in leven zijn, deelt Soejoedana mee, dat Djajalaga tot kroonprins zal worden verheven. Hij noodigt hen uit, diens verheffing te Ngastina te komen bijwonen. Als de vier Pandawa's daar zijn aangekomen, laat de vorst hen echter gevangen nemen en geeft hun allerlei minderwaardig werk te verrichten. Het is zijn voornemen, Joedistira te doden. Geen der Korawa's heeft echter den moed, deze daad ten uitvoer te brengen. Doerna gelast hen, den gevangene met de knots van Bima dood te slaan, doch niet een hunner is in staat het wapen op te lichten, hoewel de helft van het rijk beloofd wordt aan hem, die dit zal kunnen doen. Sakoeni gaat er, op uit, om iemand voor dit werk te zoeken.

Op zijn tocht komt hij aan de put Djala toenda, waarin hij een jong kind met een geweldig zware stem hoort spreken. Het is Bondan Peksa Djandoe, die zich daar bevindt met Batara Dawangnala. Het kind wordt over den rand van de put geworpen. Sakoeni vraagt, of de knaap den knots van Wrekodara kan oplichten. Op diens bevestigend antwoord neemt hij hem mee naar Ngastina, waar blijkt, dat het kind werkelijk de kracht heeft om den knots op te beuren. Als hij echter bij Joedistira wordt gebracht en bevel ont-

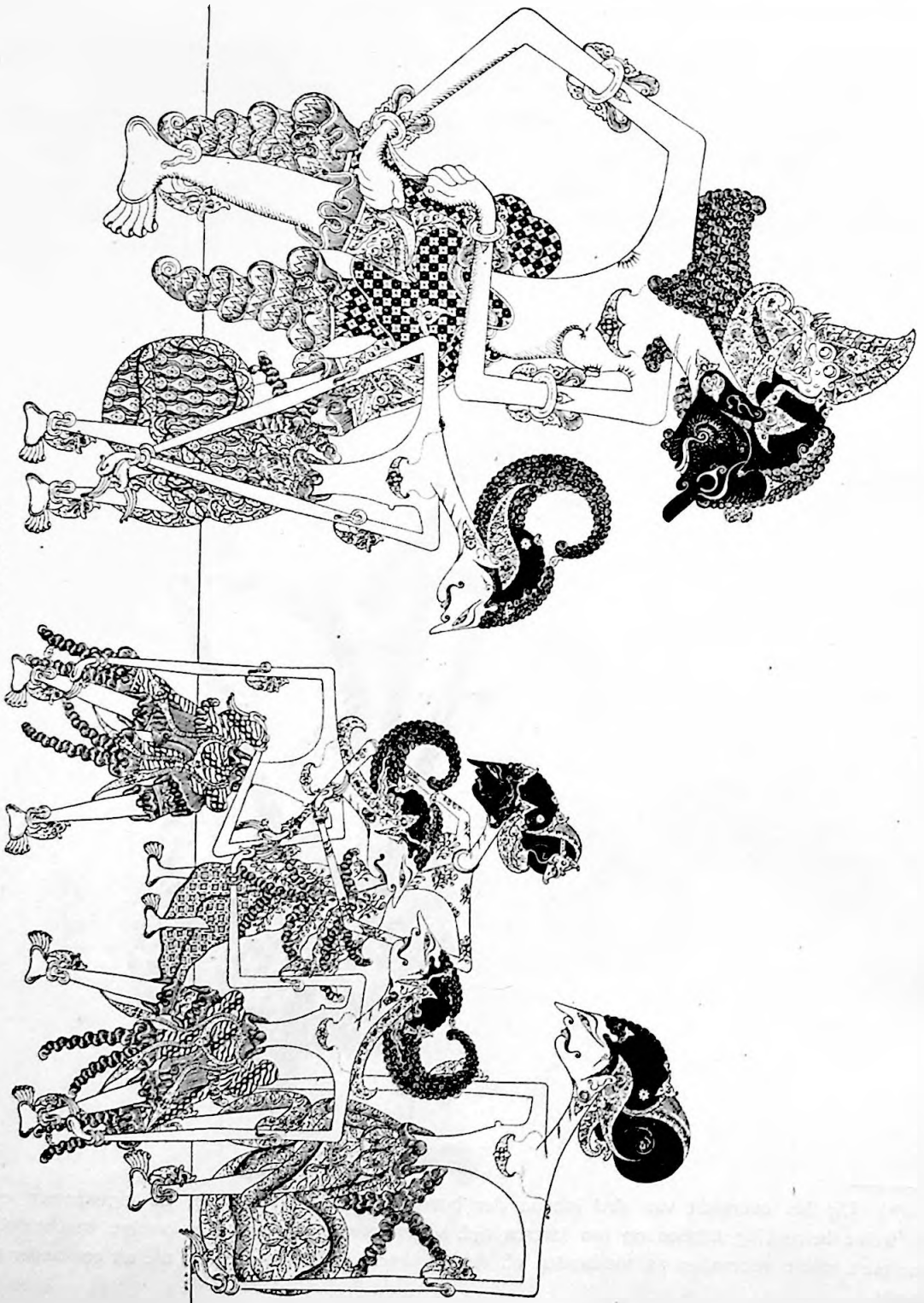
De Korawa's maken zich meester van Ardijoena.
(Lakon: Ardijoena papa).

vangt, om dezen te dooden, heft hij het wapen woedend op tegen de K o r a w a's, die verschrikt uiteen stuiven en op de vlucht slaan. (*Lk. Bondan Peksa Djandoe*).

Bagawan A b j a s a ontvangt tenslotte van de goeden bevel, om een eind te maken aan den strijd tusschen zijn kleinzoons, daar de tijd daarvoor nog niet is aangebroken. Later in de B r a t a j o e d a zal alles terecht komen. Wel verschijnen de K o r a w a's met hun bondgenoot K a r n a nog in de kluizenarij en ontwikkelt zich een gevecht, waarin K a r n a tegen A r d j o e n a optreedt, maar alle vijanden worden door een windpijl van den laatstgenoemde weggeslingerd. (*Lk. Pandawa apoes en Ardjoena papa*). (*)

(*) Uit het overzicht van den inhoud der boven bedoelde lakons zijn de eigennamen en gebeurtenissen, welke betrekking hebben op een lateren tijd, weggelaten. Bij een nauwkeurige beschouwing valt het op, dat men enkele voorvallen en toestanden uit de jeugd van de Pandawa's met die uit een ander tijdvak heeft verwisseld.

*Dewi Koentj met haar zoons.
(Lakon: Balle sagala-gala).*

ՆԱԿՕԵԼԱ (ՆԱԿՕԵԼԱ)
NAKOELA.

IV. De Pandawa's van het hof verwijderd.

De verhouding tusschen Pandawa's en Korawa's wordt ten slotte zoo gespannen en de laatstgenoemden zijn zoo beducht voor de toenemende macht en invloed van hun neven, dat Destarata's zonen op Sakoeni's raad besluiten, hun mededingers, die zich te Gadjah Oja bevinden, uit den weg te ruimen. Onder het voorwendsel hun de helft van het rijk te willen afstaan, zendt Soejoedana hun een uitnoodiging, om zich naar Ngastina te begeven, waar hun in een opzettelijk voor deze gelegenheid opgericht gebouw (pasanggrahan) plechtig de helft van het gebied zal worden overgedragen. Er is echter voor gezorgd, dat het niet tot deze overdracht zal komen: Onder leiding van Sakoeni is het gebouw van bamboe opgetrokken, de dakbalken zijn met brandbare stoffen gevuld en aan de vier hoeken zijn lonten aangebracht. Als de Pandawas in dit gebouw bijeen zullen zijn, wordt het aangestoken en zoo zullen de gehate mededingers zeker den dood in de vlammen vinden.

Joedistira en de zijnen nemen, zich van geen gevaar bewust, de uitnoodiging aan. Dèwi Koenti, die het mooie aanbod niet geheel vertrouwt, staat er op, met haar zoons mee te gaan. Ook Semar, Nalagarèng en Pétroek volgen hun meester.

Te Ngastina worden zij door Soejoedana en zijn broers ontvangen en men begeeft zich naar het nieuwe gebouw „Balé Sagala-gala". Soejoedana houdt zijn gast bezig met het schaakspel en stelt hem voor, zijn leven in te zetten tegen het rijk van Ngastina. De Korawa-vorst verliest herhaaldelijk. Patih Sakoeni draait ongemerkt het schaakbord om. Dèwi Koenti echter waakt en verwijt Sakoeni zijn bedrog, waarop deze beschaamd afdruipt. Intuschen schenken de Korawa's voortdurend de bekers van de gasten vol, zoodat deze langzamerhand onder den invloed van den drank geraken. Bima alleen drinkt niet. Als hij zich even verwijdert, ontmoet hij buiten het gebouw Narda, die hem den raad geeft, om, wanneer hij een vreemd dier mocht zien, dit te volgen, waar het ook heen gaat. Zoodra Bima weer binnen is gekomen en de Pandawa's bedwelmd zijn door het drankgebruik, acht Sakoeni het geschikte oogenblik tot het volvoeren van het verraderlijke plan aangebroken: hij geeft bevel, de lonten aan te steken en in een oogenblik staat het gebouw in lichter laaie. Met moeite wordt Soejoedana door de zijnen uit de brandende pasanggrahan gered.

Bratasèna houdt zijn moeder en zijn broers bij elkaar en ziet naar redding uit. Plotseeling bemerkt hij een witte garangan (e.s.v. vos) en volgt dien door een verborgen gang den grond in. Als het gebouw geheel is verbrand, wordt geen spoor van de Pandawa's gevonden en bestaat er dus alle reden om aan te nemen, dat zij in de vlammen zijn omgekomen. Soejoedana weent over hun dood.

In het onderaardsche slangenrijk Saptapratala heeft Sang Hjang Antaboga een onderhoud met zijn dochter Nagagini, die hem vertelt, dat zij gedroomd heeft te trouwen

met een wonderschoonen ridder, Brataséna geheeten. Antaboga belooft haar, dien held te gaan zoeken. Op zijn tocht ontmoet hij Déwi Koenti en haar zoons, die door een witten vos geleid worden. Deze verdwijnt en nu neemt Antaboga het gezelschap mee naar Saprapatala, waar Brataséna Nagagini tot echtgenoot neemt en haar liefkoost, door haar heen en weer te gooien, wat bijna oorzaak wordt van een strijd. Daar Déwi Koenti en haar zoons hier echter niet kunnen aarden, vertrekken zij na eenigen tijd door de put Djala to end a weer naar het oppervlak van de aarde.

Op dezen langen tocht krijgen de jeugdige Pintèn en Tangsèn honger en Pamadé en Brataséna worden uitgezonden, om in de naastbijzijnde dorpen voedsel te gaan beelden. Zij begeven zich in verschillende richtingen op weg.

In de désa Kabajakán gekomen, ziet Pamadé een vrouw, die zich naar de bron begeeft, om water te halen. Hij nadert haar, tikt haar op den schouder en wil haar aanspreken om voedsel te vragen. De vrouw echter schrikt en zet het op een loopen naar huis, waar zij er bij haar echtgenoot op aandringt, dat deze den man, die het gewaagd heeft haar aan te raken, zal doodden. De echtgenoot, Sagotra genaamd, belooft dien vreemden man op te zoeken, doch gelast haar, alvast eten te gaan klaar maken. Sagotra begeeft zich vervolgens op weg, ontmoet Pamadé en in plaats van dezen iets te verwijten verklaart hij zich zijn schuldenaar, daar zijn echtgenoot, die al den tijd van hun huwelijk nog geen toenadering tot haar man heeft getoond, door Pamadé's aanraking er toe is gebracht, hem om hulp te vragen en zelfs, in haar angst, te omhelzen. Het gevraagde voedsel wordt den Pandawa gaarne geschonken. Bovendien verklaart Sagotra zich bereid, om in de Bratajoeda Pamadé tot offer te dienen.

Intusschen heeft Brataséna een niet minder vreemd avontuur beleefd. Hij is op zijn tocht gekomen in het rijk Manailan, waar de menschenetende reuzenvorst Boedawa ka het bewind voert. Deze heeft reeds al zijn onderdanen verslonden en nu resten hem nog slechts de kluizenaar Idrapa en diens zoon Irawan. Juist is de laatstgenoemde bezig, al weenende, zijn vader, die door den vorst is opgeëischt, met een mengsel van kruiden in te wrijven, als Brataséna verschijnt. Zoodra deze heeft vernomen, wat er staat te gebeuren, neemt hij op zich, den kluizenaar te vervangen. Hij ontvangt op zijn verzoek een flinke hoeveelheid rijst en vleesch en wordt nu op zijn beurt ingewreven. Met Idrapa en diens zoon begeeft hij zich op weg. Voor vorst Boedawa ka gekomen, biedt hij zich als offer aan, maar nauwelijks heeft de menscheneter zijn tanden in het slachtoffer gezet, of Séna krabt hem met zijn vervaarlijke nagels den buik open. De reus sterft. Uit dankbaarheid belooft Bambang Irawan later zijn redder in de Bratajoeda te zullen dienen. (*) Nadat Brataséna nog een groote hoeveelheid voedsel heeft ontvangen, gaat hij naar de zijnen terug. De familieleden van den omgekomen vorst zweren wraak te zullen nemen op den Pandawa.

(*) Over verscheidene van, in den loop van het verhaal voorkomende, toespelingen op de Bratajoeda wordt in de desbetreffende lakon's (No. 136 t/m 143) niet gesproken. Wel vindt men deze vermeld in het gedicht „Bratajoeda”.

சாஹதேவா (சாஹதேவா)
SAHADÉWA.

In het woud komen Dèwi Koenti en haar zoons bijna van honger om. Eindelijk verschijnen Brataséna en Pamadé met rijst. Die van Pamadé riekt onaangenaam en wordt aan de panakawan's gegeven, de overigen eten de rijst van Brataséna. (*Lk. Balé Sagala-gala*).

In de Lk. Balé Sagala-gala, waaraan het bovenstaande is ontleend, volgt nu het verhaal van den dood der Pandawa's door het drinken uit een bron en het vertrek van Poenta en Brataséna naar Wirata. Hoewel dit eigenlijk thuis hoort in Hoofdstuk VII, "De twaalfjarige ballingschap" en Hoofdstuk VIII, "Het verblijf te Wirata" kan het, met het oog op het verband, hier niet gemist worden. (De sajembara van Droepadi, welke hier zou moeten volgen, plaatst de Javaansche overlevering tijdens het verblijf te Ngamarta).

Na afloop van den maaltijd, hun door Brataséna verschaft, gaan Dèwi Koenti en haar zoons aaneen bron drinken. Allen sterven, nadat zij het water hebben binnen gekregen. Semar wordt boos en schept de bron leeg. Op den bodem ontdekt hij een godheid, Batara Brahma. Hij grijpt dezen, in wien hij de oorzaak van het gebeurde ziet, en smakt hem met kracht tegen den grond, waarop Brahma belooft Dèwi Koenti en haar zoons weer in het leven te zullen terug roepen. Nadat dit is geschied, schenkt hij Pamadé het wapen Bramastra en zendt hij Dèwi Koenti met haar jongste drie zoons naar den Retawoe. Poentadéwa en Brataséna moeten onder de namen Widjakangka en Abilawa den vorst van Wirata hun diensten gaan aanbieden. (Volgens de lakon „Djagal Abilawa" gaan Pintèn en Tangsèn eveneens naar Wirata en later ook Pamadé).

Poentadéwa komt te Wirata en meldt zich bij vorst Matswapati en zijn zoons, de prinsen Séta, Oentara en Wratsangka. Hij wordt aangesteld tot marktmeester. Brataséna (Abilawa) treedt in dienst bij den slachter Walekas. (*Lk. Balé Sagala-gala*).

Terloops wordt hier nog melding gemaakt van het huwelijk van de prinsen van Wirata, zoons van vorst Matswapati (die in zijn jeugd Doergandana heet), den broeder van Doergandini, gehuwd met Rekatawati, dochter van Palasara (zie hoofdstuk I).

R. Séta heeft — om een gedwongen huwelijk te ontgaan — het hof verlaten. Zijn vader verzoekt vorst Abjasa van Ngastina den jongeling te zoeken en terug te brengen. Deze bemerkt op zijn tocht door het woud een lichtschijsel, gaat er op af en vindt den vermisten prins, dien hij naar Pantjalaretna (gewoonlijk: Tjampala of Tjampalaredja) zendt, om deel te nemen aan de bruidwerving, welke daar zal worden gehouden.

In het laatstgenoemde rijk heerscht vorst Kanékapoetra, die bij zijn gemalin Dyah Wijadi een zoon Malangdéwa en een dochter Déwi Kanékawati heeft. De prins

treedt als kampioen voor zijn zuster op, doch moet het afleggen tegen R. Sêta, die nu met Kanékawati in den echt wordt verbonden en haar naar Wirata brengt.

Nadat het bruidspaar is vertrokken, verschijnen Batara Brama en Batara Bajoe, die Kanéka een pantser brengen, dat hij op bevel van Sang Hjang Goeroe moet aantrekken. Zoodra hij hiermee bekleed is, ontpopt hij zich als Narda, de bode der goden. Met de goden gaat hij naar de Soeralaja. (*Lk. R. Sêta krama*).

Op een dag is ook R. Oentara verdwenen. Op bevel van zijn vader begeeft zijn broer, Wratsangka, zich op weg naar Ngastina, om de beproefde hulp van vorst Abjasa bij het opsporen van den vermiste te vragen.

Ook van een andere zijde wordt Abjasa's hulp ingeroepen: Déwi Tirtawati van Tasikretna is in den nacht heimelijk ontvoerd en haar vader, vorst Tasikradja, zendt een bode naar Ngastina om met Abjasa's medewerking haar verblijfplaats uit te vinden.

Het eerst vindt Abjasa den vermisten prins van Wirata. Hij treft hem, in godsdienstige aandacht verzonken, in het woud aan en gelast hem, de prinses van Tasikretna te gaan zoeken.

Nu is de gezochte vorstendochter ontvoerd door R. Giri Koesoema, zoon van vorst Prawafa van Boeloe Kapitoe. Ondanks de herhaalde pogingen van den prins, om haar met haar lot te verzoenen, weigert Tirtawati elke toenadering. Ten slotte geeft zij den roover, om voorloopig van hem bevrijd te zijn, te kennen, dat zij zich naar zijn wil zal voegen, onder voorwaarde, dat deze haar zuster, Déwi Sindoesari, gaat halen om haar gezelschap te houden. Vol vreugde spoedt Giri Koesoema zich naar Tasikretna. Hier vindt hij echter Oentara en Wratsangka op wacht. Als hij bemerkt, dat hij ontdekt is, vlucht hij in allerijl naar Boeloe Kapitoe terug. Abjasa volgt hem met de beide prinsen van Wirata, die zoowel Giri Koesoema als diens vader dooden en Tirtawati bevrijden. Ten slotte een dubbel huwelijk: R. Oentara wordt in het huwelijk vereenigd met Déwi Tirtawati, R. Wratsangka met haar zuster, Déwi Sindoesari. (*Lk. Oentara, Wratsangka krama*).

၅၅၅၅၅၅ - ၅၅၅၅၅၅ (၅၅၅၅၅၅၅၅ - ၅၅၅၅၅၅၅၅)
SOEJODANA OF DOERJODANA.

V. De Pandawa's te Ngamarta.

Ngamarta!

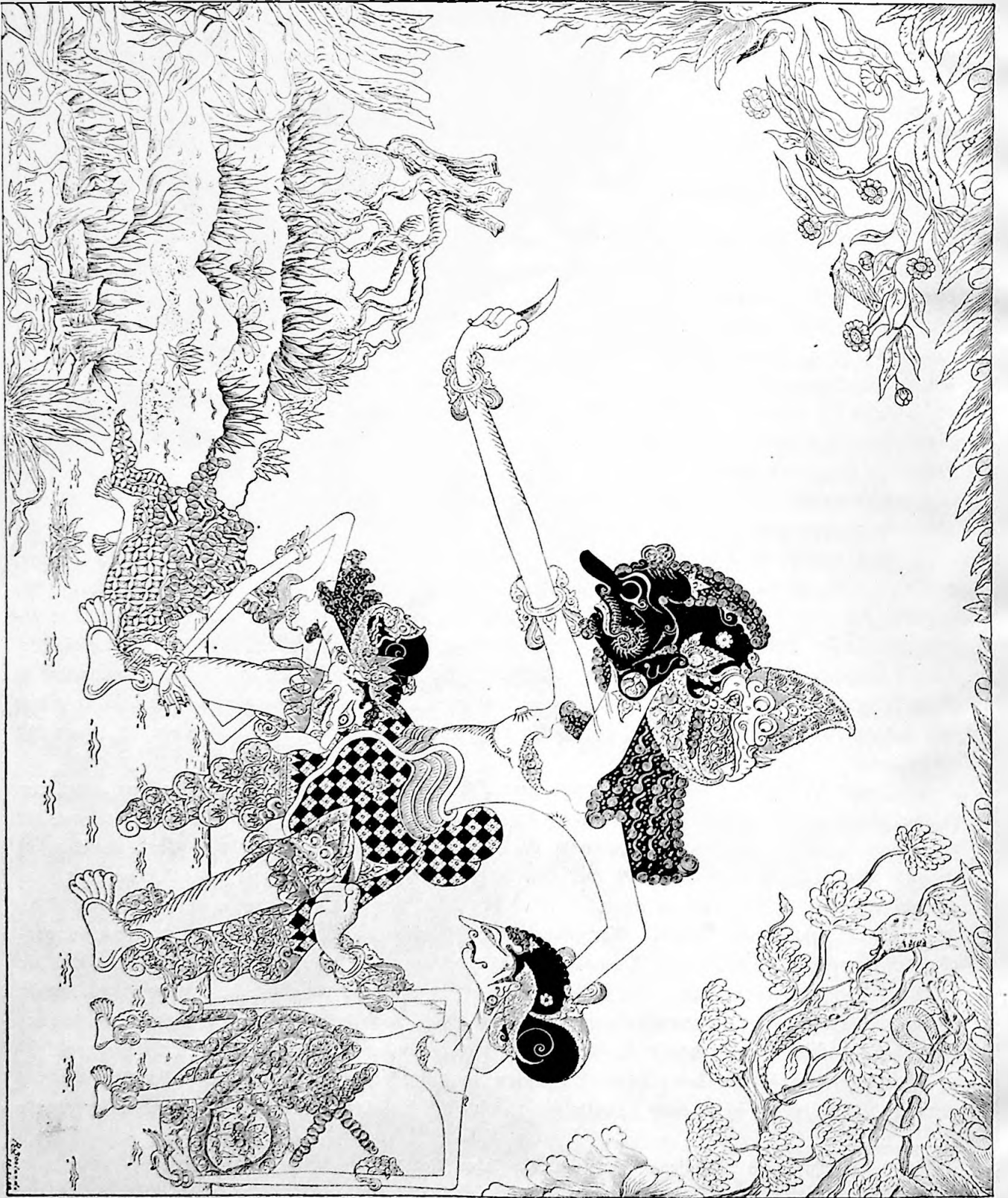
Evenals Soejoedana door den dalang wordt aangeduid met „Ngastina” en Kresna met „Dwarawati”, zoo is „Ngamarta” de naam voor Poentadéwa, die door een wijs en rechtvaardig bestuur dat rijk tot ongekenen bloei deed komen. Ngamarta, dat is: een schitterend hof van een alom beroemd en geducht heldengeslacht, waarvoor dikwijls de werkelijkheid van het gewone leven geen afwisseling genoeg schijnt te bieden, zoodat in een reeks vermommingen een aanleiding tot spannende avonturen moet worden gezocht en de geschiedenis zich ontrolt als één grootsche masquerade, welke ten slotte weer in de realiteit van Poentadéwa's koningschap voor een wijle tot rust komt. Ngamarta: een leven van kracht en overmoed, zich uitend in talloze gevechten met reuzen, die goden en menschen belagen en in een schier onafgebroken reeks van schakingen en deelneming aan bruidwervingen, waardoor de schoonste prinsessen en kluizenaarsdochters de vorstelijke woning van de Pandawa's worden binnen geleid.

Het verblijf te Ngamarta vormt de glorie-tijd in het leven der nakomelingen van Pandoe, welke — volgens de Javaansche overlevering — wordt afgesloten door den grooten strijd, de Bratajoeda. Zoo zeer staat Ngamarta op den voorgrond, dat menige gebeurtenis uit een andere levensperiode der Pandawa's naar het tijdperk van dat rijk is overgebracht en dat de tijd van ellende, die de broeders daarna gedurende een twaalfjarige ballingschap en een jaar van werkzaamheid in de nederigste dienstbetrekkingen moeten doormaken, a.h.w. geheel verdwijnt tegenover de glorie van het rijk, dat zij zich door de mildheid van Wirata's koning en door eigen krachtsinspanning verwierven.

Naast Ngamarta: Dwarawati, welks vorst, Kresna, (*) een ware helper in den nood, ten nauwste met de Pandawa's is verbonden, inzonderheid met Ardjoena, wiens karakter veel met het zijne overeenkomt. Er kan te Ngamarta geen gebeurtenis van eenig belang plaats hebben, of er gaat een bode naar Dwarawati met een uitnoodiging aan Kresna om over te komen of een verzoek om raad in moeilijke gevallen.

En tegenover die beiden: Ngastina met Soejoedana en zijn bondgenooten, waaronder vooral de stijfhoofdige, doch dappere Karna en de driftige, trouwe Baladéwa, op wiens hulp te allen tijde staat is te maken. Hier eveneens een tijd van bloei en kracht, maar waarin telkens weer de naderende reuzenworsteling en de onvermijdelijke ondergang wordt voor gevoeld. Te Ngamarta: een heldengeslacht, dat zich van zijn kracht bewust is en niet voor gevaren terugdeinst, deze zelfs opzoekt — te Ngastina: een zich tot het uiterste inspannen, om zijn rang en gebied te behouden, waarbij geen middel te gering of te laag is, mits het slechts tot het doel kan leiden. Te Ngamarta: stoute

(*) In zijn jeugd „Narajana” genoemd. Zie lakon No. 18.

Dewi Arimbi neemt haar toevlucht tot Arja Sana.
(Lakon: Babad Wanamarta).

ꦢꦺꦱꦱꦱꦤ (ꦢꦺꦱꦱꦱꦤ)
DOESSASANA.

ondernemingsgeest, waarbij het ontwerpen van een plan gelijk staat met het uit te voeren — te Ngastina: een weifelend wagen na langdurig beraad en in vereeniging met zoo veel mogelijk bondgenooten.

In een bijna eindelooze rij volgen de gebeurtenissen, waarin de Pandawa's een rol spelen, elkander op: het is, of de bruisende levenskracht telkens en telkens weer een uitweg zoekt in daden en hen aanzet, om zich te begeven in de meest dolle avonturen. In den gang en de ontknooping vertoonen deze geschiedenissen een groote eenvormigheid, al treft men in de bijzonderheden gewoonlijk eenige afwisseling aan. Een schoone prinses, om wier bezit in een sajembara moet worden gestreden, of die haar vader uitzendt, om den held harer droomen te zoeken; de verdwijning van een der hoofdpersonen, die door de overige gezocht en na vele wonderlijke avonturen gevonden wordt; of wel: een vijand, die zich in de vermomming van een vriend meester maakt van een wonderkrachtig wapen of van een schoone vorstin, — ziedaar het raam van verreweg het grootste deel der verhalen.

Voor al in dit hoofdstuk met zijn overrijken inhoud is een rangschikking van de lakon's — bijna 100 in aantal — zeer moeilijk. Bij gebrek aan chronologische aanwijzingen is het ondoenlijk, de juiste volgorde van alle gebeurtenissen vast te stellen. Ten einde nu eenige orde te brengen in de behandeling van de op dit hoofdstuk betrekking hebbende lakons, zullen deze gegroepeerd worden om de hoofdpersonen, waarbij zooveel mogelijk achtereenvolgens ter sprake zal worden gebracht: bruidwerving — geboorte van een kind — lotgevallen van dat kind. Als van zelf zal daarmee een groepeerings naar de plaats van handeling ontstaan: een verhaal betreffende de Pandawa's speelt zich hoofdzakelijk af te Nganjarta of op een der landgoederen van de broeders of hun geslacht, als Madoekara, Pringgadani, enz., de geschiedenis van de Korawa's concentreert zich te Ngastina, Kresna beleeft zijn avonturen te of van uit Dwarawati.

Zoo behandelen wij achtereenvolgens:

Inleiding. Het verhaal van de stichting van Ngamarta.

De Pandawa's. Elk van de broeders beleeft zooveel, dat het verhaal van zijn lotgevallen een afzonderlijke afdeeling van dit hoofdstuk vormt. Zelfs is de geschiedenis van Wrekodara en die van Ardjoena zoo rijk, dat deze afdeeling weer kan worden onderverdeeld, meestal naar de avonturen van elke hunner gemalinnen of van hun kinderen, dus:

Joedistira.	Wrekodara.	Ardjoena.	Nangkoela en Sadéwa.
1. Antaséna.		1. Soembadra.	
2. Gatoetkatja.		2. Srikandi.	
3. Wrekodara.		3. Rarasati.	
		4. Oeloepi.	
		5. Gandawati.	
		6. Eenige zoons.	
		7. Ardjoena.	

Semar en zijn zoons. *Enkele verhalen, waarin de panakawan's van de Pandawa's een hoofdrol spelen.*

Kresna en de zijnen. *Kresna. Samba. Baladéwa. Setyaki.*

De Korawa's en hun bondgenooten. *Soejoedana. Djajadrata. Karna. Doerna. Salja.*

Ten slotte zijn in dit hoofdstuk enkele verhalen opgenomen, waaruit blijkt, dat de Pandawa's het hoogtepunt van hun macht hebben bereikt, waarin dus als het ware al de glorie van het tijdperk van Ngamarta geconcentreerd is.

En als overgang naar de groote catastrofe, welke het epos besluit, zijn hier nog ondergebracht eenige voorvallen, waarin de voorboden van naderend onheil zich aanmelden.

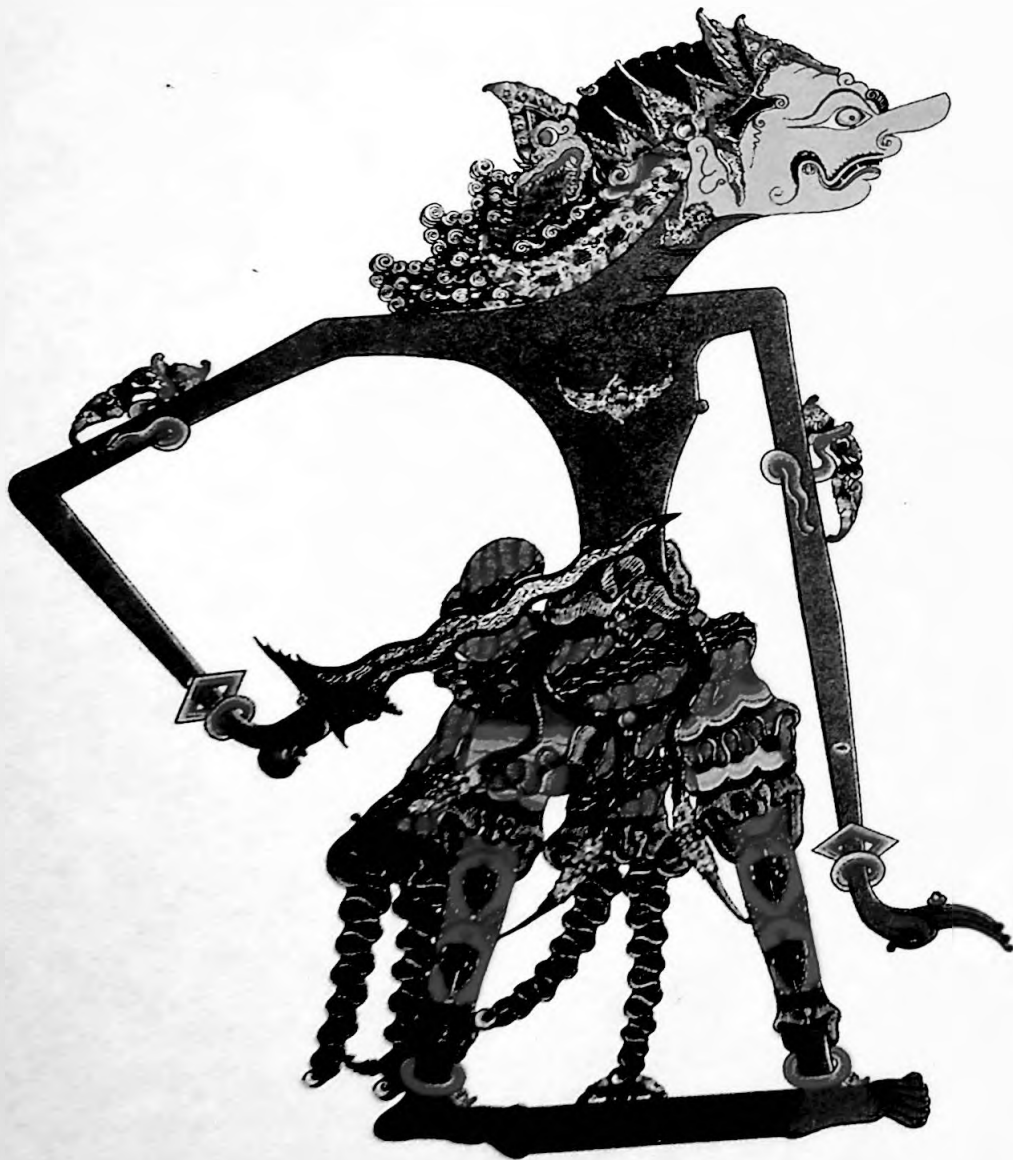
Inleiding.

Ter belooning voor de door hen bewezen diensten begiftigt de vorst van Wirata de Pandawa's — die hier verblijven onder de namen Widjakangka (marktmeester), Abilawa (slachter), Kandi Wratnala, Dama en Grati — met de landstreek Wanamarta (= Tjintakapoera = Batanakawarsa). Volgens een voorzegging van de goden zal de heerscher van dat rijk de stamvader worden van de vorsten van Java. Séna (Brataséna) wordt vooruitgezonden, om de streek te ontginnen, gevolgd door een leger van Wirata met patih Nirbita en de prinsen Seta, Oentara en Wratsangka. Wel is de uitzending van deze krijgsmacht noodig: de streek wordt bewaakt door een groote schare boschgeesten, die niet van zins zijn, hun gebied aan de indringers af te staan. Er ontwikkelt zich een verwoed gevecht, waarin het leger van Wirata wordt overweldigd en zelfs Séna machteloos staat tegenover zijn tegenstanders. Gelukkig verschijnt Ardjoena, door Abjasa gezonden, op het tooneel van den strijd. Als hij verneemt, hoe de zaken staan, verzinkt hij in godsdienstige aandacht, waardoor de boschgeesten op de vlucht worden gedreven. Nog houdt Ardjoena aan, zoodat de Soeralaja er door bewogen wordt, en Hjang Goeroe bevel geeft, den Pandawa's onverwijld een schoon paleis te schenken. Zoodra dit geschied is, beeindigt Parta zijn semadi.

Als helpers bij de ontginning verschijnen nu ook de aap Hanoman van de kluizenarij Kendaliseda, de olifant Lakoebanda, de reus Djadjah Wreka, de Garoeda-vogel (L)wanéja en de slangenvorst Basoeki.

Intusschen heeft Brataséna een tweede gemalin bekomen. Dit gaat als volgt toe. Vorst Arimba van Pringgadani heeft een zuster, Déwi Arimbi, die droomt, dat zij met een groot enforsch ridder, R. Brataséna geheeten, in den echt wordt verbonden. Zij verzoekt haar broer, den held harer droomen te gaan zoeken. De vorst wil hieraan geen gevolg geven, waarop Arimbi het hof verlaat, om zelf haar bruidegom op te sporen. 's Vorsten broers Bra-

ជិត្រាក់សា
TJITRAKSA.

djadenta, Bradjamoesti, Bradjakésa en Kala Bendana worden haar nagezonden.

Nu wil het geval, dat Poentadéwa en Brataséna beiden den nacht wakende doorbrengen, de eerste smeekt, met over de borst gekruiste armen, de goden om de stichting van het nieuwe rijk te doen gelukken, de laatste zit op eenigen afstand op de hurken met de armen op de knieën over elkaar geslagen en voorover gebogen hoofd en is in diepe aandacht verzonken. Arimbi komt op haar tocht bij Poentadéwa en vraagt hem, of hij wellicht de door haar gezochte Brataséna is. Poenta maakt zich bekend en als hij heeft vernomen, waarom Arimbi hierheen is gekomen, roept hij zijn broer en stelt hem voor, haar te huwen. Séna heeft hierin echter geen lust: hij heeft reeds een echtgenoot en daarbij kan de gedaante van de reuzin Arimbi hem niet bekoren. Nu verschijnt Narada, die hem mededeelt, dat Arimbi inderdaad voor hem bestemd is. De gezant der goden strijkt Arimbi over het gelaat, waarop deze haar reuzinnen-gedaante verliest en als een schoone jonkvrouw voor Brataséna staat. Het is den Pandawa niet mogelijk, nu nog te weigeren en hij ontvangt Arimbi als zijn tweede gemalin. (*)

Als de vorst van Pringgadani verneemt, wat er gebeurd is, trekt hij tegen Wamarta op, Brataséna smakt hem op een arèn-boom dood en dwingt 's vorsten broeders, bij de ontginning behulpzaam te zijn.

De vorst van Waringinsoengsang, Parta Koesoema, heeft een schoone dochter, Dèwi Partawati. Deze heeft gedroomd, dat zij ten huwelijk werd genomen door Ardjoena, den middelste der Pandawa's. De vorst begeeft zich op weg, om voor zijn dochter den held harer droomen te zoeken. Hij ontmoet Ardjoena en maakt zich bekend als vorst van de geesten op het eiland Java, hem tevens uitnoodigende, om mee te gaan, ten einde zijn dochter te ontmoeten. Ardjoena is daartoe niet bereid, er ontstaat een gevecht, waarin de Pandawa door een tooverspreuk van den geestenkoning in slaap valt. Semar, Garèng en Pétroek brengen hun meester in den burcht te Waringinsoengsang. Nadat Parta Koesoema hem weer gewekt heeft, stelt hij hem voor de keus, zijn dochter te huwen of weer heen te gaan. Ardjoena kan bij het zien van de schoone prinses er niet toe besluiten, haar te verlaten. Zonder te spreken buigt hij het hoofd. Dit is voor den geestenvorst genoeg: onmiddellijk verbindt hij het paar in den echt. De koning der geesten begrijpt, dat zijn rijk nu ten eind is en hij besluit, zijn ziel in het lichaam van het nieuwe heerschergeslacht over te brengen. Hij doorsteekt zich met Ardjoena's kris, zijn lijk verdwijnt en hij vereenigt zich met den Pandawa als „Kombang Ali-ali”. Een gandarwa-vorst gaat in het lichaam van Séna over.

(*) De Javaansche overlevering plaatst deze gebeurtenis in het tijdperk van het verblijf van de Pandawa's te Ngamarta.

Aldus volgens Lk. Babad Wanamarta. In Lk. Arimba wordt het bovenstaande verhaald van den vorst der geesten te Madoeganda, Koembang Ali-Ali, en diens dochter Dèwi Poespawati. Een broeder van vorst Parta van Wanamarta, R. Gading Pangoekir, heeft een gevecht met Brataséna, wordt door dezen gedood en doet zijn ziel in diens lichaam overgaan. Als Parta dit verneemt, trekt hij tegen de Pandawa's op, doch wordt door Permedi gedood, waarop ook hij zich met het lichaam van den middelste der Pandawa's vereenigt. Deze draagt daarom voortaan ook den naam „Parta.”

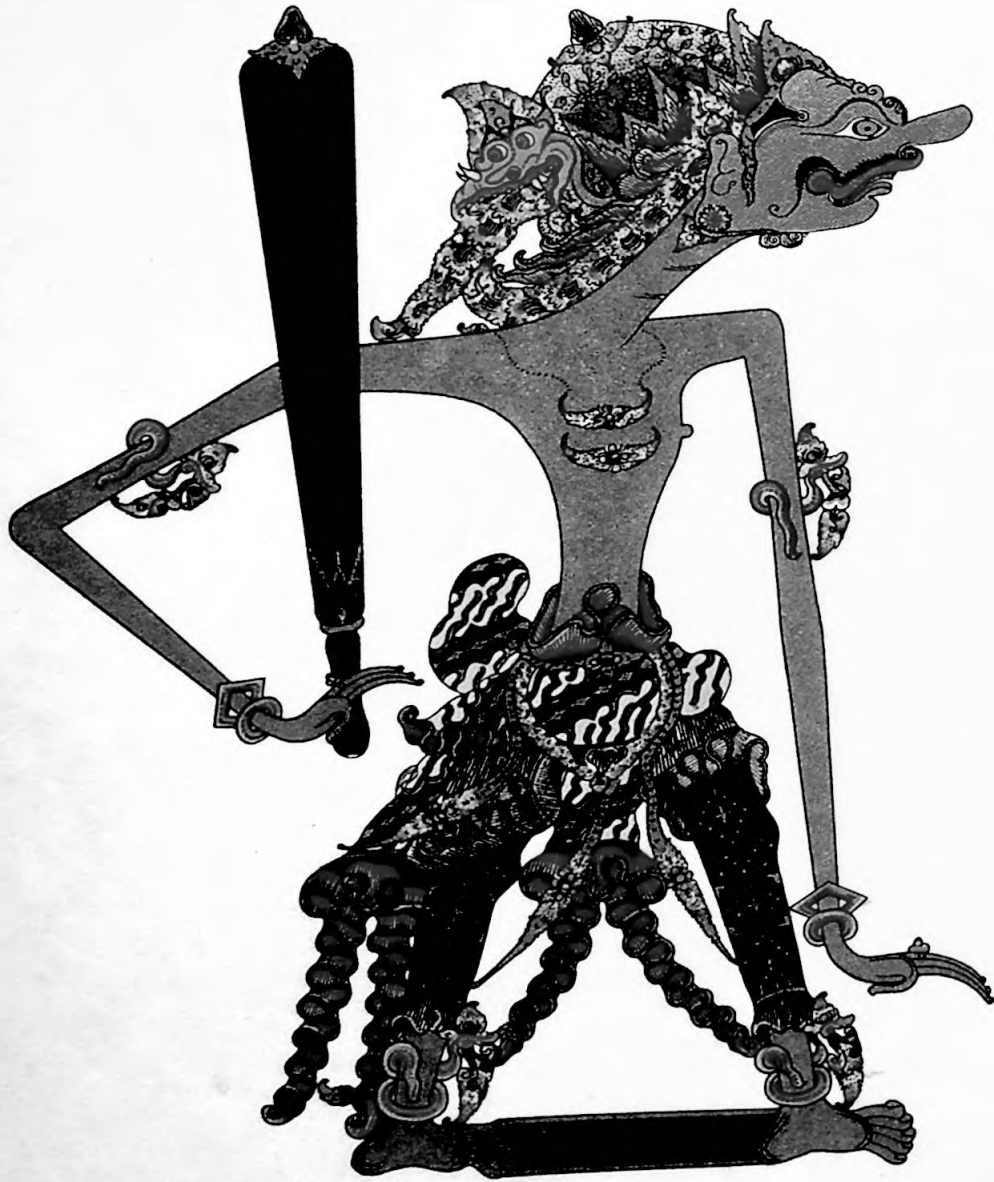
Op het bericht van de goddelijke gift aan de Pandawa's begeeft vorst Matwapati van Wirata zich naar Ngamarta, om het wonderpaleis in oogenschouw te nemen. Op de sittingsil vereenigt hij de ambtenaren en edelen voor zich en verklaart plechtig, Poentadéwa aan te stellen tot vorst van het nieuwe rijk onder den naam Joedistira, Darma Koesoema of Goenatalikrama. Alle aanwezigen betuigen eenparig hun instemming met deze verheffing.

Ten slotte vestigt Poentadéwa zich op het ontgonnen terrein, dat nu den naam van Ngamarta (Tjintakapoera) ontvangt. Brataséna kiest een verblijf te Pawenang, nu Moenggoel Pawenang geheeten, Permedi (= Pamadé) te Madoeganda, sedert Madoekara genoemd, terwijl Pintèn gaat wonen in de désa Sawodjadjaren Tangsèn te Boemi Ratawoe. (*Lk. Babad Wanamarta en Lk. Arimba*).

A. Joedistira.

Te Tjempalaredja is een „bruidwerving” uitgeschreven. R. A. Gandamana, zwager van vorst Droepada, heeft zich kampioen gesteld en slechts degen, die hem overwint, zal 's vorsten dochter Droepadi als bruid mogen meevoeren. Velen maken zich op, om te dingen naar de hand van de schoone prinses. Daar is in de eerste plaats Pandita Doerna van Ngastina, voor wien R. Djajadrata, zwager van Ngastina's vorst Soejoedana, in het strijdperk zal treden. En dan zal ook de oudste der Pandawa's, Joedistira of Poentadéwa, trachten, de prinses als zijn gemalin naar Ngamarta te voeren. Voor hem

മിത്രക്ഷി

TJITRAKSI.

treden zijn broers Brataséna en Danandjaja op. Nog een derde begeeft zich met hetzelfde doel naar Tjempalaredja: Kroonprins Kakarsana van Madoera, die als brahmaan verkleed op weg gaat. Ten slotte heeft, als bij elke bruidwerving, waar een schoone vorstendochter den overwinnaar als prijs ten deel valt, ook een reuzenvorst — hier Kala Koeramba van Oemboeltaenan — het voornemen opgevat, aan den wedkamp deel te nemen.

Te Tjempalaredja is alles voor den strijd gereed. Als eerste kampioen verschijnt R. Djajadrata. Patih Troestakétoe wordt naar Sawo Djadjar gezonden, waar zich Gandamana bevindt en al spoedig neemt de strijd een aanvang. Djajadrata stort, door een knotsslag getroffen, bewusteloos neer en wordt buiten het strijdperk gebracht.

Als tweede kampioen verschijnt een pandita, in wien Gandamana Kakarsana herkent. Hij bindt den strijd met hem aan en slingert hem weg, zoodat zijn tegenstander een eind buiten de hoofdstad neervalt. Hier vindt hem zijn broer Narajana, die hem bevrijdt van de steenen, waartusschen hij bekneeld is geraakt en die zich vervolgens mede naar de plaats van de bruidwerving begeeft.

Droepada is met Gandamana in gesprek over den afloop van den kampstrijd, als Poentadéwa zich met zijn broers aanmeldt. Nu hij de Pandawa's voor zich ziet, herinnert de vorst zich zijn vriendschap met den overleden Pandoe Déwanata en hij biedt diens zoon de prinses aan, zonder dat deze haar in een tweegevecht behoeft te winnen. Brataséna echter, voor zijn broer het woord nemende, antwoordt, dat hij — met alle waardeering voor 's vorsten welwillendheid — den strijd, waarvoor hij gekomen is, toch wil laten doorgaan. In het nu volgend gevecht blijkt de Pandawa niet tegen Gandamana te zijn opgewassen: hij wordt neergeslagen en blijft bewusteloos liggen. Als hij weer bijkomt, haalt Pamadé sirihbladen en steekt zijn nagels daar in. Brataséna begrijpt den wenk. Nogmaals valt hij zijn tegenstander aan en nu doodt hij dezen met zijn geduchte nagels. Stervende wijdt Gandamana Pamadé, die zijn hoofd steunt, in de geheimen der dapperheid in en deelt Brataséna de tooverspreuken „Blabag Pangantal-antal" en „Woengkal bener" mee, hem tevens den raad gevende, later zijn oudsten zoon niet aan het hoofd te raken, daar hij zich in dezen zal incarneeren.

Nadat Gandamana is gestorven, wordt plotseling het bericht verspreid dat er zich in de waringin op de aloen-aloen een geweldig groote slang bevindt. Troestadyoemna, Droepadi's broer, begeeft zich naar buiten, treft daar Narajana en Pamadé aan in een twist over de bruidwerving en deelt hun mee, dat hij, die de slang doodt, zijn zuster ten huwelijk zal ontvangen. Pamadé slaagt hierin en treft Narajana, die op nieuw den twist begint, met een windpijl, waardoor deze ver wordt weggeslingerd.

Ten slotte wordt het huwelijk van Poentadéwa met Droepadi gesloten. Wel tracht de reuzenvorst Kala Koeramba nog het feest te verstoren, maar hij wordt door Brataséna gedood. (*Lk. Sajabara Gandamana*).

Joedistira's groote macht ligt in het bezit van het heilige geschrift Kalimasada. Meermalen trachtten zijn vijanden hem dit te ontrooven.

Zoo begeeft zich op een keer Déwi Moestaka-Wèni, zuster van den reuzenvorst Boemiloka van Manimantaka, zich naar Java, om zich op de Pandawa's te wreken en op raad van den kluizenaar van Goewadoemoeng, Bagawan Kala Poedjangga, zal zij zich, in de gedaante van Gatoetkatja, Wrekodara's zoon, van de wondermachtige djimat meester maken.

Het tijdstip is goed gekozen. De Pandawa's zijn druk in de weer, om op den Saptarga den tempel te vernieuwen. Sadéwa en Gatoetkatja zijn belast met het opzicht over den bouw, maar veel brengen zij niet tot stand: wat 's morgens wordt opgebouwd, valt 's avonds ineen, wat 's avonds wordt opgericht, ligt 's morgens in elkaar. Zij besluiten nu de komst van vorst Kresna, die door Nangkoela bericht van het gebeurde zal ontvangen, af te wachten. Zoodra de vorst te Ngamarta is aangekomen, begeven allen, die daar nog aanwezig zijn, zich naar den Saptarga (Saptarga).

Als nu de pseudo-Gatoetkatja te Ngamarta aankomt, vindt hij daar alleen Droepadi en Ardjoena's gemalinnen Soembadra en Srikandi. Zoodra de laatstgenoemde zich een oogenblik heeft verwijderd, treedt Gatoetkatja op Droepadi toe, voorgevende door zijn oom, vorst Poentadéwa, gezonden te zijn, om de Kalimasada te halen. Déwi Droepadi heeft geen achterdocht en overhandigt hem de djimat. Nauwelijks is hij vertrokken, of Srikandi komt binnen, verneemt, wat er gebeurd is en vermoedt dadelijk bedrog. Zij verwijt Droepadi haar onvoorzichtigheid en snelt den roover na. Als zij hem heeft ingehaald, ontstaat een gevecht, waarin Moestaka Wèni haar ware gedaante herneemt en in de lucht verdwijnt. Srikandi geeft de vervolging niet op. Onderweg ontmoet zij een jongeling, die zich bekend maakt als Prijabada, zoon van Djanakaka uit de kluizenarij Glagahwangi (Ngèndralaja) waar hij van zijn grootvader, Bagawan Sidiwaspada, inlichtingen omtrent zijn afkomst heeft gekregen. Op haar beurt deelt nu Srikandi den jongeling mee, wie zij is en wat haar hierheen voert, hem verzoekende de vervolging van Moestaka Wèni op zich te willen nemen, terwijl zij zelf op den Saptarga bericht van het voorgevallene zal gaan brengen.

Déwi Moestaka Wèni ontmoet op haar tocht vorst Boemiloka, wien zij de Kalimasada overhandigt. Het blijkt echter, dat de gewaande vorst Bambang Prijabada is. Gelukkig, dat hij de djimat door zijn list zoo gemakkelijk heeft terug gekregen, begeeft deze zich op weg naar den Saptarga, komt vorst Kresna tegen en overhandigt hem het geschrift. Maar nu blijkt, dat hij er op zijn beurt is ingeloopt: in de gedaante van Kresna schuilt Moestaka Wèni. Prijabada geeft het echter nog niet op: hij geraakt met Moestaka Wèni in een gevecht en treft haar met een pijl, die haar kleed meevoert. Nu is de maagd weerloos en zij laat zich door Prijabada zonder verderen tegenstand naar Ngamarta brengen. Hier vindt het tweetal de Pandawa's met vorst Kresna, die door Srikandi is ge-

ດູ້ຢາທາດີ

DOERMAGATI.

waarschuwd. Joedistira ontvangt zijn djimat terug en Prijabada wordt met Moestaka Wèni in den echt verbonden. (*Lk. Moestaka Wèni*).

Op zekeren dag klaagt vorst Poentadéwa aan Kresna, die hem bezoekt, zijn nood over den achteruitgang van zijn rijk, dat door een epidemie wordt geteisterd. Kresna raadt hem aan, te huwen met prinses Koentoel-wilanten, dochter van vorst Djoemanten van Gending Kapitoe. Deze is door haar vader afgestaan aan vorst Tjitradenda van Sijak, doch haar broeders — Djanget Kinentjeng, Gagak-Bongkol, Dandang Winangsi en Bèdang Binoréjan — eischen een sajembara. Tjitradenda wordt in een tweegevecht overwonnen. Nu treedt Wrekodara op voor zijn broer Darmapoetra. Alle prinses leggen het tegen hem af en het huwelijk van Poentadéwa met Koentoelwilanten wordt voltrokken.

Als bruid en bruidegom zich alleen bevinden, zegt Koentoelwilanten, gehoord te hebben, dat het bloed van haar echtgenoot wit is. Gaarne zou zij zich hiervan overtuigen. Nadat zij heeft gezien, dat dit werkelijk zoo is, verzoekt zij in zijn lichaam te mogen binnengaan (*) (*Lk. Koentoel Wilanten*).

De reuzenvorst Déwa Lengkara van Trebelaretna maakt zich ongerust over den toestand van zijn rijk, dat door een epidemie geteisterd wordt. Volgens een in den droom van de goden ontvangen openbaring zal alleen het bloed van Joedistira de bezoeking kunnen doen wijken. De vorst zendt daarom patih Endradjala en den reus Lambangkara naar Ngamarta, om zich van Joedistira meester te maken. Gelukkig bezit de patih afbeeldingen van de vijf Pandoe-zonen, zoodat hij den gezochte gemakkelijk zal kunnen herkennen.

Te Ngamarta aangekomen, wacht Endradjala den nacht af, doet allen vast inslapen en gaat daarna het paleis in, om Joedistira te ontvoeren. Dit blijkt echter niet gemakkelijk te gaan. Voor den vorst gekomen, valt de indringer bewusteloos neer, terwijl Lambangkara buiten de terugkomst van zijn meester afwacht. Joedistira ontwaakt, bemerkt den bewustelooze, brengt hem weer bij en vraagt hem naar den reden van zijn bezoek. Ronduit vertelt hij, waarvoor hij is gekomen, waarop Joedistira vrijwillig met hem meegaat naar Trebelaretna. Pas is hij vertrokken of Kresna — die zich mede te Ngamarta bevindt — ontwaakt, ziet wat er is voorgevallen en zendt Gatoetkatja den booswicht achterna. Endradjala en Lambangkara weten met hun buit te ontkomen.

Te Trebelaretna wacht vorst Déwa Lengkara met ongeduld de terugkomst van zijn gezant af. Tot zijn groote vreugde verschijnt deze met den Pandawa. Het blijkt, dat de goden juist hebben gezien: vorst Darmapoetra doet inderdaad de epidemie wijken, rust en welvaart keeren in het rijk terug en de dankbare reuzenvorst verzoekt Joedistira, hem als leerling te willen aannemen.

Nu bevindt de middelste der Pandawa's, R. Ardjoena, zich te Tjakrakem-

(*) Over het herstel van den bloei van Ngamarta, dat van deze vereeniging werd verwacht, wordt niet verder gesproken.

bang bij Batara Koemadja. De god draagt hem op, naar Trebelaretna te gaan. Hij is daar niet geheel onbekend. Terwijl toch vorst Déwa Lengkara de afbeeldingen van de Pandawa's nog eens laat uitspreiden, valt het oog van prinses Dèwi Maniksari op het beeld van Ardjoena, dat haar buitengewoon bekoort, zoodat zij het afsnijdt en meeneemt naar haar vertrekken. Haar moeder, Dèwi Manikwoelan, volgt haar. Nauwelijks zijn zij in het vrouwentimmer aangekomen, of ook Ardjoena verschijnt hier met zijn zoon Angkawidja. Moeder en dochter herkennen hem en laten zich gewillig meevoeren. Ook Joedistira wordt door zijn broer uit het paleis gehaald en in diens haarnaald naar Ngamarta gebracht. Onderweg ontmoet het gezelschap Kresna met de overige Pandawa's en gezamenlijk vervolgen zij den tocht.

Intusschen heeft vorst Déwa Lengkara gemerkt, wat er gebeurd is. Ijlings trekt hij op tegen den rijkszetel van de Pandawa's, maar hij wordt door Ardjoena gedood. Ook Endradjala legt het af. Lambangkara kiest de wijste partij en onderwerpt zich, waarop hem de bewaking van Trebelaretna wordt opgedragen. (*Lk. Lambangkara*).

Uit het huwelijk van Joedistira met Droepadi is een zoon geboren, Pantjawala geheeten. Als de knaap volwassen is, wordt er voor hem een bruid gezocht. De uitverkorene is Pregiwati, dochter van Ardjoena en schoonzuster van Gatoetkatja. In een luissterrijken optocht begeeft men zich naar Madoekara, waar het huwelijk wordt voltrokken.

Intusschen is er reeds een vijand op weg, om dit geluk te verstoren.

Te Ngastina heeft vorst Soejoedana besloten, het bruidspaar een feestgave te zenden. Prins Lesmana tracht zijn vader van dit voornemen af te brengen, waarop deze hem van het hof verjaagt. Lesmana begeeft zich naar zijn oom, R. A. Doersasana, die zich te Badjar Djoengoe bevindt en deelt hem mee, dat hij bij zijn vader in ongenade is gevallen. Beiden zullen trachten, den Pandawa's zooveel mogelijk afbreuk te doen en wenden zich om hulp tot Batari Doerga, die — als altijd — bereid is om ongeluk onder de menschen te brengen. Zij zendt twee van haar onderdanen, de reuzen Djaramaja en Rinoemaja, uit om R. Angkawidja van Ngamarta te doden. Deze ontmoeten op hun tocht Pantjawala, die juist terugkeert van den Retawoe, waar hij Bagawan Abijasa, uit naam van zijn vader, tot bijwoning van zijn huwelijk heeft uitgenoodigd. De reuzen leggen het tegen hem af en gaan dit ijlings aan Batara Doerga mededeelen, die nu Lesmana met den reus Badjobarat naar Ngamarta zendt.

Zonder ongevallen komt het tweetal in den nacht te Ngamarta aan, dringt het paleis binnen en staat plotseling voor den slapenden Gatoetkatja. Lesmana maakt zich van diens kris meester en gaat er nu op uit, om Angkawidja te zoeken. Vóór hij dezen gevonden heeft, bemerkt hij den bruidegom, die eveneens in diepen slaap verzonken is. De indringer ziet dezen in het duister voor den gezochte aan, doorsteekt hem met de geroofde kris en maakt zich uit de voeten. Groote opschudding in het paleis! Om den moordenaar te ontdekken, wordt een

ਦਰੋਨ
DRONA.

beproefd middel aangewend: men legt het lijk in een kist en laat deze de rivier Siloegangga afdrijven. De booswicht zal onweerstaanbaar worden aangetrokken tot het voorwerp van zijn daad en zoo zal hij zich onwillekeurig zelf bekend maken.

Maar er is een eenvoudiger middel, om den moordenaar te vinden: hij heeft zijn wapen achtergelaten en dit zal hem verraden. Joedistira herkent de kris als het wapen Kjai Kalanadah van Djanaaka. Het is duidelijk, dat deze niet zelf zijn neef, den echtgenoot van zijn dochter, zal hebben gedood. Wie heeft echter het wapen in handen gehad? Ardjoena herinnert zich, het vroeger aan zijn dochter Pregiwa te hebben meegegeven. Nu is alles duidelijk: Pregiwa's echtgenoot, Gatoetkatja, heeft de lage daad bedreven! Gebonden wordt hij met Pregiwa in het woud gebracht. Wel krijgen Semar, Nalagarèng en Pétroek verlof, hem te vergezellen, doch zij mogen hem voedsel noch drank verschaffen.

Zoo ligt de onschuldige verdachte machteloos in het woud, gekweld door een brandenden dorst. Hij smeekt Semar, hem te drinken te geven, doch deze durft het uitdrukkelijk bevel van zijn vorst niet te overtreden. Ten slotte kan Pregiwa deze marteling niet langer aanzien en — onbevreesd voor de mogelijke gevolgen van haar daad — gaat zij weenende er op uit, om water te zoeken. Lesmana, die bij zijn vlucht uit Ngamarta zijn weg door het luchtruim heeft genomen, ziet de alleen ronddolende vrouw en voert haar mee naar Ngastina.

Na eenigen tijd bemerkt Gatoetkatja, dat zijn echtgenote verdwenen is. Hij meent, dat zij door een god is weggevoerd: in het eenzame woud is immers geen menschelijk wezen te zien. Met Semar begeeft hij zich nu naar het godenverblijf, om Pregiwa terug te eischen. Hier deelt Narada hem mee, dat wel degelijk een mensch de roover is, namelijk prins Lesmana van Ngastina. Zoodra hij deze inlichtingen heeft ontvangen, begeeft Gatoetkatja zich daarheen en zendt hij Semar naar Madockara om de Pandawa's op de hoogte van het voorgevallene te brengen.

Als Semar met zijn zoons te Madockara aankomt treft hij er nog iemand aan, die licht in deze duistere zaak kan brengen. Het is Wrekodara, Gatoetkatja's vader. Deze is op zijn terugreis van Kendalisa da, na een onderhoud met bagawan Hanoman (*), aan de Siloegangga gekomen, waar hij een kist op het water zag drijven. Nieuwsgierig om te weten, wat wel de inhoud zou zijn, bracht hij de kist aan land en vond tot zijn verbazing het lijk van Pantjawa la, dien hij weer het leven teruggaf en van wien hij vernam, wat er was voorgevallen, waarna beiden zich naar Ngamarta begaven.

Nu is het raadsel spoedig opgelost: Semar wijst Lesmana aan als den roover van Pregiwa en alles duidt er op, dat deze ook de moordenaar van Pantjawa la moet zijn. Djanaaka zal met Angkawidjaja naar Ngastina gaan, om wraak te nemen over de euveldeeden van Soejoedana's zoon.

In het paleis gekomen, zonderen vader en zoon zich met 's vorsten gemalin, Banoewati, en zijn dochter Lesmanawati af. Een oogenblik later verschijnen ook Gatoetkatja,

(*) Zie Lk. Praboe Rama obong.

die zijn echtgenoot weer meeneemt en *Wrekodara*, die den *Korawa's* een gevoelige afstraffing toedient. (*Lk. Pantjawala kalaroeng*).

B. *Wrekodara*.

1. *Antasena*.

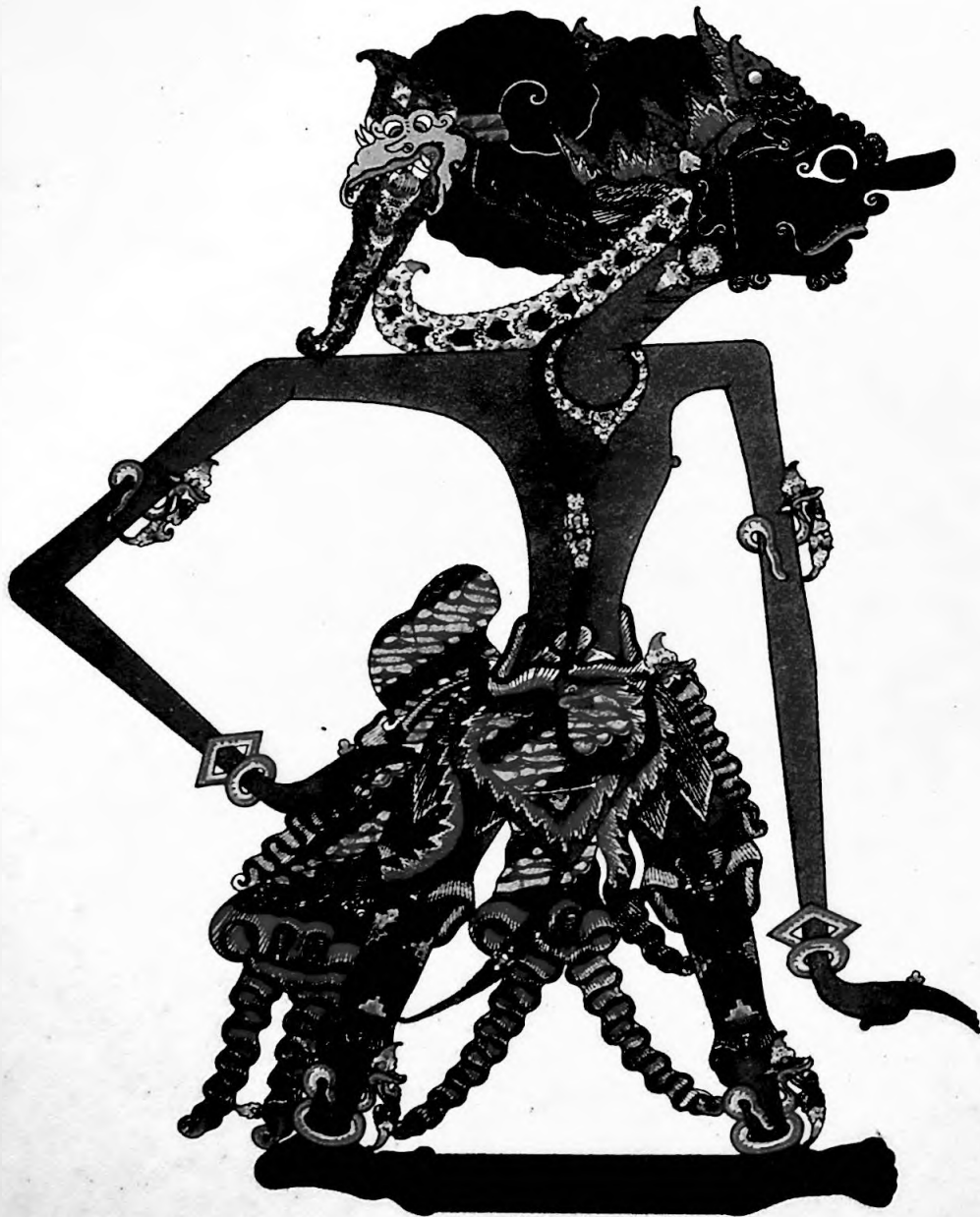
Na hun vlucht uit het lakhuis zijn de *Pandawa's* met hun moeder gastvrij ontvangen door vorst *An(an)taboga* in zijn onderaardsch rijk *Saptapratala*. Daar hebben zij kennis gemaakt met 's vorsten kinderen, *bambang Nagatatmala* (1) en *Dèwi Nagagini* en *Wrekodara* is met de prinses in den echt verbonden. Niet lang echter blijven de broeders hier werkeloos vertoeven. Al spoedig nemen zij afscheid van hun gastheer en zelfs *Wrekodara* laat zich niet weerhouden om mee te trekken, zijn jonge vrouw in de hoede van haar vader en haar broer achterlatende. Voort gaat het weer, de onbekende toekomst tegen, tot de zwerlingen rust vinden in *Ngamarta* (*Wanamarta*; *Tjintakapoera*; *Batanakawarsa*), waar zij door de gunst der goden een schoon paleis ontvangen en *A. Poentadéwa* tot vorst wordt verheven onder den naam van *Z. M. Darmakoesoema* (*Joedistira* of *Goenatalikrama*).

Het gerucht van het ontstaan van het nieuwe rijk is doorgedrongen tot *Ngastina* en vorst *Destara(s)tra* besluit, zijn neven een bezoek te brengen. Als hij te *Ngamarta* is verwelkomd, verschijnt ook *R. Nagatatmala*, die namens zijn vader de *Pandawa's* uitnodigt, om zich naar *Saptapratala* te begeven, waar de bevalling van *Dèwi Nagagini* elk oogenblik verwacht kan worden. Vorst *Destarastra* keert nu naar *Ngastina* terug en de *Pandawa's* gaan met *Abijasa* en *Widoera*, die eveneens zijn overgekomen, naar *Saptapratala*.

Lang duurt het bezoek niet. Op voorstel van *Abijasa* wordt *Nagagini* naar *Ngamarta* gebracht en zoo komt het gezelschap daar — korten tijd na het vertrek — weer terug. Intusschen zijn er nieuwe gasten aangekomen: *S. H. Narada* en een menigte *widadari's*, die zich dadelijk beijveren, om alles voor de ontvangst van den nieuwen wereldburger in gereedheid te brengen. De *Pandawa's* ontstellen op het gezicht van de hemelbewoners, doch *Narada* stelt hen spoedig gerust door de mededeeling, dat hij is gekomen op bevel van *Hjang Padawineng* (*Batara Goeroe*), die het kind reeds bij zijn intrede in de wereld geluk wil bezorgen. Al spoedig wordt nu de telg van *Wrekodara* en *Nagagini* geboren: een jongen met een schitterend voorkomen. *Kanékapoetra* (*Narada*) brengt den last van *Batara Goeroe* aan *Kresna Dipajana* (*Abijasa*) over, om den zuigeling den naam te geven van *Anantaredja* (*An(an)tasena* of *Sénapoetra*) en hij voegt er de voorspelling aan toe, dat *Wrekodara's* zoon later de helper van de goden zal worden. Inderdaad is *Anantaredja* reeds op hetzelfde oogenblik een volwassen krijgsman.

(1) Zie de lakon „Moempoeni”. (Voorgeschiedenis No. 3).

ԻՌՆԱ
KREPA.

Al spoedig krijgt de jonggeborene gelegenheid, om zijn dapperheid en kracht te toonen. Pas toch is N a r a d a met de widadari's naar het godenverblijf terug gekeerd, of er verschijnt een geduchte vijand: de reuzenvorst S a k s a d é w a van P a r a n g G o e m i l a n g, die zich op de P a n d a w a's wil wreken over den dood van zijn vader, vorst K a s k a j a, indertijd gedood door vorst P a n d o e. Hevig is de strijd en het heeft er allen schijn van alsof de broeders het zullen afleggen: zelfs de geweldige W r e k o d a r a delft het onderspit. Daar treedt de jeugdige A n t a s é n a naar voren, werpt zich op den vijand en bijt hem dood, waarna het leger van den reuzenvorst gemakkelijk op de vlucht wordt gedreven.

Een schitterend feest — dat nog wordt voortgezet als A n t a b o g a met zijn dochter en zijn kleinzoon reeds zijn vertrokken — besluit den gelukkigen afloop van deze gebeurtenissen. (*Lk. Antaséna lahir*).

2. Gatoetkatja.

Ook bij zijn gemalin D è w i A r i m b i krijgt W r e k o d a r a een zoon. De geboorte gaat echter niet voorspoedig: ondanks alle daartoe aangewende middelen is het wicht niet van de nageboorte te scheiden. D j a n a k a begeeft zich naar den R e t a w o e, om den wijzen S o e b y a s a (A b j a s a) om raad te vragen, doch deze geeft hem geen anderen troost, dan dat de zuigeling later wel zal worden geholpen.

Zoo keert A r d j o e n a met zijn drie volgelingen onverrichter zake naar N g a m a r t a terug. Onderweg heeft hij een ontmoeting met een aantal reuzen, onderdanen van vorst K a l a P r a t j o n a van K i s k e n d a. Deze heeft de widadari D è w i P r a b a s i n i ten huwelijk gevraagd en — toen hem de nimf geweigerd werd — het godenverblijf bestormd en zich op den D j a m o e r d i p a gelegerd. De reuzen, die D j a n a k a tegenkomen, worden door dezen gedood. Maar al spoedig zendt vorst K a l a P r a t j o n a versterking onder patih K a s i p o e en nu moet A r d j o e n a het afleggen: hij wordt opgenomen en de lucht in geslingerd. Na eenigen tijd valt hij op den J a s a r a t a neer voor de voeten van Bagawan K a n w a, die hem van zijn wonden geneest.

Ontsteld verschijnt N a r a d a voor den hemelheer te D j o e n g g r i n g S a l a k a met het bericht, dat A r d j o e n a in den strijd tegen de vijandige reuzen het onderspit heeft moeten delven. S. H. G o e r o e geeft echter den moed nog niet op; hij heeft nog een kampioen, die zeker het reuzenleger zal kunnen verdrijven. N a r a d a krijgt bevel, W r e k o d a r a's zoon met de scheidde van het wapen K o e n t a van de nageboorte los te maken en dezen den vijand te laten bestrijden. Aldus geschiedt. Het kind wordt vóór S. H. G o e r o e gebracht, ontvangt den naam R. T o e t o e k a en wordt daarop in den helleketel (K a w a h T j a n d r a d i m o e k a) geworpen. De goden gooien het allerlei wapens na, de helleketel kookt en bruist geweldig en — als het kind er weer uit tevoorschijn komt, zijn z'n krachten zóó toegenomen, dat het met goed gevolg den strijd met de reuzen kan aanbinden. Het doodt vorst K a l a P r a t j o n a en K a l a K a s i p o e en drijft het leger op de vlucht.

Uit dankbaarheid stelt S. H. Goeroe den jongeling aan tot vorst van Tëndjo Maja, onder den naam R. A. Gatoetkatja. (*Lk. Lahiripoen Gatoetkatja*).

In de kluizenarij Andong Soemawi bevindt zich Bagawan Sidik Watjana met zijn kleindochter Pregiwa en Pregiwati. De meisjes vragen hun grootvader naar hun afkomst en deze deelt haar mee, dat R. Djanaaka, de middelste der Pandawa's, hun vader is. Begeleid door den kluizenaarsleerling Djanaloka begeven zij zich nu op weg naar Madoekara, om hun vader hulde te gaan bewijzen.

Nu wil het geval, dat de Korawa's met Patih Sakoeni van Ngastina zijn uitgetrokken, om een paar uitnemend schoone maagden te gaan zoeken. R. Lesmana Mandara Koemara, kroonprins van dat rijk, dingt naar de hand van Kresna's dochter Siti Sendari en door Baladéwa hebben zij vernomen, dat de prinses als voorwaarde voor haar toestemming de levering van twee schoone bruidsmeisjes heeft gesteld. Hun weg voert hen langs de plaats, waar zich Pregiwa en Pregiwati bevinden en nauwelijks hebben zij de beide meisjes opgemerkt, of zij besluiten zich van haar meester te maken, om haar naar Dwarawati te voeren en aan Siti Sendari aan te bieden. Djanaloka is op zijn post en verdedigt de aan zijn zorg toevertrouwde meisjes dapper. Hij is evenwel niet tegen de overmacht opgewassen en wordt door de Korawa's gedood. Pregiwa en Pregiwati hebben zich intusschen in een ravijn verscholen.

Zoodra de Korawa's hun tegenstander overwonnen hebben, gaan zij de verdwenen meisjes zoeken. Deze hebben onverwachts hulp gekregen. Angkawidjaja en Gatoetkatja komen, op hun tocht naar Madoekara, ook deze plaats voorbij. Zij hooren gevee, gaan er op af en vinden Pregiwa en Pregiwati, die vertellen, wie zij zijn en waartoe zij zich hier bevinden. Als nu Sangkoeni brutaalweg de meisjes komt opeischen, nemen de beide jongelingen het voor haar op en jagen de Korawa's op de vlucht. Angkawidjaja brengt daarop zijn halfzusters naar Madoekara, terwijl Gatoetkatja — zeer onder den indruk van de bekoorlijkheid van Pregiwa — zich naar Pringgadani begeeft.

Patih Sangkoeni en de Korawa's gaan, — zonder verder moeite te doen om zich van de hun gegeven opdracht te kwijten — naar Ngastina terug en vertellen aan Soejodana en zijn gast Baladéwa, dat zij de gevraagde bruidsmeisjes hebben gevonden, doch dat deze hun zijn ontroofd door Gatoetkatja en Angkawidjaja. Baladéwa is van meening, dat zij aan den door Kresna gestelden eisch hebben voldaan en geeft last, dat de bruidegom in optocht naar Dwarawati zal worden gebracht.

Aan Kresna's hof zijn inmiddels ook de Pandawa's met Pregiwa en Pregiwati aangekomen. Aan alle gasten wordt een verblijfplaats aangewezen en ieder maakt van de gelegenheid gebruik, om zich van de vermoeienis van den tocht te herstellen. Pregiwa begeeft zich naar den tuin, om een verfrisschend bad te nemen en wordt daarbij verrast door Gatoetkatja. Het paar wordt echter ontdekt en voor Djanaaka gebracht. Deze heeft ook nog

ഡ്രെസ്റ്റാഡിയോമ്ന
DRESTADYOEMNA.

een andere zaak te berechten. *Pregiwati*, die haar broer *Angkawidjaja* sirihs zou brengen, is aangehouden door *Lesmana*. Op haar gegil schoot *Angkawidjaja* toe, greep den indringer en bracht hem gebonden voor zijn vader. Deze geeft bevel de *Korawa's* terstond naar *Ngastina* te doen terugkeeren en verklaart zich bereid vergunning te verleenen tot de vereeniging van *Gatoetkatja* en *Pregiwa*. (*Lk. Pregiwa Pregiwati*).

Hoewel nu *Djanaka* toestemming heeft verleend tot het huwelijk van zijn dochter met *Gatoetkatja*, zal er nog aan een driedubbele voorwaarde moeten worden voldaan, eer dit werkelijk kan worden voltrokken. De prinses eischt: een gouden balé met 800 zuilen, veertig *Danoë*-buffels met getakte horens en de gamelan *Lokananta*, die in het luchtruim speelt. *Wrekodara* neemt op zich, zijn zoon alles te verschaffen, wat er gevraagd wordt. Hij draagt zijn schoonbroers *Bradja Moesti* en *Bradja Palamatan* op, om te *Singgela* de balé te gaan halen, zendt twee andere schoonbroers, *Bradja Késa* en *Bradja Wikata* naar het woud *Winangraja*, om zich van de buffels meester te maken en gelast *Antaséna* en *Irawan*, om aan *S. H. Goeroe* te *Djonggring Salaka* de gamelan te gaan vragen.

Ook de *Korawa's* hebben vernomen, welke voorwaarden er zijn gesteld en *Soejoedana*, die de hoop op een huwelijk van zijn zoon met *Pregiwa* nog niet op geeft, gelast *Sakoeni*, om met een deel der *Korawa's*, waaronder *Doersasana*, de balé en de buffels te gaan zoeken. *Adipati Karna* zal intusschen voor de gevraagde gamelan zorgen.

Irawan en *Antaséna* komen met hun volgelingen te *Prepat Kapanasan* aan den ingang van het godenverblijf, doch worden niet binnen gelaten. Zij raken in gevecht met de wachters, *Ardjoena Winanga* en *Bisma Witjara* en meenen reeds onverrichter zake te zullen moeten terugkeeren, als *Narada* en *S. H. Endra* hun komen mededeelen, dat zij de gamelan *Lokananta* en de *Kembar Majang* (twee trossen bloemen en bladeren) zullen krijgen en dat de godenheer zich bij het huwelijk zal doen vertegenwoordigen door goden en *widadari's*.

Ook de uitgezonden reuzen kunnen aan de hun gegeven opdracht voldoen. *Bradja Wikata* en *Bradja Késa* drijven de buffels naar *Ngamarta* en *Bradja Palamatan* en *Bradja Moesti* halen de balé weg van *Singgela*, waar zij de geheele bevolking hebben doen inslapen, zoodat niemand hen heeft opgemerkt. Onderweg worden de buffeldrijvers aangevallen door de *Korawa's*, maar zij jagen den vijand op de vlucht. De beide reuzen met de balé komen voorbij *Kendali Sada*, het verblijf van *Bagawan Hanoman*. Deze achtervolgt de roovers en tracht hun de buit te ontrukken. Als de reuzen er in de hitte van het gevecht op snoeven, dat zij van *Pringgadani* afkomstig zijn, laat *Hanoman* hen trekken en begeeft hij zich mede naar *Ngamarta*.

Met vreugde wordt te *Ngamarta* vernomen, dat de gezanten in alles geslaagd zijn en in optocht voeren de *Pandawa's* den bruidegom naar *Madoekara*, waar nu het huwelijk wordt voltrokken. Pas is dit geschied, of de *Korawa's* verschijnen, om de bruid voor *Lesmana* op te eischen. *Sakoeni* toch heeft zijn vorst verteld, dat hij er in geslaagd is, aan de

voorwaarden te voldoen, doch dat de buffels hem ontroofd zijn door twee reuzen van Pringgadani. De waarheid komt nu aan het licht en beschaamd keert Karna met de zijnen naar Ngastina terug. (*Lk. Gatoetkatja daeap kalijan Dèwi Pregiwa*).

Zoo is dus alweer Lesmana bedrogen uitgekomen in zijn hoop op een huwelijk met Pregiwa. Maar hij kan de schoone Pandawa-dochter niet vergeten. Daar verneemt hij, dat deze bij haar echtgenoot een zoontje heeft gekregen, en weer wordt het verlangen naar haar bezit bij hem opgewekt, zóó sterk, dat hij zich ziek voelt en geen lust heeft, de kamer te verlaten. Ten einde raad zendt Soejodana Adipati Karna met een draagstoel naar Pringgadani, om zich, desnoods met geweld, van Gatoetkatja's echtgenote meester te maken.

Er is voor dezen roof wel een goede tijd uitgekozen! Gatoetkatja is ziek en bevindt zich, voor herstel van gezondheid, bij zijn moeder te Moenggoel Pamenang. Karna en de hem vergezellende Korawa's treffen dus Pregiwa met haar zoontje Sasi Kirana alleen aan en het kost hun weinig moeite, om zich van moeder en kind meester te maken. Semar, die met zijn zoons getuige is van den brutalen roof, spoedt zich naar Moenggoel Pamenang, om mee te deelen, wat er gebeurd is. Nauwelijks heeft Gatoetkatja dit vernomen, of hij snelt door de lucht de roovers na, haalt hen in en tracht hun zijn vrouw en zijn kind te ontrukken. Hij heeft echter zijn krachten overschat: door een regen van steenen getroffen, zinkt hij levenloos ter aarde. De Korawa's begraven hem in allerijl, planten op het graf een damalaboombom en zetten met hun buit den tocht naar Ngastina voort. Semar, Nalagarèng en Pétroek, die trachten hun meester bij te staan, worden nagezet en zien geen anderen uitweg dan de Wiloegangga-rivier, waarin zij zich storten en die hun lichamen op haar wateren meevoert.

In de kluisenarij Gebang Tinatar bevindt zich Bagawan Pramanasidi met zijn kleinkinderen, Nila Soewarna en Dèwi Nilawati. De kinderen vragen, wie toch eigenlijk hun vader is, waarop de bagawan hun meedeelt, dat zij kinderen zijn van R. Djanaaka van Madoekara. Vergezeld door den kluisenaarsleerling Wignjagati begeven zij zich op weg, om hun vader te zoeken. In het woud gekomen, tracht Wignjagati Nila Soewarna te doden, om zich van diens zuster te kunnen meester maken. Er ontstaat een hevig gevecht, waarin Nila Soewarna het moet afleggen: door een knotsslag getroffen valt hij bewusteloos neer. De aanrander bereikt echter zijn doel niet: Nilawati heeft kans gezien, zich tijdens het gevecht uit de voeten te maken en zich in het struikgewas te verbergen. De teleurgestelde Wignjagati geeft echter de hoop, om haar te vinden, niet op en blijft in het woud ronddolen.

Nu ligt in de nabijheid de tijdelijke rijkszetel van vorst Djanaaka, Parang Goemiwang. De vorst en zijn gemalin begeven zich naar de rivier Wiloegangga, om te gaan zien naar het vischvangen in een afgeschoten vak van den stroom. Met allerlei vischtuig tracht men de visch te bemachtigen en de vorst scheidt er zoo'n vermaak in, dat hij zelf een net uitwerpt. Hij heeft geluk: drie groote visschen spartelen in het net en worden aan land gehaald.

Het blijken Semar en zijn zoons te zijn. Djanaaka stelt hem voor, bij hem in dienst te treden. Het drietal neemt dit aan en krijgt nu opdracht, om de bloem Pamocketing manah te zoeken. Patih Djaja Santika wordt uitgezonden om te trachten een andere bloem, de Soemarsana, voor zijn heer te vinden. Op zijn tocht treft de patih in het woud Endang Nilawati aan, die hem mededeelt, wat haar is overkomen. Al spoedig daagt ook Wignjagati op. Verheugd, eindelijk de maagd te hebben gevonden, wil deze haar meevoeren, doch de patih treedt als haar verdediger op en maakt den ontrouwen geleider door een pijlschot onschadelijk. Ook Nila Soewarna wordt gevonden en wel door Semar en de zijnen, die hem bij hun heer brengen. Djanaaka neemt de beide kinderen aan en gaat met zijn zoon naar Ngastina, om te zien, wat er met Pregiwa is gebeurd. Daar aangekomen, heeft hij een ontmoeting met Dewi Banowati, terwijl Nila Soewarna zich met prinses Lesmana wati terug trekt.

Intusschen is er meer daadwerkelijke hulp voor de geroofde Pregiwa in aantocht. Wrekodara heeft, op aanwijzing van Hanoman van Kendali Sada, het lijk van Gatoetkatja gevonden, doet zijn zoon weer in het leven terugkeeren en begeeft zich met hem naar Ngastina. Onderweg komen zij Sasi Kirana tegen, die voor de Korawa's is gevlucht. Wrekodara doet zijn kleinzoon door een handbeweging, als besprenkelde hij hem met „groei-krachtig water”, op hetzelfde oogenblik volwassen worden.

Te Ngastina treft het drietal de ongelukkige Pregiwa in groote droefheid aan: niet alleen heeft zij zich te verweren tegen het herhaalde aanzoek van Lesmana, maar ook het verdwijnen van haar zoon geeft haar angst en zorg. Als de vermiste nu bij haar gebracht wordt, herkent zij haar zoo plotseling volwassen geworden zoon eerst niet. Nog is zij niet van haar verbazing bekomen, als Lesmana weer verschijnt. Hij wil nog eens een poging doen, om de begeerde vrouw voor zich te winnen. Het zal echter de laatste poging zijn! Gatoetkatja heeft nauwelijks zijn vijand zien binnenkomen, of hij springt op hem toe, grijpt hem en slingert hem met zooveel kracht weg, dat hij buiten het vertrek neervalt voor de voeten van zijn vader, vorst Soejodana. Alle daar aanwezige Pandawa's en hun verwanten gaan daarop naar Pringgadani, om met een luisterrijk feest den gelukkigen afloop van dit avontuur te vieren. (*Lk. Sasi Kirana*).

Vroeger werd reeds reeds gesproken over den afgeslagen aanval van vorst Praton op het godenverblijf (Zie boven, *Lk. Lahiripoen Gatoetkatja*). De bij dien strijd omgekomen patih Kasipoe heeft zich geïncarneerd in Praton's zoon, vorst Endra Soebrasta van Simbar Manjoera en deze doet met een machtig leger een aanval op het godenverblijf. De goden, die niet in staat zijn den vijand te verjagen, hebben de hulp ingeroepen van Gatoetkatja. Hoewel deze een voortdringen van de reuzen kan beletten, is hij niet bij machte hen voor goed te verdrijven en Narada wordt naar de aarde gezonden, om ook de vorsten Kresna (Padmanaba) en Joedistira (Darma Koesoema), benevens Arja Séna, Ardjoena, Nangkoela en Sadéwa te ontbieden. Tegen deze helden blijken de reuzen niet te

zijn opgewassen. Gatoetkatja doodt den aanvoerder van het vijandelijk leger, adipati Kala Sembawa, en de Pandawa's doen zulk een verwoeden aanval, dat de vijand in wanorde op de vlucht slaat. De overwinnaars worden voor S. H. Goeroe gebracht, die hun zijn dank be-tuigt voor de bewezen hulp. In het bijzonder heeft Gatoetkatja zich de erkentelijkheid van den godenheer verworven en deze wil hem daarvoor een waarlijk goddelijke belooning schenken: het buisje Antakoesoema, dat den drager in staat stelt om zonder vleugels door de lucht te vliegen, het hoofddekseel Basoenda, dat hem in den regen beschut voor nat worden en de sandalen Padatjrema, waardoor hij zich van de aarde in de lucht kan begeven. Bovendien wordt hij bevestigd in de regeering over Pringgadani, onder den naam van vorst Toetoe-ka, „vorstelijk strijder en toevlucht van de goden.”

Groote vreugde te Pringgadani, waar Gatoetkatja's moeder, Dèwi Arimbi, met haar broers op de sitinggil de komst van den vorst aïwacht. Weldra verschijnt deze met de Pandawa's en vorst Kresna. Hij aanvaardt in een plechtige bijeenkomst het bewind en stelt zijn ooms Bradja Késa en Bradja Mingkalpa onderscheidenlijk tot binnen- en tot buiten-patih aan. Tot „oudsten” worden benoemd de andere broers van zijn moeder, Bradja Denta, Bradja Moesti en Kala Bendana. (*Lk. R. Toetoe-ka djoemeneng ratoe wonten ing Pringgadani*).

Al spoedig blijkt, dat niet al deze ambtenaren den jongen vorst trouw zijn. Op een keer, dat Bradja Moesti hem namens zijn meester gaat roepen, weigert Bradja Denta te gehoorzamen en verlaat hij Pringgadani, om zich naar Sétra Gandamajoe te begeven. Hier vraagt hij hulp aan Batari Doerga, die hem doet veranderen in Gatoetkatja en hem opdraagt, naar Ngastina te gaan. Onderweg ontmoet hij R. Abimanjoe. Er ontstaat een verwoed gevecht, waarin de reuzen worden gedood.

In het paleis te Ngastina bevindt zich Banoewati met haar hofdames. Plotseling verschijnt Gatoetkatja, die de vorstin tracht over te halen, zich met hem af te zonderen. Wel roepen de hofdames ijlings de hulp van Karnain, maar deze moet het atleggen en begeeft zich nu naar den Saptarga, waar hij weet de Pandawa's en de Korawa's — hier voor een tempelbouw verzameld — te zullen aantreffen. Onverwijld deelt hij vorst Soejodana mee, wat er is voorgevallen. Deze geeft de zaak in handen van de Pandawa's. Wrekodara, ontstemd over het ongepaste gedrag van zijn zoon, dient dezen een flinke afstraffing toe en Kresna zendt hem met Bradja Moesti weer terug naar Ngastina, waarheen zich ook de Pandawa's begeven.

Gatoetkatja, die zich onschuldig voelt, vraagt zich verwonderd af, wat er wel mag zijn voorgevallen. Als hij te Ngastina aankomt, wordt het raadsel al spoedig opgelost: een ander heeft zijn gedaante aangenomen en maakt het nu als Gatoetkatja de vorstin lastig. De ware Gatoetkatja werpt zich op den bedrieger, die zich ontpopt als Bradja Denta. Bradja Moesti komt Gatoetkatja te hulp, verbergt zich in zijn handpalmen en vuurt hem aan, om het gevecht voort te zetten. Inderdaad gelukt het hem nu, zijn tegenstander

neer te slaan. Algemeene vreugde! Ardjoena maakt hiervan gebruik, om zich met Banoewati terug te trekken. (*Lk. Bradja Denta, Bradja Moesti*).

3. Wrekodara.

Op zekerden dag verschijnt vorst Sridenta van Djoe mapala in de gedaante van Narada te Ngamarta en verzoekt, de Kalimasada te mogen leenen. Deze wordt hem overhandigd en hij vertrekt met het heilige geschrift, zoogenaamd naar het godenverblijf. Pas is hij heengegaan, of Kresna komt te Ngamarta op bezoek, hoort, wat er is voorgevallen en zendt Wrekodara met Nangkoela en Sadéwa den roover na, om het geschrift terug te halen. Het blijkt echter, dat hij niet tegen den vorst is opgewassen: hij wordt tegen den grond gesmakt en blijft daarin steken, zonder zich te kunnen verroeren. Nangkoela en Sadéwa spoeden zich naar Madoekara, om hun broer Ardjoena te hulp te roepen. Deze begeeft zich op weg met Djaja Windoe, zijn zoon bij de dochter van Bagawan Sidi Moelja van Ngandong Willis.

Verheugd over het slagen van zijn onderneming vervolgt vorst Sridenta zijn weg. Vóór hij echter Djoe mapala bereikt, komt hij zijn schoonvader Tjiptarasa van de kluizenarij Ringin Poetih tegen. Deze vraagt vol belangstelling naar den afloop van Sridenta's avontuur. Als hij hoort, dat de Kalimasada den Panda wa-vorst ontnomen is, vraagt hij het geschrift te mogen zien. Zoodra hij het in handen heeft, ontpopt hij zich als Djaja Windoe. Een gevecht met Sridenta volgt, waarin de jongeling het moet afleggen. Doch nu neemt Djanaaka het tegen den roover op. Deze voelt, dat hij niet tegen den Panda wa is opgewassen en maakt zich ijlings uit de voeten.

Terwijl Ardjoena nog naar zijn verdwenen tegenstander zoekt, komt Gatoetkatja hier voorbij. Gezamenlijk gaat men nu Wrekodara zoeken. Gatoetkatja bemerkt zijn vader, die tevergeefs tracht zich uit de aarde, waarin hij is neergesmakt, los te werken. Hij trekt hem er uit en gaat vervolgens met hem en Djanaaka naar Djoe mapala. Hier maakt Djanaaka zich meester van vorstin Tjiptawati. In het nu volgend gevecht worden Sridenta en Tjiptarasa gedood. (*Lk. Sridenta*).

In het rijk Giling Wesi bevindt zich vorst Toegoe Wasésa met een aap en een reus, Djadjah Wreka genaamd. 's Vorsten zoon R. Antaséna is tegen Ngastina opgetrokken, Soejoedana vlucht met zijn gemalin Dèwi Banoewati en de prins van Giling Wesi neemt nu het bestuur in handen. Zijn zuster Dèwi Antawati bevindt zich bij hem, Adipati Karna is met zijn gemalin Dèwi Soertikanti gevankelijk weggevoerd en naar Giling Wesi gebracht.

R. Antaséna begrijpt, dat hij niet rustig aan de regeering zal kunnen blijven, zoo lang de vorst van Ngastina vrij rond loopt en hij geeft aan eenige reuzen: Kala Klantangmimis, Kala Pralemja en Kala Mingkalpa bevel, Soejoedana op te sporen en bij hem te brengen. Deze ligt intusschen gewend onder een waringin-boom in het woud: een

gouden-kogel heeft hem in de kuit getroffen. Nu wil het geval, dat Ardjoena daar voorbij trekt met R. Samba, R. A. Setyaki, Angkawidjaja en Gatoetkatja. Hij geeft zijn zoon last, den gewonde te genezen, waarop Samba dezen meeneemt naar Mandoera. Ook Banoewati wordt daarheen gebracht en wel door Setyaki en Patih Pragota. De door Antasena uitgezonden reuzen worden gedood door Angkawidjaja en Gatoetkatja, waarop deze zelf met een leger, onder aanvoering van R. Gagak Bongkol, tegen den vijand optrekt. Het komt tot een strijd, waarin Gagak Bongkol door Angkawidjaja wordt gedood en Antasena door een pijl van Ardjoena weggeslingerd wordt. Angkawidjaja voert Dewi Antawati mee.

Nadat Ardjoena Karna en diens gemalin te Ngastina heeft bevrijd, begeeft hij zich naar Giling Wesi en maakt zich daar meester van 's vorsten bijvrouwen Dewi Nawangsih, Nawangwoelan, Nawangkantjana en Nawangresmi en brengt die naar Mandoera. Nu gaat men op den vorst van Giling Wesi af, die met een geweldig leger in aantocht is tegen het rijk van Baladewa. In een verwoed gevecht schiet Ardjoena Toegoe Wasesa de kroon van het hoofd, waarop deze zich ontpopt als Wrekodara. De aap (Hanoman) begeeft zich met Djadjah Wreka naar Kendali Sada en Gatoetkatja omhelst Antasena, in wien hij zijn broer herkent.

Tijdens het op deze overwinning volgend luisterrijk feest verklaart Soejoedana, dat de Pandawa's later over heel Java zullen regeeren. (*Lk. Toegoe Wasesa*).

Wrekodara is niet alleen de geweldige strijder, die zijn broeders uit menig gevaar redt, maar hij legt zich ook wel eens op meer vreedzame zaken toe. Zoo heeft hij op zekeren tijd in het Westerland (Tanah Brangkilèn) de kennis verworven van de geheime leer Sastra Djendra, welke alleen den goden toekomt. Wars van alle eigenbaat, deelt hij deze wetenschap mee aan allen, die er belang in stellen en zoo zijn niet alleen de Pandawa's, maar ook hun zoons en R. Setyaki van Dwarawati reeds op de hoogte gebracht. Batari Doerga, de booze godin van Gandamajoe, begeeft zich ijlings naar de Soeralaja en deelt S. H. Goeroe mee, dat Wrekodara zich te Moenggoel Pawenang als leeraar heeft gevestigd en zijn uit het Westerland verkregen kennis overal verspreidt. Als dat zoo doorgaat, zal — naar haar meening — de eerbied van de aardbewoners voor de goden spoedig verdwijnen. Bezorgd over dezen gang van zaken biedt zij zich aan, om zich van een en ander op de hoogte te gaan stellen en als de oppergod haar daartoe verlof geeft, gaat zij op weg.

Nu wil het geval, dat ook Kresna op reis is naar Ngamarta. Zoodra deze de godin van verre gewaar wordt, neemt hij de gedaante van een geweldigen reus aan en Batari Doerga raakt hierdoor zoo van streek, dat zij belooft, alles te zullen doen, wat van haar gevraagd wordt. Kresna eischt van haar de belofte, dat zij den Pandawa's geen leed zal doen. Naar de letter houdt Doerga zich hieraan: zij gaat naar haar verblijf terug. Maar intusschen zendt zij de geesten Jamarani, Niramaja en Jamidoro uit, om de Pandawa's te kwellen. Deze bereiken echter hun doel niet: nog vóór zij gelegenheid hebben gehad hun boos opzet ten

uitvoer te brengen, worden zij door Gatoetkatja en Angkawidjaja op de vlucht gejaagd.

Batari Doerga is zeer ontstemd over het gebeurde en begeeft zich nog eens naar Djoenggring Salaka, waar zij Batara Goeroe met de goden aantreft in de Balé Asmarakata, sprekende over Wrekodara's leer. Juist heeft Narada als zijn meening gezegd, dat deze leer wel verbreid mag worden, mits men de goden er bij aanroept en maakt S. H. Goeroe zich boos over deze uitpraak, als Doerga zich aanmeldt met het bericht over het gebeurde. Nu wordt terstond Jamadipati uitgezonden, om Wrekodara te ontbieden. Mochten de overige Pandawa's zich met de zaak bemoeien, dan moet hij allen in de tjoepoe Retna doemilah sluiten en naar de Soeralaja brengen.

Jamadipati vindt Wrekodara met zijn broeders en vorst Kresna bijeen. De nieuwe leeraar verklaart, dat — wanneer hem het verbreiden van de leer Sastra Djendra als zonde wordt aangerekend, — hij bereid is te sterven en de overige Pandawa's zeggen, dat zij ook den hemel wel eens willen zien. Jamadipati sluit nu allen in de tooverdoos en voert hen mee naar de Soeralaja. Daar aangekomen worden de broeders, op bevel van S. H. Goeroe, naar Tindjamaja gebracht.

Het ziet er alzoo niet gunstig uit voor den nieuwen leeraar en de zijnen. Er daagt echter hulp op.

De reuzenvorst van Noengswa Kambangan, Kala Srenggi, heeft besloten Ngastina te onderwerpen. Met zijn patih Kala Srenggini en den reus Kala Srenggana trekt hij naar dit rijk en stelt Soejodana — die juist een droom met ongunstige betekenis heeft gehad; hij zag namelijk een ster op zich vallen, wat wijst op den aanval van een machtigen vijand — voor de keus: of zich onderwerpen en den wil van den reuzenvorst volbrengen, of zijn rijk laten verwoesten. Het blijkt, dat Soejodana's kampioenen R. Aswatama en R. Adjadrata, niet tegen den vijand zijn opgewassen. Zij moeten nu met de reuzen tegen de Soeralaja optrekken. Tegen zulk een overmacht zijn de goden niet bestand: in wanorde slaan zij op de vlucht.

In deze benarde omstandigheden blijft er slechts één beproefd middel over: de Pandawa's moeten te hulp worden geroepen! Narada brengt dezen den wensch van S. H. Goeroe over. De broeders zijn bereid, den vijand te bestrijden, mits hun de toezegging wordt gedaan, dat hun geslacht ten eeuwigen dage aan de regeering zal blijven. Dit wordt hun beloofd en zij binden den strijd met de reuzen aan. Het gevolg is verrassend! Kala Srenggi, door een pijlshot van Ardjoena getroffen, ontpopt zich als S. H. Koemadjaja, die op deze wijze zijn gunsteling is te hulp gekomen. Kala Srenggini blijkt Dèwi Ratih te wezen en Kala Srenggana is Dèwi Wiloetama.

Nu alzoo de strijd met de pseudo-reuzen tot een goed einde is gebracht, is het gemakkelijk met het leger van Ngastina af te rekenen. Wrekodara doet een verwoeden uitval en drijft Soejodana met de zijnen op de vlucht. (*Lk. Sènu Rodra*).

Een andere aanleiding tot een strijd van Wrekodara met de Korawa's levert het volgende voorval.

R. Gandawardaja heeft het bestuur over Gadjahhoja gekregen. Om hem hierin te bevestigen, besluit vorst Soejoedana van zijn neef het heilige geschrift Kalimasada te leenen. R. Doermaka wordt hiervoor naar Ngamarta gezonden en vindt vorst Poentadéwa bereid, het geschrift tijdelijk af te staan. Daarmee heeft hij echter het verlangde nog niet! Wrekodara verzet zich tegen de overbrenging van de Kalimasada en dreigt zelfs den gezant te zullen dooden, indien deze niet spoedig vertrekt. Blijft deze bij zijn verzoek, dan zal hij Wrekodara in de Koeroe-vlakte kunnen vinden en moet hij maar trachten, zijn tegenstander in een kampstrijd te dwingen, hem zijn verzoek toe te staan! Met dit bericht komt de gezant te Ngastina. Groote verontwaardiging bij Soejoedana, die dadelijk met een leger tegen de Pandawa's wil optrekken. Ook Gandawardaja is terstond gereed, om Wrekodara een strafping te gaan toedienen. Nu treedt echter Resi Doerna op. Deze weet Soejoedana tot bedaren te brengen, zendt Gandawardaja naar zijn rijk terug en laat R. Doermaka naar de Koeroe-vlakte gaan, om de uitdaging van Wrekodara aan te nemen.

Op de afgesproken plaats vindt de Korawa zijn tegenstander. In het nu volgend gevecht blijkt hij echter niet te zijn opgewassen tegen Wrekodara. Plotseling verschijnt nu ook Gandawardaja, die zich niet van zijn voornemen wil laten afbrengen, op het tooneel van den strijd. Met hem heeft Wrekodara het niet zoo gemakkelijk als met den Korawa. Gandawardaja hult hem in een nevel, waarin hij — buiten zichzelf van woede — tastende rondloopt, om zijn tegenstander met zijn vreeselijke knots te treffen. Alle moeite is tevergeefs: al dichter en dichter wordt de nevel, steeds grooter wordt de woede van den geweldige.

Daar verschijnt een helper in den strijd, R. Ardjoena van Madoekara. Deze is juist terug gekomen uit een woud, waar hij een ontmoeting had met een reuzenpaar. De vrouw, die zwanger was, verzocht haar gemaal, om voor haar menschevleesch te gaan zoeken. Deze vond Ardjoena, wilde zich van hem meester maken, doch werd door een pijlschot getroffen en — nu bleek de reus S. H. Koemadjaja en de reuzin Batari Ratih te zijn. Deze bevalen Ardjoena, om naar Ngamarta te gaan, daar zijn tegenwoordigheid in dat rijk gewenscht was en hier vonden hem Nangkoele en Sadéwa, die getuigen waren van Wrekodara's moeilijken toestand en nu bij hun broeder hulp kwamen zoeken.

Ardjoena heeft al spoedig gezien, wat er gebeurd is. Hij doet den nevel verdwijnen en neemt nu van zijn broeder den strijd tegen Gandawardaja over. In de hitte van het gevecht herkent deze zijn tegenstander en staakt terstond den strijd, Ardjoena's voeten omhelzende. De Korawa's slaan op de vlucht en Ardjoena zendt iemand van Ngastina, Wijdjamantri genaamd, met een brief naar Soejoedana.

In wanorde komen de Korawa's te Ngastina aan met het bericht, dat Gandawardaja door Ardjoena is gedood. Geheel verslagen hoort de vorst hem aan. Plotseling

ពុលាសិស្រ្យសាស្ត្រ (ពុលាសិស្រ្យសាស្ត្រ)

DROPADI.

wordt *Widjamantri* aangemeld. Deze brengt een brief, waaruit het tegendeel blijkt: *Gandawardaja* heeft zijn tegenstander overwonnen! De droefheid van den vorst slaat om in groote vreugde en hij verhoogt *Widjamantri* in rang met den naam *Setja Toegoera*.

Nog vóór deze brief is ontvangen, is de kroonprins van *Ngastina* naar *Gadjahoja* vertrokken, waar hij aan vorstin *Dèwi Retna Woelan*, haar broer *Déwa Koesoema* en haar schoonzuster *Dèwi Gantangsasi* het bericht van *Gandawardaja*'s dood brengt. *Lesmana* verwijt *Déwa Koesoema*, dat deze de schuld van alles is: waarom toch heeft hij *Gandawardaja* laten vertrekken! *Déwa Koesoema* kan hier niet veel op zeggen en verwijdert zich. Dit is het doel van *Lesmana*. Hij gaat op de beide vrouwen af en tracht zich van haar meester te maken. Zij laten zich echter niet goedschiks meevoeren. Op het hooren van het hierdoor veroorzaakt gerucht komt *Déwa Koesoema* terug. Gevecht met *Lesmana*, waarin deze het onderspit delft. Woedend en beschaamd gaat de prins naar zijn oom *R. A. Doersasana*, die hem te hulp komt, *Déwa Koesoema* grijpt en dezen in een vijver werpt.

Nu naar *Ngastina* terug! *Lesmana* komt bij zijn vader met het bericht, dat hij van *Gandawardaja* allerlei vernederingen heeft moeten ondergaan. *Soejoedana* echter vertrouwt de zaak niet en dwingt *Doersasana* om de waarheid te zeggen, waarop hij *Lesmana* een flinke afstraffing toedient. *Setja Toegoera* wordt naar *Gandawardaja* gezonden met een brief, waarin de mededeeling, dat *Déwa Koesoema* zich te *Gadjahoja* zeer ongepast heeft gedragen. Maar ook deze leugen komt aan het licht. *Retna Woelan* en *Gantang Woelan* (*G. Sasi*) vertellen, wat er gebeurd is en hun verhaal wordt bevestigd door *Déwa Koesoema*, die uit den vijver heeft weten te ontkomen.

Met *Gandawardaja* trekken de *Korawa*'s naar *Ngastina* en zij worden gevoelig gestraft voor al, wat zij misdreven hebben. (*Lk. Gandawardaja*).

C. Ardjoena.

1. Soembadra.

Toen *Ardjoena* eens, hongerig en moe, in het woud zat, ging *Semar* met zijn zoons er op uit om te trachten, zijn meester voedsel te verschaffen. De trouwe dienaar besloot tot bereiking van zijn doel te gaan goochelen en verschaftte zich daartoe — door uithoizing van een vijver — een aal, een schildpad en een bloedzuiger.

Al spoedig komt de goochelaar in de nabijheid van een kluizenarij, *Argasonja* geheeten, waarin zich *Wasi Djaldara* en zijn zuster *Endang Brata djaja* bevinden. De laatstgenoemde is juist met twee bedienden uitgegaan. Nauwelijks heeft *Semar* haar in het oog gekregen, of hij maakt zich gereed, zijn kunsten te vertoonen. Hij haalt zijn bloedzuiger voor den dag,

Senar als goochelaar.
(Lakon: Senar djantoe).

doch behoeft niet verder te gaan, want Brata djaja griezelt zoo op het gezicht van het dier, dat zij verder niets meer wenscht te zien en den goochelaar een groote hoeveelheid eetwaren geeft, onder voorwaarde, dat hij op staanden voet zal heengaan. Semar doet niets liever, hij neemt de eterijen in ontvangst, mengt alles dooreen om het gemakkelijker te kunnen meenemen en gaat daarmee naar zijn meester terug.

Als Pamadé ziet, wat zijn dienaar hem brengt, vraagt hij dezen, hoe hij aan zoo'n door elkaar geroerde massa komt. Semar antwoordt, dat hij dit in de kluisenarij Argasonja heeft gekregen, waarop Ardjoena met getrokken kris woedend op de kluisenarij af gaat. Hij krijgt Brata djaja in het oog en achtervolgt haar, doch zij weet hem te ontloopen. De kluisenaar, die bemerkt wat er voorvalt, wacht kalm den indringer af. Ardjoena herkent in hem prins Kakrasana van Mandoera, dien hij reeds vroeger heeft ontmoet. Dadelijk bedaart zijn woede. Hij deelt Djaldara mee, dat hij op weg is, om de verdwenen prinses Erawati van Mandraka te zoeken, waarop de kluisenaar zich bereid verklaart, hem daarbij te helpen. Voor zij zich op weg begeven, neemt Ardjoena afscheid van Brata djaja, voor wie zijn hart in liefde ontvlamt. Er wordt een stem gehoord, die mededeelt, dat zij bestemd is, om later zijn vrouw te worden. Zij zijn trouwens geen onbekenden voor elkaar. Evenals haar broer heeft ook Brata djaja — toen nog Rara Ireng van Widara Kandang, waar zij verblijf hield bij haar pleegouders Kjai Antagopa en Njai Sagopi — reeds vroeger Parta ontmoet (Zie Lk. 19, Kangsa aben-aben en verder Lk. 108, Djaldara rabi).

De beide vrienden zijn zoo gelukkig, Erawati uit de handen van den roover, vorst Kalaroga van Goewadasar, te bevrijden en Djaldara neemt haar mee naar Mandraka. Onderweg echter heeft hij een ontmoeting met kroonprins Djajapitana van Ngastina, die met patih Sakoeni en de Korawa's eveneens op weg is, om Erawati te zoeken en die nu tot zijn spijt bemerkt, dat een ander hem reeds is voor geweest. Sakoeni spreekt Djaldara onder een voorwendsel aan, en onderwijl naderen de Korawa's dezen van achter en geven hem een slag, die den niets vermoedenden prins bewusteloos doet neerstorten, waarop zij zich van Erawati meester maken.

Brata djaja bevindt zich nog steeds te Argasonja, waar zij trouw een nagasariplant verzorgt. Plotseling bemerkt zij, dat de plant begint te verwelken. Dit is een teken van onheil en zij gaat ijlings met haar dienares haar broer na, dien zij in het woud aantreft. Ook Ardjoena heeft hier den bewusteloze gevonden en hem weer genezen. Vol vreugde over dezen gelukkigen afloop snelt Brata djaja op haar broer toe, doch deze ontwijkt haar, waardoor zij Pamadé in de armen loopt.

Na deze tweede ontmoeting van den middelste der Pandawa's met zijn toekomstige bruid begeven allen zich op weg naar Mandraka, waar de Korawa's reeds zijn aangekomen en zich als de bevrijders van Erawati hebben aangemeld. De ware toedracht van de zaak wordt nu al spoedig opgehelderd en beschaamd maken de prinsen van Ngastina zich uit de voeten. Erawati wordt den wasi uit het gebergte als echtgenoot toegezegd. (Lk. Semar djantoer).

Wrekodara haalt de buffels voor het huwelijk van Ardjoena.
(Lakon: Paria Krana).

Uit de boven beschreven gebeurtenissen is het duidelijk geworden, dat Brata djaja, de zuster van Kresna en Baladéwa (Djaladara of Kakrasana), meer bekend onder den naam van Soembadra, voor Ardjoena is bestemd. Gemakkelijk zal het huwelijk echter niet tot stand komen. Als Kresna de zaak met zijn ouderen broer bespreekt, blijkt deze er zijn goedkeuring niet aan te willen hechten: hij meent dat hun zuster zal moeten huwen met R. Boerisrawa, oudsten zoon van vorst Salja van Mandraka. Het is een moeilijk geval en Kresna, die Soembadra veel liever aan den Panda wa ziet toegewezen, weet er niet anders op, dan zijn broer te herinneren aan den wensch van wijlen hun vader Basoedéwa, die indertijd als voorwaarde voor het huwelijk van zijn dochter heeft gesteld het verkrijgen van: een gouden koets met reuzen-paarden, versierd met majang-bloemen van den Déwandaroë-boom uit het godenverblijf; de gamelan Salokananta, een bruidsstoet van goden en widadari's en de hemelsche Danoë-buffels. Hij, die dit alles zal weten te verschaffen, ontvangt de hand van Soembadra. Baladéwa neemt op zich, dit te Ngastina te gaan bekend maken, terwijl Kresna's zoon Samba en Satyaki zich met hetzelfde doel naar Ngamarta begeven.

Als het bericht van de gestelde voorwaarde te Ngamarta is ontvangen, draagt Resi Abyasa aan Wrekodara en Parta op, om voor het gevraagde te zorgen: de eerstgenoemde zal de Danoë-buffels gaan halen, Ardjoena moet trachten, zichzelf het overige te verschaffen.

Wrekodara heeft weinig moeite, om zich van zijn taak te kwijten. Hij vindt de buffels onder de hoede van den reus Dadoeng Awoek, dwingt dezen, hem de dieren af te staan en ontvangt ten overvloede van Sang Hyang Pramoeni nog verlof om ze mee te voeren. Ook de gouden staatsie-koets weet hij voor zijn broer te verkrijgen.

Intusschen is Parta al even gelukkig in zijn pogingen. Door voorspraak van Sang Hyang Koemadja, die hem steeds bijzonder genegen is, verkrijgt hij van Sang Hyang Girinata, den godenheer, al het gevraagde.

Ook nu liggen de Korawa's op de loer, om hun neven de loef af te steken. Ondanks de hulp van Doerna, die de tusschenkomst van zijn vroegere gemalin, de widadari Wiloetama, inroept, gelukt het hun niet, aan de gestelde voorwaarden te voldoen. Zij weten echter raad. Onder voorgeven, dat Wrekodara hun de met veel moeite verkregen buffels heeft ontroofd en met het bericht, dat de oppergod hun verzoek zou hebben ingewilligd, als niet Parta hen was vóór geweest, voeren zij den bruidegom in optocht naar Dwawati. Daar aangekomen, worden de bedriegers spoedig ontmaskerd door Narada, die de widadari's brengt en door Dadoeng Awoek. Wel tracht Baladéwa hen nog te helpen, door zich woedend op Wrekodara te werpen, doch Kresna scheidt de beide strijdenden en de buffels drijven de teleurgestelde Korawa's op de vlucht. (*Lk. Parta krama*).

Zoo zijn dan eindelijk Ardjoena en Soembadra vereenigd. Parta heeft echter vele benijders en menigeen zal nog trachten, zijn gemalin te ontvoeren.

Te Tjintaka Poera in Madoekara verwacht Soembadra haar eerste kind. Na wil het geval, dat in dezen zelfden tijd ook Wilsarini, dochter van den reuzenvorst Brahmama Battlawa van Sélamiring, zwanger is door omgang met een harer verwanten. Om te ontkomen aan de hieraan verbonden schande, zal de reuzin de plaats van Ardjoena's gemalin innemen, terwijl Soembadra naar het woud Sigrangga zal worden gebracht, waar vorst Brahmama haar tot zich zal nemen. Aldus geschiedt.

Hyang Batara Anantabogate Saptapratala draagt Anantaredja, den zoon van zijn dochter bij Bima, op, om zijn diensten te gaan aanbieden aan zijn tante Soembadra. Deze bevindt zich in het Sigrangga-woud aan den voet van den berg Kap en smeekt de goden, haar bij te staan. Haar gebed is niet tevergeefs. Op bevel van Hyang Goeroe begeeft Hyang Endra zich naar het woud onder den naam van Bagawan Endra Moertjita en doet de kluisenarij Respati ontstaan. Hierin wordt Soembadra's zoon, Djaka Lambang, geboren. De inmiddels aangekomen Anantaredja wordt, als wasi Ananta séna, met de zorg voor den jonggeberene belast.

Ook de pseudo-Soembadra te Madoekara heeft een zoon gekregen, die Abimanjoe wordt geheeten. Als de knaap grooter is geworden, gaat hij op een dag met Semar, Nalagarèng en Pétroek naar het woud, om dieren te vangen. Daar ontmoet hij Djaka Lambang, die hem den toegang ontzegt. Gevecht. Abimanjoe ontvangt een geduchten klap en maakt zich huilende uit de voeten. Trotsch op zijn overwinning begeeft Djaka Lambang zich naar zijn moeder en vindt bij haar Kresna, Joedistira, Arja Séna, Nangkoela en Sadéwa. Hij vertelt, dat hij den prins van Madoekara heeft geslagen en verjaagd, waarop Kresna, tot aller verwondering in een lach schiet en opmerkt, dat hij nu wel mag oppassen, niet in het bereik van Ardjoena te komen, daar deze zeker boos op hem zal zijn. Nadat Bagawan Endra Moertjita is vertrokken, begeven allen zich naar Ngamarta.

Intusschen is R. Abimanjoe schreiende thuis gekomen en heeft aan zijn vader verteld, wat hem is overkomen. Terstond gaat Ardjoena er op uit, om den booswicht, die het waagde zijn zoon te mishandelen, te straffen. Lang behoeft hij niet te zoeken. Djaka Lambang is reeds aangekomen. In een hernieuwden strijd treft hij Abimanjoe met het wapen, dat Endra hem heeft gegeven en terstond ontpopt deze zich als een reuzenzoon, waarna Djaka Lambang hem doodt. Hetzelfde lot ondergaat de pseudo-Soembadra. Met zijn terug gewonnen gemalin en zijn eigen zoon Abimanjoe begeeft Ardjoena zich nu naar Ngamarta. Hier volgt nog een gevecht met den reuzenvorst van Sélamiring, die heeft bemerkt, dat Soembadra hem is ontgaan en die nu een woedenden aanval op den rijkszetel der Pandawa's doet. Hij moet het echter afleggen tegen A. Séna en zijn zoon. Een luisterrijk feest besluit den gelukkigen afloop van deze gebeurtenissen. (*Lk. Abimanjoe lahir*).

R. Boerisrawa, zoon van Salja en zwager van vorst Soejoedana van Ngastina, kan nog altijd Soembadra niet vergeten. Op een dag begeeft hij zich op weg, om te

Het lijk van Dèwi Soembadra drijft op den stroom af.
(Lakon: Soembadra laroeng).

trachten, haar te ontmoeten. In het woud *Krenda Wahana* treft hij *Batari Doerga* aan, die belooft, hem in zijn plannen te zullen helpen.

Nu wil het geval, dat *Djanaka* juist op jacht is. *Batari Doerga* gelast haar trawanten, *Djaramaja* en zijn gezellen, om het jachtpark te gaan verwoesten en aldus *Djanaka* bezig te houden, waardoor *Boerisrawa* gelegenheid zal hebben, ongestoord zijn gang te gaan. De onderdanen van *Doerga* zijn lastige vijanden: zij kunnen zich onzichtbaar maken en houden alzoo het gevecht met *Djanaka* geruimen tijd gaande. *Semaren* zijn zoons, die hun meester zoo schijnbaar doelloos in de lucht zien slaan, keeren naar *Ngamarta* terug. *Wrekodara* en *Gatoetkatja* snellen *Djanaka* te hulp en weten den vijand te verdrijven.

Intusschen is *Boerisrawa* aangekomen te *Madoekara*, waar zich *Soembadra* en de jeugdige *Abimanjoe*, benevens *Srikandi* bevinden. Van een oogenblik, dat *Soembadra* den lusthof ingaat, maakt hij gebruik, om haar te naderen. Zij wil echter niets van hem en zijn voorstellen weten. In de hieruit voortkomende worsteling wordt *Soembadra* gedood, *Srikandi* en *Rarasati* komen op het misbaar van *Boerisrawa* toesnellen, doch de moordenaar weet te ontkomen. Ijlings snelt *Srikandi* naar *Ngamarta*, om het gebeurde mee te deelen. *Poentadéwa* en zijn gast *Kresna* gaan met haar mee.

Als het gezelschap te *Madoekara* is gekomen, verschijnt ook *Djanaka*. Groote ontsteltenis over den dood van *Soembadra*. Niemand kan zeggen, wie de moordenaar is. Men zal nu een beproefd middel te baat nemen, om dezen uit te vinden. Het lijk wordt in de rivier *Wiloeangga* geworpen: de moordenaar zal zich zeker niet kunnen weerhouden, om er heen te gaan. *Gatoetkatja* zal van uit de lucht het afdrijvende lijk in het oog houden, om te zien, wie het nadert en om dan dezen te grijpen en naar *Ngamarta* te brengen.

Te *Boemi Kasapta* bevinden zich *Sang Hyang Antaboga* en zijn kleinzoon *R. Antaséna*. Deze vraagt zijn grootvader, wie toch wel zijn vader is, waarop hij ten antwoord krijgt, dat hij een zoon is van *R. A. Wrekodara* van *Moenggoel Pawenang*. *Antaséna* begeeft zich op weg, om zijn vader te zoeken, komt aan den oever van de *Wiloeangga*, vindt een lijk, dat in de rivier drijft en maakt dit weer levend. Terwijl nu *Soembadra* en *Antaséna* zich aan elkaar bekend maken, verschijnt *Gatoetkatja*, die meent, den moordenaar te hebben gevonden. Gevecht met *Antaséna*. *Soembadra* scheidt de strijdenden en deelt hun mee, dat zij broeders zijn, waarop allen naar *Madoekara* terugkeeren. Onderweg komen zij *Boerisrawa* tegen, die door *Antaséna* gegrepen en gebonden meegevoerd wordt. Wel trachten de *Korawa's* den gevangene te bevrijden, maar zij worden teruggeslagen. Op het bericht van het voorgevallene spoedt vorst *Soejoedana* zich met *Dèwi Banowati* naar *Madoekara*, om de vrijlating van zijn zwager te verzoeken, waaraan eerst voldaan wordt, als hij *Banowati* in ruil voor hem heeft aangeboden. Deze wordt nu (tijdelijk) aan *Djanaka* afgestaan. (*Lk. Soembadra laroeng*).

Abimanjoe heeft den leeftijd bereikt, waarop hij aan een huwelijk gaat denken. *Kres-*

na zou hem gaarne vereenigd zien met zijn dochter Siti Sendari, die Baladéwa heeft toegedacht aan R. Lesmana Mandra Koemara, den kroonprins van Ngastina. Nu is Siti Sendari echter ziek. Geen geneesmiddel helpt, alleen het Marta-Kamandanoewater zal haar — volgens een uitspraak van de goden — genezing kunnen brengen. En Kresna bepaalt, dat hij, die haar dit water zal kunnen verschaffen, de prinses ten huwelijk zal ontvangen. Met dit bericht begeeft Baladéwa zich naar Ngastina, terwijl R. Sambahet te Madoekara zal overbrengen.

Abimanjoe vertoeft, onder den naam Bambang Widjanarka, bij Bagawan Partana in de kluisenarij Goewawara. Hij verlangt er naar, zijn vader te ontmoeten, begeeft zich naar Madoekara en ontvangt daar de opdracht, het bewuste water te gaan zoeken. Terstond gaat de jongeling op weg.

In de kluisenarij op den Endragiri heeft Dèwi Poedjawati, dochter van Bagawan Mandrasa, gedroomd over Bambang Widjanarka, die zoo'n indruk op haar heeft gemaakt, dat zij haar vader verzoekt, dezen bij haar te brengen. Dit is voor den machtigen kluisenaar slechts een kleinigheid: hij doet Widjanarka terstond verschijnen en verbindt hem met zijn dochter in het huwelijk. Maar Abimanjoe geeft hierom het zoeken naar het Marta-Kamandanoewater niet op en als zijn schoonvader hem heeft verteld, waar hij dit zal kunnen vinden, laat hij zijn jonge vrouw achter en vervolgt zijn tocht.

Zijn komst wordt echter nog elders gewenscht: ook Dèwi Nilawati, dochter van Bagawan Kapinilawara van de kluisenaar Tirta Antjala, heeft van hem gedroomd. De kluisenaar doet hem bij zich komen, verbindt hem met zijn dochter in den echt en verschaft hem het begeerde water. waarmee Widjanarka zich naar Dwarawati spoedt. Onderweg heeft hij een ontmoeting met de Korawa's, die hem het water afhandig trachten te maken. Met de hulp van Gatoetkatja, die uit de lucht heeft gezien, water met zijn neef voorvalt, weet hij de Korawa's te verdrijven. Als hij met R. Djanka, dien hij van Madoekara heeft afgehaald, bij Kresna verschijnt, wordt Siti Sendari met het Marta-Kamandanoewater behandeld. Zij geneest terstond van haar kwaal en Abimanjoe ontvangt haar ten huwelijk.

Intusschen zijn de Korawa's te Ngastina gaan vertellen, dat Gatoetkatja hun het Marta-Kamandanoewater heeft ontstolen. In optocht wordt de bruidegom, R. Lesmana Mandra Koemara, naar Dwarawati gebracht. Hij komt echter te laat: het huwelijk is al voltrokken, het bedrog komt uit en de Korawa's worden, met snaad overladen, uit de stad verdreven. (*Lk. Bambang Widjanarka*).

Niet lang mag Abimanjoe zich in het ongestoord bezit van Siti Sendari verheugen: Moertja Lelana, vorst van Parang Kentjana, maakt zich op, om haar te ontvoeren. Baladéwa stelt het jonge paar gerust en neemt zelf op zich, de grenzen van het rijk te bewaken. Op zijn dringend verzoek staat hij Abimanjoe toe, mede ten strijde te trekken. In overmoed waagt deze zich op het drukste punt van den strijd. Sambahet, de kroonprins van Dwarawati, bemerkt dit en voert hem tot Kresna, die zijn schoonzoon weer bij Siti Sendari

laat brengen. Deze bereidt hem echter een alles behalve vriedelijke ontvangst en in arren moede begeeft Abimanjoe zich naar Parang Kantjana, waar hij eigenhandig den vorst doodt en diens kleeren aantrekt. Nu geeft hij zich voor Moertja Lelana uit. Niemand bemerkt de persoonsverwisseling, te minder, daar de vorst bevel geeft met een leger tegen Dwara wati op te trekken. Vooraf heeft hij daar door Semar bericht laten brengen, dat Abimanjoe is gesneuveld en dezen, als bewijsstukken, zijn afgesneden nagels en haar meegegeven. Groote ontsteltenis: vorst Darmawangsa (Joedistira) stort bewusteloos ter aarde, de Panda w'a's barsten in gejammer uit.

Daar verschijnt de vijand van Parang Kantjana. Djanaka en Wrekodara trekken vorst Moertja Lelana tegemoet, om wraak te nemen. Eer het tot een gevecht komt, schiet deze echter een pijl af, waaraan een briefje is bevestigd. Djanaka leest dit en toont het aan Wrekodara, waarop beiden aan Kresna gaan verklaren, dat zij zich gewonnen geven. Als bewijs van onderwerping wordt Déwi Sitisendari den overwinnaar aangeboden. Deze heeft van alles aan te merken op de jonge vrouw. Plotseling verschijnt vorst Bomana Narakasoeera van Tradjoe Tresna, die heeft vernomen, dat Dwara wati door den vijand van Parang Kantjana wordt aangevallen en ijlings zijn rijdier, den garoeda Wilmana, heeft bestegen, om Kresna hulp te verleenen. In het nu volgend gevecht verliest Moertja Lelana zijn helm, waardoor blijkt dat de vorst R. Angkawidjaja is. Boma brengt hem met Sitisendari terug. Een luisterrijk feest besluit deze gebeurtenis (*Lk. Moertja Lelana*).

Evenals zijn vader, maakt Angkawidjaja menige verovering onder de leden van het schoone geslacht. Boven werd reeds gesproken over zijn huwelijk met twee kluzenaarsdochters. Een andere gemalin bezorgde hem het volgende voorval.

Vorst Soejoedana van Ngastina zoekt nog altijd een echtgenoot voor zijn zoon Lesmana Mandra Koemara. Hij heeft nu het oog laten vallen op zijn nicht, prinses Déwi Dratawati van Banakeling, dochter van Djajadrata en Doersilawati, de zuster der Korawa's. Patih Sakoeni, die het huwelijksaanzoek heeft overgebracht, komt terug met het bericht, dat de prinses als voorwaarde voor haar toestemming stelt het zoeken van een witte duif, die een menschelijke gedaante kan aannemen. Juist bevindt zich bij den vorst Bagawan Enasabda, de leermeester van vorstin Déwi Banowati. Deze neemt op zich, voor het gevraagde te zorgen. Pas heeft hij deze belofte gedaan, of er verschijnt bezoek: een jongeling, Bambang Tédjasoewarna, heeft in de kluzenarij Ngandongraras van Bagawan Djati Soepatma vernomen, dat hij een zoon is van Ardjoena en hij komt zich nu, op last van den kluzenaar, te Ngastina als zoodanig bekend maken. Enasabda deelt hem mee, dat men hem zal gelooven, indien hij hem de vereischte witte tortelduif kan verschaffen. De jongeling neemt dit op zich en vertrekt.

Intusschen is in een andere kluzenarij, Ngringin Kasapta, R. Abimanjoe verschenen. De bewoners, Bagawan Lintang Tregana en Endang Mandandari, nemen hem als zoon aan en veranderen hem in een witte tortelduif. Als nu kort daarop Bambang Té-

dja Soewarna verschijnt en het doel van zijn tocht mededeelt, overhandigt de kluisenaar hem den witten vogel, waarmee de jongeling zich naar Ngastina begeeft. Vol vreugde wordt hij ontvangen en de vorstelijke bruidsstoet vertrekt naar Banakeling, na Tédja Soewarna met den vogel te hebben vooruit gezonden.

Te Banakeling neemt Dèwi Dratawati de witte torteldui in ontvangst en brengt deze naar haar vertrekken. Als zij daar is aangekomen blijkt het, dat de vogel een menselijke gedaante kan aannemen. Zij herkent in hem R. Abimanojo, die haar lang niet onverschillig is.

Al spoedig komt nu ook de bruidsstoet aan en — daar aan de gestelde voorwaarde is voldaan — wordt het huwelijk van Lesmana met Dratawati voltrokken. Na afloop van de plichtigheid zal het paar zich in het voor hen bestemde vertrek afzonderen, maar nu gebeurt er iets vreemds: de bruidegom ontvangt plotseling een slag in het gezicht. Gevecht met Angkawidjaja. De Korawa's snellen den prins van Ngastina te hulp, doch leggen het af. Nu roept de vorst Bambang Tédja Soewarna, om den door hem gebrachten vogel tot reden te brengen. Als hij zich naar binnen begeeft deelt Bagawan Lintang Tregana, die mede is verschenen, hem mee, dat hij zich tegenover zijn eigen broer bevindt en dus maar liever van een gevecht moet afzien, waarop ook hij zich tegen de Korawa's keert en Adipati Karna, die hem aanvalt, het onderspit doet delven. De zaak wordt nu bedenkelijk en vorst Soejoedana wendt zich om hulp tot Bagawan Enasabda. Deze snelt het paleis in, wordt getroffen door een pijl van Lintang Tregana, die hem opwacht en ontpopt zich als Ardjoena. Op zijn beurt schiet hij een pijl af op zijn tegenstander, die Kresna blijkt te zijn. Als de Korawa's dit zien, begrijpen zij, dat hun zaak verloren is en zij slaan op de vlucht, Angkawidjaja in het bezit van Dratawati latende. (*Lk. Kitiran petak*).

R. A. Boerisrawa heeft nog altijd hoop op een vereeniging met Soembadra. Hij is ziek van verlangen naar de geliefde en Doerjoedana besluit, op raad van Doerna, de hulp van vorst Baladéwa van Mandoera in te roepen. Er is schijnbaar alle kans van slagen: Ardjoena is reeds eenigen tijd geleden spoorloos verdwenen en zijn gemalinnen vertoeven alleen te Banontjinawi, waar Soembadra ziek ligt, ontroostbaar over het vertrek van haar echtgenoot.

Ardjoena bevindt zich intusschen te Tjakrakembang bij Sang Hjang Koemadjaja en diens gemalin, Déwi Ratih. Het plan van Boerisrawa is daar bekend geworden en Koemadjaja gelast Ardjoena, om zich onder den naam Bagawan Majanggana, als doekoen te vestigen in het gehucht Parangdjongké, waar hij gelegenheid zal krijgen, om Soembadra te behandelen. Hij behoeft hier niet lang te wachten: al spoedig verschijnen Srikandi en Rarasati, die zich bekend maken als gemalinnen van Ardjoena en een geneesmiddel voor de zieke Soembadra komen vragen. De Bagawan is terstond bereid, haar naar Banontjinawi te vergezellen en het gelukt hem, Soembadra van haar kwaal te genezen.

Te Dwara wati komt Baladéwa de hand van Soembadra vragen voor Boerisrawa. Kresna antwoordt, dat weliswaar Ardjoena is verdwenen, doch dat Soembadra pas van een ernstige ziekte is genezen door Bagawan Majanggana, die daardoor recht op haar gekregen heeft. Wie Soembadra wil bezitten, zal dus eerst Majanggana moeten overwinnen. Karna is bereid, voor Boerisrawa op te treden, maar hij legt het tegen Majanggana af. Ook Baladéwa, die hem te hulp komt, moet wijken. Toch weet hij nog zijn tegenstander met een pijl te treffen, waardoor deze zijn eigen gedaante terug krijgt. Door de komst van Wrekodara is de strijd nu spoedig beslist: de Korawa's worden op de vlucht gedreven en keeren onverrichter zake naar Ngastina terug. (*Lk. Majanggana*).

Boerisrawa laat het niet bij één poging om Soembadra voor zich te verkrijgen en Baladéwa is steeds bereid, hem daarbij behulpzaam te zijn. Ook nu is Ardjoena verdwenen en is Soembadra in droefheid achtergebleven. Baladéwa ontvangt op zijn huwelijksaanzoek ten antwoord, dat Soembadra reeds is gevraagd door R. Sindoeséna, die in dienst is bij Resi Hanoman (Bagawan Kapiwara) te Kendalisa da, zoodat Kresna haar alleen wil afstaan aan hem, die Sindoeséna zal kunnen overwinnen.

Vol moed begeven de Korawa's zich naar Dwara wati, waar Sindoeséna reeds met Kapiwara is aangekomen. Op de aloen-aloen wordt een lijn gespannen. Wie bij het tweegevecht daar buiten treedt, heeft het verloren. Beurtelings treden nu de strijders in het strijdperk. De eerste, R. A. Kartamarma, legt het af, R. A. Doersasana slaat op de vlucht, R. A. Djajadrata en Adipati Karna storten bewusteloos neer. Ten slotte komt ook Baladéwa den kamp wagen. In de hitte van het gevecht overschrijdt hij echter de gespannen lijn. Beschaamd over zijn nederlaag heft hij zijn machtig wapen, de nanggala, op doch Bagawan Kapiwara houdt hem tegen en Kresna leidt hem weg.

Onder de talrijke toeschouwers van dit gevecht bevinden zich Bambang Parta Koesoema uit de kluizenarij Arga Doemilah. Nu heeft Soembadra, op een aanwijzing van de goden, Rarasati uit gezonden om hulp te zoeken. Deze ontmoet Parta Koesoema en brengt hem het verzoek over. Hij is bereid om tegen Sindoeséna te strijden, maar wenscht eerst haar, die zijn hulp inroept, te ontmoeten. Rarasati brengt hem te Banontjinawi, waar Soembadra in den hulpvaardigen vreemdeling haar echtgenoot herkent. Zij behandelt hem echter als een vreemde en deelt hem mee, dat men — na het vertrek van Ardjoena — om haar bezit in strijd is geraakt en dat zij, indien het hem gelukt Sindoeséna te overwinnen, volgaarne hem zal volgen. Parta Koesoema begrijpt, dat hij herkend is, doch laat dit niet merken. Nadat hij de noodige kleeren en Ardjoena's wapens, Pasopati en Poelanggan, heeft ontvangen, gaat hij mee met Kresna, die het bericht van de door zijn zuster ontvangen hulp heeft vernomen en die nu zelf den vreemdeling komt afhalen. De strijd vangt aan, de strijders blijken tegen elkaar te zijn opgewassen. Tot groote vreugde van Kresna ontpoppen zij zich als Ardjoena en Bima.

Nu zijn ook de overige bewoners van de kluizenarij Arga Doemilah aangekomen:

Bagawan Darma Soejasa (Darma Koesoema), Bambang Déwa Soejasa en Jasa Sadéwa. Kresna schiet een pijl op hen af en het blijkt, dat dit Joedistira en zijn beide jongste broers, Nakoela en Sadéwa, zijn. Zoo zijn dus allen weer vereenigd en heeft de smart van Soembadra een einde. (*Lk. Sindoeséna*).

Weer verschillend van de vorige is het verloop van een andere poging van Boerisrawa, om de begeerde vrouw te krijgen. Tijdens een langdurige afwezigheid van Ardjoena besluit hij nog eens zijn geluk te beproeven. In gezelschap van Karna, patih Sakoeni en de Korawa's komt hij te Dwarawati aan, waar Baladéwa als bemiddelaar optreedt en bij Kresna het huwelijksaanzoek overbrengt. Op dit oogenblik verschijnt Sang Hjang Koemadja in de gedaante van zijn beschermeling, R. Ardjoena, en vraagt naar zijn gemalin Soembadra. Kresna antwoordt hem, dat hij nu reeds vijf jaren lang zich niet heeft vertoond en dat dus Soembadra maar zelf moet beslissen, of zij hem nog wenscht te erkennen als haar echtgenoot. Baladéwa is over dit alles zóó ontsteind, dat hij de Korawa's beveelt, den pseudo-Ardjoena te grijpen. Dit gelukt echter noch aan hen, noch aan Baladéwa zelt. Op diens aandringen maakt ten slotte Kresna zich van hem meester en laat hem opsluiten.

Intusschen ziet Soembadra naar hulp uit. Zij zendt Abimanjoe naar Bagawan Abjasa in de kluizenarij Sapta Arga en deze raadt aan, Tjèkèl Endralaja, pandita van Bandjar Malati, te laten komen. Ni Kèn Rarasati neemt op zich den pandita te gaan halen. Als zij hem namens Soembadra verzoekt, zijn hulp te verleen, ten einde de verblijfplaats van Ardjoena uit te vinden, is hij terstond bereid daaraan gevolg te geven. Hij begeeft zich nu naar Banontjinawien deelt Soembadra mee, dat haar gemaal tevoorschijn zal komen, wanneer Dwarawati door een geweldige overstrooming zal worden geteisterd. De wenk wordt begrepen. Men overgiet den pandita met water en werkelijk vertoont zich nu Ardjoena: de pandita blijkt zelf de gezochte te zijn. Kresna komt te Banontjinawien en neemt Ardjoena mee naar het paleis te Dwarawati.

Nu zijn er dus twee personen, die zich voor Ardjoena uitgeven. Een gevecht zal moeten uitmaken, wie de ware is. Op bevel van Kresna wordt de eerst aangekomene uit de gevangenis gehaald. Gevecht, waarin Djanakaden pseudo-Ardjoena in schijn doorsteekt. Deze verdwijnt, zonder dat bekend wordt, wie hij is.

Soembadra heeft haar echtgenoot terug en Boerisrawa kan onverrichter zake naar huis gaan. (*Lk. Tjèkèl Endralaja*).

Meer dan Baladéwa is Doerna te duchten, als hij zijn hulp toezegt tot het verkrijgen van Soembadra. Als machtig pandita toch kan hij, wanneer list en lichaamskracht falen, trachten op bovennatuurlijke wijze zijn doel te bereiken. Dit ondervond een zijner leerlingen, Tédja Lelana, vorst van Goembardja, die zijn zinnen had gezet op een huwelijk met Soembadra. Doerna zal hem helpen en weet de ziel van de begeerde vrouw te bemach-

tigen en in de tjoepe (doosje) *Madiwara* te sluiten. *Tédja Lelana* moet nu trachten zelf haar lichaam, dat stom en roerloos is achtergebleven, mee te voeren.

Het oogenblik is goed gekozen. *Ardjoena* heeft weer eens een van zijn vele zwerftochten ondernomen en *Tédja Lelana*, die van *Doerna* de macht heeft ontvangen, om zich onzichtbaar te maken, meent, dat hij zijn doel gemakkelijk zal bereiken.

Ongerust over den toestand van hun zuster, zien *Kresna* en *Baladéwa* uit naar een middel, dat haar genezing zal kunnen brengen. Zij meenen dit te zullen vinden bij *Bagawan Sidadjati*, een machtig kluzenaar, die zich met zijn zoons *Sidamoekti* en *Sidalamong* op den berg *Sidagiri* bevindt met zijn volgelingen *Sidasanta* (*Semarasanta*), *Sidawangsa* en *Sidaléja*. *Baladéwa* zendt zijn zoon *Wisata* uit, om den kluzenaar hulp te vragen. Deze treft het echter slecht. *Sidadjati* is ongesteld en kan zijn kluzenarij niet verlaten; hij geeft echter zijn beide zoons mee.

Als de jongelingen te *Dwarawati* aankomen en bij de zieke worden toegelaten, zien zij al dadelijk iets wonderlijks: boven het bed bevindt zich *Tédja Lelana*, die voor de anderen onzichtbaar is. *Sidalamong* doet alle moeite, om deze verschijning te grijpen. *Baladéwa*, die niets bemerkt en den jongeling als een razende in de lucht ziet slaan, meent, dat deze krankzinning is geworden en laat hem met zijn makker opsluiten. *Tédja Lelana* maakt van de algemeene verwarring gebruik, om te ontsnappen, de drie volgelingen, die hun jeugdige meesters hebben vergezeld, keeren ontdaan naar *Sidagiri* terug.

Zoodra *Bagawan Sidadjati* heeft vernomen, wat er is voorgevallen, begrijpt hij, dat het tijd wordt, om zelf handelend op te treden. Hij vraagt *Semarasanta*, of deze zóoveel van de gevangen jongelieden houdt, dat hij voor hen iets over heeft. Op het bevestigend antwoord van zijn trouwen volgeling laat de pandita zijn ziel in *Semarasanta* overgaan in de gedaante van *Premadi*, terwijl *Semarasanta* als *Narasoma* in het lichaam van den pandita dringt. *R. Sambha*, die door zijn vader is uitgezonden, om hulp te halen, neemt hen mee naar *Dwarawati*. De pseudo-*Sidadjati* neemt, daar aangekomen, op zich, om *Soembadra* te genezen, maar men moet hem daartoe met *Semarasanta* bij de zieke alleen laten. Dit wordt toegestaan en nu bemerken de pandita en zijn gezelschap al spoedig, wat er is gebeurd. Om de lijderes te genezen, zal haar ziel moeten worden teruggehaald. Daartoe maken hun zielen zich uit het lichaam los, begeven zich naar *Sokalima* en nemen de ziel van *Soembadra* mee. *Doerna*, aan wien juist *Tédja Lelana* verslag heeft gebracht van zijn mislukte zending, bemerkt te laat den diefstal en gelast zijn leerling, zich van het lichaam van *Soembadra* te gaan meester maken.

Te *Dwarawati* zijn intusschen *Sidadjati* en *Semarasanta* aangekomen. Zoodra de ziel weer in het lichaam van *Soembadra* is gebracht, keert deze tot het leven terug. De beide helpers nemen nu hun eigen gedaante aan en blijken *Djanaka* en *Semarte* zijn. *Sidamoekti* is *Angkawidjaja*, *Sidalamong* *Gatoetkatja*.

Vorst *Tédja Lelana* verschijnt met een leger, doch hij wordt door *Wrekodara*

teruggeslagen. Met een luisterrijk feest wordt de gelukkige afloop van deze gebeurtenis gevierd. (*Lk. Sidadjati of Sidalamong*).

Weer is Djana ka spoorloos verdwenen. Nu is het een reuzenvorst, die van deze gelegenheid gebruik wil maken, om Soembadra te ontvoeren: vorst Sekti Widjaja van Parang Goemiwang draagt zijn patih, Mandana Sraja, op, om naar Ngamarta te gaan, ten einde zich van Ardjoena's achtergebleven gemalin meester te maken.

Door de lucht begeeft de patih zich op weg. Hij bereikt het rijksg gebied van Ngamarta en neemt, te Madoekara gekomen, de gedaante aan van Kresna. Soembadra is dadelijk bereid haar broer, die haar in zijn ring sluit, naar Dwarawati te volgen. De altijd waakzame Srikandi echter krijgt achterdocht en verspert den pseudo-Kresna den weg. Een gevecht volgt, Mandana Sraja herkrijgt zijn eigen gedaante, doch weet met Soembadra te ontkomen. Déwi Srikandi volgt hem, om te zien, waar de roover heengaat. Onderweg ontmoet zij Bambang Madoekoesoema, een zoon van Ardjoena, die zijn vader zoekt. De jongeling verklaart zich bereid, Srikandi op haar tocht te vergezellen en haar verder behulpzaam te zijn.

Nu bevindt Ardjoena zich te Tasik Madoe met zijn gemalin, Déwi Gandawati en zijn zoon, Bambang Ganda Koesoema. Dit heeft vorst Danoemaja van Djongparang, die op den middelste der Pandawa's den dood van zijn vader wil wreken, vernomen. De vorst begeeft zich in de gedaante van een paard naar Tasik Madoe. Een zijner ambtenaren vergezelt hem als stalknecht, zijn „emban" Raniasa gaat mee als de koopvrouw Njai Soemita.

Zonder ongeval komt het drietal te Tasik Madoe aan. De koopvrouw begeeft zich naar binnen, de stalknecht biedt Ardjoena het paard aan. Nauwelijks heeft deze het dier bestegen, of hij bemerkt, dat men hem een strik spant en hij schiet een pijl af, waardoor de vorst zijn eigen gedaante krijgt. Met een tweede schot doodt Ardjoena hem en zijn stalknecht.

Njai Soemita, die zich nog altijd in het paleis bevindt, hoort buiten rumoer en verkeert in de meening, dat het paard er met Ardjoena van door is. Ze heeft nu geen reden meer, om haar vermomming te bewaren, neemt haar reuzinnen-gedaante weer aan en vliegt met Déwi Gandawati de lucht in. Ardjoena gaat haar na.

In het woud gekomen, is de reuzin moe en strijkt neer, om wat te slapen. Toevallig komt hier Bambang Ganda Koesoema voorbij. Deze is door zijn vader, Ardjoena, uitgezonden, om een schoonen jongeling te zoeken, die als zoenoffer zal kunnen dienen ter afwering van de ziekten, waardoor het rijk geteisterd wordt. Hij doodt de reuzin en bevrijdt aldus zijn moeder. Ontmoeting met Madoekoesoema, dien hij als zoenoffer wil meenemen. Begrijpelijkerwijze heeft deze hierin weinig lust en een gevecht volgt tusschen de beide jongelingen en tusschen Srikandi en Gandawati. Op dit oogenblik komt Ardjoena zelf opdagen. Met schrik ziet hij, dat zijn zoons en zijn beide gemalinnen elkaar aanvallen, hij scheidt de strijdenden en gelast de jongelingen, Soembadra te gaan zoeken, terwijl hij zelf naar Parang Goemiwang

gaat. Soembadra is intusschen door Mandana Sraja bij zijn vorst gebracht. Deze geeft last, haar in het paleis te brengen, maar opent haar daardoor den weg tot bevrijding, daar Ardjoena zich reeds hier bevindt. Soembadra wordt nu door haar gemaal meegevoerd naar Ngamarta, achtervolgd door Seti Widjaja, dien Wrekodara met zijn nagels doodt. (*Lk. Danocmaja*).

Nog een ander vorst van Parang Goemiwang, Pandoe Bregola, heeft een begeerig oog geslagen op Ardjoena's oudste gemalin. Hij zendt een leger naar Ngamarta en begeeft zich naar de kluizenarij Tjandana Sari, waar hij den monnik Kandana zijn voornemen meddeelt en door diens hulp de gedaante van Kresna ontvangt. In deze vermomming gaat hij op weg naar Madoekara.

Pandoe Bregola heeft een goed tijdstip gekozen voor de volvoering van zijn booze plannen. Soembadra heeft haar gemaal gevraagd om een roode badër-visch met gouden schubben en deze is zoo onvoorzichtig geweest, om daarvoor naar de Wiloe-gangga-rivier te gaan, zonder dat hij de vrouwen een voldoende bescherming achterlaat. Hiervan nu maakt de vorst van Parang Goemiwang gebruik. Als Kresna meldt hij zich te Madoekara aan en vraagt naar Djanaaka, waarop Soembadra hem antwoordt, dat deze is gaan vissen. Srikandi gaat even weg, om voor den gast een en ander gereed te maken en nu slaat de pseudo-Kresna zijn slag. Fluks grijpt hij Soembadra, sluit deze in zijn ring en maakt zich uit de voeten. Wel bemerkt Srikandi de ontvoering en treft zij — strijdvaardig als altijd — den roover met een pijl, waarop deze zijn eigen gedaante herkrijgt, maar hij weet zich door de lucht te redden, Soembadra meevoerende. Ijlings begeeft Srikandi zich naar Ngamarta, om aan Poentadéwa te gaan mededeelen, wat er is voorgevallen.

Intusschen bevindt Djanaaka zich aan den oever van de Wiloe-gangga, waar hij hoopt, de begeerde visch te kunnen bemachtigen. Hij is echter niet gelukkig: telkens wordt het net zonder inhoud opgehaald. Dit gaat Djanaaka verdrieten: hij gelast zijn drie volgelingen door te gaan met vissen en wil zelf een andere plaats aan de rivier zoeken.

Ook vorst Pandoe Bregola komt aan den oever van de Wiloe-gangga. Hij haalt Soembadra uit zijn ring, doch deze zegt, niets van hem te willen weten, vóór hij haar een roode badër met gouden schubben heeft bezorgd. De vorst is dadelijk bereid, om te trachten, aan haar verlangen te voldoen: hij legt zijn pantser af en trekt er op uit.

Djanaaka's volgelingen, die zich hoogerop aan de rivier bevinden, werpen beurtelings het net uit, zonder iets te vangen. Als de beurt aan Nalagarèng is gekomen, scheurt, tot hun schrik, het net en Garèng gaat dit aan Djanaaka vertellen. Deze, reeds uit zijn humeur, omdat het hem nog niet is gelukt, de roode badër te vangen, is over dezen tegenslag zoo verstoord, dat hij Garèng een klap geeft waardoor deze in de rivier tuimelt en met den stroom afdrijft. Hij komt voorbij de plaats, waar zich Soembadra bevindt en deze is zoo menschlievend, om hem te helpen en op het droge te halen. Als zij ziet, wien zij gered heeft, gelast zij Garèng het pantser van Pandoe Bregola aan te trekken. De vorst keert tot Soemba-

dra terug en vindt bij haar iemand, die zijn eigen pantser aan heeft en die zich uitgeeft voor den gemaal van Soembadra, Pandoe Bregola van Parang Goemiwang. Een gevecht volgt, de werkelijke Pandoe Bregola moet zich gewonnen geven en volgt Garèng als diens patih naar zijn rijk, den daar niet onbekenden naam van Sekti Widjaja aannemende.

Te Parang Goemiwang aangekomen, ontvangt de vorst bericht, dat de vroeger naar Ngamarta gezonden reuzen door een ridder van Java, R. Djanaaka geheeten, zijn gedood. Hij geeft last, tegen dat rijk op te trekken.

Te Ngamarta — waar intusschen ook Djanaaka is aangekomen — blijkt niemand tegen Pandoe Bregola te zijn opgewassen. Op aandringen van Kresna waagt ten slotte Pétroek den strijd met den vijandelijken vorst. In de nu volgende worsteling valt dezen de kroon van het hoofd en tot aller verbazing herkent men in hem Nalagarèng. Men brengt hem voor Kresna, waar alles wordt opgehelderd. Patih Sekti Widjaja, die meent, dat zijn vorst gevangen is genomen, doet met zijn leger een verwoeden aanval, doch wordt door de helden van Ngamarta gedood en — het rijk is van zijn vijand bevrijd en Soembadra is weer met haar gemaal vereenigd. (*Lk. Pandoe Bregola*).

Een andermaal trekt prins Soerèngrana van Goewabarang naar Dwawati, om zich van Djanaaka's veel begeerde gemalin meester te maken.

Djanaaka is ziek, zóó ziek, dat hij zich niet kan bewegen. Hij ligt maar zwijgend ter neer met gesloten oogen en glimlacht slechts even, als Baladéwa bij hem komt en hem toespreekt. Deze maakt zich daarover zeer boos. Plotseling is nu de zieke verdwenen. De verbaasde Baladéwa zegt, niet naar zijn rijk te willen terugkeeren, vóór hij hem heeft gevonden. En hij vindt hem ook! In het woud ziet hij den vermiste zitten met zijn trouwe volgelingen, Semar, Nalagarèng en Pétroek. Patih Pragota noodigt Djanaaka uit, met hem mee te gaan. Deze weigert, een worsteling volgt, waarin de beide patih's van Madoera het afleggen. Ten slotte treedt Baladéwa zelf op Ardjoena toe en treft hem met zijn geducht wapen, de aloegara, waarop hij ten tweeden male verdwijnt.

In de kluisenarij Arga Kilapa bevindt zich Bagawan Oedara met zijn zoon, Bambang Margana. Hier komen Semar en zijn zoons, die hun heer zoeken, aan. Op voorstel van den Bagawan voegen zij zich bij Margana, die van plan is, ergens zijn diensten te gaan aanbieden.

In het woud gekomen, vindt Margana Baladéwa, die daar ligt te jammeren, zonder dat hij kan opstaan. Wat is er gebeurd? Op deze plaats bevond zich Wrekodara. grommend en brommend over alles, wat er den laatsten tijd is voorgevallen. Djanaaka kwam hier langs en klaagde zijn nood: zonder Soembadra hield hij het te Dwawati niet uit. Wrekodara belooft, hem te zullen helpen en gaat met zijn broer naar Ngamarta, aan Gatoetkatja de opdracht achterlatende, om de komst van Baladéwa af te wachten. Deze verschijnt en vraagt naar Djanaaka. Gatoetkatja beweert, niets te weten en daarop ont-

staat een gevecht, waarin Bala déwa bewusteloos neerzinkt. Zoo vindt Margana hem. De jongeling geneest den lijder. Uit dankbaarheid belooft deze, hem te Dwara wati te introduceeren en zegt hem tevens de hand van zijn zuster Soembadra itoe.

Bala déwa komt met zijn gezelschap te Dwara wati aan en Margana, die zich uitkeert voor Djana ka, gaat met Ardjoena's gemalinnen het slaapvertrek binnen. Op dit oogenblik verschijnen Wrekodara en Djana ka. Zij vragen naar Soembadra en Kresna laat Djana ka — tot schrik van Bala déwa — naar binnen gaan. Begrijpelijkerwijs ontstaat er nu een strijd tusschen Ardjoena en Margana. Door een pijl van zijn tegenstander getroffen, blijkt Margana de ware Djana ka te zijn en krijgt de pseudo-Djana ka zijn eigen gedaante, namelijk die van Soerengrana, terug. Een tweede pijlschot doet den laatstgenoemde in Goe wabarang terecht komen. Hij geeft het echter niet op en trekt met zijn vorst en een machtig leger naar Dwara wati. Na een heet gevecht wordt de vijand gedood en zijn leger uiteen gedreven. (*Lk. Bambang Margana*).

Niet alleen Ardjoena verlaat van tijd tot tijd zijn rijk, om in den vreemde vermomd en onbekend, allerlei avonturen te beleven, ook Soembadra trekt wel eens weg en treedt dan, in dartelen overmoed, als vijand van Ngamarta of van Dwara wati op.

Op zekeren tijd is zij verdwenen met Srikandi en Rarasati, terwijl ook Ardjoena onvindbaar is. Kresna's pogingen, om de vermisten op te sporen, worden gestoord door een gebeurtenis, die ernstige gevolgen dreigt te zullen hebben: een gezant van Giripoera komt een van 's vorsten gemalinnen ten huwelijk vragen voor zijn heer, Soeksma Dadari. Kresna zendt hem terug met de mededeeling, dat zijn vorst maar zelf moet komen, om te kiezen, wie hij wil hebben. Dit is, zooals Kresna wel heeft verwacht, aanleiding tot een strijd: De vorst van Giripoera trekt tegen Dwara wati op en het blijkt, dat niemand tegen hem is opgewassen. Zelfs Wrekodara moet het afleggen. In dezen nood zendt Kresna zijn zoon Sambha naar den eenigen, die bij machte zal zijn, den vijand ten onder te brengen: Bambang Endratana ja in de kluizenarij Endrapoera. De Bagawan is terstond bereid, hulp te verleen. Op het terrein van het gevecht gekomen, bindt hij den strijd met den vijand aan. Hij wordt echter door een pijl getroffen en het blijkt nu, dat hij Ardjoena is. De vijanden omringen en omhelzen hem en zij kunnen nu ook hun vermomming niet meer volhouden: vorst Soeksma Dadari ontpopt zich als Soembadra, de buiten-patih is Rarasati, de binnen-patih Srikandi. Zoo zijn dus de vermisten weer terecht gebracht. (*Lk. Soeksma Dadari*).

* * *

In een drietal lakons treedt als vijand van de Panda wa's op de uit het Rãmâyana welbekende reuzenvorst Dasamoeka en zijn trawanten. Het zijn de lakons Soemong, Manonbawa en Parta Wigena, waarin het volgende wordt verhaald.

De Pandawa's zijn allen uit Ngamarta verdwenen en hebben zelfs Soembadra meegenomen. Te Madoekara bevindt zich Indradjid in de gedaante van Djanaka, met Angka Widjaja en Dèwi Siti Sendari, te Ngamarta heerscht de vorst van Tawang Gantoengan, Dasa Koemara (Dasamoeka) in de gedaante van vorst Darma Koesoema (Joedistira). Bij hem bevinden zich de tweelingbroeders Trikaja en Trisirah, benevens Koembakarna als Wrekodara. De zorg voor het rijk Tawang Gantoengan is opgedragen aan Dasa Koemara's zoon Dasa Soewara.

De pseudo-Ardjoena (Indradjid) te Madoekara krijgt begeerte naar zijn schoondochter, Dèwi Siti Soendari. Ten einde vrij spel te hebben, zendt hij haar echtgenoot, Angka Widjaja, uit, om de bloem Soemarsana Wilis te zoeken.

Nu bevindt zich te Soelèndrapoera vorstin Déwa Lengkara met de patih's Té-dja Lengkara en Darma Lengka, benevens Bagawan Soemong. Plotseling wordt er een geweldige opschudding in de natuur gezien, welke door den Bagawan wordt toegeschreven aan het feit, dat de ridder van Madoekara een begeerig oog heeft geslagen op zijn schoondochter. Terstond zendt de vorst hem naar Java, om Siti Soendari te gaan halen.

Soemong komt juist bijtijds. Buiten Madoekara gekomen, ontmoet hij de prinses, die voor haar schoonvader is gevlucht. Hij neemt haar mee en brengt haar te Soelindrapoera, waar zij door de vorstin als dochter wordt aangenomen en den naam ontvangt van Soemarsana Wilis. Pas is dit geschied, of R. Angka widjaja verschijnt en wil het paleis binnendringen. Hij wordt gegrepen en voor de vorstin gebracht, die ook hem als kind aanneemt en hem den naam geeft van R. Déwa Koesoema. Als hij mededeelt, waarvoor hij is uitgezonden, vraagt de vorstin hem, of hij de gezochte Soemarsana Wilis wel eens heeft gezien en geeft hem den raad, het paleis in te gaan. Tot zijn verrassing vindt hij daar de bloem in de gedaante van zijn gemalin. Het paar komt weer buiten en nu ontvangt Déwa Koesoema opdracht, om zijn vader te Madoekara te gaan doden. Bagawan Soemong zal hem met Semar, Nalagarèng en Pétroek vergezellen.

Kresna brengt een bezoek te Ngamarta, waar hij verneemt, dat het geschrift Kalimasa da is verdwenen. Met Gatoetkatja begeeft hij zich op weg, om dit te zoeken en komt aan de kluizenarij Ngimamaja bij Bagawan Darma Koesoema en diens jongere broers Lintang Tranggana, Bila en Legawa. Op Kresna's vraag naar het geschrift geeft Lintang Tranggana een brutaal antwoord. Gatoetkatja wil den spreker te lijf gaan, maar hij bemerkt tot zijn schrik, dat hij zich plotseling niet van de plaats kan bewegen, waarop hij zijn verontschuldiging aanbiedt. Kresna en zijn metgezel begeven zich nu naar Madoekara.

Daar is intusschen heel wat voorgevallen. Angka widjaja is aangekomen en terstond met getrokken kris op den pseudo-Ardjoena afgegaan. Bagawan Soemong neemt den strijd van hem over, wordt door een pijlschot getroffen en blijkt nu Ardjoena te zijn, terwijl zijn dubbelganger zijn eigen gedaante, die van Indradjid, verkrijgt en op slag verdwijnt. Op

dit oogenblik komt Kresna aan en als hij heeft vernomen, wat er is voorgevallen, neemt hij Ardjoena mee naar Ngamarta, voorafgegaan door Gatoetkatja.

Te Ngamarta gekomen, vindt Gatoetkatja de bewoners van de kluizenarij Ngimamaja. Hij wordt ontvangen door den pseudo-Wrekodara, dien hij aanvalt. De tegenstander blijkt hem echter te machtig te zijn: hij wordt weggeslingerd en komt terecht op Lintang Tranggana, die zich nu ontpopt als de ware Wrekodara. Deze doet Koembakarna, in een verwoed gevecht, zijn eigen gedaante aannemen. Op zijn heurt wordt nu echter Wrekodara weggeslingerd. Hij valt op Bagawan Darma Koesoema, die Joedistira blijkt te zijn. Nu treedt ook Kresna naar voren. Hij brengt Joedistira bij zijn naamgenoot en zet hem tot een strijd met dezen aan. Hiervoor is de Pandawa-vorst echter niet te vinden. Geen nood! Wrekodara is terstond bereid, het van hem over te nemen en ontmaskert den indringer als Rahwana. Deze jaagt allen op de vlucht. Kresna komt te Kendali Sada terecht, waar hij Bagawan Hanoman het ongeluk verwijt, dat de Pandawa's heeft getroffen. Hanoman gaat door de lucht met hem mee en, boven de plaats gekomen, waar zich Dasa Koemara (Rahwana) bevindt, doet Kresna den Bagawan op hem neervallen. Deze neemt den reuzenvorst op en voert hem naar zijn rijk terug. (*Lk. Soemong*).

De Pandawa's zijn verdwenen en hiervan maakt Garoeda Koemara, vorst van Tawang Gantoengan, gebruik, om Kresna te dwingen, hem Soembadra af te staan. Mégananda komt namens hem Ardjoena's verlaten gemalin ten huwelijk vragen. Baladéwa verzet zich krachtig tegen inwilliging van het verzoek en de gezant keert onverrichter zake terug naar Tawang Gantoengan, waar hij den vorst en diens zoons, Trisirah, Trikaja, Déwantaka, Narantaka en Saksadéwa bijeen vindt. Hij verhaalt, wat hem is wedervaren en Garoeda Koemara draagt hem een nieuwe zending op, nu naar Tradjoe Tresna, om den vorst van dat rijk, Boma Nraaka Soera, Dwarawati's bondgenoot, te doden.

Te Tradjoe Tresna is Setyaki Mégananda (Endradjit) reeds vóór geweest. Namens zijn vader Kresna komt hij den vorst vragen, hulp te willen verleenen tegen den vijand van Tawang Gantoengan. Boma is bereid, aan dit verzoek te voldoen en begeeft zich naar binnen, om afscheid te nemen van zijn gemalin, Déwi Agnjanawati. Deze wil echter niets van hem weten. Plotseling verschijnt Mégananda, die den vorst van achter doorsteekt. Groote opschudding in het paleis! Déwi Agnjanawati verandert van houding, nu zij haar gemaal ziet vallen, zij omhelst hem en brengt hem uit zijn bezwijming bij. Intusschen zet Setyaki den vluchtenden Mégananda na, doch deze weet te ontkomen. Setyaki begeeft zich naar Dwarawati, gevolgd door Boma Nraaka Soera, die, gezeten op zijn rijdier Wilmana, zijn weg door de lucht neemt.

Mégananda brengt te Tawang Gantoengan — waar zich alle Pandawa's, be-

halve Ardjoena, in gevangenschap bevinden — het bericht van Bom'a's dood. Nu deze machtige tegenstander uit den weg is geruimd, durft de vorst den strijd met Dwarawati wel aan en hij begeeft zich daarheen, vergezeld van zijn zoons Trikaja en Déwantaka.

Ardjoena bevindt zich te Tjakrakembang in het godenverblijf, waar hij zijn bijzonderen beschermer, Sang Hjang Koemadja, inlichtingen vraagt omtrent zijn broers. Hij ontvangt opdracht, den vorst van Dwarawati te gaan bijstaan in diens strijd tegen Garoeda Koemara: dat zal het middel zijn, om zijn broers te ontmoeten. Dèwi Ratih voorziet hem van een nieuw stel kleeren en laat hem den naam Bambang Manonbawa aannemen. Semar, Nalagarèng en Pétroek vergezellen hem onder de namen Darmahita, Samahita en Tanoehita.

Als Kresna zijn beide bondgenooten ziet komen, wacht hij met een gerust hart den vijand af. Deze laat niet lang op zich wachten. Tot een gevecht zal het echter niet komen. Vorst Garoeda Koemara wil een poging doen, om langs vreedzamen weg de zaak op te lossen: hij zal eenige raadsels opgeven. Weet Kresna die niet op te lossen, dan zal Dwarawati hem moeten worden afgestaan. Worden daarentegen de raadsels geraden, dan is Garoeda Koemara bereid, van het rijk Goewa Kiskenda afstand te doen. De raadsels luiden als volgt:

1. In elkaar gewerkt koper.	Oplossing: Een kroon.
2. Goud in een gouden omhulsel.	„ Twee vorsten, die met elkaar spreken.
3. Schrikaanjagend rumoer.	„ De donder.
4. Gevaarlijk rumoer.	„ De bliksem.
5. Het heeft een voet en loopt niet.	„ Een berg.
Het heeft geen voeten en „loopt" toch.	„ Een wolk.
6. Geluid zonder gedaante	„ De wind.
Een gedaante zonder geluid (stem)	„ Water.
7. Een bezoek afleggen en een bezoek ontvangen.	„ Kara- en toeri-rupsen.
8. Lèk Loe.	„ Licht (Lèk) en donker (Loe).

Bambang Manonbawa geeft zonder moeite de oplossing van deze raadsels, Garoeda Koemara verklaart zich overwonnen en neemt hem mee, om hem het rijk Goewa Kiskenda over te geven. Daar aangekomen, gelast de vorst Saksadèwa, om Manonbawa in den kraton te brengen. Plotseling staat deze in brand en het gebouw wordt geheel door het vuur verteerd. Manonbawa verandert in een tijger, doch neemt zijn eigen gedaante weer aan, als hij door een pijlschot van Mégananda wordt getroffen. Hij verlaat ijlings dit gevaarlijk terrein en begeeft zich naar Dwarawati, waartegen ook Garoeda Koemara met zijn zoons optrekt, de zorg voor het rijk aan Mégananda overlatende.

Nog altijd bevinden de Pandawa's zich, gevangen, te Tawang Gantoengan. Daar verschijnt Gatoetkatja, die op weg is, om zijn vader en zijn ooms te zoeken. Nangkoela en Sadèwa wijzen hem de plaats, waar Wrekodara zich bevindt. Zoodra Gatoet-

kafja zijn vader heeft bevrijd, gaat deze Joedistira verlossen en allen trekken naar Dwarawati, gevolgd door Mégananda.

Te Dwarawati zijn alle Pandawa's nu vereenigd: ook Ardjoena heeft, tot groote vreugde van Soembadra en Srikandi, zijn eigen gedaante aangenomen. Daar komt vorst Garoeda Koemara Soembadra opeischen. Kresna houdt zich, of hij zijn zuster aan den vijand afstaat. Vol vreugde gaat deze het paleis binnen, waar hij wordt ontvangen door Pétroek, die hem mededeelt, dat buiten Mégananda door Boma wordt aangevallen. Door dit bericht verschrikt, spoedt de vorst zich weer uit het paleis, ziet Boma, gezeten op de Wilmana, een aanval doen op zijn leger en mengt zich in den strijd. Terwijl dit gevecht nog aan den gang is, doet Kresna door een tooverspreuk Hanoman verschijnen en vraagt hem, hoe het komt, dat hij Garoeda Koemara tegen Dwarawati heeft laten optrekken. Tot zijn spijt en schaamte moet Hanoman bekennen, dat hij was ingeslapen en dat de reuzenvorst van dit oogenblik gebruik heeft gemaakt, om uit te trekken. Garoeda Koemara heeft hem echter al opgemerkt, vlucht vol schrik weg en verdwijnt in den berg Mahaséh. Zijn zoons en zijn leger worden door Wrekodara en Gatoekafja uiteengejaagd. (*Lk. Bambang Manonbawa*).

„Hij, die de kroon van Sri Batara Rama in zijn bezit heeft, zal machtig en groot zijn en de stamvader worden van de vorsten van Java.”

Aldus een uitspraak van de goden. Geen wonder, dat èn Pandawa's èn Korawa's al hun best doen, om deze kroon voor zich te bemachtigen. Waar echter het kostbare stuk te zoeken en hoe er zich van meester te maken? Volgens geruchte bevindt ze zich in de kluisenarij Swélagiri onder de hoede van Resi Kisawa Sidi en vorst Soejoedana zendt Adipati Karna met patih Sakoeni en de Korawa's daarheen.

Op zijn tocht komt Karna aan de kluisenarij Doerjapoera, waar zich Hanoman, een bloedverwant van Kisawa Sidi, bevindt met den reus Gadjahwreka, den vogel Mahambira, den draak Koewara en den olifant Sindoebanda. Gevecht. Karna schiet de pijl Widjaja Danoë af, die door Hanoman wordt gegrepen en naar Swélagiri wordt gebracht.

Van de Pandawa's heeft Ardjoena zich op weg begeven, om de kroon te zoeken. Hij is gelukkiger dan Karna, komt op den berg Swélagiri aan en vertelt het doel van zijn tocht aan den resi, die juist bezoek heeft van Hanoman. De kluisenaar blijkt inderdaad in het bezit te zijn van Rama's kroon. Dit is echter niet een stoffelijk voorwerp, doch de kennis van de inborst van een volmaakt vorst. De resi deelt deze aan Ardjoena mee, doet hem de toezegging, dat later zijn kleinzoon Parikesit als grootvorst over Java zal heerschen en incarneert zich ten slotte in hem. Hanoman ontvangt opdracht, zijn ascese te Kendali Sada voort te zetten, met de belofte, dat hij onder de regeering van vorst Djaja Poeroesa van Kediri den hemel zal verwerven. Ardjoena keert vervolgens terug, de pijl Widjaja Danoë meenemende, ontmoet de Korawa's en geeft de pijl aan Karna over. Tevergeefs trach-

ten de Korawa's hem Rama's kroon te ontfutselen. Maar onverwacht krijgen zij een bondgenoot.

Ongerust over het uitblijven van Ardjoena, heeft Soembadra Madoekara verlaten en doolt rond, om haar echtgenoot te zoeken. Haar bittere smart en wanhoop veroorzaken opschudding in het godenverblijf en Narada daalt tot haar neer en geeft haar de gedaante van een man, waardoor zij gemakkelijker haar doel zal kunnen bereiken. Zoo komt zij, onder den naam Bambang Sintawaka, aan de pasanggrahan der Korawa's en belooft dezen hulp in hun strijd tegen Ardjoena. Een gevecht met Djanaaka volgt. Plotseling verschijnt Kresna, die Ardjoena influistert, dat zijn tegenstander in werkelijkheid een vrouw is. Nu gaan Ardjoena de oogen open: hij herkent zijn echtgenote en omhelst haar, waarop zij weer haar eigen gedaante krijgt.

Maar ook Kresna is, in gezelschap van Wrekodara, op weg gegaan, om den vermiste te zoeken. Op hun tocht ontmoeten zij Koembakarna, wien Bagawan Wibisana van de kluizenarij Goh Karna heeft aangeraden, om zich te incarneeren in den tweede der Pandawa's. Koembakarna acht nu het oogenblik daarvoor gekomen: tijdens het gevecht tusschen hem en Wrekodara, dat al ras op hun ontmoeting volgt, incarneert hij zich in diens linkerzij, waarmee de Pandawa later in den Bratajoeida-krijg de vijandelijke wapens zal kunnen opvangen.

De Korawa's zijn naar Ngastina terug gekeerd en vertellen bij monde van Sakoeni aan Soejoedana, dat zij Rama's kroon hebben gevonden, doch dat deze hun is ontstolen door Ardjoena. De vorst geeft bevel, tegen Ngamarta op te trekken, doch zijn leger wordt door Wrekodara en Gatoetkatja verdreven. (*Lk. Parta Wigena of Makoeta Rama*).

Ardjoena heeft reeds de toezegging ontvangen, dat zijn kleinzoon Parikesit heerscher over Java zal worden. Zijn zoon Angkawidjaja en diens gemalin Déwi Oetari (1) moeten nu geschikt worden gemaakt, om aan zulk een luisterrijken telg het leven te kunnen schenken. Dit zal geschieden door de nederdaling van de wahjoe („geluksgave”) Tjakraningrat. De tijding, dat de goden hiertoe besloten hebben, is alom bekend geworden en velen maken zich op, om te trachten, deze wahjoe te bemachtigen. Soejoedana zendt zijn zoon Lesmana Mandra Koemara, Kresna prins Samba, Abjasa R. Angkawidjaja naar het woud Krendajana, waarin de wondergave door Batara Goeroe zal worden neergelaten in den gedaante van Batara Tjakraningrat en diens gemalin, Batari Widajat.

Batara Tjakraningrat vindt aan den zoom van het woud R. Samba in godsdienstige aandacht verzonken. De prins deelt hem mee, dat hij op bevel van zijn vader de wahjoe van het Javaansche rijk moet zoeken. Hoe hij deze zal kunnen verkrijgen? Tjakraningrat

(1) Zie Lakon No. 128 en 129.

geeft hem den raad, in veertig dagen geen vrouw te naderen. De jongeling vindt dit al een zeer gemakkelijk middel om zijn doel te bereiken en verheugd keert hij naar D w a r a w a t i terug. Het blijkt echter al spoedig, dat hij zichzelf heeft overschat. Onderweg ontmoet hij W i d a j a t, en hij ontvlamt al dadelijk in liefde voor de schoone hemelbewoonster. T j a k r a n i n g r a t, die dit wel had voorzien, komt nu op hem af en zendt hem naar huis.

Ook de K o r a w a's bevinden zich in de nabijheid van het K e n d a j a n a-woud. Zij zien S a m b a voorbijgaan en vallen hem aan, doch zij moeten het tegen den prins van D w a r a w a t i afleggen en worden op de vlucht gedreven. Evenmin als S a m b a zal alzo L e s m a n a de wahjoe kunnen verkrijgen.

Nu blijft nog de prins van N g a m a r t a over. Hoewel T o e n g g o e l M a l a j a, op raad van zijn moeder, B a t a r i D o e r g a, bij het woud een wacht heeft geplaatst, weet A n g k a w i d j a j a er met zijn gezelschap, G a t o e t k a t j a, in door te dringen. Vermoeid leggen de beide ridders zich te slapen. B a t a r a T j a k r a n i n g r a t nadert hen en vereenigt zich met het lichaam van den slapenden A b i m a n j o e. Ondertusschen begeeft B a t a r i W i d a j a t zich naar W i r a t a en incarneert zich in D è w i O e t a r i. Zoo zijn dus A r d j o e n a's zoon en schoondochter door de goden uitverkoren, om een reeks van gròote vorsten voort te brengen en N a r a d a komt hun meedeelen, dat hun nakomelingen heerschers over het eiland J a v a zullen zijn. (*Lk. Wahjoe Tjakraaningrat*).

2. Srikandi.

Pandita D o e r n a van N g a s t i n a zoekt een echtgenoot en heeft het oog laten vallen op S r i k a n d i, dochter van vorst D r o e p a d a van P a n t j a l a R e d j a (T j a m p a l a R e d j a) en D è w i G a n d a w a t i. Zijn aanzoek om de hand van de prinses wordt wel niet botweg afgewezen, maar S r i k a n d i verklaart zich alleen dan bereid tot een huwelijk met den pandita, wanneer deze wijzer blijkt te zijn dan de D j a w a t a-vogel, die in haar bezit is. Als dit bericht door S r i k a n d i's broer, R. T r o e s t a d y o e m n a, aan D o e r n a wordt gebracht, neemt deze zonder aarzeling op zich, aan de gestelde voorwaarde te voldoen: de leermeester van P a n d a w a's en K o r a w a's, wiens wijsheid en kundigheden alom worden erkend en geroemd, zal gemakkelijk den vogel in kennis overtreffen. Hij gevoelt zich dan ook zoo zeker van zijn zaak, dat hij maar dadelijk als bruidegom, begeleid door Adipati K a r n a, patih S a n g k o e n i en de K o r a w a's, naar P a n t j a l a R e d j a vertrekt. Als hij daar aankomt en bij den vogel wordt gebracht, blijkt de zaak echter niet zoo eenvoudig te zijn: de wijze pandita legt het tegen zijn gevederden tegenstander af! Hierover verstoord, laat hij het dier wegvliegen, doch vorst D r o e p a d a eischt den vogel terug en het gezelschap is wel verplicht te trachten, hem weer te vangen. De D j a w a t a vliegt al verder weg en gaat ten slotte het woud in.

In dit woud bevindt zich R. D j a n a k a, die in opdracht van Resi B y a s a van den S a p-

វាណហិ (ឆ្មាំអោកាញិ) (ឆ្មាំអោកាញិ)
SIKANDI.

De Pandawa's voor den Déwata-vogel.
(Lakot: Peksi Déwata).

targa naar Pantjala Redja is vertrokken, om daar zijn broeders te zoeken. Onderweg heeft hij een ontmoeting met S. H. Koemadja en Dèwi Ratih, die hem mededeelen, dat Srikandi is bestemd, om zijn vrouw te worden. Als „Bambang Margana” moet hij daartoe verder zijn tocht vervolgen. Plotseling ziet hij een Djawata-vogel op zich afkomen, die op hem neerstrijkt. Al spoedig verschijnen nu ook Karna en de Korawa's, die het dier opeischen. Bambang Margana is niet bereid, hieraan te voldoen, hij is niet de eigenaar van het dier en heeft dus geen macht, het weg te geven. Indien de Korawa's den Djawata willen hebben moeten zij maar moeite doen, om zich van hem meester te maken. Dit twistgesprek loopt uit op een gevecht tusschen Margana en de Korawa's, die het moeten afleggen. Intusschen vliegt de vogel weer weg, nagezet door Margana en de Korawa's, en zet zich neer op de waringin-koeroeng van de aloen-aloen te Pantjala Redja.

Nu wordt de door Srikandi gestelde voorwaarde eenigszins gewijzigd: wie den Djawata kan grijpen, zal de prinses ten huwelijk ontvangen. Adipati Karna schiet een pijl af, die in de veeren van den vogel blijft zitten. Ook Bambang Margana legt een pijl op zijn boog, schiet die af en treft, tot aller verbazing, die van Karna. Nieuw gevecht tusschen Margana en Karna, de eerste bijgestaan door vorst Kresna, die mede te Pantjala Redja is aangekomen, de laatste door de Korawa's. Ook nu behaalt Margana de overwinning, inzonderheid door de hulp van Kresna, die zijn reuzengestalte (tiwikrama) aanneemt.

Intusschen is het aan Srikandi's zuster, Dèwi Droepadi, gelukt, den vogel te vangen en weer in de kooi te zetten. Vorst Droepada beslist, dat Bambang Margana de bruid verdiend heeft. Deze gaat het paleis binnen, ziet daar den Djawata-vogel in een kooi zitten en schiet een pijl op hem af. Nu blijkt, dat de vogel vorst Poentadéwa is en dat de kooi bestaat uit Wrekodara, Pintèn en Tangsèn. Zoo zijn dus weer alle Pandawa's vereenigd. (*Lk. Peksi Djawata*).

Zoolang het huwelijk tusschen Djanaaka en Srikandi nog niet is voltrokken, koesteren de verschillende kandidaten, onder wie Doerna een eerste plaats inneemt, nog hoop, de prinses voor zich te kunnen winnen. Ten einde hen tevreden te stellen, besluit Droepada tot de afkondiging van een nieuwe sajembara: de begeerde bruid zal ten deel vallen aan hem, die in staat zal zijn om in één nacht den lusthof Maéra Katta aan te leggen. Voor Ardjoena is dit wel een teleurstelling. Mistroostig deelt hij zijn beschermers, S. H. Koemadja en Dèwi Ratih, mee, dat Srikandi blijkbaar niets van hem weten wil: waarom anders deze nieuwe voorwaarde gesteld! Hij ontvangt echter tot zijn geruststelling het antwoord, dat Srikandi, een incarnatie van Ambika, die in den Djaja Binangoen-krijg tegen Bisma (Déwabrata) zal optreden (1), toch voor hem bestemd is.

Doerna neemt zich voor, om ditmaal al het mogelijke te doen, ten einde de bruid te verwer-

(1) Zie Lakon No. 8 en 136.

ven. Voor den aanleg van den lusthof zijn lichaamskracht en kennis van weinig nut, er is bovennatuurlijke hulp noodig, om in één nacht dit wonderwerk te kunnen volbrengen. Nu heeft Doerna zijn hoop gevestigd op een van de bewoonsters van het godenverblijf, de widadari Wiloetama, die vroeger voor korten tijd zijn echtgenoot was (1). Kan hij haar bewegen, hem te helpen, dan is hij zoo goed als zeker van de overwinning op zijn medestanders. De pandita onderwerpt zich aan strenge boetedoeningen, het middel, om zich met de hemelbewoners in verbinding te stellen. Werkelijk verschijnt hem de widadari, die hem vraagt, voor welke belangrijke zaak hij haar tot zich heeft geroepen. Doerna deelt haar alles mee, herinnert haar aan hun vroegere verhouding, waarvan hun zoon Satama (Aswatama) nog het bewijs is en smeekt haar dringend, hem haar machtige hulp te willen verleen, ten einde het gewenschte doel te kunnen bereiken. Wiloetama moet echter haar vroegeren echtgenoot teleurstellen: wel is zij bereid, hem bij te staan, maar reeds heeft Sang Hyang Girinata, de godenheer, last gegeven aan de widadari's, om den hof voor R. Ardjoena in orde te brengen en tegen dit bevel kan zij niet in gaan. Zoo loopt ook dezen keer de pandita van Sokalima de bruid mis.

Nu is er nog een ander, die besloten heeft, mee te dingen naar de hand van de prinses van Tjempalaredja. Het is prins Soepala, oudste zoon van vorst Brahmantjari van Manmantaka (Djodipati). Deze begrijpt wel, dat hij geen kans van slagen zal hebben, zoolang Ardjoena leeft en hij besluit, zijn mededinger uit den weg te ruimen. Dit zal echter niet gemakkelijk gaan: hij staat hier tegenover een gunsteling van de goden en alleen een machtig wapen zal Djanakā kunnen treffen. De prins besluit, hiertoe de tooverkrachtige werpspies (hroe nenggala) en de knots van Baladéwa, de Aloegara, te gebruiken en begeeft zich naar de pasanggrahan van Mandoera. Het toeval is hem gunstig: Baladéwa en zijn patih zijn in diepe rust verzonken en zonder veel moeite gelukt het hem zich meester te maken van het machtige wapen, waarmee hij zich onverwijd naar Tjempalaredja begeeft.

Op zijn tocht komt hij voorbij den lusthof Maéra Katja, waar ook Ardjoena vertoeft, die zich bekend maakt als de „tuinman” Margana. Soepala vraagt hem, of hij wellicht een zekeren Djanakā kent en weet, waar deze zich bevindt. „Wel zeker!” is het antwoord. „Djanakā vertoeft op dit oogenblik in het rijk „Samakaton,” in de désa „Sapakatingal.” „Wat voert hij daar uit?” Antwoord: „Samadjagong.” Soepala bemerkt dat de gewaande tuinman den spot met hem drijft, een gevecht ontstaat, waarbij de prins de aloegara tegen zijn tegenstander op heft. Ardjoena ontrukkt hem echter het wapen, doodt daarmee zijn aanvaller en werpt diens lijk in de rivier, waarop hij zich naar de pasanggrahan van Ngamarta begeeft, om het gebeurde mee te deelen aan Poentadéwa.

Zoodra Joedistira heeft vernomen, wat er is voorgevallen en in den aloegara het wapen van Baladéwa heeft herkend, grijpt hij dit en doodt daarmee Ardjoena. Op het gezicht van dezen broedermoord ontsteekt Arja Séna in woede en herinnert zijn broer aan de afspraak der Pandawa's: Als er één sterft, zullen allen mede den dood in gaan. Joedistira weet echter zeer goed, wat hij doet: zijn wreedheid is slechts schijn. Arja Séna, die blijkbaar zijn

(1). Zie Lakon No. 115.

bedoeling niet begrijpt, voegt hij kalm toe, dat het geslacht van den Retawoe wel heel dom is, waarop Séna maar verder zwijgt.

Intusschen is Baladéwa ontwaakt en heeft hij den diefstal bemerkt. Terstond geeft hij last, alarm te slaan en met Troestadyoemna, die ijlings komt toegelopen, gaat hij zijn verdwenen wapen zoeken. Daar hoort hij een ander alarmsein, dat bij de pasanggrahan van Ngamarta wordt geslagen. Hij gaat er met zijn metgezel op af en bevindt zich plotseling tegenover Joedistira, die hem wijst op het lijk van Ardjoena en hem vraagt, wiens eigendom het wapen is, waarmee zijn broer is vermoord. De verschrikte Baladéwa bewaart op deze vraag het stilzwijgen, waarop Joedistira Arja Séna gelast, hem en Troestadyoemna te grijpen en te binden.

Ook Droepada en zijn gast Kresna hebben het alarmsein gehoord en komen haastig teeloopen. Joedistira deelt hun mee, dat Ardjoena gewelddadig om het leven is gebracht, dat het wapen, waarmee de moord is gepleegd, bij het lijk is gevonden en dat dit is herkend als een poesaka van het rijk Madoera. En nu is het wel eigenaardig, dat de eigenaar van de Aloegara daar midden in den nacht is aangetroffen, voorgevend, dat hij met Troestadyoemna een dief achtervolgde. Zekerheidshalve zijn beiden gegrepen. De zaak moet nu worden uitgemaakt door vorst Droepada, in wiens gebied dit is voorgevallen. Deze geeft haar echter in handen van Kresna. Vorst Padmanaba ziet van een verder onderzoek af en tracht een oplossing te vinden, door voor te stellen, dat zijn broeder Baladéwa zal worden vrijgelaten, waarvoor hij aan Ardjoena het leven zal schenken. Dit geschiedt. Maar nu dringt ook Troestadyoemna er op aan, zijn vrijheid terug te krijgen. Hiertegen verzet zich Arja Séna: Kresna heeft daarvan niet gesproken en bovendien: daartegenover staat geen tegemoetkoming van de andere partij. Als een wenk, om aan te geven in welke richting een bevredigend einde van de zaak kan worden gezocht, merkt hij nog op, dat zijn broer Parta den lusthof Madera Katja heeft aangelegd en bovendien nog een gevaarlijken indringer onschadelijk heeft gemaakt. Kresna begrijpt de bedoeling en lachend verklaart hij, dat Djanaaka — als belooning voor de vrijlating van Troestadyoemna — de hand van Dewi Srikandi zal verwerven. Nu zijn allen tevreden gesteld. Ook vorst Droepada betuigt zijn instemming met deze beslissing en verklaart plechtig, dat hij zich later in de Djaja-Binangoenkrijg zal opofferen. Het huwelijk van Djanaaka en Srikandi zal nog een maand worden uitgesteld, om de noodige voorbereidingen te kunnen treffen. (*Lk. Tjotjogan*).

Op een dag is Srikandi verdwenen. Als hiervan te Ngamarta bericht ontvangen wordt, begeeft vorstin Dewi Droepadi zich op weg, om de vermiste te zoeken. Zij heeft wel enig vermoeden, waar zij haar zuster zal kunnen vinden en begeeft zich naar den lusthof Madoeganda te Madoekara. Haar vermoeden blijkt juist te zijn: inderdaad bevindt Srikandi zich in den lusthof en wel in gezelschap van Ardjoena, die de strijdvaardige jonkvrouw les geeft in het boogschieten. Zij heeft het daarin al tot een niet geringe hoogte gebracht: het ei van een emprit kan zij met haar pijl doorboren, een strak gespannen haar zelfs mist zij

Ardjoena onderwijst Srikandl in het boogschieten.
(Lakon. Srikandl mageroe manah).

niet. Terwijl zij, op Dj an a k a 's knie zittende, nog verdere aanwijzingen van haar leermeester ontvangt, ziet het paar plotseling D r o e p a d i den hof binnenkomen. Uit vrees voor ontdekking van deze intieme samenkomst staat A r d j o e n a haastig op en verbergt zich, S r i k a n d i valt van schrik in onmacht. Nadat D r o e p a d i weer is vertrokken, komt zij bij en verlaat in allerijl den lusthof. Als D j a n a k a het gevaar voor ontdekking geweken acht, verlaat hij zijn schuilplaats, om S r i k a n d i te zoeken. Terwijl hij nu in den hof rondloopt, komt hij S o e m b a d r a tegen en in zijn verwarring verwisselt hij deze met S r i k a n d i, wat zijn eerste gemalin in niet geringe mate ontstent en aanleiding geeft tot verwijt en twist.

Intusschen heeft D r o e p a d i aan haar gemaal meegedeeld, wat zij heeft gezien en deze zendt N a n g k o e l a uit, om D j a n a k a te roepen. K r e s n a, die als gast te N g a m a r t a vertoeft, neemt op zich, de zaak bij vorst D r o e p a d a in orde te brengen en begeeft zich met A r d j o e n a naar P a n t j a l a r e d j a, waar S r i k a n d i reeds is aangekomen. Op de vraag, of zij tot een huwelijk bereid is, verklaart de prinses, daarin toe te stemmen, zoo iemand in het boogschieten blijkt haar meerdere te zijn. D è w i L a r a s a t i neemt het voor haar echtgenoot op en S r i k a n d i moet het, ondanks haar bekwaamheid, tegen haar afleggen, waarop het huwelijk maar terstond gesloten en met een luisterrijk feest gevierd wordt. (*Lk. Srikandi-magoeroe manah*).

Het is, alsof aan de totstandkoning van A r d j o e n a en S r i k a n d i nog niet genoeg avonturen verbonden zijn. In een andere lakon toch wordt het paar, gedeeltelijk onder schuilnamen, nog eens in den echt vereenigd.

R. A r d j o e n a is weer eens spoorloos verdwenen. S o e m b a d r a is, zonder daarvan aan iemand kennis te geven, met haar neef S a m b a uitgetrokken, om den vermiste te zoeken. Zij heeft een ontmoeting met Sang Hyang P r a m o e n i, die haar de gedaante van een man en den naam „B a m b a n g M a d o e B r a n t a” geeft en haar aanraadt, om met S a m b a, die nu B r a t a K o e s o e m a zal heeten, naar P a n t j a l a r e d j a te gaan.

Nu heeft toemenggoeng T j a k r a N a g a r a van W a r o e B i n a t o e r aanzoek gedaan om de hand van D è w i S r i k a n d i. Dit is gunstig ontvangen en de bruidegom maakt zich gereed, om zich naar P a n t j a l a r e d j a te begeven. Hij heeft echter nog geen geschikte bruidsjonkers gevonden en verzoekt nu toemenggoeng S i d a l a g a deze voor hem te zoeken. S i d a l a g a ontmoet M a d o e B r a n t a en B r a t a K o e s o e m a. Dit is juist het paar, dat hij noodig heeft. Zij blijken bereid, als bruidsjonkers mee te gaan en vergezellen hem naar T j e m p a l a r e d j a, waar het huwelijk met S r i k a n d i wordt voltrokken. (*Lk. Tjakra Nagara*).

T e N g i m a - i m a n t a k a bevindt zich vorst D i k é met zijn zoon R. A. D o e r s é n a en zijn dochter, D è w i D o e r n i t i. Verscheidene vorsten, waaronder die van S é w o e N a g a r i en de reuzenvorst van L o k a s a g a r a, hebben reeds aanzoek gedaan om de hand van de prinses, doch deze weigert te huwen, wat haar vader de vijandschap van de afgewezenen berokkent. Door hun herhaalde aanvallen in het nauw gebracht, zendt de vorst prins D o e r s é n a en patih K a s i p o e uit, om te trachten hulp te krijgen.

Nu bevindt zich in het nabijzijnde woud D è w i S r i k a n d i, die op weg is om haar echt-

genoot, R. Ardjoena, te zoeken. Zij heeft hier een ontmoeting met Batari Doerga, die, op haar aandringen, belooft haar te zullen helpen. De godin geeft haar de gedaante van een man en raadt haar aan, onder den naam Kandihawa haar diensten te gaan aanbieden aan den vorst van Ngima-imantaka. Dit laatste wordt haar nog al gemakkelijk gemaakt. Nauwelijks heeft zij zich op weg begeven, of zij ontmoet de twee gezanten van dat rijk, die nog altijd geen geschikte hulp voor het verdrijven van den vijand van hun land gevonden hebben. Kandihawa lijkt hun een geducht strijder en tot hun vreugde verklaart deze zich terstond bereid, hen te vergezellen. Zij hebben zich niet vergist: Kandihawa jaagt zonder veel moeite het leger van de reuzen uiteen en den vorst van Séwoe Nagari slaat, als hij dit verneemt, de schrik om het hart, zoodat hij het verstandig vindt, de komst van den bondgenoot van Ngima-imantaka niet af te wachten en overhaast naar zijn rijk terugkeert. Wel doet hij met een versterkt leger nog eens een aanval, maar hij moet zich aan Kandihawa overgeven.

Vorst Diké is zeer verheugd over dezen, voor hem zoo gunstigen, afloop en hij weet zijn dankbaarheid niet beter te toonen, dan door zijn dochter Doerniti — die zich nu tot een huwelijk bereid toont — aan zijn redder af te staan. Al spoedig echter bemerkt Doerniti, dat zij met iemand van haar eigen geslacht in den echt is verbonden. Geheel ontdaan over deze ontdekking deelt zij dit aan haar vader mee, die den bedrieger op staanden voet wegjaagt.

Zoo raakt Srikandi-Kandihawa weer aan het zwerven. Op haar tocht komt zij aan de kluizenarij Parang Goemiwang, waar zij Bagawan Mintoena aantreft. Zij deelt den kluizenaar mee, wat haar is overkomen en stelt hem voor, tijdelijk met haar van geslacht te ruilen. De bagawan toont zich hiertoe bereid en verheugd keert Kandihawa naar Ngima-imantaka terug. Wel geeft vorst Diké last, hem te verjagen, maar als deze bemerkt, dat Kandihawa nu werkelijk een man is, laat hij zijn schoonzoon weer tot zijn dochter toe. Uit dit huwelijk wordt een zoon met de gedaante van een reus geboren. Door het kind, dat den naam Nirbita ontvangt, in groeikrachtig water te baden, wordt het terstond volwassen. Bij zijn geboorte is zijn moeder gestorven en Nirbita geeft nu zijn vader den raad, te hertrouwen. Kandihawa is hiertoe wel bereid en zendt zijn zoon naar Dwawati, om prinses Soembadra — wier echtgenoot Djanka immers verdwenen is — voor hem ten huwelijk te vragen. Kresna verklaart zich bereid, zijn zuster af te staan, mits de bruidegom haar als geschenk bloemen van den hemelschen Déwandaro-boom brengt. Daar Nirbita het er nu eenmaal op gezet heeft, zijn vader weer een echtgenoot te bezorgen, besluit hij, niet terug te keeren vóór hij het vereischte bruidsgeschenk heeft verkregen. Het gelukt hem, in het godenverblijf te komen en Sang Hyang Endra belooft, aan zijn verzoek te zullen voldoen.

Zoodra Kandihawa den uitslag van de zending van zijn zoon verneemt, begeeft hij zich op weg naar Dwawati. Onderweg wacht Bagawan Mintoena, wien het niet bevalt langer als vrouw rond te loopen, hem op en vraagt zijn geslacht terug. Kandihawa vol doet aan het verzoek en vervolgt nu, echter steeds als man zich voordoende, den tocht naar Dwawati, waar hij Ardjoena vindt. Deze raakt in gevecht met Nirbita, voor wien Ka-

dihawa het opneemt. Djanaaka maakt zich gereed, om ook dezen te bestrijden, doch Kresna komt tusschen beiden en fluistert hem in, zijn vijand niet met wapens aan te vallen, doch het eerst eens met liefkoozingen te probeeren. Hiertegen blijkt Kandihawa inderdaad niet bestand: hij ontpopt zich als Srikandi en de verheugde Ardjoena neemt haar mee het paleis in. (*Lk. Kandihawa*).

Door het bovenbeschreven voorval is het gevecht van Ardjoena met Nirbita gestaakt, maar de twee tegenstanders zullen elkaar nog eens ontmoeten.

Vorst Diké is reeds op leeftijd en wenscht de regeering over te dragen aan zijn kleinzoon Nirbita. Deze moet echter vooraf den zegen gaan vragen van zijn vader Kandihawa te Ngamarta. Nirbita begeeft zich daarheen, doch wordt onderweg aangehouden door S. H. Narada, die hem, op last van S. H. Pramèsti Goeroe, mededeelt, dat hij bestemd is tot vorst van den „overwal,” waarna hij zijn reis voortzet.

Te Ngamarta vindt hij alle Pandawa's en hun zoons bijeen; men is daar druk bezig met het treffen van toebereidselen voor het aanstaand huwelijk van Djanaaka's dochter Soegatawati met kroonprins Samba van Dwarawati. Nirbita blijkt geen welkomme gast te zijn: nauwelijks heeft men hem opgemerkt, of Angkawidjaja, Gatoetkatja en Soemitra trachten hem te verjagen. Te vergeefts echter, Nirbita is een te machtig tegenstander. Ook R. A. Séna moet het tegen hem afleggen. Nu treedt Ardjoena naar buiten, om den indringer te verdrijven. Kresna geeft hem den raad, Nirbita niet te dooden, doch hem slechts met een pijl in een zijner oogen te treffen. Daarmee is deze vijand niet geheel onschadelijk gemaakt en hij zal later nog wel eens tegenover hem komen te staan, doch dan zal het hem, met de hulp van de goden, weinig moeite kosten om Nirbita voor goed ten onder te brengen. Ardjoena houdt zich aan dezen raad en treft zijn tegenstander in het oog. Woevend roept de gewonde hem toe, dat hij zich later zal wreken door zijn zoon, Nirwata Kawatja, waarop Djanaaka hem op zijn beurt waarschuwt voor een machtigen kluizenaar in de grot Paminta Raga op den Drekiha, Bagawan Tjipta Ening genaamd. (*)

Nog onder den indruk van het voorgevallene gaat Nirbita naar Ngima-imantaka terug en besluit hij zich voorloopig aan vrome boetedoeningen te gaan wijden, om de voor den komenden strijd zoo hoog noodige macht te verkrijgen. (*Lk. Nirbita*).

Ardjoena is door het boven verhaalde niet genezen van zijn zucht naar avonturen, die hem meermalen plotseling de zijnen doet verlaten, om onbekend in den vreemde rond te zwerven of om zich in het godenverblijf te gaan vermeien. En gewoonlijk houdt Srikandi het niet uit om te Madoekara rustig zijn terugkomst af te wachten, maar gaat zij zelf op onderzoek uit, niet zelden als man vermomd.

Zoo is Djanaaka weer eens spoorloos verdwenen, om zich in het lustverblijf Téndjamaja te gaan vermaken. Srikandi heeft eveneens Madoekara verlaten en doet nu, vermomd als vorst Erangbaja van Parangkantjana, een aanval op Dwarawati. De

(*). Vgl. Lakon No. 125.

vorst heeft daartoe zijn patih, R. A. Djala Sengara van Roedji Malawa, met een leger vooruit gezonden. Onder de verdedigers van Dwarawati bevindt zich ook R. Angka Widjaja. Deze wordt door een pijl getroffen en stort van het paard, waarop dit zijn meester bij den gordel in den bek neemt en het woud in draagt. Als de verdwijning van Ardjoena's zoon wordt opgemerkt, heerscht er groote ontsteltenis in het leger van Dwarawati. Dadelijk wordt de strijd gestaakt en gaat men den vermiste zoeken. Ook Soembadra en Dèwi Siti Sendar, Angkawidjaja's moeder en gemalin, zijn ongerust geworden en bewegen Kresna, om met haar naar het terrein van den strijd te gaan. In het woud vinden zij, tot haar groote ontsteltenis, het lijk van den jeugdigen held, waarbij zijn paard, Pager Andong, de wacht houdt. Kresna tracht de beide jammerende vrouwen tot kalnte te brengen en belooft haar, den doode weer in het leven terug te zullen brengen. Hij keert nu ijlings naar Dwarawati terug, om de bloem Djaja Koesoema te halen, waarmee hij Angka Widjaja het leven zal kunnen hergeven en laat de vrouwen bij het lijk achter.

Juist in dezen tijd heeft Ardjoena een ontmoeting met S. H. Kamadjaja, die hem aanraadt onder den naam Sinom Paridjata naar Dwarawati te gaan. Door het woud trekkende, vindt hij Soembadra, verneemt van haar, wat er is voorgevallen en maakt den doode weer levend. Deze bestijgt nu met zijn gemalin zijn paard, om Kresna op de hoogte te brengen van het gebeurde, terwijl Ardjoena zich met Soembadra op weg begeeft.

Intusschen is de pandita van Sokalima, Dah Hyang Drona, te Ngamarta aangekomen met het bericht, dat ook Ngastina door den vijand aan Parang Kantjana is aangevallen. Nauwelijks heeft hij uitgesproken, of er verschijnt een ridder, geweldig groot enforsch van gestalte, die zich bekend maakt als R. Djala Sengara en aan Joedistira een brief van zijn meester overhandigt, waarin Droepadi wordt opgeëischt. Joedistira neemt den gezant mee naar binnen, waar hij Droepadi overhaalt, om mee te gaan naar Parang Kantjana. Hoewel Wrekodara en zijn broeders, op aanraden van Drona, Djala Sengara bij zijn vertrek opwachten en trachten aan te houden, weet deze te ontkomen met Droepadi, die hij in zijn haarwring heeft verborgen.

Zonder verdere ongevallen komt de patih te Parang Kantjana aan en brengt Dèwi Droepadi bij vorst Erangbaja. Tot haar groote verbazing bemerkt Joedistira's gemalin, dat de vorst voor haar een sembah maakt en haar mee neemt in het paleis, waar hij zich bekend maakt als Srikandi. Nadat de vrouwen elkaar hebben verteld, wat er tijdens haar scheiding is voorgevallen, gaat Srikandi, nog steeds vermomd, naar buiten en geeft bevel, tegen Dwarawati op te trekken. De vorst zelf zal het leger aanvoeren.

Kresna wacht met de Pandawa's de komst van den vijand af. Al spoedig raakt Sinom Paridjata slaags met Erangbaja. De vorst van Parang Kantjana blijkt tegen zijn tegenstander te zijn opgewassen: al geruimen tijd zijn zij in gevecht, maar het gelukt Ardjoena niet, den vijand te treffen. Daar dringt het plotseling tot hem door, dat deze ervaren strijder, die zoo al zijn handgrepen kent, niemand anders kan zijn dan zijn jongste gemalin.

Hij weet nu ook het middel, om haar te noodzaken, zich over te geven: in plaats van de wapens te gebruiken, spreekt hij haar liefkozend toe. Het blijkt, dat hij juist heeft geraden: Erangbaja geeft zich gewonnen en treedt als Srikandi op haar gemaal toe.

Wrekodara, die in een strijd is gewikkeld met Djala Sengara, treft zijn tegenstander met zijn wapen, waarop deze zich ontpopt als zijn zoon Gatoekatja. Nu geeft ook het leger van Parangkantjana zich over en met een luisterrijk feest wordt de goede afloop van de boven beschreven verwikkelingen gevierd. (*Lk. Erangbaja of Djala Sengara*).

Op een anderen tijd beleeft Srikandi een wonderlijk avontuur te Gadjahoja, een vazalstaat van Ngastina, die wordt bestuurd door vorst Kartawirja.

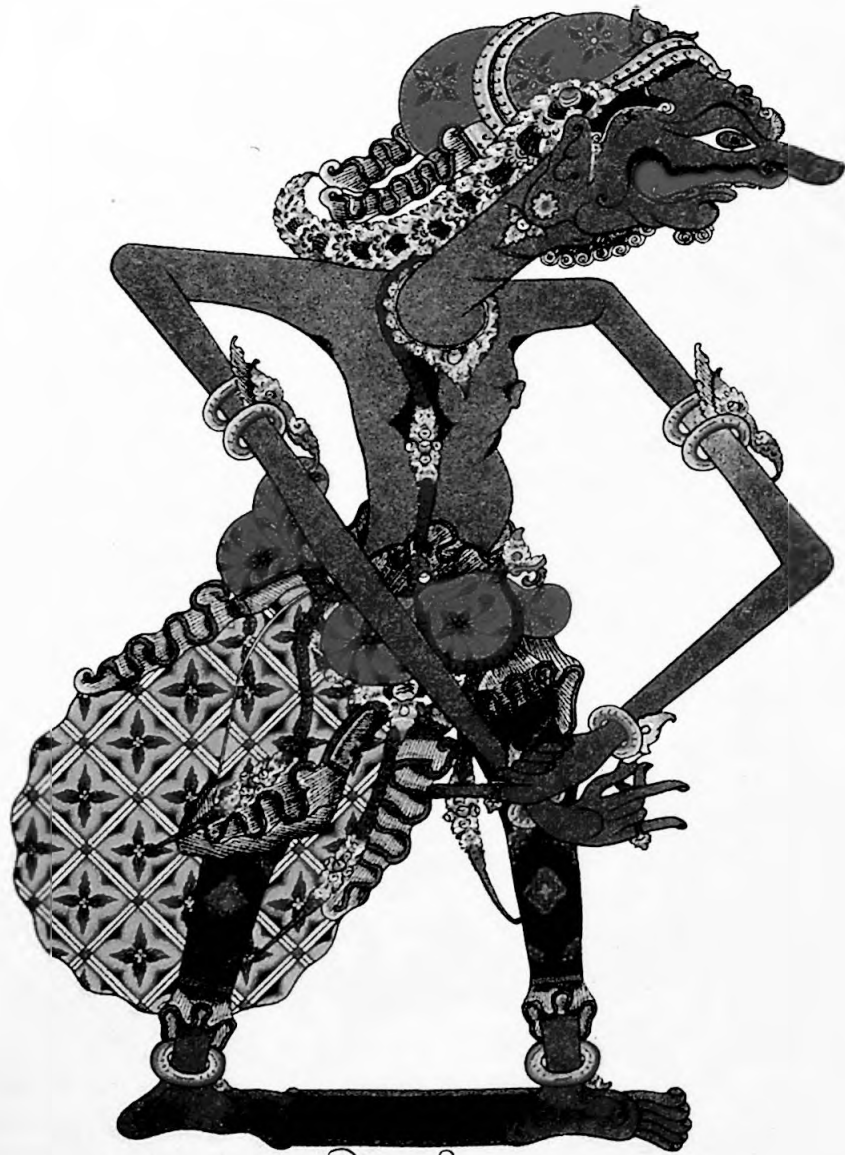
Op zekeren dag komt patih Sakoeni te Gadjahoja met het verzoek, de bloem Toerangga Djati te laten zoeken. Volgens een aanwijzing van de goden kan slechts het bezit van deze bloem aan het rijk van Ngastina zijn ouden luister teruggeven en vorst Soejoedana heeft besloten, alles in het werk te stellen, om de wonderbloem machtig te worden. Kartawirja verklaart zich gaarne bereid om hulp te verleen en zendt R. Djaja Moertjita uit om de bloem te zoeken.

R. Djaja Moertjita begeeft zich op weg. In het woud gekomen, ontmoet hij Bagawan Kisawa Sidi van de kluzenarij Djatiwangi. De bagawan bezit een schoone dochter, Sitiwati geheeten. Deze heeft gedroomd, dat zij huwde met R. Djaja Moertjita en haar vader is uitgegaan om te trachten, den wensch van zijn dochter te verwezenlijken. Als hij dus den gezochte in het woud vindt, stelt hij hem voor, terstond mee te gaan naar Djatiwangi. De jongeling is echter niet voor een huwelijk uitgegaan en hij verklaart zich niet bereid, om den bagawan te volgen. Maar de kluzenaar heeft het er op gezet, niet zonder bruidegom bij zijn dochter terug te komen. Hij voert Djaja Moertjita met geweld mee en verbindt hem met Sitiwati in den echt.

Nu zal Djaja Moertjita zijn tocht vervolgen, om te trachten, aan de ontvangen opdracht te voldoen. Vooraf echter vraagt hij zijn schoonvader om hulp en tot zijn verrassing blijkt deze Toerangga Djati te bezitten, het is echter geen bloem, doch een vrouw. Uit een tooverdoosje haalt hij haar te voorschijn en laat haar naar Gadjahoja brengen, waarheen zich ook Djaja Moertjita begeeft.

Voor vorst Kartawirja gekomen, deelt de gezant mee, dat Endang Toerangga Djati zich reeds in het paleis bevindt. Zij is daar dan ook inderdaad binnen gegaan, maar verdreven door een gedrochtelijk monster, Maboensari genaamd. Als nu de vorst binnen treedt in de meening Toerangga Djati te vinden, deinst hij vol afschuw terug voor het gedrocht, dat hem vleiend tegemoet komt. Vertoorn over het vermeende bedrog van Djaja Moertjita geeft hij bevel dezen te binden en gevoelig te straffen voor zijn misplaatste grap. Niemand is echter in staat, den gebondene een wond toe te brengen, daar deze wordt bijgestaan door Endang Toerangga Djati. Zoodra de vorst dit ziet, laat hij de banden losmaken en gelast zijn dienaren, het binnen gedrongen monster af te maken. Iedereen wijkt echter voor haar terug,

សង្កោនី

SANGKOENI OF SAKOENI.

tot ten slotte de vorst zelf haar met een pijlschot treft en zij zich ontpopt als Dèwi Srikandi.

Plotseling ontstaat er buiten het paleis opschudding: Bagawan Kisa wa Sidi van Djatiwangi is verschenen en doet een verwoeden aanval op de kraton. Vorst Kartawirja treedt zelf den aanvaller tegemoet en schiet een pijl op hem af, waarop hij Kresna blijkt te wezen. Zoo heeft dus ook deze geschiedenis een goeden afloop (*) (*Lk. Toerangga Djati*).

Kresna's dochter Dèwi Sitisari heeft den huwbaren leeftijd bereikt en van verschillende zijden komen de huwelijksandidaten opdagen. Zoo zal vorst Baladéwa de hand van de prinses vragen voor R. A. Lesmana Mandra Koemara van Ngastina en verstout zich ook een zekere weduwe, Endang Soemarnasih van Widada, om het zelfde verzoek te doen ten behoeve van haar zoon Widjangkanga. Kresna antwoordt, dat zijn dochter als huwelijksvoorwaarde heeft gesteld de levering van een witten tijger, die als een mensch kan optreden en dat hij zelf een schoonzoon wenscht, die nog een vader bezit. Blijft de weduwe bij haar wensch, dan zal zij zich dus eerst een echtgenoot moeten zoeken.

Terwijl nu Baladéwa zijn zoon Wisata en zijn beide patih's, Pragota en Prebawa met dit bericht naar Ngastina zendt, gaat de weduwe naar huis en deelt weenend aan haar zoons mee, wat de eischen voor een huwelijk met de prinses zijn. De oudste, Widjankara, neemt op zich, het gevraagde te zoeken. Hij begeeft zich naar Randoe Koembala, waar Wasi Anantaséna met zijn witten tijger, Djaka Kastaoba, verblijf houdt. Anantaséna is bereid, hem den tijger af te staan, maar raadt hem aan eerst naar de kluizenarij Giripoerna te gaan om Bagawan Endra Djatikoesoema hulp te vragen. Bij de kluizenarij gekomen, ontmoet hij den zoon van den bagawan, Wisanggeni, en deze verbiedt hem, verder te gaan. Semar, die hem vergezelt, zet Wisanggeni na tot in de kluizenarij, waar hij Bagawan Endra Djatikoesoema met diens echtgenote, Endang Dresanala, aantreft. Als de kluizenaar het doel van het bezoek heeft vernomen, belooft hij mee te zullen gaan naar Dwarawati.

Nu begeven zich allen met den witten tijger op weg. In het woud ontmoeten zij patih Sakoeni met de Korawa's, die tracht zich van het dier meester te maken. Door Anantaséna op de vlucht gejaagd, gaat Sakoeni naar Ngastina en vertelt, dat hij geslaagd is in zijn zending, doch dat de tijger geroofd is door Bambang Widjankara en Anantaséna. Vorst Baladéwa, die zich juist daar bevindt, is hierover verontwaardigd en gelast, Lesmana in optocht als bruidegom naar Dwarawati te voeren.

Als de bruidstoet is aangekomen, deelt Baladéwa zijn broer mee, wat er is voorgevallen. De ware toedracht van de zaak komt echter uit, als kort daarop Endang Soemarnasih met haar zoons, benevens Bagawan Endra Djatikoesoema en Wasi Anantaséna aankomt en de witte tijger zelf openbaart, wat er is voorgevallen, waarop de Korawa's het geraden achten, te verdwijnen. Weenende wenscht de weduwe haar zoon geluk, wat Soem-

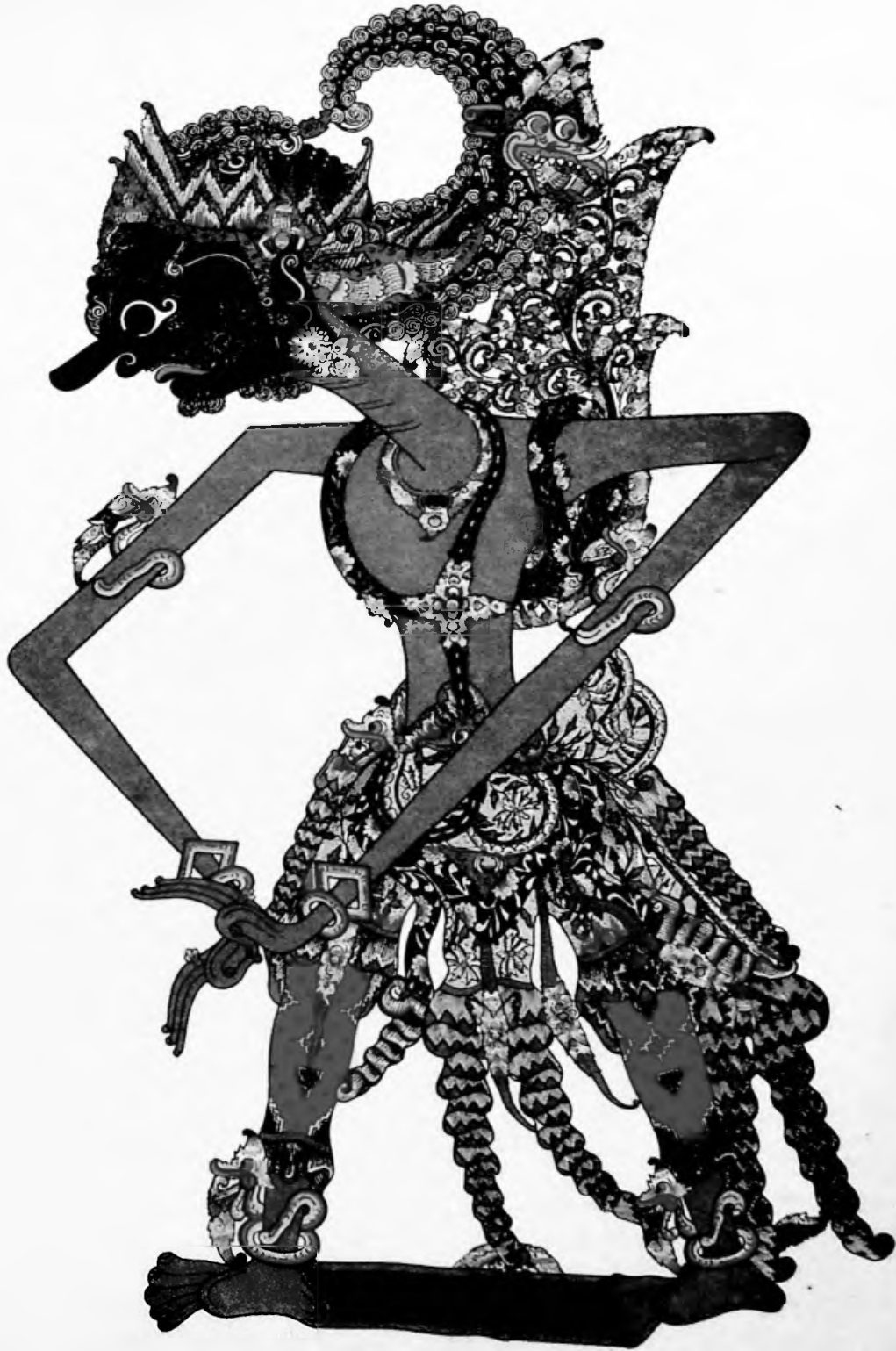
(*) Over de uitwerking van het bezit van de wonderbloem wordt in de lakon verder niet gesproken.

badra en de vorstinnen van Dwara wati in lachen doet uitbarsten. Kresna geeft de verklaring van deze vreemde houding: de weduwe Soemarnasih is Srikandi en de vermomming van Endra Djatikoesoema verbergt Ardjoena. (*Lk. Randa Widada*).

In de lakon Swarga Bandang treden eenige uit het Rāmāyana bekende personen op, namelijk vorst Dasaswara en zijn zoons Dradjit, Trisirah, Trikaja, Narrantaka, Déwantaka en Saksadéwa. 's Vorsten jonge gemalin, Dèwi Danoewati, heeft aan haar gemaal het hoofd van een schoonen ridder gevraagd en deze weet daarvoor geen beteren te kiezen dan R. Danandjaja van Madoekara. Hij zendt eenige reuzen uit, om het hoofd van den middelste der Pandawa's te gaan halen en als deze door Angkawidjaja worden gedood, belast hij zijn zoon Dradjit met dezelfde opdracht.

In de gedaante van Gatoetkatja komt Dradjit te Madoekara aan en verzoekt, den lusthof Madoeganda eens te mogen zien, daar er te Pringgadani een dergelijke hof zal worden aangelegd. Ardjoena is terstond bereid, om aan het verzoek van zijn neef te voldoen en vergezelt hem naar den tuin. Daar gekomen, geeft de pseudo-Gatoetkatja, die nu weer zijn eigen gedaante aanneemt, den voor hem loopenden Danandjaja een vuistslag, waardoor deze bewusteloos neerstort. Fluks slaat de indringer hem het hoofd af en voert dit door de lucht naar Swarga Bandang, onderweg luide op zijn zoo wel geslaagden aanslag snoevende. Groote ontsteltenis te Madoekara, waar Ardjoena's gemalinnen en Abimanojo de snoeverij hooren. Ijlings begeven zij zich naar den lusthof en zien, dat Dradjit's grootspraak maar al te waar is. Op het gezicht van het, van het hoofd beroofde, lijk barsten allen in weeklagen uit. Als altijd gaat Srikandi het eerst tot handelen over: zij brengt het lijk naar Ngamarta, waar zij — behalve de Pandawa's — ook Kresna vindt. Deze deelt mee, wat er moet worden gedaan. Soembadra, die geheel in haar smart opgaat, kan hem niet helpen, doch Srikandi is de geschikte persoon, om den weg te banen voor de pogingen ter verkrijging van het geroofde hoofd. Zij moet zich daartoe, vermomd als danseres, onder den naam Lalidjiwa naar Swarga Bandang begeven. Angkawidjaja zal haar vergezellen als de rebabspeler Tjitrangoena en Gatoetkatja als gong-speler, onder den naam Paloengansa. Daarbij zullen Kjai Semaren Nalagarèng optreden als rondreizende gamelanspelers en Pétroek als potsenmaker. Verder zal R. Samba meegaan als paardenhandelaar, Setyaki als krisscheeden-maker en Wrekodara als houtverkooper. Ook het lichaam van Djanakka wordt meegenomen.

Aldus vermomd komt het gezelschap te Swarga-Bandang aan en begeeft zich naar de aloen-aloen. Hier is intusschen ook Dradjit verschenen met het hoofd van Danandjaja. De vorst toont zich zeer verheugd over het welslagen van den tocht en haast zich met het geroofde hoofd naar Dèwi Danoewati. Deze meent, dat hij zoo'n gelukkigen afloop wel feest gevierd mag worden en zij vraagt om een danseres. Saksadéwa wordt uitgezonden, vindt Lalidjiwa op de aloen-aloen en neemt haar mee naar binnen met haar gezellen. Al spoedig

ဂាតုតកាតျာ
GATOTKATJA.

laat nu de gamelan zich hooren en klinkt de wegslepemde zang van de danseres. Saksadéwa begint mede te dansen en aller aandacht is gevestigd op dans en spel. Daar valt plotseling het lichaam van Ardjoena bij het hoofd neer, dit vereenigt zich met den romp en gezond en welvarend staat Djanaaka tusschen de feestvierenden. Hij gaat op Dèwi Danoewati af en voert haar mee in het naastbijzijnde vertrek. Wel wordt de vorst gewaarschuwd en werpt hij zich woedend op den indringer, maar het gelukt hem niet, dezen te verjagen.

Buiten heeft Draadjit twist gekregen met den paardenhandelaar (Samba), die hem op de vlucht jaagt. Hetzelfde overkomt Trikaja, die voor Setyaki op den loop gaat. Ten slotte doodt Wrekodara de prinsen van Swarga Bandang, waarop de Pandawa's naar Ngamarta terugkeeren. (*Lk. Swarga Bandang*).

3. Rarasati.

Te Widara Kandang, op het grondgebied van Mandoera, bevinden zich Kjai Antagopa, zijn dochter Rarasati met haar zoogzuster Brata djaja (Soembadra) en de broer van deze, R. Narajana. Rarasati heeft den huwbaren leeftijd bereikt en velen dingen naar haar hand. Ten einde haar een waardig echtgenoot te kunnen bezorgen, kondigt haar oudere bloedverwant, R. Oedawa, een sajembara af, waarin hij zelf als kampioen voor Rarasati zal optreden.

Onder de huwelijksandidaten bevindt zich de krooprins van Ngastina, Djajapitoena (Soejoedana), die, met toestemming van zijn vader, Bagawan Destaratra, besluit aan de sajembara deel te nemen. Begeleid door patih Sakoeni begeeft hij zich met eenige van zijn broers naar Widara Kandang. Het gelukt hem echter niet, de bruid te winnen: zoowel Kartamarma, Doersasana en Djajadrata als hij zelf leggen het tegen Oedawa af. Sakoeni raadt hem ten slotte aan, te trachten hulp te krijgen om den kampstrijd te winnen.

Hij behoeft zich echter geen verdere moeite te geven. Op aanraden van Bagawan Abysa, die hem mededeelt, dat Rarasati voor hem bestemd is, heeft ook Ardjoena zich op weg naar Madoera begeven. Semar stelt hem voor, de jonkvrouw heimelijk te ontvoeren, maar dit komt zijn eer als krijgsman te na: hij zal aan de gestelde voorwaarde voldoen en zich de bruid in een openlijken strijd verwerven. Zoodra men hem te Widara Kandang ziet aankomen, wenkt men hem reeds uit de verte toe: blijkbaar wordt hij met vreugde verwacht. Hij deelt zijn plan mee, om aan de sajembara deel te nemen, maar Narajana lacht hem in het gezicht uit en vertelt hem, dat de sajembara slechts een list is van Oedawa, om niet genoodzaakt te zijn, Rarasati aan een ander af te staan, daar het hem bekend is, dat zij door de goden bestemd is voor R. Pamadé. Het is dus niet noodig, dat er nu nog een kampstrijd plaats heeft. Hiermee neemt Ardjoena echter geen genoegen: de sajembara is eenmaal uitgeschreven en hij wenscht daarvan niet ontheven te worden. In het nu volgend gevecht geeft Oedara zich ten

slotte gewonnen en hij staat Rarasati aan den overwinnaar af. Alle aanwezigen, ook Soembadra, verheugen zich over dezen afloop. (*Lk. Alap-alapan Rarasati*).

4. Oeloepi.

Ardjoena bevindt zich te Tjakar Kembang bij S. H. Batara Koemadjaja en Dèwi Ratih, aan wie hij zijn verlangen naar Dèwi Anggrahini mededeelt. Hij krijgt daar op ten antwoord, dat deze zich bevindt te Jasarata, waar zij onder den naam Oeloepi vertoeft als dochter van den kluizenaar Kanwa. Tevens deelt Koemadjaja hem mee, dat hij zich naar de kluizenarij moet begeven, daar Oeloepi voor hem is bestemd.

Ook te Ngastina is het bericht doorgedrongen, dat zich te Jasarata een schoone maagd bevindt. Doersasana is nog ongehuwd en besluit, van deze gelegenheid gebruik te maken, om een echtgenoot te krijgen. Er is echter een sajembara uitgeschreven, waarin de kluizenaarsleerling Antaséna (Anantaséna) zich voor Oeloepi kampioen stelt. Slechts hij, die Antaséna in een tweegevecht overwint, zal de bruid verwerven. Met zijn broers, zijn zwager Djajadrata (Sindoeredja) en Adipati Karna gaat Doersasana op weg naar Jasarata.

De kampstrijd loopt ten nadeele van de Korawa's af: zij worden door een windpijl weggeslingerd. Hetzelfde overkomt Vorst Déwa Srani van Toenggoel Malaja, zoon van S. H. Batara Doerga (S. H. Pramon), die eveneens naar de hand van Oeloepi dingt.

Nu verschijnt Ardjoena te Jasarata. De resi weet al, dat hij zijn schoonzoon voor zich ziet en biedt hem Oeloepi vrijwillig aan. Djanaaka staat er echter ook hier op, haar in den strijd te verwerven. Het tweegevecht heeft plaats, Antaséna legt het af en nadat ook Kresna, door den kluizenaar begroet als een incarnatie van Hyang Késawa, is aangekomen, wordt het huwelijk gesloten. (*Lk. Alap-alapan Oeloepi*).

Na eenigen tijd bevalt Oeloepi (Paloepi) van een zoon, die den naam Irawan ontvangt. Volwassen geworden, is deze de trouwe makker van Antaséna.

Op zekeren dag gaat Irawan — op last van Bagawan Djaja Wilapa van Jasarata — met Antaséna naar Madockara, om deel te nemen aan het hanengevecht, dat een andere zoon van Ardjoena, Bambang Djenggot, daar zal houden. Zoodra hij is aangekomen, begint de strijd en de haan van Djenggot, tot nog toe onverwinbaar, legt het tegen dien van Irawan af. Nu gebeurt er iets vreemds: Wrekodara verschijnt op het tooneel, loopt op Djenggot toe en doodt dien met zijn nagels. Zelf gaat hij naar Ngamarta om dit mee te deelen. Kresna, die zich als gast bij de Pandawa's bevindt, toont zich verheugd over den dood van Djenggot, maar er moet nog een slachtoffer vallen: Gatotkatja ontvangt opdracht, om ook Paloepi te gaan doden. Te Madockara aangekomen, ontmoet deze Paloepi op weg naar het terrein van het hanengevecht. Dadelijk grijpt hij haar en schudt haar hevig heen en weer, waarop zij plotseling de gedaante van een reuzin aanneemt.

Het blijkt dus, dat zij zich, in de gedaante van Oeloepi, voor Ardjoena's gemalin heeft willen uitgeven, evenals ook Djenggoto slechts door een vermomming voor den zoon van Ardjoena kon doorgaan. Het kost Gatoetkatja niet veel moeite, de bedriegster te doden.

Intusschen heeft Ardjoena van Semar vernomen, wat er is voorgevallen met zijn (gewaanden) zoon en ontsteld over dit bericht, begeeft hij zich naar Joedistira. Hij treft bij dezen Kresna aan. Kresna maant hem tot kalme en raadt hem aan, eens te gaan zien naar den strijd van Gatoetkatja en een zekere reuzin, welke juist op dit oogenblik te Madoekara zal plaats grijpen. Djanakaka ziet nu het misverstand in en legt zich — verheugd, dat de bedriegers zijn ontmaskerd — bij de zaak neer.

Irawan en Antaséna hebben — nadat zij getuige zijn geweest van den gewelddadigen dood van Djenggoto — Madoekara verlaten en zijn aan het zwerven gegaan. Op hun tocht komen zij aan Ngastina. Zij dringen de stad binnen en in dollen overmoed gaan de twee vrienden aan het rooven: Irawan voert de vorstelijke paarden weg en Antaséna maakt zich meester van olifanten en vlaggen. Met het geroofde begeven zij zich naar Jasarata, tevergeefs nagezet door de Korawa's. Doerna gaat aan vorst Soejodana mededeelen, wat er gebeurd is, er bij voegend, dat de dieven herkend zijn als Wrekodara's zoon Gatoetkatja en Djanakaka's spruit, Angka Widjaja. Het is, volgens zijn meening, het beste, de berechting van deze zaak aan Joedistira over te laten. (*Lk. Bambang Djenggoto*).

Als Adipati Karna — die op aanraden van Doerna naar Ngamarta is gezonden — aan Joedistira mededeelt, welke euveldeeden zijn neven hebben bedreven, blijkt, dat er niet tevergeefs een beroep op diens zin voor recht is gedaan: de vorst belooft, de zaak te zullen onderzoeken en de schuldigen te straffen. Hij zendt daartoe Nangkoeia naar Madoekara, om te trachten, daar opheldering te krijgen.

Ardjoena is niet weinig verwonderd te vernemen, waaraan zijn zoon en zijn neef, die zich mede daar bevinden en die in den laatsten tijd Madoekara niet hebben verlaten, zich zouden hebben schuldig gemaakt. De beide verdachten ontkennen, met begrijpelijke verontwaardiging, alle schuld, waarop Ardjoena hun opdraagt, om te trachten, de ware schuldigen te ontdekken. Beiden begeven zich daartoe op weg.

Na hun zoo wel geslaagden rooftocht hebben Irawan en Antaredja zich naar Jasarata begeven, waar de eerstgenoemde de buitgemaakte vlaggen in de désa te kijk zet. Hierover door resi Kanwa (Djaja Wilapa) onderhouden, antwoordt hij, dat hij daarin nu eenmaal genoeg heeft en verlaat daarop, gevolgd door Antaséna, de kluizenarij.

Het geval wil, dat Angkawidjaja en Gatoetkatja op hun tocht de beide jongelingen van Jasarata — die hun onbekend zijn — tegen komen. Dadelijk vermoeden zij, dat zij hier de gezochte roovers voor zich hebben, maar het gelukt hun niet, dezen te grijpen. Na een kort gevecht weten Irawan en zijn makker te ontkomen en gaan zij op nieuwe avonturen uit.

Nu moet de pasanggrahan van Gadjahoja het ontgelden. Ongezien sluipt Irawan

naar binnen en heeft hier een samenkomst met prinses *Tesnawati*, dochter van vorst *Djadjadimoerti*, wier hand door *Soejoedana* voor zijn zoon is gevraagd. Terwijl de indringer nog binnen is, gaat de vorst het paleis in en bemerkt tot zijn schrik, dat zijn dochter bezoek van een jongen man heeft. Ijlings maakt *Irawan* zich uit de voeten en de verontwaardigde vorst begeeft zich naar *Ngastina*, om mee te deelen, dat nu *Gadjahoja* bezoek van een roover heeft gehad. *Soejoedana* is met het geval verlegen: het blijkt, dat niet alleen de pogingen, om den booswicht in handen te krijgen, tot heden zijn mislukt, maar dat deze zelfs de driestheid heeft, om het aantal van zijn schelmenstreken nog te vermeerderen. In gedachten verzonken gaat hij het paleis in, om dan plotseling tot de onaangename ontdekking te komen, dat de onvindbare indringer de euveldaad van *Gadjahoja* te *Ngastina* heeft herhaald: ook hier is hij binnen gekomen en heeft hij een samenkomst met de prinses, *Lesmanawati*. Wel weet hij ook nu te ontkomen, maar *Soejoedana* heeft hem duidelijk herkend: het is geen ander, dan *Angka Widjaja*, *Ardjoena's* zoon. Daar het nu wel is gebleken, dat *Joedistira* niet bij machte is, den avontuurlijken jongeling in toom te handen, wellicht zelfs geen moeite doet, om hem in handen te krijgen, zal hij zelf de zaak verder voor zijn rekening nemen. Onmiddellijk geeft hij *Sakoeni* en *Adipati Karna* bevel, met een leger tegen *Ngamarta* op te trekken.

Inmiddels hebben *Irawan* en *Antaredja* een tweede ontmoeting met *Angka Widjaja*. Bij hun vlucht uit *Ngastina* komen zij voorbij de plaats, waar deze met zijn drie volgelingen, moe van het vruchteloos zoeken naar de roovers, ligt te slapen. Het gezicht van den slapende geeft *Irawan* een nieuw schelmenstuk in de gedachte: hij ontleent hem zijn kris en maakt zich daarmee uit de voeten. Ditmaal bekomt de diefstal hem echter slecht: nauwelijks heeft hij zich een eind van deze plaats verwijderd, of hij stort bewusteloos neer en wat *Antaredja* ook doet, hij kan zijn makker niet bijbrengen. Jammerend spoedt hij zich naar den *Jasara*, om aan *resi Kanwa* hulp te vragen.

Terwijl *Antaredja* nog bezig is den *resi* te vertellen, wat er is voorgevallen, komt ook *Semar* aan de kluizenarij. *Angka Widjaja* heeft bij zijn ontwaken bemerkt, dat zijn kris is verdwenen en droeg *Semar* op, zijn wapen te gaan zoeken. Als deze nu verneemt, hoe 's kluizenaars kleinzoon zoo plotseling ernstig ongesteld is geworden, begrijpt hij de zaak en weet ook meteen het geneesmiddel voor den zieke. Hij verzoekt *Antasena* hem bij den bewustelooze te brengen, neemt diens kris en spoedt zich naar zijn meester, zeggende, dat er nu wel spoedige beterschap zal intreden. Inderdaad komt *Irawan* nu weer bij. Als hij hoort, wie hem de geroofde kris heeft afgenomen, zet hij *Semar* na, komt weer bij *Angka Widjaja* terecht en raakt met dezen in een gevecht, waarin zich ook *Antaredja* en *Gatoetkatja* mengen. *Irawan* gebruikt daarbij het wapen *Sarotama*, *Angka Widjaja* bedient zich van den *Pasopati*. De beide pijlen ontmoeten elkaar in de lucht en deelen elkaar mede, dat hun meesters broers zijn, zoons van eenzelfden vader, *R. Ardjoena* van *Madoekarna*, maar dat zij verschillende moeders hebben: de een is de zoon van een kluizenaarsdochter, de ander van *Soembadra* van *Dwarawati*. Onverwijd begeven zij zich nu naar vorst *Kresna*,

wien zij mededeelen, wat er is gebeurd en die maatregelen neemt, om het gevecht tusschen de broeders te doen staken.

Ten slotte heeft Ngamarta nog een aanval te verduren van de Korawa's, die door Ardjoena en de zijnen worden verdreven. (*Lk. Irawan maling*).

Nadat Irawan zoo velerlei avonturen heeft doorgemaakt, begint hij te verlangen naar een levensgezellin. Hij heeft het oog geslagen op Dèwi Siti Sendari van Dwarawati. Om deze bruid te verkrijgen kiest hij echter niet den gewonen weg: met zijn moeder vestigt hij zich in vermomming te Ngrantjäng Kantjana onder den naam Gambir Anom, en doet van daar uit een aanval op Dwarawati.

Op zekeren dag is Dèwi Oeloepi bezig een wierook-offer aan de goden te brengen, als plotseling de pijl Sarotama, die in den strijd Angka-Widjaja heeft getroffen, voor haar neervalt en mededeelt, dat zijn spits hem pijn doet. Nadat Oeloepi de wonderpijl heeft genezen, zendt zij haar zoon uit, om een schoonen jongeling te zoeken, die als offer zal kunnen dienen voor den voorspoed van het rijk en het leger. Vorst Gambir Anom vertrekt en ontmoet op zijn tocht Emban Sangoe Branta en Semar, Nalagarèng en Pétroek. Getroffen door de mannelijke schoonheid van Sangoe Branta, besluit hij dezen te doen dienen voor het door zijn moeder gevraagde offer en steekt hem dood. Hij is echter tot zijn verbazing niet in staat, het lijk te vervoeren. Semar heldert het raadsel op: honderd mannen zijn niet bij machte, zijn meester te dragen, maar een vrouw, al is zij slechts alleen, zal hiermee geen moeite hebben. De vorst laat eenige vrouwen komen en het blijkt inderdaad, dat zij het lijk kunnen wegdragen. Als het voor Dèwi Oeloepi is gebracht, verwijt deze haar zoon, dat hij zoo'n schoonen man gedood heeft en in haar smart doorsteekt zij zichzelf met een kris. Gambir Anom gaat naar buiten, om de noodige bevelen voor de verzorging van de lijken te geven, en vindt, bij zijn terugkomst, de beide dooden levend bij elkaar zitten. Op zijn verwonderde vragen verneemt hij nu, dat Sangoe Branta zijn vader Ardjoena is, die op bevel van Batara Koemadja en Dèwi Ratih te Tjakra Kembang deze vermomming heeft aangenomen.

Gambir Anom deelt nu zijn vader zijn voornemen mee, om Dèwi Siti Sendari ten huwelijk te vragen, waarop deze hem aanraadt, liever haar jongere zuster Dèwi Titisari te kiezen, daar Siti Sendari de bruid is van zijn eigen broer, Angka Widjaja. Hoewel Irawan hierin weinig lust heeft, gaat hij toch met zijn vader naar Dwarawati, waar Djannaka voor zijn zoon de hand van Titisari vraagt en krijgt. Een maand later zal het huwelijk voltrokken worden. (*Lk. Gambir-Anom*).

Hoewel nu de bruid hem is beloofd, zal hij haar niet zonder strijd als zijn echtgenoot kunnen wegvoeren. Vorst Soejoedana van Ngastina toch wenscht haar voor zijn zoon Lesmana te vragen en Baladéwa belast zich met de overbrenging van het aanzoek. Hoewel Kresna eerst niet bereid is, om zijn dochter aan den prins van Ngastina af te staan,

geeft hij ten slotte op aandringen van zijn broer toe en deze maakt zich gereed, om die tijding aan Soejoedana over te brengen.

Nu bevindt Dèwi Titisari zich in den tuin, waar zij den zieken Bambang Djaganala oppast. Dèwi Setyaboma gaat haar met Samba zoeken, om haar mee te deelen, wat haar vader heeft besloten. Zij vinden den jongeling en gelasten hem, zich te verwijderen, waaraan hij, na eerst zich verzet te hebben, ten slotte gevolg geeft. Maar Titisari wil hem niet alleen laten trekken en gaat hem na. Ijlings begeeft Samba zich naar Baladéwa, die op het punt staat, naar Ngastina te vertrekken en deelt hem mee, wat er is gebeurd, waarop deze met de Korawa's de vluchtelingen nazet. Al spoedig heeft hij hen ingehaald, maar hij krijgt een slag, die hem bewusteloos doet neerstorten en het paar zet zijn vlucht voort.

In het dichte woud gekomen, zijn de vluchtelingen voorloopig veilig, doch de ziekte van Djaganala wordt steeds erger en op aandringen van Titisari besluit hij, naar Dwarawati terug te keeren. Daar begeven zij zich naar de aloen-aloen en blijven als smeekelingen bij de „waringin koeroeng” staan. Intusschen is het bericht van hun terugkeer te Ngastina doorgedrongen en de gezanten gaan, met den bruidegom, in optocht naar Dwarawati. Nauwelijks heeft Baladéwa vernomen, waar zich Djaganala bevindt, of hij stormt op hem af, treft hem met een pijl en ziet voor zich Irawan, Ardjoena's zoon, die nu meteen van zijn ziekte is genezen. Bijgestaan door Wrekodara en Gatoetkatja, jaagt Irawan de Korawa's op de vlucht en Kresna geeft toestemming tot zijn huwelijk met Titisari. (*Lk. Bambang Djaganala*).

Zoo schijnen dus alle moeilijkheden voor Irawan te zijn opgelost. Daar ontvangt hij bericht, dat zijn huwelijk, waarvan hij zich reeds zoo zeker waande, niet zal doorgaan: Kresna is voor den aandrang van Ngastina gezwicht en heeft zijn dochter toegezegd aan Lesmana. Irawan zal Dèwi Soebratawati voor haar in de plaats krijgen. Samba moet dit te Madoekara gaan mededeelen, terwijl Patih Pragota naar Ngastina zal gaan, om R. Lesmana te halen.

Zoodra Djanakaverneemt, wat Kresna heeft besloten, neemt hij zich voor, niet in deze wijziging van de vroeger gegeven toestemming te berusten. Krijgt Irawan Titisari niet, dan moet ook maar de verbintenis van Angka Widjaja met Dèwi Siti Soendari vernietigd worden. Hij deelt dit aan den ontstelden Abimanjoe mee en zendt diens echtgenoot naar Dwarawati terug met de opdracht, om daar een scheede van wit geaderd Tjendana-sari hout te vragen voor een pas gemaakte kris. Siti Soendari, die de bedoeling van haar schoonvader begrijpt, gaat zonder tegenstribbelen heen, begeleid door Irawan en Gatoetkatja.

Te Dwarawati aangekomen, begeeft Siti Soendari zich in het paleis, terwijl Irawan zich in den luthof verbergt. Daar ziet hij Titisari naderen, hij treedt te voorschijn en stelt haar voor de keus: of hem of den prins van Ngastina volgen. Zij aarzelt niet en ver-

klaart zich dadelijk bereid, met Irawan mee te gaan. Nu komt ook Gatoetkatja naderbij, grijpt het paar en voert hen door de lucht naar Ngamarta.

Siti Soendari heeft bemerkt, wat er in den tuin is gebeurd en deelt aan haar vader mee, dat haar zuster door een roover van Pringgadani naar Ngamarta is gebracht. Dadelijk spoedt zich Kresna met haar daarheen en ook Baladéwa zet met de Korawa's de ontvoerde bruid na. Te Ngamarta doet Wrekodara hen uiteen stuiven. Kresna wil het paleis in gaan, om Ardjoena te ontmoeten, als Angka Widjaja hem tegemoet treedt en zich op leven en dood in zijn handen stelt: zonder Siti Soendari heeft het leven voor hem geen waarde meer. Kresna is met hem begaan, brengt hem weer met zijn echtgenoot te zamen en staat nu Titisari zonder enig voorbehoud aan Irawan af. Ten einde verdere moeilijkheden te voorkomen wordt het huwelijk terstond voltrokken. Met een luisterrijk feest wordt het leggen van dezen nieuwen band tusschen Dwarawati en Madoekara gevierd. (*Lk. Irawan rabi*).

5. Gandawati.

Vorst Déwa Sarana van Toenggoel Malaja, zoon van Batari Doerga, zendt eenige reuzen naar Tasik Madoe met een huwelijksaanzoek voor Dèwi Gandawati, dochter van vorst Gandaséna. Deze wenscht hem niet als schoonzoon, maar is beducht voor zijn macht en zendt nu zijn zoon R. Madoe Sadana uit, om hulp te zoeken.

In het woud gekomen, vindt Madoe Sadana onder een waringin-boom Ardjoena, die van Bagawan Abyasa opdracht heeft gekregen, om Tasik Madoe tegen den vijand bij te staan. Als de prins hem dan ook om hulp verzoekt is hij terstond bereid, om mee te gaan. Te Tasik Madoe vindt hij een olifant en een reus, met wie hij in een gevecht wordt gewikkeld. Ardjoena treft zijn tegenstanders met een pijlschot, waarop deze zich ontpoppen als Batara Bajoe en Hyang Brahma, die door Hyang Siwah zijn uitgezonden, om Gandawati te beschermen. Vóór zij naar het godenverblijf terugkeeren, deelen zij Djana kamee, dat de prinses voor hem bestemd is en vorst Gandaséna laat dan ook het huwelijk voltrekken, zoodra hij hoort, dat Ardjoena en olifant en reus heeft overwonnen.

Het paar kan niet lang van een rustig samenzijn genieten. De vorst van Toenggoel Malaja trekt in persoon tegen Tasik Madoe op. Een hevige strijd ontstaat, waarin het Déwa Sarana duidelijk wordt, dat hij het ten slotte tegen den Pandawa zal moeten afleggen. Hij maakt nu gebruik van het wapen, dat zijn moeder hem eenmaal schonk, om te gebruiken als hij in een groot gewaar zou verkeeren, de Tritroesta. Nauwelijks is Ardjoena er door getroffen, of hij verandert in een steenen beeld. Van de hierdoor teweeggebrachte ontsteltenis maakt Déwa Sarana gebruik, om te trachten de vluchtende Gandawati te grijpen. Juist komen Kresna en Bima daar voorbij. Arja Séna hoort het geroep om hulp en stormt op den vijand af. Ook hij wordt door het tooverkrachtige wapen in een beeld veran-

derd. Kresna begrijpt, dat hier met geweld niets is te bereiken en hij geeft Gandawati den raad, om zich in schijn aan haar vervolger te onderwerpen en dan te trachten, hem het geheim betreffende de Tritroesta te ontlokken. Sidderend volgt de prinses dezen raad op en de vorst, verheugd over het bezit van de zoo lang begeerde, laat zich overhalen, om haar zijn geheim mee te deelen: één schot doet den getroffene in een beeld veranderen, een tweede geeft hem weer zijn vorige gedaante terug. Niets vermoedend, laat hij haar zelfs het wapen zien. Nauwelijks heeft Gandawati het in handen, of zij richt het op zijn eigenaar en doet ook hem in een beeld veranderen, terwijl een tweede schot Ardjoena en Bima het leven hergeeft. In gezelschap van Gandawati en van Déwa Sarana's gemalin Retnawati begeeft Djannaaka zich naar zijn schoonvader. Deze is verheugd over den afloop van het gevecht en draagt de regeering over Tasik Madoe over aan Ardjoena, die van Hyang Goeroe den titel „Ardjoena Wibawa" ontvangt. Met een luisterrijk feest wordt de troonsbestijging van den nieuwen vorst gevierd. (*Lk. Alap-alapan Gandawati*).

6. Andere zoons van Ardjoena.

Behalve de beschrijving van Ardjoena's huwelijk met schoone prinsessen en kluizenarsdochters en van de lotgevallen van de zoons, die deze hem schenken, komen in de lakon's ook verhalen voor van zoons van Djannaaka, waarvan de moeder niet of slechts terloops wordt genoemd en die dikwijls eerst op lateren leeftijd vernemen, wie hun vader is.

Daar is vooreerst de geschiedenis van Ardjoena's zoon R. Soemitra, die in het huwelijk zal treden met een prinses van Dwarawati, Dewi Wisnoewati. Reeds is het huwelijk vastgesteld, als Baladéwa namens Soejodana de hand van de prinses komt vragen voor den kroonprins van Ngastina. Kresna deelt zijn broer mee, dat zij al aan Ardjoena is beloofd voor diens zoon Soemitra, waarop Baladéwa antwoordt, dat hij daarmee genoegen zal nemen, mits den huwelijksandidaat de eisch wordt gesteld, om een wit hert te brengen, dat zich als mensch kan voordoen en dat stalen hoeven en oogen van karbonkels heeft. Mocht Lesmana aan deze voorwaarde kunnen voldoen, dan zal hij de prinses ten huwelijk ontvangen. Kresna vindt dit goed en zendt Samba naar Madoekara, om Ardjoena op de hoogte te brengen, terwijl Baladéwa naar Ngastina terugkeert.

Ardjoena laat zich niet uit het veld slaan door het bericht van de voor het huwelijk gestelde voorwaarde: hij zendt Soemitra uit om zelf het gevraagde te gaan zoeken. Deze begeeft zich naar Tjandipoerna, waar zich Wasianantaséna bevindt met Djaka Kastoba, een wit hert met stalen hoeven en juweelen oogen. Anantaséna is reeds van alles op de hoogte en Soemitra heeft zich dan ook slechts aan te melden, om het wonderhert mee te krijgen. Verheugd begeeft hij zich op weg, zeker van Kresna's toestemming.

Hij heeft echter niet gerekend op de verraderlijke streken van de Korawa's. Deze liggen op de loer en als zij den jongeling met het hert zien voorbij gaan, vallen zij hem met hun allen aan, om zich van het dier meester te maken. Ondanks hun overmacht gelukt dit hun echter

niet: Gatoetkatja komt Soemitra te hulp en de Korawa's moeten de vlucht nemen. Zij volgen echter hun gewone tactiek en vertellen te Ngastina, dat zij het witte hert hebben gevonden, doch dat dit hun door Soemitra en Gatoetkatja op een listige wijze is ontroofd. Op het hooren van dit bericht ontsteekt Baladéwa in woede: als de zaken zoo staan, heeft alleen Lesmana recht op de bruid en hij geeft bevel, om hem terstond in optocht naar Dwarawati te voeren.

Ook Joedistira heeft zich met zijn broers en Soemitra benevens het hert naar Kresna's residentie begeven. Tegelijk komen de candidaten daar aan, de eene met het hert, de andere met de mededeeling, dat dit hem door zijn mededinger is ontroofd. Het is niet gemakkelijk uit te maken, wie in dezen gelijk heeft. Reeds meenen de Korawa's de zaak gewonnen te hebben, als van een zijde, waarvan zij dit niet verwacht hadden, de waarheid aan het licht wordt gebracht. Het hert, dat immers als een mensch kan denken en spreken, mengt zich plotseling in het gesprek en verhaalt, wat er is gebeurd. Beschaamd druipen de Korawa's af en Baladéwa weet niets tot hun verontschuldiging te zeggen.

Nu staat niets meer het huwelijk in den weg: aan den gestelden eisch is voldaan en de mededinger heeft zich teruggetrokken. Als nu nog Soemitra's grootvader, vorst Sasra Soedarma van Poelo Radjeti, te Dwarawati aankomt, wordt het jonge paar in den echt vereenigd. (*Lk. Soemitra rabi*).

Een andere zoon van Danandjaja is Srigati, die is opgevoed in het godenverblijf Tambak-Sagara bij zijn moeder, Dèwi Sri Mendang. Op zekeren dag verneemt de jongeling, op zijn dringende vraag, van zijn moeder, wie zijn vader is en hij besluit naar Madokara te gaan, om Ardjoena te ontmoeten. Deze herkent in hem zijn zoon en stelt hem als zoodanig aan zijn broers voor.

Daar verschijnt S. H. Narada met een opdracht van S. H. Girinata. De goden verkeeren weer eens in moeilijkheid en alleen de Pandawa's kunnen hen helpen. De zaak is deze: Vorst Oedan Mintaja van Mendang Poetihan wenscht vurig de widadari Dèwi Soepraba te bezitten. Daar hij wel begrijpt, dat de hemelnimf hem niet goedschiks zal worden afgestaan en dat geweld hem allicht weinig zal baten, besluit hij zijn toevlucht te nemen tot een list: hij doet op aarde en in de Soeralaja een groote droogte ontstaan en verbergt zich in de eenige vijver, die nog op den aardbodem overblijft. De zaak verloopt, zooals hij zich heeft voorgesteld: de widadari's klagen den godenheer hun nood wegens het volslagen gebrek aan water, deze vergunt haar naar de aarde te gaan, om water te zoeken en zij komen ten slotte aan den waterplas, waarin zij, vol vreugde over deze ontdekking, terstond gaan baden om zich te verfrischen. Plotseling is Dèwi Soepraba verdwenen. De goden maken den vijver droog en zien nu, dat de widadari zich op den bodem bevindt, gevangen gehouden door Oedan Mintaja. Het gelukt hun niet, haar te bevrijden en ook S. H. Girinata weet er niets anders op, dan de hulp van de Pandawa's in te roepen. Zoo komt dus Narada met het verzoek van den

godenheer te Ngamarta en Ardjoena verklaart zich dadelijk bereid, om de ontvoerde nimf terug te halen. Srigati sluit zich bij zijn vader aan.

Te Mendang Poetihan is vorst Oedan Mintaja in opgewekte stemming terug gekeerd: hij heeft verkregen, wat hij wenscht en hoewel Soepraba haar afkeer van den reuzenvorst nog steeds duidelijk laat merken, heeft hij alle hoop, dat het hem in de toekomst wel zal gelukken, haar tegenstand te overwinnen. Daar komen plotseling eenige hofjuffers aangesnel met de tijding, dat Soepraba door een schoon ridder is weggevoerd. De vorst gaat haastig het paleis in en ontmoet Ardjoena, die zich verwijderen wil met de in zijn ring verborgen nimf. Een gevecht ontstaat, waarin Oedan Mintaja wordt gedood en in een geweldige waterbron verandert. De lucht betreft en de regen valt in stroomen neer, zoodat aard- en hemelbewoners nu weer volop water tot hun beschikking krijgen. Djana en Srigati brengen Soepraba in het godenverblijf en keeren, met geschenken overladen, naar de aarde terug. (*Lk. Oedan Mintaja*).

Een andermaal dagen twee zoons van Ardjoena uit de kluizenarij Tilasa op. De jongelingen hebben daar van Bagawan Djatimoelja vernomen, wie hun vader is en de eene, Setiwidjaja, begeeft zich op weg naar Dwarawati, waar hij volgens aanwijzing van zijn grootvader, den kluizenaar, Ardjoena zal vinden. Zijn broer Setiwigena gaat hem na, haalt hem in het woud in en dringt er op aan om mee te mogen gaan. Setiwidjaja stelt voor, eerst wat te gaan rusten en als Setiwigena vast in slaap is, verlaat hij hem.

Zonder verdere avonturen komt Setiwidjaja te Dwarawati aan en Ardjoena erkent hem als zijn zoon. Hij komt juist in een tijd van strijd en onrust: twee vorsten, die tevergeefs naar de hand van Kresna's dochter, Dewi Soebrantawati, hebben gedongen, trekken met hun legers tegen Dwarawati op, om met geweld te nemen, wat hun niet goedschiks wordt gegeven.

Het blijkt, dat de kracht van den vijand niet gering is te schatten: Baladewa, die op zich genomen heeft, hem te verdrijven, stort in den strijd bewusteloos neer. Ardjoena geeft nu zijn pas aangekomen zoon een teeken, om te laten zien, wát hij tegen den aanvaller vermag, doch ook deze staat machteloos en wordt door vijanden omringd.

Op dit oogenblik verschijnt Setiwigena, die zijn broer is gevolgd en eindelijk den weg naar Dwarawati heeft gevonden. Op raad van Semar mengt hij zich in den strijd en bijt den vijandelijken vorst dood.

Nu volgt een vreemde handelwijze van Kresna: hij gelast Ardjoena, een Sarotama pijl af te schieten en deze treft Setiwigena dooddelijk. Setiwidjaja heeft zijn broer herkend, snelt op hem toe en omhelst het lijk. Verwonderd vraagt Ardjoena naar den reden van zijn gedrag, waarop hij verneemt, dat hij zijn eigen zoon heeft gedood. Kresna, die hiertoe last gaf, zal nu alles weer in orde brengen. Hij laat het lijk verbranden en dit neemt de gedaante aan van een schoonen tweelingbroer van Setiwidjaja. (*Lk. Setiwidjaja*).

7. *Ardjoena en de nimfen.*

De list van vorst Oed an Mintaja wordt ook eens door Ardjoena toegepast, nadat hij door den vloek van S. H. Goeroe in een waterbron is veranderd. Deze zaak droeg zich aldus toe.

Vorst Djati Koesoema van Parang-Goebardja is afgunstig op Ardjoena, zoekt hem op, vindt hem in het woud en raakt met hem in gevecht, waarbij hij het ten slotte tegen den Pandawa moet afleggen. Trotsch op zijn overwinning snoeft Ardjoena op zijn dapperheid en zijn kracht, hij is de eenige man in de wereld („*lelanang ing djagad*”), wat Djati Koesoema's moeder, S. H. Pramoeni, aanleiding geeft om den godenheer te vragen, hem een gevoelige straf toe te dienen voor zijn hoovaardij. S. H. Goeroe noemt hem „*sendang*” (vrouw) en hij verandert in een waterbron (eveneens „*sendang*”). Ardjoena schikt zich hierin, doch verzoekt om de gunst, dat al het water van het heelal in hem zal samenvloeien. Goedgunstig staat de god dit toe, maar hij zal er spoedig berouw over krijgen. De widadari's, die zich plotseling van alle water beroofd zien, barsten in geklammer uit en gaan zich bij S. H. Goeroe beklagen, dat al het water zich verzamelt in de bron Banjoerasa in het woud Krendajana. Ten einde raad, staat de god haar toe, om onder geleide van Narada daarheen te gaan.

Bij de bron gekomen, zijn al spoedig alle widadari's in het water aan het rondplassen. Plotseling zijn zij verdwenen en Narada, die met schrik zich zijn verantwoordelijkheid bewust wordt, begeeft zich mede te water, om de nimfen op te sporen. Hij vindt haar onder in de bron genoegelijk bijeen bij Bagawan Banjoerasa en — wat erger is — zij weigeren hardnekkig met hem mee te gaan naar de Soeralaja. Lang kan Narada het niet in dit voor hem ongewone element uithouden, hij begint zich onwel te voelen en verlaat, zonder afscheid te nemen, in alles behalve prettige stemming dit natte verblijf, om Batara Goeroe op de hoogte te brengen van wat er is gebeurd. Nauwelijks heeft hij dezen meegedeeld, dat de widadari's in de bron zijn gebleven en zich uitermate gelukkig gevoelen in gezelschap van Ardjoena, die als Bagawan Banjoerasa daar verblijf houdt, of hij spoedt zich naar het Krendajana-woud, om aan dit samenzijn een einde te maken.

Batara Goeroe kent den Pandawa en weet, hoe hij het moet aanleggen, om dezen tevoorschijn te doen komen. Met Narada gaat hij in de gedaante van een schoone vrouw aan den kant van de bron zitten, voorgevende, Ardjoena te willen dienen. Deze laat zich verschalken. Als hij de schoone Dewi Nilawati en Soewarsi daar zoo ziet zitten, kan hij de verzoeking niet weerstaan, om haar in zijn verblijf te halen, doch nauwelijks zijn zij daar, of de gewaande Dewi's ontpoppen zich als S. H. Goeroe en Narada. Verschrikt slaat Djanaaka een anderen toon aan en bewijst den godenheer eerbiedig hulde, waarop deze naar de Soeralaja terugkeert.

Maar de bron heeft nog een anderen aanval te doorstaan. Vorst Djati Koesoema heeft vernomen, waar zijn gehate mededinger zich bevindt en hij trekt het woud in, om de bron — en daarmee den Pandawa — te vernielen. Hij vindt hier echter ook Poentadewa, Wre-

kodara, Nangkoela, Sadéwa en Gatoekatja, benevens Kresna, die Ardjoena's verblijfplaats aan diens broeders heeft geopenbaard. Tegen deze overmacht is hij niet bestand en hij zou het smadelijk hebben afgelegd, indien niet S. H. Pramoeni haar zoon te hulp was gesnelde en ijlings had weggevoerd.

Ardjoena krijgt zijn eigen gedaante terug en met een luisterrijk feest vieren de Pandawa's hun hereeniging. (*Lk. Ardjoena sendang*).

D. Nangkoela en Sadéwa.

Vorst Krida Kérata van Ngawoe-awoelangit heeft een schoone dochter, Retna Soejati geheeten, die door vele vorsten tot echtgenoot wordt begeerd. Ook de eigen broer van de prinses, A. Endra Kérata, wil haar huwen en heeft nu de gelofte afgelegd, dat niemand zijn zuster zal krijgen, dan na hem in een tweegevecht te hebben overwonnen.

Velen maken zich op, om aan den wedkamp deel te nemen, doch allen leggen het af tegen den prins, die door zijn grootvader Sri Brahmāna Sekti de gedaante en de kracht van een reus heeft gekregen. Onder de mededingers bevinden zich ook Djajadrata, Kartamarma en Dipati Karnā, maar zij zijn niet gelukkiger dan de anderen. En dat is niet te verwonderen! Door de goden immers is Soejati bestemd voor R. Nangkoela. Buiten medeweten van zijn broeders maakt deze zich op, om aan de sajembara deel te nemen.

De strijd blijkt niet gemakkelijk te zijn. Telkens toch, als Nangkoela zijn tegenstander met een pijlschot doodelijk treft, keert deze weer in het leven terug en hij zou er zeker niet in geslaagd zijn, Endra Kérata te overwinnen, indien niet Loerah Badranaja hem te hulp was gekomen. Deze geeft hem de noodige aanwijzingen en nu wordt de reus werkelijk doodelijk getroffen.

Alzoo verkreeg Nangkoela, de zoon van Pandoe Déwa Nata en van de prinses van Mandrakapera, door den wil der goden de hand van de schoone Retna Soejati. (*Lk. Nangkoela rabi*).

Evenals zijn broeders treedt ook Nangkoela op zekeren tijd vermomd op als vorst van een nieuw rijk en wel dat van Trantjang Gribig. Hij geraakt in strijd met de vorsten van Mandoera, Ngastina en Ngawangga, neemt hen met Banoewati en Soertikanti gevangen en voert hen naar zijn hoofdstad.

Intusschen maken Joedistira en de zijnen zich hevig ongerust over het verdwijnen van Nangkoela. Deze is al vijf jaren weg en zij besluiten, hem in den dood te volgen. Op raad van Abijasa voegen zij zich echter eerst bij Kresna, die hun voorstelt, tegen Trantjang Gribig op te trekken.

Vóór zijn broeders zich op weg begeven, is Ardjoena met zijn drie volgelingen reeds vertrokken. Te Trantjang Gribig gekomen, laat hij vorst Tjandra Geni (Nangkoela)

WAYANG
SALJA.

en diens gemalin Satya Poernama ongemoeid, doch bevrijdt Soejoedana, Baladéwa en Karnā, benevens de vorstinnen Banoewati en Soertikanti, met wie hij het paleis verlaat. In het woud treft hij zijn broeders aan. Nadat Gatoetkatja en Abimanjoe een brief aan Tjandra Geni hebben overgebracht, waarin hun komst wordt aangekondigd, trekken allen gezamenlijk tegen den vijand op. Niemand is echter tegen den vorst opgewassen, tot ten slotte Kresna Sadéwa tegenover hem stelt, waarop Tjandra Geni zijn vermomming aflegt en als Nangkoela zijn broeders tegemoet treedt. (*Lk. Tjandra Geni of: Nangkoela dados ratoe*).

De tijd is gekomen, dat ook Sadéwa in het huwelijk zal treden en wel met Dèwi Dèwarsini, dochter van den god der kreeften Badawangan Nala of Sang Hyang Banjoewangi.

Voor het verkrijgen van de toestemming van de godheid worden twee goden als bruidsjonkers en veertig widadari's geëischt. Dit is echter geen bezwaar. Ardjoena roept de tusschenkomst in van Hyang Asmara Koemadja, die zich met hem naar Sang Hyang Pramèsti Goeroe begeeft. Het verzoek wordt toegestaan en nadat Ardjoena zich heeft verwijderd, gaan Dèwi Ratih en Dèwi Rarasati op weg naar Banjoewangi met veertig widadari's, benevens de hemelsche rijkssieraden: de pauwenveeren waaier („lar badag”), de „Sawoengading” en de „Ardawalika”.

Te Banjoewangi bevinden zich de goden Hyang Endra, Hyang Brama, Sang Hyang Bajoe, Hyang Soerja en Hyang Jamadipati. Daar verschijnt de bruidegom in een schitterenden stoet: Joedistira met resi Abyasa, vorst Kresna, Soejoedana, Salja met Satyawati, Baladéwa, Bismaka (vorst van Koemбина), Droepada (vorst van Tjampalaredja), de vorst van Lésanpoera, de prinsen Arja Séta, Oetara en Wratsangka van Wirata, R. Angka Widjaja, R. A. Samba, R. A. Pantjawala, Soemitra, R. Irawan en de gezamenlijke Korawa's.

Als het huwelijk door Hyang Kanékapoetra (Narada) op last van Hyang Pada Winenang is gesloten en de goden met de widadari's naar de Soeralaja zijn teruggekeerd, verschijnt plotseling vorst Singamoerti van Trantjang Gribig, die eveneens Dèwarsini tot echtgenoot begeert. Zonder veel moeite verdrijft de bruidegom het vijandelijke leger en hij doodt den reuzenvorst, waarna de feestvreugde verder niet wordt gestoord. (*Lk. Sadéwa rabi*).

Na verloop van tijd heeft Sadéwa een zoon, R. Déwa Koesoema, die den huwbaren leeftijd heeft bereikt. Tot zijn bruid is bestemd Dèwi Gandasasi, dochter van Ardjoena en diens gemalin prinses Gandawati van Tasikmadoe.

R. Déwa Koesoema is niet de eenige, die naar de hand van de prinses van Madoe-kara dingt. Kresna vraagt haar voor zijn zoon R. A. Samba, Baladéwa doet aanzoek om haar hand voor prins Lesmana van Ngastina en ten slotte zendt ook vorst Déwa

Srani van Ngawoe-awoelangit een gezant, den reus Tjoeboeng Kasijan, om de schoone Pandawa-dochter voor zich op te eischen.

Het is voor Ardjoena een moeilijk geval. Om de zaak uit te maken, stelt hij als eisch voor het huwelijk: twee reuzen, die kunnen koorddansen. Bij het vernemen van deze voorwaarde schiet Tjoeboeng Kasijan in een lach: zijn meester zal daaraan al heel gemakkelijk kunnen voldoen en hij voelt zich al zeker van de overwinning op de mededingers.

R. Déwa Koesoema is niet zoo gerust over den afloop. Op raad van zijn grootvader, bagawan Déwamoerti van Grimoeke, begeeft hij zich naar Ngamarta, waar hij vrij terneer geslagen aankomt. Allen hebben medelijden met den jongeling, alleen Ardjoena glimlacht en zegt, dat — als de bruid werkelijk voor hem bestemd is — zij hem zeker niet zal ontgaan.

Zoo breekt de groote dag aan. Vorst Déwa Srani heeft van zijn moeder, Batari Doga, twee reuzen meegekregen, die hun vaardigheid op het koord zullen toonen; het zijn Djaramaja en Djoeroeméja. Werkelijk voldoen zij aan de gestelde voorwaarde. Na afloop van de vertooning meldt Déwa Srani zich bij Djanka aan om de belooning te ontvangen voor zijn zoon. Hij heeft echter niet gerekend op Wrekodara, die nu naar voren treedt, als zijn meening uitspreekt, dat er *niet* aan de voorwaarde is voldaan — Djaramaja en Djoeroeméja zijn immers geen echte reuzen, doch boschgeesten — en die een strijd aanvangt met den vorst van Ngawoe-awoelangit, waarin deze het onderspit delft.

Zonder dat nu verder de vervulling van de gestelde voorwaarde wordt geeischt, wordt het huwelijk van R. Déwa Koesoema met Dèwi Gandasasi gesloten. (*Lk. Gandasasi*).

Ten slotte wordt er nog een avontuur vermeld van Nangkoela's kinderen Pramoesinta en Dèwi Pramowati en de kinderen van Sadéwa, R. Sabekti en Dèwi Rajoengwoelan, die zich allen bevinden aan het hof van vorst Tégalana te Boeloe Katiga, waar ook Anantaséna en Angka Widjaja vertoeven onder de namen Wasi Tjoeriga Nata en Poetoet Djaja Wisoena. De vorst heeft het oog geslagen op Rajoengwoelan, die met haar neef Pramoesinta is gehuwd. Om zich van haar te kunnen meester maken, zendt hij Pramoesinta met een opdracht naar Madoekara. Nauwelijks is de gezant vertrokken, of de vorst draagt zijn broer, R. Tégawarna op, om de begeerde jonge vrouw voor hem te gaan halen. Tégawarna begeeft zich met een draagstoel naar Pramoesinta's woning en brengt het bevel van den vorst over. R. Sabekti komt voor zijn zuster op, maar hij moet het afleggen. Zoowel Dèwi Pramowati als Rajoengwoelan worden naar het paleis gevoerd, waar zij — onwillig om zich naar 's vorsten wensch te voegen — bewaakt worden door Tégalana's bijvrouwen Dèwi Rarangin, Soebasini, Soebasiti en Soebakarsa.

Onbewust van wat er in zijn woning is voorgevallen, vervolgt Pramoesinta zijn tocht naar Madoekara. In het woud treft hij Ardjoena aan en verheugd, dat hij zoo spoedig den gezochte heeft gevonden, geeft hij dezen den brief van zijn vorst over. Het blijkt echter, dat

Tég alana nog slechter is, dan hij zich reeds heeft getoond. De brief bevat namelijk de mededeeling aan Ardjoena, dat de brenger er van met hem een tweegevecht wenscht aan te gaan. Vertoornd over diens brutaliteit valt Ardjoena nu den niets kwaads vermoedenden Pramoesinta aan en al spoedig zijn zij in een gevecht gewikkeld. De strijdenden schieten hun pijlen, Kjai Arda Dadari en Kjai Sarotama af en als deze elkaar in de lucht voorbij snellen, ontstaat er een wonderlijk gesprek. Zij komen tot de ontdekking, dat Pramoesinta Ardjoena's bloedverwant is en besluiten, te Ngamarta mededeeling van dit geval te gaan doen.

Te Ngamarta bevindt zich juist vorst Kresna en deze gaat met de Pandawa's op weg naar het tooneel van den strijd. Nog altijd staan de beide ridders tegenover elkaar. Kresna deelt aan Ardjoena mee, wien hij voor zich heeft en terstond staakt deze het gevecht. Allen begeven zich naar Boeloe Katiga, vinden onderweg R. Sabekti, die van zijn wonden genezen wordt en stellen zich buiten de stad op.

Nog altijd heeft vorst Tégawarna de geroofde Rajoengwoelan niet kunnen bewegen, zich naar zijn wil te voegen. Wasi Tjoeriga Nata (Anantaséna) geeft hem den raad, daarvoor een bedevaart te doen naar Botrawi, waar een bad zeker de gewenschte uitwerking zal hebben. De vorst besluit, dit middel te beproeven, doch hij wordt in het water door Tjoeriga Nata gedood.

Terwijl Tégawarna afwezig is, dringt Pramoesinta het paleis binnen en bevrijdt zijn gemalin. R. Sabekti brengt Dèwi Pramowati naar buiten en Ardjoena voert 's vorsten bijvrouwen mee.

Van dit alles heeft R. Tégawarna, die de wacht houdt en zijn gezellen vertelt, hoe hij Dèwi Rajoengwoelan heeft ontvoerd, niets gemerkt. Plotseling valt het lijk van zijn vorstelijke broeder voor hem neer. Nu begrijpen de wakers, dat er iets niet in orde is en zij vliegen overeind. Tegen de Pandawa's is echter niet te strijden en binnen korten tijd zijn de lieden van Boeloe Katiga overwonnen. (*Lk. Pramoesinta*).

E. Semaren zijn zoons.

Behalve dat Semaren zijn zoons als trouwe volgelingen van hun meesters zoo goed als alle avonturen van de Pandawa's — inzonderheid van Ardjoena en van Angkawidjaja — meemaken, komen er ook enkele verhalen voor, waarin zij een hoofdrol vervullen.

Zoo herinnert Semar zich op zekeren dag, dat vorst Pandoe, de vader der Pandawa's, hem eens in uitzicht heeft gesteld, dat hij later door Pamadé, wanneer deze volwassen zou zijn, zou worden uitgehuwelijkt. Semar acht den tijd daarvoor nu gekomen en vindt ook Pamadé bereid, hem in deze zaak te helpen. Zij zullen de goden om bijstand gaan vragen. Volmoed gaan zij naar de Soeralaja, doch aan de hemelpoort gekomen, wordt hun de toegang geweigerd. Hun komst blijft echter bij de goden niet onopgemerkt. Een geweldige opschudding

doet zich in de Soeralaja voelen en verwonderd vraagt Batara Goeroe, wat dit wel heeft te beduiden, waarop Sang Hyang Kanéka Poetra (Narada) den hemelheer meedeelt, dat dit wordt veroorzaakt door Semar, die buiten staat te wachten. Terstond geeft Batara Goeroe bevel, de wachtenden binnen te laten en als hij het doel van hun komst heeft vernomen, gelast hij Ardjoena aan Semar's verzoek gevolg te geven en dezen naar Poelo Radjapati te brengen, om voor zijn metgezel de hand te vragen van Dèwi Kanastrèn, dochter van vorst Sasra Soedarma. Nadat de huwelijkscandidate een passend stel kleeren heeft gekregen, gaat hij onder den naam van Bambang Déwa Kasimpar met Ardjoena, benevens Pétroek en Nalagarèng naar de aarde terug.

Te Poelo Radjapati is een sajembara uitgeschreven: voor Kanastrèn zullen optreden haar broers A. Wahmoeka en A. Rimoeke, in wie zich S. H. Brama en S. H. Bajoe hebben geïncarneerd en voor haar zuster Soelastri, die mede wordt uitgehuwelijkt, haar oudere broer A. Soetjitra, allen geweldige strijders. Vele vorsten dingen naar de hand van de beide prinsessen, doch geen hunner gelukt het, haar broeders te overwinnen. Ook vorst Doerjoedana van Ngastina neemt — in opdracht van zijn vader, Bagawan Destarastra — aan de sajembara deel. Voor hem treden Kartamarma en Doersasana op, die beiden door Wakmoeka worden neergeslagen. Als nu Doerjoedana zelf in het strijdperk wil treden, doet Hyang Brama hem met alle Korawa's door een stormwind wegvoeren.

Vorst Sasra Soedarma is wel eenigszins voorbereid op de komende gebeurtenissen: de goden hebben hem laten weten, dat over het huwelijk van zijn dochters zal worden beslist bij de komst van een ridder van Java, zoon van wijlen vorst Pandoe Déwa Nata van Ngastina. Daar verschijnen Pamadé en Déwa Kasimpar, die met onderscheiding ontvangen worden. Spoedig gaat men tot den strijd over. Er wordt aan beide zijden verwoed gevochten, tot ten slotte Pamadé door de kracht van zijn samadi Wahmoeka en Rimoeke tot groote vreugde van Hyang Brama en Hyang Bajoe in den moederschoot doet terugkeeren.

Zoo is de strijd door Ardjoena gewonnen en deze heeft daarmee voor Déwa Kasimpar Dèwi Kanastrèn (*) en voor zichzelf Dèwi Soelastri verkregen. Sang Hyang Brama en Sang Hyang Bajoe deelen den vorst mee, dat hij zich over den bruidsstoet niet druk behoeft te maken: zijn aanstaande schoonzoon is een godheid en Hyang Pada Winang zal voor alles zorgen. Het huwelijk van Pamadé zal later worden geregeld. De beide goden gaan daarop naar de Soeralaja met Déwa Kasimpar, die weer naar de aarde zal terugkeeren, wanneer alles voor het huwelijk gereed is.

Niet lang daarna kondigt een groote opschudding in de natuur aan, dat er iets bijzonders staat te gebeuren: de tijd voor de voltrekking van het huwelijk van Déwa Kasimpar is aanbroken! Deze verschijnt te Poelo Radjapati, begeleid door zijn vriend, Hyang Soerja en in gezelschap van Hyang Narada, den liefdegod Koemadja, Hyang Goeroe met

(*) Vgl. „Voorgeschiedenis:” Lk. Manoemajasa rabi.

Dèwi Oema en Hyang Brahma. Hyang Samboe volgt met de bloemen van de Déwadaroe, Kembar Majang, Hyang Bajoe doet dienst als pajoeng-drager bij den goddelijken bruidegom.

De binnenvertrekken van het paleis te Poelo Radja Pati baden in een zee van licht, Hyang Narada is de godenschaar vooraf gegaan met zijn gemalin Maéraras en heeft zich in het paleis opgesteld. In groote majesteit komt Hyang Girinata aan, eerbiedig begroet door vorst Sasra Soedarma en zijn gast, vorst Darma Koesoema van Ngamarta. Met pracht en luister wordt het huwelijk voltrokken. (*Lk. Déwa Kasimpar*).

Hoewel Semar het gewoonlijk goed met zijn meester kan vinden, gebeurt het ook wel eens, dat de verstandhouding minder prettig wordt.

Zoo heeft de oude heer eens zoo'n geduchten uitbrander van Ardjoena gehad en de behandeling, die hij van diens gemalin Srikandi ondervindt, is zoo onaangenaam, dat hij het niet langer uithoudt en in arren moede Ngamarta verlaat. Het vertrek van den trouwen die naar is een ernstige gebeurtenis en Joedistira is dan ook zeer in zorg over dezen gang van zaken.

Vergezeld door zijn zoon Bagong begeeft Semar zich naar de kluizenarij op den Retawoe, om zich bij Bagawan Abjasa te beklagen over het optreden van Pamadé en Srikandi. De kluizenaar tracht hem zachter te stemmen en dringt er op aan, dat hij het rijk niet zal verlaten, daar dit stellig de grootste onheilen over Ngamarta zal brengen. Tevergeefs! Semar, die anders zoo bereid is, om een onaangename bejegening door de vingers te zien, blijkt nu niet te vinden te zijn voor vergeten en vergeven. Koppig houdt hij vol, dat de Pandawa's — nu zij tot grootheid zijn gekomen — hem blijkbaar niet meer noodig hebben en het verder wel zelf meenen te kunnen klaar spelen. Van waar anders zoo'n onheusche behandeling! Goed, zij zullen geen last meer hebben van Semar en de zijnen! Hij is niet van plan, zoete broodjes te bakken. Hij kan zijn weg wel alleen vinden en heeft geen Pandawa's noodig, om het leven door te komen! Hij zal zich naar de Soeralaja begeven, om daar hulp te vragen.

Zoo komen Semar en Bagong voor de poort Sélapanangkep en verzoeken, het godenverblijf te mogen binnen gaan. De poortwachter Tjingkarabala is echter niet van zins, om aan hun verzoek te voldoen. „Dan maar geweld gebruiken!” denkt Semar en hij valt met zijn zoon den wachter aan, om hem te dwingen de poort te openen. Na een korten strijd voelt Tjingkarabala, dat hij het zal moeten afleggen en overhaast slaat hij op de vlucht.

In de Soeralaja is dit alles niet onopgemerkt gebleven. De helleketel kookt en bruist en is in groote beroering. Ontsteld vragen de goden elkaar af, wat er wel gebeurd mag zijn. Daar verschijnt Tjingkarabala, ontdaan en beangst, voor Sang Hyang Pramèsti Goeroe en verhaalt, wat hem aan de poort overkomen is en dat hij geen kans ziet, de indringers tegen

te houden. Op bevel van den godenheer gaan nu *Narada* en *Endra* naar buiten en trachten *Semar* te bewegen, om maar weer naar de aarde terug te keeren. Hiervoor is deze echter niet te vinden. Hij is nu zoo ver gekomen en hij zal niet heen gaan, vóór hij een schoone gedaante heeft gekregen. Bij de *Pandawa's* houdt hij het niet langer uit, die hebben het ditmaal al te bont met hem gemaakt! *Narada* en *Endra* hebben goed praten: de oude heer is niet tot andere gedachten te brengen. Ten slotte vindt hij, dat het nu lang genoeg geduurd heeft. Het moet nu maar uit zijn! Willen zij hem niet goedschiks binnen laten, dan zal hij zichzelf wel een weg banen. En de daad bij het woord voegende, loopt hij met zijn zoon de beide goden van de been en dringt onder groot misbaar de *Soeralaja* binnen.

Nu begrijpt *Sang Hyang Pramèsti Goeroe*, dat hij zal moeten toegeven, om erger te voorkomen. Hij laat *Semar* bij zich roepen, geeft hem de gedaante van *Bambang Déwa Lalana* en *Bagong* die van *Bambang Déwa Lengkar* en zendt beiden naar de aarde terug, om zich een rijk te veroveren.

Eindelijk is *Semar* dan wat gekalmeerd. Hij heeft bereikt, wat hij wenschte en zal nu zelf wel voor de rest zorgen. Met *Bagong* begeeft hij zich naar het rijk *Poedaksategal*. Hier heerscht een zware epidemie, die — volgens een aanwijzing van de goden — niet zal ophouden, voor *Joedistira* of diens volgeling binnen de grenzen van het rijk zijn gebracht. Op zijn tocht ontmoet *Déwa Lelana* dan ook de gezanten van vorst *Setiwidjaja* van *Poedaksategal*, die op weg zijn naar *Ngamarta*. Hij jaagt hen op de vlucht en zij keeren overhaast terug, op den voet gevolgd door de beide *Bambang's*. Nauwelijk hebben de gezanten verhaald, wat hun overkomen is, of *Déwa Lelana* dringt het paleis binnen en eischt voor zich het rijk op. Verontwaardigd gelast de vorst hem, heen te gaan. Maar *Déwa Lelana* laat zich zoo maar niet wegzenden! Een gevecht volgt en *Setiwidjaja* delft het onderspit; hij geeft zich op genade of ongenade over. Goedgunstig schenkt *Déwa Lelana* hem het leven, hij verheft den ontroonden vorst zelfs tot zijn „binnen-patih” en diens patih *Dasapada* tot „buiten-patih”. Den laatstgenoemde zendt hij naar *Ngamarta*, om de *Pandawa's* in hun gevoeligste plek te treffen en hun het geschrift *Kalimasa da* te ontrooven.

En nu begint een reeks van gedaante-verwisselingen, waarbij het heilige geschrift van de eene hand in de andere overgaat en telkens blijkt niet in de macht te zijn van de persoon, die zich — naar men zou meenen — er van meester gemaakt heeft. Als *Joedistira* in droefheid over het vertrek van zijn trouwen dienaar neer zit, verschijnt *Kresna*, en vraagt om de *Kalimasa da*. Zonder argwaan te koesteren overhandigt *Joedistira* hem het geschrift, doch nu ontpopt de bezoeker zich als patih *Dasapada* van *Poedaksategal*. Deze geeft de *Kalimasa da* aan vorst *Déwa Lelana*, die echter *Kresna* blijkt te zijn. Vorst *Padamana* brengt het geschrift terug aan zijn vriend *Joedistira*, maar tot zijn spijt bemerkt hij, dat hij het weer aan (den vermomden) patih *Dasapada* heeft overhandigd. *Kresna* is hierover geheel ter neer geslagen en verdiept zich in godsdienstige aandacht, waarop *Narada* hem moed komt inspreken.

De gezant der goden gaat nu naar Poedaksategalen dringt er zeer bij Déwa Lelana op aan, dat hij weer naar Ngamarta zal terugkeeren. Nu geeft Semar eindelijk toe: zijn oude liefde voor en gehechtheid aan Pandoe's zonen komt weer boven en deze winnen het van zijn wrevel over de ondergane behandeling. Hij neemt de Kalimasada van zijn patih in ontvangst, zendt dezen weg, neemt met zijn zoon weer zijn oude gedaante aan en begint op luiden toon te snoeven en rumoer te maken in het paleis. Verschrikt snellen de beide patih's toe en jagen het tweetal weg. Daar verschijnt Kresna en vraagt de Kalimasada, om die naar Joedistira te brengen. Semar is echter op zijn hoede en antwoordt, dat hij dit wel zelf zal doen. Het blijkt, dat hij er goed aan gedaan heeft, voorzichtig te zijn, want deze Kresna ontpopt zich als Dasapada. Het helpt den patih niet, of hij nog eens in de gedaante van Ardjoena het geschrift van Semar ziet los te krijgen: Semar laat zich niet om den tuin leiden! Te Ngamarta overhandigt hij de Kalimasada aan Joedistira en Wrekodara doolt patih Dasapada, die Semar tot hier is gevolgd. (*Lk. Semar minta bagoes*).

Op zekeren tijd ziet het er treurig uit met de Pandawa's. Het rijk wordt getroffen door een zware epidemie, een plaag der goden. En bovendien ondervindt de tempelbouw op den Saptarga allerlei tegenspoed. Telkens als zij daarmee een eind gevorderd zijn, wordt het werk verwoest. Gebeurde dit nu nog maar door menschen, dan zouden de Pandawa's wel zorgen, dat dezen voor goed de lust tot plagen verging. Het zijn echter de onzichtbare reuzengeesten van Sétra Gandamajoe, die op last van Sang Hyang Batari Doerga de broeders kwellen. En dit zijn geduchte tegenstanders, alleen op bovennatuurlijke wijze te overwinnen.

Eindelijk gaat Wrekodara zelf met Gatoetkatja naar den Saptarga, om aan deze plagerij een eind te maken. Een heet gevecht met de onzichtbare reuzen Kaladjarameja en Djeroeméja volgt. De geweldige kracht van Wrekodara vermag niets tegen deze moeilijk te naderen wezens: hij wordt een eind weggeslingerd en komt terecht in een uitgestrekt moeras, waarin hij met zijn zwaar lichaam voor het grootste deel wegzakt. Hij spant zich in, om er uit te komen, maar tevergeefs: al zijn pogingen hebben slechts tot gevolg, dat hij nog dieper in den wecken bodem wegzakt. Gatoetkatja tracht zijn vader te helpen, maar zonder gevolg: hij loopt zelf gevaar, in het moeras te blijven zitten. Hij gaat daarom ijlings naar Ngamarta, om hulp te halen.

Nog vóór Gatoetkatja terug is, komt er onverwacht hulp opdagen en wel van Semar, die alleen door het woud doolt.

Wat is er gebeurd?

Joedistira, die ziet, hoe zijn land ten onder dreigt te gaan door de heerschende epidemie, heeft boden gezonden naar Bagawan Abjasa om dezen raad te vragen. De wijze kluisenaar weet slechts één middel, om de plaag te doen ophouden: Semar moet, als offer, worden gedood. Dit wordt aan Joedistira overgebracht. Ontsteld hoort hij het bericht aan,

Arja Sèna in een modderpoel gezakt.
(Lakon: Semar papa).

maar hij is der wanhoop nabij en — wat hij anders zeker nooit zou hebben gedaan — hij geeft last, den trouwen dienaar te dooden. Maar het mag niet in zijn bijzijn gebeuren. Op voorstel van Kresna draagt hij Angka Widjaja op, met den ouden man naar het woud te gaan en daar de daad te volbrengen.

Met een bezwaard hart maakt de jongeling zich gereed, om aan het bevel te voldoen. Hij begeeft zich met Semar op weg. Al zijn levenslust en onbezorgde levensvreugd is geweken, zuchtend loopt hij naast zijn makker voort. Semar — eigenlijk Sang Hyang Asmara Santa of Batara Maja, die over het geslacht van Brahma en Wisnoe waakt — tracht hem te troosten en op te beuren. Dit is den jongeling te veel! Hij heeft den moed niet, den trouwen dienaar te dooden. Plotseling keert hij om en gaat ijlings naar Ngamarta terug, Semar in het woud achterlatende.

Zoo komt het, dat Semar Wrekodara in het moeras kon vinden. Het gelukt hem, dezen te helpen. Juist komt ook Kresna met de overige Pandawa's aan. Wrekodara verhaalt, wie hem van den dood in die afschuwelijke modderpoel gered heeft. Het spreekt wel van zelf, dat er nu geen sprake meer van is, den trouwen Semar te dooden. Gezamenlijk begeeft men zich naar den Retawoe.

In de kluizenarij treft het gezelschap Abjasa met twee zijner leerlingen aan. Wrekodara bemerkt al spoedig, dat het niet pluis is met den kluizenaar en hij raakt met hem en zijn leerlingen in gevecht. Wel heeft hij reden, op zijn hoede te zijn: het drietal toch is Sang Hyang Batari Doerga, met de twee reuzen Djaramaja en Djeroeméja. De strijd met den van tijd tot tijd onzichtbaren vijand is afmattend en Wrekodara kan ten slotte van vermoeidheid niet meer. Nu treedt Semar naar voren. Hij neemt een bovennatuurlijke gedaante aan, doet het drietal in hun waren aard te voorschijn komen en dwingt hen, hem als hun meerdere te erkennen. Batari Doerga deelt hem nu mee, dat Bagawan Abjasa door de goden verborgen wordt gehouden en verdwijnt. Kresna en de Pandawa's gaan daarop de kluizenarij binnen en vinden den waren Abjasa, die huy mededeelt, dat alles, wat er gebeurd is, in verband staat met de inwijdingsplechtigheid van den tempel op den Saptarga. Nu is dit echter voorbij en zij genieten voortaan de gunst der goden.

Ten slotte heeft Ngamarta nog een aanval te doorstaan van vorst Déwa Srani van Toenggoel Malaja, die zijn moeder, Batari Doerga wil wreken, doch deze wordt door Wrekodara en Ardjoena gemakkelijk verdreven. (*Lk. Semar papa*).

Op een anderen tijd is Joedistira weer in zak en asch, daar de Kalimasa da verdwenen is. Hij zendt zijn beide jongste broers naar Kresna, om dien te verzoeken, over te komen. Deze geeft hieraan ommiddellijk gevolg, hoewel zijn eigen rijk door een vijand wordt bedreigd: het leger van vorst Doerta Warna van Boernéo staat op de grenzen van Dwawati onder de patih's Djaja Santika en Djaja Grénda.

Ngastina heeft eveneens een aanval van dit leger te verduren gehad. Reeds zijn vele

aanvoorders van dit rijk gevat en gevankelijk naar Boernéo gevoerd. Ook Dèwi Banoewati is daarheen gebracht, maar de beide vrouwen weten te ontsnappen, ontmoeten op haar vlucht R. Angka Widjaja en gaan met hem naar Madoekara.

Patih Djaja Santika gaat zijn meester meedeelen wat er gebeurd is. Vorst Doerta Warna barst in tranen uit. Een oogenblik later schijnt hij alles weer vergeten te zijn en hij gelast den patih een badaja of een serimpi te kiezen. Als deze — niet wetend of dit ernst of een grap is — met gebogen hoofd blijft zwijgen, draagt de vorst hem op, tegen den vijand uit te trekken.

Van Bagawan Abjasa vernemen de Pandawa's, dat Kresna alles omtrent het verdwenen geschrift weet. Joedistira wendt zich dus tot hem en Kresna raadt zijn viend aan, tegen Boernéo op te trekken: wellicht is daar de Kalimasada te vinden. Ook Sang Hanoman van Kendali Sada — bij wien Gatoetkatja namens zijn vader inlichtingen komt vragen — verwijst de Pandawa's naar Boernéo.

De strijd met dit rijk is inmiddels al begonnen. Baladéwa en Setyaki hebben zich naar de grenzen van Dwarawati begeven en trachten den vijand van daar te verdrijven. Djaja Santika treft hen met een „ketting-pijl”, waardoor zij gebonden worden. De patih brengt de gevangen aanvoorders dadelijk voor zijn vorst.

De ontvangst bij Doerta Warna is al zeer eigenaardig. Hij gelast den patih, hen in een bamboekorf op te sluiten en maar verder zelf de noodige maatregelen te nemen, als er weer een vijand mocht verschijnen. Djaja Santika begeeft zich nu maar weer naar het terrein van den strijd en tracht Gatoetkatja, die het bevel op zich heeft genomen, op dezelfde wijze te treffen als Baladéwa en Setyaki. Het blijkt echter, dat hij hier zijn meester heeft gevonden. Gatoetkatja schudt eenvoudig de ketting-pijl van zich af en de verbaasde patih weet niet beter te doen, dan overhaast de vlucht te nemen. Hij acht deze gebeurtenis van voldoende gewicht, om haar aan zijn vorst te gaan meedeelen. De ontvangst is, zoo mogelijk, nog vreemder dan vroeger: Doerta Warna barst weer in tranen uit en — vraagt dan te eten!

Daar verschijnen de Pandawa's reeds in het paleis. Zij vallen den vorst aan, maar het gelukt geen hunner, dezen te overmeesteren. En geen wonder! Sang Hyang Wenang zelf heeft zich met hem vereenzelvigd.

Nadat zoo allen hun beurt hebben gehad en zij het ook allen hebben afgelegd, treden Semaren Nalagarèng naar voren, waarop S. H. Wenang verdwijnt. Onder den uitroep „Pétroek!” stormt Garèng op Doerta Warna af. Na een hevige worsteling ontpopt deze zich inderdaad als Pétroek. Het leger doet nog een laatsten aanval, doch dit wordt nu gemakkelijk uiteen gedreven. (*Lk. Doerta Warna*).

Ook Nalagarèng treedt weleens als vorst op. Hiervoor zie men Lakon No. 61, Pandoe Bregola.

F. Kresna. Samba Baladéwa. Setyaki (*).

1. Kresna.

Pandita Doerna van Ngastina denkt er over te gaan trouwen. Onder de prinsessen, die voor een huwelijk met den wijzen raadsman van vorst Soejoedana in aanmerking kunnen worden gebracht, behoort Dèwi Roekmini, dochter van vorst Bismaka en van Dèwi Setyawati van Koemбина. Een huwelijksaanzoek wordt verzonden en Doerna is er reeds vooruit verzekerd van, dat hij binnen korten tijd bruiloft zal vieren. Het aanzoek brengt echter het hof van Koemбина niet weinig in verlegenheid: de prinses voelt weinig voor een huwelijk met den bejaarden Doerna, maar haar vader durft dezen toch niet zonder meer af te wijzen, waardoor hij zich het machtige Ngastina tot vijand zou maken. Er zal een tusschenweg worden gevolgd: Roekmini geeft Doerna een raadsel op en alleen, als hij dit kan oplossen, wil zij met hem huwen. Haar broer, Radèn Roekmara, belast zich met het overbrengen van dit bericht.

Vorst Koeroepati bevindt zich in druk gesprek met Doerna, Sakoeni en de Korawa's, als Roekmara komt meedeelen, welke voorwaarde zijn zuster voor haar toestemming tot een huwelijk zal stellen. Glimlachend ontvangt hij deze tijding: zoo iemand, dan is zeker de wijze Doerna in staat, om een raadsel op te lossen. De bruid is dan ook reeds zoo goed als verkregen en in een luisterrijke optocht wordt de bruidegom naar Koemбина geleid.

Het blijkt, dat vorst Koeroepati goed heeft gezien: zonder veel moeite lost Doerna het raadsel op en nu staat dus niets meer het huwelijk in den weg.

Is Doerna in zijn schik, Roekmini is niet weinig teleurgesteld door dezen gang van zaken. Mistroostig zit zij in haar vertrek en denkt over de toekomst, die haar wacht. Plotseling bemerkt zij, dat er iemand achter haar staat. Zij keert zich om en bevindt zich tegenover Narajana, den broer van vorst Baladéwa van Mandoera. Deze heeft zijn zuster Rara Irenng, met wie hij zich in de pasanggrahan te Randoe Koembala bevond, aan de hoede van zijn metgezel, R. Oedawa, toevertrouwd en is naar Koemбина gegaan, om de prinses, die hem niet geheel onverschillig is, te ontmoeten. Dèwi Roekmini stelt aanstonds vertrouwen in den jongeling. Zij deelt hem openhartig mee, hoe zij getracht heeft, aan een huwelijk met Doerna te ontkomen. De list heeft haar echter weinig geholpen. Doerna heeft het raadsel opgelost en zoo is zij nu toch aan den niet begeerden echtgenoot overgeleverd. Narajana geeft de wanhopige prinses den raad, nog niet allen moed op te geven: hij zal trachten, haar te helpen. Door een staatsiekleed met het patroon „Parangroesak Barong” om te slaan en zich met „borèh gegaroetan” in te wrijven, neemt hij de gedaante van een „brahala” aan. Hiertegen voelt zelfs Doerna zich niet opgewassen en verschrikt gaat hij op de vlucht. Vorst Koeroepati geeft zich echter nog niet gewonnen: hij verzoekt zijn neef Poentadéwa, die mede is overgekomen, den brahala te verjagen. Terwijl nu Poentadéwa in het paleis is, roepen de Korawa's in hun angst, dat hij door de brahala is verslonden. Op dit geroep snelt Brataséna

(*) Over de jeugd van Kresna (Narajana) en Baladéwa (Kakrasana) verhalen de lakon's: Lahiripoen Kakrasana Narajana; Kangsa aben-aben en Lara Temon.

zijn broer te hulp, de brahala verdwijnt en Brataséna verwoest den lusthof. Dit gaat nu vorst Koeroepati te ver en hij legt Poentadéwa een boete op, waarvoor deze zijn ring Kjai Bloembang afstaat. Zoodra Brataséna deze „zwakheid“ van zijn oudsten broer gewaar wordt, keert zijn woede zich tegen Koeroepati en hij jaagt dezen Doerna achterna.

Nu acht vorst Bismaka de tijd gekomen, om een eind aan de zaak te maken: er is genoeg onrust in het paleis teweeg gebracht! En als juist Pamadé — die van den Retawoe komt en zich, na een ontmoeting met Sang Hyang Koemadja en Dèwi Koemaraté, naar Koemбина heeft begeven — verschijnt, draagt hij dezen op, om den indringer uit de vertrekken van zijn dochter te verdrijven. Pamadé gaat het paleis in, vindt Roekmini in gezelschap van Narajana en doorsteekt den jongeling, die voor hem vlucht, met zijn kris, waarna hij het uitstroomende bloed opvangt.

Nieuwsgierig is Koeroepati Pamadé gevolgd. Als hij het bloed ziet vermoedt hij terstond, dat de indringer Narajana is. De pasanggrahan te Randoe Koembala heeft dus geen bewaker. Koeroepati zal van deze gelegenheid gebruik maken, om de schatten, die daar stellig zijn, te laten weghalen en zendt Tjitraksi er heen. Deze komt echter al spoedig onverrichter zake terug: Oedawa hield trouw de wacht en heeft den roover verdreven.

Ook Pamadé gaat naar Randoe Koembala, om mee te delen, wat er is gebeurd. Rara Ireng vindt het onrechtvaardig, dat ook niet Roekmini is gestraft voor haar omgang met Narajana, deze is toch even schuldig! Vorst Baladéwa, die het bericht van Oedawa ontvangt, is het geheel met haar eens en beiden gaan met Pamadé naar Koemбина, om den dood van Roekmini te eischen. Vorst Bismaka draagt Pamadé de voltrekking van het vonnis op.

Dèwi Roekmini bevindt zich met haar hofdames in den lusthof. Daar verschijnt Pamadé met Rara Ireng en Roekmara en deelt haar mee, wat haar vader over haar besloten heeft. De prinses trekt haar kris en wil zich zelf doorsteken, als plotseling Narajana uit de lucht neerdaalt, haar het wapen ontrukkt en haar weg voert. Als Bismaka en de zijnen dit vernemen heerscht er groote vreugde in het paleis. Op staanden voet wordt Narajana — ondanks het verzet van Koeroepati — met Dèwi Roekmini in den echt verbonden. (*Lk. Kresna sekar*).

Vorst Setyadjid van Lésanpoera heeft — behalve een zoon Setyaki — een dochter Setyaboma, om wier hand aanzoek is gedaan door Pandita Doerna van Sokalima, die zijn trouwplannen nog niet opgeeft.

Terwijl de vorst op zekeren dag met zijn zoon over het aanstaand huwelijk zit te spreken, verschijnt Patih Prabawa van Mandoera met het bericht, dat Dèwi Erawati, gemalin van vorst Baladéwa ernstig ziek is en maar steeds spreekt over Setyaboma. Zij is nu naar de pasanggrahan van Randoe Koembala gebracht, maar dit heeft nog geen beterschap gegeven. Baladéwa zou graag zien, dat Setyaboma — naar wie de zieke aanhoudend

ꦧꦭꦢꦺꦮꦤ꧀ (ꦧꦭꦢꦺꦮꦤ꧀ ꦧꦭꦫꦩꦤ꧀ ꦧꦭꦢꦺꦮꦤ꧀ ꦧꦭꦫꦩꦤ꧀)

BALADÉWA OF BALARAMA.

vraagt — eens overkwam. De vorst van Lésanpoera heeft hier niets tegen, ook zijn gemalin, Dèwi Sini, maakt geen bezwaar. En zoo vertrekt de prinses, begeleid door haar broer, naar Randoe Koembala.

Hartelijk is de ontvangst, als het gezelschap bij de pasanggrahan aankomt. Setyaki vindt Baladéwa, patih Pragota en R. Oedawa in druk gesprek en wordt uitgenoodigd, zich bij hen te zetten. Het zal hem niet aan ververschingen ontbreken. Dèwi Setyaboma wordt naar de kamer van Erawati gebracht. Zij treedt binnen en gaat naar het bed, maar vindt — tot haar groote ontsteltenis — in plaats van de gezochte zieke een man. Snel wil zij zich verwijderen, maar de gewaande zieke — die Narajana blijkt te wezen — belet haar dit. Hij vertelt het verschrikte meisje, dat hij deze list te baat heeft genomen, om haar te ontmoeten en te trachten, haar huwelijk met den ouden, leelijken pandita te verhinderen. Het blijkt al spoedig, dat ook Setyaboma zelf niet bijster is ingenomen met haar huwelijk en dat zij Doerna gaarne laat varen voor den jongeling, die haar op zoo'n slimme wijze bij zich heeft weten te krijgen.

Intusschen heeft Setyaki zich de hem zoo gul aangeboden dranken goed laten smaken en onwillekeurig drinkt hij meer, dan hij wel verdragen kan. Als hij dit bemerkt, verwijt hij Baladéwa, dat deze hem zoo ver heeft gebracht. De vorst deelt hem nu mee, dat dit alles slechts een list is geweest, om den prins bezig te houden, terwijl zijn zuster zich bij Narajana bevindt, en hij stelt hem voor, het huwelijk met den ouden Doerna nu maar niet te laten doorgaan. Setyaki ontsteekt in woede en vliegt op Baladéwa af. Deze ontwijkt hem echter en weet hem, al achteruitgaande, te brengen op de plaats, waar Narajana en Setyaboma heel vertrouwelijk bij elkaar zitten. Plotseling dringt nu de waarheid door in het verwarde brein van den jongeling. Hij begrijpt, dat er aan het geval niets meer te veranderen is en dat het voornaamste, wat hem op dit oogenblik te doen staat, is: te trachten de zaak zoo goed mogelijk te schikken en het bericht omtrent den omgang van zijn zuster met Narajana niet naar buiten te laten doordringen. Zijn woede is nu bedaard en hij verandert geheel van houding ten opzichte van Baladéwa, dien hij smeekt, hem in deze zaak te willen helpen. Hierop heeft Baladéwa gewacht: zijn plan is al gemaakt. Hij zal laten afkondigen, dat er een sajembara is uitgeschreven: slechts hij, die in staat is, Baladéwa de armen stuk te slaan, zal Setyaboma tot echtgenoot krijgen. Setyaki wordt uitgezonden, om dit bericht te Ngastina te gaan overbrengen.

Aan het hof van vorst Koeroepati is alles al voor het aanstaand huwelijk gereed: in optocht zal men maar Lésanpoera trekken en met schitterende feesten zal het huwelijk worden voltrokken. Daar komt Setyaki mededeelen, dat er nog een voorwaarde te vervullen is. Dit brengt wel enige ontsteltenis en teleurstelling teweeg, maar Doerna geeft den moed niet op. De Sata Korawa zullen voor hem als kampioen optreden en het zal hun zeker niet moeilijk vallen, Baladéwa te overwinnen. Deze blijkt echter een geducht tegenstander te zijn: allen leggen het tegen hem af. Doerna heeft evenwel nog meer pijlen op zijn boog. Hij begeeft zich onverwijld naar Ngamarta, om den geduchten Brataséna te verzoeken, het voor hem op te nemen. Hij vindt dezen bereid tot het aanvaarden van den strijd, maar ook nu blijkt Baladé-

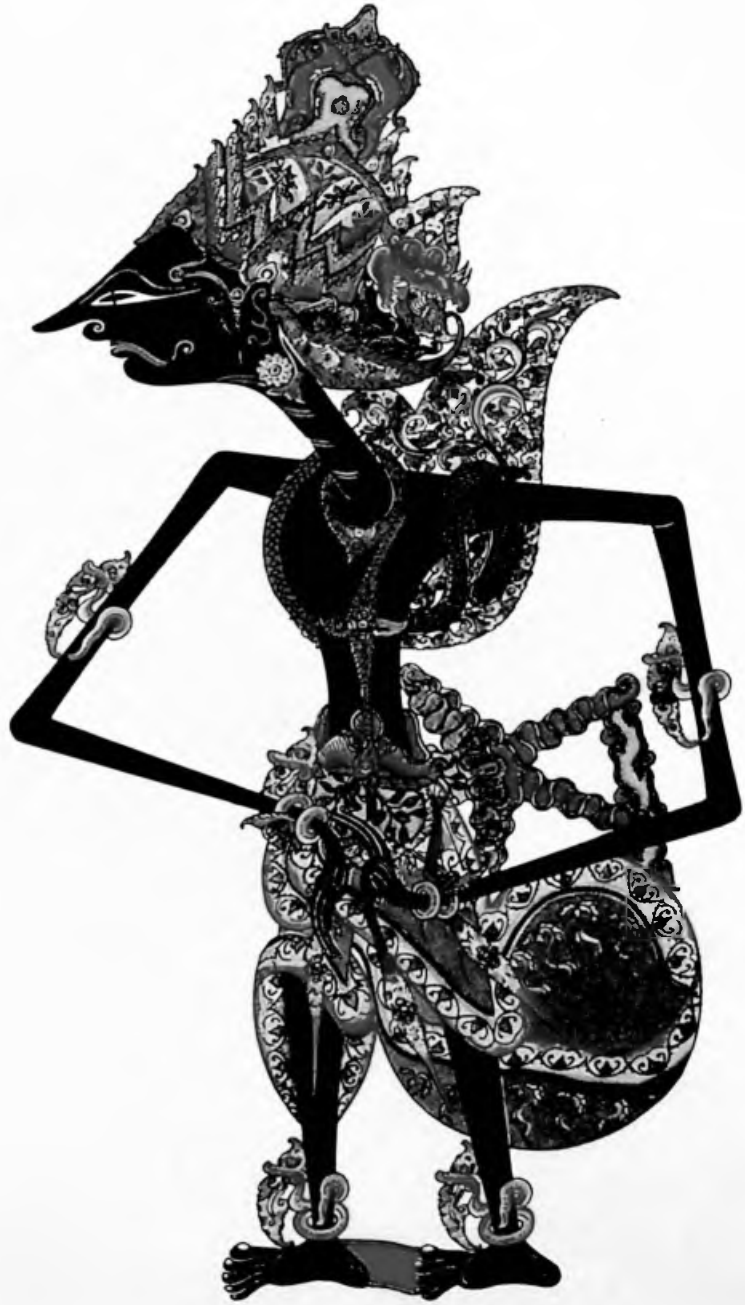
wa niet gemakkelijk te overwinnen. Ten slotte vallen beide strijders ter aarde. Narajana en zijn zuster Rara Ireng snellen op Baladéwa toe, Pamadé tracht Brataséna te helpen. Plotseling komt een hofjuffer met een ernstige tijding: Dèwi Setyaboma, om wie deze strijd werd begonnen, is verdwenen!

Wat is er gebeurd? Onder de aanbidders van de schoone prinses van Lésanpoera bevindt zich ook vorst Kala Kresna van Dwarawati. Een huwelijksaanzoek heeft hem niet dichter bij de bereiking van zijn doel gebracht en nu heeft zijn lijfbediende, de reuzin Rini, op zich genomen, zich van de begeerde maagd meester te maken en haar naar Dwarawati te brengen. Zoo is met de ontvoering van Setyaboma het doel van den strijd tusschen Baladéwa en Brataséna plotseling verdwenen. De strijders staan op en Pamadé gaat — gevolgd door Narajana en Brataséna — naar Dwarawati om te trachten, de geroofde prinses terug te krijgen. Dit gelukt. Narajana verbergt haar in zijn ring, treft vorst Kala Kresna doodelijk met zijn tjakra (radpijl) en neemt nu de regeering over Dwarawati op zich, waarbij Narada en de overige goden als getuigen optreden. Het is nu uitgesloten, dat de prinses nog aan Doerna ten deel zou vallen: voor de tweede maal heeft de pandita het tegen den jongeling afgelegd. Met grooten luister wordt het huwelijk van Setyaboma met Narajana gesloten. (*Lk. Kresna poedjangga of: Alap-alapan Setyaboma*).

In den tijd, waarin Ardjoena nog als Bambang Madoese (k)ti ascese oefent, beleeft hij verschillende avonturen. Zoo krijgt hij eens, terwijl hij zich in de kluisenarij Tjandiringga bevindt, bezoek van R. A. Djaja Poespita en patih Djaja Soedarma van Slagaima, die namens vorst Darma Moeka hulp komen vragen tegen een aanval van Dasa Koemara van Tawang Gantengan. Deze toch heeft aanzoek gedaan om de hand van Darma Moeka's dochter Poespita Wara. De vader is niet van plan haar aan den reuzenvorst af te staan en het is te verwachten, dat deze nu geweld zal gebruiken, om de prinses in zijn macht te krijgen. Ardjoena verklaart zich bereid, om de gevraagde hulp te verlenen en gaat met de beide gezanten mee. Onderweg raakt hij in gevecht met eenige reuzen van Tawang Gantengan, die hij alle doodt.

Met vreugde wordt de Pandawa te Slagaima ontvangen door vorst Darma Moeka en vorstin Dèwi Darmawati. Prinses Poespita Wara toont zich niet minder verheugd over de komst van haar redder en heeft er zelfs niet op tegen, met hem in den echt verbonden te worden. Het huwelijk wordt terstond gesloten.

Intusschen is te Tawang Gantengan bericht ontvangen van den dood der reuzen door de hand van Bambang Madoese (k)ti. Ijlings gaan 's vorsten zoon Indradjid, Trisirah, Trikaja, Narataka, Déwataka en Jaksadéwa er op uit, om dien bambang te zoeken. Een vuurregen kondigt te Slagaima hun komst aan. Na een hevig gevecht weet Madoese (k)ti hen met een Badjra-pijl te verdrijven. Met zijn drie volgelingen gaat hij hen na, ontmoet in het woud Bagawan Sidik Watjana van Tjandana Sapilar, wiens doch-

(KRESNA) KRESNA.

ter Endang Moetyara van hem gedroomd heeft en gaat met den kluizenaar mee. Te Tjana-dana Sapilar gekomen, wordt hij met Endang Moetyara in den echt verbonden.

Het samenzijn van het jonge paar duurt slechts korten tijd. Bambang Madoesekti neemt al spoedig afscheid van zijn jonge gade, haar opdragende om het kind, dat hun geboren zal worden, zoo het een jongen is, Nila Soewarna te noemen.

Na het vertrek van Madoesekti komt Kresna aan de kluizenarij. Hij heeft onderweg een ontmoeting gehad met vorst Dasa Koemara, die hem over een grooten afstand heeft nagezet en is nu op Ardjoena's lichtschijnsel, dat van verre zichtbaar was, afgekomen. Hij komt echter juist te laat, om zijn vriend nog in de kluizenarij te vinden en volgt nu zijn spoor in het woud.

Ook Dasa Koemara is aan de kluizenarij gekomen, waar hij — tot zijn groote teleurstelling, — Kresna niet meer vindt. Er volgt een hevig gevecht met Bagawan Sidik Watajana, wien het ten slotte gelukt, den reuzenvorst te doorsteken. Daar verschijnt Sang Hyang Jamadipati met zijn dochter Dewi Sarimonglang. De laatstgenoemde doet het lijk van Dasa Koemara weer in het leven terugkeeren. Zij heeft echter al ras berouw over haar daad. Dasa Koemara wil zich van haar meester maken, zij vlucht naar haar vader. Een gevecht tusschen Jamadipati en den reuzenvorst volgt en de godheid wordt op de vlucht gedreven.

Te juister tijd verschijnt Madoesekti. Jamadipati vertrouwt hem zijn dochter toe en keert naar het godenverblijf terug. Tegen Madoesekti is de reus niet op gewassen. Hij redt zich door de vlucht. Nu voegt Kresna zich bij Madoesekti, beiden gaan naar Slagama en wachten daar de komst van den vijand af. Dasa Koemara wordt in den nu volgenden strijd gedood door den inmiddels ook aangekomen Wrekodara. (*Lk. Kresna bégal*). (*)

2. Samba.

Als Kresna reeds een volwassen zoon heeft, Samba geheeten, wordt Ngastina aangevallen door vorst Partadja van Noengsaboemi. Deze vijand is niet gering te schatten en Doerjoedana voelt, dat hij niet in staat zal zijn hem te verdrijven zonder hulp van een machtigen bondgenoot. Hij wendt zich tot Wrekodara, die belooft te zullen overkomen.

Kresna heeft het bericht van den aanval op Ngastina vernomen en zendt Samba daarheen. Deze weet niet goed, hoe hij het zal aanleggen en begeeft zich naar de kluizenarij Danawijat, waar zich Adiloevih en Adimoelja bevinden. Op zijn vraag, hoe hij den strijd zal kunnen bijwonen, ontvangt hij de mededeeling, dat er tooverspreuken op zijn hand zullen worden aangebracht, waarna hij geen vrees behoeft te koesteren. Aldus geschiedt en Samba gaat op weg naar Ngastina.

Zoodra Wrekodara aankomt, trekt hij met Adipati Karna en de Korawa's ten strijde. Het bevalt Karna niets, dat Wrekodara te hulp is geroepen en hij besluit, hem aan

(*) De hoofdpersoon uit deze lakon — waarin ook figuren uit de Rama-geschiedenis op het tooneel verschijnen — is Ardjoena. Met het oog op den titel is het verhaal echter onder het hoofd „Kresna” opgenomen.

den vijand over te geven. Hij neemt een pijl, bindt daaraan een kort briefje, inhoudende het voorstel aan Partadja ja om den Pandawa te doodden en schiet deze in de richting van den vorst af. Partadja ja is terstond bereid, op het voorstel in te gaan en hij doodt Wrekodara met een pijlschot. Samba snelt nu toe en deze doet zoo'n krachtigen aanval, dat de vorst van Noengsaboemi het tegen hem moet afleggen. Nu mengt ook Karnas zich in den strijd. Tegen hem is Samba niet opgewassen, levenloos stort hij ter aarde.

In de kluisenarij Danawijat komt Kresna inlichtingen vragen omtrent Djanaaka. Tusschen hem en den kluisenaar Adiloewih ontstaat een gevecht en ten slotte blijkt deze zelf Djanaaka te zijn. De beide vrienden gaan nu naar Ngastina, vinden daar de lijken van Wrekodara en Samba, die door Kresna weer in het leven terug geroepen worden en begeven zich daarop naar Noengsaboemi.

Er ontstaat nu een reeks van verwickelingen. Djanaaka zondert zich af met 's vorsten gemalin Dèwi Wijata, wordt ontdekt en achtervolgd door den weer terug gekeerden Partadja ja, vlucht naar Ngastina, heeft een samenzijn met Dèwi Banowati en gaat ten slotte naar Ngamarta, achtervolgd door Partadja ja, die door Wrekodara en Gatoetkatja gedood wordt. (*Lk. Samba radjah*).

Op een dag verschijnt te Dwarawati een gezant van vorst Bomantara van Tradjoe Tresna, die eischt, dat Kresna zich aan hem zal onderwerpen. Baladèwa, die zich juist bij zijn broer bevindt, antwoordt voor dezen, dat Bomantara maar zelf moet komen, waarop de gezant, patih Pantjatjana, terugkeert, wel inziende, dat een strijd tusschen de beide rijken onvermijdelijk is.

Nu heeft Kresna een zoon Soetidja bij Dèwi Pratiwi van Boemi Kasapta. Deze hoort, wie zijn vader is en hij besluit, zich naar Dwarawati te begeven om Kresna te verzoeken, hem als zoon te erkennen. Met zijn drie volgelingen, Semar, Pétroek en Garèng, verschijnt de jongeling voor den vorst en deelt dezen mee, wat hij van zijn moeder heeft vernomen. Kresna verklaart zich bereid, hem als zoon te erkennen, mits hij het bewijs levert, dat hij van vorstelijke afkomst is, door den vijand te verdrijven, die Dwarawati met zijn reuzen-leger bedreigt. Soetidja is terstond bereid, dit op zich te nemen en zoodra het leger onder den patih op de grenzen van het rijk verschijnt, gaat hij dan ook den vijand tegemoet. Maar het blijkt, dat hij zijn krachten heeft overschat: Pantjatjana grijpt hem aan en smakt hem neer met zoo'n geweldige kracht, dat hij een eind den grond in zinkt. Zoo komt hij weer bij Dèwi Pratiwi en verhaalt haar, wat hem is overkomen. Hij ontvangt nu den raad, hulp te gaan vragen aan Hyang Girinata.

De komst van Soetidja veroorzaakt groote opschudding in de Soeraja. Verwonderd vraagt de godenheer, wie de indringer is en hij geeft bevel, hem in den helleketel, den Kawah Tjandradimoeka, te werpen. Dit heeft een wonderlijke uitwerking: niet alleen komt de jongeling er ongedeerd weer uit, maar hij is zelfs veel grooter geworden. S. H. Girinata neemt hem in genade aan en laat hem niet met leege handen weg gaan. Hij geeft hem een stek van de

Djaja Koesoema-bloem, waarmee dooden kunnen worden levend gemaakt, en schenkt hem als rijdier den vogel Wilmana. Nu zal hij in staat zijn, den vorst van Tradjoe-Tresna te verslaan en welgemoed daalt Soetidja weer naar de aarde af. Daar ziet hij op zijn weg de lijken van vijf reuzen liggen: Maoeda, Jajahgriwa, Renggoetmoeka, Trisona en Tjantéka. Een schoone gelegenheid, om de kracht van de Djaja Koesoema eens op de proef te stellen. En waarlijk, allen keeren in het leven terug. Zij volgen nu hun redder naar Tradjoe Tresna.

Vorst Bomantara heeft bericht ontvangen van de overwinning van zijn patih en maakt zich al gereed zegevierend Dwara wati binnen trekken. Daar verschijnt de dood gewaande Soetidja en daagt den vorst uit, om met hem in het strijdperk te treden. Verrast over zooveel onbeschaamdheid treedt Bomantara naar buiten. Het blijkt nu, dat de goden den jongeling onoverwinnelijk hebben gemaakt: hij doodt Bomantara, die zich in het lichaam van Soetidja incarneert, waarop de patih met zijn leger zich onderwerpt. Bambang Soetidja trekt de vorstelijke kleeding van zijn verslagen tegenstander aan en neemt de regeering over Tradjoe Tresna in handen onder den naam van vorst Boma Narakasoera. (*Lk. Bambang Soetidja*).

Na eenigen tijd huwt de vorst Dèwi Agnjanawati. Deze wil echter niet veel van hem weten. Eerst vraagt zij hem, voor haar een gevlekt dwerghert te zoeken, later stelt zij als voorwaarde voor haar bereidwilligheid, om hem te ontvangen, het zoeken van den Dèwadaroeboom. Boma Narakasoera begeeft zich terstond op weg naar de Soeralaja, om het gevraagde te halen, het rijk in de zorg van zijn patih achterlatende.

Intusschen oefent Samba, de (half-) broer van Boma-Soetidja, ascese in de kluisenarij Gadamadana. Daar ontvangt hij bezoek van Djanaaka, wien hij zijn verlangens naar Dèwi Agnjanawati mededeelt. Djanaaka raadt hem aan, de incarnatie van Batara Drema en Dremité gaan zoeken. Zoo begeeft Samba zich op weg, ziet een opschrift op een steen, vermeldende, dat de incarnatie van Drema die van Dremité zal tegenkomen en ontmoet, verder gaande, Dèwi Wiloetama, die hem zegt, dat hij zelf de incarnatie van Batara Drema is en dat hij slechts heeft door te loopen, om Dremité te vinden. Hij loopt door en komt bij Dèwi Agnjanawati, die hem met vreugde ontvangt en met wie hij zich in het paleis terugtrekt. Het paar wordt echter ontdekt door een reuzin, die den lusthof bewaakt, emban Sarwini. Samba weet te ontkomen en spoedt zich naar Dwara wati.

Hier treft de prins zijn oom Baladéwa aan. Op diens vraag, waar hij van daan komt, deelt hij mee, zoo juist te komen van Tradjoe Tresna, waar hij in den lusthof een aarden pot, gevuld met levenswater, zag staan. De reuzin, die met de bewaking was belast, verdreef hem echter. Baladéwa ontsteekt hierover in toorn: hij zal zijn neef wel helpen! Gezamenlijk gaan zij nu naar Tradjoe Tresna, Baladéwa verbrijzelt den pot met zijn nanggala en Samba voert Dèwi Agnjanawati mee naar Dwara wati.

Als Kresna het paar ziet aankomen, keurt hij Samba's handelwijze af: het komt niet

Samba zoekt de incarnatie van Batari Dremi.
(Lakon: Samba ngengleng).

te pas, dat deze zijn schoonzuster bemint! B a l a d é w a merkt echter op, dat dit nu eenmaal zoo door de goden besloten is, waarop K r e s n a verder zwijgt.

Een aanval van vorst B o m a N a r a k a S o e r a wordt door W r e k o d a r a en G a t o e t k a t j a afgeslagen. (*Lk. Samba ngengleng*).

B o m a wenscht echter S a m b a bij zich te hebben en hij zendt nu den reus M a o e d a r a naar K r e s n a met verzoek, S a m b a naar T r a d j o e T r e s n a te laten komen. K r e s n a staat dit toe en S a m b a vertrekt met den gezant. In het woud gekomen, kwelt M a o e d a r a den prins op allerlei wijzen. Juist gaat D j a n a k a, die op weg is naar D w a r a w a t i, voorbij. Deze ziet, wat er gebeurt en neemt S a m b a mee terug naar D w a r a w a t i. M a o e d a r a, die zich hiertegen verzet, wordt met een uitdaging om zelf te komen, naar zijn meester terug gezonden.

Als B o m a verneemt, wat er is voorgevallen, besluit hij, zelf naar D w a r a w a t i te gaan. Hij is echter zoo voorzichtig, hulp te zoeken bij zijn onderneming: N g a s t i n a en vorst D o e r b a r a van N g a w o e - a w o e L a n g i t zullen hem bijstaan. Het blijkt al spoedig, dat geen der dappere strijders van D w a r a w a t i opgewassen is tegen vorst B o m a, die op den garoeda W i l m a n a gezeten, zijn tegenstanders doodt of bewusteloos doet neerstorten. Ten slotte zal K r e s n a zelf met hem in het strijdperk treden. Met zijn radpijl treft hij B o m a en deze stort levenloos ter aarde. Nauwelijks echter heeft zijn lichaam den grond aangeraakt, of hij herleeft en begint den strijd met nieuwe kracht. Zoo gaat het telkens, als een welgemikt schot van K r e s n a hem doodelijk treft. K r e s n a begrijpt, dat er op deze wijze geen eind aan den strijd zal komen. Hij laat nu een stelling van bamboe vervaardigen en geeft bevel B o m a, zoodra die weer door de tjakra zal zijn getroffen, terstond daar op te leggen. Aldus geschiedt en het lichaam, dat nu niet in aanraking komt met de aarde, krijgt het leven niet meer terug. (*Lk. Bomantaka of Boma soeroehan*).

In de kluizenarij op den E n d r a g i r i ligt Bagawan E n d r a S e k t i ziek: zijn geheele lichaam is opgezwollen en hij kan niet opstaan. De kranke wordt opgepast door zijn beide kinderen, B a m b a n g E n d r a K o e s o e m a en S o e (n g) g a t a w a t i. Zij hebben al van alles beproefd, om hun vader te genezen, of althans eenige verlichting te bezorgen, maar tot nog toe heeft niets mogen baten. Ten slotte besluit de bagawan, om hulp te vragen aan D è w i S o e m b a d r a, die te B a n o n T j i n a w i vertoeft en hij zendt zijn kinderen daarheen met een in zijde gewikkelde bladscheede, welke zij voorzichtig moeten overbrengen, daar die M a d o e r a s a pap bevat.

Na een ontmoeting met eenige reuzen van K r e n d a j a n a, die door E n d r a K o e s o e m a verslagen worden, komt het tweetal te B a n o n T j i n a w i aan en overhandigt het pakje aan S r i k a n d i, die zich mede daar bevindt en die het aan K o e s o e m a M a d o e B r a n t á (S o e m b a d r a) brengt. Als deze den inhoud onderzoekt, blijkt er geen pap in te zijn, doch een zijden staatsiekleed van den ridder van M a d o e k a r a met een briefje, luidende: „Het ga U

Strijd tusschen Kresna en Boma.
(Lakon: Bomantaka).

goed! Ik neem afscheid, om naar den hemel te gaan!" Als Madoebranta dit leest, zakt zij bewusteloos ineen. Groote schrik bij de aanwezigen! Srikandi spoedt zich naar Dwara-wati, om Kresna te gaan vertellen, wat er is voorgevallen.

Kresna heeft juist bezoek van zijn broer, Baladéwa, en van Danandjaja, die vorst van Boeloe Katiga is geworden. Als Srikandi de ongelukstijding brengt, ijlt Baladéwa naar Banon Tjinawi, om de brengster van de zoogenaamde Madoerasa-pap op te sporen. Hij vindt Soegatawati, die nog altijd op antwoord wacht en in zijn woede doodt hij haar. Samba ziet het lijk liggen en brengt dit naar het kroonprinselijk verblijf.

Endra Koesoema wacht buiten op zijn zuster. Daar hoort hij een groot rumoer, het alarmsein weerklinkt en het gerucht dringt tot hem door, dat Soegatawati dood is. Ontsteld spoedt hij zich naar de kluizenarij, om zijn vader te vertellen, wat hij gehoord heeft. Het bericht heeft een wonderlijke uitwerking op den zieke: terwijl hij tevoren niet bij machte was, zich op te richten, kan hij nu plotseling opstaan en op reis gaan.

Intusschen is Soembadra weer hersteld en heeft Kresna, op verzoek van Samba, Soegatawati in het leven terug geroepen. Djanaaka is naar Banon Tjinawi gegaan, om zijn gemalin te bezoeken. Daar ontmoet hij plotseling Bagawan Endra Seti, die zich op zijn weg stelt. Een gevecht ontstaat, waarbij de bagawan, door het wapen van zijn tegenstander getroffen, Ardjoena van Madoekara blijkt te zijn. Op dezelfde wijze ontpopt Djanaaka van Boeloe Katiga zich als Batara Kala, zoon van Sang Hyang Pramoeni van Gandamajoe, die er op uit was de macht van Sang Hyang Wisnoe te breken, door te trachten Kresna uit den weg te ruimen. (*Lk. Soe(ng)gatawati of: Endra Seti*).

Soegatawati heeft zoo'n indruk gemaakt op Samba, dat hij besluit haar te huwen. Te meer nog staat zijn voornemen vast, als hij verneemt, dat zij een dochter is van zijns vaders vriend Ardjoena bij de prinses van Tasik Madoe. Kresna heeft niets op het huwelijk tegen en zoo wordt de dag er voor bepaald.

Een schitterende stoet van gasten komt te Madoekara aan, om de plechtigheid bij te wonen. Daar zijn bijeen: vorst Soejoedana van Ngastina, vorst Salja van Mandraka, vorst Sadana van Tasik Madoe, vorst Boma Naraka Soera van Tradjoe Tresna, Adipati Karna van Ngawangga en de prinsen van Wirata, R. A. Séta, Oentara en Wratsangka. Verder de resi's Abjasa en Déwabrata, benevens de vorsten Joedistira en Droepada.

Kresna en Baladéwa geleiden den bruidegom naar de woonplaats van de bruid. Op luisterrijke wijze wordt het huwelijk voltrokken. (*Lk. Soegatawati daoep kalijan Samba*).

3. Baladéwa.

Narajana's (Kresna's) oudste broer, R. Kakrasana (Wasi Djaladara) heeft aanzoek gedaan om de hand van Déwi Erawati, dochter van vorst Salja van Mandraka. Deze eischt van hem: veertig schoone bruidsmeisjes, de gamelan Lokananta, de Kembar

Majang Déwandaroe (trossen bloemen en bladeren) en een wagen, waarin de bruid in tegenwoordigheid van de goden zal rijden. De opgaaf is niet licht, maar Kakrasana neemt op zich er aan te voldoen en zendt Narajana met patih Pragota uit, om bruidsmeisjes te zoeken.

De beide gezanten slagen al spoedig. Pragota ontmoet een zekere Endang Wrediningsih met haar drie gezellinnen: Njai Melik, Njai Mlok en Njai Djagaploek, die hem treft door haar schoonheid en die hij terstond bereid vindt, om met hem mee te gaan. Narajana begeeft zich naar de kluizenarij te Gadamadana, waar zich de schoone Dèwi Djembawati, dochter van Kapidjembawan en Tridjata, bevindt. (*) Ook deze gaat als bruidsmeisje naar Madoera.

Terwijl het zich aldus laat aanzien, dat Kakrasana aan de gestelde voorwaarden zal kunnen voldoen, gebeurt er te Mandraka iets, dat alle plannen in de war brengt. Daar komt namelijk vorst Salja op een dag bij Erawati en doet haar in zijn ring binnegaan. Nauwelijks is dit gebeurd, of hij raakt in een heftige woordenwisseling met zijn zoon R. Roekmarata. Een gevecht ontstaat tusschen de beide mannen en plotseling verdwijnt de gewaande Salja in de gedaante van een reuzin in de lucht. Roekmarata gaat ijlings naar binnen, om zijn huisgenooten mee te deelen, wat er geschied is en — vindt zijn vader in druk gesprek met diens gast, vorst Koeroepati. Een vreemde geschiedenis, waarvan voorloopig alleen dit duidelijk is: Erawati is verdwenen. Salja ziet nu af van den eisch, om bruidsmeisjes te zoeken en stelt daarvoor in de plaats de voorwaarde, dat de bruid moet worden terecht gebracht. Roekmarata zal dit te Madoera gaan bekend maken.

Daar zijn intusschen de beide bruidsmeisjes aangekomen. Endang Wrediningsih wordt bij Rara Ieng (Sembadra) gebracht en krijgt bevel, deze te masseeren. Het blijkt nu echter al spoedig, dat het gewaande bruidsmeisje ten rechte Djanaaka is, die met de hulp van Sang Hyang Pramoeni deze vermomming heeft aangenomen, om bij Rara Ieng te kunnen komen. Als deze bemerkt, wie er bij haar is toegelaten, vlucht zij naar haar broer Kakrasana, die zich naar het kroonprinselijk verblijf begeeft. Daar verrast hij Narajana in een samenzijn met Djembawati. Het meisje bemerkt, dat zij ontdekt zijn en vlucht weg, Narajana vraagt zijn broer om vergeving.

Zoo staan de zaken, als Roekmarata verschijnt met de mededeeling, dat Erawati is verdwenen. Kakrasana draagt zijn broer en R. Premadi op, om de vermiste te gaan zoeken.

De beide jongelingen begeven zich naar Giridasar en het blijkt, dat zij den juisten weg hebben ingeslagen. De reuzenvorst van dit rijk, Roedradarimoeka, heeft Erawati laten ontvoeren door zijn lijfbediende (emban) Tjintaka Wredi, die in Salja's gedaante het paleis te Mandraka is binnen gedrongen. Zoo vinden Premadi en Narajana de gezochte. In een verwoed gevecht dooden zij den reus en nemen daarna Erawati mee naar Mandraka.

(*) Zie Rama-cyclus, lakon No. 15.

അഭിമാന്യു - (അഭിമാന്യു)
ABHIMANJOE.

Intusschen is in het godenverblijf alles voor het huwelijk in gereedheid gebracht. Batara Nārada daalt neer met de gouden koets en de Kembang Déwa(n)daroe, benevens een stoet van widadari's, de gamelan Lokananta en de olifant Poespadata. Hij overhandigt Kakrasana de vorstelijke wapenrusting (kawatja kaprabon) en den strijdknops Aloegara en brengt den bruidegom — die de namen Baladéwa, Balarama en Alajoeda ontvangt, — in een schitterenden optocht naar Mandraka, waar het huwelijk met praal en luister wordt gesloten (*Lk. Djaladara rabi*).

4. Setyaki.

Ten slotte wordt in dit verband nog verhaald het huwelijk van Setyaki, den zwager van Kresna (broer van Kresna's gemalin Setyaboma).

Deze oefende op zekeren tijd ascese aan den oever van de Wiloenganga. Veertig dagen lang lag hij tusschen twee steenen bekneld, zonder zich te kunnen bewegen. Eindelijk vinden zijn boetedoeningen genade in de oogen van Sang Hyang Girinata, die Nārada tot hem zendt, om hem een geweldige knops als wapen te geven en hem aan te zeggen, dat Dèwi Karsini, de dochter van vorst Kasendra van Toendjoengpoera, tot zijn gemalin bestemd is.

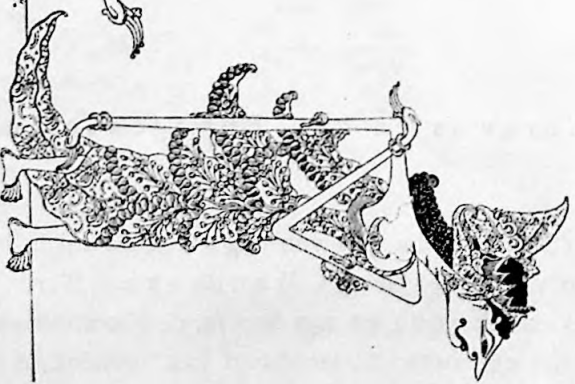
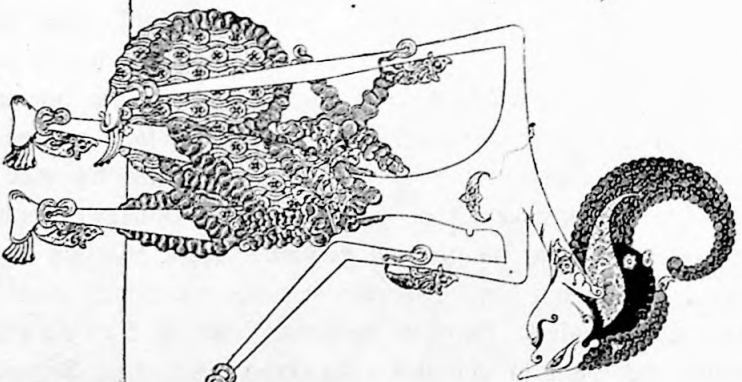
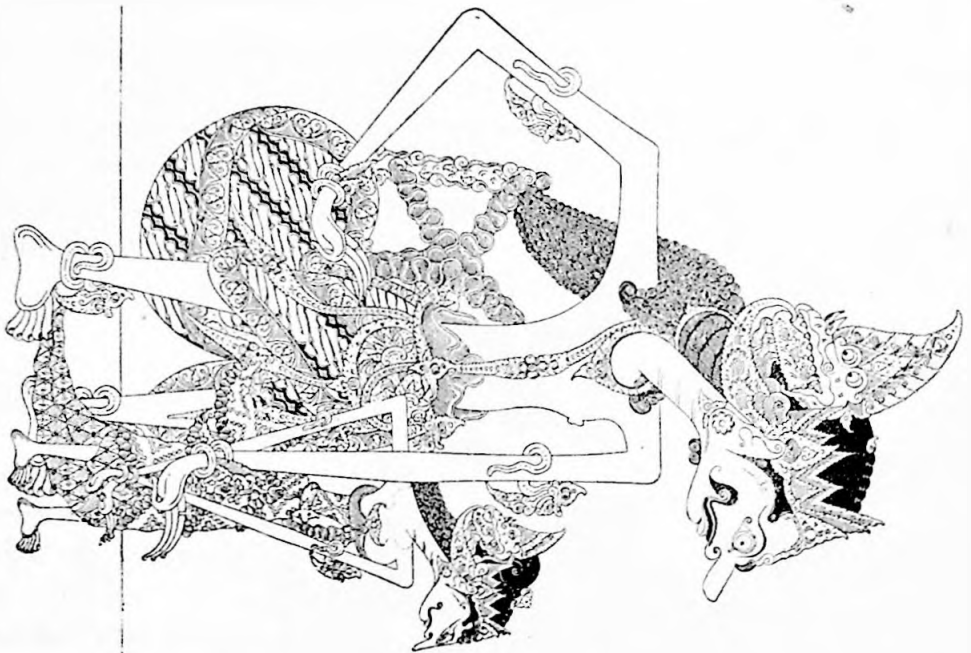
Nu bevindt deze prinses zich in de macht van den reuzenvorst Kala Kambama van Tjoewélaboemi, die haar door zijn lijfbediende (emban) Karendi heeft laten ontvoeren. Wel heeft R. Djanaaka een poging gedaan, om haar te verlossen, doch het is hem niet gelukt.

Setyaki begeeft zich naar Soewélaboemi, dringt het paleis binnen en vindt de ongelukkige prinses, aan wie hij zich bekend maakt en die verklaart, hem gaarne te zullen volgen. Het komt alras tot een strijd met vorst Kala Kambana, die hij met zijn machtige knops doodt, waarna hij zich met de prinses uit de voeten maakt. Onderweg ontmoet hij Djanaaka, die Dèwi Karsini opeischt, daar hij op zich genomen heeft, haar bij haar vader terug te brengen. Aan het gevecht, dat nu om het bezit van de prinses ontstaat, maakt de inmiddels mede hier aangekomen Kresna een einde, door te verklaren, dat zij Setyaki toekomt. Te Toendjoengpoera wordt het paar in den den echt verbonden. (*Lk. Setyaki rabi*).

G. De Korawa's en hun Bondgenooten.

1. Soejoedana.

Vorst Djajapitana (Soejoedana) van Ngastina zal in het huwelijk treden met Dèwi Banowati, dochter van vorst Salja van Mandraka. Terwijl hij op zekeren dag daarover spreekt met patih A. Sangkoeni en zijn broers, de Korawa's, komt er onverwachts een gezant van Mandraka met een bericht, dat dreigt het huwelijk in duigen te doen vallen. De prinses toch wil daartoe alleen overgaan onder voorwaarde, dat haar bruidegom haar twee

Sociodana, Doerslawati, Pamadé en Banowati.
(Lakon: Soejoedana rabi).

ꦱꦮꦠꦠꦩ (ꦱꦮꦠꦠꦩ)

ASWATTAMA.

edele bruidsjonkers en twee buitengewoon schoone bruidsmeisjes verschaft. Hoewel de opgaaf moeilijk is, zendt Soejoedana toch den gezant terug met het bericht, dat hij aan den gestelden eisch zal voldoen. Hij heeft zijn plan al gemaakt: Ardjoena moet met Narajana (Kresna) als bruidsjonker optreden, zijn eigen zuster Doersilawati, verloofd met A. Djajadrata, zal bruidsmeisje zijn met Dèwi Soembadra. Patih Sangkoeni vertrekt, om 's vorsten verzoek aan de betrokkenen over te brengen.

Sangkoeni's zending loopt gemakkelijk van stapel. R. Pamadé vindt hij op den Retawoe bij Bagawan Abyasa en de Pandawa is terstond bereid, mee te gaan. Nu gaat de patih naar Mandoera, om Baladéwa's toestemming te vragen voor de overkomst van Narajana en Soembadra. Ook deze maakt geen bezwaar. Hij zendt patih Pragota naar Widara Kandang, waar zich zijn broer en zijn zuster benevens R. Oedawa (de latere patih van Dwawati) bevinden. Zoodra Narajana heeft vernomen, wat er van hem gevraagd wordt, laat hij zijn zuster zich als boerenmeisje verkleeden en begeeft zich met haar naar Mandraka. Hier merkt prins Boerisrawa al spoedig het schoone meisje, dat als Endang Bratadja wordt aangediend, op en hij tracht zich van haar meester te maken. Hij heeft echter niet gerekend op haar metgezel, die den roover met een forschen vuistslag allen lust tot verder aandringen ontnemt. Patih Toehajata wil zijn meester te hulp komen, maar loopt dezelfde afstraffing op. Prins Roekmarata, die heeft gezien, wat er is gebeurd, waagt zich niet aan de kans, om eveneens met de vuist van den verdediger van het boerenmeisje kennis te maken, maar acht het verstandiger, aan zijn vader te gaan mededeelen, wat er is voorgevallen.

Vorst Salja heeft juist bezoek van Baladéwa en Joedistira. Baladéwa begrijpt dadelijk, dat de uitdeeler van de vuistslagen zijn broer moet zijn en hij gaat naar buiten, om de twistenden tot bedaren te brengen, waarop hij Narajana en Soembadra voor vorst Salja Mandratpatipoetra brengt.

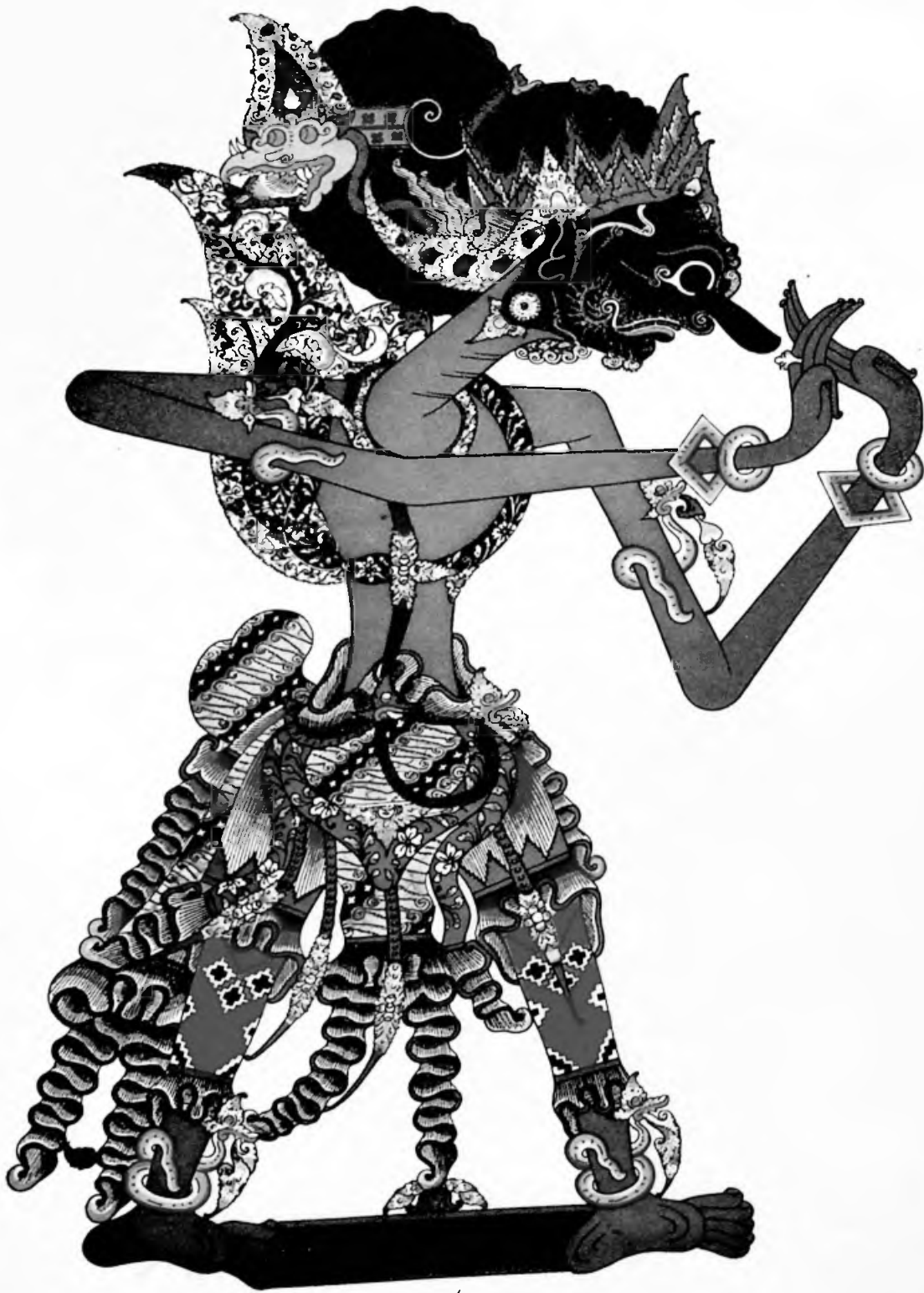
Intusschen wordt te Ngastina alles in gereedheid gebracht voor den optocht naar Mandraka. Dèwi Doersilawati, die voortdurend om en bij R. Pamadé is — wat haar verloofde Djajadrata danig uit zijn humeur brengt — ontvangt opdracht de zorg voor den bruidsjonker op zich te nemen. Eindelijk zijn allen reisvaardig en begeeft de stoet zich op weg: Ardjoena aan de zijde van Doesilawati, Djajadrata als pajoengdrager bij den bruidegom. Zoo komt men te Mandraka aan, waar Doerjoedana en de zijnen schitterend worden ontvangen.

Als in den nacht alles in rust is, vat Djajadrata het plan op, zich op Ardjoena te wreken. Hij ziet de bruidsjonkers en meisjes nog gezellig bijeen zitten, verbergt zich in hun nabijheid en geeft plotseling uit zijn schuilhoek Ardjoena een klap, waardoor deze op den schoot van Soembadra valt. Groote opschudding! De vrouwen roepen, dat Ardjoena gedood is en gaan naar buiten, om hulp te halen. Nauwelijks heeft Arja Séna haar geschrei gehoord, of hij wil het paleis ingaan, om den moordenaar van zijn broer te straffen. Baladéwa houdt hem echter daarvan terug, opmerkende, dat Ardjoena onmogelijk dood kan

Ontmoeting van Panadé en Doersilawati met de Korawats.
(Lakon: Doersilawati tina).

ꦢꦗꦗꦢꦫꦠ

DJAJAD-RATA.

zijn. Het blijkt dan ook, dat het geval niet ernstig is en de feestvreugde wordt verder niet gestoord. (*Lk. Soejoedana rabi*).

2. Djajadrata.

Wel zijn Djajadrata en Dèwi Doersilawati verloofd, maar het paar moet nog heel wat doormaken, voor het huwelijk kan plaats vinden.

Het begint al met de verdwijning van de prinses. Op zekeren dag is zij nergens te vinden en vorst Koeroepati — ten einde raad — zendt Adipati Karnam met Patih Sangkoeni uit, om zijn zuster op te sporen. Eenige Korawa's, waaronder Doersasana, Kartarmama en Tjitraksi, vergezellen hen. Zij vinden Doersilawati niet, maar hebben wel een ontmoeting met de reuzen Kala Bangtjoering, Kala Mingkalpa en Kala Pralamba, die op weg zijn naar Ngastina, om haar hand te vragen voor vorst Koeranda Geni van Tirta Kandasana.

De reuzen weten te ontkomen en zoeken een heenkomen in het woud. Daar zijn zij er echter nog slechter aan toe. Zij vinden hier namelijk R. Pamadé, die hen allen doodt. Na deze ontmoeting vervolgt Ardjoena zijn tocht door het woud. Plotseling hoort hij gewezen en bemerkt een olifant, die de zoo lang gezochte Dèwi Doersilawati op zijn rug wegvoert. Pamadé bedenkt zich niet lang, valt den olifant aan, doet hem door een „windpijl” wegvoeren en brengt de aldus geredde prinses naar Ngastina.

Nog altijd zijn de Korawa's aan het zoeken. Daar brengt Doermagati hun bericht, dat de vermiste juist voorbij gaat in gezelschap van R. Pamadé. Adipati Karnam en de zijnen stellen zich verdekt op, vallen den niets kwaads vermoedenden Djanakam onverwachts aan en voeren hem gebonden naar Ngastina, waar Soejoedana hem laat opsluiten.

Vorst Koeranda Geni heeft van eenige vluchtelingen vernomen, hoe het zijn gezanten vergaan is. Hij heeft het zich echter eenmaal in het hoofd gezet, Doersilawati tot de zijne te maken en zendt nu zijn lijfbediende (emban) Kemet Mègamer op uit. Het gelukt dezen zich meester te maken van de prinses — die zich juist bij haar ouders, Bagawan Dastarastra en Dèwi Gendari bevindt — en haar door de lucht te ontvoeren.

Zoo is Djajadrata's bruid voor de tweede maal verdwenen. Wie zal haar terugbrengen? De vorst heeft gemerkt, dat Karnam en zijn broers niet gelukkig zijn in het opsporen van een ontvoerde prinses en er blijft hem niets anders over, dan zich te wenden tot Pamadé, die getoond heeft, daarin wel te kunnen slagen. Pamadé is bereid, aan het verzoek te voldoen. Om echter te voorkomen, dat hij weer — als de eerste maal — van het koesteren van oneerlijke bedoelingen beschuldigd wordt, stelt hij de voorwaarde, dat Djajadrata hem zal vergezellen. Deze doet niets liever dan dat en het tweetal begeeft zich naar Tirta Kandasana.

In het paleis van den reuzenvorst gekomen, heeft Pamadé al spoedig de verblijfplaats van de ontvoerde koningsdochter opgespoord. Om geheel vrij uit te gaan, vraagt hij haar, of zij bereid is met Djajadrata te huwen en op haar bevestigend antwoord stelt hij dezen voor,

zelf zijn bruid te bevrijden. Djajadrata begeeft zich naar de vertrekken van vorst Koeranda Geni en is zoo gelukkig, dezen te dooden.

Nu wordt Doersilawati ten tweeden male naar Ngastina gebracht en de vorst laat met spoed het huwelijk voltrekken. Wel doet de olifant, die de prinses vroeger tevergeefs trachte te ontvoeren, nog eens een verwoeden aanval, maar hij wordt door R. A. Brataséna — die zijn broer komt afhalen, om met hem naar Ngamarta te gaan — met de nagels gedood. Met schrik zien de Korawa's, over welk een geweldige kracht deze Pandawa beschikt en zij prijzen zich gelukkig, dat zij hem niet als vijand tegenover zich hebben. (*Lk. Doersilawati itjal*).

Evanals Ardjoena wel eens in nauwere aanraking is geweest met Doersilawati, zoo heeft ook Djajadrata het oog geslagen op Djanakas' gemalin Soembadra. Het lot is hem gunstig. Op een keer is Ardjoena spoorloos verdwenen en alle pogingen, om hem te vinden, zijn vruchteloos. Als weduwe blijft Soembadra achter. Nu besluit Djajadrata haar hand te vragen. Wel ontvangt hij geen weigering, maar toch wordt hem een zware eisch gesteld: Soembadra vraagt een schoon ridder als bruidsjonker en den vogel Andjaliretna, die kan spreken als een mensch. Baladéwa — die ook nu voor de Korawa's en hun partij optreedt — zendt zijn zoon R. Wisata naar Banakeling, om dit bericht over te brengen.

Als Djajadrata hoort, welke voorwaarde door Soembadra wordt gesteld, geeft hij zijn patih Atmagatra last, voor het gevraagde te zorgen. Nu heeft de patih een aangenomen zoon, R. Nilawarna, een schoon jongeling, en deze zou zeker aan Soembadra's eisch kunnen voldoen. Hij ziet hem echter ongaarne als bruidsjonker naar Dwarawati gaan en draagt zijn echtgenoote, Dèwi Retnadiwati, op, hun pleegzoon te verbergen. Nilawarna weet geen betere schuilplaats dan het woud en begeeft zich heimelijk daarheen. Het blijkt echter al spoedig, dat hij niet goed heeft gezien. Hierheen toch leidt ook de weg van de gezanten van Banakeling, Abirawa en Atmasoebala. Nauwelijks hebben zij den schoonen jongeling opgemerkt, of zij gaan op hem af en stellen hem voor, als bruidsjonker met hen mee te gaan. Nilawarna weigert en jaagt in een gevecht de beide gezanten op de vlucht, waarop hij zich begeeft naar Widarba, het rijk van vorst Tjitradenta. Hier bevindt zich de wondervogel Andjaliretna, die verzorgd wordt door prinses Dèwi Koemalarini. Bij Nilawarna's komst blijkt de vogel echter verdwenen te zijn. Wel heeft de vorst boden uitgezonden, om het dier te zoeken, maar tot nog toe was alle moeite tevergeefs.

R. Nilawarna weet raad. Volgens hem is de vogel naar Banakeling gegaan en hij stelt Koemalarini voor, met hem daarheen te vertrekken. Met haar moeder, Dèwi Agnjarini, volgt zij den behulpzamen ridder naar Banakeling. Hier merkt Djajadrata zelf hem op, hij ziet in Nilawarna een geschikten bruidsjonker en nu is er geen ontkomen meer aan. En daar nu alles, wat Soembadra heeft gevraagd, aanwezig is, begeeft men zich in optocht naar Dwarawati, om de bruid te verkrijgen. Verheugd sluit Baladéwa zich bij den stoet aan en hij staat er op, dat het huwelijk zoo spoedig mogelijk zal worden voltrokken.

Als de vogel bij Soembadra wordt gebracht, ontpopt deze zich tot haar groote vreugde en verrassing als haar echtgenoot, R. Ardjoena. Nilawarna blijkt Angka Widjaja te zijn. Het is duidelijk, dat er nu van een huwelijk van Djajadrata met Soembadra niets kan komen, tot groote teleurstelling niet alleen van hem zelf, maar ook van Baladéwa. (*Lk. Paksi Andjaliretna*).

3. Karna.

Te Peta Pralaja heerscht vorst Radéja. Hij heeft twee zoons, Soerja Poetra en Soerja Niradda en één dochter, Soerja Nawati.

Op een dag is de oudste zoon verdwenen. Wat is er gebeurd? De vorst achtte voor hem de tijd gekomen, om te huwen. Soerja Poetra echter had geen lust in een verbintenis met de door zijn vader voor hem gezochte bruid en hij zag geen anderen uitweg, dan een vertrek van het hof.

Op zijn zwerftocht komt Soerja Poetra aan den voet van den Djamoerdipa, waar hij zich aan godsdienstige overpeinzing overgeeft. Hier vindt hem Narada, die op weg is, om — op last van Sang Hyang Girinata — aan den middelste der Pandawa's het wapen Kanta te brengen. De anders zoo helderziende bode van de goden meent Pamadé voor zich te hebben en reikt den jongeling het Kanta-wapen over. Zonder iets te zeggen, neemt deze het geschenk aan, doch als het eenmaal in zijn bezit is, maakt hij zich bekend. Groote ontsteltenis bij Narada! Hij tracht Soerja Poetra het wapen te ontrukken, doch deze verzet zich daartegen en Narada krijgt alleen de scheede in handen, waarmee hij naar het godenverblijf terug gaat.

Soerja Poetra vervolgt nu zijn tocht en begeeft zich naar Mandraka, waar hij wordt belast met de bewaking van prinses Soertikanti, dochter van vorst Salja en Dèwi Setyawati.

Het is juist in den tijd, dat van verschillende zijden aanzoek wordt gedaan om de hand van Soertikanti. Daar is vooreerst vorst Djajapitana (Koeroepati) van Ngastina. Patih Sakoeni, die voor hem het huwelijksaanzoek overbrengt, ontvangt ten antwoord, dat de prinses een bruidsjonker zonder smet of blaam eischt. Als vorst Koeroepati dit hoort, denkt hij dadelijk aan zijn neef, R. Pamadé. Deze zal zeker aan de gestelde voorwaarde voldoen. Sakoeni begeeft zich naar Ngamarta en vindt Ardjoena bereid, om als bruidsjonker op te treden. In optocht begeeft Djajapitana zich met zijn broers Doersana, Doermagati, Kartamarma, Tjitraksa, Tjitraksi en de overige Korawa's naar Mandraka.

Schitterend is de ontvangst bij vorst Salja, die Baladéwa en Joedistira, benevens Brataséna, Nangkoela (Pintèn) en Sadéwa (Tangsen) te gast heeft. Den bruidegom laat hij een voor hem gereed gemaakt verblijf aanwijzen, de bruidsjonker wordt aan de zorg van prinses Banowati toevertrouwd.

Soerjapoetra, Soerja(na)wati en Pamadé.
(Lakon: Soerjapoetra rabi).

In een vertrouwelijk samenzijn van P a m a d é met B a n o w a t i deelt de prinses A r d j o e n a mee, dat haar zuster, de voor K o e r o e p a t i bestemde bruid, intiem en omgang heeft met haar bewaker, een zekeren S o e r j a P o e t r a. P a m a d é begeeft zich naar de verblijfplaats van dit paar. Eerst tracht S o e r j a P o e t r a zich te verbergen, maar als hij bemerkt, dat A r d j o e n a hem heeft ontdekt, neemt hij de vlucht. P a m a d é achtervolgt hem. Ijlings gaat S o e r t i k a n t i naar B a l a d é w a en deelt dezen mee, dat P a m a d é het haar lastig maakt, waarop B a l a d é w a den P a n d a w a voor vorst S a l j a brengt. B a n o w a t i verlaat echter P a m a d é niet en als B a l a d é w a aan haar vader vertelt, wat hij gehoord heeft, komt zij voor den dag met de mededeeling, dat niet P a m a d é, doch S o e r t i k a n t i schuldig is: deze toch heeft in haar vertrekken een minnaar verborgen.

S o e r j a P o e t r a heeft intusschen besloten, de zaak verder openlijk te behandelen en zijn vader toestemming te vragen, om naar de hand van M a n d r a k a's prinses te dingen. Vorst R a d é j a wil echter van dit huwelijk niets weten en jaagt, vertoornd, zijn zoon weg. Als deze het hof verlaten heeft, zendt hij hem zijn broer S o e r j a W i r a d d a met patih D r o e w a d j a j a n a. Het blijkt, dat S o e r j a P o e t r a niet van zijn plan afziet: hij gaat weer naar het prinsesseverblijf van M a n d r a k a en heeft opnieuw een samenkomst met S o e r t i k a n t i.

P a m a d é heeft, met zijn broer B r a t a s é n a, op zich genomen, klaarheid in deze zaak te brengen. Nauwelijks bemerkt hij dan ook, dat de indringer weer teruggekomen is, of hij gaat naar het prinsesseverblijf en tracht hem te grijpen. Ook Patih D r o e w a d j a j a en S o e r j a W i r a d d a zijn hier aangekomen. B r a t a s é n a neemt den patih voor zijn rekening en de eveneens toegeschoten B a l a d é w a werpt zich op S o e r j a W i r a d d a. De drie vreemdelingen bemerken, dat zij het moeten afleggen en kiezen het hazenpad.

P a m a d é geeft de vervolging niet op. Hij heeft vernomen, dat S o e r j a P o e t r a van P e t a P r a l a j a afkomstig is en begeeft zich rechtstreeks daarheen, zóó snel, dat hij daar zelfs eer aankomt dan de vervolgte. D è w i S o e r j a N a w a t i ziet iemand haastig het paleis binnenkomen en, meenende dat dit haar broer is, valt zij hem om den hals. Deze onverwachte ontvangst doet P a m a d é het doel van zijn tocht vergeten. Om langer van het bijzijn van de prinses te kunnen genieten, geeft hij voor, door S o e r t i k a n t i gezonden te zijn, om D è w i S o e r j a N a w a t i voor haar als gezellin te vragen. Vorst R a d é j a staat dit toe en verheugd over het gelukken van zijn list, neemt P a m a d é haar dadelijk mee.

Pas is het paar vertrokken, of S o e r j a P o e t r a verschijnt. Hij bemerkt, wat er is gebeurd en gaat terstond den roover na. Al spoedig heeft hij P a m a d é ingehaald en hij raakt met hem in een gevecht, waarin hij ernstig aan de slaap wordt getroffen. Plotseling verschijnt N a r a d a, die den strijders mededeelt, dat zij kinderen van dezelfde moeder zijn en dat deze S o e r j a P o e t r a in zee heeft laten afdrijven, waarop hij door vorst R a d é j a als zoon is aangenomen. Daar hij nu aan het hoofd is gewond, voorziet N a r a d a hem van een helm (topong). P a m a d é krijgt bevel, zijn halfbroeder behulpzaam te zijn bij de verwezenlijking van diens wensch, om de prinses van M a n d r a k a te huwen. De beide jongelingen, nu niet meer elkaars tegenstanders, begeven zich weer op weg naar M a n d r a k a.

Intusschen is er nog een mededinger naar de hand van Soertikanti op het tooneel verschenen. De reuzenvorst Kala Karna van Ngawangga is eveneens verliefd op de schoone prinses. Met een openlijk huwelijksaanzoek slaagt hij niet, zijn gezanten bereiken niet eens Mandraka. Nu zal hij met een list zijn doel trachten te bereiken. Zijn lijfbediende (emban), Kidang Anti, gaat in een vermomming het paleis van vorst Salja binnen en mengt zich onder de hofdames. Als zij haar kans schoon ziet, grijpt zij Soertikanti en verdwijnt met haar door de lucht. Groote opschudding in het paleis. Juist is Pamadé met Soerja Poetra aangekomen. Salja vraagt hem hulp, om zijn dochter op te sporen en de Pandawa belooft, haar terug te zullen brengen, onder voorwaarde, dat zij dan aan Soerja Poetra als echtgenoot zal worden afgestaan.

Nog vóór de reuzin met de geroofde prinses te Ngawangga aankomt, verschijnt Pamadé daar met zijn halfbroer Soerja Poetra en zijn broer Bratasena. Hij wacht de komst van Kidang Anti af en bevrijdt Soertikanti. Als vorst Kala Karna binnenkomt, om de prinses te ontmoeten, vindt hij Soerja Poetra, die hem na een hevigen strijd doodt en die nu de regeering over Ngawangga op zich neemt.

Met grooten luister wordt ten slotte het huwelijk van Soerja Poetra (Karna) en Soertikanti voltrokken. (*Lk. Soerja Poetra rabi*).

* *

Als in later jaren Adipati Karna een volwassen zoon, R. Warsa Koesoema, heeft, doet hij voor dezen aanzoek om de hand van Soejoedana's dochter Dèwi Lesmanawati. Hij ontvangt daarop de mededeeling, dat als voorwaarde voor het huwelijk is gesteld het verschaffen van een gouden balé met achthonderd zuilen. Om deze te verkrijgen, wendt hij zich tot Wrekodara, die zijn zoon Gatoetkatja opdraagt, het verlangde van Singgela te gaan halen. Gatoetkatja voldoet aan de opdracht: Bisawarna van Singgela staat hem met genoeg de bedoelde balé af. Terwijl hij nu daarmee zich door de lucht naar Ngawangga spoedt, wordt hij opgemerkt door Bagawan Hanoman van Kendalisa. Deze meent, dat een roover zich van de balé heeft meester gemaakt en vliegt op hem af. Een verwoed gevecht volgt, tot eindelijk de beide strijders, vermoeid en afgemat, even rust nemen en elkaar herkennen. Hanoman laat nu Gatoetkatja ongestoord verder gaan.

Terwijl alzoo welhaast alles voor het huwelijk van Warsa Koesoema met Dèwi Lesmanawati gereed is, heeft er te Ngastina een voorval plaats, dat aan de zaak een geheel andere wending geeft. Daar is verschenen een jongeling, afkomstig van de kluizenarij op den berg Gambir Melati, waar hij van Bagawan Sidik Moelja heeft vernomen, dat hij een zoon is van R. Djankaka van Madoekara. Hij heeft zich eerst naar Pringgadani begeven, waar zijn naam — Bambang Saptarengga — door Dèwi Arimbi is veranderd in dien van Bambang Dana Salira en is bij zijn poging, om Gatoetkatja te volgen op

diens tocht naar Singgela, verdwaald en te Ngastina terecht gekomen. In den luthof van het paleis treft hij Lesmanawati aan, met wie hij zich afzondert. Al spoedig wordt het bericht verspreid, dat er een roover in het paleis is gedrongen en Soejoedana laat hiervan terstond mededeeling doen aan Karna, die Djana en Wrekodara verzoekt, zich naar Ngastina te begeven.

Hier heeft men echter niet stil gezeten. De Korawa's hebben Dana Salira gegrepen en voor den vorst gebracht en deze heeft het vonnis uitgesproken: de indringer zal, tot een afschrikwekkend voorbeeld, op de aloen-aloen ten aanschouwe van het gansche volk gedood worden. Het blijkt echter dat geen wapen den jongeling kan treffen. Daar gaat Gatoetkatja door de lucht voorbij. Hij ziet wat er gebeurt en jaagt de Korawa's uiteen. Hiermee is Dana Salira echter niet gered. Wrekodara verschijnt met zijn broer en Djana doodt den jongeling met zijn kris Poelanggeni.

Zoo is dus Gatoetkatja's hulp tevergeefs geweest. Maar deze laat het er niet bij: hij voert het lijk mee naar Dwarawati en met behulp van Kresna's wonderbloem Djaja Koesoema wordt Dana Salira weer levend.

Van het huwelijk wordt verder niet meer gesproken. (*Lk. Bambang Dana Salira*).

4. Doerna.

Te Argadjemangan, in het land „boven den wind”, heerscht de priestervorst Resi Baratmedja. Deze heeft een zoon, Bambang Koembajana, een schoon en deugdzaam jongeling, dien hij gaarne gehuwd zou zien, om hem dan de regeering te kunnen overdragen. Koembajana heeft echter nog geen lust om te trouwen. Daar verneemt de vorst, dat er te Tjempalaredja op Java een bruidwerving zal plaats hebben: R. A. Gandamana heeft daar een sajembara uitgeschreven voor zijn oudere zuster, Dewi Gandawati. Een bloedverwant van Baratmedja, R. Soetjitra, heeft zich reeds daarheen begeven en de vorst meent, dat ook zijn zoon Koembajana wel eens een poging zou kunnen wagen, om zich op deze wijze een bruid te verwerven. Werkelijk onderneemt de jongeling den tocht naar het vreemde land.

Als Koembajana reeds eenigen tijd op weg is, komt hij aan den oever van de Djamoena. De rivier is sterk gezwollen en hij ziet geen kans, de overzij te bereiken. Daar hij gaarne zijn tocht wil voortzetten, doet hij de gelofte, dat hij den man, die hem naar den overkant zal kunnen brengen, voortaan als een zeer nauw met hem verbonden bloedverwant zal beschouwen. Kan een vrouw hem hierbij hulp verleen, dan zal hij haar tot echtgenoot nemen. Door een beschikking van de goden verschijnt er een merrie en Koembajana bestijgt het dier in de hoop, dat het hem wel door den stroom zal kunnen brengen. Inderdaad gaat het paard met zijn berijder het water in en brengt hem veilig aan den overkant. Tijdens dezen overtocht is de merrie op bovennatuurlijke wijze zwanger geworden en als zij aan de overzij is gekomen, wil zij Koembajana niet verlaten. De jongeling ontsteekt hierover in toorn en doodt

het paard met zijn kris. Uit de wond komt een knaapje tevoorschijn, het paard verdwijnt en voor Koembajana staat plotseling de widadari Dèwi Wiloetama, die hem zijn plicht onder het oog brengt, om verder te zorgen voor het kind, dat van haar den naam Aswatama ontvangt. Als de nimf naar de Soeralaja is teruggekeerd, begrijpt Koembajana, dat zij het was, die hem in de gedaante van een paard naar den overkant heeft gebracht en dat hij het kind, dat zij hem schonk, niet aan zijn lot kan overlaten. Met den zuigeling begeeft hij zich op weg.

Na eenigen tijd heeft Koembajana behoefte, om uit te rusten en hij gaat in het woud zitten, zijn kind in de plooi van zijn dodot (staatsiekleed) wikkelen. Daar verschijnt vorst Krepana van Boeloe Katiga, wiens dochter, Dèwi Krepini, van Koembajana heeft gedroomd. De vorst is nu op weg, om den jongeling te zoeken en als hij verneemt, dat hij den gezochte hier voor zich heeft, noodigt hij hem uit, om maar dadelijk met hem mee te gaan. Koembajana voelt hier weinig voor, maar Krepana blijkt in een gevecht, dat tusschen hen ontstaat, de sterkste te zijn en voert hem mee. Te Boeloe Katiga, waar zich ook Krepini's broer, kroonprins Krepa, bevindt, wordt het huwelijk gesloten.

Als het jonge paar alleen is, bemerkt Krepini tot haar verwondering, dat haar echtgenoot een kind heeft mee gebracht. Koembajana vertelt haar, wat hem overkomen is en Krepini neemt terstond het besluit, om dit kind als het hare te erkennen. Zij gaat naar buiten en brengt door haar mededeeling geen geringe opschudding in het paleis te weeg. Men is het er over eens, dat dit kind haar op bovennatuurlijke wijze door de goden geschonken moet zijn en allen beijveren zich, om het wicht te verzorgen. Van deze drukte maakt Koembajana gebruik, om zich uit de voeten te maken.

Te Tjempalaredja heeft intusschen de kampstrijd een aanvang genomen. Een gedeelte van de aloen-aloen is door een lijn omspannen en buiten dit terrein heeft men alvast eenige gaten in den grond gegraven, om de gesneuvelden dadelijk te kunnen begraven.

Onder de deelnemers aan de sajembara bevindt zich ook Bambang Soetjitra. Deze heeft een langdurig en hevig knotsgevecht met Gandamana. Ten slotte gelukt het hem, zijn tegenstander een eind weg te slingeren. Het volk, dat Gandamana voor den overwinnaar aanziet, barst in luid gejuich uit. Patih Troestakètoe echter heeft beter gezien, wat er gebeurd is. Ijlings begeeft hij zich naar de plaats, waar de kroonprins is neergevallen. Deze gelast hem, Soetjitra met Gandawati in het huwelijk te verbinden en tot vorst van Tjempalaredja aan te stellen. (*)

Gandamana keert niet naar het paleis terug. Hij gaat het woud in en ontmoet daar Koembajana, die hem mededeelt, dat hij een zekeren Soetjitra zoekt en dat hij aan de sajembara te Tjempalaredja wil gaan deelnemen. Gandamana werpt zich op hem, slaat hem bewusteloos en werpt hem een eind weg. Nara da daalt met god Baje neer en vindt Koembajana bij vijf op een rij staande soka-boomen („soka lima”). Door besproeiing met Kamana

(*) Vgl. Lakon No. 22, Bambang Soetjitra.

d a n o e-water brengen zij hem weer bij, doch het lichaam van den onfortuinlijken jongeling blijft misvormd: hij hinkt, een van zijn handen is verlamd en zijn neus steekt lang naar voren. K o e m b a j a n a verzoekt de goden, hem maar te dooden: het leven heeft nu voor hem geen waarde meer. Deze deelen hem echter mee, dat hij moet blijven leven, later heeft hij nog een taak te vervullen als leermeester van vorsten en edelen. Nadat de goden hem een pandita-kleed hebben geschonken en hem hebben meegedeeld, dat hij zich als pandita D o e r n a van S o k a l i m a moet vestigen op de plaats, waar hij is terecht gekomen, gaan zij naar de S o e r a l a j a terug.

* *
*

Onder de kostelijke gaven, die P a n d o e D é w a N a t a (G a n d a w a s t r a) van de goden ontving (1), was ook de onkwetsbaar makende T a l a-olie. Het M a d i w a r a-potje, waarin zich de wonderkrachtige olie bevond, is in de put D j a l a t o e n d a geworpen en het gelukte aan niemand, om het tevoorschijn te brengen.

Nu zullen de P a n d a w a's en de K o r a w a's trachten, het veel begeerde potje te verkrijgen. Wel voelen zij, dat zij niet zelf daartoe in staat zullen zijn, maar door een aanwijzing van de goden weten zij, dat er iemand is, wien het mogelijk zal zijn, de olie uit den diepen put te halen. Het moet een pandita uit het land „boven den wind” wezen en het komt er nu maar op aan, den machtigen vreemdeling — die zich volgens het bericht, naar J a v a heeft begeven — te vinden.

De P a n d a w a's zijn de eersten, die met den nieuwen pandita in aanraking komen. Zij hebben vernomen, dat deze zich te S o k a l i m a bevindt, gaan daarheen en verzoeken D o e r n a, hen als leerlingen aan te nemen (2). Na eenigen tijd komen zij voor den dag met de zaak, welke hen hierheen heeft gevoerd: zij vragen den pandita, of deze hen behulpzaam zou willen wezen bij het tevoorschijn brengen van het M a d i w a r a-potje. D o e r n a verklaart zich daartoe bereid en begeeft zich met de vijf broeders op weg.

Nu hebben ook de K o r a w a's nog eens een tocht naar den D j a l a t o e n d a-put ondernomen. Zij komen hun neven tegen, bemerken, dat deze den machtigen pandita bij zich hebben en sluiten zich bij het gezelschap aan.

Bij den put gekomen, haalt K o e m b a j a n a uit zijn priesterkleed een pijl, die de gedaante van een vogel heeft en gelast dezen, het potje tevoorschijn te halen. De vogel duikt in het water en komt met het kostbare potje bij zijn meester. De neven verdringen zich om D o e r n a, ieder meent aanspraak te kunnen maken op de olie. De P a n d a w a's merken op, dat deze hun toekomt, daar immers hun bloedverwanten reeds een rijk hebben ontvangen. Vorst K o e r o e p a t i laat daarop zijn broeders een weegschaal maken. Beide partijen zullen daar op plaats nemen, zij, wien het gelukt de schaal naar beneden te houden, zullen de olie verkrijgen. Met zijn honderd broeders gaat de vorst op de eene schaal staan. De P a n d a w a's begrijpen, dat er op deze wijze voor hen geen kans is om het te winnen. Daar springt B r a t a s é n a plotse-

(1) Vgl. Lakon No. 9, Pandoe lahir.

(2) Enkele voorvallen uit dit verhaal hebben betrekking op de jeugd van Pandawa's en Korawa's.

ling op de andere schaal en doet door zijn woeste bewegingen het touw van die, waarop de Korawa's zich bevinden, breken, zoodat deze op den grond tuimelen en velen hunner wonden oploopen.

Doerna begrijpt, dat hij een middel moet zoeken, om uit te maken, aan wie het potje zal ten deel vallen. Hij geeft voor, zich te willen reinigen. Er is echter geen water. Nu belooft hij het potje aan dengeen, die hier een rivier zal kunnen doen ontstaan. De Korawa's gaan terstond aan het graven en vorderen snel, de Pandawa's meenen, dat zij het met hun gering aantal tegen hun neven zullen moeten afleggen en beginnen maar niet eens aan het werk. Nu komt Semar zijn meesters te hulp. Hij doet op bovennatuurlijke wijze uit het vocht, dat Brataséna ontvalt, een bron ontstaan, waaruit een stroom met helder water vloeit. De pandita baadt hierin en geeft de rivier den naam van Serajoe.

Zoo hebben dus de Pandawa's aan de gestelde voorwaarde voldaan, maar nog houden Soejoedana en de zijnen bij Doerna aan, om hun toch de olie af te staan. De pandita zal een laatsten eisch stellen: wie R. A. Gandamana kan doden, wint daarmee de tala-olie. Dadelijk begeven de Korawa's zich op weg, binden den strijd met Gandamana aan en worden op de vlucht gedreven. Nu verschijnen de Pandawa's. Gandamana raakt in gevecht met Brataséna, houdt zich, alsof hij overwonnen is en wordt door zijn tegenstander in het struikgewas geworpen, waar hij zich schuil houdt. Brataséna ontvangt nu de kostbare olie. Wel trachten de Korawa's hem het potje nog afhandig te maken, maar zij worden op de vlucht gedreven.

Pandita Doerna begeeft zich weer naar Sokalima, gevolgd door de Pandawa's. R. Pamadé ontvangt van den pandita de Sarotama-pijl. (*Lk. Koembajana*).

* * *

In de kluizenarij van het Pagedangan-woud ligt, onbeweeglijk, een boeteling in ascese-oefening. Het is Pandita Doerna, die zich hier — op verzoek van Ngastina's vorst, Soejoedana — toelegt op zelfkastijding, ten einde den Korawa's in den op handen zijnden Poedja (of: Djaja) Binangoen-krijg de overwinning te bezorgen. Adipati Karnahoudt met Wasi Aswatama en de Korawa's de wacht in het woud, opdat de vrome ascese van Bagawan Lanabrata — onder welken naam Doerna hier vertoeft — niet zal worden gestoord.

Wel ontwikkelt de boeteling een groote kracht: de Soeralaja geraakt er door in opschudding en ontsteld vraagt Sang Hyang Goeroe aan Narada, wat dit wel mag beduiden. Deze licht den hemelheer in en nu ontvangt S. H. Bajoe bevel, om Doerna's ziel in het godenverblijf te brengen. Terzelfder tijd moet S. H. Jamadipati de ziel van Semar, die juist ziek is, gaan halen.

In het woud zijn Karna, Sakoeni en de Korawa's om Doerna verzameld. Met diep medelijden zien zij de zelfkwelling van den bagawan aan. Daar verschijnt plotseling S. H. Bajoe, die zich aan het hoofdeinde van den asceet neerzet en een oogenblik later met diens ziel verdwijnt. Allen rennen hem na, doch slechts Aswatama gelukt het, om — na een kort gevecht met den poortwachter S. H. Tjingkarabala bij de Sela Panangkap — mee de Soeralaja binnen te gaan.

Een soortgelijke gebeurtenis heeft bij den zieken Semar plaats gegrepen. Deze wordt door Djanka en diens gemalinnen Dewi Soembadra, Dewi Srikandi en Ni Kèn Rarasati opgepast en heeft bezoek van de vorsten Kresna en Poentadéwa, benevens Wrekodara, Nangkoela, Sadéwa en Gatoetkatja. Angkawidjaja komt namens Bagawan Abjasa meedeelen, dat er voor den zieke geen geneesmiddel bestaat. Nauwelijks heeft hij deze hoodschap overgebracht, of S. H. Jamadipati verschijnt en neemt Semar's ziel mee. Groote ontsteltenis onder de omstanders! Allen volgen de godheid, om hem de ziel te ontrukken of te zien, waar hij deze heen voert. Aan de hemelpoort worden zij echter door S. H. Koewéra tegengehouden. Alleen Pétroek ziet kans, naar binnen te glippen.

Intusschen is S. H. Bajoe met Doerna aangekomen. De pandita smeekt den hemelheer, Semar te willen doodden. In den aanstaanden Bratajoeda-krijg toch zullen de Pandawa's Kresna en Semar tot leiders hebben, terwijl de Korawa's slechts over Doerna beschikken. De kansen staan dus niet gelijk en eerlijkheidshalve moeten de Pandawa's een van die beiden missen. S. H. Girinata vindt dit goed, maar dan moet Doerna zelf Sang Djagad Asmarasanta (Semar) uit den weg ruimen. Deze is hiertoe bereid, en het nu volgend gevecht, waaraan ook Aswatama en Pétroek deelnemen, wordt zoo hevig, dat alle strijders in den krater Blegedaba rollen. De krater begint te bruisen en te koken, de lijken verdwijnen en plotseling staan er op den kraterrand twee schoone ridders achter elkaar. De voorste is Tjahja Dadari, achter hem bevindt zich Koembajana, die S. H. Girinata vergiffenis vraagt. Ook Aswatama en Pétroek komen tevoorschijn. Allen keeren nu naar de aarde terug.

Te Ngamarta zijn alle Pandawa's met hun gast, vorst Kresna, bijeen. Daar verschijnt plotseling een vreemde ridder, die zich bekend maakt als Sang Tjahja Dadari. Zijn komst veroorzaakt groote opschudding. Djanka gaat op hem af en treft hem met een pijlschot, waarop hij zich ontpopt als Kjai Semar. Op dezelfde wijze krijgt ook de mede hier aangekomen Resi Koembajana de gedaante van Dah Hyang Doerna.

Te Ngastina bespreekt vorst Soejoedana met Adipati Karna, patih Sakoeni en de Korawa's de laatste gebeurtenissen. Allen zijn het er over eens, dat de Pandawa's zich blijkbaar in de gunst der goden verheugen. Doerna, die intusschen ook is aangekomen, dringt er bij Soejoedana op aan, om verder met zijn neven in vrede te leven: hij zelf heeft besloten, den strijd tegen hen op te geven. (*Lk. Pandita Doerna tapa*).

5. *Salja*. (*)

Op zekeren dag ontvangt *Kresna* bericht, dat *Ngamarta* een aanval heeft te wachten van vorst *Drema Birawa* van *Sela Prewata*. Nadat hij afscheid heeft genomen van zijn gemalinnen, *Dèwi Djembawati*, *Roekmini* en *Setyaboma*, begeeft hij zich, de rook van een wierookoffer volgende, door de lucht op weg naar de rijkstad der *Pandawa's*.

Wel is er reden, om bezorgd te zijn! Vorst *Drema Birawa* heeft besloten, om — het koste wat het wii — het grondgebied van zijn rijk uit te breiden en zal nu beginnen met *Java* te veroveren. Het eerst zal *Ngamarta* worden aangevallen met een leger van reuzen onder leiding van 's vorsten broeders *Djaja Birawa* en *Boga Birawa*. Nog vóór zij *Ngamarta* bereiken, hebben de reuzen in het woud een ontmoeting met *Djanaka*, die juist van den *Retawoe* komt, waar hij van *Resi Soebjasa* de noodige aanwijzingen heeft ontvangen. *Djanaka* doodt de reuzen en zet zich na afloop van het gevecht onder een waringin-boom neer. Daar bemerkt hem *Djaja Birawa*, die uit de lucht de vernieling van het leger heeft gezien. Deze schiet op den *Pandawa* af, grijpt hem en voert hem mee de lucht in. Op een groote hoogte gekomen, laat hij hem vallen, maar vóór *Djanaka* op de aarde valt, vangt *Boga Birawa* hem op, geeft hem een slag en laat hem weer los. Bewusteloos valt de *Pandawa* op den grond. Zoodra hij is bij gekomen, schiet hij de *Pasoepati*-pijl op zijn belagers af en doet hen daarmee spoorloos verdwijnen. Het wordt pikdonker, een donderend geluid laat zich hooren.

Vorst *Drema Birawa* is niet gerust over den afloop van de zending naar *Ngamarta*. Allerlei ongunstige voortekens kondigen een naderend onheil aan: een dichte nevel hult alles in het duister, de waringin-boomen op de aloen-aloen worden ontworteld en een doordringende lijklicht verspreidt zich door de hoofdstad. Daar komen *Togog* en *Sarahita*, die het leger vergezeld hebben, vertellen, dat alle reuzen den dood hebben gevonden door de hand van *Djanaka* van *Madoekara* en dat *Djaja Birawa* en *Boga Birawa*, door een pijl van den *Pandawa* getroffen, spoorloos zijn verdwenen. Op het hooren van deze ongelukstijding ontsteekt de vorst in toorn en trekt met een geweldig leger naar *Ngamarta*.

Het wordt een verwoede strijd. Achtereenvolgens trachten *Danandjaja*, *Wrekodara* en *Gatoetkatja* den aanvaller te verdrijven, doch deze neemt telkens de gedaante van zijn tegenstander aan en blijkt tegen elk hunner opgewassen. Ten einde raad zendt *Kresna* *Nangkoele* en *Sadéwa* naar *Mandraka*, ten einde vorst *Salja* om hulp te vragen.

Nu bevindt *Salja* zich niet in een toestand, waarin van hem veel bijstand verwacht kan worden. Opgepast door zijn trouwe gade, *Dèwi Setyawati*, ligt hij ziek en geheel verlamd op zijn legerstede. Nauwelijks heeft hij echter van de gezanten van *Ngamarta* vernomen, wat er gebeurd is, of hij krijgt plotseling de oude kracht terug: hij richt zich op en vertrekt terstond

(*) Hoewel *Salja's* sympathie uitgaat naar de *Pandawa's*, is zijn geschiedenis hier onder het hoofd „De *Korawa's* en hun bondgenooten” opgenomen, daar hij in de *Bratajoeda* aan de zijde van *Soejoedana* strijdt.

naar het terrein van den strijd, vast besloten om liever in een eervol gevecht met den vijand dan roemloos op zijn ziekbed te sterven.

Als Salja verschijnt, heeft de reuzenvorst juist de gedaante van Wrekodara aangenomen. Met bevende hand schiet de vorst van Mandraka een pijl op hem af en doet hem daarmee weer zijn eigen gedaante aannemen. Daarmee is de strijd echter niet uit. Krachtig wordt aan beide zijden het gevecht voortgezet, tot ten slotte Drema Birawa zich hulpeloos voelt als een kind. Salja herkent nu in hem Tjanda Birawa en stelt hem voor, in zijn — Salja's — lichaam binnen te gaan. Dit doet Tjanda Birawa, nadat Poentadéwa — in wien hij een incarnatie van zijn vader, Bagawan Bagaspati ziet (1) — beloofd heeft hem later in den Bratajoe-da-krijg te zullen ontmoeten. Salja is nu volkomen hersteld. (*Lk. Tjanda Birawa*).

H. De Pandawa's op het toppunt van hun macht.

Op zekeren tijd maken zich zoowel Pandawa's als Korawa's op, om in het Krendajana-woud „piter poedja" (voorouder-vereering) te gaan verrichten, ten einde te trachten, ieder voor zich de oppermacht te verkrijgen.

De Pandawa's ontmoeten op hun weg naar het woud allerlei tegenwerking. Het begint met Angkawidjaja en Gatoetkatja, die door de onzichtbare boschgeesten Djajamaja, Sadoemija en Doromija — daartoe uitgezonden door vorst Djaja Birawa van Noengsa Kambang — worden overgoten met de toover-olie Moeksala, waardoor zij in beelden veranderen. Semaren zijn zoons, die getuige zijn van deze gedaanteverwisseling, gaan te Madoekara mededeelen, wat er gebeurd is en Ardjoena begeeft zich op weg om te trachten, de beide jongelingen te helpen. Hij heeft een ontmoeting met Batari Doerga, die hem nadert in de gedaante van een schoone vrouw, Dèwi Talimendang genaamd. Als hij haar wil aanraken, neemt zij haar eigen gedaante weer aan en doet den niets kwaads vermoedenden Djanakaka veranderen in een stier. Deze begeeft zich naar Dwarawati en verhaalt Kresna, wat hem overkomen is, waarop deze de gedaante aanneemt van een dwerg, Djaka Soengkana, en op den stier, bantèng Andini, naar Noengsa Kambang rijdt. Hier brengt bij de geheele aloen-aloen in opschudding. In een gevecht met vorst Birawa en diens volgeling Sima Gémpong neemt het tweetal weer zijn eigen gedaante aan. Door Kresna's radpijl getroffen, ontpopt de reuzenvorst zich als S.H. Kala en Sima Gémpong als Kala Joewana. Beiden verdwijnen en keeren naar het godenverblijf terug.

Nu kunnen Ardjoena en Kresna eindelijk gaan denken aan het doel van hun tocht: de opsporing van Angkawidjaja en Gatoetkatja. Na eenigen tijd vinden zij de beelden, geven hun de eigen gedaante weer en gaan met hen naar Ngamarta.

(1) Vgl. Lakon No. 10, Narasoma sajembara.

Intusschen zijn vorst Poentadéwa en Wrekodara, Nangkoela en Sadéwa in het Krendajana-woud aangekomen, waar zij het beeld vinden van een witten olifant, vroeger R. Gadjahoja. Hier verdiepen zij zich in godsdienstige aandacht met het gevolg, dat Narada en Endra hun namens S. H. Girinata komen aanzeggen, dat de heerschappij over Java in hun geslacht zal blijven en dat zij later in de Bratajoeda de overwinning zullen behalen. Nadat de goden zijn teruggekeerd, beschouwen de Pandawa's hun „piter poedja" („poeter-poedja") als geëindigd en begeven zij zich naar Ngamarta.

Ook de Korawa's zijn in het Krendajana-woud aangekomen, om „piter poedja" te verrichten. Als Soejoedana zijn broeders terug heeft gezonden, om zich met Doerna aan godsdienstige overpeinzingen over te geven, bemerkt hij Bagawan Lanowa, die ascese oefent, waarbij hij niet mag spreken. De vorst spreekt den boeteling aan, doch ontvangt geen antwoord. Vertoord over deze onbeschaamdheid, vraagt Doerna hem, of hij den vorst van Ngastina geen antwoord waardig keurt, waarop de bagawan het stilzwijgen verbreekt en mededeelt, dat hij ascese oefent ten behoeve van zijn schoonzoon Ardjoena. Dit doet den vorst in woede ontsteken, hij kan zich niet langer bedwingen en doodt den boeteling. Diens lijk verdwijnt, doch er wordt een stem gehoord, welke mededeelt, dat de verslagene later in den Bratajoeda-krijg zich zal wreken.

Van Soejoedana's „piter-poedja" kan nu niets meer komen en als hij verneemt, dat de Pandawa's met goed gevolg de vrome handeling hebben ten einde gebracht, keert hij mismoedig en teleurgesteld naar Ngastina terug. (*Lk. Pandawa piter poedja*).

Bij de Pandawa's komt de oude zucht naar avonturen weer eens boven. In het gevoel van hun macht besluiten zij, Soejoedana in het nauw te brengen. Joedistira doet, vermoed als vorst Darma Birawa van Widarba, een aanval op Ngastina. Hij wordt daarin bijgestaan door zijn patih Séna Birawa (Wrekodara), toemenggoeng Pekswani (Anantaséna) en zijn jongere broers, de legeraanvoerders Déwa Saraja (Nangkoela) en Déwa Sekti (Sadéwa).

Soejoedana ziet geen kans, den vijand te verdrijven en hij zoekt hulp bij de vorsten Salja van Madraka en Baladéwa van Mandoera. Ook met deze bondgenooten blijkt Ngastina niet tegen Widarba te zijn opgewassen. Nu zendt Soejoedana Salja naar de machtige kluizenaars Kresnamoerti (Kresna) en Endra Koesoema (Ardjoena). Indien zij er in slagen, den vijand te verdrijven, zullen zij de helft van het rijk Ngastina ontvangen. Kresnamoerti verklaart zich bereid om hulp te verleen, maar staat er op, dat de belofte van de verdeling van het rijk in tegenwoordigheid van Salja in de audientiezaal te Ngastina plechtig zal worden herhaald. Soejoedana stemt hierin toe en roept den vloek der goden over zich, indien hij zijn woord niet houdt.

In het nu volgend gevecht leggen de Pandawa's — zoodra zij door een pijlschot

worden getroffen — hun vermomming af en Soejoedana komt tot de ontdekking, dat alles slechts een in het groot uitgevoerde grap is geweest.

Van Soejoedana's belofte wordt verder niet gesproken. (*Lk. Darma Birawa*).

Voor de Pandawa's is de tijd van hoogste glorie aangebroken. Ngamarta straalt in vollen luister, welvaart en voorspoed heerschen in het rijk en geen naijverig mededinger waagt het, Joedistira aan te vallen.

Nu acht Ardjoena den tijd gekomen, om al de omliggende rijken aan Ngamarta te onderwerpen. Abjasa, die door Angkawidjaja mededeeling ontvangt van Ardjoena's plannen, hecht hieraan zijn goedkeuring.

Te Madoekara voelt Ardjoena zich de onverwinnbare held, de eenige „man" op den aardbodem („lalananging saboemi"). Hij zet Angkawidjaja en Gatoetkatja op post aan de buiten-poort van zijn paleis met opdracht, om ieder, die wenscht binnen te treden, wie het ook zij, de kris te laten afleggen.

Nu wil het geval, dat Kresna met Wrekodara te Madoekara verschijnt, om eens te zien, wat er eigenlijk met Ardjoena voorvalt. Overeenkomstig de hun verstrekte opdracht vragen de twee wachters aan de bezoekers hun kris. Kresna en Wrekodara denken er echter niet over, hun wapen af te leggen en gaan met hun kris naar binnen. Het blijkt dat zij dit niet ongestraft kunnen doen: nauwelijks zijn zij in het paleis, of zij veranderen tot hun verbazing in vrouwen: blijkbaar wil Ardjoena de eenige man zijn in zijn gebied!

Als Kresna zijn gedaanteverwisseling bemerkt, keert hij beschaamd en geërgerd op zijn schreden terug. Onverwijld begeeft hij zich naar de Soeralaja, om zijn beklag te doen bij Hjang Goeroe. Een groote opschudding kondigt zijn komst aan. Nog vol ergernis over het voorgevallene vertelt hij den hemelheer, wat hem is overkomen en deze zendt terstond Narada naar Madoekara.

De gezant der goden verschijnt voor Ardjoena's paleis en wil naar binnen gaan, om dezen rekenschap te vragen van zijn ongepaste handelwijs. Angkawidjaja en Gatoetkatja houden hem staande en deelen hem mee, wat Ardjoena heeft bevolen. Narada echter stoort zich hieraan niet: hij immers heeft overal toegang! En ondanks de waarschuwing van de wachters, dat hij zich aan de wetten van Madoekara heeft te houden, vervolgt hij zijn weg. Hij moet echter ondervinden, dat hij hier in niets van gewone stervelingen is onderscheiden: ook hij verandert in een vrouw! Groote schrik bij den bezoeker, die ijlings naar de Soeralaja terugkeert.

Als Sang Hjang Siwah verneemt, wat zijn gezant is overkomen, ontsteekt hij in toorn en besluit in persoon naar Madoekara te gaan. Nu wordt het raadsel opgelost: Hyang Siwah en Narada staan te Madoekara voor Sang Hyang Djatiwisésa, aller goden opperheer. Eerbiedig betuigen zij hun hulde, en hun voorbeeld wordt door Kresna en Wrekodara gevolgd. (*Lk. Ardjoena teroes*).

J. Naderend Onheil. (1)

Batari Doerga en haar zoons treden in verscheidene lakons van den Ngamarta-cyclus als vijanden van de Pandawa's op, maar hun actie bepaalt zich tot enkele plagerijen, die ten slotte den Pandawa's weinig schaden.

Ten slotte echter zal het ernst worden! De goden zullen vorst Joedistira treffen en deze zendt zijn beide jongste broeders naar Dwarawati, om zijn beproefden vriend in nood en gevaar, vorst Kresna, te verzoeken over te komen.

De belagers van de Pandawa's zijn te Toenggoelmalaja bijeen. Hier bevindt zich, behalve Batari Doerga en haar zoon, vorst Tédjamoerti, ook Sang Hyang Brahma. Deze is danig uit zijn humeur, daar hij niet kan doen, wat hij zoo graag zou willen. Op een vraag van Batari Doerga, waarom hij maar steeds te Toenggoelmalaja blijft, deelt hij deze mee, dat Sang Hyang Goeroe nog maar altijd geen verlof wil geven, om de Pandawa's te verdelgen en nu heeft hij weinig lust, om naar het godenverblijf terug te gaan. Toch zal hij de Pandawa's zijn ongenoegen laten voelen: zijn dochter, Dèwi Droesana, die met Ardjoena gehuwd is, moet van dezen scheiden en vorst Tédjamoerti volgen. Batari Doerga zendt nu patih Djajaproesa naar Ngamarta om het geschrift Kalimasada te rooven.

Te Madoekara is Djanakaka met zijn gemalinnen Dèwi Soembadra en Srikandi in druk gesprek. Daar verschijnt plotseling Bagawan Abjasa, die komt mededeelen, dat de goden zijn kleinzoons zoeken te verdelgen en die Djanakaka nu voorstelt, hem het geschrift Kalimasada in bewaring te geven. Ardjoena vindt goed, het geschrift, dat voor de Pandawa's zooveel waarde heeft, bij den bagawan in veiligheid te brengen, maar Srikandi — als altijd nuchter de zaken beschouwende en niet gemakkelijk te bepraten — vertrouwt het toch niet recht en verzet zich tegen den afstand van het geschrift.

Terwijl men hierover nog in gesprek is, wordt er een jongeling, Nila Soewarna, aangemeld, die mededeelt, van zijn grootvader, Bagawan Krepana van Gebang Tinatar, vernomen te hebben, dat hij een zoon is van R. Djanakaka, den middelste der Pandawa's. Ardjoena herinnert zich zijn omgang met 's kluizenaars dochter en erkent Nila Soewarna als zijn zoon.

Nog altijd is Bagawan Abjasa niet vertrokken en hij komt nu op zijn voorstel terug. Srikandi blijft zich met kracht verzetten. Als hij zijn zin niet krijgt, heft de bagawan zijn staf tegen Srikandi op. Deze is echter niet bevreesd. Zij grijpt den priesterstaf en geeft daarmee den heiligen man een slag op de borst. De uitwerking is verrassend: plotseling verdwijnt Abjasa en heeft de bezoeker de gedaante van patih Djajaproesa van Toenggoelmalaja. Nu gaan Djanakaka de oogen open: met Nila Soewarna vliegt hij op den indringer af en verdrijft hem uit het paleis.

(1) De beide hieronder behandelde lakon's zouden ook resp. onder het hoofd „Ardjoena” en „Kresna” geplaatst kunnen worden. Ze zijn hier onder een afzonderlijken titel opgenomen als overgang tot het volgende hoofdstuk.

Sang Hjang Brama voert zijn bedreiging, om de Pandawa's te plagen, uit, ook al moet hij daarmee zijn eigen dochter treffen. Dèwi Dresanala, die zich met haar zuster Larasati in de Kahjangan Deksinabevindt, heeft haar zoon, Bambang Wisanggeni, geboren uit de vereeniging met Ardjoena, bij zich. Daar verschijnt haar vader, S. H. Brama, die haar meedeelt, dat hij dit kind van een Pandawa niet langer wil zien. Ondanks het hevig verzet van Dresanala voert hij zijn kleinzoon weg en werpt hem in den oceaan, die daarop begint te koken en te bruisen. Hij begeeft zich nu naar Batari Doerga en vertelt haar, wat hij heeft gedaan. Het beste zal zijn, nu ook maar Djanakka te doden. Allen begeven zich naar Ngamarta.

Vorst Joedistira is op de komst van den vijand voorbereid. Van Sang Hjang Goeroe heeft hij bericht ontvangen, dat S. H. Brama het op den ondergang der Pandawa's toelagt, doch dat dit alles buiten den wil van den oppergod is. Als nu het leger van Toenggoelmalaja verschijnt, staan Setyaki, Samba en Angkawidjaja gereed en binden den strijd aan met vorst Tèdjamoerti, die door Angkawidjaja wordt overwonnen. Daarop mengen zich ook S. H. Brama en Batari Doerga in den strijd. Tegen hen is het leger van Ngamarta niet opgewassen: het slaat in wanorde op de vlucht.

Nu ziet het er bedenkelijk uit voor Joedistira en de zijnen. De laatste toevlucht van de Pandawa's, de geweldige Wrekodara, wordt in den strijd gezonden, maar ook hij moet het afleggen. Daar verschijnt Naraada, die den Pandawa's nog eens de verzekering geeft, dat alleen S. H. Brama hun dit alles aandoet en dat deze zich zelfs niet in de Soeralaja durft te laten zien, maar zich steeds bij Batari Doerga te Toenggoelmalaja ophoudt. Er is er slechts één, die deze godheid zal kunnen weerstaan: zijn eigen kleinzoon, Bambang Wisanggeni. Waar bevindt deze zich echter?

Toen Brama's kleinzoon bij zijn val in den oceaan het water deed bruisen en koken, kwam S. H. Baroena er op af, om te zien, waardoor deze beroering veroorzaakt werd. Hij vond Bambang Wisanggeni, bracht hem in veiligheid en zendt hem na eenigen tijd naar Ngamarta. Daar verschijnt de jongeling juist op het oogenblik dat de Pandawa's ten einde raad zijn in hun strijd tegen den machtigen vijand. Terstond mengt hij zich in het gevecht en het gelukt hem S. H. Brama te binden en voor Joedistira te brengen. Deze laat de beslissing over het lot van dezen gevangene — immers een godheid, tegenover wien hij zich onbevoegd voelt tot het uitspreken van een vonnis — over aan S. H. Goeroe en geeft last, den gebondene naar de Soeralaja te brengen. (*Lk. Bambang Wisanggeni*).

Te Toenggoelmalaja wordt het plan tot verdelging van de Pandawa's niet opgegeven. Vorst Déwa Srani, zoon van Batari Doerga, begrijpt echter, dat het noodig zal zijn een machtigen bondgenoot te zoeken. Tot wien kan hij zich beter wenden, dan tot vorst Soejoedana, die met zijn broeders, de Korawa's, de gezworen tegenstander van Joedistira en de zijnen is. Met graagte gaat Soejoedana op het voorstel in en hij acht zich al meester van Ngamarta. Déwa Srani vindt het echter geraden, vooraf den raad zijner moeder

in te winnen omtrent de beste wijze, om tot het doel te geraken. Batari Doerga draagt hem op, zich in de gedaante van Kresna naar Madoekara te begeven. Zij zelf zal hem vergezellen en verbergt zich in zijn lip.

Te Madoekara is juist aangekomen Bambang Manon Manonton, die zich bekend maakt als zoon van Djanka bij Dewi Poernama Sidi, dochter van Bagawan Sidi Watjana van Ngandong-Poernama. De pseudo Kresna hoort vol belangstelling het verhaal van den jongeling aan. Hij vreest in hem een krachtigen tegenstander te zullen hebben en raadt zijn vriend Ardjoena, om voorzichtig te zijn. Het is zoo gemakkelijk, zich als zoon van Djanka uit te geven! Laat de jongeling eerst eens toonen, wat hij kan: is hij waarlijk Djanka's zoon, dan zal hij ook dingen kunnen doen, waartoe een gewoon sterfeling niet bij machte is. Ardjoena laat alles aan zijn belangstellenden vriend over. Deze neemt Manon Manonton mee naar de aloen-aloen en vordert van hem, als zoon van den besten boogschutter van de wereld, een proef in het schieten. De jongeling voldoet zonder moeite aan de opgaaft: hij schiet een gat in al de bladeren van de op de aloen-aloen staande waringin's. Ook een tweede proef doorstaat hij met glans: op verzoek van Kresna laat hij het regenen, zonder dat de lucht bewolkt is. Ten slotte moet hij zichzelf dooden, doch hiervoor — zoo zegt Manon-Manonton — moet hij eerst verlof vragen aan zijn broeder Manon-Maningal: deze weer aan Manon-Manolèh, die zich in zijn binnenste bevinden. Deze staan het toe en hij sterft. Semar, Nalagarèng en Pètroek zijn er getuige van, hoe het lichaam strijdt met de ziel en zij gaan te Ngamarta mededeelen, wat hier is voorgevallen.

Te Ngamarta vinden zij den waren Kresna bij vorst Joedistira. Als Joedistira heeft gehoord, wat er te Madoekara is gebeurd, laat hij Kresna door Wrekodara binden en naar Madoekara brengen.

Gatoetkatja, die vooruit gezonden is, ziet Kresna bij zijn oom Ardjoena zitten. Hij deelt dit zijn vader mee, die nu ook eens poolshoogte gaat nemen. Ten slotte verzoekt Wrekodara den waren Kresna, om zelf eens te gaan zien naar zijn dubbelganger. Deze gaat het paleis in en tot zijn verbazing ziet Ardjoena een tweeden Kresna verschijnen, gevolgd door Wrekodara en Gatoetkatja. Wie is de ware Padmanaba? De laatst aangekomene stelt voor, dit door een proef te laten uitmaken: wie den gestorven Manon-Manonton weer in het leven zal kunnen terugroepen, is de werkelijke Kresna. Het blijkt, dat alleen hij daartoe in staat is. De pseudo-Kresna geeft het echter niet op en er ontstaat een hevig gevecht, waarin ten slotte een der strijders zich ontpopt als vorst Déwa Srani van Toenggoelmalaja. Deze wordt nu door Ardjoena en Manon-Manonton weggevoerd, nadat Semar S. H. Batari Pramoeni (Doerga), die haar zoon te hulp wil komen, heeft verdreven. (*Lk. Bambang Manon-Manonton*).

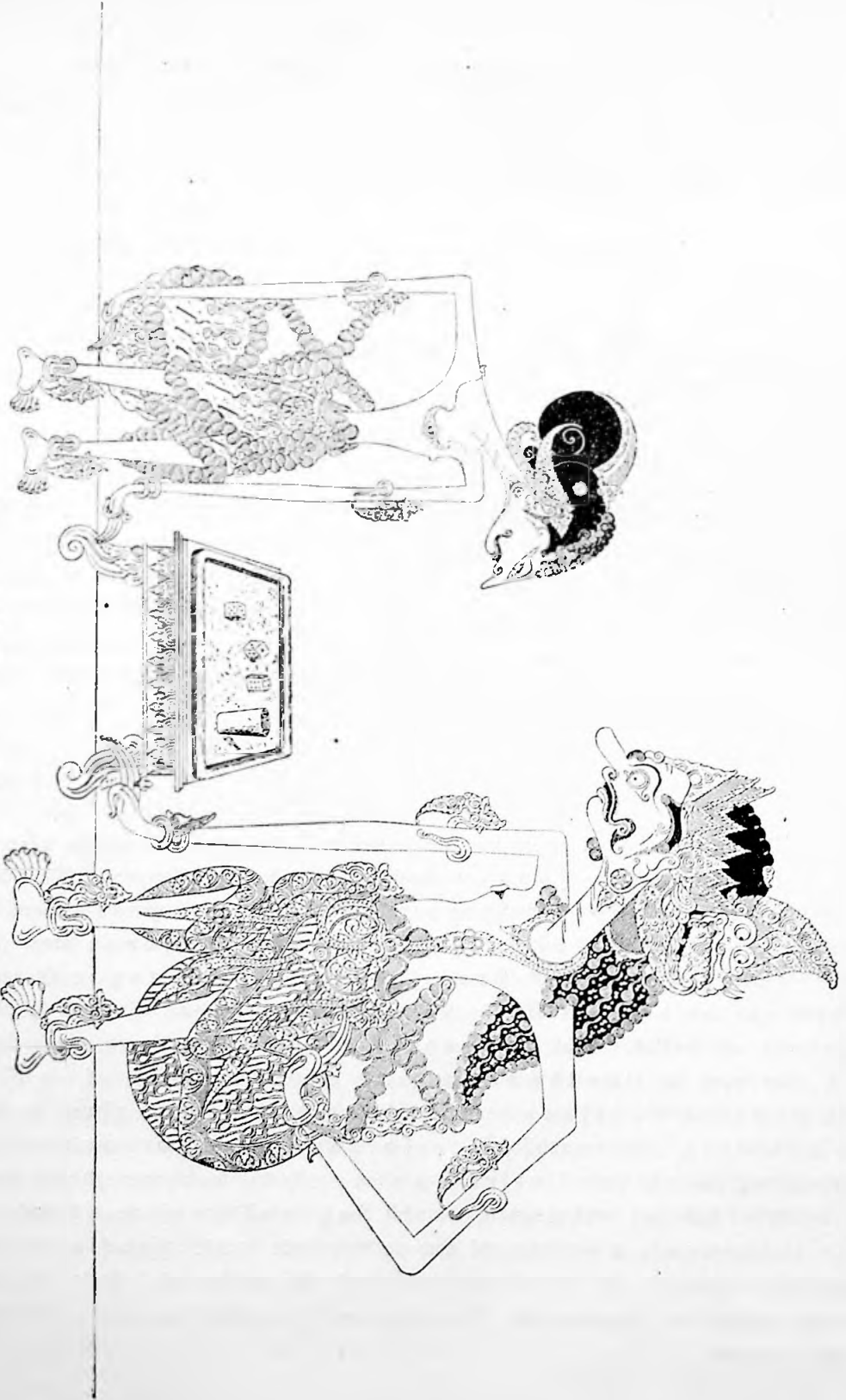

VI. Het dobbelspel.

Het dobbelspel met de Korawa's — dit zoo hoogst belangrijk voorval in de geschiedenis der Pandawa's, dat in een oogenblik een einde maakte aan hun geluk, hun macht en hun glorie — is in de Javaansche lakons slechts in een enkel, vrij onlogisch verloopend, verhaal bewaard gebleven: de lakon „Pandawa dadoe”. Een zinspeling op deze gebeurtenis behandelden wij reeds vroeger in hoofdstuk IV, waar ook in het lakhuis een dobbel-(schaak-)partij plaats vindt. (Zie verder beneden bij afdeling VIII. Ook de Lk. Pantjawala ngarit staat met dit voorval in verband).

Vorst Doerjoedana heeft met de zijnen het plan gevormd, om de Pandawa's uit te noodigen, te Kadaton Kantjana een dobbelspel te komen bijwonen. Sakoeni zal daarbij de regeling van het spel, de aanwijzing van de zitplaatsen enz. op zich nemen. Als Kresna Dipajana dit verneemt, deelt hij den bij hem vertoevendenden Ardjoena mee, dat dit spel de aanleiding tot den grooten strijd, de Bratajoeda (Djajabangoen) zal worden. Sena verneemt van den kluizenaar Hanoman, dat ten gevolge van dit spel de vloek der goden de Korawa's zal treffen. Wel zal Poentadéwa het spel verliezen, maar dat is niets. Ten slotte zal alles voor de Pandawa's ten gunste gekeerd worden.

Te Kadaton Kantjana verwacht Joedistira met de zijnen de komst van zijn neef van Ngastina. Daar verschijnt Doerjoedana met de Korawa's en Sakoeni. Tot zijn verwondering bemerkt Joedistira, dat alles reeds tot in bijzonderheden geregeld is. Al spoedig wordt tot het spel over gegaan, waarbij Sakoeni niet uit de nabijheid van zijn vorst wijkt. De laatstgenoemde is voortdurend aan de winnende hand. Joedistira heeft reeds al zijn bezittingen verspeeld. Hij zet zijn paleis in: ook dit verliest hij. Zelfs zijn moeder en zijn echtgenoot worden het eigendom van zijn tegenstander, zoodat hem niets overblijft, dan zichzelf op het spel te zetten.

Joedistira en Soejoedana bij het dobbelspel.
(Lakon: *Pandawa datoe*).

Diep terneer geslagen ziet de ongelukkige vorst alles, wat hem lief is, in de handen van zijn neef overgaan. Reeds slegen de Korawa's verheugd de bij dit spel verworven schatten weg en Sakoeni stelt voor, ook de vrouwen weg te voeren. Hijzelf grijpt Dèwi Koenti aan en rukt haar de borstdoek van het lijf. Doersasana maakt zich meester van Droepadi. Luid klinkt het gegil van de beide ongelukkigen. Dèwi Koenti doet een gelofte, dat zij geen borstdoek meer zal dragen, voor zij de huid van Sakoeni daarvoor kan gebruiken en Droepadi zal het haar niet in een wong opbinden, zolang zij het niet heeft gewasschen in het bloed van Doersasana.

Pas hebben zij deze vreeselijke gelofte uitgesproken, of daar verschijnen Séna en Djanaaka. Als hij het geweent hoort, ontsteekt Séna in hevige woede: hij valt op de Korawa's aan en brengt velen hunner ernstige wonden toe. Joedistira wordt door een diep medelijden aangegrepen en verzinkt in godsdienstige aandacht, waarop de goden een sterken wind zenden, die de Korawa's wegvoert, zoodat zij in hun hoofdstad terecht komen.

Nu komt ook Kresna aan, die opmerkt: „Ge hebt klaarblijkelijk pas bezoek gehad!” Als men hem vertelt, wat er is voorgevallen en welke gelofte door de vrouwen is afgelegd, zegt hij lachende: „Dat is er dus gebeurd! Nu, ik ben getuige van Uw gelofte! Het is in den raad der goden beschikt, dat gij later in den grooten krijg van Uw gelofte bevrijd zult worden.”

Ten slotte verschijnt ook Abjasa met Destarashtra en Widoera te Kadaton Kantjana. Als Abjasa zijn metgezellen mededeelt, dat de prinsen van Ngastina en de Pandawa's met hun dobbelspel de aanleiding tot den Djajabinangoen-strijd geschapen hebben, is Destarashtra zeer ontsteld en bedroefd. Abjasa raadt hem aan in den wil der goden te berusten. Aan de Pandawa's verhaalt de wijze kluisenaar, dat in den komenden strijd Déwabrata zal sterven door de hand van een incarnatie van Dèwi Ambika en dat Soejoedana zal worden getroffen door de wraak van Sidikana. Bij het vernemen van deze tijding is Destarashtra geheel verslagen en beveelt zich in de bescherming van Pöntadéwa aan. Ook de Pandawa's zijn onder den indruk van de naderende onheilen en beloven te volbrengen, wat hun oom hun vraagt. (*Lk. Pandawa dadoe*).

Boven werd er reeds opgewezen, dat de Lk. Pantjawalagarit met de beschreven gebeurtenis in verband staat. Dèwi Droepadi en haar zoon Pantjawala bevinden zich in den tuin te Bandjar Djoengoet. De jongeling is door de Korawa's, die hem en zijn moeder hebben weggevoerd, veroordeeld om dagelijks een bepaalde hoeveelheid gras te snijden voor hun paarden. Allerlei kwellingen hebben zij van hun vijanden te verduren, het wordt Pantjawala zelfs door Doersasana niet vergund om op zijn tocht in de wildernis het noodige voedsel mee te nemen. Adipati Karna, die — naar men vreest — het voor de Pandawa's zou kunnen opnemen, wordt te Ngastina gevangen gehouden. De Pandawa's hebben zich in het woud Krendajana teruggetrokken, behalve Djanaaka, die naar Tjakrakembang gaat, om aan S. H. Koemadjaja en Dèwi Ratih inlichtingen te vragen.

Op aanraden van Koemadjaja begeeft Djana ka zich mede naar Krendajana, waar ook vorst Kresna is verschenen, die als zijn meening aan Poentadéwa mededeelt, dat deze bij het dobbelspel door de Korawa's is bedrogen en die op zich neemt, Déwi Droepadi en Pantjawala te bevrijden.

Intusschen is ook Gatoetkatja, die zich met zijn moeder te Moenggoel Pawenang bevond, door Déwi Arimbi naar Ngastina gezonden. Hij bezorgt Pantjawala voedsel en een stel kleeren, doodt met hem al de paarden van Doersasana (*) en verwijdt zich met de beide gevangenen, waarbij hij Déwi Droepadi in zijn kapsel verbergt. Doersasana, die hen wil tegenhouden, wordt op de vlucht gejaagd en gaat aan vorst Soejoedana mededeelen, wat er is voorgevallen. Ook Boerisrawa komt met een aanklacht: R. Angkawidjaja heeft in den lusthof Adilengleng een samenkomst gehad met 's vorsten dochter Lesmanawati. Als men zich nu gereed maakt, om Angkawidjaja te straffen, verschijnt Kresna met Wrekodara, die de Korawa's uiteen jaagt. (*Lk. Pantjawala ngarit*).

(*) Iets dergelijks (het rooven van paarden) wordt ook in de lakon's No. 80 en 81 beschreven. Verder wijzen eenige gedeelten van dit verhaal op gebeurtenissen, als beschreven in lakon No. 27, waar de Pandawa's in nederige betrekkingen aan het hof van Ngastina zijn geplaatst.

VII. De twaalfjarige ballingschap.

Evenals het noodlottige dobbelspel in de Javaansche overlevering op den achtergrond is geraakt, is er in de herinnering ook maar weinig overgebleven van de jarenlange ellende, welke het gevolg van dit spel was. Het is, of men de schrille tegenstelling van dezen ongelukstijd met den luister van Ngamarta niet heeft aangedurfd, of men zijn helden de vernedering heeft willen besparen van deze langdurige ballingschap en het leven in de nederigste dienstbetrekkingen te Wirata.

Het is dan ook wel een contrast: de glorie van Ngamarta, waar men altijd leeft in het glanzende licht van een stralenden dag en die lange, bange tocht door onherbergzame oorden met weemoed en zorg in het hart en een duistere toekomst voor oogen. Daar: blijde moed, onbezorgde levensvreugd en drang tot groote daden — hier: een omdolen zonder doel, een machteloos staan tegenover het bittere lot, een gedoemd zijn tot afwachten en dulden. In die ballingschap is geen plaats voor bruidwerving of galante avonturen, al de heerlijkheid van het schitterende koningshof is voorbij!

Wel hebben de Javanen uit de oude proza-bewerking van het Mahâbhârata ook dit deel van de geschiedenis gekend (al is — wel eigenaardig — van het Wanaparwa, waarin de ballingschap wordt beschreven, tot nog toe geen exemplaar terug gevonden), maar het kon blijkbaar het gevoel niet bevredigen: het verdween zoo goed als spoorloos van het tooneel-repertoire, op enkele brokstukken na, die een plaats vonden tusschen andere gebeurtenissen (Zie het volgende hoofdstuk). De geliefde helden hadden reeds eenmaal — na den brand in het lakhuis — een leven van kommer en ontbering doorgemaakt, maar dat was dan ook genoeg! Na Ngamarta kan niets anders volgen dan de groote, beslissende strijd, een grootsch slot van een zonnig-blijde levensperiode.

Eén episode uit de twaalfjarige omzwerving van de Pandawa's is — blijkens de daarvan nog heden bestaande vrij talrijke beschrijvingen in dichtmaat, ook in het Oud-Javaansch, en de op de tempel-reliefs voorkomende afbeeldingen — de eeuwen door steeds populair gebleven. Het is het, ook in de wajang-litteratuur vertegenwoordigde verhaal van Ardjoena's boetedoening en de daardoor verkregen macht, waarmede hij de goden te hulp kan komen in hun strijd tegen een geduchten aanvaller van de Soeralaja. (Ook deze lakon wordt in den tijd van Poentadéwa's regeering te Ngamarta geplaatst!)

Bagawan Tjipia Ening en Mamangmoerka.
(Lakon: Ardijoema Wivaha).

In de Soeraja heeft Sang Hjang Soerapati met zijn zoons Tjitragada, Tjitraséna en Tjitrarata een gesprek over den vijandelijken aanval van vorst Niwata Kawatja van Manimantaka. Daar komt Narada met de opdracht van Sang Hjang Girinata om eens te onderzoeken, hoe het staat met de ascese van Ardjoena. Sang Hjang Soerapati gelast zeven widadari's, met Soepraba aan het hoofd, te trachten, Ardjoena van zijn boetedoening af te leiden. Inmiddels zullen de goden, onder aanvoering van Tjitraséna, een poging doen, om de reuzen van Manimantaka, die zich te Repat Kapanasan bevinden, te verjagen.

Op den Endrakila ontvangt Bagawan Tjipta Ening (Ardjoena) bezoek van de widadari's. De schoone Soepraba neemt de gestalte aan van Ardjoena's gemalin Soembadra. Dèwi Wiloetama verschijnt voor hem als Srikandi, doch het gelukt haar niet, den boeteling te verleiden. Zij maken een pop, die Ardjoena's geliefden zoon Abimanjoe voorstelt. Tevergeefs! De Bagawan slaat hierop evenmin acht, als op Dèwi Lenglengmandanoë, die tot hem komt in de gestalte van Ardjoena's uitverkorene Banowati. Als al hun pogingen falen, trekken de widadari's zich, beschaamd over de nederlaag, die zij geleden hebben, terug.

De godenheer geeft het echter nog niet op. Hij zal op een andere wijze den ernst van Ardjoena's boete onderzoeken. Aan den voet van den berg verschijnt resi Padya, die naar boven wil, doch telkens weer door den wind wordt terug gedreven. Eerst als hij belooft zich te zullen bepalen tot het voeren van een gesprek, wordt hem vergund den berg te beklimmen. Hij maakt nu allerlei aanmerkingen op Ardjoena, die als boeteling zijn wapens bij zich heeft en dus klaarblijkelijk nog niet geheel los is van de wereldsche zaken. De boeteling antwoordt hem, dat deze wapens niet in staat zijn, om hem van zijn godsdienstige aandacht af te brengen. Ten slotte wil Padya eens nagaan, hoe ver Ardjoena het reeds gebracht heeft met zijn ascese en hij vraagt hem, of hij wel weet waar Sang Hjang Endra zich op dat oogenblik bevindt. Zonder dralen luidt het antwoord, dat de god op dat oogenblik voor hem staat. Werkelijk blijkt de ondervrager god Endra te wezen. Deze geeft den boeteling den naam van Endratanaja (Endra's zoon) en keert naar het godenverblijf terug.

Vorst Niwata Kawatja heeft wel begrepen, dat Ardjoena — indien hij standvastig blijft in zijn boete — voor hem een gevaarlijke tegenpartij zal worden. Hij zal trachten, dezen vijand uit den weg te ruimen, voor het te laat is. Te dien einde zendt hij een geduchten reus, Mamangmoerka, op hem af met de opdracht, den boeteling te doden. Als nu Ardjoena's volgelingen hem komen zeggen, dat er een reus bezig is, de kluizenarij te verwoesten, treedt de boeteling uit de grot, waarin hij zich bevindt, ziet kalm de verwoesting aan en merkt op, dat Mamangmoerka zich gedraagt als een zwijn. Onmiddellijk krijgt deze een zwijnenkop en als hij nog maar steeds voortgaat met zijn aanval, verandert hij geheel in een zwijn. De bagawan schiet een pijl op het dier af en als hij die wil gaan terughalen, treedt plotseling een vreemdeling, Kérata Roepa, naar voren, die beweert, dat hij de pijl heeft afgeschoten.

Ardjoena wil dit niet toegeven en tracht met geweld zijn eigendom terug te krijgen. Nog bijtijds herinnert hij zich echter een voorspelling van resi Soebjasa, dat hij tijdens zijn ascese bezoek zou krijgen van Sang Hjang Girinata en hij veronderstelt, dat zijn tegenstander weleens de godenheer in persoon zou kunnen zijn. Onmiddellijk staakt hij den strijd en buigt zich eerbiedig neer voor Kérata Roepa, die zich nu ook aan hem openbaart als Sang Hjang Goeroe, en hem eenige kostbare geschenken overhandigt: de helm Basoenda, het buis Antakoesoema en de sandalen Pada Katjarma. (1)

Nadat Sang Hjang Goeroe naar de Soeralaja is terug gekeerd, komen de widadari's Badjra en Erawana Ardjoena uitnoodigen, met haar naar Batara Endra te gaan: zijn boete-doening is geëindigd, hij heeft de proef glansrijk doorstaan.

Voor Batara Endra gekomen, ontvangt Ardjoena het vorstelijk paleis Tédjama ja ten geschenke en wordt hem opgedragen, vorst Niwata Kawatja te Manimantaka te gaan doodden. Deze toch bereidt een nieuwen aanval op het godenverblijf voor: hij neemt geen genoegen met de hem door de goden geschonken widadari Prabasini en staat er op, dat hem Soepraba wordt afgestaan. Ardjoena neemt op zich, den reuzenvorst te gaan bestrijden, maar verzoekt, dat Soepraba hem zal vergezellen.

Te Manimantaka gekomen, verbergt Ardjoena zich in Soepraba's oorknop en verzoekt hij de widadari zich te houden, alsof zij zich aan Niwata Kawatja komt overgeven. De reuzenvorst ziet zijn stoutste wenschen vervuld als Soepraba zichzelf bij hem komt aannemen. De widadari deelt hem echter mee, dat zij nog niet de zijne kan zijn, vóór hij haar een blijk van vertrouwen heeft geschonken: hij moet haar vertellen, wat wel zijn kwetsbare plek is, opdat zij hem steeds zal kunnen beschermen. De reus, wiens begeerte naar de schoone widadari hem alle voorzichtigheid uit het oog doet verliezen, geeft ten slotte toe en maakt haar deelgenoot van zijn geheim: alleen door verwonding van zijn gehemelte zal hij kunnen worden gedood. Nu weet Ardjoena, die in zijn schuilhoek alles heeft aangehoord, genoeg: hij treedt te voorschijn en vangt den strijd met den geweldigen reus aan. Plotseling laat hij zich — schijnbaar doodelijk getroffen — neervallen. Niwata Kawatja meent ook dezen tegenstander onschadelijk gemaakt te hebben en luidkeels lachend, roept hij zijn vreugde daarover uit en snoeft op de zoo gemakkelijk door hem behaalde overwinning. Dit oogenblik heeft Ardjoena afgewacht: fluks schiet hij zijn tegenstander de Pasoepati-pijl in den mond en doodelijk getroffen stort deze ter aarde.

De dankbare goden, die nu van hun gevreesden vijand verlost zijn, verheffen den overwinnaar tot vorst onder den naam Kariti. (*Lk. Ardjoena wiwaha of Mintaraga*).

Op zekeren dag, terwijl vorst Kaliti (= Kariti) zich in zijn residentie Tindjama ja bevindt, omringd door zeven widadari's — Dèwi Soepraba, Wiloetama, Warsiki, Soerendra, Gagarmajang, Toendjoengbiroe en Lengleng Moelat — ge-

(1) Vergelijk boven de geschiedenis van Gatoetkatja.

အဇိတဘုရား (ဣန္ဒြ) (ဣန္ဒြ)

INDRA.

beurt er iets wonderlijks. Voor hem verschijnen de zielen van den reuzen-pandita, Bagawan Israwa en diens zuster, Endang Djiwati, die hun lichaam in de kluizenarij Timboel Taoenan hebben achtergelaten en nu Kaliti komen verwijten, dat hij wel voor zichzelf de zaligheid heeft verkregen, maar daarbij zijn gemalin en zijn kinderen geheel heeft vergeten. Op het hooren van deze woorden ontsteekt Kaliti in toorn, jaagt de beide geesten weg en achtervolgt hen naar Timboel Taoenan. Nauwelijks hebben zij daar weer bezitgenomen van hun lichamen, of Kaliti staat voor hen en eischt Djiwati op. Israwa wil zijn zuster niet afstaan, en een gevecht volgt, waarin hij zich ontpopt als Kresna. Djiwati blijkt Soembadra te zijn en Kaliti neemt weer de gedaante van Ardjoena aan, waarop het drietal zich naar Ngamarta begeeft.

Daar heerscht een eigenaardige toestand. De Pandawa's zijn uit hun gebied verdwenen en de plaats van vorst Poentadéwa is ingenomen door Bambang Partadéwa van Ngarga Kélasa. Dit heeft Soejoedana te Ngastina vernomen en hij zendt Doerna en de Korawa's er op uit, om zich van een en ander op de hoogte te stellen. Doerna komt te Ngamarta aan en deelt Partadéwa mee, dat deze naar Ngastina wordt ontboden. De vorst is niet van plan, aan dezen oproep gevolg te geven. Doerna stelt nu voor, dat hij hem een raadsel zal opgeven: kan hij dit niet oplossen, dan zal hij gebonden naar Ngastina worden gevoerd. Partadéwa blijkt in staat te zijn, om het raadsel op te lossen en is dus vrij. Karna en de Korawa's nemen hiermee echter geen genoegen: zij werpen zich op den vorst en trachten hem met geweld mee te voeren. Er ontstaat een algemeene verwarring, waarin de Korawa's elkaar aangrijpen en ten slotte onverrichter zake naar Ngastina terugkeeren.

Doerna beschikt echter nog over een machtigen bondgenoot, zijn leerling Soerjangga, vorst van Goemiwang. Deze is verliefd op Déwi Lesmanawati van Ngastina en Doerna belooft hem de hand van de prinses, indien hij Bambang Partadéwa tot onderwerping zal kunnen brengen. Soerjangga aarzelt niet, dit op zich te nemen en begeeft zich op weg.

Te Ngamarta zijn intusschen Kresna, Ardjoena en Soembadra aangekomen. Bambang Partadéwa maakt zich aan Ardjoena bekend als de god Koemadjaja en gaat daarop naar het godenverblijf terug. Op aanwijzing van Kresna schiet Ardjoena een pijl af in den lusthof en doet daarmee zijn broeders, Joedistira, Wrekodara, Nangkoela en Sadéwa tevoorschijn komen. Als nu Soerjangga verschijnt en zich gereed maakt, om den strijd met Partadéwa aan te binden, vindt hij Wrekodara tegenover zich, die hem met de nagels doodt.

Zoo is dus Ardjoena, na zijn kortstondig verblijf in de godenwereld, weer in den kring van zijn verwanten teruggekeerd. (*Lk. Parta Déwa*).

VIII. Het verblijf te Wirata.

Het verblijf van de Pandawa's te Wirata (1) is in de Javaansche herinnering wel niet geheel verloren gegaan, maar de fragmenten, die er van overbleven, zijn uiterst schaarsch en onvolledig en op zeer verschillende plaatsen in de geschiedenis terecht gekomen.

In hoofdstuk IV vindt men de vermelding van een tocht der Pandawa's naar Wirata, welke leidde tot de vestiging te Ngamarta.

Maar verder wordt er in enkele lakon's nog bedoeld op een verblijf van de broeders te Wirata, dat moeilijk in een bepaald tijdperk kan worden onder gebracht. Hierbij loopen twee verhalen door elkaar: 1. dat van den glorie-tijd in het leven der Korawa's, waarin Soejoedana op het toppunt van zijn macht staat, en verscheidene naburige rijken, waaronder ook Dwarawati, heeft onderworpen of ernstig in het nauw brengt en 2. de beschrijving van de verdrijving der Pandawa's uit hun rijk, als vanzelf in verband gebracht met dien tijd van de hoogste macht der Korawa's.

Tot goed begrip van dit hoofdstuk moeten wij hier afwijken van ons beginsel, om den lezer niet lastig te vallen met beschouwingen over de wijzigingen, die de Pandawa-geschiedenis op Java heeft ondergaan. Wij kunnen daarbij volstaan met een korte vergelijking tusschen het verhaal, zooals de lakon's dat geven en zooals het in het oorspronkelijke epos voorkomt.

Het Mahābhārata behandelt achtereenvolgens o.m.:

- A. „Lakhuis” Omzwervingen Drinken aan een vijver.
- B. Indraprastha.
- C. Dobbelspel Omzwervingen Drinken aan een (vergiftigden) vijver.
- D. Wirāta.
- E. Bhārata-yoeddha.

De Javaansche lakon's geven:

(1) „Wirata” is hier de naam van het land, in het oorspronkelijke dien van den vorst.

- A. *Balé Sagala-gala („Lakhuis”) met schaakspel Omzwervingen Drinken aan een (vergiftigen) vijver. Wirata.*
- B. *Ngamarta.*
- C.
- D.
- E. *Bratajoeda.*

Hoe kon deze verwarring in de Javaansche overlevering ontstaan?

Klaarblijkelijk heeft men de reeksen A en C van den Mahâbhârata-tekst samen gesmolten tot één. Zoo kwam het dobbelspel (hier: schaakspel), hoewel het op deze plaats weinig zin heeft, in het „lakhuis” terecht, de omzwervingen gedurende de twaalfjarige ballingschap werden opgelost in die, welke na het ontkomen uit het brandende lakhuis volgen en voor den eersten, ongevaarlijken vijver kwam de vergiftigde in de plaats. Hierop moest Wirata volgen. Maar ook het verblijf te Indraprastha — wel de meest gelukkige en zorgeloze tijd in het leven van de Pandawa's — kon niet vervallen en zoo gaan de broeders van uit Wirata naar Ngamarta (dat zij nu van Wirata's vorst ontvangen, terwijl Indraprastha hun door de Korawa's wordt geschonken).

De beteekenis van Wirata voor Pandoe's zonen blijft daarbij in wezen dezelfde: in het M. B. is het hun redding in het dertiende jaar van de ballingschap, in de lakon vinden zij er een rustplaats op hun zwerftocht en ontvangen zij er Ngamarta met al den daaraan verbonden luister.

Nu is het duidelijk, dat in het Javaansche verhaal voor de boven onder C gegeven reeks later geen plaats meer is. De lakon's zijn op dit punt dan ook zeer verward en onvolledig. De herinnering aan het zoo noodlottige dobbelspel is slechts in de lakon's „Pandawa dadoe” en „Pantjawala ngarit” bewaard gebleven. De twaalfjarige ballingschap, welke hierop moet volgen, is alleen vertegenwoordigd door de lakon „Mintaraga”, welke echter niet bepaald aan dit tijdvak is gebonden en die door de Javaansche overlevering dan ook in den „alles omvattenden” tijd van Ngamarta wordt geplaatst.

En met het slot van deze ballingschap, het dertiende jaar, wist men uit den aard der zaak in het geheel geen weg meer: Wirata was al eenmaal behandeld en kon dus moeilijk nog eens op het tooneel verschijnen. Alleen de lakon „Djagal Abilawa” geeft er een episode uit weer en in de lakon's „Bondan Peksa Djandoe”, „Rara temon” en „Ardjoena Wibawa” wordt er naar verwezen.

Het boven gezegde kan als volgt in het kort worden samengevat:

- I. *Het tijdvak van „Wirata”, dat in het oorspronkelijke verhaal vlak voor de Bratajoeda staat, is in de Javaansche overlevering geplaatst na de episode van het „Lakhuis”. (*)*
- II. *Zeer waarschijnlijk is men tot die verschuiving gekomen door verwarring (ineensmel-*

(*) Hierbij moet worden opgemerkt, dat ook volgens de lakon „Djabelan” de Pandawa's, vlak voor het uitbreken van de Bratajoeda, te Wirata bijeen zijn. Hoe zij daar komen, wordt echter niet vermeld. — In de door Cohen Stuart voor zijn bekende uitgaaf van het Bratajoeda-gedicht geraadpleegde lakons bevinden zij zich tweemaal onder valsche namen te Wirata.

ting) van een reeks gebeurtenissen, welke in algemeenen gang eenigszins met elkaar overeenkomen.

III. Als gevolg daarvan mist men in de lakons zoo goed als geheel de twaalfjarige ballingschap. De gebeurtenissen uit het tijdvak van Wirata zijn, voor zoover ze in de lakon's werden bewaard, uit elkaar geraakt en bij brokstukken in verschillende verhalen terecht gekomen.

Soejoedana en de Korawa's staan op het toppunt van macht en grootheid. Het is hun eindelijk gelukt, hun mededingers te onderwerpen of te verdrijven. De Pandawa's hebben hun rijk, het heerlijke Ngamarta, moeten verlaten en zwerven rond, een toevlucht zoekend bij vorst Matswapati van Wirata. Zelfs Kresna is uit Dwarawati verdreven.

Een geregelde volgorde van de verschillende gebeurtenissen is in de verhalen moeilijk te vinden: de chaos, die in het gebied van Pandoe's zonen en van hun bondgenooten heerscht, weerspiegelt zich in de lakon's, welke hierop betrekking hebben. Een trek hebben deze gemeen: zij spreken van de oppermacht van de Korawa's, blijkende uit de treurige omstandigheden, waarin Ngamarta en Dwarawati verkeerden en uit hun begeerte, om steeds meer landen, in de eerste plaats Wirata, te onderwerpen, Wirata waar de Pandawa's onder schuilnamen een toevlucht vinden en waar Ardjoena's zoon, Abimanjoe, een tweede gemalin zoekt en vindt in prinses Oentari.

In dit hoofdstuk zijn alzoo bijeen gebracht de lakon's, die behandelen:

1. de oppermacht van de Korawa's, blijkende uit de treurige omstandigheden, waarin de Pandawa's verkeerden en uit de verdrijving van Kresna uit Dwarawati (een tegenhanger van hoofdstuk V sub H, waar de Pandawa's op het toppunt van hun macht staan).

2. het huwelijk van Abimanjoe met Dèwi Oentari.

A. Voorspel.

Te Wirata heerscht vorst Ma(t)swapati. Behalve zijn gemalin Dèwi Rekatawati en zijn dochter Dèwi Oe(n)tari, bevinden zich daar de prinsen R. A. Sèta, Wratangka en Oentara, en de beide patih's Djaja Nirbita en Djaja Nirmala.

Op zekeren dag verschijnt patih Arja Sakoeni aan het hof, om namens zijn meester, vorst Soejoedana, den heerscher van Wirata aan te zeggen, dat hij te Ngastina wordt verwacht. Verontwaardigd over deze aanmatiging weigert Maswapati ronduit, aan de oproeping gevolg te geven. Hij begrijpt zeer goed, dat deze weigering „oorlog" beteekent, maar hij voelt zich sterk door zijn bondgenootschap met vorst Ardjoena Wibawa van Sriwedari.

Ardjoena Wibawa is terstond bereid, Wirata bij te staan. Ook vorst Danoe moerti van Radjegwesi maakt zich op, om den aanval van Ngastina te keeren. Het

blijkt echter, dat de Korawa's over een sterke macht beschikken. Danoemoerti moet zich aan hem onderwerpen en wordt nu gedwongen, mede tegen Wirata op te trekken. Onderweg ontmoet hij Angkawidjaja en Gatoetkatja, die aan den kant van Wirata staan. Een gevecht volgt, waarin de vorst van Radjegwesi het gaarne aflegt, zoodat hij nu weer tegen de Korawa's komt te strijden.

Plotseling verschijnt Ardjoena Wibawa te Wirata, waar Kresna met Joedistira, Wrekodara, Nangkoela en Sadéwa op bezoek is. Hij treedt echter — tegen de verwachting van vorst Maswapati — als vijand op. Lang duurt dit niet. Kresna geeft bevel, hem de wapenrusting te doen uittrekken en nu blijkt de vorst van Sriwedari R. Djanaaka te zijn. Groote vreugde onder de aanwezigen. (*Lk. Ardjoena Wibawa*).

Zijn in het bovenstaande verhaal de Pandawa's nog in het bezit van Ngamarta, al spoedig blijkt, dat Soejoedana ook dit rijk bedreigt. Wel verlaat Joedistira met de zijnen het land, maar zijn plaats wordt ingenomen door Bambang Partadéwa van Ngarga Kelasa en zoo heeft de vorst van Ngastina nog dezen te verjagen, eer hij zich in het bezit van den rijkszetel van zijn neven zal kunnen verheugen. Het lot is hem gunstig. Een zekere vorst Soerjanggana van Goemiwang, oud-leerling van Doerna, komt te Sokalima zijn leermeester deelgenoot maken van een geheim: hij is verliefd op prinses Lesmanawati van Ngastina en verzoekt nu Doerna hem te helpen, om tot vervulling van zijn wensch te kunnen geraken. De slimme pandita grijpt deze gelegenheid aan, om zijn meester een bondgenoot te bezorgen: indien Soerjanggana kans ziet, vorst Partadéwa van Ngamarta te onderwerpen, staat Doerna er voor in, dat hij als prijs de hand van de vorstendochter van Ngastina zal verwerven. Dadelijk neemt de vorst van Goemiwang de noodige maatregelen, om tot den aanval te kunnen overgaan. Doch eer hij daartoe gereed is, begeeft Adipati Karna zich op weg naar Ngamarta.

Onderweg heeft Karna een ontmoeting met R. A. Setyaki en Patih Oedawa van Dwarawati. In dit rijk heerscht Kroonprins Samba onder den naam van Wisnoebrata, in de plaats van zijn vader, die het land heeft verlaten. (1) Wisnoebrata heeft gehoord, welke plannen de Korawa's koesteren en hij geeft Setyaki en patih Oedawa last, de kracht van Karna en zijn leger eens op de proef te stellen. Dit gebeurt en het blijkt, dat de Korawa's het moeten afleggen.

Karna geeft echter zijn voornemen niet op. Met Doerna gaat hij naar Ngamarta om Partadéwa aan te zeggen, dat hij naar Ngastina wordt ontboden. Zooals verwacht kon worden, weigert de vorst hieraan gevolg te geven. Nu heeft Doerna een voorstel: hij zal een raadsel opgeven: lost Partadéwa dit op, dan zullen de Korawa's terugkeeren, kan hij de oplossing niet vinden, dan wordt hij gebonden naar Ngastina gevoerd. Doerna komt met zijn raadsel voor den dag en — Partadéwa zegt hem zonder bedenken de oplossing. Daarmee

(1) Zie beneden onder B.

zou nu de zaak uit zijn, als de Korawa's zich niet door hun oude karaktertrek, trouweloosheid, er toe lieten brengen, om hun woord te breken: zij maken zich gereed, om Partadéwa toch mee te voeren. Een verwoede strijd ontstaat. In de algemeene verwarring grijpen de Korawa's elkander aan en nu achten zij het beter, maar naar Ngastina terug te gaan.

In het vorige hoofdstuk werd reeds verhaald, hoe vorst Kaliti van Tindjomaja als Ardjoena weer te Ngamarta terug kwam.

Als zoo weer alle Pandawa's met Kresna te Ngamarta bijeen zijn, doet Soerjanggana eindelijk een aanval, om te trachten het rijk voor Ngastina te veroveren. Maar Wrekodara is op zijn post en doodt den vorst met zijn geweldige nagels. Gatoetkatja jaagt het leger uiteen en zoo is het rijk gered. (*Lk. Partadéwa*).

B. Abimanjoe en Oetari.

Terwijl Doerjoedana zijn veroveringsstochten onderneemt en steeds meer rijken aan zijn gezag onderwerpt, wordt er door Abimanjoe, Ardjoena's zoon, te Wirata een vreedzamer verovering gemaakt.

Met zijn gemalin Dèwi Siti Sendari bevindt Angkawidjaja zich in het paleis te Dwarawati. Er heerscht daar een vreemde toestand. Doerjoedana heeft door zijn bondgenoot Baladéwa Kresna's hulp tegen Wirata laten inroepen. Blijkbaar is de oude kracht van den vorst gebroken: zonder zich te verzetten gaat hij met Karnan en de Korawa's mee, zijn rijk aan Baladéwa overlatende. Deze bemerkt alras, dat Sambha en Setyaki niet zoo gewillig zijn als zijn broer. Hij laat hen hun kris afgeven en geeft last, hen op te sluiten. Nu acht Patih Oedawa den tijd gekomen, om handelend op te treden. Hij jaagt de patih's van Mandoera, Pragota en Prebawa, op de vlucht en ook hun vorst verwijdert zich. De beide patih's keeren echter terug en beletten de in vrijheidsstelling van de gevangen prinsen.

In deze algemeene verwarring heeft Abimanjoe een samenkomst met Siti Sendari, aan wie hij zijn voornemen mededeelt, om haar te verlaten. Smeekingen noch bedreigingen kunnen hem van zijn voornemen afbrengen en hij vertrekt. Op zijn tocht door het woud heeft hij een ontmoeting met een tijger en een slang, die Hjang Narada en Batara Brahma blijken te zijn. De goden deelen hem mee, dat hij naar Wirata moet gaan en de hand moet vragen van Dèwi Oe(n)tari, die de stammoeder van een reeks van vorsten zal worden. Ook ontmoet hij in het woud Kresna, die door het aannemen van een geweldige reuzengedaante de Korawa' heeft verhinderd in hun voornemen, om hem verraderlijk te doden en die nu verder alleen zijn weg vervolgt. Van hem ontvangt Abimanjoe mede de opdracht, om naar Wirata te gaan en daar zijn diensten aan te bieden.

Te Wirata gekomen, vindt Abimanjoe vorst Maswapati bereid, om hem in dienst te nemen. Hij wordt toevertrouwd aan de zorg van Gendréh Kemasan (Djanaka), die

zich mede daar bevindt en naar den lusthof gebracht. Hier treft hij Dèwi Oentari aan, met wie hij zich afzondert in de Balé Wawangoenan. Groote beweging onder de aanwezige hofjuffers, die ijlings den vorst gaan waarschuwen. Deze laat Gendreh Kemasan bij zich komen, verwijt hem zijn gebrek aan waakzaamheid en geeft hem last, den trouweloozen dienaar te grijpen en te dooden. Hiertoe is echter de vermoede Djana ka niet te vinden en als de vorst op zijn stuk blijft staan, moet hij ten slotte wel zijn geheim openbaren en hij deelt zijn meester mee, dat de indringer zijn eigen zoon is, die naar Wirata is gekomen wegens de wanorde in het rijk Dwarawati. Nu vorst Matswapati alles heeft vernomen, wordt hij milder gestemd. Hij schenkt Abimanjoe vergiffenis, geeft zijn toestemming tot diens huwelijk met zijn dochter en stelt hem aan tot legeroverste onder den naam van Kroonprins (Praboe anom) Wirabandana.

Angstig en vol ongeduld wacht Siti Sendari de terugkomst van haar echtgenoot af. Van Dwarawati begeeft zij zich naar Pringgadani om de hulp van Gatoetkatja in te roepen, achtervolgd door Samba en Wimoe ka, die haar op bevel van Baladéwa naar Dwarawati moeten terugbrengen. Onverrichter zake keeren de beide gezanten terug: Gatoetkatja staat niet toe, dat de vrouw, die zijn hulp heeft ingeroepen, weer naar de wanorde van Dwarawati zal worden teruggevoerd.

Al sterker wordt de drang van Siti Sendari, om Gatoetkatja te bewegen tot hulp bij het opzoeken van haar echtgenoot. Deze verklaart, haar niet alleen te willen laten gaan. Maar hij moet toch iets doen en hij verzoekt zijn oom Kala Bandana, om zich naar Wirata te begeven en daar heimelijk onderzoek te doen naar Abimanjoe.

Kala Bandana begeeft zich op weg, komt te Wirata aan en, alle waarschuwingen van Gatoetkatja vergetende, gaat hij recht op Abimanjoe af, en zegt hem zonder omwegen, dat hij te Pringgadani wordt verwacht door zijn echtgenoot, Dèwi Siti Sendari. Abimanjoe vliegt op den onhandigen boodschapper af en brengt hem een wond in de borst toe, hem tevens gelastende, verder te zwijgen en terug te gaan naar de plaats, van waar hij gekomen is.

Oentari heeft gezien, wat er is voorgevallen en enkele woorden van de door Kala Bandana overgebrachte boodschap opgevangen. Verwonderd vraagt zij haar echtgenoot, of hij dan al gehuwd is. Abimanjoe verkeert in een moeilijk geval. De waarheid wil hij niet bekend maken aan zijn jeugdige, tweede gemalin en norsch geeft hij haar ten antwoord, dat de spreker van daareven een krankzinnige reus is en dat hij, wanneer hij nu liegt, later in den Bra(n)tajoedakrijg met talloze wonden overdekt moge worden.

Kala Bandana is te Pringgadani teruggekeerd en heeft verhaald, wat hem is wervaren. Siti Sendari luistert verwonderd toe, zij begrijpt er nog niet veel van en dringt er op aan, dat de boodschapper duidelijker zal zijn in zijn verhaal. Dit nu is tegen de bedoeling van Gatoetkatja. Hij vreest het ergste, als Siti Sendari de waarheid verneemt en tracht zijn oom door wenken en teekens te beduiden, verder te zwijgen of iets te verzinnen, dat de angstige

vrouw kan geruststellen. Maar tevergeefs: niet bedenkend, wat voor onheilen hij met zijn verhaal kan aanrichten, gaat hij steeds door met spreken, tot ten slotte Gatoeatkaja — ten einde raad — hem voor goed het zwijgen oplegt, door hem het hoofd af te slaan. Het lijk stijgt omhoog, roepende, dat hij zich later in den Bratajoeda-krijg zal wreken door middel van een Koenta-pijl.

Ontsteld en nog meer beangstigd heeft Siti Sendari gezien, wat er voorviel. Nu laat zij zich niet meer terughouden: zij zal zekerheid hebben. De trouwe Gatoeatkaja voelt, dat hier geen weigering en geen uitvluchten meer baten en hij verklaart zich bereid, met de ongelukkige vrouw mee te gaan naar Wirata.

Nauwelijks ziet Dèwi Oentari het tweetal aankomen, of zij vermoedt, dat er een onheil op handen is en vlucht naar binnen. Angka Widjaja, die meende, dat alle gevaar voor ontdekking van zijn bedrog was geweken, ontsteekt in woede op het gezicht van Gatoeatkaja, die daar zijn vrouw meebrengt op een plaats, waarvan hij haar juist verre verwijderd had willen houden. Hij trekt zijn kris en steekt naar Gatoeatkaja, die zich niet verdedigt. Weenende ziet Semar dit aan en hij loopt naar Djanaaka, om hem te vertellen, wat er gaande is. Deze scheidt de strijdenden en brengt zijn zoon diens plicht als „satrija” onder het oog. (*Lk. Joedanegara Gendreh Kemasan of: Alap-alapan Oetari en Kala Bendana pedjah*).

De avonturen van Angkawidjaja zijn hiermee echter niet ten einde. Hij heeft ontdekt, dat de slachter Walekaste Wirata een schoone dochter heeft, Rara Temon geheeten en hij vertoeft nu opvallend dikwijls in de slachterij. Als Gendreh Kemasan op een keer te Wirata komt, verneemt hij van Dèwi Oetari, dat zijn zoon haar zeer norsch en grof heeft behandeld en daarna is gaan slapen. Danandjaja laat den slapende roepen. Nauwelijks heeft deze zijn gemalin bemerkt of hij zet haar met ontbloote kris na. Slechts de tusschenkomst van zijn vader kan een ongeluk verhinderen.

Zoo kan het niet langer duren. Vorst Maswapati besluit, Rara Temon te laten dooden en zendt zijn zoon naar de slachterij, om het meisje te gaan halen. Deze neemt haar mee naar het paleis, voorgevende, dat zij als bediende zal worden aangenomen.

De dag van de terechtstelling is bepaald en vele nieuwsgierigen begeven zich naar de aloen-aloen, om daarvan getuige te zijn. Onder de toeschouwers bevindt zich ook de marktmeester R. A. Widjongkangka, broer van Gendreh Kemasan, met R. A. Sidalaga, R. Tripala en R. Darmagrani. (1) Ook is hier aanwezig vorst Kala Moerti van Djadjar Séwoe met zijn broers R. A. Déwara en Djaka Tjloentang.

Rara Temon wordt op de gerechtsplaats gebracht en het uur breekt aan, waarop het vonnis aan haar zal worden voltrokken. Geen van Wirata's prinsen kan het echter over zich verkrijgen, om de schoone jonkvrouw het staal in de borst te steken. Toch zal 's vorsten bevel moeten worden ten uitvoer gebracht en zij verzoeken nu Gendreh Kemasan, de daad te

(1) Vergelijk No. 31. Babad Wanamarta.

volvoeren. Deze is daartoe bereid en doorsteekt Rara-Temon. Dit is voor Angkawidjaja te veel. In blinde woede stort hij zich op zijn vader en brengt dezen een wond toe, hem allerlei verwijten' doende. Nu gebeurt er iets vreemds: er komt beweging onder de toeschouwers en iemand loopt in allerijl op Angkawidjaja af. Het is Djaka Tjloentang, die blijkbaar den radeloozen jongen man wil beletten, verder onheil aan te richten. Angkawidjaja wendt zich nu tot Djaka Tjloentang en tracht dezen een steek toe te brengen, wat hem echter niet gelukt. De Pandawa-telg is geheel buiten zichzelf: hij verzoekt nu zijn vader, den nieuw aangekomene, die zich ongeroepen met het geval heeft bemoeid, te dooden. In plaats van aan dit verzoek gevolg te geven, loopt Gendreh Kemasan op Djaka Tjloentang toe en liefkoost dezen. Groote verbazing onder de toeschouwers, te meer nog, als Djaka Tjloentang zich nu ontpopt als Dewi Srikandi.

Maar er is nog geen einde aan de wonderlijke gebeurtenissen van dezen dag. Gendreh Kemasan neemt zijn hoog en schiet een pijl af op Kala Moerti, die nu vorst Kresna blijkt te zijn. Op dezelfde wijze krijgt Dewara de gedaante van Dewi Soembadra. Op verzoek van Danandjaja roept Kresna het doode meisje weer in het leven terug, door de Widjaja Koesoema boven haar te houden.

Er is nog een strijd te strijden. De reuzen van Djadjar Sêwoe hebben gezien, dat hun vorst door een pijlschot is getroffen en zij doen nu een verwoeden aanval, om hem te wreken. R. A. Sidalaga neemt de aanvallers voor zijn rekening en doodt hen. Een schitterend feest besluit dezen aan gebeurtenissen zoo rijken dag. (*Lk. Rara Temon*).

Terwijl dit alles te Wirata voorvalt is Dwarawati het tooneel van een heftigen strijd. R. A. Sêta doet met een geweldig leger een aanval, om het rijk van de overweldigers te verlossen. En hij slaagt! Baladêwa en Karna worden door een pijlschot getroffen en weggeslingerd. De Korawa's slaan op de vlucht. Sambha en Setyaki worden uit de gevangenis verlost en de eerstgenoemde — die het gerucht verneemt, dat zijn vader in het woud door de Korawa's is gedood — aanvaardt onder den naam van vorst Wisnoebrata de regeering over Dwarawati, waarbij Setyaki hem met raad zal terzijde staan. (*Lk. Joedanegara (Gendreh Kemasan of: Alap-alapan Oetari) en Lk. Kala Bendana pedjah*).

C. De Pandawa's in ellende.

De lakon's Ardjoena Wibawa en Parta Déwa bevatten a.h.w. slechts een voorspel tot het tragische einde van Ngamarta's glorie. Het is, alsof de dalang het nog niet over zich kan verkrijgen, dat tijdperk van grootheid en macht der geliefde helden zoo op eenmaal vaarwel te zeggen. Wel zijn de Pandawa's uit Ngamarta verdwenen, maar hun plaats wordt tijdelijk ingenomen door den liefdegod in menschengedaante en — zij komen er weer terug. Wel heeft Kresna Dwarawati verlaten, maar zijn zoon heeft de regeering overgenomen.

Evenmin is de ernst van den toestand ten volle merkbaar in de drie daarop volgende, boven behandelde, lakon's. Daar komt zoo iets als een der vele verlovingen en huwelijken, ontvoeringen van prinsessen en samenkomsten in een lusthof uit den tijd van Ngamarta. Maar er ligt een waas van weemoed over. De onbezorgde levenslust van Ngamarta — waar in de avonturen van Ardjoena en zijn zoons de eene geliefde de andere vervangt, zonder dat dit aanleiding geeft tot smart of bitterheid, — die overmoed is verdwenen en Abimanjoe's tweede huwelijk geeft den betrokkenen heel wat zorg en onrust.

Tot ten slotte het onheil niet langer is te verbergen.

Baladéwa neemt op zich, voor Doerjoedana Dwarawati te onderwerpen. Van uit Randoe Koembala zendt hij een gezant naar Wisnoebrata, om dezen mede te deelen, dat hij naar Ngastina wordt ontboden. Heftig verzet Setyaki zich tegen een dergelijke vernedering en, mede op zijn aandringen zendt Wisnoebrata den gezant terug met een brief, waarin hij ronduit weigert, aan de oproeping gehoor te geven: Dwarawati is onafhankelijk en heeft geen bevelen van Ngastina af te wachten!

Nu trekt Baladéwa met een groote legermacht tegen Dwarawati op. Zijn beide patih's moeten het tegen patih Oedawa afleggen, maar de vorst begeeft zich persoonlijk in den strijd en treft zoowel Oedawa als Wisnoebrata en Setyaki met een pijl, waardoor zij worden weggeslinged, zoodat Dwarawati in zijn macht is. (*Lk. Rara Temon*).

Zoo is dus Dwarawati gevallen. En ook de Pandawa's moeten hun rijk verlaten en onder schuilnamen en in nederige betrekkingen zich voor hun vijanden verbergen. Hoe zij hiertoe gedwongen worden en wat er nu met het heerlijke Ngamarta gebeurt, wordt in de lakon's niet uitvoerig beschreven: wij treffen hen in eenige verhalen als ballingen aan en vernemen slechts in enkele trekken, met welken tegenspoed zij te worstelen hebben. Wel kan de dalang niet laten, ook nu zijn held Ardjoena een enkel avontuur te doen beleven en Wrekodara's geweldige kracht te doen uitkomen, maar over het geheel is de glorie voorbij!

Als inleiding op het volgende zie men het slot van lakon Balé Sagala-gala (hoofdstuk IV).

De uit de geschiedenis van Palasara (Zie hoofdstuk I) bekende Radjamala, Roepa Kéntja, Kéntjaka(roepa) en Dèwi Rekatawati bevinden zich nog steeds te Wirata, de laatstgenoemde als gemalin van vorst Matswapati, bij wien zij vier kinderen heeft: een dochter, Dèwi Oetari en drie zoons, Séta, Oentara en Wratsangka.

De prinsen Oentara en Wratsangka verschijnen voor hun vader en vragen om een kampioen als tegenpartij van Radjamala, die tot nog toe onverwinbaar was. De vorst raadt hen aan, zich te wenden tot den marktmeester Widjakangka (Poentadéwa), die hen wellicht aan een kampioen zal kunnen helpen.

Hun tocht naar het verblijf van den marktmeester is niet tevergeefs: Widjakangka belooft hun zijn broer Abilawa en gaat met hen naar de slachterij van Walekas, om

ណាស្យាកិ
SATYAKI.

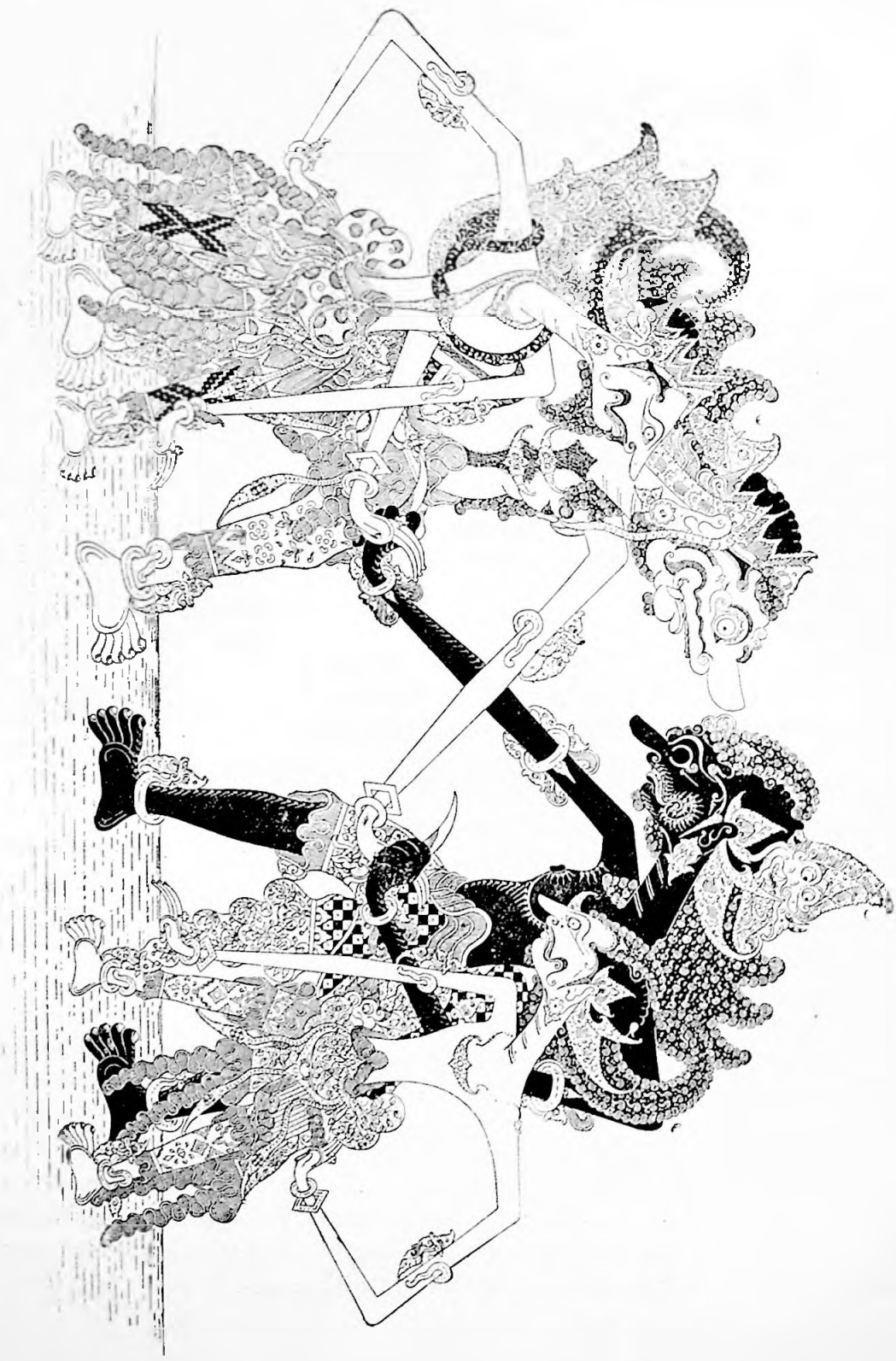
hem te zoeken. Hier vernemen zij, dat de gezochte zich in het bosch bevindt. Zij treffen hem daar slapende onder een waringinboom aan en wekken hem, door hem de haren van de voeten uit te trekken. Abilawa ontwaakt en grijpt in zijn woede over deze storing van zijn rust Widjakangka beet, dien hij voor zich in de lucht houdt. Spoedig bedaart evenwel zijn toorn en hij verklaart zich bereid, om tegen Radjamala op te treden.

Intusschen bevindt Pamadé zich met Semar, Nalagarèng en Pétroek in het woud, waar hij een reus en een reuzin tegenkomt, die op weg zijn om een mensch voor hun maal te zoeken. Er ontbrandt een strijd, waarin de reuzen door een pijlschot worden gedood. Zij ontpoppen zich als Sang Hjang Brama en diens gemalin Rarasati, die Pamadé den raad geven, om zich naar de aloen-aloen te Wirata te begeven. Met het wapen Bramastra zal Radjamala overwonnen kunnen worden. Pamadé moet zich daar als vrouw voordoen en den naam Kandi Wratnala (Dèwi Adiningsih) aannemen.

Op de aloen-aloen te Wirata is de strijd tusschen Radjamala en Abilawa aangevangen. Abilawa slaagt er in, zijn tegenstander weg te slingeren, zoodat deze roerloos blijft liggen. Zijn vrienden komen hem te hulp en werpen hem in den daarbij gelegen vijver, waarvan het water genezende kracht heeft. Gezond en frisch komt de worstelaar uit het water te voorschijn en het gevecht begint opnieuw. Telkens weer herhaalt zich dit, zoodat Abilawa er niet in slaagt, zijn tegenstander voor goed onschadelijk te maken. Dit bemerkt Kandi Wratnala, die met haar volgelingen op het tooneel van den strijd is aangekomen. Zij geeft Semar last de bramastra in den vijver te werpen. Het water begint te koken en te bruisen en als Radjamala, doodelijk getroffen door de nagels van den slachter, er weer in wordt geworpen, komt hij er niet levend meer uit.

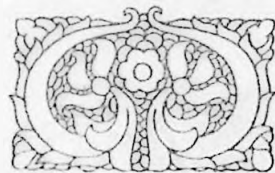
Niet zoodra heeft Kéntjaka gezien, dat Radjamala het heeft moeten afleggen, of hij stormt op Abilawa af. Deze ontwijkt hem echter en vlucht over de aloen-aloen. Bij zijn achtervolging bemerkt Kéntjaka de schoone Kandi Wratnala. Getroffen blijft hij staan en denkt niet meer aan de vervolging, liever zal hij trachten deze schoone maagd te veroveren.

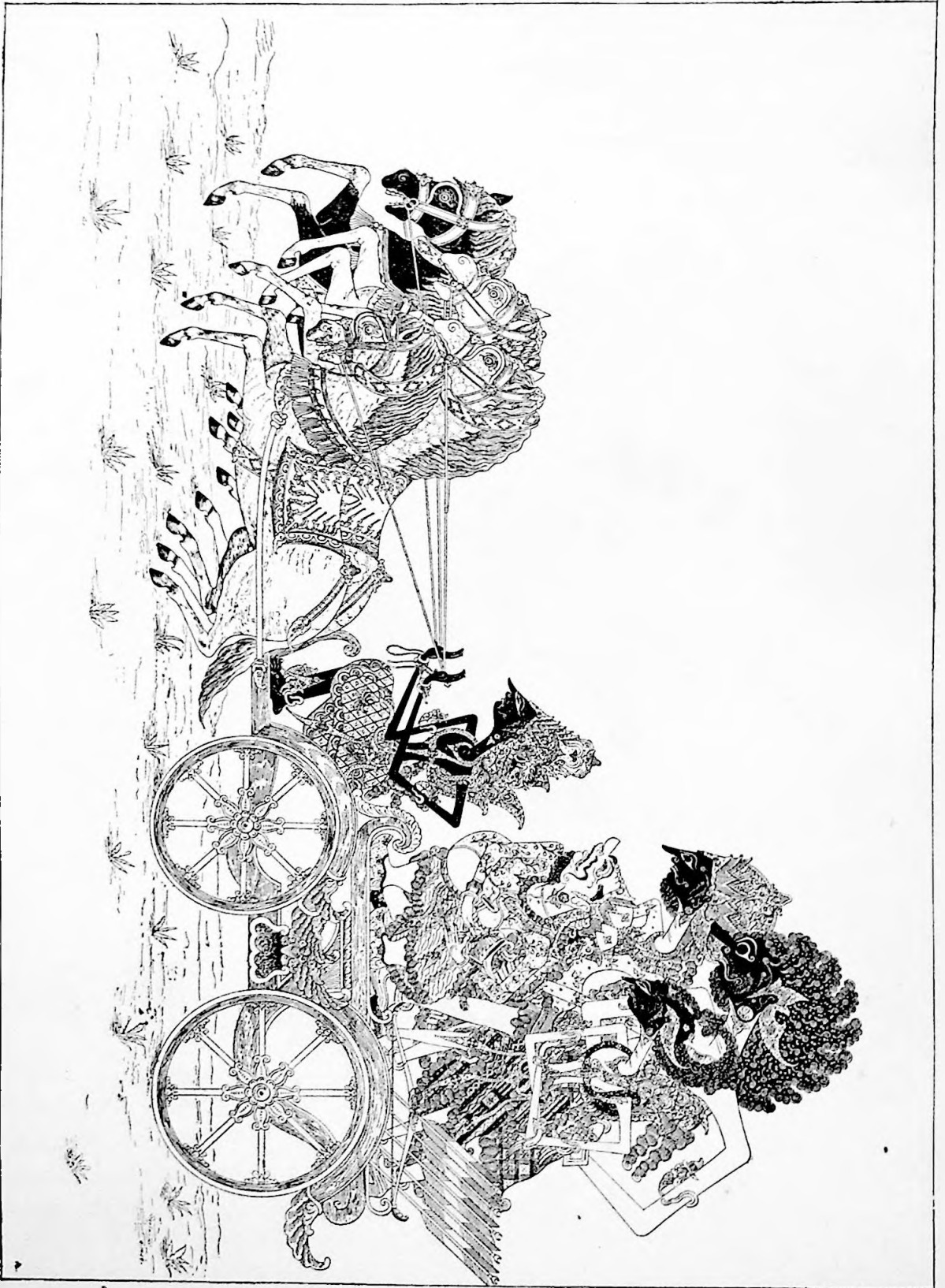
Kandi Wratnala komt in dienst bij Déwi Oentari en deze is bereid, om Kéntjaka te helpen. Op een dag zendt zij het meisje met een brief naar het verblijf van Kéntjaka, die nu de gelegenheid schoon ziet om te trachten, haar voor zich te winnen. Kandi Wratnala ontvlucht hem echter en begeeft zich naar den marktmeester, die haar doorzendt naar de slachterij. Een oogenblik later komt Kéntjaka de maagd opeischen, doch de marktmeester deelt hem mee, dat zij daar niet is. Nijdig maakt de achtervolger de haarwring van Widjakangka los, waarop deze bewusteloos ter aarde stort. Kéntjaka zet de vervolging voort en vindt Kandi Wratnala in de slachterij, waar zij juist tevergeefs getracht heeft, zich door Abilawa als echtgenoot te doen aannemen. Er ontstaat een gevecht, waarin Kéntjaka door de nagels van den slachter wordt verscheurd. Op last van den vorst wordt het lijk verbrand. Ten slotte blijkt Kandi Wratnala Pamadé te wezen. (*Lk. Djagal Abilawa*).

Geevecht tusschen Radjamat en Djagal Abilawa.
(Lakon: Djagal Abilawa).

Een herinnering aan de nederige betrekkingen, waarin de *Pandawa's* te *Wirata* werden geplaatst, vindt men in de *Lakon Bondan Peksa Djandoe*, waarin *Nangkoela* en *Sadéwa* (echter aan het hof van *Ngastina*) worden belast met het opzicht over de eenden, *Joedistira* in het paleis wordt opgesloten en *Pamadé* kalk moet gaan verkoopen bij de gladag, waar hij echter zijn aard niet kan verloochenen en een intiem samenzijn heeft met *Doersilawati*, de gemalin van *Djajadrata*. (*Lk. Bondan Peksa Djoendoe*).

Kresna op weg naar Ngastina.
(Lakon: Kresna doelta).

IX. Toebereidselen tot den strijd.

Het moet nu eindelijk tot een beslissing komen tusschen Pandawa's en Korawa's. Bij al het geluk, dat den broeders te Ngamarta ten deel viel, is hun het onrecht, dat hun werd aangedaan, toch nooit uit de gedachte gegaan en voortdurend leden zij onder den haat en de vervolging, waaraan zij van de zijde van hun neven bloot stonden. De eenige oplossing is: verdeeling van het rijk onder de beide takken van den ouden stam! Dan pas zal het rechtsgevoel van Joedistira en de zijnen bevredigd zijn en is de aanleiding tot onmin en naijver uit den weg geruimd. Het geduld van de Pandawa's is uitgeput, zij zijn vast besloten zich in het bezit te stellen van het hun toekomend gebied.

Voor echter tot den beslissenden stap over te gaan, zullen de Pandawa's trachten de zaak in der minne te schikken.

In de lakon's wordt meermaalen gezinspeeld op den grooten Djajabinangoen- (Bratajoeda-) krijg. Ook de verdeeling van het rijk komt al vroeger ter sprake. In de boven behandelde lakon Darma Birawa doet Soejoedana plechtig de gelofte, om het rijk in twee gelijke deelen te splitsen, maar van een vervulling van die belofte hoort men niets.

Een ander maal wordt vermeld, dat Korawa's en Pandawa's op een bijeenkomst in het Kroekmandala-woud afspreken, voortaan in vrede met elkaar te zullen leven en van den Bratajoeda-Djajabinangoen-krijg te zullen afzien. Dit is echter niet naar den zin van de goden, die nu eenmaal hebben bepaald, dat deze groote strijd moet plaats vinden. De godenheer zendt Batara Tjitragada en Batara Goeritna naar de aarde, om het vredesplan te verstoren. Daartoe incarneert de eerstgenoemde zich in Doersasana en de laatste in Boerisrawa. Als nu bij het groote vrede-maal Soembadra Boerisrawa bedient, veroorlooft deze — die steeds een goed oog op Ardjoena's gemalin had (1) — zich vrijpostigheden tegenover haar, waarop Setyaki het voor haar opneemt en in een gevecht met Boe-

(1) Vergelijk Lakon No. 56 t/m 58.

risrawa wordt gewikkeld. De strijders worden wel gescheiden, maar zij leggen de gelofte af, later in de Bratajoeda nader met elkaar te zullen afrekenen! Droepadi bedient Doersasana. Ook deze beledigt de Pandawa-gemalin, door haar bij den haarwring te grijpen. De wring raakt los en Droepadi legt de plechtige gelofte af, dat zij het haar niet zal opbinden, vóór zij het heeft gewasschen in het bloed van haar aanrander (1) (*Lk. Pandawa goebah*).

Bij vorst Matswapati te Wirata zijn vergaderd: Kresna, Baladéwa en Darmakoesoema (Joedistira). Men spreekt over de nog steeds niet opgeloste kwestie betreffende de verdeling van het rijk Ngastina. Joedistira verklaart zich bereid, genoegen te nemen met de helft van het rijk, waarop Kresna als gezant naar Soejoedana gaat om de zaak te bespreken.

Te Ngastina zijn tegenwoordig: Doerna, Déwabrata, Karna en Salja. Sakoeni deelt als zijn meening den vergaderden mee, dat het onmogelijk is het rijk te verdeelen. „Waarvan zouden dan de Korawa's, die immers honderd in getal zijn, moeten bestaan?" Déwabrata is het met hem eens: volgens den wil der goden moet het rijk één blijven!

Als nu Kresna verschijnt, om namens de Pandawa's aan te dringen op afstand van de helft van het rijk, verklaart Soejoedana zich daartoe niet bereid. Hij wil gaarne in vrede met zijn neven leven, maar het rijk kan niet gesplitst worden!

Met dit teleurstellend bericht komt Kresna bij zijn vrienden terug. Vorst Matswapati stelt voor, nog eenmaal een poging tot een oplossing te wagen en Kresna over honderd dagen weer naar Ngastina te zenden. De Korawa-vorst heeft dan tijd gehad, om de zaak nog eens rijpelijk te overwegen. Er bestaat voor de Pandawa's geen reden, om zich bij een weigering neer te leggen: ten rechte komt hun eigenlijk geheel Ngastina toe, daar Destarata na Pandoe's dood slechts regent is geweest voor zijn minderjarige neven.

Nadat Kresna is vertrokken om eens te gaan zien, hoe het staat met de ascese van zijn broer Baladéwa — wiens boetedoening nog niet volkomen blijkt te zijn — komt Bagawan Abjasa den vergaderden Pandawa's mededeelen, dat zij, als later in den strijd Déwabrata als aanvoerder van de tegenpartij zal optreden, Srikandi tegenover hem moeten stellen, daar deze een incarnatie is van Ambika (2). Resi Koembajana (Doerna) moet worden bestreden door Troestadyoemna, de incarnatie van Palgoenadi (3) en Salja door den

(1) Vergelijk Lakon No. 123, Pandawa dadoe.

(2) Vergelijk Lk. Déwabrata rabi (No. 8).

(3) Vergelijk Lk. Palgoenadi (No. 24).

Pandawa-vorst zelf. (1) Verder vertelt de wijze hun, dat Kresna een incarnatie is van Wisnoebrata en dat de Pandawa's zich met vol vertrouwen in zijn hoede kunnen stellen (*Lk. Kresna doeta*).

Op den bepaalden tijd begeeft Kresna zich nog eens naar Ngastina om voor de Pandawa's een deel van het rijk op te eischen, nu vergezeld door Setyaki van Lésanpoera. Ardjoena volgt hem — op bevel van Abjasa — van verre, om hem, zoo noodig, te kunnen bijstaan. (2)

Te Ngastina, waar men het bericht van het aanstaand bezoek van Kresna heeft ontvangen, zijn allen het er over eens, dat deze, als de voornaamste steunpilaar van de Pandawa's moet worden uit den weg geruimd. Sakoeni zal hem een strik spannen.

De gezant komt aan en wordt beurtelings verwelkomd door vorst Soejoedana, Resi Déwabrata, Resi Doerna, patih Sakoeni en Adipati Karnā. Nadat hij van het hem aangeboden onthaal gebruik heeft gemaakt, neemt Kresna het woord en tracht te betoogen, dat de Pandawa's recht hebben op Ngastina, daarbij het verzoek overbrengende, om hun de helft van het rijk af te staan. Vorst Soejoedana bewaart op deze toespraak het stilzwijgen, de Korawa's echter staan gereed, om het afgesproken plan ten uitvoer te brengen. Plotseling ziet Kresna de hem vergezellende Setyaki achterover vallen, gestompt en geslagen door de Korawa's. Op het gezicht van dezen verraderlijken aanval ontsteekt hij in toorn en neemt zijn bovenmenschenlijke gedaante aan (tiwikrama). Allen vallen op hem aan, uit de verte schiet Karnā zijn pijlen op hem af. De aangevallene slingert echter al zijn belagers van zich en verlaat de vergadering, Setyaki met zich meevoerende.

Volgens *Lk. „Pedjahipoen Bisma lan Séta”* is Doerjodana wel tot toegeven geneigd, doch zijn moeder, Déwi Anggendari verschijnt ter vergadering en verbiedt hem, het rijk te verdeelen. Vorst Soejoedana vraagt het gevoelen van Doersasana en Djajadrata die beiden verklaren, den strijd te verkiezen boven den afstand van een deel van het rijk. Doersasana plukt een geroosterde kip uiteen en werpt de stukken voor Kresna neer, waarop deze over hem den vloek uitspreekt, dat hij in de Bratajoeda evenzoo in stukken zal worden gescheurd. Djajadrata grijpt een aarden waterkruik, waarvan hij den kop afrukt, wat Kresna aanleiding geeft om te voorspellen, dat in den strijd hem het hoofd van den romp zal worden gescheiden. — In deze lakon laat Kresna zijn bovennatuurlijke gedaante varen op last van Batara Goeroe, die hem door Narada laat aanzeggen, dat de tijd, om de Korawa's te verdelgen, nog niet is aangebroken.

(1) Vergelijk *Lk. Narasoma* (No. 10).

(2) *Lk. „Pedjahipoen Bisma lan Séta”* vermeldt, dat Déwi Koenti Talibranta den gezant vergezelt en dat onderweg de goden Batara Narada, Panjarikan, Djanaka en Parasoe zich bij hem voegen.

Na het vertrek van Kresna spreekt Soejoedana tegenover Déwabrata en Salja zijn bezorgdheid uit over de gebeurtenissen, welke zoo juist hebben plaats gehad, waarop Bisma hem aanraadt, zijn vertrouwen op de goden te stellen en Sakoeni hem tracht gerust te stellen, door een opsomming te geven van de bondgenooten: Vorst Gardapati van Boekasapta, de vorst van Srawantipoera, Bagadenta van Paranggoebardja, Kartipéja van Toendjoengpoetih, die „vuurwapenen" bezit, met zijn bloedverwant, den slangenvorst Ardawalika en zijn heldhaftigen zoon Kala Srenggi. Bisma lacht bij deze opsomming en wijst er op, dat deze allen slechts menschen zijn. Nu herinnert Adipati Karna zich zijn afstamming van den zonnegod en hij besluit, ascese te gaan oefenen op den berg Soerandil aan den oever van den oceaan, om te trachten, op deze wijze hulp te verkrijgen.

In de lakon „Pedjahipoen Bisma lan Séta" richten de Korawa's na het vertrek van Kresna een groot feestmaal aan, waaraan — behalve hun gasten, de vorsten Soerjagardjita en Kala Boedjana — ook Setyaki en Patih Oedawa deelnemen. De Korawa's trachten de beide laatstgenoemden te vergiftigen. Gevecht van dezen met de beide vorsten, die het tegen hen afleggen.

Setyaki en Oedawa gaan vervolgens met Kresna naar Ngawangga, waar Kresna tevergeefs Karna tracht over te halen, om zich aan de zijde der Pandawa's te scharen. Daarna vertrekt Kresna met Déwi Koenti naar Wirata.

Ardjoena bevindt zich nog steeds op weg, om Kresna, zoo noodig, te hulp te komen. Daar ontmoet hij vorst Ardawalika, dien hij met een pijlschot het hoofd van den romp scheidt. Dit schreeuwt Ardjoena toe, dat het in den Djajabinangoen-krijg zich in Karna's wapen zal bevinden en dat hij daarvoor op zijn hoede zal moeten wezen. Zijn tocht vervolgende, bemerkt Ardjoena Kresna, die met Setyaki zit uit te rusten. Hij brengt hem hulde, waarop Kresna zijn menschelijke gedaante herneemt en ook de nog versufte Setyaki tot bewustzijn komt. Allen begeven zich op weg naar den Retawoe, waar Kresna aan Abjasa verslag uitbrengt omtrent zijn zending en daarna naar Wirata. Als vorst Matswapati verneemt, wat er gebeurd is, merkt hij op, dat nu de Djajabinangoen-krijg onvermijdelijk zal zijn en vraagt hij, of men vanuit Ngamarta dan wel van Wirata zal optrekken. Kresna is van meening, dat de bondgenooten: de vorsten van Wirata, van Dwarawati, van Tjempala en van Lésanpoera van uit Ngamarta moeten uitrukken. Setyaki zal legeraanvoerder zijn. (*Lk. Djabelan*). (1)

* *

(1) Ten rechte noemt de Lk. „Pedjahipoen Bisma lan Séta" de drie prinsen van Wirata — Séta, Oentara en Warasangka — en inzonderheid Séta als aanvoerder van het leger der Pandawa's.

Kresna in zijn bovennatuurlijke gedaante.
(Lakon: Kresna goegah).

Vorst Soejoedana heeft van de goden een aanwijzing gekregen, dat hij — om de Bratajoeda te winnen — Kresna, die in de put Djالاتوenda in het Koendjaka-woud ligt te slapen, moet wekken. Met de Korawa's begeeft hij zich op weg, in gezelschap van Joedistira en de zijnen, die eveneens naar het Koendjaka-woud gaat.

Intusschen heeft Abjasa aan Angka Widjaja, die zich bij hem op den Retawoe bevindt, opgedragen, om zijn vader Ardjoena te gaan mededeelen, dat Kresna een gelofte heeft gedaan en nu in zijn bovenmenselijke gedaante (triwikrama) in de Djالاتوenda ligt te slapen. Dit is alles echter slechts schijn: in werkelijkheid heeft Kresna zijn ziel uit het lichaam losgemaakt, om zich naar Hjang Girinata, den Hemelheer, te begeven.

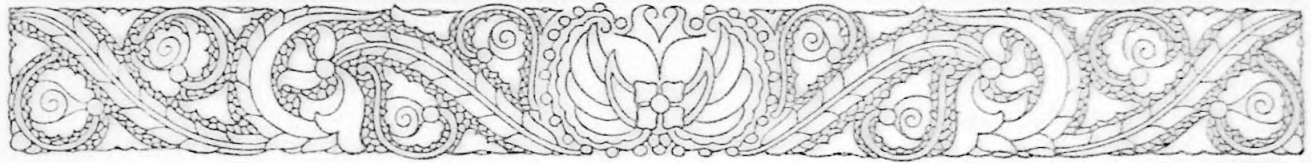
In het Koendjaka-woud, waar Setyaki de wacht houdt bij Kresna, zijn alle bezoekers reeds aangekomen. Het eerst treedt Soejoedana naar voren, om te trachten Kresna — die de gedaante van een geweldigen reus heeft aangenomen — te wekken. Het gelukt hem niet. Evenmin slagen vorst Joedistira, Nangkoela, Sadéwa en de Korawa's. Men laat hem een wagen over het lichaam rijden: ook hierdoor is Kresna niet wakker te krijgen. Nog een is er, die niet zijn krachten heeft beproefd: Djanaaka. Hij treedt nu op den slapende toe en, terwijl allen vol spanning afwachten, wat er zal gebeuren en hoe hij het zal aanleggen, om den vriend weer tot het bewustzijn te roepen, legt hij zich rustig naast dezen neer, zijn ziel verlaat het lichaam en stijgt op naar Endra's hemel.

Intusschen bevindt Kresna zich in het godenverblijf. Narada krijgt bevel, hem een boek te brengen, waarin alle deugden en ondeugden, kennis en domheid en dood en leven der menschen staan vermeld. De tijd zal nu spoedig aanbreken, waarin alle schuld zal worden afgelost. Nog is Kresna met Narada in gesprek over den inhoud van het merkwaardige boek, als plotseling Djanaaka verschijnt. Kresna zegt hem, dat hij een gelofte heeft afgelegd, om dengeen, die hem zou kunnen volgen, als een zeer nauw met hem verbonden bloedverwant aan te nemen. Van Narada krijgen de vrienden bevel, om nu naar de aarde terug te keeren.

Nadat Kresna zijn bovenmenselijke gedaante heeft afgelegd, deelt hij aan Joedistira en Soejoedana mee, dat zij mogen kiezen tusschen zijn persoon en het door hem verkregen leger van Séwoe Nagari. Soejoedana laat de keus aan Joedistira, die het leger wil hebben maar die, op een wenk van Kresna, zijn neef, als de oudste, het eerst laat kiezen. Nu verzoekt Soejoedana, tot groote vreugde van Kresna, om het geweldige leger te mogen bezitten, wat hem wordt toegestaan, zoodat de persoon van Kresna als helper in den strijd aan den Pandawa-vorst ten deel valt.

Verblijd over de aanwinst van een machtig leger als bondgenoot in den komenden strijd, keert Soejoedana naar Ngastina terug. (*Lk. Kresna goegah*).

X. De groote strijd.

De pogingen van de Pandawa's, om tot een vreedzame oplossing te komen, zijn afgestuit op den hardnekkigen onwil van Soejoedana. En zoo is nu de tijd voor den grooten, beslissenden strijd aangebroken en bereidt men zich aan beide zijden voor tot de geweldige eind-worsteling.

Beleeft men in den tijd gedurende het verblijf van de Pandawa's te Ngamarta een schier eindeloze reeks van schermutselingen tusschen dezen en de Korawa's, waarbij de laatsten weleens in het voordeel zijn, doch niet blijvend de overhand krijgen — in de Bratajoeda staat men voor de algeheele afrekening. Het is de laatste krachtsinspanning aan beide zijden, een strijd op leven en dood.

Tot nog toe was alles slechts spel. Hoe bedenkelijk het er soms voor de Pandawa's uitzag, men voelde, dat het toch wel goed zou afloopen, dat moed en behendigheid hen wel zouden red- den, ook uit de meest gevaarvolle omstandigheden. En, was het avontuur doorleefd, dan kwam telkens weer de onbezorgde levenslust boven en begon in nieuwe verwickelingen weer dat overmoedig spelen met het gevaar.

Maar nu is het ernst! Men voelt het: deze strijd zal de laatste zijn, want als hij is geëindigd zal een van beide partijen hebben opgehouden te bestaan. De blijde lach, waarmee Pandoe's zonen zoo menig avontuur ingingen, is verdwenen, de ernst van den toestand grijpt allen aan en doet zich zelfs gevoelen bij den steeds zoo onbezorgden Ardjoena. Hij gordt zich ten strijde, maar wat hij vroeger als voor tijdverdrijf deed, drukt nu op den Pandawa als een onafwendbare, harde plicht. De onverschrokken held, die in dollen overmoed zijn nooit missende pijl richtte op ieder, die hem in den weg trad, hij weifelt nu en tranen dringen hem in het oog, als hij zich geplaatst ziet tegenover bloedverwanten en leermeesters.

De strijd is niet te ontkomen, de helden zullen ook nu hun plicht doen, maar een waas van weemoed ligt over het verhaal van hun handelingen. De vroolijke zon van Ngamarta is verduisterd en zelfs de volkomen overwinning op den tegenstander en de verkrijging van wat men zoo lang heeft nagestreefd en gewenscht kan de oude levensvreugde niet meer doen terugkeeren. Voor altijd zijn de blijde dagen voorbij!

Is het wonder, dat de Javaan er tegen opziet, de Bratajoeda, het geweldig aangrijpende einde van Ngamarta's glorie-tijd, op het tooneel te brengen?

In de lakon's wordt de strijd slechts zeer fragmentarisch weergegeven. Volgens het gedicht „Bratajoeda” is het verloop in het kort als volgt.

1ste dag. De Pandawa's te Wirata vergaderd. Zending van Kresna naar Ngastina.

2de dag. Mislukte onderhandelingen te Ngastina. Terugkeer van Kresna. De Pandawa's besluiten over te gaan tot den strijd.

3de dag. Uittocht van de Pandawa's naar het Koeroe-veld, waar ook de Korawa's aankomen. Keuze van de aanvoerders: bij de Pandawa's Seta, bij de Korawa's Bisma.

4de dag. De Pandawa's in de slagorde van de „Bætjra tiksna” (= donderkeil; bliksemstraal. In de afbeelding weergegeven als „drietand”), de Korawa's in de „Woekir Djaladri” (rots en zee). Zie fig. 1.

Men kende oudtijds zestien soorten van opstelling der troepen. In een Oud-Javaansch werk over staatkunde, Kamandaka, worden de volgende acht slagorden genoemd.

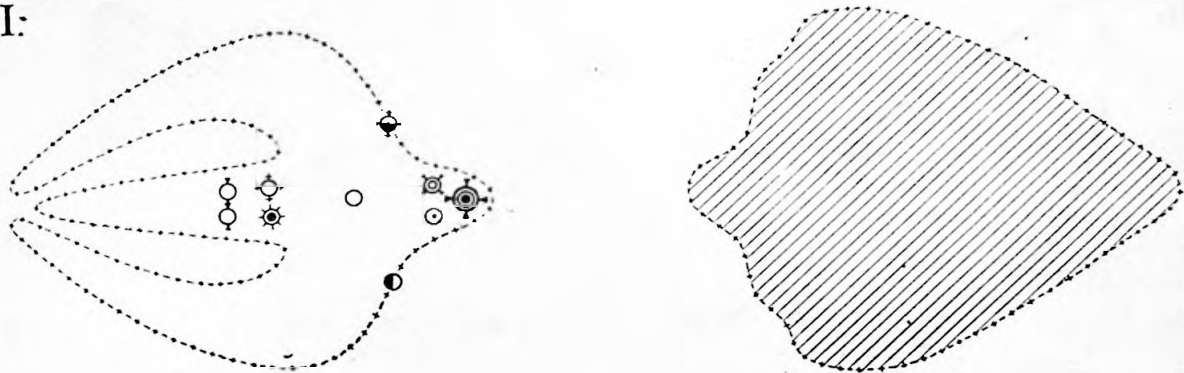
1. Garoeda-bjoeha	Slagorde v/d arend.
2. Singha-bjoeha	„ „ leeuw.
3. Makara-bjoeha	„ „ kreeft.
4. Tjakra-bjoeha	„ „ radpijl.
5. Padma-bjoeha	„ „ lotus.
6. Woekirsâgara-bjoeha	„ „ rots en zee.
7. Arddhatjandra-bjoeha	„ „ halve maan.
8. Badjratikshna-bjoeha	„ „ donderkeil.

Zoowel de Badjratiksna als de Woekir Djaladri geven een massale opstelling van de troepen, welke doet denken aan de bedoeling, om het vijandelijk front snel te doorbreken.

Bij de Pandawa's is ongeveer de helft van de troepen — met Bima aan het hoofd, die gesteund wordt door Ardjoena en Srikandi — in eerste linie geplaatst, op de beide flanken gedekt door kleinere afdeelingen onder Setyaki en Drestadyoemna. De andere helft bevindt zich in tweede linie in reserve, achter het midden van de eerste linie, aangevoerd door Joedistira en de overige Pandawa's benevens Kresna. De vorst is hier uitnemend tegen een directen aanval van den vijand gedekt. Wanneer de aanval van de eerste linie mocht mislukken, kan zijn afdeeling zich terstond in den strijd werpen.

Deze opstelling geeft een goede dekking voor den hoofdaanvoerder Seta, die zich in het middelpunt van de slagorde bevindt, van daar uit een overzicht heeft op den gang van het gevecht en op ieder gewild oogenblik de reserve kan doen oprukken.

I:

PANDAWA

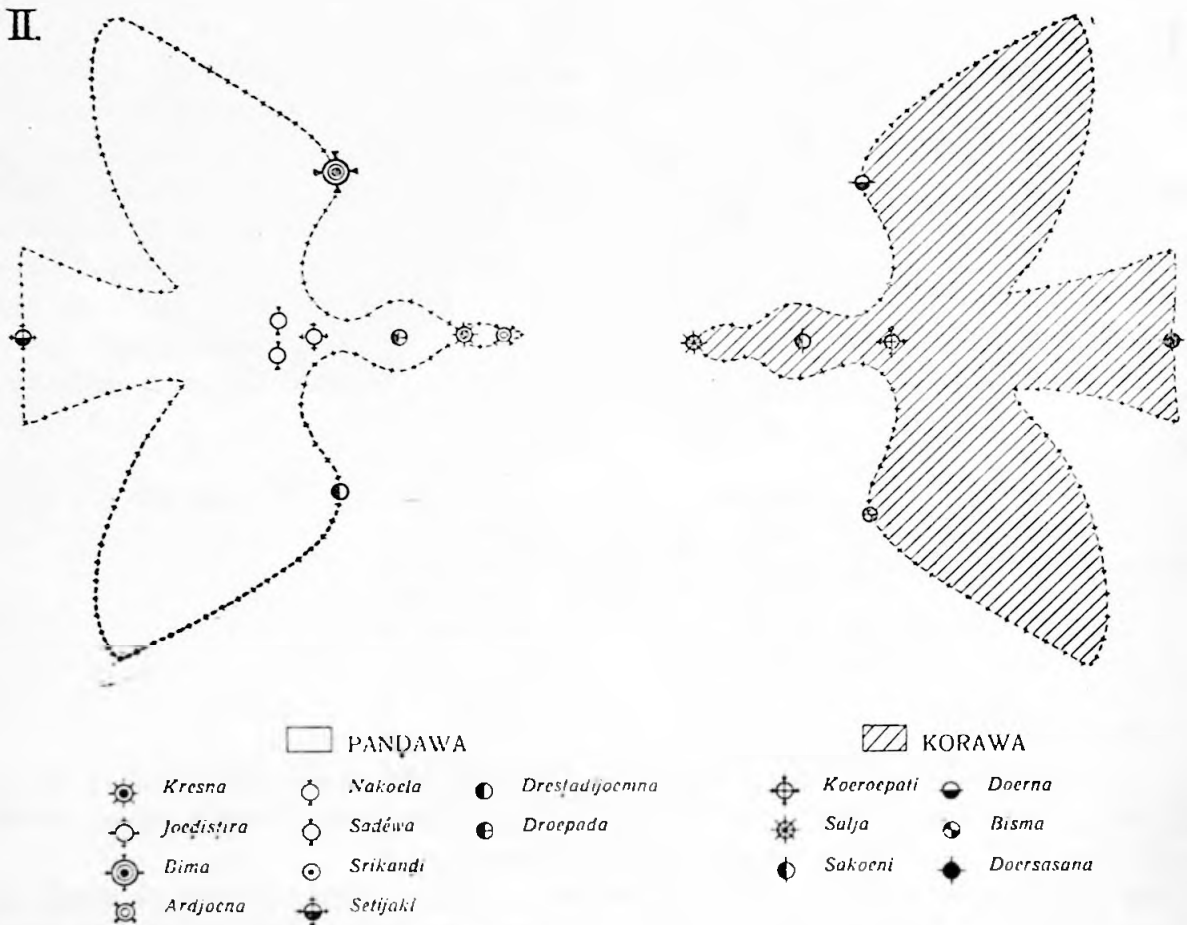
KORAWA

Op dezen dag sneuvelen aan de zijde der Pandawa's Séta en zijn beide broeders, die zich buiten hun veilige stelling begeven. De Korawa's verliezen Roekmarata. 's Nachts houden de Pandawa's vergadering en kiezen Drestadyoemna als veldheer.

5de dag. De Pandawa's hebben op den vorigen dag gevoelige verliezen geleden en daarbij zijn zij er niet in geslaagd, het vijandelijk front te doorbreken. Nu zullen zij het voorzichtiger aanleggen. Als het ware tastender wijze wordt een voorhoede vooruit geschoven onder bevel van Ardjoena, bij wien zich Kresna bevindt (in den „bek" van den adelaar). Bij het in gevecht komen kan hij onmiddellijk ondersteund worden door den ervaren Droepada, die in den „kop" is geplaatst. (Fig. II).

Het aarzelend karakter van dit oprukken blijkt ook uit de flankdekkingen, die onder bevel staan van den hoofdaanvoerder Drestadyoemna (rechter-vleugel) en den geweldigen Bima (linker-vleugel). De hoofdmacht, onder onmiddellijk bevel van Joedistira, is centraal geplaatst ten opzichte van voorhoede en flankdekkingen, m. a. w. zij kan even snel oprukken naar elk van deze vooruit geschoven deelen, wanneer die door den vijand bedreigd worden. Ook hier staat de vorst in het midden.

Deze slagorde heeft niet, zooals de eerste, een specifiek offensief en evenmin een bepaald defensief karakter: zij laat zowel een overgang tot den aanval als tot de verdediging toe. Voorzichtigheid is het hoofdkenmerk.

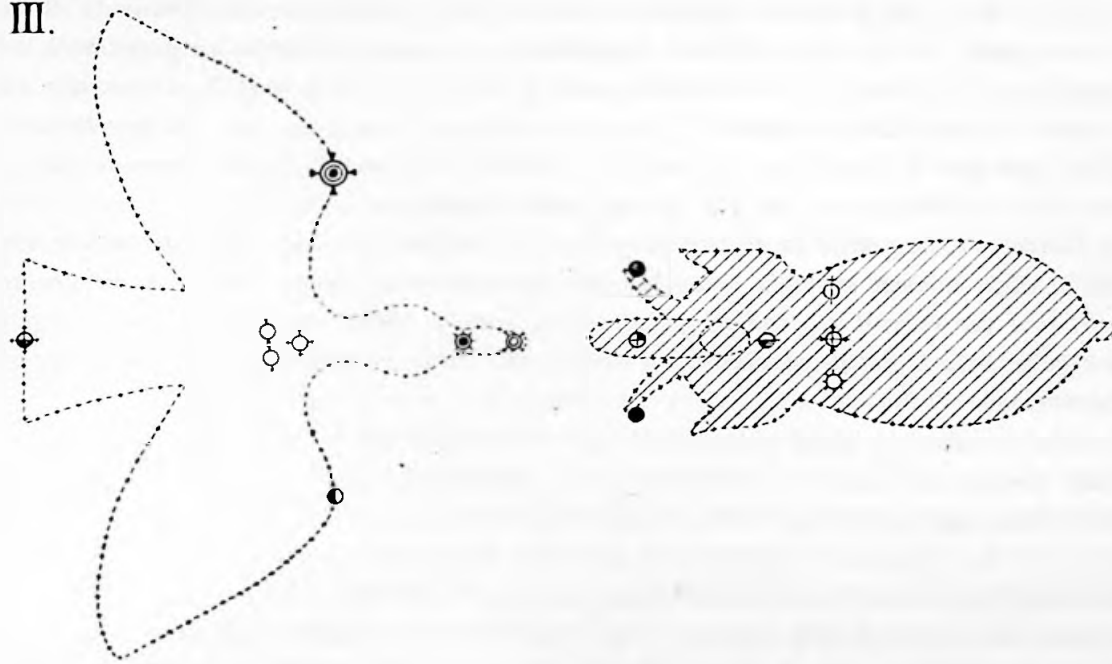

Dit onbestemde in het karakter van de slagorde der Pandawa's is zeker wel een reden, waarom ook de Korawa's deze opstelling aannemen. Bij hen staat de vooruit geschoven voorhoede onder bevel van Salja, die wordt ondersteund door den sluwen Sakoeni. Tegenover Drestadyoemna heeft zich in den linkervleugel van de Korawa's Bisma opgesteld, de bekwame Doerna staat tegenover zijn geduchten oud-leerling Bima. Ook hier bevindt zich de vorst, Koeroepati, goed gedekt in het centrum, waar hij een overzicht over het geheel heeft. Op dezen dag lijden de Korawa's een onherstelbaar verlies door den dood van hun bekwamen veldheer Bisma. Drona (Doerna) neemt het opperbevel van hem over.

6de dag. De Pandawa's hebben bemerkt, dat zij met de voorzichtige opstelling van den adelaar meer voordeel op hun tegenstander hebben behaald, dan met de slagorde van den vorigen dag en zij gaan daarom niet tot een nieuwe opstelling van hun toepen over.

De Korawa's daarentegen hebben juist met die slagorde zware verliezen geleden en zij achten het veiliger een meer geconcentreerde stelling in te nemen, nam. die van den (dollen)

III.

<div style="display: inline-block; border: 1px solid black; width: 20px; height: 10px; margin-right: 5px;"></div> PANDAWA			<div style="display: inline-block; border: 1px solid black; width: 20px; height: 10px; background: repeating-linear-gradient(45deg, transparent, transparent 2px, black 2px, black 4px); margin-right: 5px;"></div> KORAWA		
 Kresna	 Nakoeta	 Droepada	 Koeroepati	 Bagadeta	
 Joehstira	 Sadewa		 Doerna	 Djajadrata	
 Bima	 Setjuki		 Korawa	 Karna	
 Ardjoena	 Drestudjoemna				

Olifant (*Dwirada meta*). De voorhoede (*slurf*) wordt gevormd door Bagadeta, rechts en links ondersteund door de Korawa's en in tweede linie door Doerna, den opperbevelhebber. Daarachter bevindt zich vorst Soejoedana, die op de flanken gedekt wordt door Djajadrata en Karna. (Fig. III).

Uit den Adelaar van de Pandawa's ontwikkelt zich een offensief met een frontaanval (van Ardjoena) en een dubbele overvleugeling, waarbij de „slagtanden" van den olfant (de Korawa's) worden overhoop geworpen en uiteen gedreven. Wel doen de „slurf"-troepen onder Bagadeta een verwoeden aanval op den „bek" van den Adelaar, maar het gelukt Ardjoena, zijn tegenstander doodelijk te treffen.

7de dag. De Korawa's bemerken, dat de vijand hen op den duur te machtig zal zijn. Op twee wijzen trachten zij in het voordeel te komen: door de Pandawa's te dwingen, hun strijdkrachten te verdeelen en door het vormen van een nieuwe slagorde.

Het gelukt Soejoedana Ardjoena en Wrekodara, de meest gevreesde helden van de Pandawa's van de hoofdmacht af te scheiden en in een gevecht te wikkelen met Gardapati (tegen Ardjoena) en Sakoeni en Wresaja (tegen Wrekodara).

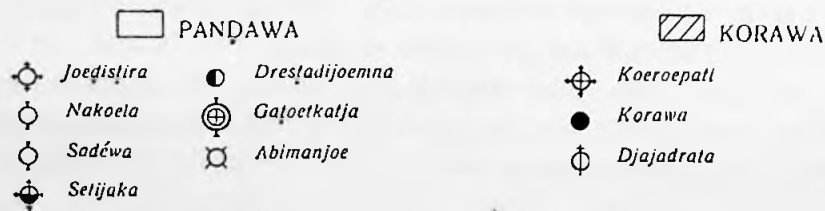
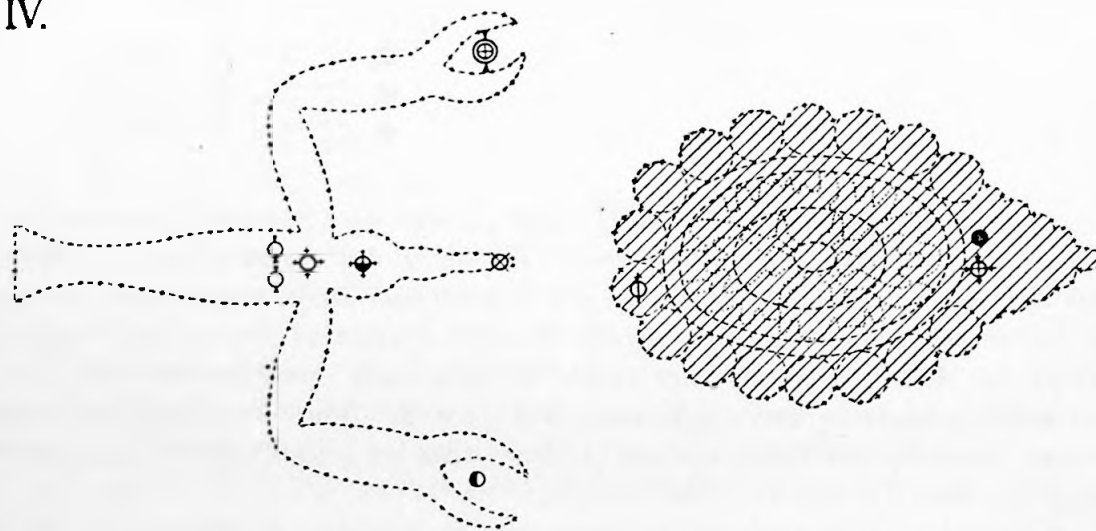
Nadat alzoo de macht van de Pandawa's aanmerkelijk is verzwakt, doet Drona de zijnen on-
verwijld de slagorde van het Rad (Tjakra Syandana), de „ongenaakbaarste en geduchtste van al-
le", aannemen. Het is een soort van carré-formatie, welke gelegenheid geeft, om naar alle kanten
front te maken. Hierbij vormen Karna en Krepa de spaken, Djajadrata met zijn bevelhebbers de
velg. Achter aan den buitensten rand, door zijn geheele strijdmacht gedekt, bevindt zich vorst
Soejoedana (De afbeelding, zie fig. IV, is niet geheel volledig).

De Pandawa's, nog altijd in de opstelling van den Adelaar, zien met schrik de tactiek van den
vijand, die in dicht aaneen gesloten gelederen zich tot den strijd gereed maakt. Hiertegen zal de
Adelaar met den ver vooruit stekenden, geïsoleerden „snavel" zeker niet bestand zijn. Ijlings geeft
Joedistira zijn leger last, om de slagorde van de Kreeft (Makara) aan te nemen. Abimanjoe zal de
troepen aanvoeren.

De Kreeften-slagorde geeft gelegenheid tot ontwikkeling van een breed front, waarbij zoowel
getracht kan worden, om (met de „voelhorens") de vijandelijke stelling te doorbreken als om (met
de „scharen") den tegenstander op beide vleugels te omvatten. Op deze drie gewichtige punten
worden dan ook de voornaamste aanvoerders geplaatst: Abimanjoe zelf staat in de „voelhorens", ter-
wijl Gatoetkatja en Drestadyoemna zich in de „scharen" bevinden. Abimanjoe wordt in den rug
gesteund door den krijgshaftigen Setyaki. Goed gedekt is achter dezen vorst Joedistira opgesteld.

In een onstuimigen aanval gelukt het den onverschrokken Abimanjoe de Tjakra-slagorde te

IV.

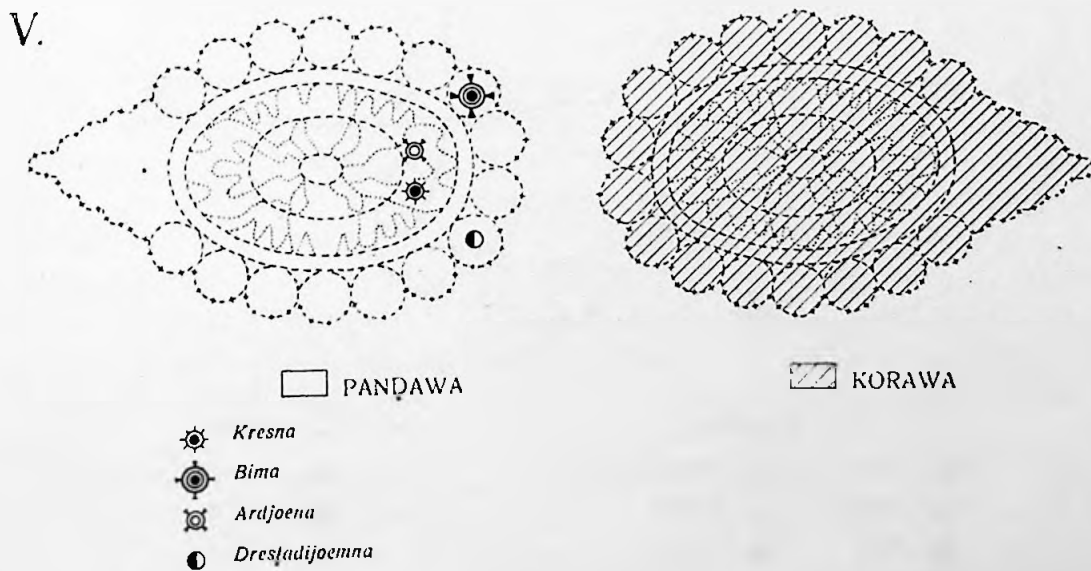
verbreken en diep in de vijandelijke gelederen door te dringen en het heeft er allen schijn van, of hij met den Korawa-vorst zelf slaags zal raken: reeds is hij tot dichtbij de standplaats van Soejoedana genaderd. Djajadrata bemerkt het gevaar, komt ijlings toegesnel en „sluit gezwind, als een deur, de opening af”. Zoo is Abimanjoe omsingeld. Woedend vallen de Korawa's van alle zijden op hem aan. „Met vuur en onverflauwden moed weert zich de machtige held Abimanjoe, onverschrokken wacht hij den algemeenen aanval af”. Het gelukt hem, Soejoedana's zoon, Lesmana Mandra Koemara, te doodden. Verbitterd door dit verlies dringen de Korawa's in dichte drommen opnieuw voorwaarts. Ten slotte is de overmacht te sterk en de held valt in den ongelijke strijd.

Het centrum van de Pandawa's en de beide Kreeftenscharen rukken voorwaarts, maar reeds valt de nacht en de strijders worden door de duisternis gedwongen, naar hun kwartieren terug te keeren.

Als Ardjoena, die — evenals Wrekodara — zijn tegenstander heeft overwonnen, hoort, welk verlies hem heeft getroffen, zweert hij den volgenden dag Djajadrata te zullen doodden of anders zelf den brandstapel te zullen bestijgen.

8ste dag. De slagorde van de Kreeft heeft den Pandawa's niet veel voordeel gebracht, de aaneengesloten opstelling van de Korawa's bleek beter resultaat op te leveren. Op dezen dag gaan dan ook de Pandawa's tot deze slagorde over. (Fig V).

Weer nemen Wrekodara en Drestadyoemna de voornaamste plaatsen in op de beide vleugels. Ardjoena bevindt zich met Kresna in de tweede linie. In gesloten gelederen stormen de troepen van Joedistira op hun tegenstanders af, in verwarring wijken deze voor den onstuimigen aanval. Een tweegevecht ontstaat tusschen Boerisrawa en Setyaki, waarin de eerstgenoemde sneuvelt.

Nog heeft Ardjoena zijn gelofte niet ten uitvoer kunnen brengen: de Korawa's houden Djajadrata verborgen en stellen zich in dichte rijen voor hem op. Eindelijk echter gelukt het Ardjoena, hem door een list uit zijn schuilplaats te lokken en met zijn Sarotama-pijl te dooden.

9de dag. Dood van verscheidene Korawa's en van Gatoetkatja, die door een pijl van Karna wordt getroffen.

10de dag. Dood van Drona. 's Nachts worrdt Karna tot opperbevelhebber benoemd.

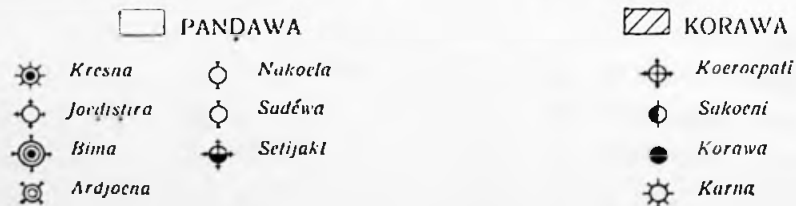
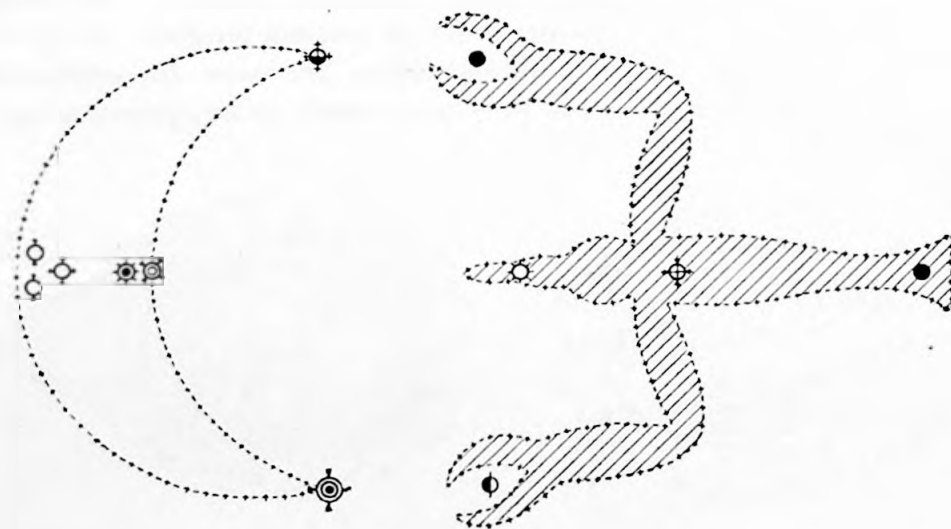
11de dag. Voortzetting van den strijd. Salja neemt op zich, Karna's strijdswagen te besturen.

12 dag. Ardjoena wordt met de opperleiding van het Pandawa-leger belast.

Nog altijd is aan beiden zijden de slagorde niet gewijzigd. Nu Karna het bevel op zich heeft genomen, is er — gelet op diens karakter en gewone taktiek — zeker een onstuimige frontaanval te verwachten. Kresna acht het daarom gewenscht, een stelling in te nemen, waarbij — ingeval van een te ver doordringen van 's vijands centrum, waarin zich Karna bevindt — omsingeling kan worden toegepast.

Zoo nemen de Pandawa's de slagorde van de Halve Maan in. Rechts en links bevinden zich in een vooruitgeschoven stelling Bima en Setyaki. De algemeene leider, Ardjoena, staat met Kresna in tweede linie in het centrum, waar hij gelegenheid heeft, den achter hem geplaatsten vorst te beschermen. (Fig. VI).

VI.

Als de Korawa's deze veranderde opstelling bemerken, gaan ook zij over tot een wijziging van hun slagorde en wel in die van de Kreeft, waardoor zij een omvatting denken te voorkomen. Hierbij is Karna nog steeds in het centrum en zijn in eerste linie, rechts en links, Sakoeni en de Korawa's geplaatst. (Fig. VI).

Het blijkt, dat de Pandawa's juist hebben gezien: Karna laat zich door zijn drift en strijd-lust vervoeren en snelt de zijnen vooruit. Wel worden de Pandawa's door dezen woedenden aanval een oogenblik aan het wankelen gebracht, maar spoedig herstellen zij zich en omsingelen het ver vooruit gedrongen vijandelijk centrum, waardoor het verband van de slaglinies der Korawa's verbroken wordt en hun troepen-afdeelingen partieel worden verslagen. Al spoedig ontstaat nu een verward handgemeen, waarin ten slotte Doersasana en Karna door de hand van Wrekodara en van Ardjoena sneuvelen.

13de dag. Voortzetting van den strijd, waarbij Salja aan de zijde der Korawa's als veldheer optreedt.

14de dag. Dood van Salja, van de nog overgebleven broeders van Soejoedana en van Sakoeni.

15de dag (of nog de 14de). Knotsgevecht tusschen Wrekodara en Soejoedana. Wrekodara verbrijzelt de linkerdij van zijn tegenstander. — Overrompeling van het kamp der Pandawa's door Aswatama. Dood van Drestadyoemna, Sikandi en Pantjawala.

16de dag (of nog de 15de). Tweegevecht van Ardjoena en Aswatama. Vonnis van Kresna over Aswatama en de zijnen.

Joedistira vorst van Ngastina.

Dood van Seta en Bisma.

Nu de groote strijd zal beginnen, stelt vorst Soejoedana den geweldigen Bisma tot legeraanvoerder aan.

In de Koeroe-vlakte (Koeroesetra) worden de beide legers tegenover elkander opgesteld. Het eerst treden tegen elkaar op R. Oentara en Bisma. De prins van Wirata sneuvelt. Eenzelfde lot ondergaat diens broer Warasangka.

Begeerig den dood van zijn beide broeders te wreken, stormt nu R. A. Seta voorwaarts. Zóó ontstuiming is zijn aanval, dat Resi Bisma — en met hem zeven vorsten, bondgenooten van de Korawa's — op de vlucht slaat.

Plotseling verschijnt Bisma's vader, Santanoë, die zijn zoon een bijzonder krachtig wapen brengt, om daarmee den tegenstander te doden.

Intusschen is op het terrein van den strijd aangekomen R. Roekmarata, prins van Mandaraka. Deze merkt den zegevierenden Seta op en schiet een pijl op hem af. Seta laat zich vallen en houdt zich dood. Nu nadert Roekmarata hem. Onverwacht staat Seta op en doodt zijn vijand.

Maar nu keert Bisma terug met het pas ontvangen krachtige wapen. Hij richt zijn pijl op Seta en levenloos stort deze ter aarde.

Groote ontsteltenis in het kamp der Pandawa's. Wie zal den gevallen aanvoerder vervangen? Op aanwijzing van Kresna wordt het opperbevel toevertrouwd aan Wara-Srikandi. Deze trekt ten strijde, maar moet het tegen den in de krijgskunst volleerden Bisma afleggen. Daar incarneert zich in haar de geest van Dèwi Ambika, die nog een oude rekening met Bisma (Dewabrata) te vereffenen heeft. (1) R. Djanaaka geeft aan Srikandi zijn nooit missende Pasopati-pijl en dit wapen doodt den tot nog toe onverwinnen held. (*Lk. Pedjahipoen Bisma lan Seta*).

Dood van Angkawidjaja.

Nog onder den indruk van Bisma's dood beraadslaagt vorst Soejoedana met Doerna, Sangkoeni, Salja en Karna over de aanwijzing van een legerhoofd. De ervaren onverschrokken held is door niemand te vervangen en men acht drie aanvoerders noodig, om te volbrengen, wat Bisma alleen tot stand bracht. Daartoe worden benoemd de vorsten Gardapati en Wersaja, die onder de hoofdleiding van patih Sakoeni tegen het leger van de Pandawa's op het Koeroe-veid zullen optrekken. Maar ook met deze driedubbele leiding voelt men zich niet gerust tegenover tegenstanders als Wrekodara en Djanaaka en men zal trachten door een list de kracht van den vijand te breken. Sakoeni weet, als altijd, raad! Gardapoera en Gardapati zullen Wrekodara uitdagen tot een gevecht aan het Zuidestrand, Wersaja zal Djanaaka aan het Noorderstrand bestrijden. Zoo zijn de meest geduchte tegenstanders gedwongen, ieder afzonderlijk op te treden en de Korawa's zullen on-

(1) Zie Lakon No. 8, Dewabrata rabi.

der aanvoering van Adipati Karna gemakkelijk de overblijvende Pandawa's kunnen vernietigen.

Het gevecht verloopt, zooals Sakoeni heeft voorspeld: Wrekodara en Djanaaka zien in de uitdaging geen krijgslist en zijn terstond bereid, om hun tegenstanders te volgen naar de door dezen uitgekozen kampplaats. Nu doen de Korawa's een verwoeden aanval en de Pandawa's, van hun meest krachtige leiders beroofd, moeten het veld ruimen.

Nauwelijks heeft Angkawidjaja, die tot nog toe niet aan den strijd deelnam en met zijn oom, vorst Darmakoesoema in de pasanggrahan in gesprek is, vernomen, dat de zijnen op de vlucht zijn gedreven, of hij stuift op en maakt zich in der haast gereed, om deze nederlaag te wreken. Het is een gewaagde onderneming, den strijd op te nemen tegen zulk een overmacht. De Pandawa's trachten den jongeling terug te houden, tevergeefs! Zelfs Karna raadt hem aan, geen onberaden stap te doen, doch Angkawidjaja is vast besloten uit te trekken. Daar Karna den dood van zijn neef zeker acht, trekt hij zich uit den strijd terug; hij wil niet, dat deze door zijn toedoen zal omkomen.

R. Angkawidjaja doet een verwoeden aanval en wordt al spoedig getroffen door een pijl van Kartamarma. Het wapen scheurt hem het lichaam open, de ingewanden komen te voorschijn. Hij hangt deze om den hals en trekt, als een bruidegom met een halsketting versierd, opnieuw op den vijand los. Kartamarma vuurt de Korawa's aan, om den zoon van Ardjoena met hun pijlen te treffen. Onder hen bevindt zich R. Lesmana Do Koemara, die haakt naar de eer, den Pandawa-zoon te verslaan. Angkawidjaja brengt hem echter met zijn kris een doodelijke wonde toe. Zoodra R. Djajadrata den kroonprins van Ngastina ziet vallen, mengt hij zich mede in het gevecht en doodt den reeds zoo zwaar gewonden Angkawidjaja met een knotsslag, waarna het lijk door olifanten wordt vertreden. Semar en zijn zoons spoeden zich naar het Noorderstrand, om R. Djanaaka van het gebeurde kennis te geven. R. Gatoetkatja belast zich met de overbrenging van het treurige bericht aan Dewi Siti Sendari. Als deze de tijding van den dood van haar echtgenoot ontvangt, doorsteekt zij zich met haar kris.

Zoowel aan het Zuider- als aan het Noorderstrand is de strijd in het nadeel van de Korawa-partij beslist. Wrekodara heeft zijn beide tegenstanders met de knots neergeslagen en Ardjoena, gezeten op zijn strijddros Kjai Sanggaroennggi, kost het niet veel moeite vorst Wersaja te overwinnen.

Verheugd over de behaalde zegepraal maakt Ardjoena zich gereed, om de zijnen te gaan opzoeken, als hij Semar bedrukt en geheel terneergeslagen op zich ziet afkomen. Als in een droom hoort hij de ongelukstijding aan. Ijlings begeeft hij zich daarop naar Koeroesetra. Onderweg ontmoet hij Djajadrata's zoon, R. Wisamoeka, dien hij — buiten zich zelf van smart — aanziet voor Angkawidjaja. Hij omhelst den jongeling zoo vurig, dat deze dood ter aarde stort. Kresna ziet dit en raadt den zoo zwaar getroffen vriend aan, naar

de pasanggrahan te gaan, om tot kalnte te komen. Djana k a echter zweert, den brandstapel te zullen bestijgen, als hij niet nog dienzelfden dag Djajad r a t a zal hebben gedood. (*Lk. Pedjahipoen Angkawidjaja*).

Dood van Djajadrata.

Al spoedig wordt het in het kamp der K o r a w a's bekend, waartoe D j a n a k a zich door zijn eed gebonden heeft. Zij weten, dat de geduchte tegenstander, nu nog verbitterd over den dood van zijn zoon, woord zal houden. D j a j a d r a t a is zeker niet tegen hem opgewassen en allen zijn het er over eens, dat deze zich niet aan een strijd moet wagen. Het komt er nu maar op aan, te verhinderen, dat het op dezen dag tot een gevecht tusschen D j a n a k a en D j a j a d r a t a komt. Bagawan S e m p a n i, D j a j a d r a t a's vader (1) raadt aan, dat zijn zoon zich tot den avond zal verbergen en hij trekt zich in gebed terug, om van de goden te verkrijgen, dat op het tooneel van den strijd duizend D j a j a d r a t a's zullen worden gezien.

Doch ook de P a n d a w a's zinnen van hun kant op een list, om D j a n a k a gelegenheid te kunnen geven, zijn tegenstander te doden. K r e s n a wijst A r d j o e n a het venster aan van het gebouw, waar D j a j a d r a t a verborgen wordt gehouden en raadt hem aan, dit geen oogenblik uit het oog te verliezen. Intusschen laat hij een brandstapel oprichten en verduistert met zijn radpijl (tjakra) het licht van de zon. De list gelukt. De K o r a w a's meenen, dat de zon reeds ondergaat en dat dus de noodlottige dag welhaast voorbij is. Zij zien, dat het vuur van den brandstapel hoog opvlamt en hooren het geroep van de P a n d a w a's, dat den dood van D j a n a k a in de vlammen verkondigt. Nieuwsgierig en geen gevaar meer vreezend, waagt D j a j a d r a t a zich voor het venster, om met eigen oogen den vuurdood van zijn tegenstander en de wanhoop der P a n d a w a's te zien. Hier op heeft D j a n a k a gewacht. Nauwelijks ziet hij het hoofd voor de vensteropening, of hij schiet de P a s o p a t i - pijl er op af, waardoor het van den romp wordt gescheiden. Het hoofd vliegt nu weg en doet een woedenden aanval op de P a n d a w a's, tot het door een tweede schot van D j a n a k a met de S a r o t a m a - pijl naar de kluizenarij op den T j a l a m a d o e wordt geslingerd, waarheen ook K r e s n a is gegaan. Hier is Bagawan S e m p a n i nog steeds in gebed verzonken. Het hoofd van zijn zoon valt voor hem neer en hij bemerkt nu, dat de goden zijn bede niet hebben verhoord: zijn zoon wordt niet meer levend. Hij volgt D j a j a d r a t a in den dood.

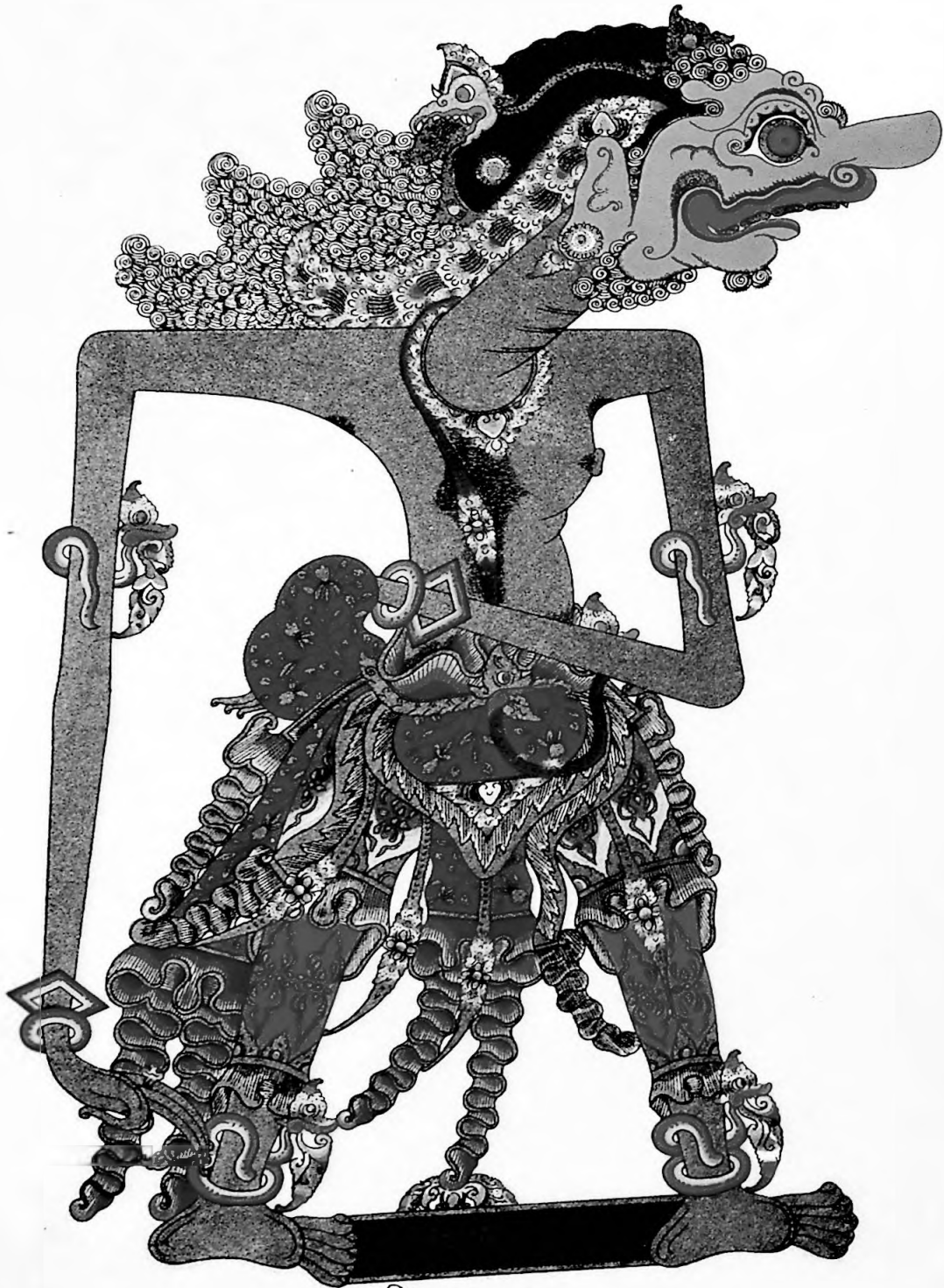
Te N g a s t i n a worden twee aanvoerders benoemd, K a r t i p a en K a r t i p é j a, en terstond trekt het leger uit. Zij worden ontvangen door R. S e n t j a k i en R. S a n g a s a r a, die den vijand op de vlucht drijven en de beide aanvoerders doden. (*Lk. Pedjahipoen Djajadrata*).

Dood van Boerisrawa.

De K o r a w a's moeten nu een nieuwen aanvoerder kiezen. S o e j o e d a n a stelt R. B o e r i s r a w a als zoodanig aan. K r e s n a wil de P a n d a w a's onder aanvoering van S e t y a k i

(1) Zie Lakon No. 13, Bima boengkoes.

ꦧꦺꦫꦶꦱꦫꦮ
BOERI - SRAWA.

stellen, maar *Wrekodara* acht dezen te klein van postuur, vergeleken met de reuzengedaante van zijn tegenstander. Toch blijft *Setyaki* er op staan, de benoeming te aanvaarden, aangezien hij vroeger de gelofte heeft afgelegd, dat geen ander dan hij tegen *Boerisrawa* zou uittrekken. Hij acht zich ten volle opgewassen tegen *Boerisrawa*! Ten einde tot een beslissing te komen, zal *Wrekodara Setyaki's* kracht beproeven, door hem te treffen met zijn geweldige knots. *Setyaki* krimpt in een onder de slagen. *Kresna* maakt hier een eind aan door hen te scheiden en *Setyaki* te gelasten, den strijd aan te vangen. Het blijkt echter, dat *Wrekodara* goed heeft gezien: het *Pandawa*-hoofd legt het af. *Kresna* dringt er op aan, dat *Djanaka Setyaki* te hulp zal komen, doch deze weigert, daar de vorst van *Dwarawati* indertijd immers zelf heeft gezegd, dat men in een tweegevecht niet een van de partijen mag helpen. *Kresna* kan hier niet veel op antwoorden. Hij neemt nu zijn toevlucht tot een list. Schijnbaar twijfelend aan de vaardigheid van *Djanaka*, vraagt hij dezen, of hij wel een haar door een pijlschot kan splijten. Op het bevestigend antwoord houdt hij een haar in de richting van *Boerisrawa*, *Djanaka's* pijl splijt de haar en dringt in het voortvliegen in den schouder van *Boerisrawa*, die nu doot zijn tegenstander tegen den grond wordt gesmaakt en sterft. Als *Djanaka* dit ziet, heeft hij hevig berouw over zijn ondoordachte handeling, doch *Kresna* troost hem door te zeggen, dat het nu eenmaal in den raad der goden zoo besloten was.

Groote droefheid brengt het bericht van *Boerisrawa's* dood in het kamp van *Ngastina*. Dadelijk wordt er een nieuwe aanvoerder benoemd. De keus valt op *Resi Karpa* (*Krepa*). Deze neemt het aan, doch zinspeelt er op, dat *Ngastina* verraden is, daarbij klaarblijkelijk op *Karna* doelende. Deze voelt de beschuldiging en verlaat het paleis. *Soejoedana*, bevreesd een bondgenoot te zullen verliezen, laat *Karpa* naar buiten brengen, om de oneenigheid bij te leggen. Er ontstaat een gevecht tusschen de beide mannen, waarin *Karpa* het moet afleggen. *Soejoedana* tracht daarop *Karna* tot kalme te brengen, doch deze laat zich niet overhalen, om terug te keeren en voegt zich bij het leger. (*Lk. Pedjahipoen Boerisrawa*).

Dood van Gatoetkatja.

Vóór de strijd wordt hervat, ontvangen de *Pandawa's* de treurige tijding van den dood van *Ardjoena's* zoon *Irawan*. Deze was in de kluizenarij *Ja(k)sarata Bagawan Oeloepa's* zegen gaan vragen, opdat de *Pandawa's* spoedig *Ngastina* zouden kunnen innemen. De kluizenaar zegde dit aan *Pandoe's* zonen toe en *Irawan* spoedde zich vol vreugde naar de *Koeroe*-vlakte. Onderweg ontmoette hij vorst *Kala Srenggi* van *Goewabarong*, die zich wilde wreken op *Djanaka* over den dood van zijn vader, Vorst *Djata Gimbal*. De reus ziet den jongeling voor *Ardjoena* aan en brengt hem een doodelijken beet in den nek toe. *Irawan* heeft nog de kracht, zijn tegenstander zijn kris in de borst te steken, zoodat beiden sterven.

Nog zijn de *Pandawa's* in droefheid neergezeten, als zij vernemen, dat hun tegenstan-

ders onder leiding van Adipati Karna opnieuw zijn uitgetrokken. Er is nu geen tijd tot weklagen, er moet gehandeld worden! Gatoetkatja wordt waardig gekeurd, om het leger tegen den vorst van Ngawangga aan te voeren. Terstond begeeft hij zich met de reuzen van Pringgadani op weg. Hoog in de lucht slaat hij de bewegingen van den vijand gade. Karna zoekt tevergeefs zijn tegenstander, die door een wolk aan zijn oog onttrokken is. Met de Bramastra verlicht hij de plaats, waar Gatoetkatja zich bevindt, waarna hij hem met het wapen Kanta Droewasa een doodelijke wonde toebrengt.

Met donderend geweld valt het lichaam van den getroffen held naar beneden in de richting van Karna's strijdwagen. Deze kan zich nog juist bijtijds uit de voeten maken. En gelukkig maar: hij was anders zeker den dood niet ontkomen! De wagen wordt door het vallende lichaam verbrijzeld. Wrekodara vliegt er op af en tracht zijn zoon op te richten. Kresna raadt hem aan, de wond van Gatoetkatja eens met zijn nagel te pijlen: deze blijkt van de borst tot den rug door te loopen. Hier kan geen hulp meer baten: de held sterft, zijn vader in wanhoop achterlatende. Deze trekt zich in het woud terug, in zijn radeloosheid besluitende, zich zelf maar te doden, nu zijn meest geliefde zoon is gesneuveld. (*Lk. Pedjahipoen Gatoetkatja*).

Dood van Doersasana.

Wrekodara, de geweldige, wiens strijd lust door niets en niemand te bedwingen is, heeft het terrein van het gevecht verlaten en doolt doelloos in de wouden rond, geheel gebroken door het groote verdriet, dat in zijn leven is gekomen, slechts vergezeld door den trouwen Semaren zijn beide zoons.

Te Ngastina is, op voorstel van den vorst van Mandraka, Doersasana tot vervanger van den kroonprins aangesteld. Daar herinnert deze zich de vroeger door Wrekodara te zijnen opzichte geuite bedreiging en de vrees voor de geduchte kracht van den Pandawa is zoo groot, dat men besluit Doersasana, evenals vroeger Djajadrata, verborgen te houden. Maar patih Sangkoeni heeft vernomen, dat de gevreesde tegenstander alleen in het woud rond dwaalt en, listig als altijd, stelt hij voor van deze gelegenheid gebruik te maken, om hem voor goed uit den weg te ruimen. Twee legerhoofden, Boema Wikata en Wikata Boema, zullen trachten hem onschadelijk te maken.

Nog is Wrekodara zijn smart geen meester en moedeloos en geheel ter neer geslagen besluit hij, zich uit den strijd terug te trekken. Wat heeft het leven nog voor doel, wat bezit de overwinning nog voor begeerlijks, nu zijn zoon, zijn evenbeeld, er niet meer is! Maar Semar is het met dit besluit niet eens, hij acht dit een held als Wrekodara geheel onwaardig. Wel verre van zich bij het gebeurde werkeloos neer te leggen, is het zijn plicht zijn zoon te wreken! De trouwen dienaar heeft de goede snaar getroffen, de oude strijd lust komt bij Wrekodara weer boven. Maar als hij zich opnieuw in het gevecht gaat mengen, dan zal hij ook niet met één slachtoffer tevreden zijn: hij wil een zee van bloed zien, waarin de lijken der gevallenen drijven. En als zijn beide jongste broers hem nu komen halen, om aan den strijd deel te nemen, daar deze

voor de P a n d a w a's een ongunstige wending dreigt te nemen, is hij bereid om aan het verlangen van de zijnen te voldoen. Een verwoed gevecht vangt aan met B o e m a W i k a t a en W i k a t a - B o e m a, die door de knots van hun tegenstander worden neer geslagen. Doch hiermee is de P a n d a w a niet tevreden. Al verder waagt hij zich in den strijd. Wie hem in den weg komt, wordt gedood: er ontstaat inderdaad een oceaan van bloed! Ontzet zien de K o r a w a's dit aan, K a r t a m a r m a redt zich door de vlucht. Vorst R a d é j a, die de K o r a w a's wil wreken, wordt in een ravijn geworpen en valt in zijn eigen kris. Patih S a n g k o e n t i gaat in allerijl naar N g a s t i n a.

Nog steeds bevindt D o e r s a s a n a zich in het paleis onder bewaking van D è w i B a n o w a t i. Eindelijk duurt hem het wachten te lang, hij vraagt verlof, om zich buiten even te mogen gaan oprisssen, maar begeeft zich dan regelrecht naar het terrein van den strijd. Gevecht met W r e k o d a r a, dien hij naar de rivier T j i n g t j i n g G o l i n g tracht te lokken. Plotse-ling grijpt zijn tegenstander hem bij de haren, zoodat de K o r a w a geheel weerloos is. Intusschen zijn de voornaamste strijders van beide zijden toegesneld, om getuige te zijn van dit gevecht. S o e j o e d a n a zoekt den verbitterden W r e k o d a r a tot bedaren te brengen en vraagt voor zijn broer vergiffenis. De geweldige verwaardigt zich niet te antwoorden. Pas als de vorst N g a s t i n a als losprijs aanbiedt, is W r e k o d a r a geneigd, genade te verleen.

Maar op dit oogenblik komen de goden tusschenbeiden: D o e r s a s a n a mag niet gespaard worden! Als N a r a d a dit aan B i m a meedeelt, bruiст diens toorn opnieuw op. Ontzet trekken de toeschouwers zich terug, ieder voelt, dat hier iets vreeselijks gaat gebeuren. Met vernieuwde woede werpt de P a n d a w a zich op zijn vijand: nu moet het recht zijn loop hebben. Met de nagels verscheurt hij zijn slachtoffer, hij drinkt het uitstroomende bloed en werpt het lijk herhaalde malen de lucht in. Nu treedt ook D è w i K o e n t i naderbij en verzoekt om de huid van den verslagene, waarmee zij zich de borst zal bedekken, D r o e p a d i vraagt zijn bloed, om zich daarmee het haar te wasschen. Zoo is de vreeselijke gelofte, die zij eens hebben afgelegd na de van D o e r s a s a n a ondervonden belediging, letterlijk en ten volle vervuld. (*) (*Lk. P e d j a h i p o e n D o e r s a s a n a*).

Dood van Adipati Karna.

Te N g a s t i n a heerscht groote neerslachtigheid. Hoeveel helden zijn al niet gesneuveld! De kroonprins is niet meer, D o e r s a s a n a liet het leven op het slagveld en de rij van de bondgenooten wordt steeds kleiner. Maar nog beschikt de vorst over de hulp van een medestander, die in bijna elk opzicht de gelijkwaardige van de P a n d a w a's is te achten: K a r n a, adipati van N g a w a n g g a. Deze zal nu optreden als aanvoerder onder de opperleiding van den vorst van M a n d a r a k a.

Ook de P a n d a w a's rusten zich andermaal ten strijde toe. K r e s n a wijst op den ernst

(*) Vgl. Lakon No. 123, P a n d a w a dadoe (welke echter niet geheel hiermee overeenstemt).

van den toestand en maant tot groote voorzichtigheid aan, daar de laatste aanvoerders van Ngastina de meest geduchten zullen zijn. Hij acht Djanaka de aangewezen tegenstander van Karna. De nieuwe aanvoerder bestijgt Kresna's, met vier paarden bespannen, strijdwagen Kjai Abrapoespa, waar op deze zelf als wagenmenner plaats neemt en richt zich nu naar de plaats, waar Karna, met Salja als wagenmenner, zich in de gelederen van Ngastina bevindt.

Een onverwacht voorval doet den strijd tusschen de beide legerhoofden nog uitstellen. Plotseling schiet uit de lucht op Karna's wagen af R. Ardawalika, een zoon van Dewi Djatagini in draken-gedaante, vorst van Goewabaron, die op Djanaka den dood van zijn vader, Djata-Gimbal, wil wreken. Verschrikt houdt Karna, die meent door een vijand overvallen te worden, zijn wapen Kantadroewasa gereed. Ardawalika deelt hem echter mee, dat hij niet komt als tegenstander, doch als bondgenoot en verzoekt hem, op zijn wagen mee te mogen strijden tegen Djanaka. De ridderlijke Karna staat dit evenwel niet toe. Wel wil hij Ardawalika den voorrang geven, als deze afzonderlijk den strijd met den Pandawa wil aanbinden. Dit gebeurt, doch al spoedig stort Ardjoena neer, doodelijk getroffen door een pijl van zijn tegenstander.

En nu vangt het gevecht aan tusschen Karna en Ardjoena, de beide halfbroeders, in zoo menig opzicht elkanders gelijke. Lang aarzelt Karna, eer hij zijn Kantadroewasa richt en afschiet, tot ten slotte de vorst van Mandaraka door een onwillekeurige beweging met den voet, die den wagen een weinig van richting doet veranderen, zijn ongeduld te kennen geeft. De pijl gaat af en treft Ardjoena in de punt van den haarwring. Beschaamd laat hij zich vallen, doch Kresna richt hem weer op en maakt zijn haarwring in orde. Nu legt Djanaka zijn geduchte Pasopati aan en treft daarmee Karna in den hals. Nog is deze echter niet dood. Hij trekt zijn kris Kjai Djalak en roept Djanaka toe, naderbij te komen: sterft hij, dat dan ook zijn broer met hem den dood inga. Kresna bemerkt het gevaar en houdt Ardjoena van zijn tegenstander af. Karna doet nog een laatsten mitval, mist echter en stort dood ter aarde. Als Soertikanti hoort, dat haar echtgenoot in den strijd gesneuveld is, doorsteekt zij zich met haar kris.

Groote ontsteltenis heerscht aan het hof van Ngastina, als Salja de tijding van Karna's dood komt brengen, te meer, als Bambang Aswatama, Doerna's zoon, ronduit als zijn meening verkondigt, dat de dood van den held is te wijten aan den vorst van Mandaraka, die op het oogenblik van het richten van de pijl de strijdwagen met den voet een duw gaf. Bij het vernemen van deze beschuldiging ontsteekt Salja in toorn. Wel wordt hij door Soejoedana en Banowati tot kalmte gebracht, maar onder een voorwendsel verlaat hij het paleis en keert daarop met zijn leger naar Mandaraka terug.

Met schrik bemerkt Sakoeni dezen gang van zaken. Hij verwijt Aswatama zijn ondoordachte beschuldiging, waardoor hij Ngastina van een machtigen steun heeft beroofd. Aswatama voelt het verkeerde van zijn handeling en Sakoeni begeeft zich dadelijk naar Ma-

darakā, om uit naam van Doerna vergiffenis te vragen. Tot aller verlichting verklaart Salja hiermee genoeg te nemen en keert hij naar Ngastina terug.

Soejoedana moet een nieuw legerhoofd kiezen en hij verzoekt den ervaren Doerna, deze taak op zich te willen nemen. Zoo begint de strijd opnieuw. Kresna stelt Wrekodara en Djanakā tegenover den aanvoerder van Ngastina, doch beiden ontbreekt het aan moed, om tegen hun vroegeren leermeester op te trekken. Weer gebruikt Kresna een list. Hij verzoekt Wrekodara, om den olifant Estitama, het rijdier van Ngastina's vorst, te doden, waarop het leger moet verkondigen, dat Estitama dood is, daarbij „Esti" zacht en „Tama" zeer luid uitsprekende, waardoor Pandita Doerna in de meening zal komen, dat zijn zoon (Aswata) tama gesneuveld is. Aldus geschiedt en het resultaat is, zooals Kresna heeft verwacht. Ontsteld staakt Doerna voor een oogenblik den strijd. Hij wendt zich tot de Pandawa's, die het bericht bevestigen. Als verlamd staat de ongelukkige vader op het slagveld. Van dit oogenblik van zwakheid maakt R. Droestadjoemna — met wiens lichaam de ziel van Palgoenadi, vorst van Paranggeloeng, zich heeft vereenigd (*) — gebruik, om den wanhopigen Doerna zijn kris in het lichaam te steken. Verschrikt heeft Djanakā dit aangezien en hij kan zich niet weerhouden, Droestadjoemna zijn onedel gedrag te verwijten. Deze trekt zich daarop uit den strijd terug en gaat naar Tjempalaredja.

Zoodra Aswata den dood van zijn vader verneemt, doet hij met zijn wapen Tjoendamani een verwoeden aanval. Plotseling verschijnt zijn moeder, de widadari Batari Wiloetama, die hem gelast zich naar het woud te begeven en zich daar bij Resi Karpa te voegen. (*Lk. Pedjahipoen Adipati Karna*).

Dood van Soejoedana.

Zoo zijn al Ngastina's helden gevallen en Soejoedana wendt zich nu tot zijn schoonvader, vorst Salja, met het verzoek, de leiding van den strijd op zich te willen nemen. Deze acht het oogenblik gekomen, om Soejoedana te wijzen op zijn ondoordachte handelwijze. Op hem, als vorst van Ngastina, rust de verantwoordelijkheid voor den onzaligen krijg. Was hij indertijd op Kresna's aanbod ingegaan, dan had hij slechts de helft van het rijk aan de Pandawa's behoeven af te staan, terwijl het er nu naar uitziet, dat hij alles zal verliezen. Waarom niet — nu het nog niet telaar is — op het vroegere voorstel terug gekomen en den Pandawa's de helft van het rijk aangeboden? Mocht dit niet worden aangenomen, dan neemt Salja op zich, het leger van Ngastina aan te voeren.

Soejoedana keurt dit verstandige voorstel goed en Salja gaat — alvorens zich naar de Pandawa's te begeven — naar Mandaraka, om zijn gemalin van de plannen op de hoogte te brengen.

Als Setyawati hoort, wat er besloten is, heeft zij een gevoel, of haar het hart vaneen gereten wordt. Zij heeft in den droom haar gemaal gezien als bruidegom, gezeten in een gou-

(*) Zie Lakon No. 24, Palgoenadi.

den koets. De paarden sloegen op hol en het rijtuig verdween in de zee, waar ook zij zich instortte. Dit alles voorspelt ongeluk en zij smeekt Salja, van zijn voornemen af te zien. De vorst weet haar echter gerust te stellen en vertrekt.

Het voorstel van Soejoedana wordt door de Pandawa's met weinig instemming ontvangen. Wrekodara merkt kort en koel op, dat er nu reeds te veel bloedverwanten geneuveld zijn, om op deze voorwaarde vrede te kunnen sluiten. Hij eischt het geheele rijk! Daarmee is dus het vredesaanbod afgewezen.

Terstond begint de strijd, Wrekodara en Djanka moeten het beiden tegen den vorst van Mandaraka afleggen. Weer zoekt Kresna zijn toevlucht tot een list: Nakoela en Sadéwa moeten zich in het wit kleeden en den vorst hun leven gaan aanbieden. Salja neemt — zooals te verwachten was — het offer niet aan, doch besluit zelf, als degeen, die reeds alles van het leven genoten heeft, den dood in te gaan. Hij wil sterven door de hand van vorst Darmakoesoema en laat het rijk Mandaraka aan de beide jongelingen na.

Het plan van vorst Salja is alzoo geheel bepaald, doch hij heeft geen rekening gehouden met hem, die het moet uitvoeren. Vorst Darmakoesoema weigert beslist, zelf aan den strijd deel te nemen. Kresna laat hem door Wrekodara naar het terrein van het gevecht dragen, maar ook hier blijft Joedistira bij zijn besluit.

Nu gebeurt er iets wonderlijks. De ziel van Bagawan Bagaspati vereenigt zich met Darmakoesoema om zich te wreken op vorst Narasoma, die hem indertijd heeft gedood. (*) En op hetzelfde oogenblik is Joedistira zijn pas uitgesproken weigering vergeten: als een volleerd krijgsman gaat hij zijn tegenstander tegemoet. Salja laat de Tjandra Birawa op hem los, doch het wapen keert tot zijn meester terug, zoodra het bemerkt, met Bagawan Bagaspati te doen te hebben en nu doodt Darmakoesoema Salja met de Pasopati. Het bericht van het sneuvelen van haar gemaal wordt aan Setyawati gebracht en als zoovele edele vrouwen volgt ook zij vrijwillig haar echtgenoot in den dood.

Nu is Ngastina van zijn laatste steunpilaar beroofd en Soejoedana blijft niet anders over dan zelf ten strijde te trekken. Wrekodara wacht hem op. In een knotsgevecht wordt deze aan de linkerslaap getroffen en bewusteloos valt hij neer. Zoodra hij weer is bijgekomen, hervat hij den strijd en verbrijzelt Soejoedana de linkerdij, waarop de vorst zich in zee stort. Batara Kresna volgt hem en tracht hem er toe te brengen, het gevecht voort te zetten. Soejoedana wil hiertoe alleen overgaan, als zijn dij genezen wordt. Dit gebeurt en opnieuw begint de strijd. Vreeselijk is de woede van den Pandawa, die het er op gezet heeft, met Ngastina's vorst af te rekenen voor alles wat deze hem en zijn broeders heeft aangedaan. Ten slotte grijpt hij zijn neef aan en smakt hem met ontzettende kracht op een grooten steen. Badend in zijn bloed ligt daar het hoofd van de Korawa's, maar nog geeft hij teekenen van leven. Op bevel van Kresna richt Wrekodara nu een brandstapel op en werpt met afgewend gelaat den vorst in het vuur.

(*) Zie Lakon No. 10, Narasoma.

Zoo sterft Soejoedana.

Daar bemerkt Wrekodara den aartshuichelaar en aanstoker van alle kwaad, patih A. Sakoeni. Zijn reeds bedaarde woede vlamt weer hoog op: deze valschaard mag den dood niet ontkomen! Sakoeni begrijpt, wat hem wacht: van Wrekodara heeft hij geen genade te hopen en hij tracht zich door de vlucht te redden. Wrekodara heeft hem spoedig ingehaald, grijpt hem en scheurt hem met zijn machtige handen den mond, waaruit zoo menig woord van bedrog en ophitsing is voortgekomen, vaneen.

De overwinning is aan de Pandawa's. Er is echter niet louter vreugde in hun hart! Vervuld van smart en weemoed bij het herdenken van de helden, die in dezen strijd het leven lieten, keeren zij naar hun tenten terug, om van daar uit het eens zoo zeer begeerde Ngastina in bezit te nemen. (*Lk. Pedjahipoen Soejoedana*).

XI. Na den strijd.

De groote volkerenslag is geëindigd. Het krijgsumoer verstomt en er heerscht een diepe, benauwende stilte. De helden, die de wereld door hun daden met bewondering en schrik vervulden, zij zijn niet meer, het slagveld is overdekt met lijken. De vijf Pandawa's hebben de overwinning behaald, ten koste echter van wat er aan blijheid en dadendrang in hun leven was. Wel hebben de broeders de voldoening, hun zoo lang gekoesterden wensch meer dan vervuld te zien en kunnen zij zich verheugen in het bezit, niet slechts van de helft van het rijk, doch van het geheele gebied — maar de oude kracht is gebroken. Met den ondergang van den tegenstander is alle levenslust en energie verdwenen. Rustig zetelt Joedistira als alleenheerscher te Ngastina, rustig wachten de broeders op de geboorte van een nakomeling, in wien het geslacht zal kunnen voortbestaan en die het bewind zal kunnen overnemen. En als Oentari het leven heeft geschonken aan een kind, dat bestemd is, om de roemrijke rij van vorsten en helden voort te zetten, dan verdwijnen de Pandawa's ongemerkt en zonder een spoor achter te laten. Als een zwakke nagalm van de blijde avonturen van weleer verschijnt nog eens Ardjoena's geliefde, Banoewati, op het tooneel, maar het komt niet meer tot de heerlijk onbezorgde levenslust van Ngamarta. Banoewati sterft. Wel tracht de dalang den ouden Ardjoena te doen herleven door een avontuur met Banoewati's evenbeeld, de schoone prinses van Sriwadari, maar er ligt een waaus van groote moeheid en weemoed over dit alles: de glorie tijd behoort voor goed tot het verleden!

Blijft over: Parikesit, Ardjoena's kleinzoon, Joedistira's opvolger. Maar welk een zwakkeling en bloedaard. Wouden en bergen heeft hij nimmer van nabij gezien, de mogelijkheid van een strijd met mensch en dier vervult hem met angst en schrik, hem, den nakomeling van de Pandawa-helden, wier lust het was door de wildernis zich een weg te banen en aan alle denkbare moeilijkheden het hoofd te bieden, die den strijd van man tegen man aanvaardden met ieder, die hen in den weg trad.

De roemlooze ondergang van een geslacht, dat in zijn bloeitijd zijns gelijke niet had onder de koningen der aarde, dat eens de wereld vervulde met de glorie van zijn daden.

කරේතවර්ම (කරේතවර්ම)
KRETAWARMA.

Enkele medestanders van de Korawa's zijn aan de algemeene slachting op het Koeroveld ontkomen. Het zijn R. Aswatama, Karpa en Kartawarma, die zich te Tirtatinalang bevinden met Dèwi Banoewati. Na Soejoedana's dood hebben zij de zorg voor de gewezen vorstin van Ngastina op zich genomen. Op een dag bemerken zij, dat deze plotseling is verdwenen, naar verteld wordt, om zich te voegen bij haar vroegeren geliefde, R. Djanaaka. Het drietal besluit, zich heimelijk naar Ngastina te begeven, om de vorstin op te sporen.

Daar heeft pas een blijde gebeurtenis plaats gehad: Dèwi Oentari, Djanaka's schoondochter, is bevallen van een zoon, die den naam van Parikesit heeft ontvangen. Grootte vreugde bij de Pandawa's, inzonderheid bij Joedistira, die als vorst Kalimataja de regering over Ngastina in handen heeft en die den jonggeborene tot zijn opvolger bestemt.

Banoewati heeft hier Dèwi Droepadien Oentari bij het verzorgen van den zuigeling afgewisseld. Vermoeid van het waken gaat ze den lusthof Kadilengleng in en valt daar in slaap. Aswatama en zijn beide gezellen vinden hier de vorstin en Drona's zoon doorsteekt de slapende.

Na heeft het drietal zich in het paleis. Ook hier gaat Aswatama vóór. Hij bemerkt den jeugdigen Parikesit en als hij bedenkt, dat dit kind de erfgenaam van den troon van Ngastina zal zijn, treedt hij op hem toe om het wicht te dooden. Op het gezicht van den vreemdeling met zijn dreigende houding en onheilspellende gebaren begint het kind luidkeels te schreien en stoot met den voet tegen de pasopati-pijl, die onder zijn slaappleats ligt. De pijl schiet van den boog en treft Aswatama in de borst. De moordenaar stort levenloos ter aarde. Zoo heeft de zuigeling den dood gewroken van zijns grootvaders geliefde.

Op het gerucht, dat door deze gebeurtenis ontstaat, redden Karpa en Kartamarma zich door de vlucht en verbergen zich in den tuin. Allen, die zich in de kraton bevinden, snellen toe en vinden het lijk van Aswatama, die op zoo wonderlijke wijze door een zuigeling werd gedood. Kresna geeft last, de overige indringers te zoeken en Wrekodara vindt de beide vluchtelingen. Karpa doodt hij met zijn geweldige nagels en Kartamarma smakt hij met kracht tegen den grond. De lijken worden weggeworpen en de zielen veranderen in „brengekotis” (e.s.v. nachttorren).

De Pandawa's vinden Banoewati's lijk en vorst Kalimataja geeft last, dit te verbranden. Hartverscheurend is de smart van Danandjaja. Hoewel Banoewati door het huwelijk met Soejoedana verbonden was, is zij hem altijd zeer lief gebleven. En nu eindelijk door Soejoedana's dood de gelieven in de gelegenheid komen, om elkaar ongestoord te bezitten, maakt de dood een einde aan deze kortstondige vreugde. Het is Djanaaka niet mogelijk, nog langer aan het hof, waar hij zoo dikwijls een samenkomst met Banoewati had, te blijven en in diepe droefheid trekt hij, alleen vergezeld door zijn drie trouwe volgelingen, het eenzame woud in.

Joedistira heeft al spoedig de verdwijning van zijn broer opgemerkt en — beducht voor de ge-

volgen van dit zich overgeven aan zijn radelooze smart — verzoekt hij Kresna, Ardjoena te gaan opzoeken en terug te brengen. Kresna vertrekt met Wrekodara en treft Ardjoena aan, in stomme smart neergezeten in het dichte woud. Troost over het geleden verlies kan niet baten, alleen een vervanging van de geliefde, zal wellicht den treurende weer in de wereld kunnen terug brengen. Kresna kent een vrouw, die in alles sprekend Banoewati's evenbeeld is: Dèwi Tjitra Oji, de jonge gemalin van Ardjoenapati, vorst van Sriwedari. Hij weet eindelijk Ardjoena zoo ver te brengen, dat deze zich bereid verklaart, Banoewati's dubbelgangster te ontvangen.

Kresna vindt Ardjoenapati in gesprek met zijn patih, Soewanda Geni, wien de vorst mededeelt, dat zijn gemalin hem nog maar altijd niet ter wille is. Als Kresna nu zijn oud-leerling voorstelt, Dèwi Tjitra Oji maar aan Djanaaka af te staan, stemt Ardjoenapati daarin toe en belooft, haar zelf naar Ngastina te zullen brengen. Verheugd over deze toezegging leert Kresna naar zijn vrienden terug.

De zaak verloopt echter anders, dan Kresna zich heeft voorgesteld. Na zijn vertrek weet patih Soewanda Geni zijn meester de overtuiging bij te brengen, dat het niet goed is, Dèwi Tjitra Oji zoo maar aan een vreemde af te staan, alleen, omdat zij zich nog wat onwillig tegenover haar gemaal betoont. De vorst geeft zijn patih gelijk, maar hoe is aan de vervulling van de belofte te ontkomen? Een openlijke herroeping is niet aan te bevelen, een list zal uitkomst moeten brengen. Ardjoenapati neemt zelf de gedaante van Dèwi Tjitra Oji aan en laat zich, gezeten in een draagstoel en vorstelijk uitgedost, door den patih en zijn zwager R. Kartana di naar Ngastina brengen.

Met vreugde ziet Kresna patih Soewanda Geni verschijnen en als deze namens zijn meester de (pseudo-) Dèwi Tjitra Oji aanbiedt, wordt de bruid in het paleis gebracht en ontvangt de patih een uitnoodiging, om een weelderig ingericht logeergebouw te betrekken, waar zich patih Oedawa van Dwarawati bij hem voegt.

Intusschen is Djanaaka in het slaapvertrek gekomen. Door een tooverspreuk van de pseudo-Dèwi Tjitra Oji vallen hem de oogleden dicht en deze neemt de gelegenheid waar, om hem een doodelijken steek toe te brengen. De moordenaar neemt na deze heldendaad zijn eigen gedaante aan en loopt snoevend en iedereen uitdagend door het paleis. Op het rumoer snelt Kresna toe. Na een kort gevecht doodt hij Ardjoenapati met zijn Tjakra. Het lijk verdwijnt.

Ook de beide patih's zijn in een gevecht geraakt. Soewanda Geni hoort, dat er een groote opschudding in paleis heerscht, hij begrijpt, dat zijn meester zijn vermomming heeft afgelegd en meent nu ook te moeten deelnemen aan den strijd; onverhoeds doorsteekt hij patih Oedawa, met wien hij juist in een levendig gesprek was gewikkeld over beider krissen. Deze heeft nog juist gelegenheid, zijn aanvaller doodelijk te treffen, waarop hij levenloos neerstort.

Kresna roept Ardjoena met de bloem Djaja Koesema weer in het leven terug.

Kartana di onderwerpt zich en wordt tot vorst van Sriwedari aangesteld. (*Lk. Parikesit lahur*). (*)

Voor het laatst zijn in dit verhaal de Pandawa's genoemd. In de volgende lakon's wordt van de broeders niet meer gesproken, spoorloos verdwijnen zij van het tooneel, waarop zij hun heldendaden hebben verricht en hun vele avonturen hebben beleefd.

En nu is de regeering van Ngastina in handen van Parikesit, die als vorst Kresna Dipajana zijn oom Joedistira is opgevolgd. Maar welk een verschil tusschen dezen vorst en zijn voorgangers! Daar is niets van den ouden heldenmoed en drang naar avonturen overgebleven! Nooit verlaat Dipajana de veilige omgeving van zijn hoofdstad. Bosschen en bergen kent hij alleen van naam, in de wildernis met al haar gevaren waagt hij zich niet. Kalm en rustig gaat zijn leven voort. Hij mist zelfs den moed, om zich een levensgezellin te veroveren. Eenzaam leeft hij met zijn moeder, Déwi Oentari, in de groote kraton van Ngastina en in het paleis, dat vroeger zoo menigmaal getuige was van uitgelaten feestrumoer en vroolijk samenzijn, heerscht nu een door niets onderbroken gelijkmatige rust en doodsche eenvormigheid.

Op een dag besluit de vorst, toch eens van nabij kennis te maken met een jachtpartij en den strijd mee te maken met de dieren van het woud, waarover hij in de verhalen en kronieken van zijn geslacht zoo dikwijls hoorde. Niet, dat hij — met pijl en boog gewapend — de wouden wil intrekken: hij zal een jachtpark laten inrichten en van een veilige plaats toezien, hoe zijn dienaren de dieren tegemoet treden en vangen.

A. Dwara, buiten-patih; en A. Danoerwéda, binnen-patih, trekken er met de beambten A. Soekarta, Soemarma, Soehtrasta en Soebala op uit, kiezen een geschikte plaats in het woud en richten een jachtpark in. A. Dwara heeft hierbij een eigenaardige vondst: in de struiken treft hij een meisje aan, dat volgens haar mededeeling Rara Soejati heet en in het woud verdwaald is. Hij neemt haar als dochter aan en brengt haar in zijn woning.

Als de omheining gereed is begeeft de vorst zich, vergezeld door Semar, Nalagarèng en Pétroek, naar het woud en ziet van af een voor hem opgerichte verhevenheid, hoe zijn onderdanen onbevreesd de wilde dieren tegemoet gaan en deze voor hem voeren. Na eenigen tijd geeft hij bevel, de jacht te staken tot den volgenden morgen en trekt zich terug in het voor hem gereed gemaakt verblijf, waar voor zich zijn drie volgelingen te slapen leggen.

Alles is in diepe rust verzonken, alleen de vorst ligt nog wakker. Vele gedachten doorkruisen zijn brein en hij staat op, om buiten, in de koelte van den nacht, tot kalmte te komen. Dipajana is levensmoede: zijn patih's en ambtenaren vangen, zonder zelfs van wapens gebruik te maken, de wilde dieren van het woud en hem, den vorst, nakomeling van de Pandawa-helden, ontbreekt het aan moed. Mistroostig gaat hij het woud verder in.

(*) Sriwedari, Soewanda Geni, Kartanadi — al deze namen herinneren, evenals de strijd met een geducht reuzenvorst, welke beneden volgt, aan den Ardjoena Sasra Baoe-cyclus. Ook door deze herhaling wordt de indruk van de matheid, die over deze slot-verhalen ligt, versterkt.

Voor de derde maal wordt het hanengekraai gehoord. *Semaren* en zijn zoons worden wakker en zien de deur van 's vorsten verblijf openstaan. Nieuwsgierig gluren zij naar binnen en bemerken tot hun verwondering en schrik, dat hun meester verdwenen is. Ijlings begeven zij zich naar patih *A. Dwara* om dezen van de zaak op de hoogte te brengen. De patih gelast hen, aan niemand iets van de verdwijning te vertellen en dadelijk het woud in te gaan, om den vorst te zoeken. Ten einde het voorval voor het volk verborgen te kunnen houden, laat hij *Rara Soejati*, die sprekend op den verdwenen vorst lijkt, diens kleeren aantrekken en de plaats van zijn meester innemen. Alles gaat z'n gewonen gang: de pseudo-vorst geeft bevel, de woud-dieren voor hem te brengen en de onderdanen haasten zich, hieraan gevolg te geven.

Nu alles zoo goed gaat, meent *A. Dwara*, dat hij ook wel op weg kan gaan, om vorst *Dipajana* te zoeken. Hij gaat het woud in en komt na eenigen tijd aan den lusthof *Manikmaja*, waar zich *Bagawan Sidiwatjana* bevindt, die in groote ongerustheid verkeert over het verdwijnen van zijn dochter, *Rara Soejati*. De patih deelt hem mee, wat hem zoo diep in het woud voert, waarop de kluizenaar hem aanraadt, voorloopig in zijn verblijf te wachten: de vorst zal daar zeker voorbij komen.

Intusschen dwaalt vorst *Dipajana* door het woud. Wel hebben *Semaren* en zijn zoons hem gevonden, maar hij is niet van zins met hen terug te keeren en daar de trouwe dienaren hun meester niet alleen willen laten trekken, volgen zij hem op zijn tocht door de wildernis.

Nu volgt aldaar de eene wonderlijke gebeurtenis op de andere. *Dipajana* komt op den top van den *Lagra*-berg en bemerkt hier iemand, die op een zonderlinge wijze ascese oefent: hij staat onbeweeglijk stil zonder den pas aangekomene ook maar met één woord toe te spreken of hem op zijn vragen te antwoorden. Hij heeft een slang (*taksaka naga*) om het hoofd en om de armen gewonden. Plotseling verliest *Dipajana* zijn geduld: hij is toch vorst en het komt niet te pas, dat iemand hem behandelt, als bestond hij voor hem niet! Woedend trekt hij zijn kris en doorsteekt den boeteling.

Zoo is dan het welhaast onmogelijk geachte gebeurd: *Parikesit* heeft een wapen gehanteerd! En nu blijkt, dat dit alles een wijze beschikking is van de goden, die den jongen vorst in alle krijgsmansdeugden willen opvoeden: het lijk van den doorstoken boeteling verdwijnt en in zijn plaats vertoont zich de god *Sang Hjang Basoeki*, die hem — als afgezant van *S. H. Goeroe* — onderwijst in de kunst om dapper te zijn, om de uitwerking van vergif krachteloos te maken en om wilde dieren te temmen. *Parikesit* is een nieuw mensch geworden! En als een blijvende herinnering aan zijn veranderd karakter krijgt hij ook een nieuwen naam, die van *Joediswara*.

De vorst vervolgt zijn weg en heeft een tweede ontmoeting. Hij ziet iemand, die op een wild rund zit en hem wenkt. Vertoornd schiet hij een pijl op den onbeschaamde af. Deze stort ter aarde, ook zijn lijk verdwijnt en voor den verbaasden vorst staat *Sang Hjang Gana*, die

ກາກຸນາຮຽງ ບາ ທິເສກິວິເຮງ (ບາ ທິເສກິວິເຮງ)
 PARIKSIT.

hem namens S. H. Girinata eveneens onderwijst in de dapperheid en hem den naam geeft van vorst *Mahabrata*.

Nadat ook deze godheid is verdwenen, vertoont zich op den weg een reusachtige garoeda-vogel. De vorst schiet hem dood en nu ziet hij S. H. *Samboe*, die hem het volgende medeelt: Op aandringen van zijn gemalin, *Déwi Swakjana*, heeft *Samboe* zich verstout het bidvertrek van S. H. *Pada Winenang* binnen te dringen. Tot straf voor deze vrijpostigheid werd hij veranderd in een garoeda-vogel, terwijl zijn gemalin de gedaante kreeg van een groote slang. Nu is hij echter door *Dipajana* uit zijn gedaante-verwisseling verlost en uit dankbaarheid onderwijst ook hij zijn bevrijder in de dapperheid, geeft hem den naam van Vorst *Darma Sarana* en verdwijnt, na hem te hebben opgedragen, ook zijn gemalin te verlossen.

Dipajana vervolgt zijn weg, vast besloten aan de ontvangen opdracht gevolg te geven. Daar bemerkt hij plotseling iemand, die voor een groote slang vlucht. Hij snelt dezen te hulp en het gelukt hem, met een welgericht pijlschot de slang af te maken. Deze ontpopt zich nu als de godin *Déwi Swakjana*, de gemalin van *Sang Hjang Samboe*. Ook zij bewijst haar redder haar erkentelijkheid en wel door hem te onderwijzen in wat hem nog ontbreekt: de kunst van liefhebben.

Aldus toegerust, wendt *Dipajana* zich nu tot den man, dien hij van den aanval van de slang heeft gered! Dit blijkt vorst *Praswapati* van *Gilingwesi* te wezen. De vorst heeft een dochter, *Déwi Sritataji*. De prinses droomde, dat zij huwde met een zekeren *Dipajana* en nu is de vader op weg, om voor haar het beeld harer droomen te zoeken. Het blijkt, dat hij dezen in zijn redder heeft gevonden en *Dipajana* verklaart zich op zijn voorstel, om mee te gaan naar *Gilingwesi*, gaarne bereid, om met de prinses kennis te maken. De lessen van *Déwi Swakjana* zijn niet tevergeefs geweest: *Dipajana* ziet de vorstendochter en wordt terstond op haar verliefd, waarop het huwelijk wordt gesloten. Lang duurt het samen-zijn echter niet: in den nacht verlaat *Dipajana* het paleis en zet zijn zwerftocht voort.

Weer in het woud gekomen, ontmoet *Dipajana* vorst *Jasakèsti* van *Moe kaboe mi*, wiens dochter ook al in den droom op hem verliefd is geworden. Nadat beiden zich aan elkaar hebben bekend gemaakt, stelt *Jasakèsti* *Dipajana* voor, met hem mee te gaan naar *Moe kaboe mi*. Deze heeft daar echter geen lust in, een gevecht volgt, waarin de vorst van *Ngastina* in diepen slaap neervalt. Zonder moeite voert zijn tegenstander hem nu naar *Moe kaboe mi*. Daar ontwaakt de slapende, ziet 's vorsten dochter, *Déwi Nijata*, en neemt haar tot gemalin. Ook hier verlaat hij al spoedig zijn jonge vrouw. Het zwerven is nu eenmaal zijn lust en leven geworden en na drie dagen van samen-zijn doolt *Dipajana* weer in de wouden rond.

Meermalen heeft de vorst van *Ngastina* gelegenheid gehad, om zijn moed en dapperheid te toonen, meer dan eenmaal ook komt de liefde in zijn leven. De derde maal echter al op een zeer zonderlinge wijze. In het woud ontmoet hij den reus *Sroebisana* van *Manimantaka* (*Ngimantaka*), door zijn vorst *Nirada Kawatja* uitgezonden, om den dood van diens vader, *Néwata Kawatja* door *R. Djanaaka*, te wreken op *Parikesit*.

Een strijd ontstaat. *Dipajana* is niet tegen den geweldigen reus opgewassen en wordt door dezen de lucht in geslingerd.

Nu heeft dit gevecht plaats gehad in de nabijheid van de kluizenarij *Manikmaja*, waar nog altijd patih *Dwara* van *Ngastina* vertoeft. Deze heeft op de smeekbeden van 's kluizenaars dochter, *Rara Setapi*, de verdwenen *Rara Soejati* teruggebracht. Nog is men in vreugde om het weerzien bijeen, als er plotseling een hevige slag wordt gehoord in het bidvertrek. Allen begeven zich daarheen en vinden vorst *Dipajana*, die hier is terecht gekomen. De pandita heeft hem spoedig van de gevolgen van zijn val genezen. Daar ziet *Dipajana* in de kluizenarij een pijl, die zijn aandacht trekt. De nu zoo dappere vorst verzoekt den bagawan, hem deze pijl af te staan, waarop hem wordt meegedeeld, dat het wapen het eigendom is van *Déwi Setapi*: wie de pijl neemt, moet ook de bezitster tot zich nemen. In dit laatste nu heeft *Dipajana* niet veel lust, want 's kluizenaars dochter is afschrikwekkend leelijk. Doch de vader weet raad: driemaal strijkt hij *Setapi* over het gelaat en plotseling is deze in een beeldschoone jonkvrouw veranderd. Nu heeft *Dipajana* geen bezwaar meer, om met de pijl ook de eigenares van het wapen tot zich te nemen en het paar wordt in den echt verbonden. Na vijf dagen vertrekt de vorst, om zich eindelijk weer eens naar zijn rijk te begeven.

Zijn avonturen zijn echter nog niet geeindigd en nog eens vindt hij een bruid op zijn weg. Het is al weer een schoone maagd, die van hem heeft gedroomd en wier vader op weg is, om den held harer droomen te zoeken. Deze, de reus bagawan *Soekanda*, vindt *Dipajana* en deelt hem de begeerte van zijn dochter, *Déwi Soekandi*, meen. De vorst meent echter voorloopig genoeg tijd aan de liefde gegeven te hebben en vervolgt zijn weg, zonder op het voorstel van den reus in te gaan. Maar daar ziet hij eensklaps zijn gevreesden tegenstander *Sroebisana* weer voor zich. De schrik slaat hem om het hart. Ondanks de ontvangen lessen in de dapperheid voelt *Dipajana* weinig lust, om den strijd met den machtigen reus nog eens te wagen. Maar hij kan hem niet ontloopen. Daar valt hem iets in: hij zal *Soekanda* beloven, *Soekandi* tot zich te nemen, mits deze *Sroebisana* doodt. Inderdaad gelukt dit den bagawan, maar nu heeft *Dipajana* berouw over zijn in z'n angst afgelegde belofte en hij weigert, mee te gaan. Veel helpt hem dit echter niet. Door een tooverspreuk doet *Soekanda* hem inslapen. Zoo brengt hij den vorst naar de kluizenarij. Daar ontwaakt *Dipajana* in de slaapkamer van *Soekandi*, die hem liefdevol verpleegt. Als *Dipajana* zijn schoone bewaakster ziet, verdwijnen als met een tooverslag zijn bezwaren tegen een nieuw huwelijk en hij wordt met haar in den echt verbonden. Den volgenden dag echter zet hij zijn reis naar *Ngastina* voort.

Het is wel hoog tijd, dat de vorst naar zijn rijk terugkeert. Dit heeft een hevigen aanval te verduren van vorst *Nirada Kawatja*. Vorst Bagawan *Baladéwa* heeft de leiding van de verdediging op zich genomen, maar hij is niet opgewassen tegen den reuzenvorst. Door een pijl van zijn tegenstander wordt hij gedood en zijn lijk verandert in een slang (*nagaradja*) en drijft in den stroom naar zee af.

Nog wordt het gevecht voortgezet, maar het ziet er voor Ngastina treurig uit. Als de strijd op het hevigst is, verschijnt plotseling vorst Dipajana, die den aanvaller doodt en diens leger uiteendrijft. (*Lk. Parikesit grogol*). (*)

Nu volgt een derde periode in het leven van Parikesit. Rustig leeft hij met zijn vier gemalinnen, Dèwi Satapèn (Satapi), Dèwi Dangan, Dèwi Impoen en Dèwi Genang, te Ngastina, waar hem elk der eerste drie vorstinnen een zoon heeft geschonken, namelijk R. Joedajana (Oedajana), R. Ramajana en R. Ramaprawa.

Op een dag voelt R. Joedajana de zwerverslust in zich op komen en zonder zijn ouders of broeders zijn voornemen mee te deelen, verwijdert hij zich van het hof, alleen vergezeld door Kjai Semar, Nalagarèng en Pétroek. De prins begeeft zich naar den berg Manikmaja, waar de kluizenaar Bagawan Sidikara hem onderricht in de krijgsmansdeugden. Als het onderwijs is afgelopen, draagt de kluizenaar hem op, in het woud schoone bloemen te gaan verzamelen. Hier bemerkt hij een tijgerpaar, dat op hem afkomt. R. Joedajana schiet beiden neer en nadat de lijken verdwenen zijn staan voor hem S. H. Koemadjaja en diens gemalin Dèwi Ratih.

Zoo is ook in het leven van Joedajana de liefde gekomen. Al dadelijk wijst hier op de opdracht van den liefdegod, die hem naar den berg Tjandramoeka zendt om een jonkvrouw te redden, die door reuzen is ontvoerd. Hij vindt daar Dèwi Gendrawati, dochter van vorst Gendraprawa van Gendara, die in de macht van den reus Wagotara is gekomen. De prinses, geen uitweg ziende om den roover te ontkomen, verklaart ten slotte zich niet meer tegen hem te zullen verzetten, indien hij haar het hoofd van een schoonen jongeling brengt. Verheugd over deze toezegging gaat de reus, er op uit.

Nadat de overweldiger is vertrokken, komt R. Joedajana aan, zoekende naar de jonkvrouw, die zich volgens S. H. Koemadjaja hier moet bevinden. Hij bemerkt de prinses, die hem mededeelt in welke moeilijkheid zij verkeert. Terstond is Oedajana bereid haar te helpen. Hij begeeft zich naar buiten, ontmoet Wagotara en doodt dezen in een verwoed gevecht, waarna hij zijn tegenstander de slag tanden uittrekt, om die als zegeteeken mee te nemen. Dèwi Gendrawati brengt hij naar haar vader terug. De verheugde vorst belooft zijn dochter aan haar redder tot echtgenoot en zal dit zelf te Ngastina gaan mededeelen. Oedajana begeeft zich naar de kluizenarij Manikmaja.

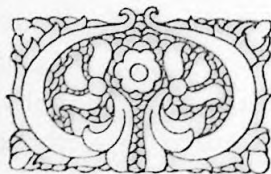
Zoodra de verdwijning van den kroonprins te Ngastina bekend werd, heeft vorst Dipajana zijn zoons Ramajana en Ramaprawa uitgezonden, om hun broer te zoeken. Lang dwalen deze door het woud, zonder een spoor van den vermiste te ontdekken. Ten slotte besluiten zij, voorloopig maar bij een wijzen kluizenaar in de leer te gaan. Zij stellen zich onder lei-

(*) In de inhoudsopgaaf op blz. 98 moet Lakon No. 146, Parikesit grogol II, vervallen. Men leze dus:
145. Parikesit grogol.
146. Joedajana itjal (Tj.).

ding van Dah Hjang Soemila in de kluisenarij Sidara en zijn al spoedig in alle wetenschappen volleerd. Als wederdienst vraagt de kluisenaar van hen de gevangenneming van zijn vijand Resi Sidikara van Manikmaja. De beide jongelingen willen gaarne hun leermeester hun dankbaarheid bewijzen, door aan zijn opdracht te voldoen en begeven zich naar de aangeduide plaats, waar zij beginnen met de kluisenarij te verwoesten. Het blijkt echter, dat er met de macht van Resi Sidikara niet te spotten valt. Nauwelijk heeft hij bemerkt, wat er gebeurt, of hij doet de beide jongelingen verlamd neer zinken, zoodat zij onmachtig zijn, om hun boos voornemen ten uitvoer te brengen.

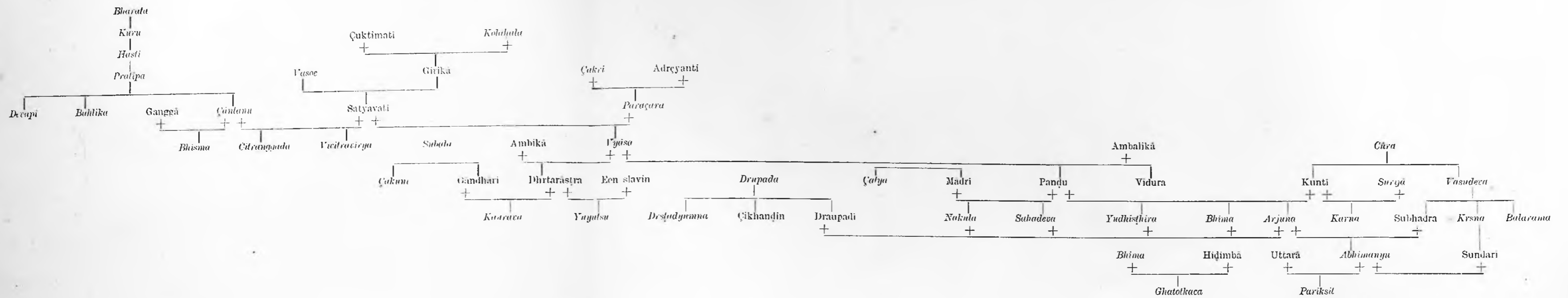
Ook Joedajana is op den Manikmaja aangekomen. Met verbazing bemerkt hij, dat zijn beide broers zich hier bevinden. De jongelingen barsten in weenen uit en vertellen, wat hen hierheen voert, waarop Sidikara hen geneest en alien tegen den Sidara-berg optrekken. In een hevig gevecht wordt Dah Hjang Soewéla door Joedajana met een Sarotama-pijl gedood.

Nu gaan allen naar Ngastina, waar ook reeds vorst Gendraprawa met zijn gemalin en zijn dochter is aangekomen. Een aanval op dit rijk van vorst Mandala van Ngawoewoelangit, die zijn leermeester, Dah Hjang Soewéla, wil wreken, wordt afgeslagen en met groote pracht en praal wordt het huwelijk van Joedajana met Dèwi Gendrawati gesloten. (*Lk. Joedajana itjal*).

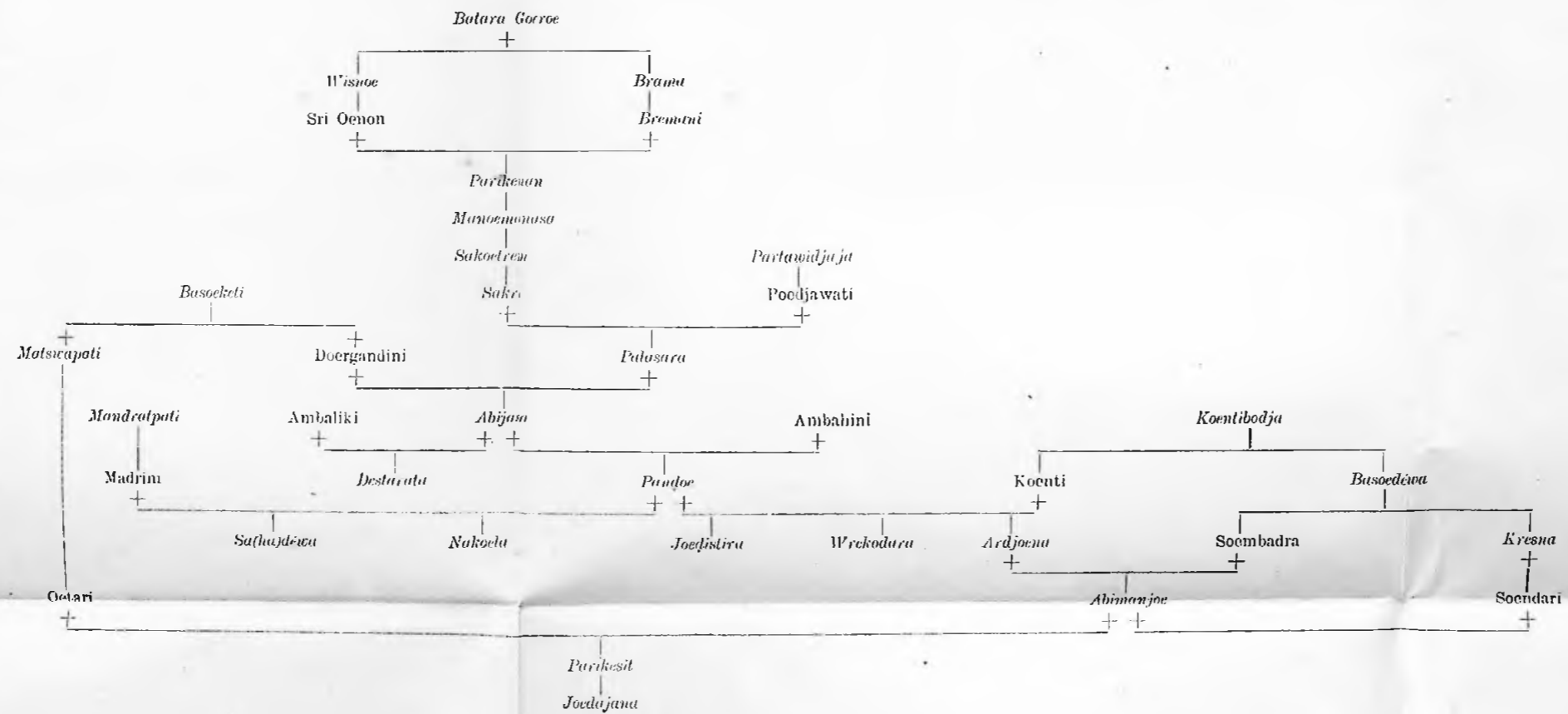
I.

GESLACHTSLIJST VAN PANDAVA EN KAURAVA VOLGENS HET MAHABHARATA.

II.

KORT OVERZICHT VAN DE GESLACHTSLIJST DER PANDAWA'S VOLGENS JAVAANSCHÉ LAKON'S.

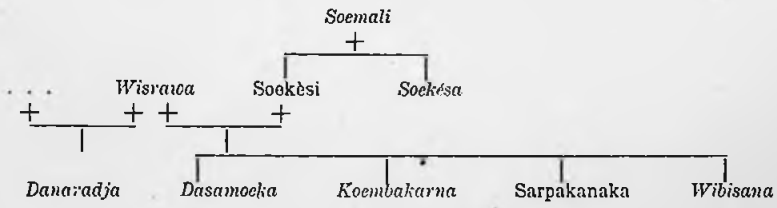

VERKLARING DER TEEKENS:
 | beteekent: Tot nakomeling hebbende.
 + beteekent: Gebuwd met.
 De mannelijke namen zijn cursief gedrukt.

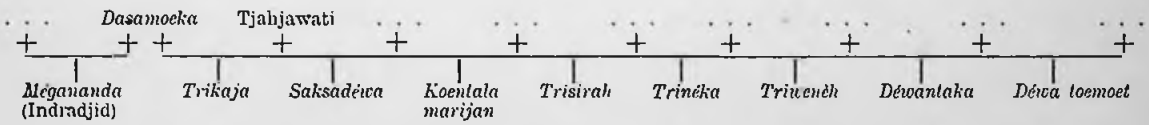
IV. GESLACHTSTABELLEN NAAR DE ARDJOENA SASRA- EN RAMA-LAKONS.

I. Ngalengka.

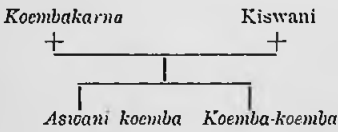
A.

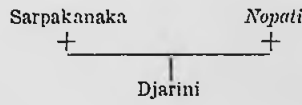
B.

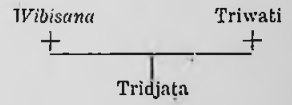
C.

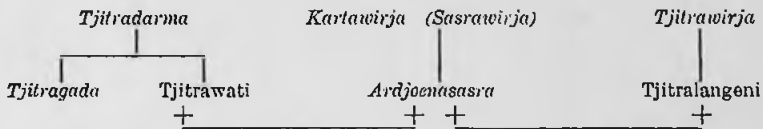
D.

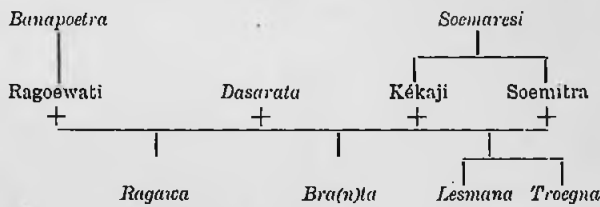
E.

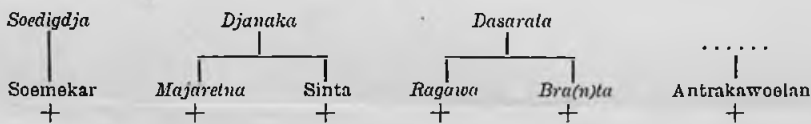
II. Maèspati.

III. Ngajodya.

IV. Mantili.

V. De apen-vorsten.

